ROMANUL POPULAR

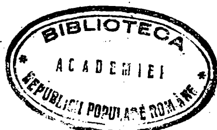
EUSEBIU CAMILAR

NEGURA

ROMAN

VOLUMUL II

1950

DITURA DE STAT

PARTEA I

I

Sămânţa udeştenilor se trage din oeri maramureşeni. Călătoriţi din munţi din cauza vitregiei stăpânirilor, au păstrat, rând după rând de oameni, firea hotărîtă; udeşteanul nu cunoaşte două măsuri. Mai trăiesc şi azi bătrâni care au în ei măreţia munţilor; au pe faţă, peste sbârciturile aspre, o lumină în care strălucesc piscurile la răsăritul soarelui; bătrânii aceia îşi poartă cu mândrie pletele; la şaptezeci de ani, îţi sfarmă nuca între măsele; ştiu făuri roţi de car care nu se sfarmă în cele mai blestemate hârtoape — şi, cât de luminate le sunt feţele când stau plecaţi asupra lucrului!...

Ca o pâne de grâu îţi creşte inima, când îi întâlneşti, înalţi, sprijiniţi în beţe lungi de alun, coborînd în drum de vale, la sfatul molcom al asfinţitului. Istorisesc lucruri vechi — şi istorisesc despre ţarini.

Hei... ţarinile! Asta a fost, din veac, buba udeştenilor. Ţarinile lor au fost totdeauna puţine.

Dela Vereşti, drumul intră de-a-dreptul în şesul larg care-ţi ia ochii cu frumuseţea lui de porumburi, grâe şi floarea soarelui. Intr'un sfert de ceas de mers sdravăn, străbaţi tot şesul Udeştilor, intri în satul cu case albe înconjurate de grădini.

Dacă nimereşti în acele părţi de lume odată cu înserarea, buciumele şi goarnele stânelor de deasupra satului îţi vrăjesc auzul ca'n poarta unei legende.

Acolo îşi întemeiază stâni, sămânţa de oieri vechi a Ciurenilor, nişte bărbaţi sdraveni care şi-au trecut bâta cu răbuş din tată'n fiu; neîntrecuţi în ale oieritului sunt Căprenii, Beşcanii şi Morărenii.

La poarta de Miazănoapte, stă vechea curte boierească; acolo, din ani uitaţi, s'au perindat şi s'au îngrăşat neamuri de hapsâni care-au luat ograda şi vita văduvei, şi au pus, încet-încet, stăpânire pe aproape întreg pământul satului. Ca o dihanie a rămas în pomenirea oamenilor, Merlan, cel cu pântece cât baniţa şi cu trei rânduri de untură la grumaz.

Care om din partea locului nu-şi aduce aminte, sau nu ştie din istorisiri, despre Parţâc? Neam de neam, fuseseră luaţi în pieptul cailor şi mânaţi la acea blestemată moşie, lucrând pe nimic, săptămâni şi luni. Când stăpânilor Parţâcului le lipsea mâna de lucru, vechilii încălecau, înfundau satele, răpăiau tobele, sunau goarnele, încât oamenii ieşeau în uliţe ca la o veste de bătălie şi, apucaţi între cai — luau drumul cu zgrunzuri, blestemând, în suduiturile trimişilor boiereşti. Ii luau aşa, ca pe nişte prinşi. Săptămâni şi luni, mâncau lobodă fiartă, beau apă împuţită

dintr'o baltă din mijlocul ţarinilor unde se scăldau porcii şi bivoliţele.

De plată nici nu putea fi cuvânt. Nimeni nu văzuse vreodată faţa stăpânului, nimeni nu ştia măcar cum îi zice. Hălăduia prin alte ţări — şi când sosea, din trei în trei ani, venea într'o caretă neagră, cu ferestrele astupate cu perdele negre; el însuşi era îmbrăcat tot în negru, faţa şi-o acoperea, cum se da jos, cu o maramă neagră, să nu i-o vadă oamenii. Umbla vorba că l-a zărit odată unul la faţă — şi avea nişte dinţi rânjiţi, căci buzele îi erau mâncate de celpierit. In loc de nas avea două găurele.

Oricare ar fi lamura adevărului, Parţâcul era, pentru oamenii din partea locului, un pământ de sudalmă şi de otravă. Lor, acasă, li se uscau păpuşoieşii nepr.ăşiţi, îi mânca buruiana, li se scutura puţinul grâu — şi ei munceau de pomană, păziţi asemeni ocnaşilor, acolo, departe... Cine fugea era prins şi dus înapoi, legat în fer.

Aproape cu totul lipsiţi de glie, udeştenii au colindat străine meleaguri, lucrând la Hancea, la Vultureşti, la Mereşti, pe-un pumn de făină; iarna, ei dărâmau codrii care fuseseră ai lor pe vremuri, stăpâniţi în obşte şi trecuţi, nu demult, în stăpânire boierească.

Erau, mai înainte, codrii Udeştilor, o fălnicie. Erau goruni şi fagi vechi de sute de ani; între ei hălăduia cerbul; glia, aşa puţină cum era, rodea, grea de mană, sub uriaşa respiraţie a codrilor. Boierii, după ce s'au hrănit de ros în cremenea stejarilor, au vândut pădurile mănoase şi câmpul, câteva chiaburi din partea locului; le-au vândut Dragomanilor şi Darienilor; mai ales Darienii, au cumpărat codri pe-un capăt.

...Şi iată-l pe Darie al lui Darie cu faţa lui hâdă, stând într'o sară la pârâul Alisandroaei, aşteptând-o pe Măriuca. Ea venea printre sălcii, cu capul în pământ; cum îl zări, apucă mai strâns secera de mâner:

— Feri din cale... Ce vrei?

— Măriucă... S'a primit în sat veste... Pricepi? Te usuci aşteptându-l pe Costan... Costan îi putred...

— Feri din cale... spuse fata, cu glas liniştit, repezindu-i secera spre gât. Că fac moarte...

— Proasto... te usuci ca o baligă... Cine dracul are să te mai iee, că n'ai decât zece prăjini de pământ... Mie, îmi dă tătuca douăsprezece fălci... cincizeci de oi... casă în sprânceana satului...

— Să-ţi steie'n gât toată averea... strigă ea, sărind pârâul; şi-abia-şi stăpânea lacrimile.

De câteva zile veniseră la cănţălărie liste lungi de veşti rele, liste de morţi şi alte liste, de dispăruţi... Muriseră ori se prăpădiseră între focurile morţii, atâţia feciori, atâţia părinţi şi fraţi... Una câte una, femeile coborau la cănţălărie, bocind — şi fără de alin prinseră a răsuna clopotele, pentru morţii din câmpiile depărtării. Prispele se umplură de bocete; câmpia se umplu de bocete; secerând şi prăşind porumbul întârziat, femeile îşi picurau lacrimile pe mânerele secerilor, pe coada sapelor, amestecându-le cu sudoarea amară a palmelor.

In cea dintâi duminică după primirea listelor, popa Tăviţă vorbi din pragul altarului despre cei morţi pentru apărarea crucii. Le lăudă umbrele, asemuindu-i cu martirii. Grăi despre împărăţia cerului, împărăţie unde morţii de pe front stau împreună cu îngerii şi cu arhanghelii, de-a-dreapta tatălui...

— Fiţi fericite, deci, văduvelor... sfârşi el; nu plângeţi, orfanilor...

— Acolo între îngeri şi arhangheli, să te duci să stai tu, curvarule... îi răspunse, în gândul ei, Pietrăriţa, o femeie cu ochii mari, umezi, plină la trup, cu nişte mlădieri line. Mie, să-mi vie bărbatul înapoi la prispă...

Se lovi repede peste gură, bătând mătănii înaintea odăjdiilor în fir de aur.

— Se ştie, eroilor le vom zidi un monument... reluă preotul, gândind printre cuvinte: „daniile am să le

strâng eu...“ Un monument, care în veac să rămână — şi cât cremenea să trăiască... Se ştie asta...

Privi repede feţele celor doi hapsâni care stăteau umiliţi în strane şi gândi: „Oare Dragomanul cât are să deie? Dar oare Darie?...“

Se şi văzu mânuind şi măsluind banii strânşi, deaceea prinse curaj de vorbă, înflorindu-şi cuvintele:

— Războiul, fraţi întru Cristos, îi din voia tatălui... Domnul îl porunceşte, domnul îi pune capăt! El, cu îngerii lui! Noi, care luptăm întru apărarea crucii, suntem mâna domnului! Ce poate face omul, când domnul dumnezeu vrea război? Omul înşfacă arma... se duce... moare... din porunca domnului... Noi, cu puterile noastre slăbănoage, nu putem face nimic... nimic... asta se ştie... Se ştie că cei căzuţi au apărat crucea, pe care domnul Cristos a picurat sânge, lacrimi şi sudoarea chinurilor...

„Oare Cristos, care-i aşa de bun... şi aşa de puternic — că doar îi feciorul lui dumnezeu — a avut nevoie să-l apere omul meu cu puşca? se întrebă Pietrăriţa.

Şi privind la icoana de deasupra stranelor, unde un Crist se înălţa atotputernic, stăpânind sub semnul larg al mânilor lui văzduhurile şi întreg pământul, îşi răspunse: „Nu, Cristos n'a avut nevoie de moartea omului meu! De moartea lui, au avut nevoie alţii“.

Asta se desprindea limpede şi din cuvântul preotului care grăi mai departe, arătând cum cei morţi pe front au făcut din pieptul lor zid pentru apărarea...

— ...pentru apărarea pământului, oameni buni, căci bolşevicii, dacă nu-i sdrobim, vin şi ne iau pământul... asta se ştie...

— Aşa-i... cârâi din strană Darie cel bătrân.

— Asta aşa-i... rosti şi Dragomanul.

„Păi, dacă-i aşa, feciorii voştri dece nu s'au dus? întrebă în gând femeia. Că voi plesniţi de atâta pământ... Să se fi dus feciorii voştri...“

Preotul o privi lacom din cap până'n picioare, îşi linse buzele văzându-i respiraţia largă a sânilor.

Ea îşi trase broboada pe ochi şi ieşi din biserică smulgându-şi părul, bocind cu glas tare:

— Blestemaţi să fie... blestemaţi... cei care mi-au luat bărbatul... şi mi l-au dus glonţului...

— Un monument, în crucea satului... reluă popa, dar femeile se bucşiră spre ieşire, bocind, în timp ce clopotele răsunau larg, cuprinzând sub larma lor satul, pâlcurile de păduri şi depărtările.

Devale la cănţălărie, suna goarna, împletindu-şi în văzduh glasul înalt cu glasurile clopotelor; suna chemând satul s'asculte alte liste de morţi. Copii şi femei, strânşi unii într'alţii, îşi muşcau pumnii, să nu strige. Cum s'auzea un nume, câte-o femeie se desprindea din mulţime, luând-o la fugă, la deal, în bocet.

Popa mai întârzie o clipă după uşa altarului, până-şi turnă în buzunarul de sub sutană banii adunaţi cu discusul, gândind: „Au dat puţin... nu dau... duhul lor de farisei!...“ Ieşi, înalt, în urma celor doi chiaburi; aceştia, înainte de a părăsi biserica, se întoarseră amândoi deodată către iconostas, trimiţând plecăciuni îngerilor şi arhanghelilor.

Dragomanul făcea cruci largi, dela buric până'n vârful capului, gâfâind straşnic de câte ori se pleca. Şi nu făcea cruci noi decât după ce-şi potrivea chinga sub pântecul umflat. Lângă el, Darie cel bătrân, îngropat în ciubote, cu trupul de pitic prăpădit în minteanul larg, cu flori, făcea cruci repezite, uitându-se crunt asupra sfinţilor, rugându-se cu glas cârâit:

— Mulţămim, doamne Cristoase, că mi-ai păzit ţarinile de grindină şi feciorul de front...

~~Aşa era în obicei la cei doi hapsâni:~~ — se închinau abia după ce ieşea lumea — căci cum să se plece în biserică împreună cu argaţii şi cu toată sărăcimea satului? Oare nu-şi arătase dumnezeu faţă de ei buna voie, îmbogăţindu-i? Nu erau ei, deci, cu

atâtea trepte mai aproape de cer, faţă de cei săraci? Cum să îngenunche tâmplă'n tâmplă cu toţi oropsiţii, cu toţi golanii, cu toţi prăpădiţii şi cu atâţia vântură-lume care le prăşeau ogoarele, le secerau holda, le păstoreau turmele? Amândoi îşi aveau strane alese, îndată după aceea a ţârcovnicului, strane cu pernuţe moi şi aşternute jos cu nişte capete de lăicere.

Când popa Tăviţă cetea Evanghelia şi norodul îngenunchia, Dragomanul şi Darie abia înclinau frunţile, gândind: „aşa... aşa... mai la pământ... dumnezeu anume a dat bogaţi, ca să aibă de unde se înfrupta săracii... Ce s'ar face lumea fără noi, cei bogaţi? Bună rânduială a făcut dumnezeu, în adânca lui pricepere..."

La ieşirea darurilor, amândoi se aşezau drept în uşa altarului, sprijiniţi în coate şi'n genunchi; iar popa le da lor întâi binecuvântarea.

— Să mergem... zise preotul, socotindu-se: „Oare cât s'o fi strâns la disc?".

Dragomanul şi Darie, ieşind în urma lui, îşi spuneau: „Hoţul... Şi-a turnat banii în buzunar..."

Tustrei îşi zâmbiră în faţa uşii, pornind către gospodăria lui Darie unde era în duminica aceea masă de praznic.

Garduri înalte, din nuiele groase cât parii, înconjurau locuinţa hapsânului; pe garduri, bălăriile şi spinii se întindeau ca o poiană verde, sus, până la crengile pomilor. La portiţa cu zăvor greu de lemn hârâi un dulău, alţi dulăi prinseră a lătra cu duşmănie din ogradă. Darie deschise portiţa — o închise repede în faţa boturilor rânjite.

— Eu sunt... eu... Ce, nu mă cunoaşteţi, javrelor?

~~— După ogoirea cânilor~~, tustrei intrară între acareturile care întindeau asupra ogrăzii strâmte o umbră veşnică.

Grajduri ţuguiate, şuri cu poduri îndesate de fân înnegrit de vreme, coteţe şi coştireţe, îngrămădite toate unele în altele, înconjurau casa ca nişte nemaivăzute dihănii, pândind-o din uşi căscate — în fundul cărora se vedeau feare de plug, roţi, cotiugi, capete de buhai roşii — şi din ferestruici mohorîte sub pânze vinete de păianjen. In prag, le ieşi înainte Darianca, o babă uscată, subţire, înaltă cât o cociorvă şi, după ce sărută mâna bărbatului, se înclină în faţa popei.

— Intraţi, că-ţi fi flămânzi...

Treptele scârţâiră lung, cu durere, sub paşii grei ai Dragomanului.

Incăperea era tixită cu scorţuri, chilote, plapome, lăicere, perne şi prosoape aşezate unele peste altele în tuspatru colţurile; jurîmprejurul pereţilor erau rânduite icoane vechi — iar cele patru grinzi se îndoiau sub greutatea şuncilor şi slăninilor afumate; putini cu brânză erau îngrămădite lângă hornul jos, în fundul căruia se vedeau ulcioare de lut pline cu unt topit; mirosea rânced a busuioc vechi, a cojoace mucegăite, a cărnuri gata să se împuţească.

Pe măsuţa joasă cu trei picioare, aştepta o mămăliguţă învelită într'un ştergar vânăt: în jurul ei stăteau trei strachini de lut, goale. Şi abia când Darianca intră cu o oală de borş cu aburi acri, popa oftă, cu plămânii învioraţi de acreala care tăie pentru o clipită aerul stătut. Scăunaşul pârâi sub trupul Dragomanului. Horpăiau rar, băgându-şi în guri gălătuşi de mămăligă strânşi în palmă. Lingurile fugăreau prin strachini cele câteva fasole care nu se lăsau prinse. Darie, după ce-şi duse strachina la gură, prinzând cu limba ultimul picuruş de borş, rosti:

— Câteodată, părinte, îi bine să facem jertfă domnului, câte-o masă, colea, pentru feţe de prieteni...

— Asta aşa-i... răspunse Dragomanul, adăugând în sine: „Lasă banditule! Când ai fost duminica trecută, la mine, te-am ospătat cu pâne albă..."

— Aşa-i... adaugă popa, rotindu-şi ochii asupra şuncilor de pe grinzi şi adăugând în sine: „Sgârcitul satanei!

Să te ardă focul Gheenei... duhul mâne-ta de fariseul..."

Işi zâmbiră, privindu-se tustrei drept în ochi, aşteptând alt rând de bucate. „Pun rămăşag că ne-aduce sarmale... se socotea popa, căci amar îl sgâria foamea aţâţată întâi în biserică, unde băuse mai bine de-o optiţă din vinul pentru precistanie — şi aţâţată mai al dracului acum, după ce horpăise borşul acru... Şi nişte costiţe afumate ar merge... mai gândi el; nişte costiţe fripte într'un hârb de ceaun... Dar crezi că ne dă sarmale şi costiţe, fariseul... duhul mâne-sa..."

Işi linse buzele, trăgând cu ochiul la şuncile de pe grindă, aşa cum trage cu ochiul vulpea către lăuntrul coteţului unde s'aud găinile cârâind depărtat prin somn. Nasul ascuţit, faţa ascuţită, bărbiţa roşiatică, ascuţită, totul îl asemăna cu o vulpe, încât când îşi mai fugări şi ochii vicleni, spre grindă, Dragomanul gândi privindu-l: „Cât samănă cu vulpea, tâlharul... Ia'n uită-te cum îi sticlesc ochii la pândă..."

— Oare dece nu-mi mai vine muierea? întrebă Darie, sculându-se. Hei, unde dracul eşti, ciocorvă...?

— Vai, măiculiţă — doamne... răspunse Darianca din tindă. Am stat cu domniile voastre de vorbă, am stat — şi mi s'a făcut mâncarea scrum... Scrum s'a făcut... adause, făcând semn cu ochiul spre Darie, în timp ce popa şi Dragomanul, privind în jos, îşi spuneau: „S'au înţeles, banditii, de azi dimineaţă, să nu ne deie decât borş..."

— Nu-i nimic... rosti popa, gata să se ridice. Om mai adăugi ceva acasă...

— Nu aşa, părinte... răspunse Darie. Doară v'am poftit pentru o lecuţă de vorbă... Ia'n adă, nevastă, şipul cu rachiu...

— Că bine zici, bărbate... Ia'n îngădue, părinte...

Sprintenă, Darianca ieşi repede, întorcându-se cu o sticluţă cu rachiu verzui şi cu un păhărel.

— Ia'n hai cu noroc... rosti Darie, înainte de a da peste cap rachiul; în cinstea luminatei tale feţe, părinte...

— Domnul... blagoslovi popa, încruntat de mânie şi de foame, spunându-şi: „Hoţi şi tâlhari... Jertfiţi asemeni lui Cain... cu foc să vă lovească... Ştiam eu că dela aşa nişte sgârciţi n'am să ies cu fărmătura'n barbă..."

— V'am poftit, începu Darie, v'am poftit, cinstiţi oaspeţi, ca să mă iau cu domniile-voastre la sfat. Şi buni îţi fi de mă veţi scoate din zurbala în care mă aflu...

— S'auzim... rosti Dragomanul şi maţele îi ghiorăiră tare, prelung, ca'ntr'un butoi, în pântecul umflat, scăpat de sub chingă.

— Ii o treabă sucită... spuse mai departe Darie; îi o treabă al dracului de sucită... Ii vorba despre feciorul meu, Darie cel tânăr... Bate la o fată săracă... săracă de n'are nici ce pune în guşă... Eu îi spun una — mă-sa îi spune alta, şi el, una o ţine: „Măriuca şi iar Măriuca..." Spuneţi-mi: potrivit ar fi să-mi aducă la casă o calică? Eu am muncit, măi oameni — am răbdat şi mi-am mâncat negrul de sub unghie, şi-am strâns... La un loc cu cânii am dormit — şi-am strâns...

— Vai, măiculiţa Hristoşelului... boci Darianca, repezind câteva cruci spre icoane.

— Tu să taci... se răsti bărbatul. Cum vă spuneam, măi oameni, am muncit şi-am strâns... Şi, cum să-mi dau averea pe sama unei golance? I-am găsit femeie la Valea-Glodului. Are treisprezece fălci... şi cu douăsprezece pe care le dau eu băiatului, fac la un loc douăzeci şi cinci... Aşa avere, da... Şi iaca ce-mi spune golanul: că-i hâdă... Şi ce-i dacă-i hâdă? Omul care vrea să strângă avere, n'are când se uita la muierea lui, dacă-i aşa sau aşa... şi doară copiii... de copii îi vorba? Copiii se pun la cale şi se plămădesc noaptea, pe întuneric... Şi i-am mai zis aşa lui Darie: „nu-ţi place? I-i pune un ţol în cap şi gata..." Ia'n, bre, muiere, du-te şi chiamă hătălăul...

— Drept este, că Măriuca-i straşnic de frumoasă... spuse într'un târziu popa, lingându-şi buzele cu gândul la fetişoara aceea sprintenă.

De câte ori n'o pândise el, sara? Odată, nu demult, la spovedanie, abia s'a putut stăpâni să n'o apuce de sâni, ori măcar s'o sărute pe gât... Ii văzu într'o zi de arşiţă, la secerat, picioarele, până sus, în timp ce ea sta plecată asupra lucrului, secerând repede. Din ziua aceea mai cu seamă, el îi poartă sâmbetele. Cică-l aşteaptă pe Costan al Cimpoeşului... pe calicul acela fără un petec de pământ... A călcat calicul acela, vreodată, pragul bisericii? Ba, odată, demult, a spus prin sat că popii sunt prefăcuţi ca fariseii... Acum, golanul Cimpoeşului s'a prăpădit pe front. Poate-i sdrobit că n'a rămas din el nici fărâme, poate-i prizonier... ori poate-i numai rătăcit de unitate — şi într'o bună zi vine acasă... „Ia'n să-i viu eu de hac şi s'o dau pe Măriuca lui Darie... Duhul mâne-sa de fariseu!..."

— Ascultă, om bun... începu cu glas cald, ca la predică, rotindu-şi ochii întâi asupra icoanelor, apoi asupra lăicerelor, şuncilor şi putinilor cu brânză — şi ţintindu-şi-i în cele din urmă în vatră unde erau trei găvănoase pe care nu le văzuse până atunci... „De bună samă are în ele miere..." gândi, şi grăi mai departe:

— Femeia trebue să fie dulce ca fagurele de miere...

— Vorbă şi asta... făcu Darie, prinzându-i privirea în vatră. Muierea trebue să fie slugă supusă bărbatului. Asta-i... Când nu se supune, ia jordia şi croieşte-o...

— Eu nu zic că nu trebue să fie slugă. Dar slugă frumoasă, să ai la ce te uita...

Mai bău un pahar şi pe măsură ce creierii i se înnegurau, s'aprindea la vorbă; i se năzări respiraţia adâncă a sânilor Pietrăriţei aşa cum o văzuse la biserică; se opri spunându-şi: „al dracului să fiu, de nu urc la noapte la ea în podul şurii..."

— Cum spuneam, măi oameni, femeia trebue să fie podoaba casei. Podoabă de preţ; când gospodarul vine trudit, ea să-i fie sprijin cald capului...

— La dracu'... făcu Dragomanul, dând din mână a scârbă. Ce-i păsa lui de toate fleacurile acestea cu muieri? Priviţi-l: îi spân ca fundul ceaunului; când vine trudit, îşi sprijină capul în pumn, pe ţolul vânăt, jos în mijlocul casei, acolo unde doarme de-o viaţă întreagă. Locul şi ţolul acela le-a moştenit dela bătrânii lui; şi pentru nimic în lume nu sufere lângă el muiere. Casa i-i mai plină de scorţuri, de plapome şi de perne decât casa lui Darie; dar dece să strice bunătatea de lucruri, pentru câteva ceasuri de somn? Prostia asta o fac numai leneşii şi calicii — deaceea nu pot strânge avere...

— Bade... grăi mai departe popa cu ochii ţintiţi de data asta spre o icoană scoasă mai la faţă decât celelalte, pe semne din pricină că ascundea ceva în perete. Bade... spuse el iar, şi iar se întrerupse gândind: „De bună samă, acolo-şi ţine lăcriţa cu bani... fariseul"...

— Te-ascult părinte... rosti Darie, îngălbenindu-se şi degetele îi tremurau uşor. „Poate veni la noapte să mă prade"... gândi în timp ce popa, luându-şi ochii dela icoană, şi-i plimba repede pe jos, ca şi cum ar căuta nişte bani pierduţi...

— Ce mai cale-valea, oameni buni? Eu cred că ceeace a ales flăcăul, îi bun! S'o iee pe Măriuca. Se ştie... fata îi foc de harnică şi — cum spune sfânta biserică? „Deaceea a dat dumnezeu pe lume bogaţi, ca să aibă din ce se înfrupta din când în când săracii". Deci, urmaţi pilda sfintei biserici şi luaţi-o pe Măriuca de noră. Din partea mea aveţi toată binecuvântarea... Fata îi harnică şi averea se va însuti şi se va înmii, ca'n pilda Mântuitorului... Se ştie...

— Flăcăul nu vrea să vie... spuse Darianca, intrând plânsă, cu o strachină de prune uscate pe care le răsturnă în mijlocul mesei. Zice că dacă nu-i luăm în samă voia, el se spânzură, ori se duce la regiment să

spuie acolo la Mobilizare să-l trimită pe front... așa zice...

— I-auzi, juncul... Nu vrea să vie? Acolo unde stă să putrezească... Da' voia nu io-i face-o...

— Măi omule... hai... îl rugă Darianca. Uite — și părintele te roagă... Eu, din partea mea, iee-o dracului...

— Nici mort! Auzi? Nici mort... Vă scot pe poartă pe amândoi! Ori dau foc gospodăriei cu mâna mea! Auzi? Cu mâna mea...

Darianca privi înspre popă și amândoi zâmbiră în semn că au avut biruință asupra moșneagului — și acesta strigă:

— Să-mi vie în fața ochilor răpănosul...

Cu câteva lacrimi aninate în gene, desculț, cu fața plină de tuleie, scărpinându-se sub chingă la pântece, Darie cel tânăr se arătă la prag.

— Iată... rosti popa spre el. Părinții tăi...

— Treci în casă... îi porunci moșneagul, cu glasul plin de-o liniște grea. Iaca, îndată ți-oi da răspunsul la dorință...

Ieși, sprinten, se întoarse cu un capăt de funie; popa se ridică, scaunul țipă repede sub trupul Dragomanului; Darianca, albă la față, părăsi încăperea.

— Apoi... cu bine... spuse popa, lovindu-se cu fruntea de ușorul de sus. Mulțămim pentru masă... duhul mamei voastre de farisei...

— Iese cu tămbălău... adause, cu răutate, Dragomanul.

După aceea, ușa se închise în urma lor, repezită și încuiată cu zăvorul. Intâi s'auziră câteva izbituri repezi, înfundate — și flăcăul se văzu la fereastră, alb, strâmb de durere.

— Să taci... neam de satană... s'auzi glasul bătrânului și izbiturile și șuierul aspru al funiei cădeau tot mai repede.

Dulăii adormiți la umbră, întâi își ridicară boturile, ascultând; când răcnetul flăcăului crescu, se repeziră la geam, prinseră să latre cu străşnicie, a hoț și-a dușman. In fugă, lătrând, înconjurau casa, oprindu-se iar la geam, repezindu-se iar cu boturile în sus.

Când se întâmplau bătăi crunte, la alte case, oamenii săreau gardurile, să le ogoiască. Acum, stând la porți, ascultau răcnetul puiului de hapsân, spunându-și: „M'aș repezi să-i trântesc și eu câteva..."

Tăcuseră peste sat clopotele demult. Soarele cobora spre amurg, prin grădini se îndesa umbra. Sus, în deal, la țintirimul cu nuci și vișini, bădița Andrei trâmbițașul cânta morților o doină nespus de înaltă; glasul trâmbiței, pornind întâi de jos — creștea — creștea — până se subția în albăstrimile văzduhului cât un fir de aur; și cineva prinse să bată clopotele; dela prag la prag porniră plânsetele — plânsetele pentru cei morți în străine câmpuri. De pe la toate casele erau duși în câmpurile acelea fii și părinți; iar bădița Andrei, trâmbițașul mândru, cu ochi albaștri, cu fruntea totdeauna sus, nu mai înceta în dealul cu nuci și vișini; goarna lui, pierzându-se în depărtarea depărtărilor, chema morții acasă, lângă străbuni; pe firul de aur al cântecului, călătoreau către câmpiile Rusiei gândurile părinților, soțiilor, pruncilor, fraților și surorilor, să se uite în ce gârlă au murit ai lor? O fi avut cine le da un strop de apă, în arșița chinului?

De bună samă, murind, și-au trimis cel din urmă gând spre ei, cei de-acasă... Sparți în pântece, cu gâturile retezate, sdrobiți de obuze, muriseră până acum atâtea zeci, în depărtări străine. Și trâmbița lui bădița Andrei îi întreba, căutându-i dincolo de văzduhuri:

„Măi soldat din Vânători,
Un'ți-a fost scrisa să mori?"

Satul ieșit pe prispe, cu lacrimile uscate în lungul obrajilor, cânta, și întreba vânătorii, tunarii și infanteriștii, odată cu cântecul, călătorind cu dânsul peste zările zărilor.

Coborî peste sat ceasul acela de

taină, hotarul dintre zi și noapte, hotar ce se însamnă prin furișarea tot mai lungă a umbrelor; atunci din codru, pe hotarul dintre zi și noapte, coboară vulpile și coboară furișându-se tot printre umbre — uliul cel rău — hârăul; clopotele băteau mai larg; trâmbița suna mai larg, ca la o scufundare a lumii.

După ce-și sfârși de bătut feciorul, Darie turnă peste dânsul o cofă cu apă:

— Mâne sară trimitem la Măriuca pețitorii...

Feciorul se ridică, se clătină, căzu la loc; se ridică iar și după ce sărută mâna bătrânului ieși ținându-se de pereți. „Am s'o bat crunt... își spuse el, în timp ce sta în prag și dulăii i se repezeau spre mâni și-i lingeau picioarele. Crunt am s'o bat, cum mi-o am în mână..."

Maică-sa, de frica bătăii, se furișase în coștireața găinilor; abia-și scoase afară capul cu gât lung, întrebându-l:

— S'a liniștit japul? Imbracă-te frumos și du-te la Măriuca...

Flăcăul intră într'un fel de cuhnie străveche unde, pe-un pat de scânduri acoperit c'un leșier, având drept căpătâiuri niște vălătuci de paie, îi dormeau, deobicei, părinții. Intr'un colț al cuhniei sta, într'un cui de lemn, o piele de berbec, acoperemântul lor de iarnă.

Trase de sub pat o ladă cu rufe, se îmbrăcă repede; peste cămașa cu flori la mâneci, își încinse brâul de zile mari, țesut în strămătură, își îndesă pe cap pălăria, ieși, luând-o iute către luncuța cu sălcii largi, la Alisandroaia; acolo, la pârâu, se va pune în pândă și când va trece Măriuca dinspre mătușa Natalia, o va apuca strâns de braț... Sara asta, să-i spuie hotărît: vrea sau nu? Dacă spune, hotărît, nu, îi va trânti cel puțin, un pumn peste gură, să-l pomenească... Până când se joacă așa cu el, calica? Nu-i destul c'o saltă dintr'odată din sărăcie? Alte fete ar veni buluc, numai un semn de-ar face... Iși aminti fața ei, gura ei, mai cu seamă gura aceea cu dinți albi, cu buze cărnoase — și înghiți în sec, cu cerul gurii plin de-un gust puternic de mure acrie...

De câte ori, în vremea lucrului, își amintea de Măriuca, rămânea înțepenit locului, privind în gol; și-apoi, de câte zeci de nopți visează la ea, stând cu ochii deschiși pân'la ivirea zorilor, pe fânul din podul șurii? Moarte de om ar face, numai să pună mâna pe dânsa... Ea, de câte ori îl vede, trece mândră și-l ocolește. Căsuța ei, pe celălalt mal al râpei Aripoaiei, fațã'n față cu bordeiul Nataliei, are în spate o grădiniță de meri unde noaptea, pe lună, cântă pasările — iar busuiocul, măghiranul și mirozna sălciilor odrăslite te țintuesc locului.

Deseori, o urmărea pân'n ograda rotundă, curată ca un talger de porțelan; o urmărea și-o pândea la geam, s'o vadă când se desbracă. Cum stingea lampa, prin ferestruică intra lumina lunii, în grădiniță cântau pasările nopții, strălucea roua — și Darie, furișat la pârâu, jos — scotea un chiot puternic ca mugetul.

Se opri, auzind bocet pe prispă la Natalia; și tâlharul acela, de Andrei nu mai sfârșea cu cântecul; numai clopotele tăcuseră.

— Constantine... Costane... cum ți-ai lăsat mămuca?

Astfel bocea Natalia în prag și'n spatele ei, în tindă, se zărea în gura hornului o pară de foc.

— Unde-i fi fiind tu, acum bujorule? întreba mama, bocind umbrele. Dă-mi un semn, Costane, arată-mi-te în vis și spune-mi...

Lângă ea sta Măriuca. Toată după amiaza plânsese. Dar inima îi spunea că feciorul făgăduit nu-i mort; îl și vedea, parcă, venind în lungul cărărușei cu sălcii, într'o sară. Mută, cu capul în pământ, porni spre casă; Natalia rămase plângând în tovărășia focului.

Darie ieși din umbra răchiților, cu pumnul drept strâns sub brâu.

— Măriucă... muiere... gemu el, apucând-o de mână. Până când ai să lași să mă ardă focul?

— Lasă-mă... se smuci ea, cu glas hotărît. Ce vrei? Cauţi însurătoare, în loc să fii pe front... neputinciosule...

— Măriucă... muiere... Am grăit cu părinţii. Vrei?

— Feri la o parte, hătălăule... Nu ţi-i greu la inimă? Satul tot plânge de jale...

— Măriucă... muiere... îmi dă tătuca douăsprezece fălci... Boi şi vaci... casă nouă în sprânceana satului...

— Să-ţi steie'n gât toate... Feri la o parte...

Se smuci, după aceea îl repezi. Darie se cumpăni gata să cadă în apă — şi'n timp ce un gând grozav îi cuprindea mintea, privea în jur hoţeşte. O apucă de gât, îi puse piedică, trântind-o în mâl.

— Dacă nu vrei cu voia... Cristosul şi dumnezeii... am să te-apuc cu nevoia... Aşa... aşa... că de nu...

Ea horcăia din ce în ce mai rar, genunchii îşi pierdeau împotrivirea.

Cuprinsă de-o neţărmurită spaimă, se sbătu să iasă de sub trupul care căpătase deodată greutate de urs.

— Deacum... nu-mi trebue... Muierea, tot muiere... Drept spune tătuca... Astfel se socotea Darie, ştergându-şi mâlul de pe genunchi şi de pe coate; i-am dat sămânţă; dac'o mai veni Cimpoeşu, o află cu pântecul la gură.. şi nici lui n'are să-i trebuiască...

Fără să vrea, scoase chiotul acela greu ca mugetul. Peste grădini răsări o lună roşie, privindu-l. Porni spre casă, furişându-se asemeni hoţului, tot pe sub umbre.

Scoase iar chiotul; la răscruce îl întâmpinară gudurându-se cei şapte dulăi.

II

Ulicioarele erau albe, de atâta lumină de lună; în inima satului, acolo unde clipoteşte pârâul Biţei printre răchiţi, la cele trei fântâni cu ape pururi neadormite, se aşternuse un minunat lăicer de aur. Tăceau clopotele, împreună cu toată firea; rareori, când răzleţi, ameţiţi de-atâta nefirească lumină, urlau spre astrul uriaş, rotund, care umpluse de vrajă fântânile, pâraiele şi se afundase, pe sub umbre, în grădini. Ulicioarele strâmte, împrejmuite de răchiţi, arătau la capătul lor imaşuri largi. Şi nimeni nu străbătea ulicioarele, în noaptea aceea aşa de minunată că bătrânii suspinau după tinereţe, bolnavii se răsuceau cu nelinişte în paturi — cânii hămăiau fără pricină, cocoşii cântau la ceasuri nefireşti, vitele mugeau. Viaţa, dela cel mai neînsemnat ţânţar de câmp şi până la taurul uriaş; dela stropuşorul de rouă cât mărgica şi până la iazul cu străfunduri negre, se închina, în strălucire, naturii fără de moarte. Scaiul de câmp, oropsitul scai, era frumos şi mândru ca trandafirul; urzica, pe care toţi drumeţii o lovesc cu vârful băţului, îşi gătise frunzele cu mărgele de rouă, arăta ca dumbravnicul cel ales al codrilor; spinii izlazului plecau pe pământ umbre pline de armonie; natura înfrăţea toate lucrurile, aşternându-şi vălul de lumină peste toate.

Altădată, în astfel de nopţi, satul era plin de fluiere; cu glasuri calde ca plânsul, sunau tilincile; la pârleazuri, flăcăii întârziau până după miezul nopţii, de vorbă cu ibovnicele; în astfel de nopţi, flăcăii din alte sate, dela Rus, dela Chilişeni — ori de peste şapte dealuri, tocmai dela Pleşeşti — veneau călări, cu sumane pe umeri, cu busuioc la cuşme, spre a-şi fura drăguţele; dacă nu voiau părinţii, ei treceau peste vruta lor şi, la ceas anumit, fetele îi aşteptau în umbra plopilor; suiau, dinaintea flăcăilor, pe şea; la un semn dat cu chiotul, copitele cailor scăpărau.

Acum, nopţile satului muriseră; e-adevărat că strălucirea lunii era tot

atât de puternică, întreagă firea strălucea; însă tinereţea, ea, înaintea căreia s'aştern toate frumuseţile, era dusă din sat de-atâtea rânduri de nopţi...

Leon al Mihăescului, neîntrecut cântăreţ din fluier — căzuse în cele dintâi zile ale războiului; Valerian al lui Andrei umbla cine ştie prin ce străinătate într'o divizie de cavalerie; Costan al Zoiţei căzuse, sdrobit de obuz, la Hutmuş; Gheorghe al lui Stefuriuc, neîntrecut doinar, care cânta plângând, se prăpădise printre cei din 106.

Satul era pustiu; mai hălăduiau doar jandarmii, neputincioşii şi învârtiţii.Printre aceştia, umbla popa Tăviţă.

Guri rele spun că la sfinţirea lui ca popă, vlădica, după ce l-a dus în faţa altarului, l-a întrebat arătându-i patru piei întinse jos:

— Pe care te întinzi, părinte? Prima, îi o piele de cal; dacă te întinzi să te sfinţesc pe ea, domnul-dumnezeu îţi va da vârtutea calului: aceea de a roade zi şi noapte şi niciodată să nu te saturi; a doua, îi o piele de vulpe; dacă te întinzi pe ea, domnul-dumnezeu, în adânca şi nemăsurata lui milă, te va înzestra cu vârtutea vulpii care neasemuită este: te va înzestra cu şiretenie; a treia este o piele de lup; dacă te întinzi pe ea, asemeni lupului vei fi, din mila domnului: vei sfâşia turma ce ţi se va da în păstorie; vei veni pe furiş, asemeni lupului — şi vei înhăţa din toate ocoalele creştineşti miora cea mai grasă... A patra piele, blagoslovitul meu duhovnicesc fiu, este cea mai de preţ, din harul domnului; a patra piele este aspră şi groasă, cu păr aspru ca ţepile — şi te va ocroti de ruşine; întinzându-te pe pielea a patra, în nici o împrejurare a păstoriei tale, orice faptă ai săvârşi, nu vei roşi — căci cea de-a patra este, din mila domnului, o piele de porc... Ei, pe care din ele te 'ntinzi să iai sfinţenia?

Popa s'ar fi scărpinat în începutul de barbă roşie — gândind adânc.

— Prea sfinte... ar fi ridicat el glas către vlădica; oare domnul, care-i nemărginit în bunătate, nu mi-ar îngădui să mă întind, spre sfinţire, pe tuspatru pieile?

— Nu, fiule... ar fi îngânat vlădica răspuns; pentrucă dacă-ţi dă ţie tuspatru vârtuţile, după moarte ai să cauţi domnului moft şi-ai să vrei să i te sui după cap. Hai, nu te'ntinde şi alege-ţi numai o singură vârtute...

— Eu le vreau pe tuspatru... ar fi plâns popa şi vlădica văzând atâta cuvioşie şi-atâta sete de har, a răspuns:

— Facu-se voia domnului! Te sfinţesc, fiule — şi te blagoslovesc să ai în zilele păstoriei tale vârtutea calului: adică să rozi zi şi noapte şi'n veci să nu te saturi; să ai vârtutea vulpei: adică nimeni, în toate obştiile creştineşti, să nu te întreacă în şiretenie; şi din voia domnului, de lup să-ţi fie dinţii spre sfâşierea turmei... Şi te mai blagoslovesc, fătul meu, să fii asemeni porcului: orice faptă ai săvârşi, să nu te ruşinezi; căci ruşinarea unui preot este spre scăderea dreptei credinţe; deci de scoarţă să-ţi fie obrazul! De piatră să-ţi fie inima, în veci... Amin...

După ce l-a cădelniţat şi l-a aghesmuit vlădica, popa ar fi sărutat pieile sfinte pe care pălimarul mitropoliei le-a strâns repede, încuindu-le într'un cufăr de abanos, la un loc cu alte câteva lucruri făcătoare de minuni: un piron dela barca lui Noe, nasul păstrat în mirodenii al sfântului Pafnutie Slăbănogul, coapsa dreaptă a preamăritei fecioare Evghenia, o aşchie din crucea pe care a chinuit Mântuitorul — şi alte odoare neasemuite....

Dela mitropolie, popa Tăviţă, cu toată averea lui: adică un cufăraş de student pus într'un umilit car ţărănesc, a venit drept în satul Udeştilor; din cele dintâi zile, a şi început să-şi arate cele patru vârtuţi: pururi nesăturat precum calul, şiret ca vulpea, gata oricând să sfâşie precum

lupul, gros de obraz ca'n blagoslovirea a patra, își începu păstoritul.

Și astfel, cum sta către un amurg în cerdac, s'a auzit un clopot... Hei... clopotele Udeștilor! Când bat tustrele, dau depărtărilor un cântec așa de adânc, că plugurile se opresc în brazdă. Plugari bătrâni caută cu mâna streșină spre codri, să vadă: ce cumpănă se vestește? Arde lumea în roșața amurgului, ori năvălesc oști? Așa-i când răsună tustrele clopotele; dar, când răsună numai câte unul, dau alte semne: clopotul cel mare, când sună de moarte, sună numai pentru oameni bogați. Atunci, popa Tăviță își netezea barba roșie. Cel de-al doilea clopot, aninat îndată lângă cel mare, bate semn de moarte pentru oamenii cei mijlocii. Clopotul al treilea stă singur, departe de celelalte două, și sună, cu glas puțin, moartea copiilor, moartea săracilor și vestește grindina; sună repede, repede, încălecându-și sunetele, încât aproape că nu se înțelege nimic: în văzduh se înalță un ison care din depărtări pare mai degrabă un glas de goarnă.

Și astfel, cum sta popa Tăviță, într'un amurg, în ceardac, auzi clopotul al treilea. „Un copil sau un calic... duhul mâne-sa..." gândi el cu ciudă; căci, la drept grăind, ce folos trăgea din pecetluirea gropii unui plod sau unui om sărman? La prunci, femeile nu-i dădeau nici țolul pentru Poduri, și nu-i dădeau nici măcar găina neagră peste groapă; la fel, cu oamenii săraci...

Află îndată, din oameni, că între holdele câmpului a fost găsit mort pe-un hat, închircit de vătămătură și cu gura plină de muște, Ion-Jitarul.

Era Ion-Jitarul cel mai sărac om din sat; sta în cotuna Brezei, într'un bordei plecat pe-o parte și avea patru copii, mici, flămânzi, urduroși; din milă, oamenii l-au ales paznic peste țarina de jos; mic la stat, cu cușma pe ochi, cu cămașa petec peste petec, sta zi și noapte în câmpie, în vecinătatea vulpilor și bursucilor; arma de pază îi era o furcă de fer, pe care mereu o ținea gata s'o răpadă. Acum, închircit pe hat, așa de strâns ținea furca, încât abia i-au scos-o, desbătându-i degetele. Așezat pe doi pari, cu gura căscată, cu cușma îndesată pe ochi, niște oameni milostivi l-au adus acasă și l-au pus pe prispa bordeiului; s'au găsit, îndată, niște buni la inimă: punând mână dela mână, bani și pânză, l-au gătit de înmormântare; l-au îmbrăcat frumos, așa cum nu mai fusese îmbrăcat, Ion, în zilele lui. Copiii îl priveau mirați, iar muierea, cu niște ochi tâmpi de-atâtea necazuri, tot rostea cu o lacrimă uitată în vârful nasului:

— Cât de frumos îi șade lui Ion...

Căci, îmbrăcat așa frumos, nicicând nu-l văzuse; o gospodină îl îmbrăcase în bondița înflorită a feciorului ei mort pe front — alta i-a adus cămașă lungă de in; iar colacii... cum mai pipăiau și cum mai miroseau pruncii lui Ion cei patru colaci puși la năsălie...

Și iată, veni ziua a treia și veni înmormântarea. Mortul, scos pe poartă, parcă zâmbea ogrăzii strâmte și luminițelor care rămăseseră arzând în tinda bordeiului; și par'că așa, mort, avea un zâmbet de biruință pentru sărăcia rămasă în urmă, sărăcie care-l mâncase încă din leagăn... Părea mândru, cum sta, lungit, sus, între crengi verzi, între ștergare albe; patru vecini voinici îl duceau și praporii străluceau în lumina soarelui asemeni unor steaguri de veste mare... Tot satul îi urma sicriul; popa Tăviță, după ce rosti Evanghelia, se plecă spre țârcovnic:

— Du-te la femeia mortului — și spune-i că fără șapte sute nu-l duc...

Din darurile sătenilor — femeia avea numai cinci sute; trimise popei răspuns din urma sicriului unde se afla:

— Să fie părintele bun și s'o îngădue; pentru cele două sute care nu-i ajung, îi va veni la lucru...

— N'are să fie chip... duhul mâne-sa... dădu răspuns popa; îl duce numai până la ușa bisericii — și-l lasă

acolo; și are să vadă ea... că dacă nu pecetluește el groapa, după canoanele sfintei biserici, bunul dumnezeu o va pedepsi cu foc, iar mortul se va svârcoli în sicriu...

Și astfel, popa se ținu de cuvânt; luând cele cinci sute, în ușa bisericii își desbrăcă patrafirul, spunând:

— ...că eu nu-s slugă... Destul că nu mi-ați pus la îndemână căruță — și m'ați purtat prin toate hârtoapele Brezei...

Mai aruncând oamenilor și mortului o privire fioroasă, peste umăr, porni la vale, cu pas larg; gurile, toate, amuțiră; în clopotniță, clopotul cel mic amuți...

Atunci ieși dintre gospodari Dumitru cel vestit, cuvântătorul satului. Svârlindu-și cușma pe ceafă își repezi pumnul pe urma popei:

— Nelegiuit... Tu și toată tagma ta...

Și se întoarse spre femeie:

— Ascultă, Rozalie... Ori pecetluește tâlharul ista groapa, ori nu, atâta pagubă... Mortul rămâne mort și... Vanghelia mamei lui de popă... aflați, oameni buni, că eu am să-l tund... Să urce băetanii în clopotniță, să tragă toate clopotele... Așa!... Ce, dumnezeu îi sluga bogaților? Haidam la ținterim....

Praporii porniră repede, un vânt stinse luminile cheruvimilor și'n timp ce-i puneau repede capacul pe raclă, fața mortului se învineți, întunecându-se; Rozalia și cei patru copii prinseră a striga... Mai apoi, bolovanii vuiră surd pe sicriul de scânduri; hârlețele repezeau țerna, în timp ce Dumitru, urcat pe-o cruce, își începu cuvântul:

— ...ascultați, oameni buni... Azi, în numele lui Iisus cel blând, bun și sărac, care a murit răstignit pentru răsturnarea bogaților, preoții umblă în vestmânt aurit și plesnesc de grași, sugând din trupul Mântuitorului, ca niște scorpii... Ce-i biserica, decât un lăcaș anume pentru avuți, care vin acolo, nu spre umilire, ci spre a-și arăta unii altora straiele, obrajii roșii, nu de rușine, ci de bunătatea vinurilor băute — și pântecele umflate? ...Priviți, într'o bună duminică, în biserica noastră... și-ți vedea: cine stă la față? Tu, Mitru cel sărac? Nu... La față stau cei avuți, ca și cum ei ar fi prietenii și frații lui dumnezeu... Intr'un lăcaș unde ne închinăm celui care-a murit pentru umiliți, umiliții n'au loc... Umilitul n'are parte de cuvântul Cărții nici la groapă... Și, oameni buni, rușine să ne fie, dacă om mai ține în sat satana asta de popă...

Sări de pe cruce — obștia coborî dealul țintirimului, cutremurată.

A doua zi, Dumitru urcă în tren, de-a-dreptul la vlădica... Și i-a spus:

— Preaînalte... Pun pe masa sfinției tale o traistă cu gemete...

— Te-ai sculat împotriva dreptelor orânduiri ale lui dumnezeu, fiule! Ai cârtit împotriva tagmei sfinte a preoților... Pentru asta vei fi ferecat în fer...

— Pagubă'n târgul vitelor, preaînalte... Pe mine mă puteți fereca și'n oțel — numai luați din sat scorpia... hapsânul... curvarul...

Și, găsind că mutându-l pe popa Tăviță din sat, biserica ar suferi scădere prin biruința săracilor, trimise popei doar o epistolie de dojană; Dumitru, luat de jandari, își ispăși cuvântul pe la curțile marțiale.

— Slab îi azi dumnezeu, pe pământul ista, domnule colonel, a spus el după cetirea sentinței — slab îi, doamne, dacă are nevoie să fie păzit cu baionetele și cu codul justiției militare...

Asta s'a întâmplat în 1941, când la Răsărit au prins a bubui tunurile. Satul rămase pustiu. Stăpâni pe viața lui, erau acum învârtiții, feciorii cu stare; doar chiotul lor s'auzea în nopți cu atâta lună albă, încât rațele, închise în coștirețe, se trezeau măcăind, sbătându-și aripile, visându-se înnotând în cine știe ce smârcuri ale instinctului; gâștile de prin ogrăzi găgăiau către înaltul văzduhului unde-și zăreau umbrele sborului din alte ere.

Popa Tăviță așteptă în cerdac până ce luna se lăsă către pădurile Plavalarului; își luă de după ușă bâta cu

fer la vârf, porni cu pas larg către cotuna Poenei, la Pietrăriţa. Mergând repede, patima îl ameţi, gura îi era copleşită de un gust sărat. „Dacă nu se dă cu voia... duhul mâne-sa... Ce-i dacă i s'a prăpădit bărbatul?“

A dracului de mândră mai era fata Pietrarului! Când mergea, trupul ei te îmbia şi te chema, ochii umezi te opreau locului din mers; când cotea pe ulicioară, se uita în urmă, parcă îmbiindu-te, dar, de fapt, ea gândea speriată: „Vai... de nu s'ar ţine omul ista după mine“... Işi dădea sama că frumuseţea îi era pierzania, că tot satul o socotea curvă; femeile o dădeau ca pildă rea, bărbaţii, când auzeau vorbă despre dânsa, îşi mângâiau mustăţile uitându-se departe peste grădini. Cum ajungea acasă — după ce-o urmăreau ochii oamenilor, sta multă vreme într'un colţ pe gânduri, întrebându-se: „Ce-am făcut, doamne?“ Işi purta frumuseţea ca pe-o cunună de lacrimi.

Veniseră la ea bărbaţi mulţi, feciori stătuţi se junghiaseră pentru dânsa. Cum o lua unul de nevastă, după cel mult o lună tatăl ei primea vorbă să vie să-şi iee odorul înapoi... Aşezată pe lăicerile de zestre, în fundul căruţei, cu ochii înlăcrimaţi sub broboada neagră, auzea glasurile femeilor la porţi:

— Curva... a fugărit-o şi bărbatul ista...

Dar, doamne, ce era vinovată biata Pietrăriţă, dacă ochii bărbaţilor se încrucişau de-atâta uitătură? Se măritase de multe ori şi, cum o luau, bărbaţii o şi temeau... cum să n'o teamă când, stând la pândă, o vedeau cum îşi întoarce ochii umezi când cotea ulicioara, parcă îmbiind? Acum bărbat îi era unul Filimon Cobuz, unul negricios, de sub pădure. Când a luat-o, trei zile şi trei nopţi au cântat colo sus, la căsuţa de sub codru, viorile. A fost mult chiot şi mult vin. După aceea, cum au încetat viorile, vinul şi chiotul, Pietrăriţa şi omul ei s'au dat pe viaţă şi pe dragoste. El n'o temea; era mândru că tot satul îşi rupe gâtul sucindu-şi-l după femeia lui. Când treceau amândoi prin sat, duminica, toată faţa lui Cobuz întreba: „Ştiţi voi, măi, ce mândreţă de femeie am eu? Ia'n uitaţi-vă...“

Işi scotea pieptul, mustăţile parcă i se bârligau şi mai tare, de mândrie. Ea, mergând alături de el, parcă-şi umezea şi-şi îndulcea şi mai tare ochii...

După ce i s'a dus omul la război, a coborît de vale la tatăl ei, să nu steie singură-cuc sub codru. A încuiat căsuţa într'o sară, a oftat aducându-şi aminte de umbra bărbatului. S'a uitat înăuntru, pe geam, în casa goală, a coborît dealul şi era mai frumoasă, acum când ochii îi străluceau în lacrimi.

— Turta hătălăilor... spuse o femeie în urma ei. Ce-are să facă, dacă satul îi gol de bărbaţi?

Pietrăriţa plânse mai tare, chemându-şi pe nume omul dus cine ştie unde:

— Filimoane... Filimoane...

Mergea cu tatăl ei la prăşit, mai apoi la secere. Intr'un amurg, cum urca la Cornul Ariei, i se alătură popa Tăviţă pândind-o cu un ochi verzui:

—Stai singură... hai? Se ştie! Femeia necercetată îi ca moara care nu mai macină... rugineşte... asta o spune Cartea... cine nu ştie?

Ochiul verzui îi sticli mai tare:

— Ce-ar fi... aşa... într'o noapte? Unde dormi?

— Vai... sfinţie... se sperie Pietrăriţa, dar ochii îi zâmbeau, capul înclinat puţin pe umăr parcă-l îmbia pe popă să nu întârzie, să vie ştie el când, pe la cântatul de miezul nopţii al cocoşilor... Vai, Doamne, părinte... mi-i omul dus... trebue să-i ţin cinstea... Şi ai preoteasă... dece ţi-ai fugărit-o?

— Se ştie că asta-i treaba mea... răspunse popa.

Şi ea porni repede, apoi o luă la fugă, ochii îi jucau în lacrimi. Când coti după grădini, întoarse capul,

zâmbi în urmă cu o durere — dar popa Tăviţă îşi spuse:

— Fariseică... duhul mâne-sa... se ştie că într'o noapte urc la dânsa în podul şurii...

Aflase că femeia dormea într'un car, în şură. Poarta şurii era totdeauna încuiată. Cum venea ceasul somnului, moş Ion Pietrarul îşi trimetea fata să se culce, încuia în urma ei uşa, cu grijă, punând doi drugi cruciși prinşi în balamale. Ca s'ajungă în pod, popa urcă pe gard, după aceea s'ajută cu mâinile, făcu un salt — şi iată-l înşfăcat de căpriorii podului, svârlindu-se din căprior în căprior, până ce prubului că se află deasupra carului cu muierea. Atinse cu vârful picioarelor o leucă, îşi dădu drumul, dădu la o parte un suman, se cuibări spunând:

— M'ai chemat... am venit... duhul mâne-ta...

In loc să atingă cu mânile pline de tremur trupul cald, plin, al Pietrăriţei, nimeri nişte coaste uscate. Un braţ uscat îl cuprinse de după cap, un glas răguşit îl întrebă:

— Sfinţia ta eşti? Bine... bun!...

O mână îi pipăi barba, după aceea moş Ion Pietraru i se urcă pe piept şi prinse să-i care pumni în cap. Lovea şi scotea un icnet cu fiecare lovitură.

— Vai... stai... ce-i? făcu întâi popa, încet, să nu se trezească satul, dar bătrânul răcnea tot mai tare şi mai tare, smuncind de undeva o leucă şi croindu-l cu sete straşnică:

— Săriţi... oameni buni... veniţi... l-am prins.. tâlharul... a venit să mă jăcuiască de bani... Ajutor!... Ajutor!...

— Te rog... te rog... în numele Evangheliei... nu răcni... cruţă-mă... taci... se ştie...

— Tocmai ca să se ştie... Oameni buni, săriţi mai repede... săriţi... aduceţi funii...

— Sunt popa... sunt preotul... icni popa Tăviţă, cruţă-mă... iartă-mă... se ştie... eşti creştin...

Toată cotuna se strânse la poarta şurii. Izbutind să se smulgă de sub izbiturile de leucă, Tăviţă ieşi în ogradă, se repezi spre oameni deschizându-şi drum — şi toţi cânii satului urlau, lătrau, şcheunau, treziţi în acel târziu ceas de noapte.

Vestea păţaniei trecu cale de şapte dealuri, înconjură codrii Voronei, se află tocmai la negricioşii din Osoi şi Jacota. Stând închis în casă vreme de trei zile, popa îşi făcu răfuiala: „Am făcut rău că mi-am fugărit preoteasa dela casă. Dacă o aveam, n'aveam nevoie să umblu ca dârlăul..." Işi aminti că tot aşa umbla la pat străin şi pe când încă nu-şi fugărise femeia, deaceea adăugă: „Se ştie că m'a făcut mama armăsar... duhul mâne-sa..."

III

Majurul Brici, şeful postului, intră repede în cănţălărie şi, mânios că încă n'au venit oamenii, prinse a plesni cu vâna de bou muştele de prin aer. „Mârlanii... Milostenia mamei lor..." Inlemni în faţa Mareşalului care-l privea aspru, din tablou. „Am înţeles... se bâlbâi, luându-şi poziţia; să trăiţi domnule Mareşal.... Jandarmul trebue să fie conform ordinelor dumneavoastră... Când jandarmul strigă peste sat „drepţi"... satul trebue să încremenească... Dacă strigă: „afară fuga marş"... satul trebue să iasă în uliţă, în aşteptarea ordinelor... Când jandarmul strigă: „culcaţi" satul trebue să se facă una cu colbul... Milostenia... „Aşa băiete..." păru a răspunde din cadră faţa buhăită a conducătorului şi majurul Brici făcu stânga'mprejur, reglementar, părăsind cănţălăria. „Am s'ajung adjutant... îşi mai spuse în prag; la drept grăind, m'am săturat de majurie..."

Scurt, abia suflând de gras, picioarele pierdute în ciubote păreau doi

butuci; brațele, scurte, îi umblau pe lângă umflătura trupului ca doi cotori prea scurți de aripi; șapca rotundă, cu o pată neagră de sudoare drept în vârful capului, părea o roată.

— Dece mama dracului nu veniți mai repede când dau eu ordin, milostenia! se răsti spre cele câteva femei care abia îndrăzneau să i se uite în față. Eu dau ordin... dau ordin... și voi... putorilor!... Unde-i străjerul, milostenia mamei lui?....

— Prin cotuna Țiganilor... îndrăzni o femeie. Bate toba pe-acolo...

Sus, în creasta de Miazăzi a satului, între țigani, toba străjerului răpăia mânioasă; încet-încet, satul prinse a se strânge în ograda cânțălăriei, întrebându-se, în gând, cu spaimă, ce nenorociri le mai toarnă pe cap jandarmul? Ordine noi? Alte ordine verzi cu trei stele? Pe cine să mai cheme ordinele, când tot ce-i tânăr, tot ce-i sănătos în sat, a fost dus de acele blestemate fițuici verzi? A venit, poate, ordin să iee băietanii de șaisprezece ani? Ori, să iee femeile, să le puie la săpat tranșee... Copii, femei, moșnegi, se strângeau tot mai mulți, ca o vânătă pădure — pădure pustiită de mândrețea ramurilor; în soarele turbure, păreau o pădure de cioate și de tulpini crescută deodată, tot mai deasă și tot mai largă, în fața majurului care privea, mânios, în pământ.

Coborîseră, din creasta satului, țiganii cei bătrâni, pieptănarii și lingurarii; coborîseră toate babele de prin cotunele Jeșcanilor, împreună cu brezenii, repede veneau poienarii bătrâni și poienărițele cele oacheșe; nimeni nu grăia, privind, cu teamă, tăcerea jandarmului.

„Ce-ar fi să-i culc?" tresări acesta și privi peste mulțime cu ochii cuprinși în niște flăcări.

— Cul-cați!... răcni deodată și se trezi izbind cu vâna de bou în capul unor moșnegi doborîți la picioarele lui... Că cine nu se culcă... milostenia mamei voastre... eu am glonț și trag... Culcați!... răcni iar către niște femei din marginea mulțimii; ce, n'ați auzit? Trag... trag... trag...

Când și femeile acelea se lăsară la pământ, majurul Brici își puse cotorii brațelor în șold și prinse să râdă; râdea strașnic, cu gura căscată pân' la urechi; câțiva oameni prinseră și ei să râdă.

— Râdeți toți!... răcni Brici, întunecându-se; râdeți... milostenia mamei voastre... Ce, vă gândiți să veniți la noapte să-mi dați foc postului? Ori să-mi spargeți capul cu pietroaie? Drepți!...

Mulțimea se ridică și în fața majurului veni un țigan bătrân, Nițu-scripcarul:

— La drept grăind, domnule jandar... dece? Ce v'am făcut noi? Vai de păcatele noastre...

— Chiar așa... spuse alt bătrân. Noi ne supunem... Că... dece nu? Dar...

Și Brici nu mai apucă a-i plesni, căci pe poartă intră popa Tăviță; îndată după el venea Dragomanul și Darie cel bătrân; încă din mijlocul mulțimii, popa strigă:

— Majurule, blagoslovirea domnului!... Am făcut listele...

— Să vă blagoslovească, pe toți, domnul cel cu coarne... spuse, încet, Nițu-scripcarul.

Și după ce jandarmul, popa, Dragomanul și cu Darie cel bătrân intrară în cânțălărie, mulțimea prinse să se întrebe, cu glas tare, ce „listre" o fi întocmit popa? Ce-o să le mai ia, oare?

Deodată, unul strigă:

— Vitele... au să ne iee vitele...

Zeci și zeci de glasuri prinseră a striga cuprinse ca de o spaimă a morții:

— Vitele... Vitele... Vitele...

Câte rânduri de vite le luaseră pân'acum? A fost vorba că se iau numai cele ale bogaților, dela trei vite în sus... Și, cum s'a făcut că Dragomanul și Darie și popa au grajdurile pline de vite, în timp ce lor, văduvelor cu prunci și bătrânilor fără

putere, le-au luat junci şi vaci, viţei şi viţice, lăsându-le bătătura goală?

— Noi... vitele... nu le-om da!... strigă, spre fereastra cănţălăriei, o femeie. Să deie cei avuţi...

— Cei avuţi... să deie cei avuţi... strigă mulţimea şi vuetul creştea, urcând, luat de ecouri.

— In numele regelui... şi'n numele conducătorului României... strigă în prag majurul. Ascultaţi... măi! Sunteţi puşi după alfabet... Degeaba aţi ascuns vitele în pădure... degeaba le-aţi băgat sub pământ, în zămnicuri. Ochii legii stau totdeauna treji; gardurile au ochi.... pârleazurile au urechi... Să iasă în faţă Zoiţa lui Andrei... milostenia!

Puţină la trup, cu pruncul în braţe, Zoiţa se cumpăni.

— Intr'o clipită, muiere... într'o clipită... să-mi aduci junca la cănţălărie... M'ai înţeles? O ţii ascunsă sub stogul cu fân; drept?

— Drept... răspunse femeia; dar domnule majur... numai o sărăcie de văcuţă am — şi patru plozi. Omul mi-i pe frunt... Şi zice legea...

— Care lege? Legea sunt eu... Şi dacă nu te supui, înseamnă că nu vrei s'ajuţi ţara în războiul sfânt... Anume faci, ca să n'aibă ce mânca soldaţii... Şi treaba aşta duce la ştreang....

— Apoi că-i mai bine'n ştreang decât aşa... domnule şef... Iaca, doi ochi am — şi să-mi sară... aş da văcuţa, cu colac şi lumânare, de-aş şti c'au s'o mănânce feciorii noştri...

Şi, ascultând văzduhul limpede, adăugă:

— Eu ştiu cine ne mănâncă oamenii şi vituţele...

Dinspre pădurile Plavalarului cerul prinse a vui sub puterea elicelor unor escadrile negre cu cruce albă... Mulţimea se trase în umbra răchiţilor şi pe sub streaşine — în timp ce prin ogrăzi gâştele găgăiau şi cârâiau găinile — ascunzându-se pe sub prispe.

Avioanele dădură târcol lung satului şi de puterea vuetului se cutremurau ferestrele. Apoi, când zarea le înghiţi, după codrii albaştri ai Voronei, spre front, un moşneag oftă:

— Nemţii... mânca-i-ar focul...

După aceea, majurul ceti cu glas repezit listele, iar oamenii câte unul, cum s'auzea strigat, părăseau ograda cănţălăriei, mergând, repede, spre casă, cu capul în pământ.

Ca'n vechi vremuri, ei îşi ascunseseră vitele rămase, şi acum. Pâlcurile de codri mai aveau văgăuni şi hârtoape; şi-apoi câte ascunzişuri nu scorneşte omul, la cumpănă? Săpaseră după case gropi şi zămnicuri largi care treceau pe sub încăperi, până'n grădini; săpaseră gropi şi zămnicuri pe sub stoguri vechi, pe sub şuri.

— Vă întrebaţi dece nu dau gospodarii iştia doi, domnul Darie şi Dragomanul? Păi, măi juncanilor, ei au pământ mult, au arătură multă... au multă strânsură... De asta conducătorul statului îi scuteşte... La fel pe părintele... Că părintele îi capul bisericii. Fără el, ce v'aţi face, nătărăilor? Aţi fi ca nişte purcei în glod...

La spatele majurului, popa, Dragomanul şi Darie stăteau încruntaţi şi feţele lor întrebau: „Hai, care din voi are curajul să spuie că nu-i convine?...

Plânsului pentru morţi, molcomit abia de câteva zile, i s'adaugă plânsul după vite, şi ograda cănţălăriei, pe măsură ce se umplea cu juncuţe roşii, de buhăeşi pieptoşi, de vaci florene ale căror ugere pline miroseau a buruiene grase şi-a flori, de viţei care sburdau pe sub coarnele nemişcate ale juncilor — pe măsură ce se umplea de vite, ograda aceea rotundă se umplea de bocete.

Trebuia să vie, dinspre Miazănoapte, un nesfârşit cârd, strâns din alte sate. Şi, coborînd pe şoseaua împărătească, într'un mers grăbit, cârdul acela se îngroşa, se lungea, adăugit cu alte cârduri ; pe-o întindere de zece kilometri, dela Rus până la Ipoteşti, se arătă în văzduh un nour de colb călător. Pietrele scrâşneau sub răsmiile de copite. Nişte ghiogari slăbănogi, miliţieni mânioşi, albi până'n albul ochilor de-atâta colb, cu bocancii scălâmbi pe umeri, suflecaţi până peste genunchi, izbeau în spinări, între ţepuşurile coarnelor, cu mânie, suduind dumnezei şi sfinţi.

In fruntea cârdului venea un majur bătrân, alb de colb, călare pe-o mârţoagă albă de colb, cu botul căzut în pământ. Majurul, dormitând, îşi scăpa, uneori, capul în piept — şi-atunci mârţoaga se oprea cu nările în colbul fierbinte ; pornea iar, când buhai răsuflând greu s'auzea mugind.

Veneau de mai bine de-o săptămână, zi şi noapte. Vaci grele se strângeau roată în jurul fântânilor cu cumpănă şi lingeau ciuturile ; lingeau ulucii pe la şipote cu fir de apă subţire ca aţa. Din mers, miroseau urma urinei altor vite în colbul alb; prin sate, vaci bătrâne se opreau în dreptul porţilor şi mugeau prelung; unele îşi întindeau gâturile în ogrăzi, peste garduri.

Şi-ar fi băut un fluviu...

La Udeşti, acolo unde drumul coteşte împrejurul luncuţei din mijlocul satului, s'a arătat întâi majurul acela alb până'n albul ochilor, pe mârţoaga albă până'n albul ochilor. Apoi s'au arătat, printre buhai şi boi plăvani, viţei şchiopi, vaci cu coarnele rupte de ghioage ; şi, din locul coarnelor, sângele amestecat cu colb se scurgea peste ochii speriaţi, până la nări, picurând jos ; muşte rele, mari cât bondarii, se strânseseră în răni, şi vitele în zadar scuturau capetele.

In dreptul cănţălăriei, mârţoaga se opri singură, majurul tresări uitându-se în jur mirat. Scoase de sub veston o condică.

— Udeşti... 210... spuse cu un glas cârâit, punându-şi pe nas nişte ochelari turburi.

— Intocmai... răspunse jandarmul şi bătându-şi pintenii, îşi spuse numele :

— Plutonier-majur Brici Todiriţă... Brici...

— Majur Salup... răspunse călăreţul şi făcu un semn de scârbă asupra lui însuşi, asupra lumii întregi ; se'ntoarse în şea şi stupi spre vite numai colb prefăcut în mâl.

Miraţi îl priveau oamenii ; şi nu puteau bănui : ce faţă ascunde oare, soldatul acela, sub obrăzarul de colb ?

— Să-ţi dau apă... juncuţa mamei... bocea o femeie, adăpându-şi junca înainte de a-i da drumul în cârdul acela sleit de sete.

— La dracu... n'are rost... stupi majurul Salup. Apă ? Dă-le drumul mai repede, jandar...

Şi, stând în poarta cănţălăriei, lângă un ciubăr cu păcură, popa Tăviţă, înconjurat de moşnegi, făcea vitelor care ieşeau câte-un semn negru.

Apoi, călăreţul, punându-şi condica sub veston, porni fără să spună un cuvânt ; cârdul căzut pe marginea drumului, se ridică în suduituri şi'n ghioage — şi vreme de un ceas trecură vitele. La urmă venea o căruţă cu coviltir. Doi căluţi slabi abia-şi duceau picioarele ; în spatele căruţei fumega o bucătărie de campanie, scoţând un miros acru de borş.

Un soldat înalt, oacheş, cu pieptul descheiat, mergea încruntat, cu polonicul în mână. Când câte-o vită rămânea în urmă şi bufneau ghioagele, el prindea a râde blestemând :

— Hai... hai... boalele dracului ! Vedea-v'aş mai repede în cazan...

In sat, lipsiţi de tovărăşia florenelor, cânii urlau a pustiu. Majurul Brici, popa, Dragomanul şi Darie, sfătuind în cănţălărie, la o lampă chioară, vorbeau încet, sub privirea cruntă a Mareşalului. Stins ca o cădere de mărgică, s'auzi la Răsărit un tun.

— Sfânta maică-biserica să ne apere... spuse popa, făcând cruci largi.

— Şi vitejii noştri soldaţi... adăugă majurul Brici. Toată suflarea românească să se ducă să moară... să-şi deie tot avutul...

— Aşa-i... Aşa-i... rosti Dragomanul ; iar Darie cel bătrân, gândindu-se la grajdurile lui pline de vite florene şi la feciorul lui care la ceasul acela dormea pe fân moale în podul şurii, adăugă :

— ... că dacă nu apărăm sfânta cruce, vin bolşevicii... şi dacă vin bolşevicii, ne iau calicii toată agoniseala...

— ... şi sfânta maică rămâne văduvă... încheie popa şi tuspatru se ridicară, uitându-se lung la faţa buhăită a Mareşalului. Fără să vrea, majurul Brici îşi duse mâna la cozoroc, suduind spre un duşman nevăzut, de milostenie...

V

Majurul Salup îşi scăpase iar capul în piept, sforăia, în legănarea înceată a mârţoagei. Uneori, din pleoape i se scurgeau, prin colbul de pe faţă, una după alta, boabe de lacrimi. Strângea pleoapele mai tare şi mai tare, până ce încreţiturile obrazului se făceau una cu încreţiturile de pe frunte — rămânea îndelung încruntat. Ofta — şi ofta cu glas tare, prin somn. Mugetele, izbiturile de ghioagă, suduiturile, de zile şi nopţi i s'auzeau în spate — şi parcă târa după dânsul un convoi de nenorociri. Arşiţa îl săgeta până'n creieri — potopise cârdul, sleindu-l, slăbindu-i mugetele, slăbindu-i paşii, slăbind glasurile ghiogarilor ; aceştia, răguşiţi, scoteau din gâtlejuri doar nişte fosăeli lungi; ochii le erau mai aprinşi, gurile tot mai crispate în mânie împotriva vitelor.

Apa morţilor, cât cuprindeau ochii, tremura deasupra pământului, clătinând holdele gălbui — şi tremura până sus în văzduh la apa albastră pe unde umblă vulturii. Nefireşti de înalte păreau răchiţile depărtate din ţarina de jos ; sălciile dela Poieni tremurau — şi cât de mult se depărtaseră în tremurarea aceea pădurile albastre dela Vorona...

Ghiogarii îşi puseră bâtele subţioară, bucătarul din urma cârdului adormise în mers ; majurul Salup tresări, deschise ochii — şi începu să râdă când mârţoaga lui, cu capul semeţit deodată, prinse a necheza. Cei doi boi orbi din capul cârdului se opriră, adulmecând cu nările. Vitele, una câte una, îşi ridicau boturile din colb. Mârţoaga lui Salup îşi trezi coada adormită în lungul picioarelor, îşi cutremură trupul, îşi semeţi urechile, grăbi pasul într'un mers vecin cu trapul. Vitele, ca împunse din urmă, prinseră a se îngrămădi, călărindu-se, împungându-se şi boi pieptoşi arătau nişte ochi aprinşi. Le curgeau bale lungi. Ridicau cozile, gata să se repeadă în fugă. Ghiogarii, treziţi din amorţeală, îşi potriviră cu grijă bâtele...

— Au simţit lup sau apă... rosti unul.

Şi se potriviră linie în fruntea cârdului, în spatele mârţoagei, gata să se repeadă cu ghioagele.

Departe, se zărea în apa morţilor podul de lemn ca un scheiet lung, galben, întins peste negreaţa arinilor. Dincolo, pe deal, Vereştii toropit de soare îşi ridica hogeagurile. Vitele porniră mai repede, ghiogarii, neliniştiţi, se întoarseră spre ele să le domolească şi atunci boii ieşiţi în fruntea cârdului îşi arătară spre ei coarnele, mugind adânc, bătând colbul cu picioarele de dinainte ; ca prinşi de capie, nu luau sama la izbituri, mugind, păşeau încet, cu boturile întinse şi, speriaţi, ghiogarii săriră la o parte.

— Au căpiat de sete... răcni unul

— Puşca... strigă răguşit Salup. Eu,

sfinţii mamei voastre de moşnegi, vă puşc dacă scăpaţi vreunul din cârd...

Albastră, adormită sub maluri, se zări deodată apa Sucevii şi nimic nu mai putu opri fuga vitelor. Care cum ajungea la râu, îşi înfunda botul în val şi trupurile li se cutremurau

Işi înfundau boturile adânc, până sub ochi — şi se cutremurau prundurile sub îngrămădeală. Viţeluşi, bourei, se prăbuşeau sub fuga boilor negri. Intâiul rând ajuns la apă se înfipsese în tuspatru picioarele, trup lângă trup, şi puterea cârdului mugea, izbea cu coarnele, să-şi facă loc, cap în cap se izbeau vaci grele.

Salup, ca apucat de-o nebunie, scoase pistolul. Glasul i se pierdea între mugete. Ghiogarii tăbărîră cu bâtele, cuprinşi şi ei de nebunia majurului, răcnind:

— Mânaţi... Mânaţi... Mânaţi... Mânaţi...

Coarne de boi, rupte cu parii, cădeau în val; şi apa se înroşea cu cât nişte ghiogari spărgeau trupurile grele cu un fel de ţepuşe.

Un moşneguţ al cărui cap mărunt ardea sub cuşmă în dogoarea soarelui, sări în val în capătul boturilor aliniate şi, cu o ţepuşă, izbea în ochii vitelor; boturile se umpleau deodată de-un sânge negru. Şi aşa, oarbe, vitele sorbeau mai departe valul repede, cutremurându-şi trupurile, boncăluind după aceea, a pustie. Unele, cum sfârşeau băutul, se trăgeau la o parte, mugeau, se lăsau în val.

Mânia soldaţilor se revărsa acum mai cu seamă asupra celor doi boi negri, orbi de amândoi ochi. Ei, cu boturile întinse, părăsiseră drumul bun, sărind în arinişte, încotro îi chemase apa. Sfârşiseră băutul şi stăteau cu capetele încremenite în cer. Stăteau trup lângă trup, coarne lângă coarne, fraţi de orbite. Moşneguţul se strecură încet spre dânşii, cu ţepuşa gata pregătită să-i ardă drept în ochii stinşi. Simţindu-l, boii întoarseră capetele, ascultând. Ca la un semn, săriră drept înainte, tăind apa spre luncă.

— A drăceanului... strigă moşneguţul, scufundându-se peste cap şi cuşma îi rămase deasupra apei.

— Se îneacă... răcni careva, şi moşneguţul, luptându-se cu valul, bolborosind, ieşi la malul de dincolo.

Răsuflând repede, mai stupindu-şi apa din gură, din mers îşi scoase de undeva din sân un cosor lung, ca un vârf de coasă şi, alăturându-se trupului unuia din cei doi boi, schiţă un gest larg cu mâna şi izbi cuţitul până'n prăsele. Din gâtiţa boului ţâşni un fuior lung de sânge; împroşcat, boul celălalt prinse a mugi.

— Şi tu, precista mâne-ta? strigă moşneguţul, şi, dându-şi deodată sama ce face, îşi opri cuţitul ridicat drept deasupra capului...

— Şi-amu? îl întrebă alt miliţian, oprindu-se şi privind cum se chinueşte boul să moară. Ai să-l plăteşti, tâmpule...

— Lasă... Mai găsim noi un bou... Dar cânele ista m'a necăjit de cum l-am luat în primire... Mereu parcă asculta ceva...

— Te-ai ars, leat... îi spuse majurul ieşind călare din val. Te-ai ars... Dacă nu-mi dai un bou în loc, cu mâna mea te puşc...

Desnădăjduiţi, miliţienii şi majurul se uitau cum cârdul sătul de apa îşi îndreaptă capetele şi spinările, cum îşi flutură cozile. Nişte viţeluşi sburdau. Un taur, care de-atâtea zile îşi scăpase botul în pământ, abia ducându-şi trupul de namilă, după ce-şi scutură spinarea parcă prăbuşind de pe ea o greutate, porni cu ochii aprinşi asupra unui pâlc de juncuţe florene, mirosindu-le pe rând, în lungul pântecului.

— Au înviat... din colb... spuse majurul — şi toţi simţeau o ciudată părere de rău, o ciudată ură împotriva dobitoacelor reînviate, ca şi cum lăsându-le să învie, ar fi pierdut ei ceva din putere.

Se priviră unii pe alţii, nişte sărmani moşneguţi sprijiniţi în bâte, îmbrăcaţi în uniforma cafenie a dracului. Bărbile năvălite, sprâncenele, le erau bătucite de colbul atâtor zile. Truda le scofălcise obrazurile, le adâncise ochii

în fundul capului. Şi, parcă de când lumea, nu fuseseră altceva decât ghiogari.

Işi priviră parii din mâni şi, ca ruşinaţi, îşi plecară capetele în pământ. In faţa lor, cârdul păştea liniştit printre arini, taurul călărea florenele, boul orb mugi de câteva ori, căutându-şi tovarăşul ucis, apoi trecu râul. Miliţienii se simţiră, pe rând, parcă păscându-şi vitele în păşunile natale. Ce erau ei, decât nişte sărmani care împărţiseră ani şi ani, alături de boulenii lor, ploi repezi de vară, zloatele toamnelor şi viforul? Oare nu dormiseră ei ierni de-a-rândul în ieslea grajdurilor de-acasă şi vitele îi încălziseră cu răsuflete? Uneori în nopţi prea friguroase, săreau din iesle şi se întindeau jos, lângă trupurile fierbinţi ale vitelor, să se încălzească...

Şi, deodată, războiul îi făcuse neoameni. De atâtea zile şi nopţi cotonogeau bourei, rupeau coarnele boilor, cu parii. Ce fără-de-lege... Se uitau cu ură la majurul Salup care, încremenit pe mârţoagă, privea cum bucătarul spintecă cu toporul trupul boului omorît. Şi-apoi cât de chiorîş se uitau la moşneguţul chel care tăiase gâtul boului...

— Dece, măi? îl întrebă unul.

— Lasă-mă... Mă omoară veninul...

Şi toţi îşi întoarseră faţa dela dânsul.

Trecură apa, cârdul porni iar la drum, mândru, cu capetele ridicate. Salup adormi în şea.

VI

Pe la îngălbenitul frunzelor, după nişte zile strălucitoare, pe cerul curat ca lacrima în toate nemărginirile prinseră a se târî nouri turburi. Un vânt duşmănos şuiera, oftau într'un şuier adânc codrii, lumea se închise în negură din toate părţile. Intr'o dimineaţă porniră ploile de toamnă, nişte ploi reci, împrăştiate de vânturi; prin larma lor s'auzea oftatul pădurilor. Se revărsau râurile şi pâraiele, umplând de-un noroi greu drumurile, cărările, drumuşoarele.

Când încetau, pentru scurte răstimpuri, ploile, se vedeau pâclele încremenite pe faţa pământului, câmpurile pustii, negre, şi se vedeau, întunecate ca pâclele, infanterii, cavalerii, tunuri, căruţe cu coviltire, venind dinspre Răsărit. Prin sate, femei ieşite la garduri ascultau în puterea nopţii frământul atâtor omeniri în mers, omeniri sleite de un marş lung de-aproape două săptămâni pe sub scurgerea mânioasă a văzduhului.

Toţi oamenii aceia, uzi până'n suflet, apăsaţi de raniţele îmbâcsite de apă, apăsaţi de greutatea automatelor, apăsaţi de propria lor fiinţă, toţi oamenii aceia, când li s'a spus că se întorc în ţară după ce sovieticii au părăsit Odessa, au dat zărilor nişte chiote. Ofiţeri şi soldaţi porniră la drum cântând, le cântau fanfarele şi goarnele. Cei din 307, cei din 104 şi 106, mărşăluiau spre Moldova. Lăsară în urmă, unul câte unul, câmpurile de bătălie, ruinele, ogoarele de morminte.

Apoi, când începură ploile, oameni şi cai scăpară capetele în pământ, trenurile de luptă abia se târau prin gloduri, tunurile se împotmoleau în puterea nopţii prin râpi şi suduiau tunarii pân'la plesnirea rărunchilor. Iluzia sărbătorii întoarcerii se stinse odată cu albăstrimea cerului, sub potopul nourilor. Ofiţerii, eliberaţi de frica de a fi împuşcaţi pe la spate, se făcură iar răi — şi nu mai conteneau cu suduiturile şi ghionturile. Incălecaţi pe cai, strânşi bine în mantale de ploaie, alergau la trap în lungul companiilor plouate, cu bocancii plini de apă — alergau strigând cu glasuri rele, ducând parcă spre un ţinut de osândă nişte convoiuri.

— Ce, credeţi că aţi sfârşit războiul, leat? Cum ajungem în garnizoană, vine telegramă... Gata... Nu ieşi din

front căprar... Te izbesc cu cisma și-ți fac măselele grăunțe...

Oamenii tăceau — și nu-i chinuia alt gând decât să-și mai vadă odată casa... măcar atât cât ar aprinde un chibrit, la poartă... Să-și zărească măcar câte un colț din ferestruicile după care se aflau ai lor. Sergenți, căprari, soldați, mărșăluiau cu capetele în pământ, întorcându-se dela o nevolnică trudă, dela o monstruoasă treabă: blajini și cu o vorbă cumpănită până mai ieri, având în făptura lor statornicia dâmburilor, se întorceau cu inimile pătate. Duceau cu ei, la întoarcere, în conștiința lor, târguri și sate arzând, populații fugind de groază — și peste toate, răcnetele din toiul atacurilor.

Ionici se opri și se'ntoarse spre Dadaci:

— Iți amintești, măi Niculae?

Porni iar și se strânse mai bine în mantaua udă, retrăind întâmplările din Odessa.

In zorii aceia mohorîți, Odessa ardea, sulurile de fum făcute una cu pâclele uriașe ale văzduhului se târau departe către nemărginirile mării. La intrarea ulițelor, pe baricadele stropite de sânge, stăteau sovieticii, morți, cu brațele înlemnite în lungul automatelor. Automobile răsturnate, camioane cu soldați morți, tancuri hâite, toate arătau de sub năruiturile caselor ca niște monstruoase broaște țestoase; căruțe cu cai uciși în hamuri, tunuri cu țevile plesnite căscau guri negre către cenușa văzduhului. Arme, lăzi cu obuze, grămezi de măști, se făceau una cu morții și cu ruinele, se făceau una cu tristețea acelei dimineți de Octombrie târziu.

Către Mare, departe, s'auzeau neîntrerupte rafale de mitraliere, bufneau puștile, un tun antiaerian lătra a pustiu către văzduh. Compania întâi, cu armele în cumpănire, străbătea stradă cu stradă. Vechiul oraș părea pustiu, nicăeri nu se zărea țipenie de om. Locotenentul Vieru, după ce se uită lung la geamurile întunecate, opri compania lângă cadavrul unui sovietic care zăcea pe-un maidan, și rosti, punându-și piciorul pe pieptul lui:

— Mortul acesta simbolizează moartea Rusiei... moartea comunismului...

Işi trase stiletul și-l înfipse până'n mâner în pieptul mortului; după ce-l răsuci bine în rană, îl trase afară dintr'o smunciturä, pătat de-un sânge negru.

— Moartea bolșevismului... mai spuse el — și porni înainte, cu stiletul în mână, cu fața încruntată.

Avea un mers dârz, apăsat, de biruitor, și plesnea de ciudă că populația Odessei nu iese în stradă să i s'aștearnă la picioare...

— Orașul mort... rosti careva — și compania încetini pasul, ca'n fața unei spaime.

— Asta-i numai o închipuire... răspunse Ionici, după ce privi iar geamurile.

La ferestrele acelea turburi văzu fețe de oameni, niște fețe încruntate în ură; erau bărbați și femei, cu obrajii lipiți de geamuri; văzu niște pumni strânși.

— Asta-i numai o închipuire... spuse iar Ionici. Orașul ista se preface mort. Intr'o zi, când o să-l socotim îngropat bine, are să sară din mormânt...

— Pe ce cunoști tu că-i așa, măi frate?

— Ia'n uită-te la fereastra aceea, măi Niculae... Ii vezi? Sunt doi bărbați. Unul bătrân, cu barbă, celălalt un flăcău... Amândoi țin pumnii strânși; se vede că au încremenit cu ei așa, de cum ne-au zărit. Dincolo, niște muieri, stau înlemnite, una își mușcă pumnul... Dincolo... măi... să fiu al dracului... uite baionete... strigați la dom' locotenent...

Compania se răsuci în loc; locotenentul Vieru, strângându-și capul între umeri ca și cum ar fi început a se prăbuși deasupra lui clădirile, se'ntoarse și se trase după un zid, răcnind:

— Inconjurați casa... casa...

Un pluton intră în casa aceea, răscolind din beci și până'n pod, dar nu se întoarse cu nimeni.

— Dar, pe dumnezeul meu, c'am văzut oameni şi baionete... spuse Ionici, după ce compania porni mai departe şi toţi, mergând, s'aşteptau s'audă focuri de armă, să fie atacaţi pe la spate.

Trecură alte străzi, se opriră fără comandă, zărind la capătul unei uliţe, Marea.

— Marea... spuse cineva, înfiorat.

O pâclă albă stăruia departe peste ariile apelor. La ţărm, clătinând purpura răsăritului, se văzu un vapor negru. Oameni mulţi fremătau, grăbind să urce. Printre femei şi bărbaţi se vedeau uniforme. Vaporul dădu un semnal, prelung, greu ca un geamăt — şi mişcarea de pe ţărm se opri o clipă, reîncepând mai cu grabă ; compania se svârli la pământ, căci la semnalul acela, câteva mitraliere prinseră a toca de după nişte ziduri. Văzduhul se umplu de vuet, câteva avioane germane, după ce dădură târcol vaporului, prinseră a lăsa asupra lui bombe. Tunuri antiaeriene prinseră a bate. După aceea, când pe ţărm nu mai rămase nimeni, câţiva sovietici cu mitraliere se furişau pe lângă ziduri, spre apă, trăgând din mers. La al doilea semnal, vaporul se urni de lângă ţărm, în timp ce avioanele se reîntorceau asupra lui, din pâcle.

Compania făcu un salt înainte, svârlindu-se la pământ, cu toate armele în bătaie. Făcu alt salt şi încă unul, până ce mitraliorii sovietici, trântiţi pe ţărm lângă automate, se vedeau la faţă. Vaporul se tot depărta; şi cu cât se depărta, de pe punţile lui înţesate de soldaţi, copii, femei şi oameni bătrâni, s'auzea un cântec puternic, înalt, întovărăşit de armonici, un cântec părând un cutremurător semnal de alarmă, strigat către toate pământurile. Pâclele veneau repede din depărtările apelor şi după ce vaporul nu se mai văzu şi după ce vuetul avioanelor se topi, parcă toată întinderea mării cânta. Vaporul, în răstimpuri, acoperea cântecul acela cu geamătul lui, şi cum se oprea geamătul, glasurile lungi ale armonicilor, glasurile copiilor şi-ale bărbaţilor s'auzeau cum se sting pe arii...

Când automatele încetară, de pe ape se topiseră pâclele şi vaporul se văzu, la linia zării, cât o furnică. Trei din mitraliorii sovietici muriseră. Alţi trei stăteau muţi lângă automate.

— Impuşcaţi-i... Impuşcaţi-i... răcni Vieru, dar se răsgândi, cuprins deodată de-o sete de a-i chinui.

Voia să-i ducă prinşi, cu mânile sus, prin uliţele acelea largi, să vadă toţi cei ascunşi după geamuri şi să se înspăimânte.

Erau trei băieţi înalţi, cu capetele goale, cu nişte feţe frumoase. Vieru porunci soldaţilor să-i dea trei moletiere ca să le lege mânile la spate.

— Câne... scrâşni unul în româneşte, smuncindu-şi mânile din legătoare.

Apoi, între baionete, prizonierii porniră pe-o uliţă largă şi Vieru se gândea ce moarte să le scornească? Dar orice moarte le-ar găsi, înainte de asta trebuia să-i umilească prin chinuri. Repezindu-i de spate înainte, le punea piedică şi ei se prăbuşeau la pământ, cu frunţile de pietrele trotoarului ; porneau iar şi Vieru îi repezea din nou, până ce obrajii li se umplură de sânge. Unul din ei îşi lovise ochiul drept în ascuţişul unei pietre şi de sub pleoapă prinse a i se scurge sânge gros. Ameţit de durere, omul se cumpănea, căzând întruna în genunchi şi ridicându-se repede sub izbiturile de cismă.

— Câne... gemu cel ce grăise româneşte frecându-şi unul de altul pumnii legaţi la spate.

— Câne ? râse Vieru. Stai că-ţi smulg eu îndată limba...

Se opri şi se uită în toate părţile; îşi smuci stiletul :

— Iţi arăt îndată cine-i câne...

Apucă omul de după cap şi-l ţinu pe loc, uitându-se în toate părţile.

— Ia'n trântiţi-l jos... scrâşni către soldaţi, dar rămase înlemnit văzând ochii ascuţiţi sub căşti...

Oprită în mijlocul uliţei, compania întreagă îl privea cu duşmănie, unii soldaţi întoarseră spatele spre el, pri-

vind în pământ, muşcându-şi buzele până la sânge.

— Trântiţi-l jos... ţipă Vieru şi spaima îl cuprinse deodată.

Ar fi vrut s'o rupă la fugă din faţa acestor ochi ascuţiţi sub căşti, din faţa ferestrelor care-l priveau sumbru, cu duşmănie, din toate părţile; unele ferestre aveau în funduri o roşaţă de sânge; altele aveau pâclă şi nouri; şi toate îl înconjurau.

— Inainte... marş... strigă către companie. Dece v'aţi oprit? Sergent, răspunde...

Sergentul, cu ochii în pământ, tăcea.

— Dece v'aţi oprit, soldaţi? Să-mi răspundeţi, că de nu...

Şi cele peste o sută de obrazuri se plecară la pământ. Dintre acoperişuri svârâi o piatră şi-apoi încă una; întâia îl lovi în cască, a doua i se rostogoli la picioare, şi cei trei prizonieri îşi săltară capetele, tresărind. Compania privi geamurile.

— Care-a văzut de unde? întrebă Vieru.

Dar compania tăcea, din nou, cu capetele în pământ.

Oare nu zărise şi Ionici şi Dadaci o mână în spărtura unui pod?

— Am avut dreptate... şopti Ionici. Oraşul se preface mort...

— Am obosit... spuse Vieru, tremurând. Luaţi prizonierii, voi, şi să-i ducem la comandament...

Nu mai porni în fruntea companiei ci, trăgându-şi casca pe ochi, se amestecă printre soldaţi, pierzându-se printre ei. Ar fi vrut s'o rupă la fugă, către câmpia largă.

Il zări, stând călare la o răscruce de străzi, pe colonelul Vartic, dominând scurgerea armatelor. Infanterişti, vânători, tunari, roşiori, grăbeau, uitându-se miraţi la oraşul pentru care muriseră regimente, divizii, corpuri de armată. Ofiţerii mari se şi instalaseră în palate şi priveau cum trec ei, pământii, sdrobiţi de-atâtea luni de front. „Iaca pentru cine au murit diviziile..." îşi spuse Ionici, zărind la fereastră un umăr cu trese de general.

Vieru, zărindu-l pe Vartic, îşi recăpătă cumpătul, ieşi în fruntea companiei, svârlindu-şi bărbia înainte:

— Să trăiţi, domnule colonel... Am luat trei prizonieri... Ordonaţi...

— Prizonieri? se întoarse spre el, Vartic, ducându-şi la nas o nevăzută floare de romaniţă. Ii dai în primire germanilor...

Dar escortele trebuiră s'aştepte mult până să poată tăia strada. După ce se sfârşi infanteria, trecu o divizie blindată, apoi veneau trupe de cavalerie în goana cailor. Trotoarele erau pline de uniforme germane.

Pe-o clădire flutura steagul cu svastică şi cei trei prizonieri fură îndreptaţi într'acolo.

Cu cât se apropiau, de după zidurile groase s'auzeau cum răpăie mitralierele şi cum răcnesc nişte oameni. După o clipită de şovăire, prizonierii porniră într'acolo, mai repede, încât escortele, în frunte cu Vieru, abia se ţineau după dânşii.

— Trei prizonieri... raportă Vieru santinelei dela poartă, un prusac bondoc.

— *Drei?* întrebă el, repezind prizonierii în ograda unde răpăiau automatele.

Vieru, în timpul cât portiţa stătuse deschisă, avu timp să vadă o curte pătrată, împrejmuită de-un zid înalt — şi un şir de uniforme germane trântite la pământ lângă automatele care scrâşneau şi răpăiau. Nişte oameni fugeau din răsputeri prin faţa gloanţelor, prăbuşindu-se în răcnete.

— *Ich... bitte...* se bâlbâi Vieru către prusac, vrând să intre, parcă cuprins de-o cumplită beţie, în ograda aceea. *Kamerad... ich bitte...*

— *Was willst du, Schwein?* îl întrebă prusacul, ghiontindu-l cu pistolul în coastă; *was willst du?*

— *Nur ein Moment...* se rugă Vieru şi, cuprins de valuri de sudoare, se sprijini cu amândouă mânile de uşorii porţii deschise, privind holbat la fuga osândiţilor prin faţa mitralierelor în bătaie.

— *Es ist schön?* râse neamţul şi încremeni sub cască după ce încuie portiţa la loc.

— Ce fac cu ei acolo? întrebă speriat Dadaci.

O amarnică părere de rău îl cuprinse după viaţa prizonierilor; întrebă înc'odată, întorcându-se spre Vieru :

— Oare ce fac cu ei ?

— Taci... Taci... îi răspunse ofiţerul cu un glas şuierător, trăgându-şi mai adânc casca pe ochi şi simţea că trebue să se apuce numaidecât de ceva, să se sprijine. Greaţa îi întorcea măruntaiele. Se prinse cu o mână de umărul lui Dadaci, cu cealaltă de umărul lui Ionici, picioarele i se împleticeau. Işi scăpă mânile şi căzu în mijlocul străzii, cu faţa la pământ.

— L-a ajuns spaima... spuse, înfiorat, Ionici, Ce facem ?

— Il punem pe-o foaie de cort şi-l ducem...

— Ce-i cu el? întrebă un ofiţer din mers.

— S'a uitat cum nişte germani împuşcă prizonierii, domnule ofiţer. După aceea l-a apucat răul...

Şi Dadaci îşi desfăcu foaia de cort.

Ajunseră la companie tocmai pe când majurul Codău răcnea, suduind de precistă şi dumnezeoaică, să se înhame mai repede căruţele, căci venise ordinul de întoarcere în ţară... Il înnebunise bucuria şi lovea în dreapta şi'n stânga în soldaţii care abia nimereau, de bucurie, cătărămile hamurilor. Se învârteau, lovindu-se cap în cap, umăr în umăr şi râdeau prosteşte unul la altul, uitându-se ce picuri le curg pe mâni ; picuri de sudoare sau lacrimi?

— Vai de cei morţi... strigă deodată Codău, oftând cu mânile la cer; şi unul dela căruţe răspunse :

— Vai de cei morţi...

Părăsiră oraşul, repede. Se bucurau că se lasă nourii şi noaptea peste câmpie, peste dealuri şi peste ogoarele de morminte.

Ajunseră în dreptul unui cimitir împrejmuit cu un gard de sârmă ghimpată — şi o jale adâncă îi cuprinse după cei morţi. In poartă sta un majur scurt cât pociumbul, lângă un soldat înalt.

— ...în ţară... rosti majurul, uitându-se lung la soldaţi. Eh... mântuirea mamei voastre de mârlani... Noi, mai avem treabă...

In mijlocul cimitirului, pe-un dâmbuşor, un popă cu rantie neagră cetea cu glas tare, cutremurat, veşnica pomenire, morţilor puşi unul lângă altul, cu picioarele la marginea gropilor. La poartă veni un soldat descheiat la piept, suflecat, şi spuse către majur :

— Pe cei întregi i-am ales. Ce facem cu cei care sunt numa' jumătăţi? Intre ei am găsit un cap fără trup ; numa' capul... singur... Să-i caut şi trupul ? Că-i păcat...

— Boule... Vită încălţată... Pune-l cum l-îi pune, în mama dracului... Ce-i, dacă scăfârlia are să-i ajungă în cer şi dosul în iad ?

— Am înţeles, dom'majur... Da' mi-i frică de greşală...

Ochii soldaţilor întârziau lung, în treacăt, asupra inscripţiilor de sub căştile puse pe cruci. Mai la faţă, ceteau nume de ofiţeri ; şi, unul după altul, în şiruri lungi, se întindeau numele gradelor inferioare, soldaţi din toate armele.

— Aiştia n'au să mai vadă ţara... oftă careva şi toţi grăbiră pe sub umbrele amurgului.

Fierbeau cazanele bucătăriilor ; şi fierbeau degeaba, căci, cui îi mai trebuia mâncare, de-atâta bucurie ? Se întâlneau cu unităţi venind dinspre Soare-Apune, din ţară. Intrebau :

— Incotro ?

— Incotro ?

— Noi, în ţară... Voi ?

— Noi mergem departe, departe... La Crimeea... Ferice de voi că aţi sfârşit...

Prin văzduhurile negre ţipau pasările călătoare, s'auzeau în tot cuprinsul întunericului strigătele armatelor.

Cerul scăpăra, în fundul lui, către Răsărit, sub bătaia de artilerie — armatele pornite spre ţară grăbeau mai tare. „Ce-aş face dacă ar veni acum ordin să ne întoarcem către Crimeea?“ se întrebă Măgură. Avea în ultimele săptămâni o înverşunare de care nu se crezuse în stare : răspundea răstit, oricui. Cu Vieru se sfădea la cuţite,

în toate împrejurările. Mersese atât de departe, încât nu-i executase ordinul de a porni cu plutonul la atac printr'un baraj de artilerie.

— Dece să pierim ca nişte oi? Vom porni după încetarea barajului...

— Foarte bine ai făcut... îi spuse comandantul de batalion, după ce Vieru îl raportase. Foarte bine, Măgură... Ai cruţat oamenii...

Şi-l privi pe Vieru cu duşmănie.

— Dece svârli oamenii la moarte, fără socoteală? Nu cumva îl visezi pe „Mihai-Viteazul"?

De-atunci, Măgură şi Vieru nu mai schimbau niciun cuvânt, nicio privire. Odată, la un popas, Măgură îl auzi spunând unui alt sublocotenent, dela a patra:

— ...şi ceeace-i rău... e că sunt ofiţeri care nu cred în victoria împotriva bolşevismului... Sunt ofiţeri care abia aşteaptă o eventuală întoarcere a armelor... şi alte prostii... atunci noi, cei ce luptăm cu trup şi suflet, vom cădea victime... aşa speră ei...

Şi privi spre Măgură, ponciş.

— Dacă-i ştii, dece nu faci o notă informativă? îl întrebă sublocotenentul dela a patra. Fă o notă... şi... Dar trebue fapte pozitive...

„Am să scriu o notă informativă... gândi Vieru — şi am să arăt..." Dar ce putea să arate împotriva lui Măgură? Că-şi fereşte de moarte plutonul, ocolind primejdiile inutile? Că-i răspunde clonţos? Că l-a stupit drept în ochi, în noaptea când siluia femei împreună cu plutonierul Duma?

Intins într'o căruţă, sub coviltirul de papură, Vieru se afla într'o stare de toropeală şi abia-şi putea mişca mânile. Cum închidea ochii, vedea curtea pătrată, osândiţii alergând prin faţa mitralierelor în bătaie; auzea răcnetele celor bătuţi cu vergi pentru a o lua la fugă prin faţa gloanţelor. Se răsuci cu faţa'n jos şi căruţaşul îl întrebă:

— Dece grăiţi singur, dom' locotenent? Spuneaţi despre o ogradă unde se puşcau oameni...

— Mă doare capul, măi camarade... N'ai o ţâră de apă rece?

— Apă, dom' locotenent? Ieşiţi cu capul în ploaie, că s'au descuiat zăvoarele văzduhului...

Vieru sări din căruţă, cu capul gol şi ploaia îl bătu îndelung pe tâmple, până ce simţi un fior de frig. Se strânse bine în manta şi ceru calul. „Ce dracu se întâmplă cu mine? se întreba, încălecând. M'am făcut de râs în faţa mârlanilor...". Strânse pintenii, calul ţâşni galop, încât soldaţii abia apucară a se feri. Glasul i se făcu rău, prinse a sudui, mânând compania mai repede. Incet-încet i se înfiripă în minte sărbătoarea cu care-i vor primi în garnizoană, pe ei, cuceritorii, printre drapele, în sunetul muzicilor. Işi va potrivi faţa, ca să pară ostenită de greutăţile frontului, să pară o faţă de erou călit în lupte, încruntat de atâtea grozăvii trăite.

— Capul sus... sus... striga către compania, care mergea moţăind prin bezne. Când vom intra în oraş să vă uitaţi crunt... crunt...

„Ce tâmpit!" gândi Măgură. „De bună samă are s'o facă pe eroul, ticălosul"...

Dar până la Botoşani era atâta cale... Văzduhul căzuse pe pământ cu ploile lui putrede şi trupurile oamenilor prindeau a mirosi a bureţi. Din mantăile îmbâcsite de apă ieşeau aburi; obrajii se scofâlceau zi de zi, paşii deveneau mai grei, ofiţerii mai mânioşi, ciorba cazanelor mai sălcie şi unitatea mărşăluia dormind, retrăind viu întâmplările războiului.

VII

Pe faţa pământie a lui Niculai Dadaci răsărea, uneori, un zâmbet şters. Cum să nu-i vie a râde, cioroiului, când a avut curajul să-l bage sub cofă pe un cogeamite colonel de justiţie militară? Are el ce

are cu ofiţerii aceia negri şi parcă naiba i l-a scos pe unul în cale.

Pe amândouă părţile străzilor erau nişte case mari cum nu mai văzuse Niculai Dadaci în zilele lui. Grăbiţi, în suduiturile ofiţerilor, soldaţi din toate armele: infanterişti, tunari, vânători, jandarmi, scoteau de prin case lucrurile, aşezându-le în camioanele şi căruţele trase la uşi, scoteau şi încărcau piane şi pianine, maşini de cusut, patefoane, paturi, covoare, farfurii şi tacâmuri, fotolii, scaune — şi ofiţerii îi croiau cu cravaşele cum se strica vreun lucru; camioanele porneau în şiruri, cu ofiţerii urcaţi deasupra lucrurilor, porneau căruţele şi, urcaţi pe lambe, alţi ofiţeri îşi ţineau cu amândouă mânile lucrurile furate.

Dadaci umbla de vreo două ceasuri, cotrobăind prin case, după vreo scripcă; urcă într'un palat, într'o încăpere largă, aşternută cu covoare şi-i îngheţă sângele auzind în vecinătatea lui un scârţâit de gheată. Tocmai cotrobăia după un covor, într'un dulap, când cineva s'apropie de locul lui aşa de mult, că-i auzea răsuflarea. Abia vârful nasului şi-l scoase şi văzu un ofiţer îmbrăcat în negru, umblând prin casă în vârful picioarelor, deschizând dulapurile şi căutând prin buzunarele hainelor, plecându-se şi căutând pe după mobile, oprindu-se, trăgând cu urechea îndelung. Era o namilă de bărbat, cu nişte ochi încruntaţi, cu mustaţă neagră; în răstimpuri îşi pipăia buzunărul în care ţinea pistolul, prindea iar a răscoli şi a trage saltare. Deodată, Dadaci îl văzu scoţând dintr'un dulap o vioară. Ii încercă strunele, o aşeză deasupra lucrurilor puse în mijlocul încăperii, pe-o masă, şi făcu un pas, când, de după covor, auzi o poruncă de tunet:

— Stoi!... Stoi!

Ofiţerul bătu pintenii şi-şi svârli mânile sus, încremenind aşa. Ochii i se făcură din ce în ce mai mari, văzând în deschizătura covorului buza unui pistol îndreptat spre dânsul.

— Cul-caţi... tună iar glasul de după covor şi namila neagră se prăbuşi.

— Inchide ochii şi bagă-ţi nasul în covor... strigă Dadaci şi faţa ofiţerului se făcu una cu duşumeaua.

— Acum, dacă ridici capul, îi dau gaură... mai spuse flăcăul după ce luase scripca şi ieşea pe uşă. Nicio mişcare, leat!....

Coborî în goană treptele şi fiindcă diavolul acela negru era mai-mai să-l ajungă răcnind şi suduind, Dadaci se alipi unei companii în mers, bătând talpa...

Acum, cum naiba să nu-l apuce râsul de păţanie? Mergea sgribulit, cu mânile înfundate în mânecile mantalei, adus de spate şi bocancii îi chifteau de apă... Mai a dracului decât toate greutăţile, era greutatea raniţei.

La un ordin, soldaţii îşi luară raniţele din căruţe, căci, spunea ordinul, caii sunt istoviţi de drumuri... dar, golite de raniţele trupei, căruţele se umplură de lucrurile luate de ofiţeri din Odessa — şi căluţii abia mişcau prin gloduri... La dealuri, soldaţii erau siliţi să pună umărul...

— Pune umărul, pune-l... că te sfărâm...

Dar ei ar fi pus umărul şi-aşa; cum să nu-i ajute la greu pe camarazii lor cei blânzi şi buni, caii? Răniţi la fel cu oamenii, ucişi la fel cu oamenii, caii dăduseră atâta tribut... Pe cei răniţi greu îi împuşcau şi-i jupuiau încă pe când li se mai cutremurau picioarele şi mai clipeau din ochii plini de ceaţă... Oare nu erau şi căluţii aceştia dela trenurile de luptă, nişte concentraţi, luaţi dela munca lungă a brazdelor şi dela ieslea cu troscot?

Impingând, soldaţii îşi făceau semn cu coatele şi, prin râpi, răsturnau căruţele cu roţile în sus, astfel că, din „capturile de război" ale ofiţerilor s'alegea pulbere...

Zăriră Prutul într'un amurg, şi cineva dădu soarelui roşu un chiot. O goarnă înălţă văzduhului sunetul

prelung al Eliberării și Niculai Dadaci își scoase scripca. Se închină apei și luând mâl în pumni, îl sărută, apoi își culcă fruntea în el.

Acolo, după ce trecură fluviul, își desfășurară corturile și prinseră a se înălța focurile bivuacului.

Niculai Dadaci, în tot lungul marșului, își făcuse un jurământ. „Să-mi crape rânza și să n'o găsesc vie pe Țuna... dacă nu m'oi opri pe Prut și n'oi cânta tuturor morților din Ucraina..."

Se trase de lângă focuri, se opri la fluviu, singur în noapte și'n nemărginire. Își potrivi dibla sub bărbie.

— Săracii de voi, feciori... oftă înainte de a-și pune arcușul pe strune.

Cântecul porni adânc, ca un geamăt, din strunele cele groase, se înălță către văzduhuri, chemând parcă umbrele tuturor diviziilor decimate. Uneori, cântecul era molcom, ca plânsul unor măicuțe, striga ca plânsul copiilor, cobora ca vorbele în veac înțelepte ale bătrânilor.

La spatele lui, în negură, clipeau focurile roșii, strănutau caii la conovețe, niște fluiere dondăneau. Unul câte unul apoi, focurile prinseră a muri în fața corturilor — și soldații, adormind, coborau în somnul lor cântecul înălțat umbrelor. Lângă țigan, pe mal, se alăturară fluierari. Fluierele plângeau adânc și pe apa plânsului lor scripca striga către depărtări și le întreba, ce flori vor răsări din mândrețea regimentelor, la primăvară ?

Răsăritul prindea a se lămuri, corturile prinseră a se strânge. Fluierarii plecaseră demult de lângă Dadaci. Strunele i se umeziră și arcușul mai scotea din ele doar ca un hârâit îndărătnic. Porni — și se întoarse iar la apă, fără să știe dece. Privi scripca și-o izbi cu putere de genunchi, făcând-o țăndări, și o svârli în valuri.

VIII

Dela Hârtopul Calicilor, acolo unde călăul târgului omoară cânii pribegi cu parul, și până la santinelele poligonului, câmpul se umplu de femei și copii, se umplu de oameni bătrâni, părinți, frați, surori. Degeaba veneau din cazarmă ofițerii, spunându-le că până la sosirea regimentului mai este o săptămână — că nimeni nu se da dus. Stăteau îngrămădiți, bărbați și femei, lângă zidul cimitirului, zi și noapte, ploaia cădea tot mai deasă, nourii se târau tot mai alături cu pământul. Noaptea dârdâiau de frig sub cațaveici și sub sumane, învelindu-se unii pe alții. Somnul abia venea peste ei ca o umbră și se depărta ca umbra. Cum se iveau zorile, se desprindeau de lângă zid și imașul părea un iarmaroc cu straie pestrițe, cu desagi de toate culorile, cu strigăte, cu blesteme și cu plânsete.

Cât îi ziua de lungă, mulțimea aceea se uita ce se întâmplă în cazarmă, unde forfotul nu se oprea nici zi, nici noapte. Garda și furierii măturau de zor, prin ploaie; polobocul negru pe patru roate umbla zi și noapte, desfundând latrinele. Toată graba asta o conducea căpitanul invalid Bârzu. Cu o cravașă croia spinările și bucile învârtiților la partea sedentară, îi croia, îi suduia și-i fugărea, din zori până'n noapte. Și, cum cobora noaptea, îi punea să frece pentru a douăzecea oară dormitoarele... In zori, cum suna goarna, după ce-i trântea prin noroaie, îi punea s'adune glodul cu pumnii și să-l care cu pumnii, prin flanc câte unul, tocmai la Hârtopul Calicilor. Mai toți învârtiții aceștia purtau galon de termen redus și erau burduhoși de-atâta ședere pe scaun.

Cel ce căra la poloboc era unul înalt, cu o față gălbuie, sergentul T. R. Enache. Când ofițerul îl croi

cu toată puterea peste buci, el se'ntoarse spunând :

—Am să-i scriu lui mamaia, să se ducă la Mareşal...

Ofiţerul îl auzi, se repezi :

— La Mareşal? Bine... Deocamdată eşti în mâna mea — şi-am să te frec să-ţi iasă untul...

Il croi aşa de sdravăn, că soldatul se îndoi de mijloc, gata să cadă.

— Na-ţi... să-ţi ajungă... până la Mareşal... Nu ţi-i ruşine, spurcăciune? Dacă ai onoare, dece cari la butoi şi nu te ceri în linia întâi? Oricine-i fi, am să te bat să te ia mama dracului... Ii plină cazarma de învârtiţi... numai învârtiţi... Ia'n sergent de zi, adună-i pe toţi, aici, să-i culc până le-or da maţele...

Ţignalul sergentului suna repede, învârtiţii se adunau pe platou din toate ungherele cazărmii, venind în pas alergător, adunându-se în linie.

— Invârtiţii... adunarea învârtiţilor!... ţipa sergentul ca scos din minţi, în timp ce ofiţerul, stând în faţa lor, cu capul în pământ, îşi muşca întruna buzele...

— Drepţi... ţipă el deodată, ridicând cravaşa. Atenţiune, eroi... eroi care faceţi războiul la partea sedentară... atenţiune! Fiţi atenţi aici... când oi pleca eu cravaşa, toţi să fiţi cu bucile goale la pământ. Gata!...

Cravaşa se plecă şi cei peste cincizeci de soldaţi se prăbuşiră în noroi.

— Acum... domnilor învârtiţi... aşa cum staţi... Gata? Ce te uiţi la mine, sergent T.R.? Gata... Dacă se mişcă unul când îl croesc, în loc de una îi trag o sută...

Şi cravaşa prinse a croi cu sete, jăpăind în bucile albe, grase, în timp ce umerii se cutremurau, dinţii apucau glodul şi-l mestecau. Unii săreau în coate, gata s'o ia la fugă şi atunci cravaşa croia peste umeri şi ei se lăsau din nou la pământ, fără să scoată un icnet.

Sergentul T.R. Enache se trăsese după un deluşor, privind holbat, holbate se uitau femeile, holbaţi se uitau moşnegii şi copiii cum cravaşa coboară şi se ridică din ce în ce mai repede, iar trupurile deveneau tot mai albastre...

— Domnule căpitan... icni unul dintre soldaţi şi cravaşa se opri în aer.

— Poruncă, domnule învârtit!... Spune repede, că se răceşte nănaşa!

— Domnule căpitan... să fie pe dreptate... Uitaţi-vă... cel cu butoiul... Enache... şi el e un...

— Enache... ţipă ofiţerul şi soldatul dela butoi se prefăcu a deşerta repede, cu căldarea...

— Ordonaţi!... se întoarse el spre ofiţer şi porni în fugă. Ordonaţi!...

— Ascultaţi, grade învârtite... rosti căpitanul către soldaţii culcaţi; ascultaţi aici bine... aţi înţeles? Ascultaţi bine... Dumnealui, domnul Enache, are neamuri mari... mari de tot... neamuri care stau toată ziua nas în nas cu Mareşalul... Ba, mai mult, domnul Enache, care are moşioară la Pleşeşti, are şi câni de vânătoare... şi mi se pare că are şi şoimi... nu? Ei, bine! Aflaţi că unul din cânii domnului Enache a umblat odată la căţeaua Mareşalului... Drept este?... Şi de atunci domnul Enache îi neam cu Mareşalul.

Făcu spre domnul Enache un semn cu cravaşa, poftindu-l să se alinieze lângă ceilalţi.

— Aşa... făcu sergentul de zi care, tot timpul cât grăise căpitanul, îl ascultase cu un rânjet până la urechi.

— Aşa... făcu şi căpitanul şi sergentul îşi strânse repede dinţii, parcă închizându-i într'o pungă. Sergent, treci şi tu în front. Dă pantalonii jos şi treci în front, că-ţi bag cravaşa în grumaz... Gata!... Mocoşeală? Aşa te chiamă? Păi, bade Mocoşeală... d-ta nu vrei să iei parte? Treci în front, învârtitule...

— Aşa... făcu cel ce-l pârîse pe Enache şi sergentul Mocoşeală se întinse la pământ.

— Câte hectare ai acasă? îl întrebă căpitanul, zâmbind că i-a venit o idee straşnică.

— Douăzeci şi cinci... domnule căpitan...

Şi dându-şi sama încotro bate gândul căpitanului, spuse repede:

— Numai douăsprezece... domnule căpitan... să ardă casa pe mine că-i aşa...

— ...şi cum de nu te-au luat pe front, sergent Mocoşeală? Văd că eşti cât buhaiul popii! Dece?

— Vai, doamne... prinse a boci Mocoşeală, iar unul din cei cincizeci rosti:

— Bestialitate... Am să mă plâng...

— Care-a vorbit? întrebă căpitanul — şi cel ce vorbise se ridică în picioare, trăgându-şi pantalonii:

— Eu am vorbit, domnule căpitan! Dacă vreţi, mă puteţi şi ucide! Faceţi-mi formele, plec pe front...

— Aşa? se miră căpitanul şi'n ochi îi străluci ca o bucurie. Va să zică, după atâtea săptămâni de ciomag, ţi s'a înfierbântat conştiinţa... Bine... Care mai pleacă pe front? Niciunul? Bine... Treci de-o parte, eroule...

Reîncepu bătaia, întârziind mai mult asupra sergentului Mocoşeală şi a teteristului Enache.

— Scârbelor... stupi el mai apoi, depărtându-se.

Mirate se uitau la ei femeile; una îl întrebă:

— Dece? Că doar şi ei sunt suflete...

— Suflete mătuşă? Eu am fost pe front... mi-i sdrobit braţul... n'am avut în companie decât săraci... Cei cuprinşi, uite-i unde stau...

— Aşa-i... întări un bătrân. La noi, la Dumbrăveni şi'n lătureni la Salcea, la Plopeni, tot numai săracii s'au dus... La Salcea este unul, un fecior de boier; tatăl lui, bătrânul, şi-a fost acoperit castelul cu bani zâmţoşi... iaca, asta mi-i crucea... Nu-i aşa măi? se întoarse el spre alţi moşnegi din Dumbrăveni. Şi feciorul acela de boier, când a simţit că vine războiul, a şters-o la Francia... Eu îs hargat pe moşia lui şi ştiu... Da-i plină lumea de feciori bogaţi care stau acasă... Bine le face domnul ofiţir, că-i mângâie...

Ploua cu nemiluita — şi soldaţii se duceau spre cazarmă, sprijinindu-se unii de alţii. Enache abia mergea către dâmbul unde-şi lăsase polobocul. Cele două mârţoage întoarseră boturile spre dânsul, rânchezând. Cânele de pripas al regimentului, un dulău roşcat, i se gudură la picioare. Cu faţa îmbrobonată de sudoare, tremurând în friguri, Enache se prăbuşi.

— Săracul... ţipă o femeie şi din toate părţile lumii venea amurgul.

Pe drumul Hârlăului s'auzi un tropot de copite şi în curând un soldat în cască se opri din galop drept în mijlocul platoului.

— In zori, vine 307...

Auzind vestea, grupurile părăsiră platoul, mergând aproape în fugă, copiii abia se ţineau de poalele mamelor; moşnegii doar, opriţi în marginea oraşului, iscodeau pâclele, cu mâna streaşină. Stătură acolo, sprijiniţi în cârje, până ce dinspre Răsărit s'auzi nedesluşit scârţâit de roţi, frământ de copite. Un glas de goarnă spintecă noaptea. Apoi larma se stinse.

Se înălbeau pâclele la Răsărit, când scârţâitul de roţi, frământul de copite şi mersul cadenţat al infanteriei s'auziră din nou, din ce în ce mai desluşite, şi capul coloanelor se arătă la cotul drumului. După câţiva ofiţeri călări, veneau companiile împietrite în tăcere, lovind rar piatra. Un abur înalt se desprindea din trupurile cailor, din mantăile soldaţilor, tăcuţi sub căşti. Femeile, umblând în fugă dela companie la companie, ţipau, strigau, blestemau, apucându-se de şeile cailor, de centurile şi raniţele soldaţilor, întrebând despre ai lor, chemând pe nume fraţi şi părinţi rămaşi în veci în depărtata Ucraină.

Unele se încleştau de gâtul soldaţilor, întrebându-i printre hohote de plâns:

— ...şi a avut cine-i da apă, lui Gheorghe, când murea?

— Răspunde-mi om bun... Poate n'a murit... Poate-i în vr'un spital — şi nu ştii tu...

— Dece nu-mi răspunzi? Şi n'a mai rămas din el nimic, nimic, când l-au sfărâmat tunurile?

Galbeni la faţă, soldaţii tăceau şi în zadar strigau la ei sergenţii şi ofiţerii, să ţină cadenţa, că femeile iar li se încleştau de gât, de arme, de centuri şi cu cât tăcerea lor se adâncea şi răpăitul cadenţei s'auzea mai apăsat, ele plângeau mai tare...

Pe la picioarele femeilor, prinşi de poalele mantăilor, mergeau repede băieţaşi în durligele goale, încercând să se agaţe de raniţe.

— Tată... strigă deodată unul cu o cuşmă brumărie, cu nişte izmănuţe rupte şi se svârli spre un soldat înalt care-l privi cu o faţă plină de durere şi-i răspunse plecându-se să-l mângâie:

— Nu-s eu tatăl tău, măi ţâcă...

Şi alt soldat adăugă:

— Tatăl lui... Cine ştie...

Strigătul plin de bucurie al băiatului s'auzea tot mai în urmă şi s'auzi apoi din nou în capul coloanelor, întrebând acum:

— Dar unde-i tata?...

Se opri iar în dreptul soldatului celui înalt, privindu-l cu ochii măriţi şi rosti:

— Samănă cu tata aşa de bine...

Şi în timp ce soldatul îşi pleca faţa spre pământ, băiatul prinse a alerga mai departe în lungul companiilor, ţipând:

— Nu l-aţi văzut pe tata?

Erau în plin oraş acum şi ofiţerii prinseră a se stropşi la ţărănci, fugărindu-le din lungul regimentului; căci, cum vor defila cu încurcătura asta de muieri, plozi şi moşnegi care nu se mai deslipeau de soldaţi?

Locotenentul Vieru, tras la faţă, cu nişte cotori roşiatici de barbă, călărea împietrit în tăcere, cu ochii mohorîţi, ţinându-şi capul plecat spre umăr, parcă ascultând văzduhul.

Când îl întâmpină cântecul fanfarelor, tresări, îşi strânse calul în pinteni şi privea drept înainte peste capetele mulţimii, mândru. Copii şi ţărănci, la auzul fanfarei, începură a ţipa mai tare.

— Luaţi-i în pieptul cailor... dădu ordin colonelul Hriţcu din capul coloanei şi comandanţii călări se întoarseră spre turmele desculţe, repezindu-se în mijlocul lor cu caii.

Lumea de pe trotoare striga, câţiva pumni se ridicară, în neştire.

— Blestem... Blestemaţilor... strigă moşneagul din Dumbrăveni trântit la pământ...

— Svârliţi plozii din braţe... strigă un căpitan galopând în lungul regimentului. Ce-i prostia asta? N'auzi, camarade?-Tu, cel înalt... Svârle din braţe plodul...

Soldatul înalt, ducând pe raniţă băiatul cu cuşmă brumărie, răspunse:

— ...că nici nu-i al meu, domnule căpitan!..

Apucă băiatul cu amândouă mânile şi, plecându-şi capul, îl lăsă la pământ, adăugând:

— Ţi-am spus, măi, că nu-s eu tatăl tău...

— Atunci... unde-i tata? plânse băiatul, alergând înainte spre piaţa unde sclipeau alămurile fanfarei şi coloneii primeau defilarea.

Acolo, printre ofiţeri, se aflau nişte doamne în strai de sărbătoare. Stăteau pe o tribună gătită cu verdeaţă şi steaguri tricolore, privind trupa mohorîtă. Când treceau prin dreptul lor ofiţerii, băteau din palme şi svârleau flori sub picioarele cailor. Aproape toate doamnele acelea purtau semnul Crucii Roşii şi strigau în răstimpuri:

— Glorioasă armată...

Băiatul cu cuşmă brumărie, ostenit de-atâta fugă, se cătără la spatele lor, pe tribună, şi-şi îndesa capul printre ele, să vadă înc'odată soldaţii.

— Ce-i asta? ţipă o doamnă, repezindu-l. Aşa de mic şi... buzunăreşte... Ia'n uitaţi-vă...

— Repeziţi-l jos, doamnă general... Cred că-i plin de păduchi... Dar ţărăncele acelea? Ei, drăcie... se'ndeasă'n soldaţi şi nu putem vedea cum trebue... Am pierdut ziua de pomană...

Işi lăsară la picioare florile, întor-

-cându-se una spre alta, cu spatele la defilarea trupei.

— Ei, drăcia dracului... Iar ne umple de păduchi puiul ista de ţărănoi? Marş jos, dihanie...

Şi generăleasa se întoarse spre băiat, îl înşfăcă cu stânga, cu dreapta îi plesni două palme peste obrazul ud de lacrimi.

— Marş jos, dihania dracului!...

Şi'n timp ce băiatul o privea mirat de palmele căpătate, ea îşi scoase din poşetă o sticluţă şi după ce-şi parfumă mânile, adause:

— Ţărani... unde te'ntorci, numai ţărani...

O altă doamnă, una înaltă, palidă, îi răspunse:

— ...dar, de neamul nostru, toţi suntem ţărani...

— Apoi, nu te-a poftit nimeni la vorbă... îi răspunse, înţepată, doamna general. Cine-a primit-o şi pe asta pe tribună?

Doamna palidă îi întoarse spatele — puiul de ţăran veni lângă ea şi i s'aşeză la picioare, privind-o lung, drept în ochi.

Peste acoperişuri şi peste întreg oraşul plin de grădini ieşise soarele, alb, dintre nourii de Octombrie şi lumina lui întunecă mai tare feţele sub căşti ale soldaţilor.

— Oare ce ne-or fi adus bărbaţii? întrebă o coloneleasă. Mie, doamnă general, mi-a făgăduit, bărbatul meu la plecare, o piele de bolşevic...

Un râs cu nişte sunete de pahare sparte se pierdu în cântările fanfarei.

— Al meu mi-a trimis din Rusia şampanie... spuse generăleasa, oprindu-se din râs; straşnică, fetelor... Deseară... sunteţi invitatele mele...

Plictisite de răpăitul bocancilor soldăţeşti, plictisite de feţele acelea întunecate, se întoarseră de-a-binelea unele spre altele.

Apoi coloana infanteriei se sfârşi. Din urmă dădură năvală cârdurile de ţărănci desculţe, cu caţaveici rupte, ţipând şi plângând în gura mare. Muzica încetă şi un ofiţer călare care încheia coloana s'auzea cum spunea:

— Nu-i voie, lele... nu înţelegi că nu-i voie? Veţi primi ştire acasă, despre fiecare...

— La atâta nu m'am aşteptat... îi răspunse moşneagul din Dumbrăveni. Doar îs feciorii noştri... Să ne împungă cu caii?

Şi ţărăncile erau acum tot mai multe, grăbind în urma regimentului. La o răscruce se loviră de un cordon de soldaţi care îndreptă asupra lor armele, somându-le să oprească. Erau nişte soldaţi rumeni, centurile le fugeau în jurul pântecelor umflate sub matale, erau învârtiţii regimentului 307.

IX

...atunci, cârdurile de ţărănci se plecară la pământ, apucând pumni de glod şi prinseră a huidui şi-a blestema:

— Blestem în osul vostru, învârtiţilor... Să vă mănânce viermii..

Improşcaţi cu glod, speriaţi de mâ- [illegible] şi a moşnegilor care ri- [illegible]ele, soldaţii se trăgeau [illegible]i Enache întrebă spre ser- [illegible]oşeală:

[illegible]agem? Doar insultă ar- [illegible]

— Astâmpăraţi-vă... strigă Mocoşeală către ţărani.

— Măi, ticălosule, măi... îi răspunse un moşneag. Eşti dela mine din sat şi te ştiu... Unde mi-ai stat, cât feciorii noştri au luptat şi-au murit? Iară voi, ticăloşilor, unde mi-aţi stat, voi învârtiţilor? Aşa să-mi ajute mie bunul dumnezeu, dacă n'are să vă vie o plată... Faceţi pe vitejii, măi spurcăciunilor, cu părinţii morţilor? De haram să vă fie...

Se întoarse spre femei, grăind mai departe, cu cârja ridicată:

— Ia'n hai să-i luăm în piept...

Țărăncile se prăbușiră asupra lor, svârlindu-i din mers, prin șanțuri — pornind la fugă spre poarta regimentului.

— Așa... făcu moșneagul. Da' tu de unde ești, țâncule? îl întrebă pe băiatul cu cușmă brumărie care alerga din toate puterile, scoțând un chiot mărunt.

Și astfel toată țărănimea aceea se opri la poarta regimentului. Moșnegii se descoperiră, femeile își potriviră mai bine broboadele, când se arătă căpitanul Bârzu.

— Am venit după feciori... îi spuse moșneagul din Dumbrăveni. Cum îi?

— Ascultați, oameni buni... Poimâne, în piața din mijlocul orașului, să veniți iar, cu toții. Se va face apelul întregului regiment, așa cum a pornit el întâia oară — și până azi. Veți afla care-i viu, care-i mort, care-i rănit, care-i dispărut...

— Asta-i bună vorbă... îi răspunse moșneagul. Atunci, oameni buni, haidem acasă ori întorlocați-vă prin târg, cum îți putea, până poimâne... Cu bine, domnule ofițer... Da', ia'n stai! Cine a pus învârtiții ceia, pe care-i băteați ieri la buci, să ne oprească? Treabă-i asta? Nu de alta, da' era să-i bată muierile... și rămânea țărișoara fără braț de apărare... Cu bine, domnule ofițer!

X

Pe la cântatul cocoșilor de ziuă, femeile în cârduri de câte trei-patru, trecuseră demult apa Sucevii, grăbind la Botoșani. In urma lor veneau altele și altele, unele, cu toate că primiseră demult hârtie despre moartea feciorilor, se duceau să mai întrebe. Poate... cine știe...

Mulți feciori erau duși din cotuna Poienei și-acum plecau mame și neveste, dela fiecare casă, cu merinde în traiste. Niciuna din ele n'a strigat la poarta Nataliei; căci, cum să se încurce la drum așa de grăbit cu o femeie bătrână care caută calea cu vârful bățului?

Cu desagii în spate, bătrâna apucă spre Răsărit. Dorul de fecior îi dădu puteri și grăbea, punându-și bățul la subțioară. Mai înainte bătuse în ușă la Măriuca. Dar fata, cu cât s'auzea că se'ntorc feciorii, se strângea tot mai mult în tăcere și'n supărare, ochii i se adânciseră în fundul capului. „Ce rușine, doamne..." Simțea în trupul ei toate semnele sarcinii, purta în pântec sămânța celui mai rău dușman al lui Costan. Cum se va arăta în fața feciorului, dacă se'ntoarce? Sta, zile și nopți, zăvorîtă în casă, și avea în priviri desnădejdea fiarelor rănite. Sta ghemuită într'un ungher, nu-i mai venea nici să mănânce, nici să bea apă, se întindea în pat, așteptând să închidă ochii și să moară. Căci, mai bine în țintirim decât să ducă rușinea asta mai departe...

Când auzi de întoarcerea regimentului, aștepta să se sfârșească lumea. Dacă nu s'ar fi întâmplat ce s'a'ntâmplat ar fi sburat până la Botoșani, ca o pasăre... Ori ar fi lăsat-o pe mătușa Natalia să i se sprijine de umăr și ar fi pornit amândouă, pe la cântatul cocoșilor și în patru ceasuri, cel mult, ar fi zărit turnurile orașului.

O auzi pe bătrână ciocănind cu bățul în ușă, căutând clampa.

— Măriucă... Ce-i cu tine, mândra mamei? Hai... se face ziuă...

Măriuca s'apropie de geam și-o vedea cum se duce; cum iese dintre răchiți cotind pe drumul larg, la șosea — și-o înnăduși plânsul. Își căută repede broboada, ieși fără să încuie ușa în urma ei, ajungând-o pe bătrână tocmai prin mijlocul câmpului, la fântâna lui Motrici. Ostenise de graba începutului de mers, se spriji-

nea în băț, oprindu-se des să-și dreagă sufletul. Fără cuvânt, fata își băgă umărul sub brațul ei și Natalia o cuprinse înviorându-și pasul parcă i-ar fi intrat în oase puterea și tinerețea fetei.

— Până la tren... rosti Natalia.

— Da, mătușă Natalie. De-acolo eu mă'ntorc...

— Bine, mândra mamei mândră... Ești tare mâhnită ?

— Mâhnită de moarte, mamă...

— Lasă, mândră... Ești tânără.. Dacă nu-i Costan, îi plină lumea de feciori. Tu ești harnică...

Apoi tăcură și Măriuca își ridică mai bine umărul, fulgerată de-un gând. O lăsă pe bătrână la podul Vereștilor, se'ntoarse repede. Intră în sat, străbătu șleahul, coti spre Poiană și nu mai coti a doua oară, pe pârâul Alisandroaiei, ci merse înainte, urcând în fugă dealul lui Griga.

Bordeiul Axiniei abia se deslușea din umbrele răsăritului. Ciocăni de trei ori la geam, auzi din încăpere o tuse ascuțită și niște vorbe de blestem. Pași repezi dupăiau spre ușă.

— Cine-i acolo ? Ce vrei ?

— Mătușă Axinie... O nevoie...

— ...că așa sunteți voi... Când vă apucă nevoia... hop la Axinia... A cui ești ? o întrebă, crăpând ușa bordeiului. Stai o țâră că mi s'a stins pipa...

Fata intră în încăpere și din fundul bârlogului, dintr'un cojoc flocos, o priveau niște ochi rotunzi de motani. Alte mâțe s'apropiară, frecându-i-se de picioare și miorlăind. In mijlocul încăperii care mirosea a fum vechi și-a mucegai, Axinia, într'o cămașă lungă până'n pământ, sta cu capul plecat asupra amnarului, scăpărând repede și mâțele prinseră a mieuna la țâșnirea scânteilor. Apoi, punându-și iasca aprinsă în pipă, o apăsă bine cu degetul și-și îndreptă capul spre fată :

— De bună samă, te-ai culcat cu vr'un hătălău... Ceeace-mi ceri tu, fată, îi lucru greu... greu al dracului ! Hi... mâță ! Eu am ajuns cu bine până'n anii iștia și nu vreau să mă feștelesc... Bun ? Bun ! Du-te sănătoasă... Hi-i-i...

— Vai, mătușă Axinie... cum ai să mă lași... Ți-oi da trei valuri de pânză...

— Trei valuri... hi, mâță... trei valuri sunt lucru bun... hi-i-i... dihanie!... Ia'n întinde-te jos pe cojocul babei, să-ți caute baba pântecul... hi, mâță ! Că dacă nu vă astâmpărați... dece-i credeți pe hătălăi? Hi-i-i... spurcăciune de mâță, că te împung cu coada fusului...

Cotrobăi într'o traistă cu gheme, scoase un fus lung, de tors câlți și după ce-l sbârnâi în palme prinse să râdă cu o gură neagră, împănată ici colo cu niște cioturi de dinți — se așeză în genunchi lângă Mariuca, pipăindu-i pântecul.

— Aici îi... aici îi, puiul de drac... Iaca... aici îi... Să nu răcnești... că dacă răcnești, se strânge lumea la ușă... Ce, nu mai sufli? Hei, fată...

Măriuca își sgârci odată picioarele și tot trupul, apucând pielea cojocului cu dinții... Răcni, dar răcni numai în sinea ei ; baba, îi auzi numai geamătul.

Șterse fusul de sânge trecându-și-l prin palma stângă și după ce-l puse la loc în traista cu gheme, își șterse amândouă mânile de floacele cojocului. Iși aprinse iar pipa, luă cofa cu apă, vărsând-o asupra fetei. Se așeză pe laiță, așteptând, în vreme ce luminile răsăritului creșteau, înroșindu-i ferestruicile strâmbe, împurpurând pereții.

XI

Cu mult înainte de a se face ziuă, piața Teatrului era plină de lume. Așezate jos, îngrămădite unele de altele, țărăncile grăiau molcom, une-

le se strigau peste capetele altora — ţipau copii, în vreme ce lemnarii garnizoanei bocăneau de zor cu ciocanele, cercetând încă odată tăria tribunei. Câni fără stăpân se amestecaseră printre femei, băgându-şi boturile prin desagi, apucând bucăţile de mămăligă din mâna copiilor care fugeau după ei să le ia mămăliga înapoi.

Avea să fie un spectacol cum nu mai văzuse oraşul acela împănat cu grădini, deaceea, din mahalale năvăliră babele calicimii, veniră până şi cerşetorii din pragul bisericilor, gunoierii din târgul vitelor, măturătorii străzilor, tot soiul de moşnegi rupţi şi flămânzi, odată cu negustorii de cocoşei de tinichea.

Un cerşetor orb cânta din armonică un cântec al depărtărilor... Copii şi femei se strânseră în jurul lui, câni pribegi, aşezaţi pe pântece, urlau — şi peste larmă prindeau a se polei în aur turnurile dela Vovidenie. Când cerul se arătă limpede ca lacrima, glasul armonicei crescu, negustorii de tinichele şi bomboane prinseră a striga mai tare, sfădindu-se cu ţărăncile, apucând de urechi copiii care li se băgau pe sub mână să le sparlească marfa. Cum se'ncepeau bătăi cu ţipete şi suduituri, armonistul orb se ridica în picioare înfoindu-şi armonica mai tare, să aducă sub ascultarea cântecului toate glasurile. Dar cum dinspre cazărmi se auzi fanfara, cerşetorul se trase către privdorul unei case, pipăind treptele cu băţul. Mulţimea se trase înapoi, până'n garduri, ca la un semn, să facă loc companiilor care se orânduiră cu faţa la tribuna împodobită cu steaguri tricolore şi cu tablourile Mareşalului. După colonelul Hriţcu şi alţi colonei, îmbrăcaţi toţi de paradă, cu ledunci, cu piepturile pline de decoraţii, cu cismele strălucind de lustru, urcă pe tribună majurul dela Mobilizare, un fel de pitic cu mustăţi galbene — şi colonelul Hriţcu ridică braţul...

— Popor... Ostaşi...

— Doamne... doamne... ţipă o femeie. Oare ce-i ?

— Popor... Ostaşi... Mulţi am plecat... puţini ne-am întors... Inainte de toate, să facem apelul morţilor.

Majurul începu a ceti cu glas repede un lung şir de nume, ca un pomelnic, în timp ce lumea plângea molcom ; din toate turnurile, clopotele prinseră a bate larg în scânteierile soarelui ; fanfara, fără comandă, începu un marş funebru.

— Opriţi... Ce-i ? striga colonelul Hriţcu. Popor... Ostaşi... să nu uităm că la Răsărit tunul mai bubue. Ţara mai are nevoie de eroi... Ce-i plânsoarea asta ? Opriţi clopotele... Locotenent, dă ordin! Să nu mai bată clopotele... Dacă au picat câţiva, înseamnă să ne punem cenuşă pe cap? Opriţi clopotele... Opriţi-le odată...

Câţiva soldaţi alergară spre turnurile bisericilor ; clopotele, pe rând, îşi încetau dangătele, numai la o biserică depărtată mai răsuna unul, repede, cu un fel de îndărătnicie.

— Nu fac apelul, până nu tace şi clopotul acela... spuse colonelul Hriţcu, privind cu mânie turnul depărtat şi tot trăgându-se de mustaţă. Unde-i comandantul garnizoanei ? A... Domnule maior... Dece nu opreşti clopotul ?

— La ordin, domnule colonel... Eu, personal... în cinci minute...

Porni repede, iar colonelul reîncepu privind turnul cu ură :

— Morţii... au murit pentru patrie... patrie care va să zică noi toţi... eu... d-ta... el... toţi suntem patrie... Toţi, deci, avem faţă de patrie aceleaşi drepturi şi aceleaşi datorii...

—Ia'n mai las-o! spuse încet moşneagul din Dumbrăveni. Auzi vorbă... Aceleaşi drepturi... Unii cu carul, alţii nici măcar cu paharul...

— Deci, morţii au murit pentru patrie... Câţi ai la număr majur ?

— Şapte sute nouăzeci şi opt... domnule colonel...

— Răniţi ?

— Nouă sute şaizeci şi trei, domnule colonel.

— Dispăruţi ?

— Patru sute treizeci şi unu... domnule colonel.

— Deci... Popor, ostaşi... să ne mândrim de atâta tribut dat de regimentul nostru... dat de acest colţ de ţară... Ce vrei mătuşă? se plecă el spre marginea tribunei, asupra unei bătrâne care-şi ridică spre dânsul vârful băţului. Ce vrei?

— Toate socotelile astea or fi fiind ele cu rostul lor, domnule colonel. Da' feciorul meu unde-i? Să-mi spui unde mi-ai lăsat feciorul...

— Cum te chiamă? o întrebă majurul.

— Natalia Cimpoeşu, omule... De grăit, văd că grăiţi, toţi, ca'n slove. Da' nu spuneţi ce ne-aţi făcut feciorii... I-or fi sfărmat tunurile... Dar la ce?

— Aşa-i... Aşa-i... îndrăzniră şi alte femei.

— Am rămas cu plozii de dârvală... Jandari şi angarale...

— ...şi nu mai tace clopotul acela... spuse colonelul Hriţcu, simţind că-l apucă ameţeala. Ce lătraţi, voi, muierilor? Şterge-o din ochii mei, mătuşă...

— Apoi, de şters oi şterge-o, cum nu? Da'nu mă urnesc din poarta regimentului pân'ce nu mi-ţi spune ce mi-aţi făcut cu feciorul...

Şi Natalia Cimpoeşu se trase între femei, ştergându-şi ochii cu colţul basmalei.

— Auzi... Dar cine a vrut războiul? Eu nu l-am vrut... feciorul meu nu l-a vrut...

Departe, clopotul acela începu să bată mai repede, încât armonistul, în neştire, prinse a-şi înfoia armonica şi un glas de copil ţipă:

— Strigă mai tare... îi spuse o femeie — şi băiatul cel cu cuşmă brumărie strigă înc'odată ridicat pe umerii mulţimii:

— Vin'acasă... tătuţă...

— Acum, împarte decoraţiile... se întoarse colonelul spre majur. Dă-mi cutia cu decoraţii şi vină jos cu lista...

Coborîră, şi majurul strigă un nume, când maiorul comandant al garnizoanei se înfăţişă ţinând de braţ un surtucar bătrân, cu părul alb, descult, cu surtucul petec peste petec, cu pantalonii rupţi în genunchi.

— A tăcut clopotul, domnule colonel... Mahalagiul ista...

— Lasă-mă de braţ... se smuci mahalagiul. Ce, m'ai prins furându-ţi găinile? Eu, domnilor ofiţeri, sunt clopotar la sfântul Ion. Am avut un fecior şi mi l-aţi mâncat... Păcat este că trag clopotele pentru sufletul lui? Ce mă duci ca pe-un hoţ, domnule?

Se smuci şi porni iar către turnul lui în timp ce maiorul da ordin unui plutonier:

— Repede... Inchide-l în beciul garnizoanei...

Majurul începu din nou a striga nume, dar nu răspundea nimeni.

— Li s'a întors numai numele, spuse o femeie.

Colonelul Hriţcu, făcând semn cu mâna să se facă tăcere, întrebă:

— Ţărani... se află printre voi vr'o rudă de-a celui strigat? Să iasă la faţă... Este aici vr'o rudă de-a fruntaşului Niţu? Este?

— Este... răspunse o bătrână. Eu sunt mama lui Niţu. Ce porunciţi?

— Băiatul d-tale, mătuşă, a săvârşit fapte de arme... Ţara i-a dat „Virtutea Militară". Ai înţeles?

— Am înţeles, cum nu? Am înţeles că mi l-aţi luat şi mi l-aţi omorît...

— Ia decoraţia asta, babă... Pune-o la icoane...

Bătrâna luă decoraţia, se uită lung la ea ţinând-o în palmă, şi-o apropie de ochi şi peste medalionul argintiu căzură câteva lacrimi. Strânse palma, o strânse mult, apoi şi-o desfăcu, lăsând să-i cadă decoraţia la picioare. Băiatul cu cuşmă brumărie se repezi s'o ridice...

— Las-o jos... îi spuse moşneagul din Dumbrăveni. Las-o, că-ţi trag cu cârja...

— Aşa... adause el, apucând decoraţia sub opincă şi apăsând-o adânc, s'o sfărâme.

Impreună cu bătrâna aceea, se pierdură în mulţime şi trecând pe lângă armonistul orb, moşneagul îi zise:

— Ai să ai ce strânge la medalioane, când s'o duce mulţimea asta...

— Bogdaprosti maicii domnului... răspunse orbul şi armonica scoase un început de cântec adânc; un câne prinse să urle.

— Cu mârlănimea asta, am ratat parada... spuse colonelul Hriţcu către comandantul ganizoanei. Am să fac raport, altădată să ştii, domnule maior, să orânduești parăzile mai bine...

Maiorul, galben, îşi muşcă buzele.

— La cazarmă... dădu ordin colonelul. Le vom trimite decoraţiile acasă... Atenţiune!...

La nişte comenzi răstite, companiile se puseră în mers. Clopotul dela sfântul Ion prinse să bată iar, armonistul dădu drumul cântecului, în timp ce ţărăncile boceau; băiatul cu cuşmă brumărie, fugind în urma soldaţilor, striga:

— Tătuţă... Tătuţă... Tătuţă...

XII

Soldaţi, cufere, lăzi, legături, înţesau vagoanele de clasa a treia; asemeni sacilor, soldaţi mulţi stăteau întinşi pe acoperişul vagoanelor, în ploaie, alţii stăteau prinşi ca nişte uriaşi chiorchini, de tampoane, de scări şi trenul accelerat gonea svârlind întunericului vacarmuri de scântei roşii, gonea prin gări cu felinare camuflate, tăia câmpuri, gâfâia greu la dealuri, vuia trecând poduri peste ape.

Pe bănci stăteau întinşi soldaţi fără picioare, unii fără amândouă mânile, alţii orbi de amândoi ochii, alţii cu plăgi mari pe faţă, cu buzele rupte, încât dormind stăteau cu dinţii rânjiţi. Cu glasuri molcome, alţi răniţi istoriseau peste adormiţi întâmplări de pe front, lupta unde au fost păliţi de schije. Părea că nu-i ascultă nimeni, căci toate capetele stăteau plecate somnului, ochii stăteau închişi strâns, gurile căscate sau numai întredeschise. Stăteau îngrămădiţi umăr la umăr, sprijiniţi unii de alţii, sforăind în urechile vecinilor care, la rândul lor, sforăiau la urechile altora; stăteau cuprinşi ca să nu cadă de pe legături, de pe cufere, de pe geamantane.

La fiecare oprire, vagoanele acelea se înţesau mai tare, urcau soldaţi cu mantale ude, cu mânile ude, uzi până'n fundul inimii şi, după vorbe de ciorovăială, se lăsau între adormiţi, sprijinindu-şi capetele pe umere calde; bătaia monotonă a roţilor îi adormea pe dată.

De jumătate de noapte, nimeni nu cobora la nicio oprire, omenirea aceea parcă mergea toată la aceeaşi destinaţie şi cu cât urcau oameni mai mulţi, aerul din vagoane era mai greu, puţind a sudoare, a picioare nespălate, a curele, a brânză răsuflată, a pâne acră. Mirosind a hamuri şi-a cai, artileriştii adormiţi îşi întinseră picioarele lungi de oameni voinici, printre trupuri, printre cufere şi legături, peste piepturi de infanterişti, şi, când se răsuceau ei în somn, doborau trupuri cuprinse, doborau cufere.

Intr'un vagon, unul întrebă:

— Măi fraţilor, care-mi dă mie o leacă de apă? Hai, măi fraţilor, care-mi dă?

— ... că-i fi fiind boier... nu? îi răspunse un glas. Scoate capul afară şi-i bea scursoarea de pe vagon...

— Măi fraţilor... Cel ce vă grăieşte îi fără mâni şi fără picioare. Le-am lăsat într'un lighian la 38 Z. I...

Glasul care-i răspunse tăcu, şi mutilatul, după câteva clipe, vorbi iar:

— Dintr'un vagon întreg de oameni... de camarazi... nu-i cine să-mi deie o gură de apă... Inţelegeţi, măi fraţilor? Eu nici mâni, nici picioare n'am. Ştiţi cum vine asta? Nu pot sta decât pe pântece, ca o broască... Cum am să umblu de-acum? Nu ştiu... Mi-a spus un doftor, când mi-au

dat drumul din spital, că am să sar ca broasca; am să beau apă şi-am să mânânc ca cânii, la troacă... am să'ntind gâtul şi-am să beau din pârâu...

— Taci... taci... taci, pentru dumnezeu... strigă unul sărind din somn şi întreg vagonul se mişcă trezindu-se, întrebând:

— Ce-i? Ce-i? Ce-i?

— Nimic, măi fraţilor... răspunse mutilatul. Iaca, v'am trezit degeaba cu fleacurile mele.

— Mde, măi omule, rosti un tunar, trăgându-şi picioarele de pe sub trupuri. Cine ţi-i de vină? Era mai bine de-ţi dădea un cărucior. Sunt un fel de motorizate... oricum diavolul să le spun... motorizate, da... tragi întruna de o coarbă, căruciorul merge şi te duce...

— Sunt... răspunse mutilatul. Iaca să vă spun eu cum a fost. La liberarea din spital, ne-a înşirat pe toţi afară în ogradă, pe spate, pe pântece... cum putea sta fiecare... şi au adus cărucioarele. Toţi au luat. Eu, măi om bun, n'am căpătat, pentrucă am făcut colo în spital o trăsnae. Da. Am făcut-o... Intr'o bună zi s'a dat ştire că vine Mareşalul cu cucoana lui...

— Nu cumva te-i fi pus în gură...

— Ba, m'am pus. M'am pus pentrucă aşa greu răniţi cum eram toţi, nu ni se da mâncarea de care aveam nevoie... Ciorbă de fasole, n'ar mai ajunge! Erau unii cu maţele rupte şi ei le dădeau ciorbă de fasole... Cum am auzit că vine Mareşalul cu cucoana lui, mi-am zis: „Hopa, doftorilor..."

Au ferchezuit bine saloanele şi'n ziua aceea ne-au adus mâncare bună şi pâne albă. Deodată, cum stam cu ciotul meu de trup în pat, s'a arătat printr'o crăpătură a uşii o şapcă de general; mai apoi s'a arătat o muiere cu faţa dată grozav cu sulimanuri... Avea cruce roşie în piept, căţeaua dracului... Mareşalul, băgându-şi iar capul pe uşă, ne-a întrebat:

— Vi-i bine, băieţi?

— Nu mai putem de bine... a răspuns unul prins în feşi şi'n vată din cap până'n picioare.

— Bine că vi-i bine... dădu din cap Mareşalul vrând să se depărteze şi eu nu m'am mai putut răbda şi i-am răspuns:

— Domnule Mareşal... poftim o ţâră cu noi de vorbă... Ce, nu vrei să dai mâna cu soldaţii dumitale?

Doftorii, auzindu-mă, s'or fi făcut ei albi, dar mai alb m'am făcut eu, dându-mi sama ce-am spus... M'am svârcolit, până m'am băgat tot sub pătură, când am auzit nişte paşi apăsaţi venind către pat.

— Din ce armă eşti, camarade? m'a întrebat Mareşalul, răstit. Din ce unitate? Unde-i colonelul doctor? Dece nu menţii, domnule colonel, disciplina în spitalul d-tale? Ce rană are soldatul?

Şi Mareşalul smuci pătura de pe mine... Aşa s'a speriat de ciotul meu de trup, că şi-a pus mâna la ochi; cucoana aceea cu sulimanuri era să cadă dracului...

— Sdrobit la Prut... am spus eu, cuprins tot de năduşală. Vă amintiţi, domnule Mareşal? Aşa aţi poruncit: „Vă ordon, treceţi Prutul..." Şi l-am trecut: şi azi nici nu vrei să stai cu noi de vorbă, după ce ne-ai calicit...

— Temperatură... are temperatură... se bâlbâi colonelul-doftor. Are temperatură ridicată, domnule Mareşal.

Mareşalul şi cucoana cu sulimanuri au ieşit ca puşcaţi....

De-atunci, pentrucă am avut corajul ista, măi fraţilor, doftorii m'au mutat în alt salon, câte doi în pat... Veneau ploşniţele pe tavan, în batalioane, până'n dreptul nostru şi-şi dădeau drumul ca cu paraşutele, drept peste noi... Eu, dacă n'am mâni, cum să mă scarpin? Răbdam — şi-mi sugeau sângele... Era un fel de ţâmburuc pe care dacă apăsai, venea îndată sora... Dar, dacă n'aveam mâni, cu ce s'apăs? Odată am apăsat ţâmburucul cu bărbia...

Mutilatul tăcu şi întrebă iar, după un răstimp:

— Ei, care din voi îmi dă o gură de apă? Numai cel ce vine să-mi

deie de băut, să bage de samă, că lângă mine stă unul orb...

— Ei, care are apă? întrebă tunarul. Nu vi-i milă, măi oamenilor? Poate are cineva apă...

— Las'că-i dau eu cu casca... răspunse un glas. Faceţi-mi loc la geam... aşa...

Geamul căzu dintr'o smucitură, un val de aer scoase din piepturi un oftat adânc de uşurare. De pe acoperişul vagonului veniră nişte frânturi de chiote şi de blesteme. Soldatul acela potrivi casca sub valul de apă şi după ce bău el, îşi făcu iar loc spre mutilatul fără mâni şi fără picioare.

— Ia'n cască gura, măi frate...

— Aşa, n'are să fie chip... îi răspunse mutilatul. Dacă vrea s'aprindă cineva un chibrit, mare pomană mi-ar face...

Scăpără în apropierea lui un chibrit, capetele întinse văzură un trunchi voinic îmbrăcat într'o tunică: pe cap, omul avea o şapcă fără cozoroc; sta întins pe bancă şi lângă el, acolo unde ar fi trebuit să-i fie picioarele, sta un soldat cu nişte ochelari negri. Cel cu apa îşi trecu o mână de după gâtul mutilatului, ridicându-l şi-i puse casca la gură...

— Bodaproste... A drăceanului... N'am mâni, ştiu că nu le am, şi totuşi le simt parcă le-aş avea... Iaca, acum am vrut să mă şterg pe la gură. Bodaproste, înc'odată, măi frate...

Se lăsă iar pe bancă şi orbul de lângă el oftă:

— Nu ştiu cum o să mergem pân' acasă. Eu orb, tu fără picioare...

— Nu-i nimic, domnule învăţător... Ştiţi, oameni buni, că dumnealui, camaradul orb, îi învăţător... Cum om merge? Eu măi fraţilor cred c'oi găsi la gară pe cineva. De felul meu sunt sărac al dracului, n'am nici căruţă, nici car. De-aş fi avut, i-aş fi scris mamei să vie...

— Lasă... îi răspunse învăţătorul... am cetit în timpul şcolitului o carte în care spune despre doi bărbaţi care străbăteau o pustie. Unul era orb, altul rănit greu şi nu puteau merge. Ştiţi cum au făcut? Orbul l-a luat în braţe pe cel olog. Ologul îi spunea pe unde să meargă şi orbul îl ducea. Aşa au ajuns ei la liman. Şi aşa om face şi noi...

— Ţară de haram... oftă careva şi tăcerea se întinse din nou în întreg vagonul acela.

XIII

Vagonul următor, luminat cu becuri albastre în fiecare cupeu, era vagon de clasa întâia şi era aproape gol. Un domn voinic, întins pe canapeaua de pluş, cu mânile sub cap, desbrăcat de haină, istorisea unui colonel cu mustaţă neagră, aşezat pe canapeaua cealaltă, lângă fereastră.

— ... Şi cum v'am spus, cum am ajuns, am mâncat... După ce-am mâncat, m'am urcat în maşină — am un Chrysler — şi m'am dus drept la Ică. Zice Ică: „Formele sunt gata...". Zic eu: „Bine, Ică... La revedere şi te pup...". După aceea, am mâncat... Din nou în Chrysler şi... la gară... După aceea, am mâncat. In câteva ceasuri, cu wagon-lits, m'am trezit la Odessa. Şi-am mâncat. Apoi am tras numai o raită, am privit... M'am întors şi-am mâncat. Am văzut motoarele... Ştiţi, ruşii au motoare grozave, şi doar se spunea că-s de tinichea! După ce-am mâncat, zic generalului: „Am ordinul expres al Mareşalului să le demontăm". Zice generalul: „Aşa cred şi eu! Să le demontăm...". După ce-am mâncat, am pornit cu echipele de ingineri şi lucrători. Am demontat fabricile şi uzinele. Am încărcat câteva trenuri de câte şaizeci vagoane numai cu motoare bune. Mai greu a fost, pe onoarea mea, la Tiraspol, cu postul de-

radio. Cu postul acela de radio, cum zic, a fost greu. Cum a înaintat armata, hop şi Mareşalul în urmă!... Vede postul de radio şi zice: „In doi timpi şi trei mişcări, să-l demontaţi..." Aşa că l-am demontat...

— Şi-acum, întrebă colonelul, care vi-i misiunea? Ori lăsaţi, lăsaţi... Poate-i secret... Inţeleg...

— Dece secret, domnule colonel? Niciun secret! Acum mă duc să demontez alte fabrici, alte uzine... Dece secret? Vorbă-i asta? Eu îl reprezint pe domnul Auss, marea firmă V.A.S. fost R.A.S... sper că aţi auzit... sunteţi la curent. Inainte, firma se compunea din Rafail, Auss, Stromzon, deci, prescurtat: R.A.S.; cum Rafail s'a apucat de alte treburi... face petrol... l-am luat în combinaţie pe domnul Vasiliu, deci prescurtat V.A.S. — După aceea, cum vă spuneam, am mâncat...

Tăcu, plesni din buze, şi le linse desamăgit, adăugând:

— Am mâncat... ei al dracului! cred că repede de tot am să fac Kerci... am să umplu ţara de Kerci... tot pământul românesc are să pută a Kerci... Oare cade repede Crimeea? Vedeţi, cât de proşti şi nerecunoscători sunt oamenii... cât de lipsiţi sunt de înţelegere faţă de istorie... Unii plâng după morţi... idioţii! când ar trebui să râdă... da, să râdă, precum strămoşii noştri. Căci, domnilor, e limpede ca lumina zilei, că sensul existenţei unui popor se explică numai prin sacrificii... da! prin sacrificii... iată o pildă: abia a căzut Odessa — şi Bucureştiul geme de mărfuri noi, de astrahanuri, de blănuri, de ce vrei... aşa văd eu România: o văd îmbrăcată în astrahan... Şi n'au murit cine ştie câţi ţărani! nu! dac'au picat o sută de mii, puţin!... şi iată câtă prosperitate avem în ţară!

Işi linse iar buzele, grăi mai departe, aprins:

— ... dar nici nu vă închipuiţi cum are să arate ţara după ce vom cuceri Crimeea... toată Ucraina... grânarul Europei... O să hrănim cu grâu şi cânii... Petrol? Firma V.A.S. fost R.A.S. abia aşteaptă să'nfigem steagul la Bacu, la Batum... deabia aşteaptă să'nfigem steagul... Poporul român va respira aer curat... aerul depărtărilor... se va trezi... prea a stat cu nasul băgat în putoarea bordeielor... Iată una din binefacerile aduse nouă de armatele Führerului... ne-au scos din bârlog, ne-au luat cu ei: „Hai, fraţilor!"... Toată recunoştinţa noastră pentru Führer... pentru Mareşal... Inainte!... Şi, ca să revin, domnule colonel, după aceea am mâncat...

— Dar dvs.? întrebă colonelul spre un al treilea călător, unul bondoc, cu nişte braţe scurte, îmbrăcat într'un palton cu guler de astrahan, cu lanţ de aur la ceas.

— Fac cereale, domnule colonel... De cum a căzut Odessa, fac cereale. Grâu, floarea soarelui, fasole... Centrala la Bucureşti...

— Şi merge?

— Merge... Merge... Dar, pe lângă cereale, m'am gândit să fac şi puţin astrahan... Şi merge. Astrahanul merge... Pe onoarea mea, am ambiţia să îmbrac toate cucoanele din România în astrahan. Cum ajungeţi la Universitate, vă uitaţi drept peste drum: *„La Marea Caspică", astrahanuri, Popescu, Ionescu & Co.".* Aceea-i centrala astrahanului. Cumpără cucoanele pe-un cap. Uneori, băieţii nu mai pot face faţă de-atâta cuconet... Vremuri prospere! încheie el şi domnul întins pe bancă, rosti ca un răsunet:

— Vremuri prospere... Demult n'a mai apucat ţara vremuri aşa de bune... Şi cum vă spuneam, am mâncat. Zic lui Ică...

Pe culoar, prin faţa cupeului, trecu un soldat şchiop. Privi peste umăr înăuntru, mai făcu câţiva paşi, se sprijini de geam, scăpându-şi capul în piept. Trenul se opri şi răcnetele mulţimii acoperiră glasurile celor trei călători. Bufnituri, bocănituri, blesteme, s'auzeau la uşile vagoanelor.

— Pe vagon? întrebă un glas răstit. Cum să merg pe vagon? Ia'n ui-

taţi-vă ici la clasa întâi... Femeie, ce te tot mocoşeşti cu copilul cela? Te sui ori nu te sui? Sui aici, la clasa întâi. Sui odată... ce? Să te dea jos? Dece? spune-le că te duci să-ţi cauţi bărbatul, la spital... Ingerul mamei lor...

Trenul se smuci şi răcnetele rămâneau tot mai în urmă; numai un glas de pe vagon striga:

— Putrezim... putrezim aici, măi fraţilor...

Apoi, lângă soldatul şchiop de pe culoar se arătă o ţărancă tânără, ciupită de vărsat, cu un scâncet de prunc sub sumanul din ale cărui poale curgea apă. Privind mirată la cupeurile cu lumină albastră, îşi tot freca unul de altul picioarele goale, îngheţate de frig.

— Vai, cum să stau aici? întrebă ea, întorcând capul în urmă, speriată de ochii mohorîţi ai domnilor din cupeuri. Lasă... mă duc pe scări... m'oi ţine cum oi putea...

In capul culoarului se ivi un bărbat lung, un mecanic cu nişte haine petecite, cu mustăţi mari; pălăria cu gardini aproape că-i întuneca faţa; era înnegrit tot, din cap până'n picioare de fum şi sgură; obrazul prelung, tras, îi era tăbăcit ca de fierbinţeala unor cazane şi ca de gurile unor cuptoare; când mai făcu un pas spre femeie, ea băgă de samă că pe-un obraz avea o urmă de foc.

— Cum să stau? întrebă ea înc'odată, şi omul răspunse:

— Stai cum îi putea... lasă... îngerul mamei lor...

Se sprijini cu spatele de-un cupeu, îşi foi trupul ca spre a şi-l potrivi bine pe picioare, îşi scăpă bărbia în piept. Roţile pocneau din ce în ce mai sacadat, scânteile se puhoiau în lungul trenului, chiuiau şi cântau, suduiau şi blestemau, soldaţii de pe vagoane. Când roţile călcau macazurile, dârdâiau geamurile, uşile se deschideau singure. Abia se zăreau nişte gări mici cu felinare chiorîte de albăstreala camuflajului, — şi oameni... oameni strânşi unii într'alţii, ridicând pumni, bâte, pălării şi cuşme — răcneau către reptila neagră care trecea prin faţa lor chiuind şi scrâşnind, învăluindu-i într'un vânt.

Apoi acceleratul se opri, înţepeni pe o linie moartă, la poala unei păduri; dinspre Nord prinseră a trece trenuri după trenuri. Locomotivele goneau cu felinarele stinse, totul era stins — numai din când în când se zăreau ici-colo mucuri de ţigări, vagoanele arătau ca nişte uriaşe care mortuare gonind către cimitirile depărtate ale frontului.

— Aşa! spuse reprezentantul firmei V.A.S. către colonel, când acceleratul porni din nou. Aşa! Aţi auzit roţile... da! toate roţile pentru front! Nicio roată spre Vest... toate roţile spre Răsărit! tot spre Răsărit, să sfârşim mai repede!...

Mecanicul îşi smulse bărbia din piept, îl privi mohorît.

„Vă bucuraţi, îngerul mamei voastre de burduhoşi... bucuraţi-vă... asta-i bucurie în mână străină! Cât stă cioara'n par, atâta are să dureze lăfăirea voastră de astăzi... Toate roţile spre Răsărit? Lasă... mai suntem şi noi cei ce facem şi mânăm roţile..."

Işi trase gardina pălăriei mai pe ochi. Ţăranca se cuibărise bine într'un colţ, îşi scăpase capul pe un umăr, adormise mirată. Soldatul moţăia sprijinit în băţ. Pe vagon bocăneau zeci de picioare, chiotele şi blestemele nu mai conteneau sub ploaia care curgea mai îndrăcită. „Atâta omenire... ţara pe drumuri... gândi mai departe mecanicul. Şi pentru ce? Toate roţile fug pentru burdăhanele bogaţilor să le-aducă grâu şi cirezi de vite..."

Işi închipui lumea bogaţilor ca pe-o uriaşă gură de monstru, un bot de fier în care muncitorii flămânzi descarcă trenuri întregi cu grâne, cu fructele grădinilor, cu metalele din plămânii munţilor. Şi botul acela-i mereu mai nesăturat, scrâşneşte din măselele de cremene, cerând altă hrană, mai multă! De secole, nimeni nu-i poate umple hambarul pântecului, milioanele de săraci ostenesc, de secole, istoviţi, supţi, robi ai acelui

pururi neîndestulat Moloch... Când nu mai poate de foame, porunceşte turmelor omeneşti să se năpustească asupra pământurilor străine. Atunci, omenirile se foiesc ca furnicarii...

Şi astfel, toate roţile fugeau spre Răsărit.

„Alle Räder nach Osten!“ poruncise Führerul şi porunca lui răsunase în Europa cotropită, ca o nouă spaimă. Roţile veneau mâncând meridianele, miliarde de roţi de fier se rostogoleau unele după altele, zile şi nopţi, săptămâni şi luni, tot spre Răsărit, numai spre Răsărit. După trenuri căptuşite cu infanterie, curgeau cele cu artilerie antiaeriană şi toate ţevile erau îndreptate spre slava cerului şi spre Răsărit; cu boturi groase, mortierele pândeau linia depărtărilor; tancurile înţepenite pe platformele vagoanelor păreau monştri adormiţi în preajma unei desfănţuiri; şi roţile fugeau unele după altele, mereu unele după altele, străbătând câmpiile continentului, scrâşneau pe poduri, sunau în tact din ce în ce mai hotărît: *„Alle Räder nach Osten...“* Treceau în goană prin gări tixite de oameni, poruncind sacadat: *„Alle Räder nach Osten“*.

Dar pentru ca roţile să fugă fără istov, trebuia să nu steie niciun braţ de om. Şi astfel, abia tărîndu-şi paşii prin hleiul îngheţat al minelor, păziţi la spate cu baioneta, cărbunarii, rupţi şi lihniţi de foame, sdrobeau cu casmalele rărunchii munţilor, scoţând cărbuni pentru locomotivele cotropitorilor. Dacă scrâşnea minerul după vr'un drept, dacă cerea ceasuri omeneşti de muncă, intra în temniţele curţilor marţiale. Dar nu numai în măruntaiele munţilor era aşa; în atelierele căilor ferate, acolo unde se durau roţile, locomotivele şi vagoanele, dela marile turnătorii până la depoul de linie secundară, dela ţesătoria cu un singur război până la marile fabrici, viaţa muncitorilor stă încârjoiată sub bocancul jandarmului, baioneta ruginise în inima clasei muncitoare; când inima aceea svâcnea, pumnul răsucea baioneta, o înfigea şi mai adânc; astfel că, pentru o vorbă spusă cum nu trebue, pentru o aruncătură de ochi mai mohorîtă ca deobicei, oamenii erau aruncaţi şi înţepeniţi în carcerele fabricilor... carcere îmbâcsite de păduchi şi ploşniţe şi atât de strâmte, încât osândiţii trebuiau să stea ţepeni în picioare, o zi şi-o noapte dacă nu şi câte şapte zile şi şapte nopţi.

Pentru cei mai clonţoşi, erau procurorii curţilor marţiale; acei dulăi negri abia-i aşteptau după crucile cu crişti de lemn... După crucile cu crişti erau porţile temniţelor, ocna pe viaţă sau plutonul de execuţie. Şi oamenii gemeau, gemeau surd.

Cu toate că fusese înnăbuşit cu pumnul, cu toate că fusese înnăbuşit după porţile temniţelor, svârlit în întunericul îngheţat al gherlelor, cu toate că fusese pecetluit în morminte, glasul Partidului Comunist era mereu viu. Avea în el, acel glas, dureri mereu noi, era ţinut mereu viu de voinţa nestăvilită a schimbării din temelii a lumii. Suna şi răsuna ca o trâmbiţă de luptă, pe-un munte nespus de înalt, să s'audă din cele mai depărtate unghiuri ale pământului... S'auzeau în puterea trâmbiţei gemetele osândiţilor pentru dreptate, scâncetul copiilor flămânzi, geamătul mamelor; s'auzeau în el izbiturile târnăcopului, sunetul barosurilor pe nicovale, urlau sirenele, fumegau spre văzduh, ca un semn, furnalele; asemeni cântecului de fluier într'o câmpie pustiită de vânturi, s'auzea tânguirea ţăranului; era glasul ca un fluviu ascuns; în el se revărsau pâraiele şi izvoarele, râuşoarele şi râurile din toate părţile lumii; matca se îngroşa din ce în ce, oftatul larg al valurilor creştea cu revărsările repezi ale munţilor, înghiţea suspinul izvoarelor, şoapta grăbită a şuvoaielor, cuprindea ape de cristal, ploştine şi mocirle, rugina scoasă de izvoare din pieptul munţilor, cuprindea toată viaţa, tălăzuindu-se încet către o deltă largă, cu porturi strălucitoare.

Când întâlnea potrivnicia, fluviul îşi încetinea mersul, îşi chema toate

energiile din sân, prinzând să muşte muntele, să-l sape tot mai spre adâncul măruntaielor, nu cunoştea alt drum decât cel drept înainte; energiile lui muşcau şi rupeau, săpau în nevăzutul cremenei făcând-o nisip şi pulbere, lucrau energiile cu răbdare şi fluviul pătrundea tot mai adânc şi mai adânc; o vreme nu ştia nimeni unde se află, intrat cu totul sub cetăţile gigantice ale munţilor, săpând cu răbdare, mâncând ferul şi cremenea, piatra şi oţelul, până iar se zărea izvorînd mereu către răsăritul soarelui. Munţii mâncaţi pe dinăuntrul lor se vor prăbuşi într'o zi, lasă... Acum întâlnise un zid de oţel, în al cărui vârf sta strajă vulturul cu svastica în căngi. Zidul acela trebue mâncat, trebue spart, sdrobit...

Şi roţile goneau sacadat, zi şi noapte, de luni şi ani, ducând artilerie, tancuri şi armate, dând lumii iluzia că hitleriştii sunt de neînvins. Atâta pământ zăcea ca un stârv la picioarele lui Adolf Hitler... cine să-i mai dea viaţă şi să-l mai ridice? Dela Canalul Mânecii până la Volga, roţile scrâşneau sacadat peste ciolanele meridianelor, pe statuile civilizaţiei stătea trufaş vulturul plin de sânge. In lume se făcuse noapte, numai cânii de oţel urlau, urlau fără încetare, şi toate boturile erau îndreptate spre Răsărit. Erau cânii de pradă ai bogaţilor. Ii repeziseră asupra Uniunii Sovietice, setoşi de avuţii noi, înspăimântaţi că oamenii de-acolo îşi sdrobiseră lanţurile şi-acum îşi apărau cu armele'n mâni traiul slobod câştigat într'un Octombrie roşu. Că tovarăşii sovietici îşi vor sdrobi duşmanul într'o zi, era învederat ca lumina soarelui. Oare nu sângerau ei pentru libertatea lumii întregi, pentru necăjiţii din toate ţările? Ei luptau pe front, cu armele, dar tovarăşii din celelalte ţări aveau datoria de a-i ajuta în luptă, izbind în duşman: spulberând fabricile, minând podurile pe unde treceau ca'ntr'un rostogol trenurile încărcate de soldaţi şi armament. Şi-apoi, mai era puterea verbului. Şi astfel minerul lupta întârziind cel puţin scoaterea ferului şi-a cărbunelui; cei din fabrici, încetinind vătalele; cei din marile ateliere, rărind izbitura barosurilor pe nicovale.

Infruntând primejdia antonesciană, tovarăşii din România îşi duceau fără preget lupta ascunsă, în fabrici, în uzine, oriunde găseau prilej nimerit de a turna măcar un strop de petrol pe-un foc care mocnea de ani...

Mecanicul tresări din gânduri, îşi scoase pălăria, îşi şterse cu dosul mânii capul pleşuv. Se vedea că-i peste măsură de trudit, vru să se lase jos, s'adoarmă de-a-binelea, dar pruncul de sub sumanul femeii prinse să scâncească, domnul bondoc repezi uşa cupeului:

— Dece umblă atâta prostimea asta?

— Eu ştiu dece umblă? răspunse răstit reprezentantul firmei V.A.S. Umblă... Bunăoară, ţăranca de pe culoar... Unde moaş'sa merge? Dece nu stă acasă cu plodul?

— Nevoie... oftă colonelul.

— Ce nevoie, domnule? Eu, de-aş avea o putere... He-hei... I-aş ţine în lanţ, să muncească... Lucrătorii dela fabrica mea, unul nu crâcneşte... Mai ales de când am motorul cel nou din Odessa, am pus ciomagul pe ei.

— Vai... făcu femeia, ridicându-se.

— Vezi-ţi de treabă... îi răspunse soldatul. Ia'n să'ncerce.

Incet-încet, în pocnitura sacadată a şinelor, femeia se lăsă tot mai jos şi mai jos, până ce se aşeză iar în capul oaselor. Pruncul îşi reîncepu scâncetul, ea tresări, dădu sumanul la o parte şi, scoţând un sân alb, i-l potrivi la gură.

— Imi spune Ioana lui Cârlig şi-s de locul meu din Baisa... începu femeia către soldat, scoţând de sub celălalt sân o bucată de pâne. Ţi-o fi foame...

— Lasă... răspunse soldatul. Ţi-o trebui la drum.

— Ia-o, omule.. Umblu de două săptămâni, îmi caut bărbatul. L-au adus de pe front fără un picior. Il mută din spital în spital. Amu vin

din Vaslui. L-am căutat — nu se află. Cică-i la Iaşi...

Soldatul, după ce trase în nări mirozna de grâu, de sudoare şi de trup cald a pânii, muşcă lacom.

— Aşa-i! spuse el, molfăind. Eu sunt rănit, vin dela spital... Am chinuit trei luni...

— Gata iarmarocul... spuse reprezentantul firmei V.A.S. S'au adunat doi ţărani, iarmarocu-i gata... Cum dracu o să dormim? Auziţi-i!... Am să mă plâng lui Ică, să pună ordine în căile ferate... He... uite! S'a mai urcat unul mai mârşav... râse el rău, arătând spre mecanic.

Se ridică:

— Cine mama dracului v'a urcat la clasa întâi? Ia'n, muiere... Dar unde-i garda trenului? Acuş trag semnalul de alarmă... Soldat, n'ai loc pe vagon? Marş!... Domnule colonel, puneţi-vă gradul în bătaie, că mârlanul nici nu se mişcă...

Colonelul, trăgându-şi mantaua peste cap, se prefăcu că nu-l aude:

— Dacă nu dorm pân'la Odessa îmi intră os prin os... Şi am treabă... Jos!... strigă, sculându-se din nou şi repezind uşa. Muiere... Dacă n'astupi gura plodului, ţi-l iau de picioare şi ţi-l svârl...

Mecanicul îl privi cu o încruntătură, toată faţa i se umbri, încât, văzându-l, reprezentantul firmei V.A.S. rămase cu vorba'n gât. Aştepta ca omul acela pleşuv să-i spună, nu vorbe grele, ci să-i răpeadă în frunte nişte bolovani.

Şi mecanicul se făcuse parcă mai înalt, umerii i se lărgiseră mai mult, capul pleşuv i se înălţase mai sus, îl ţintea pe negustorul dela firma V.A.S. ca dintr'un vârf de munte. Ii trebuia o sudalmă grozavă, s'o svârle în obrazul acela buhăit de prea mult bine. Işi mută ochii la faţa soldatului sprijinit în băţ. Acesta împietrise, apoi întrebă cu un glas şuierat:

— Ce-ai spus? Că svârli pruncul jos? Ia'n mai spune odată! Uite pentru cine luptăm şi necăjim noi! Uite... spuse înc'odată, uitându-se la mecanic şi ochii li se întâlniră, se priviră lung, pân'ce pe faţa mecanicului se desluşi un zâmbet.

— Aşa-i... clătină acesta din cap. Ai dreptate, măi frate... iată...

— Ce, nu-i aşa? noi necăjim... dumnezeu ne ştie... ei stau la bine... nu mai încap de-atâta bine... ne-au dus de ne-au calicit... femeia asta îşi caută omul, de săptămâni... nu mai încap de noi...

— Ai dreptate... da... îi răspunse mecanicul... nu 'ncap, dacă-s aşa graşi, săracii de ei, cum să'ncapă?

Ar fi vrut să spună cuvinte grele, să izbească în plin; se uită drept în ochii soldatului, văzu lumină cinstită, o lumină care umblă după lumina adevărului. „Am dat peste un pahar plin... gândi el, mai trebue numai un strop ca să se reverse... şi toate paharele sunt pline ochi".

Inima i se umplu de-un val cald pentru acest şchiop care venea cine ştie de unde, având atâta amar în suflet... Voia să-l întrebe de unde-i, să lege vorbă, dar pruncul începuse iar a scânci şi negustorul iar izbi uşa:

— Taceţi odată, ori nu? Incetaţi iarmarocul, că vă trăsnesc câte-o pereche de palme... Ai înţeles, şchiopule? Iţi trăsnesc un rând de palme, să te ia dracul...

— Mie, domnule! Incă nu s'a născut dihania care să mă trăsnească... Nu poţi dormi? Dar soldaţii ceia de pe vagon pot? Ii plouă de ieri şi ei gem şi tremură în mantalele ude... Intinde-te la loc şi ţineţi gura...

— Cu mine grăieşti aşa, mârlane? Cu mine? Ştii tu cine sunt eu? Cum te chiamă?

— Cum mă chiamă, mă chiamă... Spuneai că mergi la Odessa? Iaca pentru ce-am pierit noi la Odessa: ca să se ducă dumnealui şi dumnealui la afaceri... Ia'n stai o leacă, boierule, că-ţi arăt eu...

Trase geamul, bocăni cu vârful băţului în nişte bocanci care spânzurau de deasupra vagonului:

— Măi ostaşi... Veniţi jos că este loc... Ce staţi în ploaie ca vitele?

Reprezentantul firmei V.A.S., cu

mâna pe frâna semnalului de alarmă, strigă:

— Trag... trag... opresc acceleratul!

— Lăsaţi... lăsaţi... îi tot spunea bondocul, în timp ce deasupra, pe vagon, s'auzeau bocănituri; uşile se deschiseră repezite şi pe culoar se înghesuiau soldaţi cu mantale ude mototolite, cu feţele negre de sgura locomotivei, cu raniţe în spate, cu puştile strânse la piept, infanterişti, tunari, vânători, grăniceri, se îngrămădeau din amândouă capetele culoarului, veniră până'n dreptul uşii, se opriră privind cu o tăcere de piatră la domnul încremenit cu mâna pe semnalul de alarmă. Bondocul trase repede perdeaua pe uşă. Colonelul, cu capul ascuns sub manta, se foi să-şi facă loc mai bine.

— Scoate-ţi nasul afară şi uită-te spuse şchiopul, deschizând uşa cupeului şi întinzând braţul. Oamenii iştia care călătoresc pe vagoane şi cad, şi-i omoară trenul, oamenii iştia au sângerat pentru Odessa. I-aţi lăudat că-s eroi... Când colo, nu mai încăpeţi de dânşii? Ia'n, măi soldaţi... Aşezaţi-vă aici pe coridorul ista, care cum îţi putea...

Işi lăsă iar bărbia în piept, în timp ce femeia spunea speriată:

— Eu fug... fug afară pe scările vagoanelor... Mi-i frică!

— Să stai aici, femeie... îi răspunse soldatul, fără să-şi ridice bărbia din piept. Las'că te apărăm noi... Voi, măi camarazilor, întindeţi-vă şi trageţi-i un pui de somn...

Strângându-se unii în alţii, soldaţii se dădeau somnului şi din mantale prinse a ieşi un abur; se descălţară şi o duhoare rânceda copleşi culoarul. Apoi unii gemură. Geamătul se prefăcu într'un început de cântec. Şi cântecul creştea, dela om la om, unii cântau pe jumătate adormiţi. Era un cântec fără cuvinte, o succesiune de gemete lungi, adânci, o melodie grea, pe înţelesul tuturor oamenilor amărîţi.

Reprezentantul firmei V. A. S. fost R. A. S. îşi astupă urechile cu amândouă mânile. Bondocul se uita cum ţăranca scoate din sân un măr şi-l dădu şchiopului.

Apoi se statornici liniştea; numai din timp în timp unii dintre soldaţi gemeau prin somn, alţii tresăreau ridicându-se aşa adormiţi, în capul oaselor. Mecanicul sta umăr la umăr cu invalidul şi amândoi tăceau în nişte gânduri mohorîte.

— De s'ar sfârşi odată... de s'ar sfârşi... oftă femeia şi amândoi o priviră deodată ca şi cum şi-ar fi auzit în acel suspin slab un ecou al gândurilor.

Apoi amândoi se priviră drept în ochi, clătinară din cap:

— De s'ar sfârşi... spuse soldatul, îmi pute inima a mujdei... De unde vii?

— Aveam un frate... a venit împuşcat în piept... a murit la Bârlad. L-am îngropat, mă duc acasă... eh... mai am de mers...

— Departe?

— La Iţcani...

— Şi eu îs din partea locului... Cum îţi spune?

Mecanicul îl mai privi odată în ochii miraţi, inima i se încălzi iar:

— Imi spune Zaharie Dâmbău, mecanic. Lucrez pe linia Vatra-Dornei — Iaşi.

— Mie-mi spune Costan... Costan Cimpoeşu, dintr'un sat... Udeşti... La căile ferate aveţi pâne destulă?

Mecanicul nu-i răspunse prin cuvinte; dintr'un semn cu amândouă mânile se măsură din cap până'n picioare şi Cimpoeşu îi văzu mai bine faţa trasă, straiele petecite, bocancii scâlciaţi.

— Eh, bade Zaharie... toţi o dăm prost... Măcar de-ar veni o vreme...

Acceleratul gâfâia greu, spre Bârnova, locomotiva şuiera neîntrerupt, îi răspundeau din păduri alte şuiere.

— S'apropie Iaşul... tresări femeia şi se ridică repede.

Soldaţii se treziră, umplură culoarul, împingându-se spre amândouă ieşirile, încât Zaharie Dâmbău şi Cimpoeşu se văzură despărţiţi unul într'o parte, altul în cealaltă. Işi întoarseră capetele unul spre altul, fă-

cându-şi semn. Şi pentrucă trenul cobora abia valea dela Ciurea, amândoi se'ntoarseră, îşi făcură loc, s'apropiară, îşi apucară mânile, şi le strânseră lung, peste puşti, căşti şi raniţe. Şi Cimpoeşu simţi căldura mânii lui Dâmbău până'n adâncul inimii.

XIV

Intre casele întunecate clipi cea dintâi luminiţă, ca un semn de bună întâmpinare — şi Costan se opri în poarta satului — privind-o. Hămăiau cânii, venea, pe vântul tăcut al începutului de noapte, miros de mămăligă caldă.

Dintr'un prag, o femeie spuse cu glas blajin:

— Mi se pare că trece Costan al Cimpoeşului.

Scârţâi o portiţă, nişte copii sbucniră în drum apucându-l de veston, petrecându-l în tăcere până la podul şcolii unde el coti cotuna Poenei.

Brazii din poarta popii scoteau un depărtat şuiet, parcă sunau sus nişte păduri ale văzduhului.

La geamuri, luminiţele s'aprindeau una după alta, de amândouă părţile uliţei până la bordeiul Olivanilor; se zărea lumină la Ion al Rotarului, în fundul uliţei unde începe sălciişul Alisandroaiei. Costan porni mai repede — şi când simţi sub picioare podul peste pârâu, se opri ca'ntr'un hotar. Casa părintească era stinsă. Intră în ogradă, simţi în palmă lacătul de pe uşă ca o inimă îngheţată. Şoprul sprijinit de casă era gol, numai un depărtat miros de băligar îi aminti de iepşoara dusă la concentrare. Se întoarse la pârleaz, se aşeză sub şuietul pomilor. Un vânt cu glas mare s'auzea în păduri la Fundoaia, vântul care prevesteşte viforul. Işi strânse mai bine vestonul, era gata să-şi plece capul pe mâna întinsă pe pârleaz, când dinspre casa Măriuchii se zări cum coboară scânteia unui felinar. Şi felinarul întârzie o clipă la pârâu, neclintit, parcă pândindu-l, porni iar, oprindu-se din nou, până ce se înălţă luminând pârleazul.

— Doamne... se sperie Măriuca şi tăcu mult.

Porni repede, aproape în fugă, înapoi către ulicioară, bocind:

— Norocul meu, săracul...

Mai apoi, flăcăul se aşeză năuc pe pragul uşii ei zăvorîte, ascultând-o cum boceşte. Intr'un târziu, Măriuca trase zăvorul, s'aşeză lângă dânsul, grăind liniştită, cu capul prins în mâni; pe acoperiş ploua, picurii le curgeau de pe streaşină, la picioare. Vântul din Fundoaia tăcuse, se stinsese şuietul pomilor:

— Intr'o sară, acum trei luni, veneam dela maică-ta... La pârâu, mi-a ieşit înainte. M'a apucat de gât... mi-a pus piedică...

Tăcu şi ploaia glăsuia pe acoperiş, mai tare. O cutremă frigul. Işi trase picioarele sub dânsa. Vru să se ghemuiască lângă flăcău, dar se trase repede la locul ei.

— Intâi mi-a venit să anin funia de-o răchită. Am aninat-o, n'am fost în stare. Când am simţit că s'a prins în mine buruiana duşmanului, mi s'a întunecat înaintea ochilor. M'am dus la Axinia...

Tăcu iar, mânile îi căzură în poală, capul îi căzu pe piept.

Şi iar s'auzi vântul din Fundoaia. Ca un oftat lung trecu prin sălciile desfrunzite. Se trezi cu obrazul lipit de obrazul lui şi lacrimile i se amestecau cu sudoarea care-i picura lui de pe frunte. Se strânse lângă el, mai tare, ascultând ploaia de pe acoperişuri — şi o altă ploaie, tot atât de neagră, le mohorîse la amândoi sufletele.

Oftă — şi Costan îi spuse:

— Stai... taci... lasă...

Se ridică într'un târziu şi ea abia-l desluşea între pomi la câţiva paşi,

iscodind întunericul către așezarea Darienilor.

— Dușmanii... rosti Costan, întorcându-se lângă prag. Toţi sunt una... Pe mine m'au trimis să mor, pe tine te-au batjocorit!

Şi adăugă:

— Bine a făcut cine i-a ars până'n pământ... Are să-mi vie odată și mie ziua...

Focurile, deobicei, îi potopeau în vremea culesului perelor de vară. Atunci, nimeni nu dormea la Darieni; stăteau nopţile la pândă, ascunși după șuri, urcaţi în pomii înalţi care stăpâneau așezările și toată grădina — în răstimpuri răcneau în liniștea albă a luminii de lună:

— Măi... care-i acolo, măi? Te văd... te văd... te văd...

— Care-i acolo, măiculiţa Hristoșelului? ţipa Darianca, de după coștireaţa găinilor. Blestemate fie-vă mânuţele și ciolănașele...

Cânii hămăiau, hârâiau, fugind jurîmprejurul zăplazurilor până'se zărea de ziuă.

Intr'o noapte, cânii mârâiră deodată, se repeziră cap la cap, către niște gălătuși de mămăligă svârliţi nu se știe de unde. In timp ce Darienii fugeau și ei în partea aceea, la spatele lor, peste gard, fu aruncat un ciot aprins trăgând prin aer o urmă roșie ca sângele.

— Foc... ţipă Darianca, zărind urma ciotului, dar bărbat-su o smunci de braţ:

— Pocitanie... pocitură... ia mai repede gălătușii de mămăligă... nu vezi că au în ei sticlă... ne pier dulăii... mai repede...

Trași de o parte, dulăii care înghiţiseră mămăliga, tușeau, hârâiau, se smunceau să-și borască maţele tăiate, cercau să-și bage labele în boturi, să-și scoată bucăţelele de sticlă care-i tăiau în gât, îi fulgerau adânc în măruntaie... Cum mâna Dariencei se repezea spre ei, să le iee gălătușii dela picioare, dulăii se repeziră cu dinţii rânjiţi, ea sărea la o parte și deodată zări, pe-un coteţ acoperit cu paie, cum se ridică o flacără albastră. Tustrei se repeziră nebuni de spaimă, se repeziră asupra focului cu piepturile, dar deodată zăriră altă flacără pe-un stog din grădină, și-o alta, în cealaltă parte a așezărilor, către poartă, o alta muncindu-se să iasă din podul unei coștireţe unde hapsâna își ţinea cânepa, încât degeaba fugeau dela un foc la altul — degeaba svârleau apă, ţipând:

— Dușmanii... ne-au aprins... foc... dușmanii...

— A fost atunci o noapte grozavă, omule... S'a întâmplat pe la îmblătitul grâului... De multe ori, după ce-am simţit în mine puiul dracului, mă socoteam să iau într'o noapte chiupul cu gaz... Mă repezea inima din mine. De multe ori am luat chiupul... altădată am ieșit în puterea nopţii cu un lemn aprins... m'am pornit spre ei... totdeauna mă simţeau cânii... In două săptămâni, și-au clădit alte așezări, mai mândre.

El se ridică, vru să pornească spre Darieni, să-l cheme pe hătălăul hapsânilor la poartă... să-l ardă în moalele capului cu băţul. Rămase între pomi, una cu trunchiurile întunecate. „Asta m'ar duce la pușcărie... nu-i bine, nu...“ Multe amărăciuni strânsese, din copilărie, în sufletul lui, ca'ntr'o traistă neagră... Va îngrămădi acolo și amărăciunea asta... când va bate ceasul plăţilor, are săn-șface traista de fund, s'o deșerte și de-atâta necaz se va înnegri lumea. Necazurile din el s'or vărsa atunci ca o otravă — și s'or otrăvi toţi hapsânii de pe pământ... vor înnota cu caii în veninul săracilor... „Oh, doamne... Silivestre... Silivestre... Când va bate ceasul? Ei îs zidiţi cu bani, tovarășe... i-om putea desbate din fierul banilor?“ „I-om sufla ca pe fulgi, Costane... n'are să-și afle loc unde să s'ascundă din faţa ta...“

Costan Cimpoeșu întârzie mult între pomi; când veni la prag rosti hotărît:

— Lasă... le vine plata! Atunci le-om desbate dinţii...

— Ei îs tari, omule... cine poate să-i căsăpească? Noi... vai de zilele noastre... le stăm colb sub picioare...

— Măriucă... hai... lângă inima mea...

Simţindu-i respiraţia, toată fiinţa î se umplu întâi ca de-o grădină cu roade amare. Apoi de peste grădina aceea se luă întunericul, veni un răsărit de soare, puternic, întreg pământul se copleşi în răsăritul acela cald ca purpura... Undeva, în fundul lumii, răpesc şi bat tobele... bat clopotele...

Şi inima lui Costan creştea, îi bătea repede la grumaz, încât abia putu rosti :

— Cât de bine are să fie atunci, Măriucă — doamne...

— Eu vreau să avem o casă mândră în sprânceana satului... răspunse ea. Mult pământ... să semănăm in şi grâu... s'avem în grajd multe junci florene, aşa ca la Darieni. Nu-i bine?

— Da... Măriucă-doamne... şi ceva din el se topi, dându-şi sama cât de greu va pricepe fata asta deslegările zilelelor care au să vie...

Va trebui s'o iee cu binişorul, ca pe-un copil la învăţătura unei cărţi prea grea în tâlcuri.

— Uite, de pildă Darienii... reluă ea. Dacă au, au. Parcă au bani anume puşi de o parte ca să se zidească la loc în fiecare an după ce ard... Om agonisi şi noi pământ... S'avem un ogor larg, la Gura Miresii, unde-i pământ bun... unde au pământ cei chiaburi... Om strânge bani şi-om cumpăra...

„Dac'o fi să fie răfuială... gândi el, la Gura Miresii am să-mi iau ogor... mă şi văd cosind iarbă printre crânguri..."

— Da, Măriucă, dreptatea aceea are să ne deie pământ... la toţi are să ne deie, la cei ce n'au...

Intraseră în bordei, şi el, stând pe laiţă cu o bucată de alivancă în mână, o asculta cum istoriseşte despre focul Darienilor. Cu cât istorisirea creştea, lui îi creştea inima, îi străluceau ochii ca de-o spaimă.

XV

...când gardul de nuiele al şurii începu să ardă, trosnind uşor, între acareturi s'auzi un câne urlând ; îi răspunseră alte urlete ; vântul văzduhului porni deodată. Focul alerga împrejurul gospodăriei, crescu repezindu-se către înaltul stogurilor, către crestele şurilor — şi văzduhul se lumină, preajma se lumină până departe. Incepu să bată repede clopotul cel de cumpănă.

— Foc... Foc... Foc... striga satul alergând pe uliţe.

Zăngăneau căldările, scârţâiau speriate cumpenele fântânilor.

— Arde... Arde... Arde...

— Unde arde ? Unde ? Unde?

— Of... maica domnului... Unde ?

In lumina uriaşă se vedeau oameni urcaţi pe acoperişuri răcnind către flăcări şi către milioanele de scântei purtate de vânt în toate părţile. Băteau, larg, toate clopotele, vântul din Fundoaia porni puternic — focul crescu, trosnind, şi speriate s'auzeau strigătele satului.

Ingrămădiţi umăr la umăr, bărbaţi, femei, copii stăteau neclintiţi jurîmprejurul focului, cu căldările puse la picioare, se îngrămădeau mai tare în porţile Darienilor, privind ogrăzile, se urcară pe garduri, prin pomi, pe acoperişuri, ciorchini de trupuri, privind neclintiţi şi niciunul nu scotea o vorbă, încruntaţi se uitau ce se petrece în gospodărie.

Darie cel bătrân, singur în mijlocul ogrăzii, cu cojocul pe umeri, asculta parcă vâjâitul focului ; cu părul vâlvoi, Darianca alerga din uşă'n uşă, ţipând, izbind în uşi cu pumnii, smulgându-şi părul, sfâşiindu-şi cămaşa la piept, uitându-se speriată în cuprinsul grajdurilor unde caii prinseră

a necheza, mugeau vitele. Dulăii scheunau îngrămădindu-se sub temeliile grajdurilor, în timp ce de pe acoperişuri cădeau peste ei draniţe aprinse.

Darie cel tânăr se arătă din grajdul cailor, trăgând de căpăstru un armăsar cu capul acoperit într'un sac; trăgeau din răsputeri, dar calul, speriat de lumina nefirească de-afară, se smuci înapoi. In coteţe, pasările prinseră a cârâi, cântau speriaţi cocoşii; din hulubării tâşneau porumbei albi, săgetând prin flăcări, căzând la pământ cu aripile arse, drept la picioarele oamenilor al căror zid se îngroşa din ce în ce.

— Ar trebui... rosti careva şi un băietan se svârli în ogradă, prin poarta aprinsă.

Văzându-l, dulăii prinseră a zăpăi sălbatic, Darie cel bătrân tresări din muţenie, ridicând băţul.

— Atâta pagubă... spuse băietanul, fugind înapoi spre poartă.

Se opri, uitându-se scurt, în urmă, când careva de pe-un acoperiş, prinse a răcni :

— Ard vitele... vitele... vitele. Ce-s vinovate vitele ?

Un cârd de bărbaţi se repezi prin flăcări, către grajdurile pline de boncăluitul boilor, de mugetele lungi ale viţeilor, de sforăitul cailor. In ocol, oile stăteau într'o nemişcare, numai berbecii sbierau înfundat, izbind cu capetele în leaţuri.

Văzând oamenii apropiindu-se, Darie cel bătrân îşi svârli cojocul de pe umeri, pregătindu-se parcă să-i înfrunte; sări câţiva paşi înapoi, către pragul casei, ca spre a apăra intrarea şi prinse a răcni, căzând în genunchi, cu mânile încleştate :

— Ajutor, oamenilor... Fie-vă milă, oamenilor...

Fugi în grajd, deslegând dela iesle taurul, trăgându-l de funie, desnădăjduit, îndemnându-l scrâşnind de spaimă :

— Hai, hai, buhaiul moşului... hai...

Dar taurul se îndărătnicea, sprijinindu-se de prag cu picioarele de dinainte, boncăluind spre lumina nefirească. Repede, bătrânul deslegă funie după funie, lanţ după lanţ şi apucând o măciucă, prinse a izbi în spinări pline de tremur, peste boturi răsuflând repede ; vitele, scăpate din funii şi din lanţuri, se îngrămădeau tot mai către fundul grajdului, împungându-se, călărindu-se, spărgându-se cu coarnele, încât oamenii intraţi cu ciomege săriră repede afară, către grajdul cailor, unde Darie cel tânăr se necăjea de-atâta vreme să scoată acelaş armăsar cu sacul în cap. Grinzile trosneau, stogurile arseseră până'n pământ, din ele mai ieşeau doar suluri de fum negru. Oamenii cei din ogradă se abătură spre poartă, când şi casa din mijloc luă foc. Darianca se svârli înăuntru, ieşi după o vreme cu o icoană mare a maicii domnului ; intră iar, scoţând altă icoană.

Lumea din porţi se dădu mai înapoi, în faţa majurului Brici ; cei din pomi şi de pe acoperişuri îl priveau lung cum se tot bate cu vâna de bou peste botfori :

— Ce staţi ? Milostenia... Apă... Apă... Apă...

Şi cum nimeni nu se clinti, apucă o căldare goală dela picioarele unei femei, alergând în ogradă unde svârli căldarea în flăcări. Grajdurile se hâţânau scârţâind în bătaia vântului, se hâţânau larg şi se prăbuşiră toate deodată, aprinse până'n temelii. Unii mai zăriră printre snopii arzând, printre bârnele rupte, spinarea taurului şi câteva capete de cai sbătându-se.

Izbutind să se ridice, un cal tâşni drept în mijlocul oamenilor, cu coama aprinsă, sforăind, tremurând din tot trupul ; după ce şovăi o clipită, sări peste pârâu, unde se prăbuşi cu capul sub dânsul. Duhoarea de carne arsă se răspândi în preajmă. Arzând între bârne, vitele îşi încrâncenau picioarele, îşi răsuceau boturile în sus ; unele gemeau ca'n cazna unei nemaipomenite munci ; oile, scăpate din ocol, tâşneau tot una după alta, către largul ogrăzii unde se strânseră cârd, în faţa movilelor de jăratic.

— Au să ardă oile... ţipă un glas.

— Taci... Las'să ardă... răspunse altul.

— Dece să ardă? Ce-s vinovate ele? Săriţi... Scăpaţi-le...

Plecaţi de sub flăcări, cârduri de oameni se svârliră în ogradă, apucând oile în braţe, svârlindu-se cu ele înapoi în drum; le aruncau peste garduri, în grădini, şi iar se repezeau, apucând altele, până ce întreg cârdul se sfârşi.

La o vreme, Darianca, plină de funingine, ieşi în drum, făcu de trei ori semnul crucii spre oameni, se ghemui la pământ, apăsându-se sub piept cu amândoi pumnii. Din când în când gemea, ridicând spre foc o mână lungă, scheletică, bolborosind:

— Hristoşelul a dat... Hristoşelul a luat...

Se ridică în genunchi, în faţa popii Tăviţă, apucându-l de rantie.

— Lasă-mă... Fariseilor... se smunci popa, svârlindu-se în ogradă cu un topor în mână.

— Hoţul... icni Darianca şi după ce se bătu repede cu palma peste gură, se ridică, intrând iar în ogradă, în fugă, pe urma popii. Il ajunse tocmai când acesta urca pragul casei, izbind cu toporul în uşi; încăperile erau pline de fum — şi popa îşi acoperi nasul şi gura cu poala rantiei, svârlindu-se înăuntru, izbind cu toporul în icoane, ciocănind pereţii, căutând cu mâna un anumit loc de după o icoană ieşită mai înafară. Izbi cu toporul în fereastra care se făcu ţăndări şi oamenii îi văzură capul buhos răsuflând greu, stupind afară funinginea. După aceea îl văzură pe Darie cel bătrân urcând repede treptele; în urma lui urcă Darie cel tânăr, în timp ce toporul popii izbea surd pereţii şi zăngăneau sticlele icoanelor.

— Are să fie cumpănă... rosti un glas pe-un acoperiş.

— Săriţi... săriţi... Moarte... răcni Darianca, sbucnind pe-o fereastră. Săriţi... se omoară cu topoarele...

— Care? Cine? Milostenia! întrebă majurul Brici — şi-şi cercetă carabina.

— Banii... Banii... Banii... bocea femeia, arătând cu mânile spre încăpere.

După aceea, în timp ce focul cobora mai jos, lingând sticlele ferestrelor, plecându-se de pe streaşină şi furişându-se în tindă, popa Tăviţă se văzu sărind afară prin geamul deschis, ţinând la subţioară o lăcriţă. In urma lui săriră amândoi Darienii, apucându-l de rantie, strigând:

— Banii... Tâlharule... Banii...

Majurul Brici se repezi şi-i puse carabina'n piept. Popa, oprindu-se deodată, după o clipită de gândire, strigă întinzând Darienilor lăcriţa:

— Porcii... Se ştie... Imi pun viaţa să le scap banii... şi ei... Fariseii...

— Aşa-i... răspunse Dragomanul, urnindu-şi în sus pântecele, Darienii îs nişte porci... Sgârciţi...

— Sfântul, rosti o femeie, la spatele lui. Că parcă Dragomanii nu-şi mânâncă de sub dânşii... De-ar arde şi Dragomanii.

— Noi nu ne sgârcim... răspunse Dragomanul. Ia'n păzeşte-ţi gura...

Se uită lung la femeia care grăise şi avu un tremur de spaimă în faţa mulţimilor de ochi care-l priveau ţintă, ochi plini de răsfrângerile focului. Işi urni pântecele înainte, depărtându-se de mulţime, privind-o lung peste umăr. Se alătură celor trei Darieni; tăcuţi, tuspatru se uitau la obrazurile împietrite, pătrunşi de-o puternică teamă. Oare nu se bucurau ei, toţi golanii aceştia, de năprazna focului? Cel ce-i aprinsese pe Darieni, pusese numai în fapt gândul vechi, mocnit, al tuturora... Prin mâna aceluia, aprinseră chibritul toate mânile satului.

— Am să vă spânzur de limbă... răcni spre mulţime majurul Brici, apucând carabina de ţeavă. Care-a pus foc? să iasă'n faţă... că vă puşc... Milostenia mamei voastre...

Oamenii se trăgeau tot mai înapoi, săreau de prin pomi, de pe garduri, de pe acoperişuri, ştergându-se în întuneric, dincolo de cercul galben. Singuri, la marginea ruinelor şi a scrumului, rămaseră numai Darienii şi

Dragomanul, ascultând cum schiaună din ce în ce mai stins un câne acoperit cine știe unde sub bârnele prăbușite.

Satul era plin de țipete, s'auzi un foc de armă spre postul de jandarmi. Glasul majurului Brici, mânând într'acolo o turmă de oameni, s'auzea strigând :

— Am să vă spânzur de limbă... Milostenia!... Așa! Am să vă sdrobesc pe rând, casă cu casă... Care-a pus focul ?

XVI

Cocoșii vesteau răsăritul de ziuă.

Costan, sprijinit în cârjă, era roșu la față, parcă de dogoarea focului din istorisire. Se așeză pe marginea patului :

— Are să le vină încă o judecată... mai mare...

— Și cine... cine să le fie judecătorii ? Parul sau toporul ?

— Au să fie scoși din avuție, cu bățul în mână, într'o zi...

— Și cine să-i scoată, jandarii ? Până una alta, jandarii au să te scoată pe tine și pe maică-ta în drum, cât de curând. Au să vie portăreii și-au să vă bată toba la poartă...

— Să ne scoată... n'au decât... Azi îs mari și tari ei...

O privi lung și-și dădu sama că nu-l pricepe; se simți înduioșat, ca'n fața nepriceperii unui copil, zâmbi, mângâindu-i fruntea. Grăi mai departe, despre o judecată, o judecată unde avuții vor fi trași la răspundere și avuțiile lor vor fi împărțite pe-o dreptate...

Ea îl privea din ce în ce mai mirată, întrebându-se în sine ce s'a petrecut cu drăguțul ei, că s'a schimbat? Glasul lui o învăluia ca o mângâiere pe care niciodată n'o știuse ; o pălea cu niște săgeți aspre, când vorbea despre nedreapta rânduială. O cuprinse sfiala, ca'n fața unui om învățat, și-i tot ocolea privirea mirată. El își dădu sama că are în fața-i un munte de neștiință, munte care trebue luminat părticică cu părticică, până'n crestele cele mari ale conștiinței.

Tăcu ; abia într'un târziu rosti :

— Ca un copil...

Ii mângâie iar fruntea, își lăsă ușor mâna în jos, și-o trase rușinat când îi atinse sânul. Il stăpânea înduioșarea, o bucurie îl cuprinse, oftă adânc, ca'n preajma plecării la un drum nespus de greu, dar care duce la prispa bună a prietenilor. Oftă zâmbind, așa cum ofta, la început, Silivestru, înainte de a prinde a-i răsturna întunericul dintr'însul, era bucuria și grija fratelui mai mare în fața ochilor proaspeți ca niște lanuri de flori înrourate, ochii fratelui mai mic, deschiși mirați spre miracolul tuturor lucrurilor.

Răsărea soarele. El se ridică, dând mai bine perdeaua la o parte și când încăperea se umplu de purpură, simți mirosul puternic al busuiocului și dumbravnicului de sub grinzi.

Ea simțea cum îi mijesc în inimă niște priviri noi, către poarta unei grădini frumoase, închidea ochii, strâns, fugărind începutul acela de frumusețe neîngăduită. Viața de mâne și-o închipuia strâmtă, îngrămădită între acoperișuri negre, o ogradă săracă în mijlocul căreia omul ei sdrobește lemne la trunchi. Așa și-l închipuia ea, toată vremea, pe Costan, care, acum, cu vorbele lui molcome, cu privirile lui mirate, istorisea lucruri despre zidirea unei alte lumi.

Clătină din cap, oftă — și pe față îi trecu o umbră. El îi văzu umbra, o înțelese și tăcu reluând abia într'un târziu :

— Și ce-avem noi, oare, pe lumea asta, înafară de sărăcie ?

O privea grav, drept în lumina ochilor.

Afară se cernea ploaie măruntă, pâclele acoperiseră zarea Răsăritului,

încăperea se întunecă şi un frig răzbătea din tuspatru colţurile. El luă toporul de după uşă, ieşi afară, în mijlocul ogrăzii la trunchi, prinse a tăia lemne. Mai apoi, aprinse focul în vatră şi frunza dumbravnicului de sub grinzi răspândea mirozna unor poiene pline de soare.

Soba duduia depărtat, un geamăt stins s'auzea în vreascurile arzând. Căldura aburi ferestruicile, acoperi într'o pâclă fața maicii domnului din icoană. Costan se aşeză pe scăueş, în fața focului, Măriuca se sculă, s'aşeză lângă dânsul, cu mânile în poală. Erau, amândoi, ca la un sfârşit de vifor. In ea coborî pacea, în preajma lui, ca'n adăpostul unui pom puternic.

Pentru el, războiul luase sfârşit. Piciorul calicit îl pusese, pentru totdeauna, la adăpost de glonţ. Niciun ordin nu-l va mai putea scoate din bordei şi din preajma acestei fete cu priviri de copil lângă care prindea a se simţi atât de bine...

— La sărbătoarea naşterii, Măriucă... dacă vrei, ne cununăm... Cu ce am eu, cu ce ai tu, zidim casă nouă. Ne-om ridica noi, că ştim munci...

— Dacă vrei tu, bade... omule...

Se uita în foc, visându-l iar în ograda aceea strâmtă a vieţii ei, tăind lemne.

Il privi drept în ochi, speriată :

— Şi niciodată n'au să te mai iee de-acasă ?

— Aşa cred. E adevărat că la spital, când mi-au dat drumul, mi-au cerut bani. Era acolo un majur, unul Scripcă, om al doftorului celui mare. Cum intra un rănit în spital, îl şi lua la scotocit : „Ascultă, măi drâmbă... Ceva bani ai? De bună samă că ai, că doar n'am scotocit eu morţii, pe front... Dă-i încoace...“ „De unde să am eu bani, dom'majur ? Vai de păcatele mele...“ „De und'să ai ? Ascultă, măi băiete : n'ai suflet, n'ai dragoste de ţară... Cu banii, să ştii că noi nu bem la crâşmă! Ferească dumnezeu! Nu bem, ferit-a sfântul... Banii voştri îi dăm unei dame dela Crucea Roşă... şi dama îi dă la Crucea Roşă, pentru cei răniţi mai tare... Ia'n scoate banii...“ Eu, de unde să fi avut bani ? N'am avut — nu i-am dat. Şi toată vremea cât am stat în spital, majurul acela s'a uitat la mine chiorîş. Deaceea îmi stă pe suflet o bubă. Pe foaia de liberare, a scris majurul ce a vrut el... un fel de proţenturi... care dacă n'ajung, te ia la război, aşa calic cum eşti...

Tăcu — şi reluă încruntat :

— Când am ajuns, cu un tren sanitar, în ţară, mă înnebunea bucuria. Ne-au coborît, pe brancarde într'o gară, noaptea, şi ne-au lăsat să aşteptăm până a doua zi, aşa întinşi pe brancarde, pe piatra rece ; mulţi care erau păliţi mai tare, au murit acolo ; odată cu ziua, cu sanitarii au venit şi nişte doamne care se plecau dela om la om, întrebându-i. La mine a venit una lungă cât cociorva, avea cruce roşă în frunte şi pe braţ şi, cum sta, era ca o călugăriţă care parcă întruna se ruga...

— Te doare? mă întrebă, plecându-se spre mine.

Şi, cum tăceam, a strigat la mine un căpitan.

— Dece nu răspunzi, boule? Lăsaţi, înaltă doamnă !

Doamna şi-a făcut glasul şi mai dulce, întrebându-mă de data asta :

— Ascultă, măi băiete... Poate ai bani... mărci germane... Eu strâng banii în păstrare... Ai ?

Mi-am strâns măselele, ca să n'o stupesc între ochi. M'am chinuit cum am putut şi m'am întors cu spatele la dânsa... A venit iarăşi căpitanul şi m'a făcut tont şi bou şi poate m'ar fi lovit dacă n'ar fi înmărmurit la ce i-am spus :

— Toate le-aş fi crezut, domnule căpitan... Dar ca să ne ceară bani...

— Cine ? ţipă căpitanul.

— Cine ? ţipă şi doamna.

— Chiar d-ta, i-am răspuns eu. M'ai întrebat dacă n'am mărci germane...

— Eu ? idiotule... Când ?

— Cu o clipă mai 'nainte...

Doamna se îndepărtă repede, căpitanul se plecă asupra mea, scrâşnind din măsele :

— Pentru vorba asta, îţi arăt eu, dobitocule! Ce rană ai?

— Impuşcat în genunchi, domnule căpitan...

— Şi pentru asta te duc cu brancarda? Drepţi, Cristoşii măti, că-ţi desbat măselele. Am văzut noi de cei ce s'au împuşcat singuri în genunchi... Vânzători de ţară. Dece te-ai împuşcat în genunchi, vită?

— Nu, domnule căpitan... Eu... la Dalnic...

— La Dalnic? Ce-i aceea Dalnic?

Nu m'am mai putut răbda — şi i-am răspuns:

— Vreţi să ştiţi ce-i Dalnicul? O câmpie plină de morminte...

Destul că au tras brancarda de sub mine şi m'au luat escortele. M'au dus la un corp de gardă, sprijinindu-mă de subţiori. Era acolo un pat cu o saltea plină de păduchi. N'am văzut în viaţa mea atâţia păduchi... Cum m'am aşezat în pat i-am şi simţit, în cap, în sprâncene, în gene, şi-i simţeam cum parcă voiau să-mi intre în ochi. Erau nişte păduchi lungăreţi, negri, umflaţi de sângele soldaţilor. Mai rău a fost după ce mi-au intrat sub pantaloni, în legătoarea de pe rană... M'am scărpinat acolo două zile, până ce rana a căpătat puroi. Şi nu mă mai luau de acolo.

Intr'o zi a venit un cârd întreg de ofiţeri mari şi unul îmbrăcat în negru, dela judecăţile militarilor, m'a întrebat:

— Dece te-ai împuşcat, măi?

De spaimă, nici n'am putut răspunde.

— Dece, păduchiosule? răcni iar privindu-mi lung păduchii din mustaţă care mai că-mi intrau în gură.

M'au dus în spital, să-mi cerceteze rana. Cum m'au întins pe masă, unul a şi'nceput a-mi smuci bandajele, că mă fulgera până'n creieri.

— Nu aşa... spuse un colonel bătrân, unul mărunt, cu tot părul alb. Nu uitaţi că sunteţi doftori...

Şi s'a plecat spre mine, desfăcându-mi legătura încet, cu grijă, că parcă i-aş fi fost fecior...

— După aceea...

— După aceea, Măriucă, au găsit că am fost împuşcat sub genunchi, din spate — şi că nu puteam să mă împuşc, aşa, singur. Le-am istorisit contraatacul ruşilor... fuga dela Dalnic, şi toţi se uitau la mine holbaţi...

Costan se opri iar, răsuflând greu, ca'n toiul unui urcuş. Svârli în foc câteva găteje şi lumina le lungi umbrele. Ea i se ghemui la subţioară şi el istorisi mai departe cum, după aceea, a venit din nou la el colonelul cel cărunt şi l-a sfătuit să nu mai spună la nimeni că doamna aceea i-a cerut mărci germane: că, pentru binele lui, nu-i bine să se pună în clanţă cu cei mari... I-ar putea lăsa piciorul să-i putrezească... ori i l-ar putea tăia, fără să fie nevoie... Şi, deci, Costan a tăcut.

Acum, îl sfredelea grija. Scoase foaia de liberare, o privi lung, împăturind-o la un loc, adăugând:

— Dar... năsălia mamei lor... tot majurul acela m'a întrebat, dându-mi foaia:

— Ce, n'ai acasă vreo vită? Du-te, vinde-o şi adă ceva mii. Cum aduci ceva mii, cum te urc la proţent... Altfel, te chiamă regimentul şi te trimite la Crimeea...

— Asta-i, ca să ştii, Măriucă, şi tu... Stau ca frunza pe apă... Vezi, deaceea îţi spuneam despre rânduiala asta proastă...

Ea clătină din cap:

— Suntem slabi, săraci... abia ne ducem zilele... Vai de noi...

Işi roti ochii asupra încăperii împodobită doar cu câteva lăicere şi cu icoana maicii domnului. Incolo, cofa cu apă — lângă ea ulcica de lut, toporul de după uşă, câteva blide; asta-i era toată avuţia. E adevărat că totul sclipea de curat, iar dumbravnicul şi busuiocul miroseau pururi a grădini şi-a codri.

La gândul că bărbatul acesta va face vreo prostie, luând toporul sau puşca împotriva cuiva, o cuprinse spaima. Lasă, îndeletnicească-se alţii cu dreptatea! Destul a lipsit omul a-

cesta care o ocroteşte cu o putere uriaşă de arbore...

I se încleştă de braţ şi Costan o privi mirat.

— Să nu te duci, bade... Dacă faci ceva, au să ne sdrobească... suntem săraci...

— Dar suntem aşa de mulţi, noi cei săraci, draga badii...

Il privi cu un fel de ură şi-ar fi vrut să aibă o petecă vrăjită cu care să-i şteargă din cap toate gândurile acelea despre nu ştiu ce rânduială nouă, care o buimăceau.

El îi ghici gândurile şi-şi aminti de-o vorbă a lui Silivestru: „...ai să găseşti vrăjmaşi chiar în neamul tău, în casa ta. Au să ţi se împotrivească părinţii, fraţii; n'ai să găseşti înţelegere nici la femeia ta; copiii tăi au să râdă pe ascuns... Iţi trebue răbdare..."

— La ce te gândeşti? îl întrebă ea, îngrijorată că faţa flăcăului se întunecase.

Se ridicase şi sta tăcut, privind undeva, sus, spre busuiocul din grindă. Era gata să răspundă că trebue să se ducă, dar se aşează la loc în faţa focului; zâmbi şi rămase pe faţă cu o durere.

— Are să trebuiască să te cresc ca pe-un copil, mândră.

— Is aşa proastă? zâmbi ea, mirată.

— Să lăsăm... Oare când vine mama?

Ea nu-i răspunse şi-i părea rău că-l supărase fără să ştie cum.

Mai apoi, ploaia de-afară îl lovi în faţă, cu duşmănie; şi-i păru rău după încăperea caldă. Un vânt mare vuia sus pe Oadeci, s'auzea ca o tânguire vântul din Fundoaia. Pomii stăteau sgribuliţi în ploaie, din crăcile negre curgeau picurii ca nişte lacrimi. Flăcăul făcu câţiva paşi şi-l învălui un vânt turbure.

Se întoarse, deschise uşa, îşi lăsă băţul la picioare şi-şi desfăcu amândouă braţele spre Măriuca.

— Doamne, oftă ea şi o spaimă repede îi trecu pe faţă. Il cuprinse, băgându-i mânile sub veston şi se lipi de el gemând:

— Destul te-am aşteptat... destul... bădiţă... bade...

Şi abia-i zărea faţa prin lacrimi.

— De-acum n'am să mai fiu de râsul lumii... Of, doamne...

Se ghemui tare la pieptul lui, plângea tăcut, în timp ce el îi spunea ogoind-o:

— Taci... Taci... Lasă...

Apucă toporul de după uşă, ieşi afară şi ea-l urmărea pe geam cum trage trunchiul în şopron şi cum taie lemne; întâi potrivea lemnul pe trunchi îl apăsa bine cu piciorul şi toporul fulgera deodată, împrăştiind aşchii; întocmai cum şi-l închipuise ea, luni şi ani aşteptându-l şi-i venea să strige de bucurie. El, zărind-o, rămase cu toporul ridicat, zâmbindu-i.

Se întoarse în încăpere cu lemnele şi le puse dinaintea sobei, aşezându-se pe scăueş. Scocorî cenuşa şi avu o tresărire zărind o scânteie. Măriuca, aşezată lângă dânsul, tresări şi ea. Apoi, când se trezi flacăra, amândoi îi zâmbiră ca unui bun prieten. Fără cuvânt, potriviră lemnele, amândoi, şi când soba prinse să dudue, se priviră drept în luminile ochilor. Iar străvechiul vrăjitor, focul, le lumina obrajii, juca în vatră, arătându-le când cocostârci de aur, când cocostârci albaştri, de sub mantiile lui de purpură.

— Niciodată n'ai să te mai duci? îl întrebă fata cuprinzându-l de după gât.

— Niciodată... răspunse flăcăul şi amândoi tresăriră, auzind paşi la prag.

— Acasă sunteţi, mândrii mamei? întrebă Natalia, ciocănind cu băţul în uşă. Ieşiţi mândrilor... v'am adus înc'un suflet...

Uşa se deschise şi tustrei tăcură, privindu-se cu nişte ochi plini de ceaţă. Numai iepşoara, băgându-şi capul în tindă, tot rânchеza. Costan îi cuprinse botul şi-o sărută pe ţinta albă din frunte.

PARTEA II-a

I

Către ora două noaptea, cerşetorul cu pălărie mare, încins cu o curea lată bătută în bumbi, încălţat cu nişte opinci largi cât ciobaca, se desprindea din colţul hotelului „Traian“, tăia piaţa Unirii, se oprea la o fereastră a restaurantului „Luther“, privind lumea dinăuntru, ascultând glasul adânc al acordeonului şi din ochi prindeau a-i curge lacrimile. Braţul stâng şi-l ţinea ascuns sub cămaşă, în lungul trupului; ochiul stâng şi-l ţinea ascuns sub o legătoare; năvălit de o barbă neagră, cu umerii obrajilor ieşiţi, cu glasul lui stins, trezea mila trecătorilor care-i aruncau bani mărunţi. Cum se zărea de ziuă, se lipea de zid, lângă burlan, îşi potrivea pălăria jos, prindea să cânte, cu mâna întinsă;

— Sunt calicit de pe front... ajutaţi-mă... Fie-vă milă... sunt olog de pe front...

In răstimpuri se pleca, lua banii şi şi-i tixea în chimir, începându-şi iar cântecul, până către sară, când s'aşeza jos şi prindea să molfăe bucăţile de mălai şi pâne, aruncate în treacăt de către ţăranci şi târgoveţe. După ce se ştergea pe la gură, îşi făcea câteva cruci largi, se ridica şi întindea iar mâna spre trecătorii tot mai rari.

Ploua peste târg de mai bine de două săptămâni — noaptea nu s'auzeau decât ţignalele prelungi ale poliţailor, paşii în cadenţă ai patrulelor şi neîntreruptul sunet al burlanelor. Ploua neîntrerupt, mărunt, o ceaţă umbla pe străzi, încât turnurile, pomii şi casele păreau scufundate în fundul turbure al unei mări.

Când s'apropiau patrulele cu ofiţeri în glugă, cerşetorul se furişa pe-o ferestruică, în beciul hotelului, pe nişte lemne, sau se făcea una cu umbrele. Către ora două, după ce privea pe geam în restaurantul „Luther“, apuca repede în jos, spre gară; cotea pe-o străduţă înţesată cu magazii goale, cu maghernițe la ale căror porţi mârâiau cânii; urca o ulicioară atât de strâmtă, încât cocioabele, din amândouă părţile, îşi uneau pe alocurea acoperişurile joase, făcând un fel de tunel îmbâcsit de putoare; călca pe mâţuci abia mai mieunând, aruncaţi afară odată cu cojile de cartofi, cu cenuşa şi cu căpăţânile de varză răsuflată. Uneori se agăţa cu mâneca de clămpile uşilor — şi din marghenițe s'auzeau suduituri scârnave.

Sus, în fundul acelui tunel, în vârful unui stâlp plecat, se zărea scânteia unui felinar spoit în roşu. Aici, cerşetorul se oprea, ciocănea de trei ori într'o uşă îngropată pe jumătate în pământ. Mai ciocănea odată, în încăpere s'auzeau paşi, şi ca un mârâit mânios. Cum se deschidea uşa, zărea înăuntru într'un colţ, o icoană mare, afumată, sub icoană o candelă; jos, un vas mare de lut — alături de el

un ulcior plin în care se răsfrângea sâmburele roşu al candelei. Se pleca, intra, rămânea o clipă la uşă, uitându-se cu un fel de sfială la femeia joasă, voinică, vopsită pe toată faţa în roşu. Cu un şal pe umeri, ea sta în mijlocul încăperii şi după ce-şi acoperea mai bine sânii voinici, sub şal, începea a-l sfădi cu glas hotărît:

— Iar ai venit... Din pricina ta am să-mi pierd pânea... Ce vrei? Dece nu-ţi cauţi loc undeva? Du-te dracului, cu tot neamul... Iaca, m'a nimerit, păduchele, şi nu vrea să mai iasă dela căldură...

— Ţaţă Pachiţa... începea cerşetorul. Ai şi mata o milă... doar ţi-s frate... Unde să mă duc? Vai de capul meu...

— Câştigi bani, scorpie... Cât ai câştigat azi? Ia'n scoate banii...

Ii descătărămă şerparul şi-şi înfunda mâna în el, scoţând până la cea din urmă lescaie, bodogănind:

— Ia'n uite, scorpia dracului... câştigă mai mult ca mine...

După ce lega banii într'un colţ al şalului, îi arăta buleandra întinsă lângă prag:

— Culcă-te, dar să-ţi intre în cap... numai noaptea asta...

— Da ţaţă Pachiţă... răspundea el şi se întindea repede lângă uşă, în timp ce Pachiţa intra în cămăruţa din fund.

In noaptea aceea, Pachiţa veni să-i deschidă repede.

— M'am hrănit... Dumnezeu ştie cât m'am hrănit...

Işi trase un scaun sub candelă şi, cu capul în pumni, izbucni în plâns.

— Taci, lele Pachiţă... îi spuse cerşetorul, punându-i mâna pe umărul care se sguduia. La ce să plângi?

— Mergem acasă... rosti ea, deodată, ridicându-se.

Rămase, dreaptă, în mijlocul încăperii, cu ochii strâns închişi, ascultând ploaia de-afară.

S'auzea cum trece şuvoiul pe la prag. S'auzi un mieunat stins, departe, apoi din ce în ce mai aproape.

— Un mâţ aruncat... îl duc apele... rosti cerşetorul după ce mieunatul trecu prin faţa pragului.

— Acasă... rosti înc'odată femeia şi-i năvăleau în minte, amintirile, ca nişte grădini. Veri pline de soare... iazul Şerpilor... corturile şatrei la umbra nucilor... mai apoi bordeiaşul lipit cu humă... cea dintâi juncuţă floreană...

— Mergem... spuse ea, gata, parcă, să se repeadă să-şi strângă boarfele. Acasă... frate...

El, după ce-şi şterse ochii, rosti privind în pământ:

— Acasă... noi nu mai avem casă... Toate s'au risipit... Pe-ai noştri îi udă ploile, îi bat vânturile... legaţi în funii... către cine ştie ce locuri... Ii mână jandarii cu patul armelor... Ţi-am istorisit doar... Eu umblu fugar... cerşesc... mi-i ruşine... Parcă aş fi vinovat că m'am născut ţigan...

— Plângea molcom — după o vreme adause:

— ...după ce m'au purtat în străinătăţi, la război... după ce m'au bătut cu funia şi-am flămânzit...

Se uită la Pachiţa cum tot bea dintr'o sticlă şi după aceea oftează.

Mai apoi, ea se prăbuşi în mijlocul încăperii, candela de sub icoană clipi mai tare, se stinse. O lumină plumburie intra prin ferestruici, un clopot bătu, larg, de patru ori. Cerşetorul îşi apucă sora de umeri, încercând s'o ridice, dar cum nu izbuti, se întinse lângă uşă, adormind dintrodată. Când se trezi, ea sta plecată asupra lui, întrebându-l cu un glas de căţea înrăită:

— Dece nu te-ai trezit mai repede, păduchiosule? Afară... şi să nu mai vii... că dacă mai vii, te opăresc cu uncrop... M'ai auzit?

El se ridică, ieşi fără să-şi mai lege braţul în sân, în lungul trupului, fără să-şi mai acopere ochiul.

Din prag, spuse, fără s'o privească:

— Mă duc înapoi la regiment... pe front... cu bine...

Ocoli cu opincile lui cât ciobaca un stârv de mâţă înnecată, ieşi în uliţa largă şi se opri: „La regiment? La ce?" Toţi camarazii i se

risipiseră pe la vetre, după întoarcerea dela Odessa. Va da de alţi oameni, străini.

Se trase într'un colţ, îşi acoperi repede ochiul; îşi băgă braţul în sân, cum ajunse în piaţa Unirii prinse a se tângui:

— Creştini... miluiţi-mă... Sunt calicit din război...

Un domn într'o manta neagră, trecând repede, se opri şi-i aruncă în pălărie un ban. I se uită drept în faţă, făcu câţiva paşi, se întoarse, privindu-l lung. Se plecă spre dânsul şi-l întrebă cu un glas plin de tremur:

— Camarade.. nu eşti tu Niculai Dadaci?

Cerşetorul tresări, îşi muşcă buza, îşi trase capul mai între umeri, răspunse răguşit:

— Nu... boerule... nu! Bogdaprosti de ban...

Domnul, după câţiva paşi, se'ntoarse şi după ce-l privi, ţintă, se îndepărtă iar, spunând tare:

— Şi, totuşi... cum samănă...

„M'am dus naibii...“ îşi spuse cerşetorul, şi-l apucă o dorinţă sălbatică s'o ia la fugă, să părăsească oraşul, spre câmpia largă. Il cuprinse nostalgia unor armate în mers, sub ploi putrede, spre sfârşitul lumii. Parcă auzea miile de bocanci frământând glodul, gemetele de trudă, blestemele, începuturile de cântec şi simţea în nări aburii de borş acru ţâşniţi din pântecul bucătăriilor, mirosul pânii acre din sacii de merinde. Ajungeau prin sate, se cuibăreau prin şuri, prin case calde, sau aprindeau focuri mari în mijlocul grădinilor înţesate cu cai, chesoane, tunuri. In mulţimea aceea, el era un om; se afla trecut într'un registru gros, era al cuiva, compania îi era familia; bună sau rea, hrana şi-o căpăta în fiecare zi; majurul îi cerceta straiele, i le schimba de câte ori era nevoie. Pentru greşeli, e-adevărat că se bătea cu funia udă, până la leşin; dar oare nu căpătase, acasă, dela ai lui, bătăi şi mai crâncene? Odată, demult, după ce l-au bătut cu bâta, ca pe vită sau ca pe hoţ, l-au aruncat, plin de sânge, în iaz.

Un gust de pâne cazonă, acră, îi umplu gura, clănţăni dinţii în gol, oftă urmărind mai departe, cu gândul, armata aceea fumurie. „Pe front...! înapoi pe front...!“ îşi spuse el şi-l chemau, peste acoperişuri, peste turnuri, peste întreg oraşul scufundat sub ploi — pâclele depărtărilor. Hotărîndu-se, oftă, faţa i se însenină, inima îi bătea la gât, de bucurie. Va mai sta în colţul acela şi azi, să strângă ceva bănuţi pentru drum. La noapte va coborî la gară, se va agăţa de vr'un tampon şi va ajunge el, căci Botoşanii nu-s peste lume...

Auzi, în vale, chiotul unei locomotive şi toată fiinţa i se umplu de nişte zări albastre... Cerând pomană, nu mai spunea trecătorilor că-i calicit pe front, începuse să cânte de-abinelea — cu un glas molcom, o doină veche; şi'n pălărie banii zornăiau unul după altul. Trecători cu umbrele i s'au oprit în faţă, ascultându-l, într'un grup mare, spunând unii spre alţii:

— Săracul... păcat...

Şi tot mai mulţi bani îi zornăiau în pălăria mare, largă, dela picioare. Nu-i trebui mâncare, toată ziua, cântând cu inima plină în pâclele depărtărilor.

II

Pe străzi coborî pâcla, oamenii par'că umblau prin fundul mării; apoi, oraşul se pustii cu totul, numai paşii patrulelor răpăiau, sunau a pustiu ţignalele. Ferestrele restaurantului arătau nişte pâlcuri de lumină, galbene; clădirea par'că se clătina, părând o ciudată corabie, în neguri; acordeonul suna adânc, ca o alarmă a scufundării.

Ticsiţi la mese, oamenii abia se desluşeau prin fumul de ţigară, ţipau la chelneri, ciocneau halbele, tăiau fleicile în farfurii care scrâşneau sub cuţite, pişcau şi gâdilau femeile care scoteau ţipete mărunte, râzând ca'n nişte revărsări repezi de cristale; voinică, acoperind cu sânii ei mari măsuţa la care sta pe-un fel de tribună, patroana îşi scobea în linişte un dinte. Abia tresărea când trâmbiţa orchestrei domina toate sunetele.

Era, în spaţiul acela strâmt, ca o întrecere de răcnete, de mugete; consumatorii, toţi dela masă la masă, îngrămădiţi unii în alţii, cântau fiecare alt cântec; la masa din fund, un domnişor cu părul lucind de pomadă, sta în picioare în mijlocul tovarăşilor de chef, dirijând cu o nevăzută baghetă o orchestră de jazz; când îşi repezea mâna asupra unui tip voinic cu nişte ochi umflaţi, de bandit, acesta scotea din gâtul acoperit în grăsime o succesiune de grohăituri; când făcea alt semn cu mâna, asupra altuia, unul cu faţa aducând a cutie poştală, acesta ciocănea repede în farfurii cu furculiţa şi cu cuţitul, se frământa pe scaun, bocănea din picioare, cutia poştală i se clătina când într'o parte când în alta; al treilea, unul lung, cu capul dat pe spate, cu ochii în tavan, scotea o neîntreruptă bâlbâitură; în timp ce beregata domnişorului pomădat, umbla repede, în sus şi'n jos, ca o mutelcă; la masa de-alături, un grup de popi cânta o veche muzică bisericească, privindu-se unii pe alţii, cu nişte ochi miraţi; lângă ei, un ofiţer spătos, desbrăcat de tunică, descheiat la pieptul asudat, da tonul unor domnişoare care ţipau cât le ţineau plămânii:

„La Crimeea... peste Mare".

Ofiţerul se svârlea de pe scaun, şi răcnind: *„măi dorule, te du c'o sărutare"* — îşi sufla în palma întinsă, făcând vânt unui nevăzut porumbel, către câmpiile măcelului.

Alături, la o masă lungă, erau doisprezece sublocotenenţi tineri, vânători de munte, privind tăcuţi în fundul paharelor pline, sgâriind cu scobitorile faţa de masă; erau scufundaţi în ei înşişi; sub masă, fiecare îşi avea la picioare echipamentul de război.

— Acum... rosti unul cu faţa albă, de licean, ai noştri mor la Crimeea...

— Ce-ai spus? îl întrebă vecinul.

— Am spus că ai noştri, vânătorii, mor, acum, la Crimeea...

— Crezi? Eu auzisem că se află în Nohai... Oare în câtă vreme ajungem?

Se uită la ceas, gata să se ridice:

— S'apropie ora, camarazi... Indată-i trenul.

Işi potrivi pe cap basca de vânător, s'aşeză la loc, privind mai departe în fundul paharului.

Toţi ascultau un glas de-aproape cântând o romanţă veche. Cel ce cânta, la o măsuţă, sta faţă'n faţă cu o fată rumenă, cu păr negru, cu ochi plini de zâmbet, ascultându-l cu gura întredeschisă, cu capul aplecat puţin pe-o parte:

„Mândra mea... de altădată"

îi cânta glasul molcom şi fata zâmbea întruna, plecându-se mai tare spre cel ce cânta, peste masă; glasul avea ceva desnădăjduit, ca un geamăt; melodia amintea amurguri şi ulicioare cu lilieci. Rând pe rând, vânătorii se treziră acompaniindu-l, aşa tăcuţi, cu ochii în pahare; glasul se încărcă deodată de patimă, vânătorii tresăriră, se uitară spre masa aceea, dar îşi plecară iar ochii în pahare murmurând romanţa mai departe.

Apoi se ridicară, îşi potriviră băştile şi, trecând pe lângă fată, toţi zâmbeau; priviră tânărul, se cutremurară ca de-un frig, văzând că-i lipseşte braţul drept; pe piept avea o panglică roşie de decoraţie; un obraz îi era plin de sbârcituri negre, pesemne ars pe front cu aruncătoarele de flăcări; şovăiră, între mese, şi, fără cuvânt, s'aşezară la loc: romanţa veche se stinse.

Fumul se întețea, larma creștea, ajunse la un fel de paroxism când, aproape întreg localul prinse să cânte *„Gaudeamus"*. Popii se ridicaseră, cântând în picioare, patroana își băga de-a-binelea degetul în gură, clătinându-și dintele care o supăra, cei cu jazzul țipau mai tare și-i întreceau pe toți, grohăind ca dintr'un trombon, cel cu ochi de bandit.

Deodată, patroana tresări, chelnerii rămaseră înmărmuriți cu halbele și cu farfuriile în mână când în celălalt capăt al localului, un ofițer german se urcă pe masă și răcni :

— *Ruhe... Ruhe... Ruhe...*

Larma căzu, consumatorii îl priveau țintă. Ceilalți ofițeri germani se ridicaseră în picioare și cel de pe masă răcni iar cu halba ridicată în dreptul ochilor :

— *Für Deutschland... für Adolf Hitler... Deutschland über alles !*

Scaunele scrâșneau, parte din lume, aceea din vecinătatea germanilor, se ridică ; în partea cealaltă, domnul cu ochi de bandit mai grohăi odată, prelung.

— Tăcere... Tăcere... strigă un glas. Nu s'aude, tăcere...

Trâmbița orchestrei sună prelung, ca o alarmă — toate glasurile amuțiră când germanul, urcat pe masă, își scoase pistolul ochind spre patroana care-și scobea înainte dintele.

— Scroafă... răcni el, în limba lui, tu dece nu te ridici când se cântă imnul Germaniei ?

Aiurită, patroana sună un clopoțel, chemând chelnerii. Germanul ochi mai bine, trase ; ea își repezi sânii de pe măsuță, mai sună odată clopoțelul; mirată își desfăcu rochia la piept, sânii mari îi țâșniră pe măsuță ; își trecu latul palmei pe piept adunând sângele, privindu-l mirată, privind apoi mirată în toate părțile. Se prăbuși, clopoțelul căzu odată cu ea, se rostogolea printre mese, cu un clinchet repede, speriat.

Germanul sări de pe masă, lumea se așeză la loc pe scaune, numai vânătorii de munte, stând toți doisprezece în picioare, încruntați sub băști, se uitau țintă la germani ; tânărul cel cu fața arsă își scăpase capul pe masă, fata își mușca întruna buzele...

Ușa se deschise, intrară câteva căști bavareze, baionetele sclipiră în para policandrelor. Ucigașul, văzând căștile, întâi întinse mânile ca spre a-i fi legate, dar se făcu alb, se trase sub masă, apoi prinse a fugi furișindu-se aplecat, clănțănind din dinți.

— Iată... eroul... spuse careva.

In clipa aceea se făcu în local o îmbulzeală de nedescris, geamurile săriră țăndări, lumea răcnea sărind afară, clopoțelul suna printre mese, călcat, repezit, svârlit în toate părțile.

Grupuri-grupuri, oamenii stăteau în fața localului, patrulele își clămpăneau închizătoarele armelor, somându-i să se îndepărteze.

Cerșetorul, amestecat în mulțime, în zadar se furișa printre oameni, căci domnul care i se oprise în față azi dimineață, îl urmărea repede, strigându-i :

— Dadaci... măi Dadaci...

— Nu-s eu Dadaci... răspunse cerșetorul dându-și sama că-i căzuse cârpa de pe ochi.

— Dece fugi de mine ? îl întrebă domnul, întinzându-i mâna. Tu, măi frate, m'ai scos odată dela moarte... Iți amintești ? Mușenița...

— Eu ? Da... Da...

Și-și desfăcu gura până la urechi :

— ... în râpa morții, la Mușenița... Ne urmăreau mitralierele... tușea un tun... Să trăiți, dom'sublocotenent Măgură...

— Apoi așa... măi Niculai... Dece fugi de mine ?

Il luă de braț și se pierdură în pâcla întunericului.

III

Stăteau față'n față la o masă de scândură în mijlocul căreia lumina lampa cu picior înalt; sticla, lipită cu hârtie în trei locuri, scotea un fum înnecăcios și limba de lumină roșie abia deslușea încăperea. Era o odăiță strâmtă că abia încăpeau în ea patul de fer acoperit cu o cergă, măsuța de brad șchioapă și cele două scaune. Intr'un colț deasupra unui lighian pus pe-un fel de taburet, era o oglindă turbure, de care se afla agățat un ștergar vânăt. Lângă lighian, sta un brici deschis, cu tăișul plin de spumă uscată, amestecată cu peri negri. Măgură își desbrăcase paltonul și Dadaci îl privea lung, îi privea hainele cu mâneci roase, prea scurte; de sub jiletcă i se vedea cămașa ruptă, de câte ori Măgură întindea mâna s'așeze mai bine lampa. Il văzu slab, ca de foame, și-și plecă ochii.

— Ce, nu cumva m'ai crezut boier?

— Da, dom'sublocotenent. Haina cazonă acoperă, la fel, tot felul de oameni, îi face una... încât...

Iși roti înc'odată ochii asupra cămăruței și avu un zâmbet rău, gândindu-se că sora lui, Pachița, stă de-o mie de ori mai bine. Dar zâmbetul îi pieri, aducându-și aminte cât de bine se purta Măgură cu soldații. Se simți prost, bătea cu degetele în masă, dându-și sama că omul din fața lui îi văzuse zâmbetul.

— Așa-i lumea... oftă el și-și scăpă pe masă capul acoperit cu totul sub marginile largi ale pălăriei.

I se sguduiau umerii și sloiul care-i ținuse atâta vreme inima înghețată se topi într'o bogăție de lacrimi, ca'n fața unui frate bun, de aceeași stare cu el. Deschise ochii și zări înc'odată briciul acela deschis, plin de săpun și de peri negri.

Măgură îi urmări privirea, bătu cu degetele în masă.

Dadaci îi privi lung beregata, se uită iar la brici, zâmbi prostit.

— Sărăcie... spuse el, făcând cu mâna un semn.

— Să lăsăm! Dar unde ți-ai pierdut brațul?

— In sân... mi l-am pierdut în sân, domnule sublocotenent.

Se răsuci mult — după ce-și scoase brațul, adause:

— Să nu credeți c'am făcut treaba asta din lene...

Iși potrivi amândouă mânile, alături, privind-o tot mai lung pe-aceea pe care și-o ținuse ascunsă:

— Vedeți... cum n'am mai pus-o la treabă — și-am ținut-o în căldură, la bine, a și început să fie mai albă... boieroaica... Dar, la nevoia asta m'a adus o cumpănă care a bântuit la noi la Pârâul Cârjei... și'n tot locul unde erau țigani... Eu, să-mi sară ochii din cap, m'am păzit de pomana oamenilor ca de foc... Știam că în viață trebue să te împingi singur, nu prin pomană... nu să-ți deie ghiont alții... am să vă istorisesc cumpăna...

Iși asvârli pe ceafă pălăria care căpătă deodată înfățișare de pasăre neagră, ținându-i tâmplele sub niște aripi obosite, își potrivi mai bine șerparul, trăgându-și-l mai pe piept, apoi, cu capul sprijinit în coate, prinse a istorisi...

Când s'a întors din război, acasă, la Pârâul Cârjei, a găsit pe imaș numai urma bătătorită a cortului. S'a așezat pe malul iazului, năucit. Un om din sat, oprindu-se la spatele lui, i-a spus:

— Păcat de tine, măi Niculai... Fugi cât poți de repede... fugi, că au să te ieie și pe tine jandarii. Așa a pățit unul de-al lui Bran: îi dusese neamul la dracu'n praznic, la Transmisia — flăcăul, cum s'a întors, cu decorațiile pe piept, l-au luat jandarii și l-au dus, legat...

Tot dela omul acela află Niculai cum i s'a risipit neamul. Când au venit jandarii, cotuna țigănească s'a umplut de țipete, femeile își smulgeau părul, apărând intrările și parii corturilor, cu piepturile, bătându-se cu trimișii poruncii lui Antonescu.

Bărbaţii au apucat barosurile, cleştile, pirostriile, bătându-se cu jandarii... Dar jandarii au biruit, au scotocit în contună până la cel din urmă ţigan, scoţând pe imaş moşnegi străvechi în durligile goale, oameni care zăceau în bulendre de ani... au scos ţigănci bătrâne, uscate ca iasca, nişte babe care de ani mulţi zăceau în nemişcare pe prispe; au înhămat la căruţe hodorogite catârii şi după ce i-au aşezat în ele pe cei bătrâni, s'au repezit la copii; erau în cotuna ţiganilor nişte copii numai piele şi oase, cu nasurile mâncate de cel-pierit, copii, care când tuşeau stupeau sânge; printre ei era unul subţire cât un fus, dar care avea un cap mare cât o dimirlie; acela, cu nişte ochi alburii, se tot uita ce fac jandarii, ce fac ceilalţi ţigani — şi nu pricepea nimic, îşi tot rotea capul uriaş pe fus, uitându-se când la unii când la alţii şi râdea ca la cine ştie ce petrecere... Cum râdea aşa, nu se ştie cine l-a pălit în moalele capului şi l-a omorît.

Ţuna, luându-şi burcaşul în desagi, porni în fruntea convoiului, trăgându-şi de aţă porcul negru. Ţiganul cel bătrân, orbul, nu s'a dat ieşit din cort, până ce n'a simţit că cineva dăduse foc ţolurilor; se svârli afară şi degeaba îl tot trăgeau după ei ceilalţi ţigani, degeaba îl repezeau jandarii cu patul armelor; el îşi căscă la cer ochii stinşi, ascultând încotro s'aude învăluindu-se apa iazului; cum îi simţi în nări boarea, se svârli într'acolo, şi, ţiganii ceilalţi, din mers, se uitau la el cum intra în iazul Şerpilor tot mai adânc, până se făcu nevăzut acolo unde adâncimea era neagră ca întunericul... A intrat în adâncimea aceea ca'ntr'o noapte sau ca'ntr'un codru...

După plecarea leoatei, au venit cânii satului, imaşul se umplu de urlete în jurul focurilor ţigăneşti care nu se stinseseră cu totul. Pe când urlau cânii aşa, s'a arătat venind dela drum lung, din meşteşugul lui, pieptănarul cel cu traista'nflorită. S'a oprit pe locul unde fusese cortul Ţunei şi a căzut în genunchi, apoi cu faţa la pământ.

Aici, Dadaci se opri din istorisit, reîncepu abia într'un târziu după ce-şi muşcase buzele:

— ... şi asta mă roade mai rău decât poronca lui Antonescu, plezni-i-ar ochii... alege-s'ar din osul lui colbul... Când a ieşit din codru, aşa cum venea totdeauna, în lipsa mea, la ceasul lupului... pieptănarul venea cu un pas larg, îmbrăcat în bondiţa lui cu flori şi-i sunau în traista înflorită raşpa şi celelalte talanturi... Parcă-l văd cum s'a oprit, trăsnit, când n'a mai zărit corturi...

A făcut câţiva paşi înapoi, s'a împleticit şi a căzut în genunchi.

După cum vedeţi, pieptănarul acela bătea căile muierii mele... şi mă roade inima, al dracului! Pe el nu-l luau jandarii, căci era gospodar în satul lui, peste păduri, la Puzdra...

Şi astfel, după ce văzu cumpăna, pieptănarul s'a întors în satul lui — şi-a vândut tot ce avea pe lângă casă, zăvorî uşile şi porni spre Ucraina, în urma Ţunei. Săptămâni trecuseră de-atunci şi Niculai Dadaci umbla fugar, din sat în sat — până se opri la Iaşi unde-şi amintise că are o soră.

— ... şi acum, domnule sublocotenent Măgură... m'am gândit să mă întorc înapoi la regiment... să mă trimită pe front... tot ce mă lega s'a risipit... s'a dus dracului... Mi-i ruşine să mai cerşesc... Am slujit la armată atâţia ani — m'am înstrăinat de neamuri... neam mi-i acum regimentul...

Tăcu îndelung, lumina lămpii scădea, Măgură îl asculta cu o faţă albă. Afară ploua neîntrerupt, sunau burlanele, o fereastră deschisă undeva, peaproape, scârţâia în vântul târziului; tabla, pe casă, suna ca şi cum ar fi frământat-o mii de picioare.

— Săraca... oftă Dadaci, cu ochii închişi. Cine ştie unde se află acum...

— Dar dece nu te-ai luat pe urma ei? Acolo unde au dus-o, se află toţi ai tăi... Păcat! Trebuia să te duci...

— M'ar fi prins santinelele, la Nis-

tru... poate m'ar fi împuşcat... aşa, tot am nădejde s'o aflu...

— Niculai Dadaci... Eu nu eram pe front atunci... când regimentul nostru a fost svârlit în fluviu, când s'a înnecat tot regimentul... Eu eram dus. Dar mi-au spus alţii după aceea, istoria cu cismele neamţului... la „Cele Şapte Coline"... Ceeace ai făcut tu atunci, arată un nemaipomenit curaj, ca'n istoriile vechi cu uriaşi... Cum ţi-a pierit curajul? Adă-ţi aminte...

— Aceea... aceea a fost o prostie... o prostie mare... şi omul nu poate face în zilele lui decât o singură prostie mare... Acum m'am stins, mi-i frică şi de umbre... şi de umbra mea...

— Păcat, Niculai Dadaci... Ce-ai să cauţi la regiment? Au să te trimită cu vr'un batalion de marş şi-ai să mori... păcat... Eu te-aş sfătui să te duci în Ucraina...

Dar ţiganul îl privea cu nişte ochi stinşi, cu tot sufletul stins. Nu pusese capul pe-o pernă de-atâta vreme, nu dormise de-atâta vreme mai mult de două ceasuri pe noapte, acolo, la Pachiţa. De-acum nici la Pachiţa nu se mai putea duce să doarmă. Trebuia să plece cât mai repede — şi iar îi umplu gura gustul acru de pâne cazonă.

— Păcat, Niculai Dadaci... Unul care a făcut o faptă ca tine... du-te... treci Nistrul...

Dadaci făcu un semn cu mâna:

— Dracu s'o ia de lume...

Voia să scape cât mai repede din încăperea aceea urîtă, să nu mai vadă briciul cu tăişul plin de spumă uscată.

Il copleşi iar nostalgia armatelor în mers, se vedea frământând glodul, printre miile de căşti, spre zarea zărilor; inima i se umplu iar de-un sânge mult, râse ridicându-se:

— Să ne vedem sănătoşi... poate la stepa Nohai...

— Du-te cu bine, Niculai Dadaci...

Işi strânseră mânile şi ţiganul îşi dădu sama înc'odată cât îi de nefericit fostul lui comandant; adus de spate, galben la faţă, abia-şi stăpânea tremurul mânilor, tremurul mădularelor flămânzite.

Din uşă rosti:

— Mi-aţi face un bine... daţi-mi mie briciul...

— Cu toată inima... îi răspunse Măgură, dându-i briciul şi Dadaci după ce-l şterse de poala cămăşii, şi-l vârî în şerpar, şi coborînd treptele acelea înguste, gândea:

„Săracul... bine că mi-a dat briciul... De bună samă avea să-şi taie gâtul..."

Vântul de afară îl învioră, porni repede spre gară şi răspunse unei locomotive care şuiera prelung:

— Indată... Indată... Indată...

S'asvârli din mers într'un tren de marfă pornit către Miezul Nopţii. Şi parcă-l auzea pe majurul Codău întrebându-l mirat:

— Ce cauţi aici, Dadaci? Ai venit voluntar? Precista şi dumnezeoaica...

IV

Ziua, pătrundea în odăiţă doar o lumină turbure, prin geamlâcul din acoperiş. Pereţii daţi cu o spoială de culoarea humei, erau afumaţi ici-colo de lumânările care urmăriseră şi arseseră pâlcuri de ploşniţe.

In scândurile acoperişului s'auzeau, neîntrerupt, carii. Ploaia nu mai înceta — şi'n odăiţă nu se mai făcea niciodată o lumină mai ca lumea, de-atâtea săptămâni, nimeni nu deschisese uşa de-atâta vreme, scândurile treptelor înguste nu mai scârţâiseră sub niciun picior. Apoi, într'o zi, bolnavul întins pe cergă se răsuci sub palton, auzind scârţâind treptele sub nişte bocanci grei care bocăneau rar, făcând pauze lungi între o bocănitură şi alta, urcând. Când bocăniturile s'apropiaseră, el se săltă într'un cot, simţi cum îi înghiaţă umărul scos de sub palton; tâmplele îi ardeau,

fruntea îi era îmbrobonată de sudoare; aerul rece din cameră puţea a sudoare veche şi-a fum stătut de lampă. Fără să vrea, îşi întoarse ochii spre lighianul mârşav, să vadă briciul. Nu-l mai văzu la locul lui şi-şi pipăi beregata, înghiţind în gol, se întinse iar pe cerga patului, trăgându-şi paltonul peste cap. Cu cerul gurii ars de-o straşnică sete, îşi trase genunchii la bărbie, tremurând, ascultând mai departe cum stropul acela de apă cade din tavan, pe măsuţă, neîntrerupt, cu un sunet sec parcă măsurând timpul: „Oare afară-i ziuă sau noapte?" se întrebă el şi cum bocăniturile încetaseră, îşi spuse: „da, de bună samă... s'auzeau picioarele lui Dadaci, coborînd. Să-l strig înapoi..." Işi simţi barba aspră şi gândi mai departe: „...şi doar ieri m'am ras... cum de m'a năvălit aşa, barba, deodată, în câteva minute? Nu se poate..."

Se răsuci iar, îşi dădu paltonul la o parte, sărind în mijlocul încăperii, repezindu-se la oglindă; văzu în sticla turbure o faţă galbenă, suptă de febră, acoperită de-o barbă neagră, ţepoasă. Trupul îi tremura tot, sleit. Auzi iar bocăniturile, se întoarse, se prăbuşi pe cergă şi fiarele patului ţipau sub el, cum se sgribulea sub paltonul a cărui căptuşeală se făcuse rece ca ghiaţa. „Deci, de când a fost Dadaci, a trecut mult... Oare câte zile şi câte nopţi?..." Apoi, simţind cum îl apucă iar febra, dela picioare, cum o căldură bună îi cuprinde şoldurile, pântecul, pieptul, se sgribuli mai tare şi simţea în vecinătatea lui, gura largă a unui cuptor plin de vâlvătăi roşii, dogorindu-l, învăluindu-l, în timp ce el se răsucea în pat, când pe-o parte, când pe alta, să-şi pună fiecare părticică a trupului în faţa dogorii aceleia largi, învăluitoare. Până şi creierii i-i încălzea dogoarea aceea, dându-le o amorţire vecină cu somnul, încât abia mai auzea sunetul sec al stropului căzând neîntrerupt pe masă, parcă măsurând timpul.

Un zâmbet depărtat îi răsări. Ochii larg deschişi aveau în ei o ciudată zare, privind spre uşă. Văzu mânerul mişcându-se şi nu tresări când se arătară pe prag două ciubote uriaşe, desfăcute la vârfuri ca două guri largi de broască; din ciubote ieşeau două picioare subţiri, cu rotulele genunchilor tot tresărind: deasupra genunchilor era un şorţ mârşav, încins peste-un pântece umflat, svârlit înafară, tot sbătându-se; mai zări o polcuţă din care ieşeau câlţi şi un cap de copilă ca de doisprezece ani, cu faţa senină, cu un nas mărunt între ochi ca două puncte de întuneric.

— Vai... că urît e aici... rosti un glas plin de-o depărtată jale şi uşa se închise, ciubotele iar bocăniră până încremeniră alături, lângă masă. Vai de capul matale, domnu' Măgură... Aşa tânăr... mori cu tinereţea'n mata. Ce ai?

El îşi scoase braţul, făcu un semn ca s'o îndepărteze, căci cum intrase ea, cuptorul acela începuse a-şi ascunde gura după două porţi negre, dogorile se îndepărtau, simţea cum îl cuprinde frigul.

— N'am venit singură... din capul meu... boierule... M'a trimis domnu Ienulescu, stăpânul... A spus că să-i dai ce-i eşti dator şi să te muţi. Aşa a spus... Da frig îi aici... n'ai deloc lemne?

— A-ha... mai spuse privind gura stinsă a sobei de tablă. Ştii ce? Eu ţi-oi face un bine... Oi lua câteva lemne dela stăpân... ţi-oi face foc...

Se întoarse, în faţa uşii, adăugând cu glas mai scăzut:

— Cum îi fi băgat de samă, mi-a crescut pântecul... m'am ascuns... m'am tot ascuns... dar nu se mai poate. Am spus domnului Ienulescu că-s grea... Mi-a răspuns ca să mă duc să nasc pe gunoaie... Aşa a spus... Dar... crede el că nu l-a auzit maica domnului ce-a spus? Pentrucă... boierule...

Puse mâna la gură, a taină, vorbi iar, cu glas şuierat:

— ... i-am spus că-l spun la poliţie... că doară el nu mi-a dat pace... ast'primăvară când i s'a dus cucoana... Ai priceput cum stă lucrul... M'a izbit în

pântec cu genunchiul, că doar oi lepăda... da' eu n'am lepădat... şi-mi vine ceasul... azi... mâne...

Ieşi, bocănind de câteva ori pe trepte în jos, se întoarse iar, băgându-şi capul pe uşă:

— Eu nu pot să te las... gemi de mai bine de-o săptămână... am ascultat, noaptea, la uşă... Ce te holbezi aşa la mine? Ai friguri... ţi-ar trebui o carafă de vin fiert...

Uşile acelui cuptor se închiseră de-a-binelea, dogorile se stinseră cu totul, Măgură se răsuci mirat pe partea cealaltă, văzu doar peretele dat cu humă, stropit ici-colo cu punctele vechi ale ploşniţelor arse cu lumânarea. Privi toată încăperea, trezit ca după un somn nespus de lung străbătut de coşmaruri şi parcă-l zărea la masă pe Dadaci, cu pălăria lui neagră, dată pe ceafă, semănând a pasăre. Şi, oare, copila aceea însărcinată, argata lui Ienulescu, fusese aevea? Da, stătuse aici lângă masă, îi văzuse bine ciubotele cu vârf căscat, îi zărise degetele picioarelor ca nişte dinţi roşii în două guri de monstru.

Când l-au lăsat la vatră, n'a mai dat pe la Răchiţi, s'a dus de-a-dreptul la Iaşi, cu un nestăvilit dor de a-şi reîncepe studiile. După ce a umblat zile şi săptămâni ca un om beat de linişte, şi-a închiriat o cămăruţă, cu un rest din soldă, o cămăruţă mai scârnavă decât aceea dela „Bejan" — şi astfel, îşi reîncepu viaţa de mizerie, întreruptă în 1939. Era îmbrăcat rău, abia avea ce mânca. Răceala îl doborî la pat, îndată după întâlnirea cu Dadaci. Acum, stând sgribulit sub palton, se uita spre uşă, aşteptând să audă iar bocăniturile argatei, urcând.

Ea veni iar, cu braţul cu lemne, nu-i grăi nimic până târziu, când soba prinse să dudue, într'un foc roşu, plin de trosnete; se aşeză în faţa sobei, încolăcită pe pata focului ca pe-un covor ciudat care-şi tot schimba culoarea. Pe sobă aburea un ceainic cu gât lung, aducând a cocostârc; când ceaiul prinse să fiarbă, ea se ridică ieşind cu picioarele goale din cele două ciubote care rămaseră culcate una peste alta; turnă uncropul într'o cană de lut; încăperea se umplu de-un miros de romaniţă şi de mintă. Focul se răsfrângea pe pereţi, molcom, şi când fata s'apropie de pat, trecându-şi o mână de după capul bolnavului, ducându-i cana la gură, acesta izbucni în nişte vorbe fără şir, lipindu-şi buzele arse, pline de tremur, de mâna ei umedă de ploaia de-afară, mirosind rânced a lături şi-a zoaie.

— Taci... bea mai repede ceaiul... dă-l peste cap.... altfel... cum... dece să-mi pupi mâna?... Lasă... nu ţi-i scârbă? Doar eşti boier...

El bău cana până'n fund, se lăsă toropit, pe spate, simţind în toată fiinţa că parcă-l cuprinde o primăvară. Fata îşi lepădă polcuţa, el abia îi văzu trupul lung, slăbănog, deformat de pântecele care-i umfla fusta, descoperind genunchii mici, de copil. Voia să-i spună nişte vorbe pline de milă.

— Păcat că nu mai sunt floare... începu ea. Floare am fost... dac'aş mai fi floare...

Se încolăci la loc în faţa sobei; Măgură abia o auzea cum plânge:

— Am fost floare pe lume... Am crescut prin străini... în spini... spinii m'au împuns, n'au milă... dela opt ani argăţesc... prin câtă lume n'am fost? De mata, am auzit că eşti fecior de popă... drept? N'ai pe nimeni în toată lumea?

Lemnele se stinseră, flacăra fugi afară prin burlan. O auzi cum umblă în vârful picioarelor, cum îşi ia ciubotele în mână şi se depărtează spre uşă. Apoi o auzi bocănind din ciubote abia de pe la jumătatea treptelor.

Ceaiul îi încălzise măruntaiele, viaţa svâcnea în el puternică.

Îşi aminti de Universitate, bucuria îi umflă inima. De i s'ar sfârşi boala mai degrabă! Se şi vedea în sala bibliotecii, aplecat asupra cărţii, ca odinioară... Sara, va urca spre grădina Copoului, se va aşeza pe-o bancă, ascultând cum fâşie frunzele. De bună samă, uşor n'o va duce. Va trebui din nou să rabde de foame, dar lasă!

Boala parcă-l înviorase, îi dăduse o sete strașnică de viață. Totul i se ștersese din minte: frontul, ogoarele morților, bubuitul artileriei. Intre trecut și prezent, se întinse o punte largă, urcând mai departe către lumina unor coline. Soarele, răsărind, râdea asupra gliilor înfrunzite. Florile încărcate de roua zorilor, semănau cu niște ochi albaștri râzând pân'la lacrimi. Și râdeau toți copiii de pe pământ. Războiul fusese doar un vis rău... se spulberase, parcă niciodată mitralierele n'ar fi rupt din plămânii oamenilor... cine a spus că baionetele s'ar fi înfipt în pieptul cuiva, până'n mâner? „Veniți și trăiți din plin"... sunau chimvalele de lumină ale soarelui.

Gheorghe Măgură va birui, lasă! Ca mâne va fi răzbătut anii ce-i mai are de învățat, își va lua catedră, poate la Botoșani. Și, oare ce face Hanora? Ii zărise ochii în flori, îi zărise albeața dinților, în râs printre niște crini albi; inima i se umplu de-un vai puternic.

Insă, încet, tot câmpul i se întunecă, soarele se prăbuși după niște munți putrezi, ochii florilor se stinseră topindu-se într'o cenușă. Printre crinii albi s'arătau dinți rânjiți, cranii albite de ploi, câmpuri întregi de cranii cu dinți rânjiți. Iată, craniile celor 70 dela Mușenița... de-ar fi să învie cei 70, ar arăta ca un pâlc de brazi... Dar feciorii morți la „Cele Șapte Coline"? De s'ar svârcoli într'o reînviere, ar crește ca o pădure... Dar femeile și copiii din Herța, din Noua Suliță? Își aminti cum, căutând-o pe Hanora, se lovise de-un om spânzurat în ușă și căzu într'o desnădejde neagră. Ce va face, doamne? Muntele de lut i s'așeză înainte, întunecându-i zările. De pe munte rânjeau la el craniile, vântul se izbea în miile de căști puse pe cruci, căștile sunau spart, lovindu-se, departe bubuiau tunurile. Iată regimentele și diviziile — iată corpurile de armată cum s'aștern la pământ sub grindina mitralierelor... Vaietele, blestemele, răcnetele de durere, s'aud pe câmpuri, zile și nopți, apoi se sting, gurile încremenesc, în ele vin și s'așează muștele... După câteva zile, din mâzga stârvurilor mustită de dogoarea văzduhului, se nasc viermii, viermi răsar din lumina ochilor, pumni de viermi ies din inimi; viermii din creier ies pe nas... armatele se fac una cu buruienile...

Și astfel, grindina potopea de mai bine de-un an mândrețea feciorilor. Numai nebunii se lasă furați de visuri. Viitorul? Ia'n uitați-vă cum rânjesc craniile... rânjesc și râd. Ciorile abia așteaptă să-ți pună ghiara pe beregată, să-ți ciocănească ochii prinși în miasme... să-ți borăști sufletul de scârbă...

Și oare, nu se putea face nimic? Pierise oare conștiința umană sub roțile motorizatelor? Vulturul cu svastică stăpânea asupra lumii ca asupra unui cimitir. Ce-ar fi, oare, dacă umilita conștiință s'ar face cârd de hulubi albi; ar putea ea birui vulturul? Nu trebuia să-l înfrunte hulubi cu aripi moi — ci vulturi și mai puternici. Dar, unde erau acei vulturi? Deocamdată, lumea se umpluse de cranii, zarea către viitor era plină de buruieni crescute din viermii ochilor și-ai inimilor.

Măgură se strânse mai bine sub palton, simțea cum boala îl cuprinse iar, mai puternică. Aiurând, întreba:

— ... și, oare n'am să mai apuc binele niciodată?

Se părea că aude cum urcă treptele niște bocănituri de bocanci grei. In prag se oprise, parcă, un agent dela Comenduirea Pieței, spunându-i cu un glas rău:

— Sublocotenent Măgură... fii gata... ți-a venit ordin de chemare...

Și astfel, aiurând, Măgură plângea de-a-binelea.

V

După vreo două ceasuri, un bărbat voinic, cu obrazul păros, cu un cap ca de mâţă, deschise uşa, rămase în prag cu lumânarea în mână, apoi tot spunea către cineva dela spatele lui:

— V'am spus să nu urcaţi... Pute... Mizerie... Pe cuvânt de cinste, nici n'am vrut să-i închiriez camera... nu era pentru dumnealui...

— Lasă... hai... îl îndemnă cel dela spate şi domnul Ienulescu, într'o cămaşă de noapte cu flori pe la gât, pe la umeri şi pe poale, roti lumânarea asupra încăperii:

— V'am spus, pe cuvânt de cinste... n'am vrut să-i dau camera. El, adică dumnealui, nu şi nu — că să i-o dau... Şi-i o ruşine, stimate domn... care va să zică intelectual... om cu carte... mizerează... Pe cuvânt de cinste! Uite-l unde stă...

Domnul din spate îl dădu la o parte şi se plecă spre patul lui Măgură, cuprins ca de-un frig, încheindu-şi la loc paltonul greu, cu blană.

— Gheorghe Măgură... rosti el, cutremurat. Frate Gheorghe...

— Tu eşti, Ion Divan? îl întrebă Măgură după ce-l privise lung. Ce bucurie...

— V'am spus... pe cuvânt de cinste... se băgă în vorbă Ienulescu. Iaca, şi foc i-am făcut, din lemnele mele... adineaori. Eu în persoană am fost... i-am aprins focul, cu lemne dela mine din magazie...

Privi mai lung cele câteva bucăţele de lemne din faţa sobei şi se stropşi spre faţa borţoasă dela uşă:

— Ţi-oi arăta eu ţie, căţea... Furi lemne...

Ea, aproape că nici nu-l auzi, aşa de adâncită asculta ce grăiesc cei doi domni, prinşi mână'n mână şi Măgură avea nişte ochi plini de strălucire, voia să se ridice, tot mirându-se:

— Ion Divan... doamne... Ioane... doamne...

— Inchide uşa, căţea... se stropşi iar Ienulescu spre fată şi ea nu-l auzi de fel, îşi tot ştergea ochii.

— Marş... se stropşi iar Ienulescu, şi-o repezi de spate, pe trepte, încât multă vreme i s'au auzit bocăniturile ciubotelor parcă rostogolindu-se.

— V'am spus, stimate domn... pe cuvânt de cinste... grăi după aceea, din nou, Ienulescu. Camera asta nu era pentru domnul Măgură, cum nu mai sunt eu azi funcţionar...

— Gheorghe Măgură... spuse Ion Divan, sculându-se de pe marginea patului. In trei clipite vin cu maşina, te iau la Copou, la mine... Ai nevoie de îngrijire, de aer, de fereşti luminoase... La revedere...

— A... atunci... făcu domnul Ienulescu şi glasul îi cârâia, înnăduşit de flegmă. Dacă-i aşa, foarte bine... foarte... Dar cine-mi plăteşte mie socoteala? A consumat apă... multă apă... înţelegeţi? apă... afară de apă... dar mai ales apă... s'a deteriorat patul, oglinda... s'a ars soba... Cine-mi dă banii? Căci atâta apă...

— Cât? întrebă Ion Divan şi când scoase dintr'un buzunar lăuntric al paltonului un portofel de piele mirosind a levenţică, domnul Ienulescu se făcu mic, încât îşi acoperi papucii cu poalele cămăşii.

— Cât? Să tot fie cinci mii. Domnul Măgură? Da...

Inşfăcă banii cu o mână plină de tremur:

— Vedeţi, apa... atâta apă... şi-i scumpă apa... mai ales apa... azi, în vremuri grele...

— Cu bine, Măgură... mai spuse Ion Divan, ieşind repede, dar cum nu nimerea treptele — îl aşteptă pe domnul Ienulescu care se plecase la sobă luând cele câteva bucăţele de lemne rămase, bodogănind:

— Pentru foc... nu-i mai cer... treacă... dar vedeţi, apa... apa asta, domnule, mă sărăceşte...

Coborîră în ploaie, lumânarea se stinse. Un plâns molcom ca de copil s'auzea la capul scărilor.

— Care-i acolo? se răsti domnul Ienulescu, repezindu-şi spre locul acela piciorul. Cine hârâe?

— Parcă nu m'ai cunoaşte... spuse argata cu un glas plin de dojană.

— Mai bine du-te şi controlează robinetele, târfă... intră... controlează... să nu picure...

Şi ajungându-l pe Ion Divan prin mijlocul curţii, tot spunea :

— Chiriaşii de azi, domnule... n'au conştiinţă... n'au... pe cuvânt de cinste... Câteodată, noaptea, cobor în pivniţă... cu lumânarea... mă uit la apometru... înlemnesc când îi văd acul mişcându-se... Asta înseamnă că cineva consumă apă... mereu... întruna...

VI

Era, în curtea aceea, un noroi greu — şi cărăruşa care ducea până la uşă era făcută din nişte pietroaie lunecoase, la depărtare de-un pas unul de altul. Pe uşă, deasupra cutiuţei pentru scrisori, se afla o carte de vizită — şi omul care umbla prin ogradă lunecând pe pietroaie, smulgându-şi din glod când un picior când altul — omul acela aprinse încă un chibrit, mai cetind odată cartea de vizită. Bătu nerăbdător în uşă.

— O caut pe domnişoara Suzian... spuse el, şi abia îşi stăpânea sufletul. Ce beznă... dumnezeule... Au poruncit camuflaj, proştii, ca şi cum ruşii nu ne-ar putea nimeri şi-aşa...

— Ce poftiţi ? îl întrebă domnişoara Suzian, stând în prag cu o lumânare, privindu-l lung, dar domnul acela cu pălăria neagră trasă pe ochi, îşi tot ascundea faţa, plecându-şi-o în jos.

— Domnişoară Virona, vin la mata cu o daravelă, un proces... dracul să le ia de vremuri... am o încurcătură şi-am auzit că mata ai mare dar avocăţesc... Pot să intru ?

Avocata se dădu la o parte şi simţi un frig când omul trecu pe lângă dânsa privind-o pieziş cu un ochi acoperit în nişte peri negri.

Cum intră în birou, el îşi smuci pălăria de pe cap, privi în toate părţile, suflând lung, încât din gură îi ieşea abur.

— Ii frig... Puneţi-vă pălăria... îi spuse domnişoara Suzian, aşezând lumânarea într'un sfeşnic şi luând loc după masa încărcată cu cărţi, cu dosare, cu portrete. Vă rog...

Necunoscutul privi lung etajerele cu cărţi, pipăi soba rece şi când se aşeză bine în scaun ea tresări iar, văzându-i fruntea îngustă, ochii păroşi care parc'o pândeau din nişte smârcuri, gâtul gol, legat într'un fular boţit; la fel, mantaua de cergă îi era boţită.

— Mizerie... mizerie... spunea el, unde te'ntorci, numai frig... Iată rezultatul dictaturii... dictatură ne trebuia... la un popor blând ca boul... Il cunoşti pe maiorul magistrat Firicel ?

— Il cunosc...

— Atunci... foarte bine... minunat... n'am frământat degeaba glodul... Chestia stă aşa... eh, ce chestie încurcată... Nu mă aude nimeni ?

— Nu, vă rog...

— Sunt de felul meu, administrator la casa de nebuni...

Făcu o pauză, bătând cu degetele în speteaza scaunului. Işi descheie paltonul, haina, îşi desfăcu fularul, încât gâtul îi rămase gol cu totul.

— Cum vă spuneam... dar înainte de a intra în fond... vă rog, un pic de apă... N'aveţi servitoare ?

— Un moment... spuse domnişoara Suzian şi intră în camera din fund, lăsând uşa întredeschisă.

El, mai apoi, după ce bău pân'n fund paharul, îl puse pe birou, tuşi, reîncepând :

— Sunt de felul meu, administrator la casa de nebuni...

— N'aţi putea veni mâne ? îl întrerupse domnişoara Suzian, simţind cum o ia frigul dela picioare.

— Nu, mâne nu. Trebue să sfârşim azi... Mâne-i prea târziu... Deci, cum v'am spus, sunt, de felul meu... Mă chiamă Ion Aluneicu... Toate lucrurile

au mers... au mers strună... nu m'au luat la război... Acum cincisprezece zile, vine de sus un ordin, da, un ordin de sus, o circulară... scria straşnic în ea... scria că să evacuăm din spital o anumită categorie de nebuni, evreii... să-i predăm autorităţilor... să-i ducă unde-or şti...

Stimată doamnă... ca să vezi ce grozăvii se pot întâmpla în vremuri de dictatură... trebue să-ţi descriu balamucul cu secţiile lui... cu cei melancolici, cu cei atinşi de pelagră, cu cei furioşi care stau în cămaşă de forţă... Vă'nchipuiţi! De bună samă, n'aţi auzit de Napoleon... nu de cel răpus de Wellington... de Napoleon cel dela balamucul nostru. Ii un ovrei ca de patruzeci de ani, fost în tinereţea lui călăraş cu schimbul.

Acesta-i Napoleon; la secţia a treia, în cămaşă de forţă, sta Herş Kakunea... o matahală... de felul lui hamal... şi-a pierdut minţile în 1940 când un grup de legionari i-au ucis unicul copil, cu bâtele; şi, de bună samă, n'aţi avut de unde auzi de perla balamucului, de Roza Şumen, una care se credea Vaşti, regina Răsăritului... când erau nopţi cu lună, ieşea în grădină şi asculta privighetorile; spre ziuă, o găseau cu spume la gură, pe iarbă, doborîtă de epilepsie... Cum sta aşa într'o noapte, doborîtă de epilepsie, a necinstit-o un gardian; Vaşti după nouă luni, a născut o fetiţă, frumoasă cum nu vă puteţi închipui...

Povestitorul se întrerupse, oftă:

— ...era o fetiţă cu păr ca aurul, cu ochii albaştri şi zâmbea... încă din leagăn... Maică-sa o păzea ca pe ochii din cap, cu o cruntă gelozie. Intr'o noapte cineva a băgat de samă cum Vaşti s'apropie de leagănul fetiţei cu o frânghioară cu juvăţ... De-atunci am luat eu fetiţa şi Vaşti căzu într'o stare de muţenie; trei ani n'a scos dela ea, nimeni, niciun cuvânt. Uneori, când îşi zărea fetiţa printre gratii, scotea doar un hohot de râs... stătea mult cu amândouă mânile prinse de gratii, uitându-se, ceasuri lungi, pe locul unde văzuse fetiţa aurie jucându-se...

Necunoscutul se opri iar, scoţând un hohot de plâns:

— Eu, stimată doamnă... n'am familie... n'am pe nimeni. Creşteam fetiţa aceea... o botezasem... îi pusesem numele Ioana. Intr'o sară, au venit în spital trei camioane. Cel dintâi a fost scos în prag Napoleon; după el, strâns în cămaşă de forţă, Herş Kakunea... apoi Vaşti — regina Răsăritului. Cum nu se dădeau urcaţi în dube, i-au înşfăcat gardienii; ei răcneau, Vaşti ţipa, ceilalţi cincizeci, bătrâni slăbănogi, babe cu creieri demult uscaţi, se îngrămădeau la uşile dubelor, împingându-se unii pe alţii.

Şi cele trei camioane porniră, ei răcneau, ţipau, Napoleon gemea:

— „Oh, Wellington... Wellington..."

Şi, cum dam în primire listele nebunilor unui agent de siguranţă, acesta începu a râde; strigă spre camioane să oprească:

— Bun, domnule administrator... dar mai lipseşte unul... Nu mi-ai dat-o pe fata reginei Vaşti...

Rânji din nişte colţi negri:

— Ad-o pe fata reginei... unde-o ţii ascunsă? Aşa români... Te somez... în numele legii...

Ce-a urmat, nu vă mai descriu... văcruţ... destul că peste un sfert de ceas fetiţa se sbătea şi plângea în braţele unui gardian... care şi el plângea, i se sguduiau umerii... Au deschis uşa dubei, aceea unde era Vaşti — şi-au pus-o acolo între nebuni... şi uşa s'a închis la loc, camioanele au pornit, s'au dus...

Domnişoara Suzian îl lasă să plângă sprijinit cu fruntea de birou; şi abia-şi stăpânea şi ea lacrimile.

— I-au dus... reîncepu omul, uscându-şi ochii cu o batistă murdară. M'am interesat ce s'a făcut cu ei mai departe. Când am auzit, am căzut... m'am prăbuşit... îi mânau, pe jos, spre Transnistria. La malul Nistrului i-au ajuns din urmă un ordin. Cum stăteau toţi, căzuţi de oboseală, pe mal, jandarmii au prins să tragă... i-au împuşcat până la unul... Fetiţa a murit în braţele reginei Vaşti...

Bun înţeles că după ce mi-au luat fetiţa, n'am stat cu mânile'n sân; am alergat pe la toate autorităţile... am împins bani comandanţilor de jandarmi... am plâns. La urmă, n'am ştiut ce-i cu mine. Mă aflam la Curtea Marţială, în faţa maiorului Firicel... Am bătut cu pumnul în masă şi-am răcnit ieşit din minţi:

— „Incetaţi odată... Jos dictatura!"

In cinci minute eram cu cătuşe la mâni, într'un corp de gardă...

Acum, doamnă, am fugit din închisoarea militară, cu ajutorul unei santinele, om din satul meu... I-am făgăduit că'ntr'un ceas sunt înapoi... Deci, cu bine... Vă rog, duceţi-vă la maiorul Firicel... mâne mi-i procesul... Apăraţi-mă, doamnă... Plată... plată... n'am nimic acum... vă voi da, dacă nu mă condamnă la moarte...

— Lasă... îi răspunse avocata, întinzându-i mâna, petrecându-l spre uşă. Mâne la opt dimineaţa, sunt la Curtea Marţială.

Ii ascultă multă vreme paşii hârşiind pe pietroaiele din curte, îl auzi închizând portiţa; încăperea prinse a se învârti cu ea, încât abia nimeri uşa din fund.

— Ce-i Virona? o întrebă Hanora, sprijinind-o.

Domnişoara Suzian se lăsă cu faţa'n jos pe pat, umerii i se sguduiau.

Mai apoi îşi luă de alături împletitura, prinse a mânui repede andrelele — degeaba îşi tot ştergea ochii, căci genele i se umpleau iar de lacrimi, gândindu-se la fetiţa aurie. Nu-i istorisi Hanorei întâmplarea.

— A fost un om... un fugar dela închisoarea militară... unul care a strigat contra dictaturii... mi-a cerut să-l apăr...

— Şi-ai să-l aperi?

— Despre asta, nici nu mai încape vorbă...

Se ridică, cu pieptul voinic, ochii îi străluciră într'o puternică lumină lăuntrică.

— Am să-l apăr... am să bat cu pumnul în masă... domnul maior Firicel, oricât de cinic ar fi, va trebui să-mi dea dreptate măcar în fundul inimii...

— Te vor da afară din barou...

— Atâta pagubă... şi-aşa trăiesc împletind jersee pe la cucoane... am să rămân să împletesc mai departe jersee... Fraţii, pe care-i întreţin în şcoli tot din împletit, au să se ducă să taie lemne... ei şi? Cât mai este pân'la capăt?

— Virona... izbucni Hanora şi se lăsă jos, cu capul în genunchii ei. Câtă credinţă ai...

— Da... îi răspunse ea punându-şi împletitura de o parte, mângâindu-i părul. Am... pentrucă viaţa m'a învăţat că răul nu poate niciodată birui. Se înscăunează pentru un timp, sună din trâmbiţă că s'a înscăunat cel puţin pentru o mie de ani... şi peste noapte se rostogoleşte... Asta-i soarta şandramalelor... Şi-i lege — că tot ce-i întins prea mult, să plesnească... nimic nu s'abate dela legea asta...

Hanora, aşezată jos, pe covor, cu capul sprijinit de marginea patului o ascultă parcă visând, genele lungi i se sbăteau rar, ca doi fluturi negri care-i întunecau şi mai tare ochii. Domnişoara Suzian împletea mai departe, glasul îi era plin de tonuri calde:

— Acum opt ani, când am venit la Universitate, aveam în buzunar trei lei... de-ajuns pentru un borş gol... Am întins banii aceia, cât i-am întins... s'au isprăvit! Umblam pe străzi, năucă de foame. Intr'o sară m'am aşezat pe-o bancă, în faţa Universităţii şi abia vedeam lumea prin lacrimi... lumea se plimba... totul era plin de voioşie, de tinereţe... ştii — sunt nişte seri pe care parcă anume le face cineva minunate...

Eu plângeam cu capul în pământ şi s'a apropiat de mine un domn în haine negre, era mărunt, cu baston, cu tocurile mai înalte ca deobicei. Mai ales tocurile acelea m'au izbit la el. S'a aşezat lângă mine şi m'a întrebat, aşa de liniştit că am avut dintrodată toată încrederea într'însul, ca'ntr'un prieten vechi, sau ca'ntr'un frate mai mare:

— Dece plângi ?

— Mi-i foame... i-am răspuns eu şi el mi-a mângâiat părul :

— Vrei să vii cu mine la „Luther?“ Cred că nu mă cunoşti... sunt poetul Gheorghe Topârceanu...

Mă luă de braţ, şi-am coborît la „Luther“. Am mâncat, şi el avea tot timpul, privindu-mă peste masă, un surâs cald de frate mai mare.

— Şi ce studiezi ?

— M'am înscris la Drept... vreau să fiu avocată...

— Bine, domnişoară... curaj...

Am ieşit, mă ţinea uşor, de cot, lumea mi s'a părut dintrodată atât de frumoasă... că-mi venea să ţip... M'am apucat de învăţat, cu îndărătnicie... împleteam ciorapi, jersee, mănuşi... tot timpul liber... Aşa am biruit... Apoi Topârceanu a murit — putrezeşte la „Eternitatea“... La moartea lui am cumpărat flori... multe flori... nu ştiam ce anume flori îi plăcuseră poetului, şi i-am acoperit mormântul cu trandafiri, garoafe, bujori... tot felul de flori... asta era într'un amurg, se lungeau în cimitir umbrele crucilor...

Tăcu, iar i se năzări fetiţa aurie, îi zâmbea cu genele pline de lacrimi. Şi lângă fata reginei Vaşti se rânduiră alţi şi alţi copii, într'un şirag lung şi toţi plângeau. Plângeau după mamele lor ucise acum un an, plângeau de foame şi de frig, toţi îi făceau domnişoarei Suzian semn cu mânile o chemau. Ea, împletind repede, îşi aminti ce-i spuse cu o sară înainte avocatului Bart :

— ...pentru orice intelectual cinstit, e o datorie de onoare să nu steie cu braţele cruciş... s'ajute la sdrobirea nemţilor cu un ceas mai devreme... In definitiv, domnişoara Suzian, ce-ai avea de făcut? Ai avea de lămurit lumea... totu-i să semănăm îndoială în puterea nemţilor... de altfel, eşti convinsă că pentru ei războiu-i ca şi pierdut... convinge-i şi pe alţii...

Avocata îşi dădu sama cât ţine la singurătatea ei, abia când îi ceru să s'amestece printre oameni, să-şi schimbe cu ei gândurile. Işi duse mânile la sân, ca spre a se apăra în faţa unor baionete. Bart zâmbi :

— Ştiu, domnişoară... îţi iubeşti singurătatea... sunt unii care-şi fac din singurătate un cămin cu ferestile pururea astupate... Se'ncuie'n el, lumina soarelui îi supără, pun pe fereşti draperii din ce în ce mai groase... In vremea asta inima gâlgâe ca o bulboană vie, izvorăşte şi se absoarbe în ea însăşi... până seacă.

Şi Bart îşi clătină capul cu tristeţe:

— ...în vreme ce toată lumea geme de desnădejde, căutându-ne însetată izvorul inimilor, noi ne punem izvoarele la putrezit. Cred că'n nicio epocă a istoriei n'a fost nevoie de mai multă inimă. Omenirea n'a mai avut un călău ca Hitler, dela Gingis. Se ard copii şi femeile de vii, în crematorii... se masacrează populaţii... Cred că n'avem voie să mai stăm ascunşi după draperiile singurătăţii... In privinţa asta, muncitorii ne pot fi pildă... Curţile Marţiale gem de ei... Cu riscul vieţii, duc o luptă neodihnită... De bună samă, ai auzit întâmplarea dela Teatrul Naţional... Ce crezi că vor păţi cei ce-au răspândit manifestele, dacă vor fi prinşi? Vor fi condamnaţi la moarte, despre asta nu mai încape nicio îndoială... ei ştiau bine ce-i aşteaptă, totuşi, iată cât eroism! în timp ce noi, oameni cu carte, ne pierdem în probleme despre a fi sau a nu fi...

Avocata îşi strânse capul între umeri, vorbele de dojană o izbeau ca nişte pietre. Işi puse lucrul de o parte, izbucni în plâns :

— Cui ar ajuta vorbele mele? De-ar fi chiar să răcnesc, mai tare-i glasul motorizatelor... Cred că lumea se'ntunecă pentru totdeauna... De altfel, şi eu simt în mine un amurg...

Bart îi răspunde blând :

— ...pentrucă ocoleşti viaţa... soarele... Asta-i ursita celor ce stau de o parte... Eu, în numele omeniei, îţi întind mâna, te rog să vii... intră'n luptă... fă-ţi un ţel din a lumina oamenii... n'ai să te mai simţi singură... are să-ţi fie ruşine de draperiile după care-ai stat... Curaj!

Ii întinse mâna, domnişoara Suzian şovăi înainte de a i-o strânge.

Acum, împletind repede, abia mai zărea firul de lână, ca printr'o ceaţă. Scutura capul, să fugărească somnul care o cuprindea. Şi, împletind i se tot arăta fetiţa aurie; îi vedea pieptul mic, picioruşele... Vedea dubele, apoi cârdul de nenorociţi aşternuţi la pământ pe malul Nistrului. Bufneau armele, nebunii se rostogoleau în fluviu.

— Vai... doamne... oftă domnişoara Suzian, apăsându-şi inima; simţi cum creşte în ea un simţimânt nou, necunoscut până atunci.

Se trezi cu amândoi pumnii strânşi, cu dinţii încleştaţi; şi cu cât simţimântul de ură creştea, fetiţa aurie îi râdea veselă din nişte raze de soare. Şi iar o vedea sbătându-se de moarte, împuşcată pe malul Nistrului.

Vru s'o trezească pe Hanora, se răzgândi auzind cum urue departe caldarâmurile oraşului sub roţile în fugă ale motorizatelor germane, spre front. Şi inima îi muri.

Din braţele reginei Vaşti, fetiţa aurie îi zâmbea, zâmbea soarelui, lumii întregi...

VII

Afară vuiau în vânt ulmii parcului, brazii scoteau un prelung şuiet, ploaia se repezea în ferestrele înalte. In încăperea căptuşită cu covoare şi draperii, era cald şi bine; în colţul dinspre asfinţit se aflau nişte arbori de faianţă, arătând ca o pădure în plină înverzire a frunzelor; printre tulpine se zărea, în fund, un pitic cu comănac şi cu barbă, stând pe-o cioată, scociorînd cu băţul focul uriaş dintr'o peşteră; când flacările creşteau, pădurea se făcea roşă ca arama, pieptarul piticului părea de purpură, generalul de cavalerie, din cadră, stând ţanţoş, cu piciorul în poziţie de repaus — parcă-şi sburlea mai tare mustaţa, ochii parcă i se încruntau mai tare; alături de general, pe-un scaun, sta, în cadra aceea, o bătrânică în rochie largă, albă, pe cap cu o bonetă de horboţică; ochii ei blânzi priveau întruna în păduricea de faianţă şi când flăcările creşteau, faţa i se îmblânzea, i se colora uşor.

In alte încăperi, departe, acoperind sunetul cald al unui cântec napolitan, s'auzea un glas puternic ţinând un discurs; apoi un prelung ropot de aplauze.

— Hai, odată, frate... ce dracu? strigă Ion Divan, intrând furtună. S'au strâns toţi în păr... prefectul... presa... germanii...

Voinic, roşu la faţă, îmbrăcat în frac, cu plastron alb ca zăpada, rămase cu vorbele'n gât înaintea lui Gheorghe Măgură care-l privea cu nişte ochi turburi, stând pe marginea sofalei.

— Hai, frate... spuse iar Ion Divan şi Măgură se ridică privindu-l drept în luminile ochilor:

— La ce m'ai adus aici?

— Ei... Gheorghe... Las-o dracului...

— La ce?

Ion Divan se lăsă într'un fotoliu şi prinse să râdă:

— Te-a sălbăticit frontul, prietene... ai ocazie unică... unică ocazie... auzi... Dacă eşti deştept, sara asta te căpătueşti... am şi vorbit cu directorul „Bahluiului"... înşiri pe hârtie amintirile de pe front... te plăteşte gras... gras... înţelegi? Imbracă-te odată... Imbracă-te, în cinci minute vin să te iau... Ştii, capeţi şi mobilizarea pe loc...

Rămas singur, Măgură se uită lung la cele două costume de pe fotoliu: văzu nişte pantaloni boţiţi, cu pete de glod uscate, rupţi la manşete, o haină lucind de-atâta frecătură cu benzină; jos, sub pantalonii aceia, o pereche de pantofi scâlciaţi, cu totul plini de glod — peste care stăteau doi ciorapi mârşavi; pe celălalt braţ al fotoliului, sta un costum nou, negru, o cămaşă albă

— şi totul mirosea a levănţică; jos, sub cel de-al doilea costum, sta o pereche de pantofi de lac. „Două lumi"... îşi spuse Măgură.

— Hai... nu eşti gata? îl întrerupse Ion Divan, băgându-şi capul pe uşă. Ei... Gheorghe... mă faci să...

Intră repede, îl apucă de mână, îl trase în faţa oglinzii, prinzând a-i descheia cămaşa.

— Aşa, Gheorghe,... Gheorghiţă... Uite ce bine-ţi vine... Ţi-a schimbat deodată mutra... Trage repede pantalonii... aşa! Ce zici de cravata asta! Măi, măi... fain, fain... Acum, dacă-ţi îmbraci şi haina... tocmai bine îţi vine... minunat! Ştii, ţi-am luat măsura după hainele tale, pe când boleai... Aşa... Eu arăt acum pe lângă tine ca un pui de bogdaprosti... Mergem? Adio, mizerie... adause Ion Divan, făcând un semn de adio spre hainele vechi ale prietenului.

Se întoarse, le apucă în vârful degetelor, ascunzându-le după un fotoliu:

— Poate intră cineva... să nu le vadă... Avanti, Savoia...

Erau nişte trepte fumurii de marmură, urcând printre vaze uriaşe cu cactuşi; din tavane se cernea o lumină palidă — ca'ntr'un depărtat amurg; într'o dumbrăvioară, Venus din Milo se uita într'un izvor din care se adăpa o căprioară; mai de o parte, un amoraş cu nişte ochi miraţi, se urina într'un jghiab care scotea un susur....

— O mie şi una de nopţi ... râse Ion Divan.

— Da... o mie... cum ai ajuns aici?

— Pst... despre asta, adio! Nu importă cum. Esenţialul e că am ajuns... Să te ţii bine, întâi intrăm la... la... Azyadé... Uite-o... Păpuşico, iată-l pe sălbaticul... Gheorghe Măgură — străvechi prieten...

— Imi pare bine... dar puteaţi veni mai repede... răspunse doamna cu un zâmbet silit, apucând înainte spre salon.

— Cam bătrână, nu? întrebă Ion Divan, plecându-se la urechea lui Măgură. Nu importă! Caută un bărbat voinic... l-a găsit... Cine spune că, la adică, trebue să te uiţi la faţa muierii? La noi, la munte, când îi una hâdă, îi acoperim faţa cu sacul... Dece nu râzi?

Uşa se deschise, Divan îl trase mai tare de braţ, strigând:

— L-am adus... Vi-l prezint, domnul Măgură...

Işi reteză cuvântul, acoperindu-şi gura cu palma, cei peste patruzeci de invitaţi se uitară scurt spre dânsul, îşi întoarseră iar capetele către un ofiţer german tânăr, cu un smoc de păr blond. Cu o faţă ca piatra, acesta asculta, parcă, ecourile versurilor rostite mai 'nainte. Apoi, fruntea i se încreţi, încât sprâncenele aproape i se îmbinară cu părul capului, părea tot mai mult o maimuţă îmbrăcată ciudat în uniformă. Işi împreună mânile a rugăciune:

„Mein Führer... in jeder Stunde..."

Pe măsură ce declama, chipul i se închidea mai tare, părul capului i se sburlea, i se lărgea gura, buzele i se răsfrângeau într'o foame de sălbătăciune:

„...nun wag, du musst wagen
wozu dich Gott gesankt..."

sfârşi el, repezindu-se cu gura către bogăţiile continentelor, gemu, îşi svârli pumnul înainte, când începu o poezie de război, o poezie de revărsare asupra depărtatelor câmpii străine şi cu fiecare repezitură a pumnului parcă svârlea armatele, tot mai departe. In glasul lui bubuiau tunurile, păcăneau mitralierele, scrâşneau chesoanele în fugă, se cutremurau drumurile sub fuga motorizatelor.

— Ce geniu... suspină fata palidă de lângă el, dar glasul germanului o sperie de-a-binelea, nu-i mai cunoştea gura frumoasă, în strâmbături, nici ochii albaştri care acum aveau în ei scânteia din ochii lupului.

Pe rând versurile arătau cum Germania trebue să stăpânească tot pământul, toate mările şi oceanele, trebue să fie împărăteasa ascunsului mă-

rilor şi-a văzduhului. Când veni la rând versul despre Africa, despre pădurile nedesţelenite ale ecuatorului, germanul se opri, stătu o clipă în cumpănă, ca şi cum s'ar fi aflat deodată la porţile acelor păduri; adulmecă înainte, urechile îi erau aţintite, ascultând cum bate inima neagră a sălbăticiei. Maxilarul îi crescu, părul capului i se îmbină cu totul cu sprâncenele, făcu doi paşi, parcă intrând în codrii negri, se trase înapoi, pumnul lui repezi înainte armatele — versurile curgeau în răpăit de tobe, în bubuit de tunuri, în răcnetele soldaţilor cuceritori ai lumii:

„...Vorwärts, Deutschland...
Vorwärts!“

Ascultătorii, încleştaţi cu mânile de speteaza scaunelor, trăiau puternic fiecare sunet al versurilor, urmăreau răpăitul bocancilor, răpăitul automatelor, vedeau ţările şi continentele căzând, vulturul cu svastică planând asupra întregii lumi.

— Ce popor... ce oameni... făcu încet un domn gras. Trebue... ei trebue să stăpânească lumea...

— Taci... taci... îl întrerupse alt domn, căci germanul îşi ascuţise ochii, visând zările cu palmieri ale Orientului, Oceania, Australia...

Spunea despre vapoare brăzdând mările, în lungul şi'n latul lor, culegând, asemeni unor gigantici monştri ai apelor, bogăţiile, ducându-le în hambarele Germaniei. Pretutindeni, drapelul Germaniei flutura, dela Pol la Pol — şi tot pământul era înfăşurat în drapelul cu svastică. Führerul, cu un braţ în şold, privea desfăşurarea cuceririlor, încruntat într'o mânie de apocalips.

...„Mein Führer“...

rosti iar germanul şi-acum parcă istorisea lui Adolf Hitler că ei, soldaţii, îi sunt sclavi pân' la capătul zilelor — şi cereau să fie iertaţi că lumea-i compusă din aşa de puţine ţări, din aşa de puţine bogăţii; de-ar mai fi, i le-ar aduce la botul cismelor...

Istovit, se lăsă în scaun, lumea tăcu multă vreme simţind ce putere are Germania pe pământ, cu ce putere uriaşă s'a unit România, în războiul crucii! Inimile băteau repede, creşteau, se umpleau de boarea noilor pământuri cucerite... Nimeni nu aplaudă, căci aplauzele ar fi risipit atmosfera care se întinsese, atmosferă plină de palmierii coloniilor, de crestele Caucaziei, de ariile mişcătoare ale oceanelor.

— Vivat Germania... Vivat! răcni domnul Andriuţă, dar ţâştuiturile îi retezară avântul şi el căzu la loc în scaun; germanul care recitase îl privi ironic, întrebându-l cu toată faţa:

— Parcă avem nevoie de aclamaţiile voastre... Ce măgari... neam de ţigani...

Şi rosti către germanul de-alături:

— *...So... Zigeuner...*

— *Jawol...* făcu acesta şi-şi lărgi nările pline de păr spre oaspeţii amantei lui Ion Divan, oaspeţii aceia căzuţi în împietrirea admiraţiei, ca nişte tonţi; şi toţi gândeau câtă bogăţie le vor aduce cuceririle acestui război. Vedeau silozuri, hambare, trenuri şi vapoare, încărcate vârf cu mărfuri scumpe, străine... vedeau ridicându-se palate, bănci, hoteluri strălucind de lux, vile la mare, vile la Sinaia, la Predeal, vile la Bucureşti, la Şosea. Unul din ei, se ridică, făcu câţiva paşi mărunţi pân'la scaunul germanului, îi întinse o mână scurtă, bâlbâind:

— *So... Volk... so...*

Dar germanul întoarse capul, se uită la fata de lângă el cu nişte ochi străini, reci, încât ea privi în pământ muşcându-şi buzele, întrebându-se cum de i s'a schimbat deodată aşa amantul...

— Câtă cultură... Was Kulturtregheri... exclamă domnul Andriuţă, când germanul celălalt îşi strânse parcă nările păroase, aşezându-se la pian, dând câteva acorduri adânci, cutremurătoare, din Johann Sebastian Bach...

Becurile se stinseră, rămase doar o lumină albastră, dând încăperii înalte o înfățișare de catedrală gotică.

— Ar trebui să le pupăm mânile... șoșoti domnul Andriuță și adause repede :

— ...și cismele... da... și cismele... vedeți... iată... arta pusă în slujba patriotismului ! Poeții, ducând înainte steagul cuvântului... fluturând, pe la ochii celor șaizeci de milioane de germani, steagurile... ațâțându-i... trezindu-le conștiința puterii lor... dorul de cucerire... superioritatea asupra celorlalte noroade... A... își spuse el, asta trebue s'o notez, pentru articolul de fond din „Bahluiul".

— Sst... taci... tăcere... se auzi din toate părțile.

— Dece ? Ei drăcie ? Lasă... am mai auzit noi muzică de... cum îi zice ? muzică de Goethe... nu ?

— Iată dece-i așa de mare Mareșalul României... strigă el, bătând din palme, când neamțul dela pian se ridică plictisit. Iată, domnilor... în sfârșit, am putea spune asemeni Cărții : „acum slobozește, Stăpâne, pe robul tău..." Țara, are, în sfârșit, cap... cap luminat... capul acesta va scoate-o din toate greutățile. Inainte, armata deschide drum civilizației... din spate, noi să curățim țara... s'o curățim de tot ce nu-i românesc... ovrei... comuniști... tot ce-i străin... să rămână numai cei de-un sânge cu bădica Traian... dar, mai ales, jos bolșevicii ! jos ! Ați văzut câtă îndrăzneală au ticăloșii ? In plin teatru... în plină serbare... Români, împletiți funii... să-i vânăm ca pe câni... ca pe câni...

Și domnul Andriuță nu se opri din vorbă, nici când își dădu sama că nu-l ascultă nimeni. Glasul i se încurcă în gât, de indignare că nu găsește măcar atâta patriotism, acum când dușmanul dinăuntru și-a arătat armele fățiș ! Ar trebui să pornească toți, *in corpore,* cu toată ploaia de-afară, spre comandament, să ceară moarte tuturor celor bănuiți de bolșevism ! Cei închiși la Curtea Marțială să fie gâtuiți în carcere... Da ! asta ar fi o faptă de români adevărați ! Ori să fie aduși în Piața Unirii, să fie uciși cu pietre... indignarea patriotică să se reverse asupra lor ca un munte de bolovani ! Ce Siguranță-i asta, că nici după o săptămână n'a putut pune mâna pe făptași ? Nu-i poate prinde pe adevărații vinovați, să-i prindă pe alții, să-i ardă cu fierul roșu pân'or mărturisi că ei au săvârșit... căci opinia publică așteaptă...

Ostenit, directorul „Bahluiului" se lăsă în fotoliu, își lăți grăsimile, ca o massă de gelatină.

La sărbătorirea unui an dela cutropirea Odessei, sala Teatrului Național, căptușită cu portretele lui Hitler, Mussolini și Antonescu, gemea de lume.

Erau funcționari și muncitori aduși cu sila. Dar, cea mai mare parte din public erau lingăii dictaturii.

La ridicarea cortinei, nu mai era loc nici cât s'arunci un ac, încât pereții erau gata parcă să crape sub uruitul surd. Serbarea era dată de presa locală, aveau să se citească poezii, poeme în proză, amintiri, toate în legătură cu lupta pentru cutropirea orașului din țărmurii Mării.

Domnul Andriuță se arătă pe scenă cu o față prefăcut bolnavă ; părul lung îi cădea în neorânduială pe frunte, pelerina și-o lăsase anume să-i atârne numai pe-un umăr. Cu un gest larg își duse mâna la inimă...

— ...Români, ceeace vă spun eu, îi de prisos ! Să lăsăm să vă grăiască muzele...

Se uită în sus, la lojile pline, la galeriile tixite și dece dracul i-au întârziat ochi la un bărbat pleșuv, care stătea drept, cu mânile cruciș, parcă sfidându-l ?

— ...Români... se împlinește un an de când poporul nostru a dat dovadă că lipsa lui de expansionism geografic a fost numai o închipuire... cum să nu fim expansioniști ? Oștile noastre se află acum la mii de kilometri, în plină glorie... Toată recunoștința

noastră marelui Führer... marelui Reich... O eră nouă a început... și va dura până'n vecii vecilor... Nimic nu va putea clinti, nimic nu va putea știrbi domnia fascismului! Căci fascismul este vrerea lui dumnezeu! Să fim fericiți și mândri că trăim sub zodia celui mai mare bărbat al timpurilor, Adolf Hitler!...

Acum, aplauzele erau ca un bubuit, domnul Andriuță își aruncă pelerina pe-un scaun, se repezi spre sală cu amândoi pumnii:

— Români și românce! Toate inimile noastre să bată pentru Adolf Hitler... pentru marele nostru conducător Antonescu!

Bubuitul aplauzelor porni iar, se răspândi în oraș, prin megafoane și dece oare ochii oratorului întârziau întruna asupra bărbatului pleșuv dela galerie? Dece nu aplauda, pleșuvul? Sta drept, cu mânile cruciș, parcă i se citea pe față un zâmbet rău...

— Români! începu iar domnul Andriuță și glasul lui răsună afară până'n toate colțurile orașului, sună în piețe, la răscrucile străzilor.

Lumea din sală era cuprinsă ca de-o nebunie, aplauda fără întrerupere, strigătele se prefăcură în răcnete, ochii se bulbucaseră, pumnii se agitau pe sus, toată mulțimea aceea părea un monstru închis între patru ziduri, se frământa, brațele îi crescuseră în tentacule, gurile în boturi, ochii căpătaseră petele de rugină ale crimei — miile de picioare hârșiau cu niște unghii lungite și ascuțite dintrodată. Lepădaseră civilizația, răcneau să fie duși înapoi la peșteri, gorile care de secole și-au strivit unghiile picioarelor în pantofi și-ale mânilor în mănuși; și-au tocit dinții, și-au scurtat boturile mii de ani, pentru ce? Cine i-a ținut în palate, pe sofale moi, când locul lor adevărat e înapoi, în pădurile erelor? Acolo voia să-i ducă Hitler, împăratul lor, să le lase să-și deslănțue pân'la paroxism instinctele înnăbușite mii de ani! Să năboiască asupra așezărilor omenești, să strivească țestele pruncilor de ziduri, s'aprindă holdele... Ca amintire unică a civilizației, să iee cu ei în peșteri numai automatele și focul. Cu automatele să îngenuncheze orașele — focul să-l aprindă în cuptoare de ars oameni...

— Dați-ne arme!... răcni un glas surd și lumea striga, țipa, răcnea:

— Arme... Arme... Arme... Arme...

Oratorul răcnea și el, își repezea întruna pumnii, lumea părăsise scaunele, se apropiase de scenă, se revărsa, se îngrămădea, se strivea de pereți, scaunele bufneau trântite, ușile pârâiau din balamale și deodată lumina se stinse, vacarmul se reteză.

— Ce-i? Ce s'a întâmplat? strigă domnul Andriuță pipăind cu mânile după pelerină. Lumina! Aprindeți lumina! Lumina!

Unii auziră deslușit cum pe deasupra capetelor fâșâe niște hârtii împrăștiate din toate părțile, dela galerie. Mâni repezi le apucau din sbor, le vârau mototolite, în buzunare.

— Lumina... țipă iar domnul Andriuță și când peste un minut se făcu lumină, lumea îl văzu cum stă cu pelerina căzută la picioare, cu lavaliera smulsă, uitându-se fix sus, la galerie; capetele se întoarseră într'acolo, către scaunul gol unde stătuse bărbatul pleșuv. Hârtii răzlețe mai fluturau dintr'o parte într'alta a sălii, ca niște hulubași albi, rătăciți de cârd, zăpăciți de mulțimea de mâni întinse spre ei să-i apuce. Era o tăcere grea, lumea sta gata de plecare. Un bărbat scurt, din fundul sălii, veni pân'la scenă într'un mers apăsat:

— Domnule... s'au împrăștiat manifeste comuniste...

— Da... manifeste... bâlbâi domnul Andriuță, uitându-se aiurit la rândurile manifestului.

Se uită iar în sus, la locul unde stătuse pleșuvul, adăugând:

— ...Ați văzut... români... s'au împrăștiat manifeste comuniste... până unde merge îndrăzneala dușmanului...

Buzele îi tremurau, în timp ce a-

tea repede, fără glas, cele câteva zeci de rânduri:

„...Români cinstiţi, nu ascultaţi la vorbele umflate ale germanilor! Războiul e ca şi pierdut! Germanii merg într'un gol, golul Rusiei! Amintiţi-vă cum şi-a frânt gâtul acolo Napoleon! Adevăraţi patrioţi, strângeţi rândurile! Duşmanul nostru nu-i la Răsărit, ci în mijlocul nostru! Români cinstiţi, uniţi-vă în Frontul Patriei!...“

— Ah... iată! gemu domnul Andriuţă, apucându-se de-un scaun. Poliţia! Unde-i poliţia? Dece nu mai vine poliţia?

Lumea se bucşise spre ieşire, simţind apropierea unei primejdii, bărbaţii îşi făceau loc cu coatele, femeile ţipau, dar cum un cordon de jandarmi înconjurase teatrul percheziţionându-i pe cei ce ieşeau, în sală se făcu o îngrămădeală de nedescris.

Astfel luă sfârşit aniversarea cutropirii Odessei. Dar hârtiile împrăştiate au trecut multe în oraş, mototolite în buzunarele paltoanelor, vârîte repede în pantofi. Oamenii care le aveau, abia aşteptau s'ajungă într'un loc ascuns, sau acasă, spre a le ceti în linişte şi-a gândi mult la adevărul spus în ele. Şi astfel, la temelia credinţei în armata de neînvins, în domnia pentru de-a-pururea a fascismului, la temelia acelei credinţe prindea a roade îndoiala. Oamenii îşi cercetau mai bine gândurile, învăţau a ceti printre rândurile comunicatelor germane... Unii din ei, care se lăsaseră târîţi în aventură, se trăgeau înapoi la locul lor. Şi astfel, înfruntau trufia germană, ascultau uruitul motorizatelor, ştiind, de bună samă, că se duc în căscătura unui gol...

A doua zi după întâmplare, domnul Andriuţă tipări în „Bahluiul“ un articol de fond, cerând moarte tuturor celor dovediţi sau măcar bănuiţi de comunism.

Umbla cu gulerul pelerinei ridicat, având întruna simţimântul că-l urmăreşte un om pleşuv... că dela acesta i se va trage moartea. Şi parcă trecătorii întorceau capul şi râdeau de el, după întâmplarea dela teatru...

Inchisoarea militară se ticsea zi cu zi de comunişti — el se ducea acolo împreună cu maiorul Firicel, se uita prin gratii, poate-ar zări pleşuvul...

Acum, abia aştepta să vină maiorul, căci auzise că peste zi fuseseră arestaţi nişte mecanici dela calea ferată. Aşa de adânc era absorbit în gânduri, încât nici nu băgă de samă că Ion Divan i se oprise în faţă, împreună cu Gheorghe Măgură. Se ridică, dar gândurile-i fugeau cu o săptămână în urmă... eh... ce ruşine! Ce ruşine!

— ... ce ruşine, domnilor! Inţelegeţi... în plin teatru... în plină sărbătoare a fascismului... Nu glonţ pentru ei... nu cuptoarele dela Auschwitz... nu! Trebue o pedeapsă mai straşnică... arşi de vii în smoală... eh, pe dracul! Spuneai, domnule Divan, că mi-l aduci pe unul Măgură... pe onoarea mea, am nevoie de-un om... mă învârt într'o redacţie de paie! Am nevoie de unul, nu cu subtilităţi de stil... stil am eu! unul care să scrie cu barda! S'arate bolşevicii aşa cum sunt, hidoşi, cu şomoiogul aprins, dând foc bisericilor... cu iataganele'n dinţi... aşa să-i arate! Unde-i? Incă de mâne trebue să pornim prin presă o campanie a eroismului... s'arătăm cum luptă soldaţii pe front, asemeni leilor... Unde-i Gheorghe Măgură?

Se lăsă în scaun, cu o grimasă între zâmbet şi rânjet, dintr'un colţ al gurii i se prelingea o şuviţă de bale, până pe grumazul umflat ca punga deasupra lavalierei negre.

— Să vie... iată eroul... Bună sara, eroule! aşa... hai la taica! In presa românească... în literatură... începe o nouă eră... era patriotismului... Ai ascultat poezia neamţului? Cred că te-ai lămurit că arta care nu se închină lui dumnezeu, arta care nu mişcă neamurile din somn, n'are niciun preţ... Vivat, Deutschland! Pe onoarea mea, sdravăn bărbat s'a pus în capul României! Fără el nu ne-am fi dat sama ce eroism zace în ţărani... în linie directă... Mircea la Rovine...

Ștefan cel Mare la... cum îi zice? Mihai Viteazul... la... și Mareșalul Ion Antonescu la Odessa... Vivat... de-un milion de ori, vivat!

Maiorul cu nasul păros întoarse capul, uitându-se speriat la Gheorghe Măgură; toți ceilalți germani, întoarseră și ei capetele, privindu-l mirați pe tânărul acela slab, încruntat, cu amândoi pumnii vârîți în buzunare; domnișoara palidă scoase un „o"... germanul care declamase se ridică.

— Ja... ja... de bună samă... germanii... Kulturtregheri... spuse domnul Andriuță și se ridică — acoperind măsuța cu pântecele-i uriaș, rămase și el înmărmurit, privind spre Măgură care-și mușca buzele; Ion Divan își ghionti prietenul:

— Măgură... Stimate domnule Andriuță... iată-l, domnul Măgură...

Cu un zâmbet silit, Măgură întinse spre directorul „Bahluiului" o mână plină de tremur.

— Ințelegi? îi spunea, mai apoi, domnul Andriuță, mai la o parte, stând la o măsuță, față'n față. In presa noastră se deschide o nouă eră... o nouă vârstă de aur... Vitejii, pe front, luptă cu armele, cu baionetele... Noi, tot la datorie ne aflăm... la datorie! deci — noi, cu arma penelor noastre, trebue să-i sprijinim pe cei de pe front... trebue să sprijinim Aliații...

Răsuflă, își șterse bala cu dosul mânii; se aplecă spre Măgură și, vorbind, îl stropea cu scuipat:

— Cei de pe front au fapte mari... Chiev... Harcov... fluvii... stepa Nohai... Stepa Nohai s'a dus sub baionetele vânătorilor. Incă o grijă a neamului românesc s'a dus... Știi cine erau nohaii: năvăleau cu cuțitele în dinți. Ne-au căsăpit străbunii. La nohai, ne-au putrezit domnițele... pentru asta, jos nohaii! Jos! Iaca, subiectul gata: *„Dece luptăm cu nohaii..."* Un articol de fond, pe trei coloane, în care să lămurim, s'aprindem entuziasmul poporului...

Firul de bală îi ajunsese iar pe punga gâtului, i se scurgea pe lavalieră; și-o șterse cu dosul mânii:

— ...căci, tinere... pe mine să nu mă'nvețe nimeni istoria! Eu, cu istoria m'am luptat de mic copil. Mi-ai cetit operele? Păcat! Sunt opere, domnule, opere... Sadoveanu-i fleac! La mine să vezi limbă... șic...

— Ei? îl întrerupse Ion Divan, apropiindu-se, s'a făcut?

— Cum să nu se facă, frate? Ii tocmai omul care-mi trebuia... a fost pe front... a văzut hoardele bolșevice... are ce scrie... Dar... cu mobilizarea pe loc cum stai?

— N'o are... răspunse Ion Divan în locul lui Măgură care tăcea fără sfârșit, abia auzind ce tot spune directorul „Bahluiului".

— Dacă n'o are, i-o capăt eu, în doi timpi și trei mișcări. Mâne dimineață urc la comandantul de corp... vin cu ea'n mână... Vei începe, domnule Măgură, cu trecerea Prutului din ziua când bravul nostru Mareșal a spus: *„Vă ordon, treceți Prutul..."* S'a făcut? Bine, eroule...

Işi notă ceva într'un carnețel și după ce-l bătu pe umăr se îndepărtă, întâmpinându-l pe maiorul magistrat Firicel care tocmai intra...

VIII

Maiorul Firicel om de vreo patruzeci de ani, înalt, în uniformă neagră, avea un zâmbet ironic pe fața lungă căreia urechile ascuțite, svârlite mult în sus, și nasul lung, îi dădeau o înfățișare și mai cavalină. Vru să-l ocolească pe domnul Andriuță, mergând țintă spre domnișoara de lângă neamț, dar domnul Andriuță îi taie drumul:

— A... cu bună sara, amice... Ei, cum a rămas cu criminalul... cu administratorul dela balamuc? Am scris un articol... țâță... Eu, în articolul

meu, l-am condamnat la moarte... Am ghicit? Vezi c'am ghicit și eu tainele justiției militare... Nici nu se putea altfel... a avut îndrăzneala să strige măgăria aceea... mă'nțelegi... acum când am cucerit ce-aveam de cucerit, Odessa, Chiev, Harcov... mâne-poimâne Sevastopolul, acolo unde, mă'nțelegi... lordul Byron... șchiop era și s'a dus... A făcut cerere de grațiere?

— Cine, Byron? Ce mă tot bați la cap? îl întrerupse maiorul, sprijinindu-se de-o masă; ochii albaștri i se întunecară. Ce grațiere? L-am achitat...

— Cu glonțul... ori...

— Ce glonț? Omul era nevinovat... a strigat ce-a strigat, într'un moment de desnădejde... ce dracu? doar suntem oameni...

Și spuse pentru sine: „S'o crezi tu, boule! Pe Ion Aluneicu îl împușcă mâne dimineață". Se uită la ceas; deveni neliniștit.

— Oh, făcu domnul Andriuță, sprijinindu-se de-o masă. Oh, domnule maior... Oh, justiție militară... N'avem decât să ieșim pe străzi și să răcnim: „Feriți-vă... monstrul a scăpat!..." Mai putem avea de-acum liniște, hodină? Dacă dați, așa, drumul asasinilor, cum vrei să ție regimul? O dinamită ici — un foc de pistol dincolo... o mașină infernală dincoace, subminăm regimul... care, mă'nțelegi, pânea lui dumnezeu îi fleac pe lângă dânsul... Am să cer, domnule maior, prin presă, arestarea din nou a ucigașului... banditului...

— Stai... nu te-aprinde... poți să ieși în Piața Unirii, cu trâmbița... A... bine că mi-am adus aminte: n'ai vrea să-l vezi pe omul pleșuv dela galerie?

— Da? horcăi domnul Andriuță, l-ați prins? In sfârșit! Bravos poliției! Cred că n'ai să mă refuzi, maiorule! Nu! Vreau să-l văd... să-l sgâlțâi măcar odată! Nu cumva să-l împușcați fără să fiu și eu de față! In sfârșit! Bravos!

— Stai. Am prins doar niște puștani... altă chestie...

Se uita spre domnișoara de lângă patefon.

— „S'a dat și asta în mama dracului... s'a otrăvit pământul..." își spuse, coborînd treptele, scârbit. Se întoarse înfășurat tot într'o manta de ploaie. Fața-i era albă, cu greu își stăpânea tremurul mânilor, mai apoi tremurul cuvintelor.

— Știam... știam că te reîntorci... îi ieși înainte domnul Andriuță. Eu, domnule maior, știam... unde-ai să te duci pe așa vreme? Un pokeraș? Și are gazda un vermut... țâță... pe onoarea mea...

— Nu... răspunse maiorul și se'ntrebă: „la ce naiba m'am întors?"

Ca o durere îi trecu pe față, strâmbându-i gura. Vru să pornească, stătu mult în cumpene, apoi toată fața i s'acoperi într'o mască albă:

— Care din dumneavoastră vrea un spectacol nemaipomenit...

— Ce spectacol? Poate fi pus într'un articol de fond?

— Peste-un ceas, comand o execuție...

— Prin împușcare... glonț... sau funie?...

Și domnul Andriuță își căută gâtul, înghițind greu:

— Spune... prin funie... eh, funia... cred că-i lipsit de... eh, dece mama dracului mă înnec?

— Mămăligarule... îi răspunse maiorul Firicel, vrând să râdă, dar fața-i rămase împietrită în masca albă. Care vine? Și plouă... oh...

Domnul Andriuță își înghiți cu greu flegma:

— ...Și Aluneicu... dacă-i așa... vreau să văd moartea trădătorului... să-l scuip... care va să zică... trădătorul... a strigat contra Mareșalului!

Ascultându-i, mai mulți domni se hotărîră să-l însoțească pe maior.

— Mergem... ne călim nervii... moartea... trebue văzută... Oare ce simt... ce gândesc condamnații cu un ceas înainte de împușcare?

— Is oribili... răspunse maiorul.

— Mergem... hai... pierdem timpul...

Grupul cobora treptele, tăcut, toți se clătinau de băutură. Mai apoi, jos,

își înfundară adânc pălăriile pe ochi, își ridicară gulerele paltoanelor, parcă spre a nu-i vedea lumina albăstrie a lămpilor și cele câteva doamne care-i urmăreau, cu ochii, de sus. Afară îi învălui vântul, ploaia îi izbi în față, crăcile uscate ale parcului, bătându-se una de alta, tocau ca niște ciocănitori ale întunericului. Un arbore nevăzut scârțâia în bubuiturile vântului, parcă gemea cineva pălit de moarte.

Un glas rosti :

— Oare ce gândesc ei la ceasul acesta ?

Ieșiră în stradă, apucând-o repede spre închisoarea militară.

IX

Inainte de a se așeza din nou la orgă, germanul se uită urît spre ascultători. Becurile se stingeau câte unul până ce salonul se învălui din nou într'o lumină de catedrală adâncă. Invitații se așezară în scaune și'n fotolii, ca'n așteptarea unei rugăciuni. La întâiul sunet de orgă, adânc ca un geamăt, auditorii încremeniră, fata își svârli capul în sus, spre tavanul de unde se cernea lumina albastră; muzica lui Bach parcă rupea bucăți de inimă, toată încăperea era numai bucăți de inimă pline de sânge.

Gândurile se înălțau către niște piscuri. Măgură, stând într'un fotoliu, își dădu sama deodată cât îi era de bine ; un val cald îi copleși inima, vinul băut îl amețise ; acum, datorită prietenului, își asigurase pânea, scăpase de mizerie, scăpase de front ; chiar mâne va avea în mână ordinul de mobilizare pe loc ; își va închiria o cameră ca lumea, va mânca la „Luther"... adio mizerie... coșmarul ordinului de chemare se risipise.

Lângă el, pe marginea fotoliului, sta cel mai bun prieten al lui, Ion Divan; îi luă mâna, i-o strânse, Divan oftă ; apoi își căutară iar mânile, strângându-și-le, ascultând așa, mână în mână, și Măgură se dojenea că se uitase urît la cei câțiva germani care erau așa de simpatici.

Dar germanul se lăsă pe speteaza scaunului, luminile s'aprinseră câte una. Stând cu capul în pământ, Măgură își dădu sama deodată că stă ca pe-o platformă care se clatină... Incă puțin și s'ar fi lăsat s'adoarmă pe laurii cutropitorilor, amețit de vinul lor. Ar fi stupit pe anii lui de mizerie... pe mormintele soldaților. Ca un tablou de spaimă văzu râpa Mușeniței, brațele agitându-se înainte de a se face nevăzute, tot unele după altele, în snopii de foc ai automatelor. Apa umflată ducea la vale muribunzi, ducea răniți, toți răcneau, artileria bubuia, automatele scrâșneau, alte brațe se agitau înainte de a se prăbuși în râpa morții... Ce făcuse, ce face acum Gheorghe Măgură pentru răzbunarea celor 70? A fost destul un pahar de vin bun și-o făgăduială a unui ordin de mobilizare pe loc, pentru a-i da uitării! Mai mult, i se cere să încurajeze măcelul prin articole de gazetă. Pieptul îi crescu, își încordă tot trupul, ca pentru un salt.

Aci totul mirosea a putreziciune, chiar muzica lui Bach mirosea a morți prohodiți în catedrale... Se smulse din loc, ocoli fotoliile, coborî treptele în fugă. Incă dela ușă își smuci cravata, își desfăcu haina, își descheie cămașa.

Se plecă după fotoliu și avu față de hainele lui aruncate acolo, ca un sentiment de jenă. In mai puțin de-un minut, era îmbrăcat, tresări zărind în oglindă, întâi niște pantofi plini de glod, scâlciați, niște pantaloni boțiți, plini de glod, o haină prea scurtă, o față suptă umbrită de marginea unei pălării vinete.

Când ieși, portarul îl privi lung.

X

Străbătu parcul şi-abia în stradă, când îl învălui vântul şi ploaia, îşi aminti de paltonul lăsat la Ienulescu. Işi ridică gulerul hainei, cu reverele, îşi acoperi mai bine pieptul, porni iar, după ce-şi trase pălăria adânc pe urechi, să nu i-o ia vântul. Oraşul dormea, acoperit de bezna nopţii, a ploilor, şi-a camuflajului. Ici-colo câte un felinar spoit săgeta în băltoace raze gălbui. Intr'un gang, pe Lăpuşneanu, hârâiau nişte câni. De undeva, dinspre piaţa sfântului Spiridon, vântul ducea o tânguire de armonică.

In uşa crâşmei *„Pui de lup"* îl apucă de braţ o femeie cu parasol:

— Plouă şi-i frig, puiule... hai să ne'ncălzim...

El se smuci şi când deschise uşa, armonica încetă; zeci de ochi îl priveau de sub cozoroace. Patronul, un bărbat uriaş, cu obraz păros, cu un nas mărunt cât fasolea, îşi ridică braţele de pe tejghea, se îndreptă, capul cu şapcă îi ajungea până aproape de tavan. Ii făcu semn să se aşeze la o masă. Când armonica începu iar, un beţiv tânăr, într'o haină cadrilată, cu o cârpă la gât, se ridică pe tribună, lângă armonista îmbrobodită într'un tulpan negru — şi cânta tot pişcând-o. Deodată, o apucă de piept, îi desfăcu bluza, scoţându-i afară un sân mare, pleoştit şi, ţinându-l de vârf, ascuţia pe el un nevăzut cuţit, râzând cu o gură căscată până la urechi şi cântând:

„La Tatarca'n lupte grele
Mi-am pierdut boaşele mele..."

Patronul îl privea încruntat, îi făcu un semn; beţivul s'aşeză speriat la masa lui, mârâind:

— Da' ce, n'am voie să petrec? ~~sfinţii mamei lor sfinţi!... Cine-a luptat~~ în stepa Nohai, eu sau patronul dela „Pui de lup"? Măi, tăietori de lemne...

Ceilalţi beţivi dela masa lui, unul bătrân cu nişte mustăţi albe în faţa senină de apostol — şi celălalt, un băiat ca de cincisprezece ani, îşi priviră topoarele de lângă masă.

— N'am eu drept să petrec? Eu, măi, în zori mă duc din nou dracului... în stepa Nohai... Ştiţi măi oameni, cum vin ruşii la atac? Iac'aşa...

Se ridică, armonica tăcu, toţi ochii de sub cozoroace se'ntoarseră spre dânsul, patronul îşi lungi trupul peste tejghea, privindu-l.

— Iac'aşa vin... prinşi braţ de braţ, cu baionetele sclipind, cât cuprinde câmpia... vin cântând cântece de război... pământul dudue sub bocanci, mitralierele răpăe... Cade un rând, două, trei... vin alte rânduri... nu se mai isprăvesc rândurile... mitralierele răpăe... bubue tunurile... Iaca, bre, acolo mă duc eu în zori... sfinţii mamei lor sfinţi!... Inc'un chil, pui de lup!... Intr'o dimineaţă, la atacul dela Svoboda...

Tăcu, când uşa se deschise şi se văzu o parte din parasolul curvei.

— Unul în haină? întrebă ea. Da, îi aici, a intrat mai 'nainte...

Parasolul se dădu la o parte şi un domn voinic, în palton cu blană, cu plastron alb la piept, intră, privind în toate părţile, plecându-se să vadă feţele sub nourul de fum. Cozoroacele se traseră mai tare pe ochi, patronul făcu o plecăciune, tăietorii de lemne îşi apucară topoarele de cozi.

— A... uite-l... făcu domnul, şi Măgură îşi plecă ochii în pahar. Bine, frate, ce-i asta? Fugi aşa... Te rog, scoală, să ieşim de-aici...

Şi cum Măgură nu-şi mai ridica ochii din pahar, Ion Divan chemă patronul, spunându-i să cânte armonica.

Femeia s'aşeză pe scaun, picior peste picior şi după ce privi undeva departe cu nişte ochi miraţi, înfoie armonica, scoţând un început de cântec prelung, sfâşietor, amintind un vânt care pustieşte câmpurile; în răstimpuri, sunetele adânci aminteau amurguri lungi în roşul cărora stau

încremenite păduri pustii, ca un hotar între toamna sfârşită şi anotimpul viforului. Golanii încremeniră pe gânduri, cu ochii în paharele goale; tăietorul de lemne cu faţa de apostol se însenină mai tare, privind ca'ntr'un cer, sus, în fumul turbure; băiatul de lângă dânsul se încruntă ca de o durere, privindu-l ţintă; cel în haină cadrilată scoase un chiot şi armonica îşi crescu cântecul, şi-l subţie, până ce abia se mai auzi, încât părea o tânguire, departe, într'o câmpie; curva crăpă uşa ascultând; i se vedea un singur obraz, alb, un ochi negru şi o jumătate de gură; după ce scoase chiotul, cel în haină cadrilată s'aşeză la masă cu capul în pumni; umerii prinseră a i se sgudui, încât moşneagul îşi coborî ochii, întinse asupra capului lui o mână blândă, mângâindu-l.

Ceilalţi beţivi, aruncau din când în când asupra mesei lui Măgură nişte ochi plini de grijă, trăgeau cu urechea s'audă ce-i tot spune domnul acela îmbrăcat elegant, în palton cu blană. Cu cât Ion Divan vorbea, Măgură se făcea parcă mai mic, mai slab, scăpându-şi din ce în ce mai jos umerii; privea fără sfârşit în paharul lui de care abia-şi atinsese buzele; în dârdâirea crâşmei, măsuţa le juca sub coate, vinul negru se clătina în cele două pahare şi'n sticla cu gât scurt.

— ...nu te înţeleg... nu te pricep, Gheorghe! Trece norocul pe lângă tine — şi-l loveşti... în loc să mulţumeşti Cerului, tu faci pe nebunul, fugi de noroc, umbli flămând, mori de mizerie... Nu ştiu ce ai de gând!... Domnul Andriuţă are să se supere foc! toţi au să se supere. Mai ai timp să-ţi repari greşala... mâne dimineaţă mergem împreună la „Bahluiul", spunem că ţi-a venit deodată rău... Ce-ţi pasă de soarta războiului? Principalul e să-ţi fie ţie bine... să trăim noi bine... cu nemţii... cu Hantatar... cu cine vrei, numai s'o ducem noi bine... după noi — potopul!... Nu trăim de două ori!...

Tăcu, întinzându-i mâna peste masă.

— Hai, să ieşim din groapa asta de lupi...

Işi trase braţul, o roşaţă uşoară îi cuprinse obrazul, în timp ce-şi rotea ochii asupra golanilor încremeniţi fiecare în gândurile lor, la măsuţele mârşave. Intâlni faţa senină a bătrânului privindu-l lung şi Ion Divan îşi întoarse repede capul dinspre partea aceea; acum, vorbind mai departe, tot trăgea cu coada ochiului spre faţa care-i aminti deodată de bătrânul său, baciul Ion, care parcă-l pândea cu ochii lui de asprimea gerului, de după focurile unui amurg.

— ...Rusia-i gata, în două-trei săptămâni. Cleştele de foc se strânge... Dar, face să mai vorbim? Urmăreşte gazetele, ascultă radio... Fii deştept, pune-te în pas cu vremurile... Să nu-ţi închipui, frăţioare, că nu-ţi ştiu secretul... fata aceea... Hanora. Dă-i paşaport... fă-i vânt...

Vorbea din ce în ce mai aprins, după ce se întoarse de-a-binelea cu spatele spre tăietorul de lemne; luat de vorbe, nici nu băgă de samă cum Măgură tresare, cum îl priveşte încruntat, muşcându-şi buzele. Se opri speriat, stătu îndelung ca ţintuit pe scaun.

— ...ce... ce vrei? bolborosi el, punându-şi braţul spre apărare în dreptul ochilor.

— Are să curgă sânge... strigă cel în haină cadrilată, iar mesele şi scaunele prinseră a hârşii, patronul făcu semn spre două huidume cu pipe, armonica tăcu, armonista răsufla repede, ştergându-şi sudoarea cu un colţ al fustei, ca şi cum s'ar fi oprit dintr'o fugă neînchipuită.

— ... ce mă priveşti aşa? întrebă, tare, Ion Divan şi cel în haină cadrilată se ridică:

— Să-l umflu, boierule?

— Atâta-ţi trebue... mormăi o huidumă, apăsându-l la loc, pe scaun, cu o mână uriaşă.

Bătrânul cel senin se plecă peste masă asupra cadrilatului care se sbătea — întrebându-l cu un fel de dojană:

— ...cum ai să ţii cu boierul, măi Ştefan ?

— Să iasă... să iasă... afară dintre noi — afară !... strigă deodată un glas piţigăiat şi un pahar sfârâi prin aer, sdrobindu-se la picioarele lui Ion Divan ; pe plastron îi răsări un strop de vin, roşu, ca un strop de sânge.

Patronul întinse un braţ şi se făcu tăcere, numai armonica gemu în poala muierii asudate, gemu ca un om rănit; muierea o înfoie la loc, cu grijă, acoperind-o cu poalele fustei, şi acoperind-o cu sânii ei mari.

— Linişte !... strigă patronul. Dacă-l vreţi pe dracul, îl găsiţi ! Care vrea bătaie ?

— Care vrea ? mormăi o huidumă, stupind peste capetele tăietorilor de lemne şi patronul se plecă spre Ion Divan :

—N'aveţi grijă, boierule... Vorbiţi, puteţi vorbi pân'la ziuă.

Dar Ion Divan abia-l auzi, aşa de cufundat era în sinea lui, dându-şi sama din ce în ce mai mult că'n acel pârlit de Măgură stă o putere mai presus decât a lui, o putere care-l încovoaie, care-l face să-şi plece capul cu ruşine... Faţa prietenului îi aminti o stâncă trăsnită, neagră, ruptă de fulger, cu toate colţurile aspre ; stânca aceea se afla undeva pe la Neagra Şarului şi când oamenii au ajuns cu săpatul în faţa ei, au izbit-o cu târnăcoapele, au pus dinamită ; stânca a rămas în neclintirea ei, scoţând în izbiturile oamenilor nişte colţi şi mai aspri ; oamenii, în neputinţă, au ocolit-o şi-o ocolesc şi acum cu carăle...

Şi astfel, Ion Divan îşi mai dădu sama că simţimântul lui pentru Măgură nu-i prietenie — ci o dorinţă de a-l trage în ticăloşia lui. Simţi o puternică dorinţă să fugă de sub tăişurile acelor ochi.

— Adio, Gheorghe Măgură... Intr'o zi are să-ţi pară rău... Ai fi avut, chiar mâne, o casă caldă, o masă ca lumea... Toate uşile ţi-ar fi fost deschise... Adio, rămâi cu vagabonzii...

Se ridică, s'aşeză la loc, văzând pe faţa lui Măgură cum se deschide un zâmbet al unei dureri depărtate.

— Dece eşti prost, măi Gheorghe ? Hai, vino cu mine...

Intinse mâna peste masă :

— Prietene, hai, te-aşteaptă pădurea de faianţă... Indată se face ziuă — mergem de-a-dreptul la „Bahluiul"; — în doi timp şi trei mişcări, ai ordinul de mobilizare pe loc... şi apoi, ce-i cu muierea aceea ? Dă-o dracului... îi plină lumea... Ridică-ţi odată nasul din pahar... nu scoţi niciun cuvânt... Vii ? Care ţi-i răspunsul ?

— Iată-l... făcu Măgură, ridicându-se şi svârlindu-i vinul din pahar drept în faţă.

Năucit, Ion Divan rămase locului, cu tot plastronul înroşit.

Mesele din jur prinseră a hârşii repede, armonica gemu prelung în poala muierii care-i înnăbuşi geamătul sub sâni. Golanii tăceau cu ochii sticlind sub cozorocuri; cele două huidume îşi suflecau repede mânecile.

Cu părul căzut pe ochi, plin de vin ca de sânge, Ion Divan se ridică, trecu lângă Măgură şi-l sgudui de umeri :

— Adio... Gheorghe...

Privi peste umăr spre moşneagul cu faţa senină care rosti cu glas blând în tăcerea crâşmei :

— Aceşti doi oameni au o nenorocire...

Divan îşi ridică gulerul paltonului, îşi trase capul între umeri, ieşi, uitându-şi pălăria pe masă. Măgură ieşi îndată după aceea şi-l petrecu până departe cântecul armonicei care amintea vânturi răscolind câmpiile. Tăie piaţa sfântul Spiridon, apoi piaţa Unirii, coborî pe Săulescu, sgribulit, spre vechiul culcuş dela Ienulescu. Ii era aşa de frig, că vedea cămăruţa aceea cu patul de fer, cu oglinda turbure, ca pe-o mântuire. Grăbea, inima îi bătea la gât, de nerăbdare. Deschise uşa gangului şi-l izbi în nări putoarea urinei de mâţă, putoarea de fum stătut şi de lemn putred. De sus venea o căldură mirosind a ploşniţe arse cu lumânarea. Deschise încet uşa şi rămase în prag, pri-

vind un muc de lumânare care se chinuia să moară în mijlocul mesei, într'o movilită de ceară. Pe pereţi abia se clătinau nişte umbre. In pat, sub paltonul lui, gemea aiurind argata lui Ienulescu care se ridică în capul oaselor şi privea lung lumânarea gata de moarte, spunând cu un glas mărunt:

— Era băiat... ştiu că era băiat... Ai să-l mănânci pe ceea lume, domnu' Ienulescu... l-ai svârlit în ieşitoare... parcă eu nu ştiu? şi-ai turnat var... ştiu eu asta...

Il cunoscu pe Măgură, stătu un răstimp tăcută.

— Vezi... ceeace-am visat, s'a plinit... Mi-a tras cu genunchiul în pântece... l-am lepădat... chiar aici în pat l-am lepădat... Domn'Ienulescu a venit şi l-a luat... l-a svârlit... Am aprins de sufletul lui o lumânare...

Privi lung sbaterea luminii, grăi mai departe:

— Il visez stând pe masă, într'un sicriu alb, o cutiuţă... şi eu gătesc cutiuţa aceea cu flori... îl duc în câmp, sap o brazdă...

Işi apăsă pântecele, trăgându-şi picioarele subţiri de sub palton. Stătu mult cu ochii nemişcaţi în oglinda turbure, parcă ascultând.

— Odată, înainte de a lepăda, era o ploaie mare, urlau canalele; aşa de multă apă fugea la vale pe canale, că urnea gurile de fer şi le asvârlea de o parte; cum mergeau aşa, am auzit pe sub pământ scheunând un căţel luat de ape... a trecut scheunatul pe sub mine, s'a tot dus la vale... La o gură de canal i-am zărit capul... picioarele... s'a dus iar sub pământ. De când am lepădat şi zac, întruna îl aud... şi mă gândesc: oare nu plânge aşa şi plodul meu, pe sub pământ? Domnu' Ienulescu, îndată cum am născut, a venit şi mi l-a luat; parcă-l văd, de domnu' în uşă, cu pruncul sub palton...

Măgură se apropie de pat, îi puse mâna pe tâmplă, îl înnăbuşi un sughiţ de plâns. Ea căzu într'un somn greu, mucul lumânării mai încercă odată să-şi ridice lumina — şi muri.

Simţi nevoia să iasă cât mai repede dintre ziduri, să se îndepărteze pentru de-a-pururea, să se cuibărească în ungherul unei alte lumi, una curată. Dorul de sat îi umplu inima, cerul copilăriei străluci cu tot soarele lui, înălţându-se de dincolo de ani ca un steag albastru. Ţăranii parcă-i făceau semn, clătinând din plete, chemându-l la dânşii cât mai repede. Satul îi zâmbea din ferestre, cântau, pe crestele şurilor, cocoşii. Vetrele îşi pâlpâiau focurile, încălzind somnul oamenilor istoviţi.

Nici nu-şi dădu sama că paşii îl duc repede spre gară.

„Aici locueşte Hanora... îşi spuse, oprindu-se. Cum am s'o las în voia vânturilor? Cel puţin să-i spun că părăsesc oraşul..."

Intră în curte; printr'o perdea răzbătea afară o rază de lumină. Când îi deschise, domnişoara Suzian îl privi lung, mirată:

— Gheorghe Măgură!... arăţi ca un om gata de drum, nu cumva... nu cumva ai primit ordin de chemare? Ferească dumnezeu!

— Nu... nu... mă întorc în satul natal, la Răchiti... am venit să-mi iau rămas bun...

Mai apoi, intrând în încăperea din fund, văzu un om, răvăşit, parcă arzând într'o febră puternică. Avea obraz gălbui, tăbăcit, bărbia prelungă; sta parcă ghemuit în scaun, îmbrăcat într'un pardesiu verzui, cu cârpituri. Ghetele îi erau scâlciate, în loc de şireturi aveau sfori de cânepă. Când se ridică, Măgură îi văzu spatele îndoit, mâna ce i-o întinse ardea.

— Imi spune Bart, şi-s de meserie avocat...

Işi strânseră înc'odată mâna, privindu-se drept în ochi, râzând, ca doi prieteni vechi de când lumea.

— Hei... Măgură... te cunosc din povestirile acestor fete... nu pot uita noaptea dela Herţa... nemaipomenit! Cu oameni ca d-ta, lumea nu piere...

Il bătu pe umăr, dar tăcu văzând cum pe faţa lui Măgură s'aşează o umbră; se uita stânjenit la Hanora,

abia-i întinse mâna spunând cu un glas sfârşit:

— Hanora... te las cu bine... mă întorc în sat... cine ştie...

Şi iar i se năzări cerul satului, ca un steag albastru, departe; ferestrele îi zâmbiră iar, pline de luminile răsăritului.

— ...da... în sat... cine ştie...

Şi, deodată, îşi dădu sama cât de rău îi pare după Hanora. Se uita la ea cu gura căscată, i se uscase inima. Hanora avu un tremur uşor în mâni, îşi înnăbuşi cine ştie ce cuvânt greu de regret sau poate un ţipăt.

Privindu-l, Bart se făcuse pământiu, îşi dădu sama că are în faţa lui un om sfârşit, biruit de viaţă, un lemn putred purtat de ici-colo de sforul apelor.

— Cum, te laşi biruit, Gheorghe Măgură?

Abia aşteptase să-l întâlnească, poate l-ar fi putut trage în mişcare; ce n'ar fi putut face acest tânăr care a înfruntat moartea, în noaptea roşie dela Herţa, scoţând-o pe fata asta din mâna călăilor?

Il şi văzuse lucrând pentru mişcarea antifascistă... împrăştiind manifeste... vorbind la întrunirile studenţeşti...

— Dece te laşi biruit, Gheorghe Măgură? îl întrebă iar, cu atâta dojană, încât Măgură simţi un nod amar în gât; îşi luă pălăria să iasă cât mai repede.

— Cu bine... să ne vedem cu bine... Biruit? Nu, oameni buni, sunt strivit. Din urmă, mă apasă Muşeniţa... Herţa... din faţă ordinul verde...

Râse cu răutate:

— Sunt biruit... ei, şi?

Zări lacrimi în ochii Hanorei, s'aşeză într'un scaun, sfârşit. De fapt, în inima lui plângea.

— Frate Gheorghe... frate... începu avocatul Bart şi cuvintele lui îl învăluiră ca o mângâiere. De fapt, ce ţi s'a întâmplat? N'ai curajul să priveşti drept în rărunchii viitorului! Câţi oameni sunt striviţi ca d-ta şi totuşi nu se lasă! Ia exemplul râmei: o rup în două roţile carelor... ea se svârcoleşte, îşi trage după ea rănile şi durerea... Merge înainte... Ce faci, la drept grăind, pentru a înlătura răul?

— Pentru a-l înlătura, domnule Bart? Nu văd înainte nimic, decât dealuri cu cranii... La dracu!

— Vezi... omenirea îşi bagă toate necazurile, de-o mie de ani, în traista dracului... le ghemueşte într'o traistă, la putrezit, în loc să le folosească drept energii într'o luptă spre mai bine... Capitulăm... deaceea ajungem frunze în bătaia vânturilor, ne striveşte cine vrea...

Işi înmuie glasul:

— Te rog, iartă-mă... n'am dreptul... dar mi-i ciudă!

Se ridică, îi apucă mâna:

— Gândeşte-te câtă omenire sufere. N'avem dreptul să punem mai presus durerea noastră, când totul din jur geme. Războiul se va sfârşi. Ce facem noi pentru a se sfârşi mai repede? Ce facem? Unii fugim... alţii ne ghemuim în noi înşine şi ne lingem rănile...

Tăcu, ascultând ploaia de-afară şi nişte goarne ale viitorului.

Respira larg, faţa i se înroşise de-un foc lăuntric. Ochii ascultătorilor rămăseseră pierduţi în nişte pâcle. Un vânt amar se repezea în răstimpuri în ferestre şi-atunci lumina clipea, nişte umbre se furişau în colţurile încăperii. Cât de negre, cât de desnădăjduite le erau inimile... Ploaia le măcina şi le mânca, auzeau în sinea lor gemete ca la un asfinţit al lumii. Şi, deodată, începu a vui o sirenă de alarmă. Gemea surd, ca dintr'un piept de monstru. Ferestrele scoteau un zăngănit uşor, cei patru oameni se ghemuiră în scaune, striviţi sub apăsarea vuetului. Şi începu altă sirenă. Un clopot prinse a bate larg. Începură alte sirene şi alte clopote, văzduhul era plin de alarmă. Clopotele cele mari aveau un dangăt apăsat, rar, cele mici tropăiau neîntrerupt, într'o fugă. De vale, sirenele locomotivelor abia se lămureau printre gemetele furnalelor. Apoi, când sirenele tăcură,

clopotele rămaseră singure în văzduh, vestind un foc roşu, zărit de ele în cine ştie ce oraşe ale întunericului.

Domnişoara Suzian sta cu gura înăsprită într'o încleştare, Hanora se făcuse albă, Măgură parcă se ascunsese, cum sta în scaun cu braţele puse în apărare în dreptul pieptului. De pe obrajii lui Bart se stinseseră semnele focului lăuntric; se scofâlcise, bărbia parcă i se făcuse mai prelungă. Reluă firul vorbelor cu un glas greu de osteneală:

— ... spunea careva că dacă ar înceta dintrodată toate sunetele, s'ar auzi cum calcă şi bocăneşte cisma germană în lungul şi latul lumii. Să ne închipuim continentul ca un stârv pe-al cărui piept stă vulturul cu svastică. Aşa arată lumea, azi. Dar s'au mai văzut vulturi pe stârvul lumii... şi unde-s? Au căzut, au putrezit, i-au împrăştiat spulberul... Că va cădea şi acest vultur cred cum cred în lumina soarelui. Intr'o zi, n'au să mai fie războaie...

Măgură îşi clătină capul:

— Când? Ce putem noi face? Abia dacă izbutim s'abatem cursul unui pârâu... cum vom abate fluviile? Eu, domnule Bart, m'am hrănit de teorii... am văzut cum mor oamenii pe front... vor feciorii război? Pe dracu! Primesc un ordin verde... îşi lasă casa şi masa... se duc în grindina automatelor... Pentru ce spui d-ta, ar trebui o forţă gigantică... aşa cum n'a mai avut fiinţa omenească la nicio confluenţă a ciclurilor. Cine să-i dea forţa gigantică...

Bart zâmbi amar:

— ... mai tari decât automatele, decât bubuitul tunurilor, decât tancurile... mai tari decât războaiele — sunt oamenii... Trebue să credem în oameni! Forţa care să-i unească şi să-i facă de neînvins? Forţa aceea există... şi nu peste multă vreme va ieşi la faţa apelor... Bunicii şi chiar părinţii noştri mai cred în vârcolaci, în ielele albastre care fug sara pe haturi; mai cred în cele paisprezece vaci din Biblie — cred că războaiele sunt o plagă vărsată asupra lumii de către o putere de sus... şi astfel omul a desarmat, a fost târît ca boul la moarte... Frica şi ignoranţa oamenilor, iată vacile pe care le mulg fabricanţii de armament şi cutropitorii... Mă întrebi de puterea care să unească oamenii împotriva războaielor? Când se va arăta, au să se prăbuşească ve chile aşezări, ca nişte păduri putrede...

— Cât de minunat ar fi... oftă careva.

— Da... va fi minunat! Inchipuiţi-vă toate popoarele strânse într'o singură voinţă... cum s'ar turna bronzul din toate unghiurile lumii într'o statue cu faţa către răsăritul soarelui... Meşterul care s'o toarne şi să-i dăltuiască mlădioşiile? Meşterul care să-i învie buzele pentru sărutul cu viaţa? Meşterul acela răzbate... răzbate greu, dar într'o zi va ajunge... Cuvântul nostru trebue să fie *pace!* Pentru a avea pace, trebue să se unească toţi oamenii cu dragoste de norod, să sfărâme lanţurile. Ţăranul trăieşte încă în plin ev mediu... libertăţile politice au devenit o legendă... Insă... încheie Bart, oricât s'ar prelungi noaptea asta a omenirii, ne vom cuceri libertăţile... Puterea? Puterea aceea e mai vie şi mai trează ca oricând... închipuiţi-vă un motor gigantic, când se mişcă, desprinde şi târăşte după el pământuri... dă la o parte munţii... fluviile îşi croiesc albiile în urma lui... motorul acela va pune în mers toate roţile omenirii.

După plecarea lui, toţi rămaseră visând într'o depărtare a gândurilor. Stătuseră pân'atunci sub nişte pâcle căutând în zadar soarele pierdut în plumburiul haosului. Acum soarele se zărise o clipită, se ascunsese iar, repede, în noianul pâclelor. Şi toţi ar fi vrut să-l strige înapoi pe Bart. Măgură avu simţimântul că stătuse cu tâmpla pe-o bulboană subpământeană clocotindu-şi apele puternice spre a ieşi la faţa ierburilor. Se trezise şi pornise mai tare însetat către depărtarea dogoritoare, fără să scormonească în adâncul humei, să despecetluiască apa vie, s'o ia în pumni

şi să bea pân'la înnăbuşire. Rămase cu sufletul coclit, dar cu o nestăvilită dorinţă de a se întâlni iar cu Bart.

Incăperea aceea îi deveni dragă, parcă mai auzea glasul blând vorbind despre puterea de nestăvilit a vieţii, care într'o zi va prăbuşi pădurile putrede... Rămase cu ochii sus, către un monument înălţat soarelui răsărind, la o margine a mărilor. Ce putere turna în inima acelui om, dogoare de foc? Cum aflase el izvorul acelei puteri? Dac'ar fi vorba, şi-ar scoate inima şi ar svârli-o oamenilor, arzând...

Şi astfel, Măgură rătăcise locul unde se frământa sub pământ bulboana vie, dar credinţa că ea se află totuşi undeva, îi umplu inima. Intr'o zi o va descoperi, lasă...

Ploaia cădea cu putere, întunericul era mai negru, încât grăbind, Bart se lovea de oameni, se lovea de picioare de soldaţi slobozite în stradă din gangurile unde dormeau. Din crâşme, răzbăteau prin geamurile acoperite, gemete de acordeoane, chiote puternice ca mugetele, viorile picurau frânturi de doine. Mulţimea din gară s'auzea vuind surd. Nu se zărea, nicăeri, nicio lumină, oamenii se frământau izbindu-se unii de alţii, parcă închişi într'un ocol al beznelor. Locomotivele cu boturi negre, cu ochi alburii, păreau că stau la pândă.

Bart se uită la ceas. I se spusese că omul care-l va aştepta la unsprezece fără cinci în faţa mesageriilor, e unul înalt, cu ciubote. Din timp în timp îşi va scoate şapca, să-şi şteargă fruntea... Atunci îi va vedea capul pleşuv...

Se oprise în sala de aşteptare; deodată gândi, ce-ar fi dacă l-ar prinde?... De bună samă l-ar umili prin chinuri... în cel mult o lună sfârcurile plămânilor i s'ar sfârşi muceziţi într'o hrubă umedă... L-ar scoate pe-o portiţă, către câmpul gunoaielor, cusut într'un sac, l-ar svârli într'o groapă plină cu apă... ar svârli repede ţărna peste el, înainte de a se face ziuă... „Cred că ar creşte din mine buruiene otrăvite..." îşi spuse abia înnăbuşindu-şi tusa. Se sgribuli în pardesiul ud, se prefăcu a moţăi cu ochii abia întredeschişi spre baionetele santinelelor, uitându-se cum dorm cuprinşi câţiva copii de trupă culcaţi pe nişte ziare întinse; lângă ei, un moşneag îşi dăduse bernevecii în jos, încât stând în durligile goale, se scărpina cu un fel de sete, îşi muşca buzele, ochii îi erau împietriţi într'o bucurie. La spatele unor soldaţi împietriţi ca nişte stane pământii, un glas rău de femeie blestema amarnic, ţipa — şi moşneagul se întrerupea din scărpinat, ascultând-o şi clătinând din cap cu dojană. Un câne sgribulit se strecura printre picioarele santinelelor, adulmeca izul amărui al pânii cazone. Mai puternică decât putoarea trupurilor, decât fumul stătut de mahorcă, stăpânea duhoarea cloroformului. Aşezaţi rând la rând pe cufere, cu capetele repezite pe spate, dormeau lângă un perete invalizii. Unii cu gurile sdrobite, rânjeau neîntrerupt. Ochii rotunzi de sticlă se uitau fix din negreaţa sprâncenelor. Cioturi de mâni se cutremurau deodată ca străbătute de-un fulger.

— Oh... sfinţii mâne-sa... cum să mă scarpin? Ah! mă mănâncă păduchii... mă fulgeră până'n inimă... Ia'n, măi frate, fii bun şi desfă-mi vestonul... scarpină-mă...

Ochii de sticlă rămâneau în punctul lor fix, mânile orbilor pipăiau piepturile celor fără mâni, degetele tremurau coborînd dela bumb la bumb.

— Aşa... măi frate... aşa!... Trage! Jupoaie cu unghiile... jupoaie... Aşa! Oh!

Şi cioturile braţelor tremurau mai tare, în timp ce ochii de sticlă păreau galbeni, oglindind în ei lumina unicului bec din tavan.

Bart porni spre uşă, dar se opri îngheţat din cap până'n picioare; sprijinit de tejgheaua debitului, agentul secret Bot-de-Câne părea că moţăe tot scăpându-şi capul în jos. Toată faţa îi era acoperită în gulerul pelerinei şi sub pălăria pleoştită. Din

guler îi ieşea bărbia puternică, plină de peri negri, ca un bot. Nici nu se clinti, însă Bart văzu cum i se mişcă un ochi sub părul sprâncenei, rotindu-se în toate părţile, se răsucea ca un pui lipicios de reptilă.

„Dacă m'a zărit, totul s'a dus dracului... îşi spuse Bart, trebue... trebue să fug cât mai repede..." Se trase un pas înapoi, după nişte soldaţi. Se uita iar spre debit. Bot-de-Câne nici nu se clintise, se vede că asculta ce tot grăiesc în şopot nişte ţărani culcaţi la picioarele lui, sau urmărea cine ştie ce ins din îngrămădirea de omenire.

Ca să poată ajunge în faţa mesageriilor, trebuia acum să'nconjoare mult, tocmai pe la rampa marfarelor, şi-ar fi ajuns prea târziu; din sara asta nu s'ar fi ales nimic. Ştia o altă ieşire care da prin lampisterie; ieşi afară, coti la stânga, intră repede în sala duhnind a gaz, luminată de câteva zeci de lămpi puse jos la căpătâiul mecanicilor adormiţi. La uşa dinspre peron zări o cască şi vârful unei baionete. Trecu repede pe lângă santinelă, ca un călător grăbindu-se să nu scape trenul.

— Stai! Unde? întrebă un glas mânios de sub cască şi Bart răspunse din mers:

— Lasă... fii om... scap trenul...

Rezemat de stâlp, sta un mecanic voinic, cu ciubote mari. Gulerul paltonului îi era ridicat, încât abia-i zări faţa. Işi scoase şapca spre a-şi şterge fruntea de sudoare şi-atunci Bart îi văzu capul pleşuv cu o crunteţă de vultur. Nici nu se uită la omul oprit în faţa lui, îşi ştergea întruna tâmplele înalte, cu nişte mişcări largi, încete, de om voinic.

— Nu ştii, frate, care-i trenul spre Dorohoi? îl întrebă Bart şi mecanicul răspunse abia după o clipită arătând ochii alburii ai locomotivelor:

— La linia întâi... dar mai ai vreme...

— Plouă de două săptămâni... oare se mai pot face semănături?

— Mai ales... răspunse mecanicul şi-şi scoase din sân o legătură făcută sul, trecând-o lui Bart. Printre soldaţi şi ţărani... adăugă el cu glas coborît.

Bart se îndepărtă repede spre trenul de Dorohoi, încă din mers desfăcu sulul cu manifeste, împărţindu-şi-l în amândouă buzunarele pardesiului. Urcă în vagonul din urmă ticsit de soldaţi, îşi făcea loc cu greu printre cufere şi trupuri, cu fiecare mişcare dădea drumul hârtiilor.

Adormiţii sforăiau, unii gemeau ca şi cum somnul le-ar fi fost o caznă. Intr'un colţ al vagonului s'auzea un glas molcom, istorisind o păţanie cu un hotar între două ogoare.

— ... şi, dac'am văzut aşa, măi oameni buni, că are mai mult decât îi trebue şi tot se lăcomeşte, într'o zi n'am mai putut şi-am apucat sapa... i-am tras... numai cu muchia i-am tras, până n'a mai suflat! Atunci a venit un frate de-al lui... mi-a tras şi el, tot în moalele capului... m'am prăbuşit şi eu peste hapsân... sângele amândorora s'a scurs în hotarul pentru care ne duşmăneam... şi azi i se spune locului aceluia „hotarul sângelui"... mă auzi, măi frate? Bine c'ai adormit...

Bart îşi simţi inima plină, smulse din buzunar hârtiile, şi împrăştiindule spre cel ce istorisea, îi venea să spună:

— „Pământ... na-vă! noi cerem pentru voi pământ".

Avea simţimântul semănătorului celui bun. E adevărat că semăna sub ocrotirea nopţii, dar bobii cuvintelor vor răsări în gliile proaspete ale inimilor, într'o dimineaţă largă şi luminoasă... Cât de prielnică era acum mâzga pentru semănătură...

Imprăştie alte hârtii şi altele, închipuindu-şi cum le vor ceti la ivirea zorilor aceşti ţărani soldaţi... cum vor ofta spunând:

— Iată... hârtiuţa asta vorbeşte ca din inima mea... parcă-i scrisă cu sângele inimii mele... ia'n ceteşte-o şi tu, frate, şi trece-o mai departe...

S'ar putea ca la coborîrea din tren să-l aştepte Bot-de-Câne cu escortele, să-l ia între baionete... puţin îi păsa...

era fericit că nimerise o glie aşa de bună. Ca din nebăgare de samă se sprijinea de umeri nemişcaţi, lăsa hârtiile s'alunece pe bănci, le punea pe poliţele vagonului, între cutere, înainta cu greu, spunând:

— ... măi fraţilor... nu vă supăraţi... umblu... caut un loc... îi plină lumea de amărîţi... Fii bun, frate, fereşte-ţi o ţâră capul... aşa! Iartă-mă şi tu, măi frate... n'am vrut să te calc... eh, întunericul...

— ...întunericul... îi răspunse glasul unui soldat culcat sub bancă. De unde lumină, când ne-a băut ghermanul gazul...

In vagonul al doilea clipea un capăt de lumânare lipit de geam. Intins pe-o bancă, un soldat horcăia, alt soldat îi desfăcuse vestonul, îi tot căuta inima, strigând speriat:

— Măi fraţilor, măi! Moare, măi fraţilor! care din voi ştie *„Crezul"*... ori *„Mântueşte-mă, dumnezeule"?*

Apoi, Bart auzi de pe platforma vagonului următor un glas puternic, încărcat de suspine, gemând:

— „...mântueşte-mă... mântueşte-mă!..." în timp ce o trişcă suna în alt vagon, departe, plângând mocnit.

Locomotiva scoase un şuier lung şi-atunci, din toate vagoanele, izbucniră chiote şi cântece. Trenul porni într'o smucitură, Bart, înainte de a sări jos, mai împrăştie un mănunchi de hârtii, cu o mişcare largă, peste capetele soldaţilor. Işi ridică gulerul pardesiului, ocoli tocmai pe la rampa marfarelor, şi, urcând spre oraş, iar se lovea de bocancii soldaţilor adormiţi în gura gangurilor.

Nu i se mai ştergea din minte capul pleşuv al lui Zaharie Dâmbău; parcă vedea un vultur pe nişte stânci sălbatice, privind ţintă în nesfârşirea depărtărilor.

Işi strânse mai bine pardesiul la piept, coti pe-o ulicioară. Era ca la capătul unei munci nespus de grele, şi, intrând în tinda joasă a casei, nu mai aprinse lampa, se întinse pe patul lui vechi, hodorogit, care ţipă din toate încheieturile.

— Iar umbli nopţile... au să te prindă patrulele... de unde vii? prinse a-l sfădi un glas din încăperea alăturată şi când se deschise uşa, intră în tindă odată cu lumina gălbuie a lămpii, un miros rece de cartofi putrezi şi de mucegai.

O femeie adusă de spate, cu o bonetă mârşavă peste părul cărunt, îl cerceta întinzând spre el lampa într'o mână uscată.

— ... iar umbli nopţile... unde-ai fost? Eh, cărţile... cărţile astea ţi-au năucit capul! De mic ţi-au năucit capul... într'o zi am să le ard...

Privi cu duşmănie etajerele tixite cu cărţi şi nu găsea cuvântul de blestem care să le facă deodată scrum...

— Am să le dau foc... aşa s'ajung ziua de mâne! Tat'tu, dacă trăia, ţi-ar fi arătat el...

— Mamă... lasă... îi răspunse într'un târziu Bart; se ridică, i se plecă asupra mânilor, sărutându-i-le şi râzând. Mamă, la ce să mă certi? Du-te... să nu răceşti... N'ai făcut foc?

— De unde lemne? îi răspunse ea, aşezându-se pe marginea patului, izbucnind în plâns. Ştii bine că n'avem un lemn... vine iarna...

— Lasă... lasă... mamă... cerca el s'o liniştească, mângâindu-i tâmplele încărunţite, n'ai grijă... vom face rost...

Ştia ea bine că feciorul ei va face rost de lemne; ceeace o speria nu era grija iernii, ci grija că feciorul ei, pe care-l crescuse cu atâta greutate, va fi într'o zi prins.... poate împuşcat în râpile Ţicăului.

— ... că numai pe tine te am... gemu ea.

— Bine, măicuţă... bine... lasă... culcă-te...

— Da, aşa mă amăgeşti în fiecare sară... zâmbi ea printre lacrimi. Imi tot spui că nu te mai duci — şi cum vine sara, te-apucă neliniştea, ca pe lup... Ştii bine că ţi-s plămânii slabi... umbli prin ploaie numai în pardesiu...

Tăcu, pentrucă prin apropiere s'auzi trecând o cavalerie în galop. Tropotele parcă tocau în adâncimile întunericului, scrâşneau pietrele când uruiau tunurile şi chesoanele în fugă.

Şi cavaleria trecu mult timp, până s'auziră nişte scârţâituri de roţi şi cai strănutând. Nişte glasuri se sfădeau în nemţeşte.

— Trec nemţi spre front... spuse bătrâna, şi amândoi rămaseră tăcuţi pe marginea patului, cu ochii pierduţi în abureala geamului.

Când ea tresări într'un târziu şi-l privi, Bart sta cu pumnii încleştaţi, cu bărbia repezită înainte.

— Lasă... lasă... îi spuse ea, toate vor trece...

— Când vor trece... are să fie o grozăvie... îi răspunse el, şi-i păru rău de mânia pusă în glas faţă de maică-sa...

— Tu ştii mai bine... eşti tânăr... drumul tău e spre răsăritul soarelui... eu asfinţesc...

El îi sărută mâna, o petrecu spre uşă, rămase iar în întuneric şi astfel, cum se întinse în pat, văzu iar capul pleşuv al lui Zaharie Dâmbău. Cu cine se va întâlni, oare, mâne sară? Adormi asemeni unui plugar sub un suman ud de ploaie, cu picioarele ude, însă mulţumit până'n adâncul sufletului de bobii aruncaţi gliilor.

Măgură plecă spre Răchiţi în aceeaşi noapte.

XI

Santinela din poarta închisorii strigă un prelung „stai! cine-i?" — repezindu-şi puşca asupra cârdului de umbre, strigă înc'odată şi înc'odată, trase un foc în sus, până ce maiorul Firicel ţipă cât îl ţineau puterile:

— Ofiţer... ofiţer... Stai!

Sună un semnal de clopot — şi-atunci jurîmprejurul zidului santinelele prinseră a striga unele spre altele, cu nişte glasuri tânguitoare, că la postul lor îi bine, nu s'a petrecut nimic deosebit. Dinspre corpul de gardă, o lumină de felinar, nişte paşi apăsaţi şi nişte suduituri mârşave veneau spre postul numărul 1. Un ofiţer bătrân abia-şi arătă din glugă o bucată de obraz păros şi-un ochi vâscos. Ridică felinarul mai sus, să deosebească grupul oprit la poartă. Văzu câţiva civili leoarcă, răsuflând greu, duhnind a alcool, îl văzu pe domnul Andriuţă trăgându-şi când în sus când în jos punga de grăsime de sub gât. Când raza turbure se opri asupra obrazului de cal al maiorului, ofiţerul îşi duse mâna dreaptă spre glugă, salutând cu un singur deget, rostind cu un glas ostenit, bolnav:

— ... aţi venit... da... s'apropie...

Se întoarse spre domni, îi săgetă iar, pe rând, cu felinarul:

— ... d-voastră... în priveală... eh, sfântul mâne-sa! Mai bine v'aţi întoarce... ei nu trebue să mai vadă oameni... sufletul li s'a dus... înţelegeţi? s'au despărţit de lume... cum vă vor vedea, se trezeşte iar viaţa... setea... dracul ştie cum să vă spun....

— Să ne grăbim... lasă... îl întrerupse maiorul, intrând pe poartă, urmat de domnul Andriuţă care i se înşfăcase de braţ simţind cum o spaimă îi îngheaţă şira spinării, îi topeşte fluierele picioarelor.

— Vezi... bâlbâi el, aş vrea să mă întorc... mă taie nişte cuţite în stomac... pe onoare... la revedere...

— Hai... hai... îl smuci maiorul şi grăbiră, speriaţi amândoi de nişte strigăte de cocoşi, stinse, ca nişte chemări desnădăjduite, din adâncimile pământului. Unde dracu-i ofiţerul de serviciu? întrebă Firicel, mânios că ofiţerul rămăsese în poartă unde istorisea nu ştiu ce parascovenii grupului de civili beţi, lăsându-l să orbecăiască singur, să-şi rupă gâtul prin coridoarele ude ale închisorii.

— Inţelegeţi... grăia la poartă ofiţerul. Cel puţin de n'ar fi duşmanca asta de ploaie... s'ar sfârşi repede... câteva focuri de armă... ei se'ntorc cu faţa la cer... au sus stelele... s'apucă

cu mânile de iarbă... simt iarba când se încrâncenă... aşa... au să se sbată în glod... oh...

Porni repede, ajungându-l pe maior şi pe directorul „Bahluiului“ în dreptul unei căscioare mârşave, cu geamul vânăt prin care se zărea cum joacă înăuntru o flacără de lumânare; un glas gros se tânguia izbucnind des în hohote de plâns.

— Hai, gata... spuse ofiţerul de serviciu, deschizând uşa — şi răbufni afară putoarea de gaz, de mahorcă, de picioare râncede.

Preotul care se tânguia îşi închise cartea pe soba de tablă, patru soldaţi cu nişte capele cu ţugui lung în frunte întoarseră spre noii veniţi nişte ochi albi, speriaţi, ascunzându-şi parcă, armele pe care tocmai şi le încărcau.

— Aşteptăm aici? întrebă maiorul, şi glasul îi era duşmănos, rău, soldaţii îşi traseră adânc şepcile pe ochi, popa gemu aşa de tare, că flacăra lumânării se sbătu mult, se chirci sub glasul lui, se strivi parcă sub răsunetele acelea de bronz:

— ...şi oare nu poate fi pe lume iertare?... cu fiecare faptă, îngropăm religia lui Isus Cristos...

Maiorul, stând nemişcat lângă uşă, vru să răspundă ceva, dar gâtul i se uscase cu totul, încât după ce-şi linse buzele, clănţăni din dinţi şi domnul Andriuţă tremura de-a-binelea, sudoarea îl cuprinse cu totul, se uita tot mai îngrozit la soldaţi, la cele patru puşti pe care aceştia, cu cât căutau să le ascundă, le dădeau tot mai la iveală până şi le ridicară în dreptul ochilor, privindu-le lung închizătoarele.

— Cum te simţi? încercă să râdă maiorul, spre Andriuţă. Ai vrut... iată... aista-i numai începutul... Hai să ne uităm la ei prin gratii...

— Nu... eu, nu... se bâlbâi domnul Andriuţă, dar maiorul îl trase de mână afară, soldaţii se uitau cu duşmănie cum i se sbate guşa, cum balele îi curg pe lavalieră în şuviţe lungi.

— N'ar trebui... să... se cutremură preotul, dar ei erau acum intraţi în puşcăria cu coridoarele abia luminate de nişte felinare palide. Mergeau în vârful picioarelor.

In fund, o lumină dintr'o celulă tipărise pe peretele din faţă umbra gratiilor. S'auzea un glas, neîntrerupt, ca un vuet, rostind cuvinte fierbinţi, cutremurătoare. Uneori, glasul se sfâşia, întrebându-l sau dojenindu-l pe cineva care are o putere mare, dece nu-i pe pământ cum trebue să fie?

— Bodean... Sâmbâtaşul... şoşoti maiorul Firicel către directorul „Bahluiului“ şi amândoi îşi lipiră obrajii de gratii, osânditul se întrerupse din rugă, întoarse capul spre ei — şi porni iar să se tânguiască, mai desnădăjduit.

— Părinte... a bătut ceasul... spuse dela spatele lui Firicel, o escortă. Hai... te rog... părinte... a bătut ceasul...

— Te-am auzit, frate... răspunse glasul osânditului.

Se ridică, voinic, bărbos, îşi desfăcu mantaua, înşfăcându-i marginile cu amândouă mânile, smucindu-şi-o la o parte, arătând spre gratii un piept lat, puternic, acoperit în smocuri de păr.

— Nu... nu aici... spuse escorta. Trebue... pe câmp... afară...

— Ei? spuse maiorul, către Andriuţă. Iată unul... Ai să ai curaj să scrii cum şi-a desgolit pieptul?

— Nu... asta nu... nu-i voie... nu... Aista se roagă sâmbăta? E-i-i pe onoare... na-ţi!...

Tuşi, îşi linse balele de pe buze, de pe bărbie, îşi umplu toată gura cu scuipat şi muci — îşi repezi un pic capul înapoi, să facă vânt scuipatului drept în obrazul osânditului. Dar când să-şi repeadă capul, simţi ca un cuţit sub furca pieptului, o ghiară îi strângea maţele, i le rupea, i le tăia bucăţi, încât se lăsă în genunchi cu fruntea pe broasca uşii, sclifosindu-se şi gemând, în timp ce din celulă porni un hohot de râs, puternic.

— Ar trebui rupt... rupt în bucăţi... sfâşiat de lupi... spunea domnul Andriuţă, apăsându-şi pântecele.

— Lasă... hai! îl smuci maiorul.

Domnul Andriuţă voia să-şi svârle

numaidecât scuipatul printre gratii, dar sări la o parte când escorta îi spuse:

— Lasă... şi-aşa... nu mai apucă să...

— Acum... şopti maiorul, fii atent! vei vedea... ai să vezi... da! ce te holbezi aşa?

— Pleşuvul?

— Ce umbli? am arestat toţi oamenii pleşuvi din ţară! îi am aici... Dacă-l cunoşti care-i cel dela galerie, iei cel puţin „Bărbăţie şi Credinţă"? Te rog, umblă încet! Escortă, dece mama dracului chiorăşte aşa felinarul? Poate are careva o lanternă. N'are nimeni?

Lumina căzu întâi asupra unor picioare goale în lanţuri; căzu apoi asupra unor mâni subţirele de copii, se văzură vreo paisprezece băieţi culcaţi unul lângă altul pe cimentul gol. Era un fel de hrubă strâmtă că hârdăul rotund o cuprindea aproape în întregime. Pereţii şiroiau apă, răbufnea un vânt puţind a excremente. Că toţi cei paisprezece erau înlemniţi de frig, se vedea după tremurul mânilor, după felul cum se chirciseră unii într'alţii; când îşi mişcau picioarele, lanţurile zăngăneau, răsunetul lor ieşea în golul coridoarelor. Se vedeau nişte obrazuri trase, scofâlcite, unul tuşea ascuţit, şuiera din fundul plămânilor.

Speriaţi se uitau toţi paisprezece la faţa maiorului şi mai cu samă la obrazul lui Andriuţă lipit de gratii. Unii se trăseseră cu spatele la perete, îşi acoperiseră piepturile cu mânile.

— Băieţi! spuse maiorul, repezindu-l pe directorul „Bahluiului" la o parte. Care din voi spune cum a fost, îi dau drumul... acasă vă aşteaptă mamele... plâng şi vă aşteaptă... acasă-i acuma cald... fraţiorii voştri plâng după voi... Dece să staţi să putreziţi aici? Nu-i nevoie să-mi spuneţi cum îl chiamă pe omul care v'a dat hârtiile... nu! spuneţi-mi numai unde şade, strada şi numărul... Nu-i aşa că vi le-a dat unul voinic, cu capul pleşuv? Aşa-i? Ia'n spuneţi-mi... Bine! Tu, cel din mijloc, văd că vrei să spui...

Băiatul culcat la mijloc, unul cu picioare lungi, cu o şapcă de licean trasă pe ochi, încercă să se ridice.

— Da, domnule maior, spuneaţi că acasă ne-aşteaptă mamele şi frăţiorii... Eu n'am nici mamă, nici frăţiori... ni i-aţi ucis la 29 Iunie... ni i-aţi ucis cu patul armelor şi cu parii... La fel şi părinţii celorlalţi tovarăşi... noi nu mai avem pe nimeni...

— Drepţi! strigă maiorul, sculaţi-vă, sângele mamei voastre! Păcat, domnule Andriuţă, că se face ziuă... ţi-aş arăta o demonstraţie la cârlige! Iţi închipui şerpi şuierând pe jăratic, svârcolindu-se în spasmuri... sărind încovrigându-se, desfăcându-se cât îs de lungi... aşa se svârcolesc şi ei... da? am instrumentele mele! leşină de durere când îi bat la tălpi... îi ud cu apă, îi trezesc, ei rămân muţi... nu vor să mărturisească! Iaca — sunt şaisprezece zile de când îi bat... pe dracu! Ii ard cu ranga la fluierele picioarelor... degeaba! Şi'n trei zile trebue să fie raportul pe biroul Mareşalului... Nu pot scoate dela ei nimic... nimic... nimic!...

Şi prin mintea maiorului trecu un gând negru, nişte aripi de pasăre îi acoperiră faţa:

— Mda... mâne sară... rosti el şi-şi făuri mai departe gândul: mâne, va veni aici la gratii, la ora 2 noaptea... îi va întreba... dacă vor tăcea ca de obicei, va scoate pistolul, îl va ucide pe unul, cel cu şapcă de licean... Atunci, de bună samă, vor prinde toţi a răcni... vor spune şi laptele supt...

— Bine! făcu el! Va să zică nu vreţi să spuneţi... nu? Atâta vreau să ştiu: cine v'a trimis la Poşta Veche, la prizonieri... cu hârtiuţele. Nu răspundeţi? Escortă, descuie uşa! Du-i! Mă aştepţi cu ei până viu dela... dela... dela...

Şi i se uscă limba, prinse a bâlbâi:

— ... dela râpa Ţicăului... Va să zică îi duci şi mă aştepţi până mă

întorc dela râpa Ţicăului ! Unde-i plutonul de execuţie ? Gata ?

— Vai... doamne... dumnezeule... doamne... s'auzi geamătul sâmbâtaşului — şi un soldat din plutonul de execuţie prinse a plânge la celălalt capăt al coridorului, închizătoarele armelor clămpăneau, s'auzea tânguirea preotului şi-abia atunci cei paisprezece băieţi se umplură de-o groază nestăpânită. Voiau să se ridice, când îşi atingeau tălpile de ciment călcau parcă în foc. Cel cu şapcă de licean prinse a tuşi ascuţit, se sprijineau unii de alţii, să se ţină pe picioare — şi astfel se îngrămădiră într'un colţ, acoperindu-şi feţele cu braţele în faţa felinarului, unul striga :

— Nu... nu... nu...

Felinarul, însă, îi urmărea îndărătnic; ei, strânşi unii de alţii, se furişau în lungul peretelui, li se vedeau numai obrajii crispaţi, ochii căscaţi de spaimă.

— Nu... nu... nu... ţipa într'una glasul acela.

— Ba da... Ba da... râse maiorul, escortă, ce te holbezi aşa ? Du-i la cârlige !

— Aşa ! se'ntoarse el spre directorul „Bahluiului". Hai mai repede... ne-apucă ziua...

Il smuci, însă domnul Andriuţă încremenise uitându-se cu gura căscată cum cei paisprezece ies prinşi unii de alţii, ca un ciorchine, se ţineau aşa de strâns, că arătau ca un trup ciudat sprijinit în atâtea picioare ologite, un trup cu paisprezece capete speriate

— ... Dar... pentru dumnezeu... maiorule... ce-i cu ei ?

— Ce-i cu ei? Ai auzit de U.T.C. ? Nu ? Asta 'nseamnă Uniunea Tineretului Comunist ! Acum ştii ? S'au prefăcut că vând covrigi prizonierilor dela Poşta-Veche... când colo, le strecurau nişte hârtiuţe scrise în ruseşte... îi ţineau la curent cu mersul frontului... Ce, te-au fost înduioşat ?

— Aşa-a-a... dacă-i aşa, dece-i mai ţii... dece nu-i căsăpeşti în noaptea asta ? I-auzi cum plouă... bate vântul... Ah ! ştii maiorule... să-i cârduiască spre râpă... Ori dă-i dracului... ar ţipa... Oh ! Inchide-i într'o dubă... la Copou este o pădure...

— Asta nu, hai mai repede !

Şi maiorul râse :

— Dacă-i omor, cum au să mai mărturisească ? De omorît, am când după aceea... trebue prinse toate firele... trebue pusă mâna pe toţi... îs mulţi... mulţi al dracului... devin o primejdie naţională ! Ai văzut la teatru...

— Domnule maior... îl întrerupse ofiţerul de serviciu, nu vă supăraţi... e târziu, domnule maior... Se face ziuă... se trezeşte oraşul...

Adaugă privindu-l pe directorul „Bahluiului" cu ură :

— D-voastră... nu-i pentru dumneavoastră... e noroi... plouă... v'aţi murdări pantofii...

Se întoarse pân'la celula sâmbâtaşului, privi lung înăuntru, se prinse cu amândouă mânile de gratii :

— Oh... nu mai geme... lasă ! lasă !

Se 'ntoarse spre preot :

— Vă rog... părinte... vă rog, dece să plângeţi ? *Ei* au nevoie să fie tari... vă rog... nu...

Soldaţii din plutonul de execuţie stăteau cu arma la picior, cu capetele în pământ, ascultând cum vântul izbeşte uşile şi ferestrele. Toţi auzeau cum ţipă undeva, afară, o pasăre de noapte. Prin pereţii închisorii s'auzea un vaet lung, sâmbâtaşul gemea şi se ruga plângând :

— ... *„spre un liman de verdeaţă şi linişte"*... se ruga preotul, uitându-se sus la geamul în care prindeau a se desluşi nişte umbre turburi. In fundul umbrelor se răsfrângea şi se clătina lumânarea din celula sâmbâtaşului.

— Oare încă nu-i gata ? Ce dracu caută aici ţivilia ? întrebă o escortă. Acum s'au oprit la celula paraşutistului... uite cum se holbează ţivilul ! Ce naiba caută ? N'are destule veselii în târg ? Măi, du-te unul şi spune

băieţilor celora să nu mai ţipe aşa! Nu cumva-i bate? Eh, dacă-l caută pe dracu! Auzi... nişte ţânci, să schimbe rânduiala de pe pământ. Boieri... argaţi... unul dumnezeu a rânduit... Gata? Iaca, a intrat iară în vorbă domnul maior... cine dracu a adus ţivilia aici? Ne-apucă ziua... Noaptea, tragi... îţi astupi repede urechile... ziua, îi vezi sgârcindu-se... îi auzi cum bolborosesc...

In fundul patului făcut din două scânduri sta un tânăr cu faţa albă, tot ascultând văzduhul. Privi neclintit spre cele două capete lipite de gratii.

— ...Rusul... paraşutistul... şoşoti maiorul, adăugând cu glas tare:

— Hei, ruski... Russland caput! Caput Odessa... Chiev... Harcov... Stalingrad... caput! Ferşteen?

Rusul nu răspunse numaidecât, stătu mult până-şi topi masca obrazului, până-i adună grimasele şi încreţiturile într'o ură. Braţul lui drept prinse încet viaţă, prinse să se mişte, să se frământe, până-şi adună toată puterea într'un pumn greu, colţuros, svârlindu-şi-l spre feţele dela gratii:

— Niet... Niet! Niet!

— *Fertig*... spuse spre el escorta, arătându-i arma, printre gratii, dar rusul se lungise pe scânduri, se răsucise parcă în cioturile unui somn grozav.

Uşa scârţâi, el sări de pe scânduri, căzu la prag. Bodean spuse către escortă:

— Să-l laşi... să mi se razime de umăr...

— Aşa-i că ţi-i... încearcă să-l întrebe escorta, văzându-l pe bărbatul acela cu piept puternic, uriaş că abia încăpea în coridor — scăzând parcă, subţiindu-se la faţă, făcându-se din ce în ce mai mic. Işi încârjoie spatele, răsuflă ca după o caznă, încât, când rusul i se înşfăcă de umăr, se prăbuşiră amândoi în balta de apă scursă din pelerina maiorului şi din mantaua lui Andriuţă.

— Pierdem prea multă vreme... rosti cu un glas sec ofiţerul de serviciu, şi-şi acoperi faţa când strigă printre gratiile celulei a treia:

— Ion Aluneicu... Ion Aluneicu...

Auzind ploaia de-afară, Ion Aluneicu se strânse tot în mantaua de cergă, se cutremură, întoarse capul înapoi spre celula a treia, întinse o mână ca luându-şi rămas bun. Cealaltă mână şi-o'ntinse înainte, căutând sprijin, căci se clătina, când într'o parte, când în alta, ca şi cum ar fi păşit pe nişte pietroaie lunecoase, printr'o apă neagră.

— Hai... hai... hai... îi îndemnă o escortă, cu gura uscată şi cum Ion Aluneicu tot cerca să i s'apuce de mână, soldatul se tot ferea, până ce spuse făcându-şi cruce:

— Doamne... Oh, doamne... cum să-l sprijin... să-l duc... să-l omor cu mâna mea... şi doar duşmănie n'am...

Apoi îşi întinse braţul, Ion Aluneicu i se'nşfacă de el; preotul îi aştepta la capul treptelor, smiorcăind a plâns. Ploaia îi lovi şi tustrei osândiţii făcură un semn ca şi cum ar fi vrut să fugă înapoi în temniţă.

— Răspundeţi... rânji maiorul Firicel şi-atunci escortele îşi potriviră de-a-binelea armele, atingându-le spatele cu vârful baionetelor.

Bodean crescu iar, uriaş, încât rusul simţi în umărul lui un sprijin bun şi mai că dormea. Bodean îl târa şi când Ion Aluneicu i se'nşfăcă de celălalt braţ, el crescu mai tare, încât în lumina alburie a felinarelor părea o uriaşă pasăre a întunericului, ţinând sub fiecare aripă câte-un stârv. Mergea dârz, escortele abia se ţineau de el.

„Are să fie uşor... sfârşim repede..." se bucură maiorul şi râse spre domnul Andriuţă:

— ...sfârşim din trei salve...

— ... pe onoare... cred că am dejuns... pe onoare... o apuc la vale...

Dar maiorul îl înşfăcă sdravăn, aşa că o luară cu toţii pe linia tramvaiului, tăiară şoseaua, coborînd pe-o uliţă plină de apă, printre nişte căsuţe care abia se desluşeau în fumu-

riul răsăritului. Se deschise o ferestruică, se zări un cap buhos, un glas rău de femeie întrebă:

— Cine... cine trece? Unde?

— Oh... maica lui dumnezeu... se tângui un glas. Imi spune Ion Aluneicu... Ne duc în râpă să ne ucidă...

— Cine... cine să vă ucidă? Dece?

— Oh, maica lui dumnezeu... spune în lume... să se afle... Ion Aluneicu... pentru fata reginei Vasti...

Gemu, apoi glasul îi pieri. Bodean, zărind înaintea lui o luminiţă, se opri.

— Cine? Ce? strigă un glas din fereastra cu luminiţă.

— Justiţia militară... răspunse maiorul Firicel. Stinge lumina... altfel...

Pârâul gâlgâia repede, în spatele bordeielor. Până'la locul cu gropile mai era cale — şi se zărea de ziuă.

— Opriţi! spuse maiorul, încet, pe marginea unei gropi pline cu apă.

Acum, atât Ion Aluneicu cât şi ceilalţi se ridicară drepţi de partea cealaltă a gropii. Bodean îşi repezi într'o parte şi'n alta cheutorile mantalei, desvelindu-şi pieptul. Numai preotul nu mai sfârşea cu tânguirea.

— Am să-i împuşc eu... să sfârşim mai repede... spuse încet, maiorul, către Andriuţă. Ştii trage? Ocheşti... să-i nimereşti în piept... Bine! Escorte, daţi-ne două arme... Cel cu hârleţu-i aici? Să-i acoperiţi repede... repede...

— Am înţeles dom'maior... repede...

Două arme bufniră, Ion Aluneicu se prăbuşi, răcnind:

— M'aţi nimert în pântece... în pântece... Omorîţi-mă... pentru numele lui dumnezeu... omorîţi-mă...

— Trage în rus... eu trag în Bodean... strigă maiorul şi armele bufneau, fulgerau, rusul horcăia în apă, căutând malul cu mânile. Bodean căzu într'un genunchi, se ridică, îşi desfăcu mai tare pieptul şi abia după al doisprezecelea glonţ se prăbuşi peste rus, bolborosind:

— Nu m'aţi omorît... omorîţi-mă... omorîţi-mă... Ion Aluneicu răcnea apucându-se cu mânile şi cu gura de bocancii groparului, în timp ce maiorul Firicel, domnul Andriuţă şi cei trei soldaţi urcau dealul aproape în fugă.

— Lasă-mă de picior... îţi trag cu hârleţul... na... se mai auzi în urmă glasul groparului.

XII

Cu toate că pâclele coborîseră pe pământ, se desluşea cum se despleteşte printre dealurile Cucutenilor fumul unei locomotive.

Marfarul se mlădia, gonea, din ce în ce mai repede, sunau semnalele cantoanelor, vestindu-l tot înainte, spre Paşcani.

Intr'un vagon în faţa unei sobe încinse, stăteau strânşi umăr la umăr nişte lucrători. Jarul le dogorea piepturile, obrajii, moleşindu-i. S'auzea vântul şuierând despicat de goana din ce în ce mai repede a trenului. Grăiau molcom, cap la cap, uitându-se ţintă în jarul de aramă. Din mantale ieşeau aburi, ciubotele lor, în dogoarea focului, răspândeau o acreală. Toţi erau năvăliţi de bărbi, unsuroşi, trudiţi peste măsură; buzele abia li se mişcau, dar ochii aveau o viaţă puternică, li se sbăteau neliniştiţi în tufele sprâncenelor; când rămâneau nemişcaţi, ochii unora erau luminaţi de un zâmbet, alţii se ascuţeau sub încreţiturile frunţilor. Purpura jarului se răsfrângea deopotrivă în toţi ochii aceia însetaţi parcă după un răsărit de soare.

Se vede că despre răsăritul acela grăiau ei în şopot. Toţi îl ascultau mai cu samă pe unul care-şi descoperise capul pleşuv şi-şi pusese cuşma pe genunchi. Ceilalţi îi urmăreau cu băgare de samă mişcarea buzelor, să-i prindă mai bine vorbele.

— Deci, cei dela Paşcani să nu se grăbească... lămuri-ţi-i că-şi dau tot

lor cu ciocanele peste mâni, cu cât se grăbesc! Să ție legătura cu Nicolina... de Ițcani am eu grijă... Ați înțeles? să'ntârzie cât mai mult trimiterea vitelor la abator...

Tăcu, gândind adânc, cu ochii pierduți în niște câmpii din roșața jarului. Toți se uitau la el, unii și-l amintiră cum era cu ani în urmă, la atelierele Nicolina.

Intr'o zi, demult, grupuri legionare au ridicat pe hornul atelierelor steagul verde, ca un semn de intrare în domnie. Atunci Zaharie Dâmbău a izbit dușmanului întâiul pumn. Un grup de tovarăși a înconjurat hornul, și Zaharie prinse a urca scărița de fier. Sirenele se opriră din geamăt, ochii îl urmăreau cum sue cu băgare de samă, tot mai sus, își mlădia oțelul mușchiulaturii, părea o panteră tânără urcând într'un arbore drept și nespus de înalt pentru a prinde pasărea trufașă care flutura, flutura...

— Mai sus, Zaharie... mai sus... îl îndemnau tovarășii prin strigăte.

Acum, ajuns în vârf, Zaharie Dâmbau smuci steagul verde, îl mototoli într'o mână, îi dădu drumul; pânza, înainte de a se lăsa la pământ, se mai desfăcu în falduri, plutea pe vântul ușor. Căzu într'o băltoacă de păcură, înafara zidurilor. Sus, stăpânind întinderea, se desfășurase un steag roșu, fluturând larg. Atunci sirenele prinseră să geamă, locomotivele șuierau neîntrerupt, sunau ca zeci și sute de clopote tampoanele lovite cu ciocanele, salutând înălțarea steagului roșu. Se vedea steagul, până departe, ca o pată de sânge pe cer, o pată care închipuia sângele miilor și milioanelor de muncitori striviți.

Un vânt se pornise și steagul se smucea spre alte zone ale văzduhului mai sus, să arate cât mai departe, să-l vadă cât mai mulți oameni. Vuia lin uneori, dar părea mereu mai puternic, deasupra orașului prins de nebunia verde. Domnia lui în văzduh a fost scurtă, dar a rămas, așa fluturând, în sufletele oamenilor. Toți câți l-au văzut înălțat atunci, când își socoteau în curgerea anilor inima, îl găseau după liliecii primăverilor, roșu ca un răsărit. Il puneau la locul lui, în inimă, între anotimpurile luminoase, pentru o zi care trebuia să vină... Dela fapta aceea au trecut ani. Și astfel, Dâmbău n'a mai avut tihnă. Părăsi atelierele Nicolina tot atunci; începu o viață de sbucium. Vara, în toiul grâului, purta batozele pe la moșii, lucra pe unde apuca, dar pretutindeni semăna din inima lui acel grâu bun care într'o zi trebuia să răsară în toate gliile. N'avea familie; uneori ofta și-și privea lung mânile. Ii era dor de-o încăpere caldă, cu prunci care să-l aștepte sara pândindu-l la geam. Deseori, când trecea pe ulițe i se umpleau nările de mirozna borșului cu leuștean și i se umplea inima de-o tristețe. Nevoile i-au pus devreme promoroaca în păr; acum iată-l pleșuv la patruzeci de ani. Tocmai se uita la un buzunar al unui lucrător... Din buzunarul acela jerpelit, soios, ieșea mânuța galbenă a unei păpuși — și el surâse amar, dădu din mână:

— Căruța mea a trecut demult, cred c'au putrezit și caii... Dar să nu credeți că nu-mi mai aștept mireasa... O aștept de mai bine de douăzeci de ani... și cred că-i aproape... are să fie o nuntă grozavă... Eu cu mireasa aceea m'am logodit de cum mi s'a deschis mintea... are să vie între steaguri... multe steaguri roșii...

— Ți-aduci aminte... la Nicolina... atunci...

— Eh, frate... eram în anii mânzului... dar când s'a vesti mireasa, am să mai înfig un steag, sus, sus... Eu pentru acel ceas trăiesc, măi Ioane! Aveți grijă ce v'am spus, îndată vin Pașcanii... Să nu bată prea repede cu ciocanele, că tot lor își sdrobesc degetele... Mă auziți?

Rămase pe gânduri, îi veni în minte acea poruncă a neamțului *„alle Räder nach Osten!"* — și iar își închipui globul străbătut de milioane de roți, toate gonind spre Răsărit.

— ... și dacă se poate... reluă el, să pue piedică la roți, să nu fugă prea tare... N'au să crape, dacă le-or veni

vitele mai încet la abator.... Iată-ne, urcăm la Ruginoasa... Când vă ajunge dorul, mă găsiţi pe linie... dacă nu cumva m'or muta în altă parte... sau dacă nu m'or trimite pe front... dracu ştie!

— Cu bine, bade Zaharie, ne-om gândi la d-ta şi lucrul are să ni se pară mai uşor... Să ne vedem sănătoşi, cât mai repede, la nunta aceea...

Şi astfel, Zaharie Dâmbău urcă la Paşcani în alt tren de marfă, călătorind mai departe în rostul lui. Ceilalţi lucrători, înainte de a intra în ateliere, stătură ca înmărmuriţi uitându-se la trenuri; din sfert în sfert de oră porneau în şuierul puternic al locomotivelor, tixite de infanterie, artilerie şi tancuri. Roţile goneau ca'ntr'o rostogolire, mereu unele după altele, trenuri după trenuri şi acum lucrătorii înţeleseră mai bine cu ce putere uriaşă au de luptat. Unii clătinară din capete, alţii îşi strânseră pumnii, hotărîţi, şi astfel intrară în ateliere.

PARTEA III-a

I

Majurul Codău, după ce rămase numai în cămaşă şi'n izmene, se urcă în fundul patului şi abia după ce-şi întoarse, spre soba care duduia arzând, pântecul cât copaia, şi şi-l încălzi o vreme, răsuflă lung, greu, ca după urcuşul unui deal.

In căsuţa bătrânească era cald şi bine, zâmbeau din icoane nişte pustnici cu bărbi rare. La celălalt capăt al patului sta o femeie măruntă, uscată, împletind repede un ciorap. Cineva ciocăni uşor la geam.

— Vezi cine-i... spuse încet Codău şi abia atunci auziră ploaia de-afară, ploaia fără sfârşit căzând de paisprezece zile şi paisprezece nopţi; lampa clipoci repede, apoi sâmburele de lumină rămase drept, nemişcat, ascultând parcă sbuciumul dela fereşti al vântului, ţipetele unor stoluri întârziate.

Ochii lui Codău şi ochii Pazunei aveau aceeaşi neclintire ca şi lumina lămpii, ascultând. Focul îşi scoase limbile roşii din gura sobei, încât pustnicii din icoane păreau a se uita cu mirare la cei doi oameni încremeniţi fiecare la locul lui.

— Vezi cine-i, spuse Codău înc'odată, când ciocănitul s'auzi a doua oară şi Pazuna s'apropie de geam.

— Cine-i? Cine bate?

— Induraţi-vă şi deschideţi... s'auzi un glas plângăreţ. Sunt un soldat de-al domnului majur Codău. Vă rog, în numele maicii domnului...

— Deschide-i... spuse Codău, sărind din pat. Poate mă chiamă la cazarmă. Ce să fie oare?

— Eşti un bou încălţat, Iolampie... uşor spui deschide-i! Dar dacă-i vr'o unul căruia i-ai făcut mizerie... nu i-i fi dat concediu... a dezertat... acum vine şi-ţi dă maţele afară cu baioneta.... Hai?

— Nu, măi Pazună! Eu, în război, le-am fost ca un tată... Dacă era pe ucis, mă puteau ucide pe front. Feri la o parte, să-i deschid eu... Cine-i? întrebă lipindu-şi urechea de mantaua cu care era acoperită fereastra. Cine-i măi? că eu iau puşca...

— Om bun, dom'majur, să-mi sară ochii dacă nu-i om bun! Vă rog, primiţi-mă în casă, sunt bătut de vânturi...

— Măi... se miră Codău, trăgându-şi pantalonii. Al naibei să fiu, dacă nu-i aista glasul lui... lui... cum dracu îl chiamă? Unul... ei, cum dracu îi spune?

Obrazul i se lumină de bucurie, în timp ce-şi încălţa bocancii; îşi puse mantaua pe umeri, ieşi în tindă, trase zăvorul de pe uşă, grăind repede, cu glas mare:

— Cine-i măi? Poate-i unul din cei vechi, din cei 210? Unde eşti, măi? Care eşti, precista şi dumnezeoaica?

Simţi cum două mâni îngheţate îi prind mâna dreaptă ; o gură rece, aspră, i-o sărută lung ; după tremurul acelor mâni înţelese că străinul abia îşi ţine hohotul de plâns. Oare l-a picurat ploaia sau omul acela-i udă mâna cu lacrimi ?

— Hei, vină, vină... ce-i cu tine ? Cine eşti, omule ?

— Unul din cei 210, tătuţă Iolampie...

— Ei, bată-te apele... intră... haidě odată...

— Sunt plin de glod şi de păduchi... mi-i foame. Intinde-mi peste prag o coajă de mămăligă şi sfinţii să-ţi însemne fapta pe ceea lume !... Bogdaprosti, tătuţă...

— Ei, măi... se mânie Codău, cu mine nu te juca ! Ţi-am spus : intră... intră odată ! Cum te chiamă ? întrebă ducând străinul de mână, prin tindă, trecându-l pragul în încăpere.

Pazuna se furişă după sobă, focul scoase afară nişte limbi ascuţite, apoi, speriat, se trase în fundul sobei, scoţând un sunet între hârâit şi geamăt.

— Dadaci... făcu majurul, după ce-i privi lung pălăria mare, pleoştită, ilicul rupt prin care i se vedea pieptul, — şi picioarele învăluite în nişte cârpe ; tremura din tot trupul şi pe faţa acoperită ca'ntr'un obrăzar în barba neagră îi alunecau stropii de ploaie din gardina spartă a pălăriei.

— Da, tătuţă... sunt Niculai Dadaci... Mai bine rămâneam şi eu la „Cele Şapte Coline"... acum eram putred în luncă... ori mă mâncau peştii în Marea...

— Măi Niculai, măi... ce-i cu tine, precista şi dumnezeoaica ? Cum ai ajuns aşa ? Ia'n Pazună, scoate ceva din blidar... Unde umbli, măi Niculai, măi ? Ce-i cu tine ? Ia'n istoriseşte-mi! Ai auzit, Pazună ? Caută în blidar ceva de mâncare... Şezi, Niculai...

Se opri din vorbă ca dintr'o fugă, în timp ce Dadaci, aşezându-se pe prag, îşi puse pălăria la picioare stând nemişcat, cu capul în pumni. Picioarele lui mari, late, se alăturară, se strânseră unul lângă altul, ca ruşinate de flendurile pline de glod care le înveleau. Şi ţiganul începu a grăi abia într'un târziu, sub privirea mirată a majurului aşezat pe pat cu mânile cruciş. Pazuna, cu tot îndemnul lui Codău, nu se da urnită spre blidar ; cu nişte ochi răi, fulgera când spre Codău, când spre străin şi, în sfârşit, când Codău o apucă de mână şi-o repezi — ea pufni mânioasă, deschise blidarul, cotrobăind supărată, scoţând la urmă o jumătate de pâne cazonă şi Dadaci tresări, îşi deschise ochii mari spre ea, înghiţind în gol.

— Na-ţi... se răsti la el Pazuna, întinzându-i pânea, iar Dadaci, apucându-i odată cu pânea şi o mână, îşi apăsa gura pe ea, încât îi simţi dinţii reci, ascuţiţi ca colţii şi se trase înapoi, speriată, ameninţându-l pe Codău cu pumnul.

— Bogdaprosti... Bogdaprosti... bolborosi Dadaci, făcându-şi cruce şi prinzând a muşca din pâne ca o fiară, o sfârşi din câteva molfăituri, îşi adună firimiturile dela picioare, apoi se uita în jur, pe jos, cu nările pline de mirosul acru al pânii, stătu îndelung cu ochii îndreptaţi asupra blidarului, până ce Codău se răsti la Pazuna :

— Mai dă-i...

— Lasă... lăsaţi... bolborosi ţiganul, cuprins ca de-o ruşine, trăgându-şi picioarele mai spre prag. Se chiamă că mi-am prins o ţâră inima... Bogdaprosti doamnă...

— Mai dă-i... se răsti Codău la nevastă-sa, apoi se ridică, scoase din blidar o pâne, o bucată de slănină, un cuţit şi-o sticlă cu rachiu verde. Tot scorpie ai rămas, Pazună... o dojenea el, trăgând în faţa lui Dadaci un scaun, frângând pânea în două ; tot scorpie ai rămas, aşa cum te-am luat dela măta... Apoi, ştii tu ce-i pentru mine omul ista ? Cei 210...

Gemu şi-şi duse sticla la gură, bând până ce-şi pierdu răsufletul.

— Cei 210... Muşeniţa... acolo au rămas şaptezeci... Cele Şapte Coline... Dalnic... Tatarca...

— Ai jurat la nouă biserici că nu mai bei, Iolampie ! se oţărî Pazuna, repezindu-se să-i ia sticla.

Codău, întunecat, o repezi la o parte:

— Să piei din ochii mei, liftă... muiere... Am să beau... beau... că aşa-mi place... Am jurat? Şi ce-i? Dumnezeu ţine în cer registre de administraţie, foaie de alimente? Ce-i dumnezeu, majur? Ia'n nu mai umbla cu fleacuri!...

— Iaca, de asta am să mă duc eu de pe lume, acum la bătrâneţe... prinse a boci Pazuna, ghemuindu-se lângă sobă, uitându-se la ei cu nişte ochi ascuţiţi.

După aceea, pe când Dadaci istorisea, focul din sobă îşi domoli sbaterea, lumina lămpii împietri, galbenă. Pazuna se aşeză pe pat cu bărbia în pumn, ofta rar, rostind în răstimpuri cu un glas sugrumat de suspine:

— Vai, dumnezeule... doamne...

— ...când am ajuns la Pârâul Cârjei, tătuţă, pe-ai mei îi luaseră jandarii, îi mânase, cârd, la Ucraina... Ţiganul cel vechi, orbul, de supărare s'a înnecat în iaz... şi doar m'am bătut pentru Patrie, d-ta ştii, tătuţă... Ani grei, nu mi-am văzut casa. Ţuna mea rămăsese de dărvală, vai de zilele ei... I-au luat, i-au dus... cică să cureţe neamul de tot ce nu-i român... Eu socotesc că mai nimerit ar fi fost să prindă Mareşalul a curăţi pământul ista, nu de oameni nevoiaşi, ci de hoţi... de atâţia hoţi care-i are...

Tătuţă Iolampie! Intâi m'am socotit să mă duc după ai mei, la Ucraina... să merg, săptămâni, luni, ani... să-i aflu. Mi-a pierit inima. Cred că port în locul inimii un lemn ars... nu ştiu! De nenumărate ori am pornit la drum... m'am întors. Umblu hămesit de foame, dorm sub garduri, pe unde se'ntâmplă... mi-i frică de jandari. Trăiesc din pomana oamenilor şi-mi asudă faţa de ruşine... M'am socotit să mă strâng de pe drumuri, dar unde să mă strâng? Am venit să mă primiţi înapoi la reghiment...

Tăcu, îşi luă pălăria dela picioare şi când şi-o puse pe cap părea o pasăre ostenită.

— Vezi, Pazună... strigă majurul Codău, ridicându-se uriaş, roşu de mânie. Iaca de asta îţi spuneam eu... lumea nu-i bine orânduită... Tu, stăpân, iei omul sărac, îl înhami ca pe-un cal, îl baţi, îl porţi, îţi trage căruţa... după aceea, când te scoate la liman, îl arunci... Ei, bre, bre, asta nu-i bine! Pazună, Pazună! Măi omule... se întorse el spre Dadaci şi focul se trase iar, speriat, în fundul sobei, lumina lămpii tresări mirată. Afară ploaia cădea mai repede, undeva, în vecini, un cocoş strigă de trei ori miezul nopţii... Ce-ai să faci la regiment, măi omule? Eu te primesc, că nu-i moşia lui tata... Te trec la ordinar... stai o zi, o săptămână... după aceea te bagă în batalionul de marş, te mână pe front, la moarte... Asta vrei tu, Niculăeş?

Işi puse pumnii în şolduri şi se plecă asupra lui, privindu-l cum plânge liniştit.

— Vai, măicuţă a domnului... oftă Pazuna, uitându-se printre lacrimi la pustnicii din icoane. Şi nu mai îngădue ploile... adause ea ascultând cum cântă cocoşii, din ce în ce mai mulţi, ca nişte trâmbiţări de spaimă la o izărâre prin potop a lumii.

— Niculai Dadaci... spuse majurul Codău, îndreptându-şi trupul, repezindu-şi braţul spre el. Ascultă bine, soldat Dadaci! Eu, majurul Codău Iolampie, îţi ordon...

Speriat, ţiganul sări în picioare, pălăria lui mişcându-şi marginile, căpătă un aer de trufie...

— ...îţi ordon, Niculai Dadaci să nu te temi... îţi ordon să-ţi vie inima la loc... Inţelegi? Bine! Odată cu ziua, porneşti la Ucraina! Caută-ţi neamul!... Bani? Poi, măi cioroiule, nu eşti tu din cei 210?

Tăcu, oftă ştergându-şi ochii:

— ...cei 210, săracii... s'au stâns, fără lumânare la cap... ai lor, cei de-acasă, îi mai aşteaptă... copiii lor ies în crucea drumurilor... apucă străinii de mână... îi întreabă... străinii le răspund că părinţii lor au să vie... şi ei aşteaptă. In timp ce părinţii lor putrezesc... aşezaţi stivă, unii peste alţii, în fundul pământului...

Luă sticla, şi-o puse la gură, trase îndelung, într'un gâlgâit repede; şi cum rachiul se sfârşi, o aruncă în mijlocul casei şi căzu pe scaun, cu capul în pumni, grăind rar, printre nişte oftări grele, cu limba din ce în ce mai încleiată:

— ...îmi aduc aminte... la Cele Şapte Coline... din câteva sute s'au întors şapte... opt... Am făcut un foc între hulubele căruţei... le-am ars scrisorile... şi erau scrisori de aman... ca nişte tânguiri la morţi... parcă s'auzeau cum răcneau ei în vorbele din scrisori... răcneau s'audă pân'la cei de acasă... Când le ceteam scrisorile... auzeam în mine un vânt mare... auzeam cum plâng oamenii... mă asculţi Pazună? Fiecare cuvânt al epistoliilor era un plâns... O viaţă de om, n'am înţeles asta... îi croiam cu bâta... cu precista şi dumnezeoaica... Deodată, într'o zi, pe front, mi-am dat sama că sfarm sub bocanci suflete chinuite care plâng... Mi s'a înmuiat inima... mi s'a ticăloşit... nu ştiu... nu mai sunt bun de nimic... când iau acum în primire ostaşi, întâi le caut faţa... le văd durerea... cred că au să mă scoată la pensie... nu ştiu... Şi am fost în zilele mele, cel mai ţapăn majur! Tu ştii, cum mă arătam eu în poarta cazărmii, îngheţau toţi soldaţii, fugeau... s'ascundeau în fundul pământului... Azi m'am flecuit... sau, poate... cine ştie... asta mi-i inima adevărată... şi eu mi-am bătucit-o cu picioarele, o viaţă de om...

Işi legăna capul în pumni, ca'ntr'o tânguire:

— Vai... vai... majur Codău...

— Imbătrâneşti, Iolampie, îi răspunse Pazuna cu o clătinare a capului, oftând. Eh... am fost şi noi... în zilele noastre...

— Poate 'mbătrânesc, Pazună şi mi se'ntorc minţile acasă... mintea cea de pe urmă... Hei... măi Niculai...

— A adormit... taci... spuse Pazuna într'un şopot.

In picioare, cu mânile cruciş pe piept, cu capul rezemat de blana uşii, Niculai Dadaci stătea nemişcat, cu ochii închişi, parcă ascultând ploaia fără sfârşit de-afară, ţiuitul vântului în tindă. Respira uşor, pe faţă avea un zâmbet de bucurie.

— S'a dus... în lumea lui... spuse încet Iolampie Codău. Unde-l culcăm?

— Ii plin de păduchi... pe pat nu se poate... îi aştern jos...

— Bine, Pazună... bine... eşti bună... bună... cu toate că-ţi scoţi câteodată unghiile... şi mă dor sgârieturile... îs cu atât mai veninoase, cu cât îs unghii bătrâne...

Vorbind unul cu altul în şopot, luau dintr'o ladă un aşternut vechi, un cojoc de santinelă, o pernă umplută cu paie şi le duceau spre mijlocul casei.

— Nu ştiu cum... parcă mi-ar fi venit un frate... spuse la o vreme Pazuna, pe când potrivea paiele din pernă. Mă prostesc şi eu... Imbătrânesc...

— Hai, hai... nu-mi junghia inima... răspunse Codău, cuprinzându-i umerii slabi. Să culcăm omul... Niculai... măi Niculai!...

— Ce-i? Ce-i? Jandarii?

Deschise nişte ochi mari — şi văzându-l pe Iolampie Codău îşi îmblânzi faţa, îşi scăpa capul în piept.

— Dom'majur, îi vremea să mă duc... Bogdaprosti... cu bine!

— Nu vorbi în front, leat! Treci şi te culcă!...

— Mi-am făcut somnul... lăsaţi... bogdaprosti...

Pazuna trase în jos lumina lămpii.

Dadaci, descheindu-şi şerparul, gata să se întindă în lâna cojocului, simţi până'n creieri mâncărimile păduchilor şi începu să se scarpine încleştându-şi dinţii. „Le-aş umple toată casa de păduchi..." gândi el şi numai se prefăcu că se întinde în aşternut, până ce Codău suflă în lampă; după aceea, potrivindu-şi sub cap şerparul, se întinse pe podeaua goală, îndepărtând de el cojocul cât mai mult, în timp ce Iolampie Codău, adormind, prinse a sforăi puternic, scoţând dintr'o nară un strigăt speriat de cocoş, din cealaltă un geamăt. La picioarele bărbatului ei, Pazuna sta trează şi

spuse când s'auzi goarna regimentului:

— Doamne... câtă amărăciune îi pe pământ...

Apoi, cu glas scăzut, vru să-şi trezească omul:

— Iolampie... măi Iolampie... auzi...

Codău sforăia înainte. Afară s'auzeau cum trec spre front companiile batalionului de marş. Nişte oameni tuşeau, sforăiau caii, scârţâiau roţile trenurilor de luptă. O suduitură scârnavă s'auzi în dreptul casei. Cineva gemu, un glas mânios striga:

— ...că dacă strici alinierea... fătătoarea mâne-ta... te găuresc cu glonţul... Ţine cadenţa... Un, doi... trei... patru... un, doi.... trei... patru... Du brandul cum trebue, dobitocule... Majur, dece fătătoarea mâne-ta ascunzi felinarul? Lasă-l în prăjină! dă ordin... mergem cu felinarele'n prăjini... ce, vi-i frică de avioane, fătătoarea mamei voastre? Nu ştiţi că avioanele nu vin pe vreme de ploaie? Felinarele sus, răscrucea mamei voastre...

— ...ieşim din oraş ca hoţii... strigă iar glasul acela, după o vreme, în dreptul casei. Il părăsim ca pe-un cimitir... Dece nu cântă fanfarele? Unde-i muzica? Să cânte... să se deştepte toţi trântorii care dorm... Executarea! Ei... n'am dat eu ordin? Să nu văd muieri... nicio muiere! Acasă, la plozi, la curvărie! Ostaş, repede-ţi dracului muierea! N'auzi, muiere? Fugi de lângă oştaşi, că-ţi bag sabia'n noadă... Cară-te odată...

— Vai... Of... Oachim... măi Oachim... unde te duci tu? prinse a boci o femeie şi glasul răstit strigă:

— Taci, fătătoarea şi răscrucea... taci!... Care-i ostaşul pe care-l boceşti? Cel cu brandul? Din ce companie, mârlan? Cum te chiamă, mârlan? Vrabie Constantin? Unde-i comandantul? Ascultă, locotenent, la primul popas, aplici mârlanului treizeci de trăgători... Dece nu cântă muzica?

— Am dat ordin, domnule colonel... ordin...

— Bine... să cânte odată... Nu ştiu... eh, mama dracului... parcă mi-am lăsat aici sufletul... oraşul pare un cimitir... d-ta nu simţi asta, domnule maior?

— Dacă ordonaţi d-voastră...

— ...simt aşa... că parcă eu rămân aici... şi spre front îmi merge numai fantoma... dracu ştie... iar muieri? De unde răscrucea măsii ies atâtea ţărănci? Uite-o... aceea are prunc... dă ordin să nu s'apropie de trupă... că le calc sub copitele calului... Eh... cimitir... adio...

Inainte, în capul coloanei, s'auzi fanfara, abia răzbătând înapoi prin ploaie, strigând jalnic peste casele adormite; s'auziră chiote, porniră vestirile de ziuă ale cocoşilor, goarnele, chiotele, parcă cereau îndurare, parcă cereau destinului voie să se întoarcă înapoi din drumul acela negru, blestemat, către fundul lumii. Apoi, peste acoperişurile ude, peste grădinile goale, rămase ploaia singură.

„Mă duc la Ucraina..." îşi spuse Niculai Dadaci ridicându-şi capul de pe şerpar.

Şi Codău, trezindu-se, îi spuse:

— Cât mai repede, la Ucraina...

— Trebue... îi întări cuvântul Pazuna, descoperind fereastra.

— La Ucraina... spuse, hotărît, Dadaci, sculându-se.

— Intâi îţi dau bocanci, cămaşă, izmene, veston şi bani de drum...

— Uitaţi-vă... răsare soarele... spuse Pazuna, uitându-se la Răsărit, într'o mirare plină de evlavie... Sfinte soare, de când n'ai mai răsărit aşa...

Işi împreună mânile şi soarele răsărind roşu, fugărea negurile, ferestrele caselor parcă râdeau de bucurie.

In capul convoiului 700 mergeau cei din Moldova, care mai aveau pe ei nişte rămăşiţe de cămăşi mârşave, nişte flenduri de cojoace strângându-şi-le la piept cu desnădejde. Copii numai în nişte cămăşuici, cu picioarele subţiri ca fusele, înlemnite de frig, se uitau cu spaimă în lungul stepei, înainte de a porni repede, ţinându-se de poalele femeilor care duceau pe umeri coşărci încărcate cu flenduri, bucăţi de ţoluri şi lăicere afumate; picioare negre de pirostrii ieşeau afară din amestecul acela, ca nişte picioare negre de dihanie... Unele, în coşurile de pe umeri, duceau prunci de ţâţă, ale căror capete goale se legănau într'o parte şi'n alta, în cumpănirea coşului. Purcei negri, cu sfârle ascuţite, duceau în braţe altele; moşnegi ciolănoşi, cu ochii plini de întuneric, trăgeau după ei cară şi tărădăici în care stăteau îngrămădite zeci de capete, vinete de frig, cu ochi deschişi în spaimă, cu ochi adormiţi sau închişi numai pe jumătate. Rânduiţi astfel, pe neamuri, ţiganii aceştia grăbeau, cu toate că pământul le apuca picioarele în hleiul greu şi al doilea pas îi descălţa de rămăşiţele de opinci, îi descălţa de ciubotele rupte dela oul piciorului.

In urmă veneau cei de pe Olt, cu plete lungi sub cuşme; când îşi clătinau capetele, în plete le sunau arginţii cu pajuri, ei tresăreau parcă ascultând ca un răsunet plin de soare al trecutului. Aceştia, la izgonirea din ţară, avuseseră cai mândri, şi cine era pe lumea asta ca vornicul lor, Brandabur? Inalt, pietros, cu ilic cu găetane roşii, cu pantaloni largi, scurşi în ciubotele de iuft, când da glas de poruncă peste şatră, copiii se opreau din ţipăt, cânii se opreau din hămăit, ~~barosurile se opreau din bătutul~~ ferului ; atunci, singurele făpturi care-i stăteau lui Brandabur în faţă, mândre, erau focurile arzând straşnice între corturi.

Când porneau la drum, Brandabur, călare pe armăsarul lui alb, dădea un chiot şi pământul prindea a dudui în urma lui, sub galopul cailor, sub fuga de vântoasă a căruţelor.

Căzut în umeri, cu amândouă mânile băgate în sân, dârdâind de frig, abia mergea acum şi abia-şi zărea ca printr'un păienjeniş picioarele goale, abia smulgându-şi-le din glodul drumului. La dreapta lui mergea un flăcău înalt, sprijinindu-şi fiecare pas într'un băţ cu măciulie de aramă; feciorul din stânga avea pe el doar nişte flenduri de pantaloni, gol cu totul dela jumătate în sus; îşi privea în răstimpuri pieptul plin de un păr roşiatic şi când nu mai putea merge, celălalt flăcău îi întindea băţul.

— Am să mor... mă trage la el pământul... bolborosi vornicul, oprindu-se. S'aveţi grijă... să nu uitaţi... Dacă trăiţi, istorisiţi copiilor... să nu uite... neam de neam, să nu uite...

— Vom ţine minte... răspunse feciorul din dreapta.

— Da, tată, vom ţine minte... răspunse cel din stânga.

— Eh... urît... cât de urît îi aici!... se strâmbă Brandabur, stupind asupra glodului... Nu-i loc să mori...

— A pierit iarba, tată... îi răspunse cel din dreapta, a ars-o vântul... îndată ninge...

— Opriţi-vă! Scoateţi-mă din cârd... pe câmp... măcar să simt mireasma de rădăcini... de buruieni putrede...

Cei doi feciori îşi puseră la îndemâna mânilor lui umerii şi Brandabur se sprijini tare de ei, trecând şanţul într'un pâlc larg de iarbă alburie.

— Stai... Stai... strigă un jandarm, venind în fugă. Vrei s'o ştergi, moşule? Dacă 'ncerci, te puşc tot amu...

— Da, prietene... grăi rar Brandabur, ~~îndreptându-şi umerii~~, scoţându-şi înafară pieptul, fluturându-şi cu mândrie pletele; răsări deodată, Brandabur cel de ieri, din propria lui ruină.

Se uită semeţ la jandarmi, înfrun-

tându-i de sub cuşma lui brumărie, încât soldaţii îşi priviră armele cu nelinişte, iar în ochii celor doi feciori ai vornicului, ca şi în ochii tuturor şătrarilor care se strânseră liotă în jur, răsări flacăra dreaptă a unui zâmbet. La Asfinţit se văzu o ţandără de cer albastru. Soarele, coborînd către lutul depărtărilor, se arătă roşu în ţandăra aceea — şi Brandabur, după ce se descoperi salutându-l, îşi scăpă iar umerii în jos, pieptul i se trase, barba i se ghemui în piept, căzu în genunchi, ţinut de subţiori de către cei doi feciori ai lui — şi de undeva, din mulţime, gemu o armonică. O brazdă de fân se afla lângă picioarele vornicului. El îşi ascunse faţa în fânul acela, să nu-i vadă oamenii strâmbăturile. Şi stând aşa, cu faţa în jos, îşi băgă amândouă mânile sub fânul acela, ca sub un căpătâi, căutând îndelung, se răsuci cu faţa la cer, având în pumni fire de trifoi, fire de iarbă, scormonite cu degetele, smulse din rădăcină. Işi duse amândoi pumni la gură, sărutând plantele şi încremeni aşa...

Coborî pe întinderi un amurg urît cum trebue să fie amurgul spânzuraţilor. Mulţimea se puse în mers, grăbind să n'o apuce noaptea, grăbind către noaptea care venea din toate laturile pământului. După ce cei doi feciori puseră peste trupul tatălui lor brazda de fân, săriră şanţul în drum, se alăturară oamenilor, dar acum nimeni nu se mai ferea de dânşii să le facă loc pe cărare, nimeni nu-i mai ajuta când, sfârşiţi, cădeau...

Inaintea lor mergea scârţâind o şarabană largă. Sub coviltirul de ţoluri sta, asemeni unei movili, cuprinzând cu piatra de moară a şezutului toată şarabana, vorniciţa Burca, acoperită dela gât până la vârful picioarelor într'o fustă roşie. De sub marginile fustei îi ieşeau afară, ca trei căpete de pocitanie, trei căpuşoare de prunci, mărunte, cu părul creţ. In poala adâncă, ea ţinea o găină neagră, care cârâia mulţumită de căldura bună. Pe-un draghin al şarabanei sta un cocoş sgribulit, cu capul băgat adânc sub aripă, clătinându-se în mersul greu al roţilor. Când găina sări din căldura cuibarului, cotcodăcind asupra oului, cocoşul îşi trase capul de sub aripă, se înfoie, întorcându-şi spre ea creasta semeţită. Burca, scoţându-şi de undeva, din faldurii fustei, mânile scurte, grase, luă oul, trecându-şi-l, cald, când într'o palmă când în alta, şi capetele creţe ale celor trei danci ieşiră mai tare de sub fuste.

Dar în urma şarabanei era bucluc mare de glasuri. Cocoşul îşi întrerupse cântecul, găina se ascunse sub fustă; Burca, fosăind din guşa umflată cât un bostan, întoarse capul în urmă cu nelinişte. Unul, cu un picior de lemn, făcea salturi prin glod, strigând, chemând în urma lui un cârd de ologi, oropsiţii şatrelor. Veneau nişte arătări de femei, şchioape, cu câte un ochi acoperit de gâlme groase ca lipitorile; băieţaşi cu pântecul gol pocneau cioturi de mâni tăiate cu toporul, din coate: alţii, cu câte un picior retezat de sub pulpă, grăbeau într'un mers strâmb, abia sprijinit în nişte bâte.

— Jos... Burca... jos! Jos dubala... jos... să urce ologii... Ea merge în car, ca o împărătească! Jos Burca... jos!...

Cei doi feciori ai vornicului se opriră la spatele şarabanei, cel înalt îşi ridică spre ei bâţul cu măciulie de aramă:

— Ce vreţi?

— Jos... Burca, jos!... Să urcăm noi, ologii!... Jos!... Jos!...

— Cine vi-i de vină că sunteţi ologi? strigă celălalt fecior. La ce v'au tăiat părinţii mânile? La ce v'au tăiat picioarele şi v'au scos ochii, trântorii? Cine vi-i de vină că v'au ologit, v'au făcut cerşetori?...

Nu-şi sfârşi cuvântul, căci ologul cel fără picior îl pocni cu bâţul în moalele capului, repezindu-l la o parte, strigând:

— Jos Burca!... Jos!... Brandabur a murit... a murit Brandabur... Jos Burca!... Jos!...

Inconjurară şarabana şi cei doi cantâri dupuroşi întoarseră spre ei nişte ochi plini de înţelepciune şi resemnare, în timp ce feciorul lui Brandabur, cel lovit în cap, sta ameţit, simţind cum i se scurge pe spatele gol, îngheţat de frig, sângele fierbinte.

Cu nişte obraji pământii sub cozorocuri, jandarmii se uitau nepăsători la răzmeriţa ologilor, unii râdeau cu gurile desfăcute până spre urechi.

— Să vedem ce-are să fie... rosti unul, şi convoiul sur, lung de câţiva kilometri, se opri; după aceea îşi răsuci capul, prinse a se încolăci ca o uriaşă viperă, pe miriştea plină de umbrele mari ale amurgului. S'auzeau blestemele femeilor, ţipătul copiilor. Şi, cum convoiul se opri, ologii se strânseră grămadă, aşezaţi în glod, pândind şarabana.

Pe-alocurea s'aprindeau limbi de focuri mărunte; jandarmii se repezeau şi le sdrobeau sub tălpile bocancilor.

III

Intr'un târziu, după moartea amurgului, când nenorociţii se ghemuiseră cu genunchii la bărbii, dârdâind, plângând de frig, la locul acela de popas ajunse un drumeţ înalt, cu cuşmă. Se duse de-a-dreptul la jandarmii care aprinseseră un foc şi spuse, tot dându-şi sumanul la o parte, ca să i se vadă traista'nflorită:

— Cu bun ajuns, fraţilor... Vă caut urma de mai bine de trei săptămâni. După cum văd, mânaţi ţiganii în fundul lumii. A... eu, dumnezeu ferească!... nu spun că nu-i bine şi aşa... nu! eu am gospodărie pe sprânceană... Fac piepteni, câştig... Sunt gospodar...

— Ia'n mai las-o şi treci şi tu în cârd... îi răspunse un sergent, unul mărunt, îndesat, cu o mustaţă rară parcă înfiptă cu coada fusului. Ce hram porţi tu prin Ucraina?

— A... eu am hârtie... am *pass*... Merg oriunde... Iată!

Işi trase traista dinainte, scoase o hârtie, o despături, întinzând-o jandarmului. Hârtia asta... ei! câţi bani mă ţine! Dar am căpătat-o... Pe lumea asta, cu bani poţi orice... orice... Şi eu, de bani, dumnezeu ferească... nu duc lipsă...

— Şi care-i rostul să baţi glodul în urma lăeţilor?

— Rostul, măi frate? Am, prin ţiganii iştia, un neam... Aş scuipa ceva bani celui care mi-ar face binele! Ii o femeie, una Ţuna... Scuip bani, oricâţi, numai să mi-o deie, s'o trec înapoi în ţară...

Jandarmii se ridicară dela foc, se traseră de-oparte, şoşotind repede, cap la cap. Sergentul se întoarse:

— Poi, măi bade... noi, negustorie cu ţigani n'am făcut. Am făcut cu jidovi, cu ce vrei, dar cu ţigani nu. Câţi bani scuipi?

— Scuip oricât... zece mii... douăzeci de mii... treizeci de mii... Dar dacă facem, trebue mai repede... In zori să fiu înapoi la Nistru...

— Una Ţuna? Care dracu o fi? Ia'n du-te unul şi strig-o pe Ţuna, numai de n'o fi crăpat de frig, în lungul drumului... Ai văzut cimitirele, ţigane?

— ...După cimitirele ţiganilor m'am ţinut... aşa v'am nimerit, răspunse pieptănarul, oftând. Pe vornicul Brandabur l-am pipăit... era cald încă, sub brazda de fân... ţinea în pumni fire de iarbă... parcă muşcă iarba aceea. Abia am fugărit ciorile de pe dânsul...

Focul căzu în şanţ, ca o podoabă netrebnică nopţii aceleia. Un bocanc îl călcă, îl prefăcu în cioburi. O singură scânteie se furişă de sub talpa jandarmului, se roti jurîmprejurul oamenilor şi se întoarse la locul ei, în şanţ, stingându-se.

— Oh... oftă pieptănarul... copleşit de tânguirile, de gemetele ţiganilor.

Apoi speriat, adause:

— Să nu credeţi... nu! Ţiganii? Li se cuvinea... da! pământul trebue curăţit... trebue... Făceau degeaba umbră... ţi-era ruşine să-i vezi. Bine-a făcut stăpânirea... bine!

— Eh... năsălia mâne-ta! îi răspunse un jandarm, oftând. La ce bleşteşti aşa din gură, ţigane? Nu ţi-i silă? Ia'n auzi-i cum strigă... copii de ţâţă... mor înnecaţi în şanţuri... capătul lumii!... Nu pentrucă eşti de-ai lor... dar aşa... eşti om... şi ei sunt oameni...

— Asta-i numaidecât aşa... răspunse repede pieptănarul, făcând o plecăciune spre umbrele soldaţilor. Asta-i numaidecât! Iai oamenii dela vatră... din cenuşa lor... îi mâi în străini... dece?

— Asta înseamnă că grăieşti contra Mareşalului... îi răspunse alt jandarm, abia stăpânindu-şi râsul. Şi dacă ai grăit aşa, te ducem şi pe tine... he-hei... la Volga...

— M-m... m... bolborosi pieptănarul, ne mai ştiind ce să răspundă ca s'o nimerească.

— Ii vedea tu, cioară... Ia'n treci în cârd... spuse cel care-l suduise. Ia'n treci, să vezi cum după trei zile de mers îţi pui ciolanele la marginea drumului. Ii uşor de râs... cel mai uşor... dar ia'n pune-te în locul chinuitului... De săptămâni prin ploaie... gloduri... foamete. Cad pe rând, tată, mamă... tu treci peste ei... mâi'nainte, îndoit sub sacul plin de boarfe... Bre, eu ştiu cum vine asta. Mergi... mergi... şi fără să duci nimic în spate... numai cămaşa pe tine... la o vreme simţi că ai în cârcă un deal... dracu ştie... şi te îndoi, răsufli greu. Te sbaţi să-ţi arunci povara... pe dracu! povara îţi eşti chiar tu... Sunt unii care, în dricul trudei, simt pe ei şi greutatea unui fir de colb... greutatea unei muşte... Dar nu mai vine cel cu Ţuna, sau cum dracu o chiamă... Şi bate vântul...

Soldaţii se strânseră mai bine în mantale, biciuiţi de-un vânt cu glas mare care le învăluia picioarele. Pe obraji li se lipiră cei dintâi fulgi.

— Noi... îmbrăcaţi... şi tremurăm. Dar ia'n socotiţi cât de frig trebue să le fie ţiganilor... Sunt goi, numai sdrenţe pe ei. Un fecior de-al lui Brandabur îi gol dela jumătate în sus. Sunt copii cu totul în pielea goală... E-he... şi vine iarna... Să le dăm voie s'aprindă focuri... şi s'aprindem şi noi un foc ţapăn... Ia'n svârle-mi chibriturile, Ghivei...

Adună în şanţ rămăşiţa tăciunilor, rupse cu amândouă mânile iarba uscată, ceilalţi aduseră coceni, snopi putrezi de pâne albă — şi focul şovăi mult înainte de a se întemeia între malurile şanţului. Cum se zări până la ei creasta purpurie a focului, ţiganii aprinseră iarba tăpşanului şi se văzură trupuri goale, mâni, sute de mâni, sute de picioare, întinzându-se spre flacările mărunte cu strălucire de-o clipă. Se îngrămădeau unii peste alţii la flacări, mai cu samă doldora aceea de schilavi, de orbi, de ciunţi, părăsind pânda şarabanei cu Burca.

Stând ţapăn în picioare, pieptănarul, ori de câte ori focul din şanţ creştea, îşi tot da sumanul la o parte, arătându-şi traista cu flori, şi-şi tot netezea mustaţa, pândind spre viermătul plin de strigăte.

— Nu mai vine... spuse el într'un târziu. Cine ştie... poate nu se mai află la faţa pământului...

Soldatul care-l suduise răspunse:

— Bre, omule... cine ştie... poate-i în pântecul hultanilor... Au murit multe, al dracului de multe... la început, făceam procest-verbal. Iscăleam eu, sergentul şi vornicul. Dela o vreme, am lăsat-o baltă cu procestele... prostii... ce mai ajută?

Dar pieptănarul nu-l auzi ce spune, căci dinspre viermăt venea, cu un copil de mână, o femeie urmată de un jandarm. Tustrei se opriră la marginea şanţului.

— Ţi-am adus-o... spuse jandarmul... Hai, scuipă miişoarele... pân'nu le scuipi, nu trece şanţul...

— Ii tătuca? scânci copilul.

Şi Ţuna răspunse într'un târziu:

— Nu... îi bădiţa... Ce caută?

— Ţuna... lele Ţuna... făcu pieptănarul, întinzând mânile, gata să sară şanţul... Am venit... Ţuna... să te iau acasă...

— Stai !... îl opri sergentul. Scuipă întâi miile...

Cu capul în pământ, pieptănarul gândi mult, răspunse plescăind din limbă :

— Ii uşor să spui : scuipă... Stai o leacă... să văd pe ce le scuip. Văd că are şi copilul... Stai... aşa, socoteala mi se'ncurcă... Cu copilul, îi greu de mers... Atâta drum... Dar... lasă. Ţuna... întrebă. el, cu glasul răguşit, Ţuna, vii înapoi acasă ?

— Cu toată inima... cu toată, bădiţă... mai repede... sunt moartă de foame...

— Iată treizeci de mii... spuse pieptănarul către jandarmi, dând sergentului un teanc de bani. Bogdaprosti, fraţilor ! Hai, Ţuna, treci şanţul...

— Ne iei acasă ? întrebă copilul, dar pieptănarul îi izbi pe-ascuns un ghiont drept sub inimă, încât plodul scânci, gata să cadă.

— Ţuna... bâlbâi pieptănarul, dând s'o cuprindă, dar ea se feri la o parte. El s'apropie de ea, întinse mânile pline de tremur, căutându-i bogăţia de altădată a sânului, îşi slobozi mânile în jos pe trupul ei, spre şoldurile de altădată, pline. Acum, se feri el la o parte — şi mai simţea în vârful degetelor ciolanele pieptului uscat, scorojit, ciolanele goale ale şoldurilor; parcă pipăise o moartă scoasă din groapă, un sac plin cu oase.

— Porniţi mai repede ! le spuse, apăsat, sergentul. Ce vă mocoşiţi ?

La trei paşi de Ţuna şi de copilul ei, pieptănarul tăcea, mâncându-şi unghiile. Proastă negustorie... Scuipase degeaba atâtea mii, mii câştigate cu greu, din vânzarea a peste cinci mii de piepteni... Dăduse banii pe gârlă, boul !...

— N'o mai iau... spuse el, sărind şanţul la foc. Scuipaţi-mi miile înapoi !

— De scuipat... cum nu ? Te putem scuipa, dar nu cu mii. Te putem scuipa cu stupit adevărat şi cu nişte palme... Şi dacă faci gură, îţi putem scuipa şi-un glonţ, drept între ochi ! Drumul, ţigane...

— Vai, oameni buni... nu mă nenorociţi ! Daţi-mi înapoi banii... Vă rog ca pe Isus Cristos... Nu mă nenorociţi, oameni buni ! Mi-am vândut bruma de pe lângă casă... cânele din lanţ... găinile.

Căzu în genuchi, cu mânile împreunate, făcea mătănii, sărutând bocancii soldaţilor.

— Oameni buni... Oameni buni... Aveţi îndurare... milă...

Ţuna trecu şanţul, îl privi şi-l stupi drept în obraz.

Mi-ai tras cu ghiontul... îi spuse copilul Ţunei, stupindu-l şi el, în râsul jandarmilor.

Atunci pieptănarul se ridică, buimac, cu părul căzut pe ochi şi un vânt amar îi bântuia sufletul. „S'o fi luat... aşa cum îi... uscată, slabă...".

— Ţuna... Ţuna... se rugă el spre pâclele unde se izărâse femeia.

— Bun negustor... râse sergentul. Ai pierdut şi vaca şi banii... Fă-ţi vânt de-aici... că te luăm în baionete...

— Cel puţin... duceţi-i sumanul ista... să-i ţie cald... se ruga pieptănarul lepădându-şi sumanul şi rămase într'un mintean alb ca varul de sub care-i ieşeau poalele lungi ale cămăşii înflorite, traista cu flori mari, cu baieră colorată.

Porni înapoi către Soare-Apune cu toată fiinţa bântuită de vântul acela amar. Gemu, şi un soldat spuse :

— Cioroiul... plânge...

Vântul cu şuiere umplu stepa. Fulgii mari prinseră a acoperi grămezile de oameni.

— Oare dece nu mai vine Vorbă-Lungă ? întrebă sergentul... Ninge... vine viforul... au să îngheţe... Convoiul numărul 700... râse el amar, aşezându-se mai bine pe şanţ, învelindu-şi picioarele cu poala mantalei.

Dinspre Răsărit s'auzi cum s'apropie un cal, strănutând, smulgându-şi cu greu picioarele din glod.

Un glas înfundat îl suduia, îl îndemna să meargă mai repede.

— Bre... au ieşit lupii... spuse soldatul Vorbă-Lungă, îndoit de spate, cu capul strâns între umeri. Mergeam, deodată gloaba de cal nu mai merge. Nu şi nu... s'a înţepenit bine în tuspatru picioarele... Sforăia... şi nimic. Cum mă uit eu bine... în faţă cumătrul... nişte ochi verzi... un cârd întreg de cumătri... S'au aşezat jos, pe pântece, inima'n mine cât mărgica... nu-mi puteai băga între buci un ac... Şagă-i asta ? Scot chibritul... ştergarul... dau foc ştergarului... mi l-a luat vântul din mână, aşa aprins... l-a dus departe drept înspre lupi... lupii au luat-o la fugă... Ia'n auziţi... vi-s încărcatele armele ?

— Au destui morţi, prin toate şanţurile... numai morţi, unde te'ntorci... răspunse sergentul. Ei, cum îi cu convoiul numărul 700 ? Până unde mergem ?

— Bre... la Nicolaev am ajuns... ce-am văzut... ţi se sbârleşte părul... Pe-un câmp, ocoale lângă ocoale... în ocoale glod, spurcăciuni omeneşti.. să-ţi verşi maţele... în mijloc gropane... peste gropane întinse scânduri... punţi... stau pe punţi, înşiraţi câte douăzeci, cu durligile goale... se screm... n'are ce ieşi... nu li se dă mâncare... Bate exantematicul...

— Acolo ducem şi convoiul numărul 700 ?

— Am ordin scris. Il putem opri şi aici, departe de aşezări omeneşti. Dacă dă boala ? Eu, dom'sergent, zic să stăm aici... la zece kilometri avem legătura... aprovizionarea. ...Brrr... mama dracului ! Mi-i frică, fraţilor... Simt cum mă pişcă un păduche... m'am dus... S'aveţi grijă : cum îţi găsi pe voi păduchi cu cruce neagră pe spinare — să ştiţi că aceia dau moarte... Putem începe din zori la săpatul bordeielor. S'au flecuit toţi ţiganii ? Şi doar îs învăţaţi cu frigul... cu mersul... He-e-e... da-i altceva când rabzi frig şi umbli lumea de voia ta... Ia'n sbârliţi un pic focul, să mă încălzesc la mâni...

— Ascultă, măi Vorbă-Lungă...

— Da, dom'sergent...

— ... şi n'ai aflat, după asta ni se dă concediu ? Ce boala facem ? Nu mi-am văzut casa de doi ani... Car convoaie... Eh... m'am hrănit...

— Concediu... dom'sergent... când i-am pomenit d-lui locotenent despre concediu, era să mă izbească'n cap cu bocancul... tocmai se încălţa — după o perdea i se îmbrăca curva cu care dormise. Mă uit... trag mai bine cu coada ochiului... când colo o ţigancă numai piele şi oase. Nu s'a ruşinat... a ieşit la faţa mea în sgaibele goale... o copilă... să fi tot avut treisprezece-paisprezece ani... ce avea ea frumos, erau ochii... nişte ochi cum n'am mai văzut ...cred că adoarme şerpii...

IV

Lucrau de trei zile şi trei nopţi, viermuindu-se fără hodină, trecându-şi unii altora cele câteva hârleţe, săpând cu desnădejde, scormonind ţerna cu jumătăţi de potcoave, cu bricege, cu degetele ; săpau neîntrerupt, parcă spre a se ascunde mai repede în pământ de frica frigului, de frica fulgilor şi de frica corbilor care se statorniciră odată cu ei în partea aceea a lumii.

Copiii cărau ţerna cu pumnii, cu rămăşiţele de pălării şi cuşme, femeile o cărau cu poalele fustelor şi ale catrinţelor, într'o grabă din ce în ce mai mare, se îndepărtau în stepă, întorcându-se cu braţul plin de spini arşi de vânt, cu paie greblate cu degetele, cu snopi de strujeni chiftind de-o sevă putredă — şi astfel în zorile dimineţii a patra, pe acel

câmp se întemeiase un sat cu bordeie, ridicându-şi ţuguiul acoperişurilor către nourii galbeni ai răsăritului.

Cocoşul Burcii cânta de trei ori — şi dimineaţa se făcu parcă mai luminoasă.

Ţipenie de om nu se vedea afară, acolo unde satul era întemeiat gata. Bărbaţi, femei, copii, intrară în hrubele acelea, ca de vii în morminte, stând îngrămădiţi cap la cap în faţa focuşoarelor galbene aprinse în nişte cotruţe ale gropilor şi, doamne... cum dădură de căldură, îşi simţiră mai tare foamea, îşi apăsă întruna pântecele cu pumnii. Şi-apoi vântul le bea aşa de repede focurile din cotruţe! Cum se rânduiau flacările mai bine pe ars, la gura burluelor se întemeia hora dracului, învârtejind fulgii, ţiuind, răpind focurile cu tot cu scântei şi paie, ducându-le vârtecuş spre iarna plină de vânturi a văzduhului. Feţe cu ochi ieşiţi, cu mustăţi sbâreite, suflau în nişte băleguţe de mânz aprinse — şi cu cât suflau asupra lor mai tare, ele prindeau flacăra albăstruie, se mistuiau repede, vântul de-afară le fura pulberea şi cenuşa. Astfel că, ţiganii umblau cu ochii după tot ce-i pe lumea asta lemn. Şi, în a patra noapte din viaţa acelui sat, pe când ologul cu picior de lemn dormea dus în hruba lui cu pumnul sub sac, cu piciorul de lemn alăturea, în hrubă intră un cârlig care cotrobăi scurtă vreme cu ciocul într'o parte şi'n alta şi când dădu de piciorul de lemn, îl apucă, îl trase afară unde s'auziră şopote şi o fugă repede... Mai apoi, rupt în genunchi, sdrobit cu o muchie de bardă, piciorul de lemn fu împărţit în trei părţi frăţeşti şi ars până la cuie în trei cotruţe din trei bordeie. Tot în a patra noapte a acelui sat, căruţa vorniciţei Burca fu desfăcută până la cuie, împărţită, sdrobită, mistuită, încât în zorile zilei a cincia, Burca, rotundă ca o roată de moară, învelită din cap până'n picioare în fusta roşie, fu găsită aproape îngheţată de frig, stând pe piatra de moară a şezutului, abia fosăind din guşa cât un bostan.

Mâncarea lor, sacul de fasole, venea greu şi înainte de a porni dela punctul de aprovizionare, îl drămuiau sergenţii şi majurii, aşa încât la ei ajungea numai o pătrime. Mulţi se trezeau din somn mirosind sau aproape muşcând din trupurile vecinilor şi toţi se priveau mohorît, obrajii se prelungeau, se ascuţeau din bărbii, iar printre firele sbârlite de păr care le acopereau gurile, unii arătau câte-un colţ galben, într'un rânjet.

In partea din Miezul Nopţii a aşezării, şi'n a zecea zi mai lucrau. Le îngheţau mânile pe hârleţi, pe bucăţile de fer cu care scormoneau zi şi noapte. De departe, femeile acelea în sdrenţe păreau nişte arătări ale omătului. Movilele de ţernă arătau ca nişte buboaie vinete ale pământului.

Apoi, într'o zi, odată cu apropierea nopţii, din fulgi se arătă acolo un străin. Ţuna, îngropată până la grumaz în pământ, se opri din lucru, privi întâi cei doi bocanci, o traistă plină, apoi îşi ridică ochii la picioarele, la trupul în veston şi privi mult faţa pământie a străinului.

Stătu mult aşa, cu mânile îngheţate pe coada hârleţului, privindu-l. Străinul mişcă repede pleoapele, scăpând pe fruntea ei două lacrimi. Vântul îi mişca repede marginile pălăriei.

Ţuna abia bolborosi:

— Niculai... măi omule...

— Doamne... femeie... nu ne-am văzut trei ani...

— Mai trăieşte băiatul, Ţună?...

— Stă la un foc, într'o groapă... Ce ai de gând?

Niculai Dadaci privi cu grijă în toate părţile şi răspunse:

— Am venit să vă fur... să vă iau acasă... Noaptea asta...

Coborî în groapă şi-i luă sub veston mânile îngheţate. Tăcură, privindu-se.

— Acum, du-te şi adă pruncul! Eu mă trag înafara lagărului, când îi fi gata, bate de trei ori în hârleţ cu o piatră. Puterile să ne-ajute...

Işi luă repede traista dela picioare, învăluindu-se în legănarea fulgilor.

... La vreme de-un ceas, erau departe. Niculai mergea înainte, ducând în spate băiatul băgat pe jumătate în traistă şi avea băiatul pe cap o cuşmuliţă caldă, trupul îmbrăcat bine în nişte străiţe calde. Venind în urmă, Ţuna muşca dintr'o bucată de pâne aproape îngheţată, o rupea cu degetele şi şi-o băga în gură, udată de fulgi şi mai udată de lacrimile care-i curgeau şiroaie.

V

Cum se repezea vântul, pereţii aveau nişte trosnituri uşoare, felinarul prins drept în mijlocul grinzilor, se legăna, tăciunii din vatră scoteau un geamăt. Baba de pe cuptor se opri din tors, după ce îmbălă repede, de câteva ori, firul, îşi clătină capul cu şuviţe albe, când într'o parte, când în alta, îşi sprijini bărbia repezită înainte, într'un pumn mic ca de copil, ascultând îndelung cum se tângue în horn vântoasele.

Se stricase ceva în rânduiala eternităţilor — căci cocoşii cântaseră de miezul nopţii odată cu sara, încât baba Surdoaia tresări de bucurie când auzi bocănituri de ciubote la prag, afară, alte bocănituri în tindă. Zăvorul de pe uşă sună tare şi, unul câte unul, veneau feciorii boiereşti, sameşii vitelor, sameşii pânii albe ; erau nişte hătălăi voinici, cu cuşme înfundate peste urechi ; care cum intrau, se rânduiau pe tuspatru läiţile, îşi desbumbau cojoacele şi bondiţele de pe dedesubt şi bordeiul se umplu de-un miros de fân vechi, de băligar şi piei de oaie puse la dubală. După ce încăperea se îndesă bine şi putoarea aceea se făcu grea, Surdoaia se dădu jos de pe cuptor, aprinse o petică, plimbând-o pe deasupra capetelor, lăsând-o apoi să ardă în mijlocul bordeiului, spre a primeni aerul.

Adunarea toată se sculă, când intră Grigore, feciorul Surdoaiei, un uriaş în opinci lătăreţe, în berneveci albi, în cojoc lung cu găetane roşii.

Oprit în prag, cu mustaţa trasă în jos de picuri, cu sprâncenele ude ca de-o brumă, stătu acolo câteva clipite, până ce oamenii îi dădură pe rând bună-sara.

— Măi... iaca, aşa umblu eu, măi... cu brumă'n gene şi'n sprâncene... alerg cu noaptea'n cap, călare, pe jos, la mori, la eleşteie, la grajduri... Măi! pe care din voi nu l-am pocnit eu azi cu harapnicul? Vă spun, feriţi-vă! Feriţi-vă din faţa mea, când am venin...

— Ne-om feri, bade Grigore... răspunse Ion Coţuşcă, un flăcău încrucişat, cu nasul lung.

— Ne-om feri, cum nu? adause Petre Hoarţă, unul cu nişte ochi pururea speriaţi.

— ...că dacă nu vă feriţi... ştiţi harapnicul şi ciomagul n'au ochi... nimeresc unde pot...

— Asta-i numaidecât aşa... râse Vasile al Capsomanului, unul mic, cu ochi răi, stropit pe toată faţa şi pe mâni cu o spuză de alunele.

— Măi... şi nu vi-i vouă milă de mine... măi, că mă canonesc aşa, cu brumă'n gene şi'n sprâncene? Răspundeţi, măi... nu vi-i milă?

— Milă ni-i, bade... răspunse Petrea Hoarţă, cum să nu ne fie milă de omul nostru, mai marele ?

— Aşa... va să zică, aşa, măi Petre... îl întrerupse Grigore Asurdoaiei, cu tânguire în glas. Va să zică... aşa... am ajuns în mila oamenilor... Mânepoimâne ajung la pod, întind mâna, cer pomană... Aşa-i oameni buni ?

— E-i-i... na-ţi-o bună... se sperie Vasile al Capsomanului. Eşti un bou încălţat, măi Petrea... Cum să ne fie milă de badea Grigore ?

— Da... măi Vasile măi ! Am ştiut eu că mă ai la inimă! Va să zică, nu ţi-i milă de mine... Aşa am ajuns eu pe lumea asta, să nu le fie milă de mine nici argaţilor... La ce m'ai mai făcut mămucă? Dă-te jos de pe cup-

tor — şi spune-mi, la ce m'ai mai făcut?

— He-e-i... dragul mamei... aşa-i lumea... cârâi Surdoaia, îmbălându-şi tortul. Faci bine... te porţi... te vânturi... inima omului îi poartă neagră... Mergi... mergi... crezi că-i poartă luminoasă în faţă, pe naiba! Drumul îi plin de flori, de iarbă verde... nu se vede poarta, că-i acoperită cu flori... cu iarbă... Dai florile la o parte... baţi, — pustietate... După poarta neagră hârâe un câne...

Se opri din tors, îşi puse urechea la horn:

— Iaca, aşa-i în inima omului, ca'n cuprinsul hornului... Bate vijelia. Nu-i loc de primire pentru un om bun...

— Vedeţi? se întoarse Grigore Asurdoaiei spre oameni. Şi asta v'o spune o babă de nouăzeci de ani... una care a pătimit. Aşa-i: poartă neagră îi inima omului...

— Asta şi cărţile o spun... bade... intră în vorbă Coţuşcă, pândindu-şi mai cu străşnicie vârful nasului ascuţit, cu ochii lui crucişi.

— Da-i vorba, măi... cum trecem noi noaptea asta lungă... lungă ca un codru... cât codrul Jidiuţului?... Credeţi că dacă ne-ar spune mămucuţa o poveste, ne-ar strica?

Surdoaia răspunse:

— Ai pomenit de-o noapte lungă... dragul mamei... Iaca... au fost odată, pe vremea veştilor şi a poveştilor... pe vremea când unde stau munţi sta Marea, pe vremea când Marea sta în locul munţilor... au fost odată nişte curţi mari... Şi străluceau curţile acelea, ca para focului:

După dealul cel mai mare
Răsărit-au sfântul soare
Acela nu-i sfântul soare,
Ci-i o mânăstire mare...

Şi se călătoreau către acele curţi doi oameni... Şi au ajuns ei la o noapte lungă. Cum să treacă ei noaptea plină de râpi? Au întâlnit un moşneag care le-a spus:

— „N'o să puteţi trece, pana ce nu vă veţi semăna inimile, pe pământ, în fapte bune..."

— Lasă, mămucuţă... lasă... mersâm! Cu aşa basm, adormim, îţi umplem casa de sforăituri... Care fapte bune, mămucuţă? Eu nu fac fapte bune, vrei să spui? Da'cine are mai multă grijă ca mine, de avutul boierului? Cine doarme un ceas pe noapte?

— He-e-i... Grigore!... Azi dai tropot, nechezi ca armăsarul... calci totul în picioare... sfarmi stănoagele... nu-i bine! Uiţi că pământul îi plin de oameni!... Te-am crescut ca pe-un brad, dragul mamei — şi uită-te la un brad: ţine umbră drumeţilor... pasările cuiburi îşi fac în el... se umple de glasul pasărilor... soarele îl luminează... Mi-i jale că nu eşti şi tu ca bradul...

— Apoi... sunt eu câne? Măi oameni... ia'n spuneţi-mi?

— Dragul mamei... îmi aduc aminte... istoriseau bătrânii cei din bătrâni...

— Na-ţi-o bună... am desferecat moara şi-am scăpat-o pe apă... Acum, mămucuţă, dacă-mi tot tragi cu pilduirile... eu mă duc! Ies afară, să mă mănânce lupul! Ies şi gata! Ia'n, măi feciori! Du-te unul, că sunt la prag nişte berbecuţi! Cer bani, Vanghelia mamei lor! Cer bani şi eu bani n'am, îs lipit pământului! Cer răfuiala, Vanghelia mamei lor, şi-am să-i răfuesc eu cum scrie la târfălog! Le dau eu bani, să sughiţ o mie de ani cât m'or pomeni! Aşa-i, bre? Li se cuvine?

— De bună samă! răspunseră într'un glas sameşii.

— Dacă-i de bună samă, cum cu dreptate spuneţi, în loc de bani le croiesc nişte ghionturi... Bine? Li se cuvine?

— Li se cuvine! răspunseră iar sameşii.

Surdoaia slobozise din furcă un fir lung şi încremeni uitându-se cum se învârte fusul, sbârnâind, jos, la temelia cuptorului; strânse repede firul pe degete, apucă fusul în mână:

— Dar dece să-i bateţi? Doar sunteţi cai bătrâni...

Puse fusul în caier, potrivi furca în grindă, se ghemui în fundul cuptorului, bodogănind :

— Cai bătrâni... a pierit ruşinea...

— Brrr... la strungă... berbecuţilor... s'auzi în tindă un glas gros şi uşa se deschise.

Intrară pe rând, repeziţi peste prag, vreo cinci băietănaşi, tehui de somn, desculţi, cu sumăeşe încinse cu curmeie de funie.

Se rânduiră umăr la umăr în faţa lui Grigore Asurdoaiei.

Unul din ei îşi tot pipăia genele, altul îşi scotea de sub cuşmă, din părul capului, fire de pleavă. Toţi îşi aveau sumăeşele şi cuşmele bătucite cu pleavă şi paie.

— Vreţi răfuială, bre? O vreţi? Care din voi o vrea! Trăiţi din grâul boierului; mâncare... berechet! somn... ca la mămuca! Sumăeşe... slava domnului! Cuşme... dintr'o oaie! Opinci... porci să fie, că şoric este destul! Aţi înţeles ce vă cânt, berbecilor?

— Inţeles, bădiţă Grigore... răspunseră băietănaşii, într'un glas.

— Şi'ndrăzniţi să spuneţi că nu vi-i bine la boier! Vreţi bani? Care vrea mai avan? Care, să-i dau eu bani!

Patru din ei îşi întoarseră ochii către al cincilea, unul mai înălţuţ.

— Tu vrei mai avan, măi spurcăciune? Dar nu numai că vrei, da-i înveţi şi pe iştialalţi cu poftă de bani ! Aşa-i?

— Aşa-i! întăriră cei patru.

— Şi mi se cuvine, mie, măi, să-mi ceară bani? Boierul îi dă mâncare, el îl huleşte şi-i cere răfuială ! Ia'n întinde-ţi urechile de porc spre mine!

Când îl înşfăcă de urechi, Mandache scoase un ţipăt, ceilalţi patru băietănaşi izbucniră într'un râs repede.

— Stai... Scaraoţchi! Ce dai busna'n mine? Bagă de samă : când te-oi trage eu de urechi spre mine, tu să te răpezi înapoi... să te tragi înapoi cât poţi... altfel, te văd sfinţii... Aşa...

Il smuci de urechi spre el, Mandache se repezi înapoi, de câteva ori, până ce urechile i se făcură vinete.

— Aşa... berbecuţilor... Am să vă dau eu bani, lasă! Tu, măi slăbănogule, îmi ceri răfuială? Na! Să ai!

Mandache abia se ţinu în picioare sub izbitura pumnilor.

— Acum, să te duci dracului... mâne dimineaţă să nu te mai aflu la grajduri... Pricepi! Cară-te afară!... Eu, cu slăbănogii nu fac treabă!... Nu mă joc! Marş!

— Ei... dar lasă-l... Dece? cârâi Surdoaia, ridicându-se în capul oaselor. Vedeţi, oameni buni... Băiatul ista îi cel mai slab... n'are tată... vai de capul lui... şi tot pe el cu răutatea... Deaceea nu-i bine pe lume.

Când Mandache deschise uşa să iasă, de-afară s'auziră bubuiturile vântului, gemea codrul, crăcile uscate se băteau una de alta, sunau îndepărtări, tocând în clopotniţele singurătăţilor.

Urlete s'auzeau, parcă mieunau mâţe duse de puhoaiele cerului. Dulăii boiereşti hămăiau rar, boncăluiau nişte vite, cocoşii prinseră a cânta ca la o mânie a stihiilor.

Mandache se furişă în tinda bordeiului, parcă nişte câni negri îl urmăriseră şi-acum îi auzea cum sgreapţănă la uşă...

— Ce-i, măi? se răsti vechilul, auzindu-l cum se sclifoseşte. Te temi ? Am ştiut eu c'ai să vii înapoi, spurcăciune! Dacă te temi, pagubă'n târg la Ţaligrad! Da' eu tot nu te-oi lăsa! Măi oameni, milos mă aflu, prea milos, deaceea n'am parte şi eu pe lume! Eu, măi spurcăciune măi, te-oi primi să dormi într'un grajd, cu toate că nu ţi se cuvine! Spune-ţi, nu-s eu bun, măi oameni?

— Buun... bădiţă Grigore!

— Ia'n hai să te duc la grajdul care-l ştiu eu!

Şi spunând astfel, vechilul se înfioră din creştet până'n tălpi.

Apucă băieţaşul de după cap, şi mai apoi îl repezi într'un grajd, încuie uşa, punând drugul cruciş la loc.

— Na! Să nu spui că-s omul Satanei! mai spuse, depărtându-se, în timp ce Mandache ameţi de aburul

greu fumegat din uriaşa movilă de fân putred.

Se afla, între cei patru pereţi, gunoi vechi de zeci de ani, poate două sute de cară. Putreziseră rânduri peste rânduri de fân, fumegând duhori grele la începutul primăverilor şi după ploile cele cu cumpene. Acum, tot gunoiul era fierbinte, parcă ardea în adâncul inimii lui putrede.

Pe flăcău îl apucă îndată somnul şi abia urcă, pe-un prepeleag pus drept scară, până'n culme, unde se ghemui, se cuibări, somnul bun era gata să-l cuprindă, fierbinţeala îl învălui înmuindu-i ciolanele, aşa că-şi desfăcu sumăieşul din curmei; până la piele se desveli... Dar, ce să fie, oare, nuieluşele reci care prinseră a trece peste dânsul? Unele erau ca nişte ştăngi lungi de fer, îi lunecau mai cu samă pe pieptul desfăcut, i se târau peste gât, una îi intră de după cap, veneau altele şi altele, parcă din ce în ce mai reci, una îi aluneca pe sub nas, simţindu-i răceala de fer pe buze... Inlemnit cu mânile desfăcute în laturi, Mandache asculta cum fânul prinde tot mai multe foşnete, auzea nişte şuiere mărunte şi, cum cerca să-şi mişte o mână, toate şuierele şi toate foşnetele încetau; reîncepeau, unele nuieluşe i se urcau pe cap; îi lunecau în lungul trupului, simţi cum una i se face ghem drept pe pântece, alta i se încolăcea pe-un picior şi tot fânul prinse viaţă, parcă buruienile s'ar fi trezit din putrezire.

Mandache răcnea, dar răcnea în sinea lui, fără răsunet, glasul pierise, i se uscase. Nu se putea mişca, înţepenise. „De nu mi-ar intra în sân..." îşi mai spuse el, tocmai când o nuieluşă din cale afară de rece îi intra sub cămaşă, lunecându-i în jos pe piept, ceva ca un bot mărunt îi pipăi gaura urechii, îi pipăi după aceea tâmpla, prinse a i se urca pe frunte şi astfel, Mandache stătu aşa ţapăn, cu mânile desfăcute, cu ochii închişi strâns până auzi cocoşii de ziuă; auzindu-i, îşi înălţă un pic capul, şi-atunci şerpii îşi ridicară şi ei capetele ca nişte gâturi vinete de gânsaci, sâsâind. Şarpele încolăcit pe pântecele lui ridică un cap gros, scoase spre gura lui o limbă desfăcută în chip de furcă, se desfăcu repede din încolăcire, sbătându-se, şi când se trezi fugind din toate răsputerile prin codru, Mandache mai simţi cum îi tot înconjoară mijlocul, şarpele ce-i dormise în sân. Işi desfăcu chinga, şarpele căzu, el îl călcă din fugă — şi astfel, flăcăul se prăbuşi după aceea într'o râpă unde stătu până către prânz.

Acolo au dat peste dânsul pădurarii dela Udeşti şi l-au cunoscut. L-au udat cu apă, l-au frecat pe la tâmple —flăcăul era mort parcă, deşi inima îi svâcnea tare.

Au făcut pataşcă din toporişti şi astfel au coborît cu el dealurile Mereştilor, l-au dus la Rozolina, maică-sa, unde l-au pus pe prispă.

L-au uns descântătoarele satului cu caş dulce, i-au descântat cu cărbuni stinşi... degeaba! Incet, încet, veni vorba că Grigore Asurdoaiei îi vinovat... s'auzi cum l-a încuiat în grajdul cu şerpi pentrucă i-a cerut răfuiala în bani şi'n îmbrăcări; astfel că tot satul ştia că Mandache boleşte de sperietură de şarpe, boală fără leac de când hăul...

Muri după cinci săptămâni, taman în ziua când afară începu iarna, spre marea mâhnire a lui Tăviţă.

Viforul se deslănţuise straşnic, stinse toate luminile cherubimilor şi popa suduia în sinea lui, de duh, pentrucă năprazna vântului îi tot dădea rantiile peste cap. Se trezi cântând în dealul vişinilor:

— Doamne milueşte... doamne milueşte... duhul mâne-sa de fariseu!...

Nu căpătă, într'adevăr, măcar un fifirig plin de rapăn, căci Rozolina era cea mai săracă femeie din sat. Mandache fu pus la putrezit într'o cămaşă căpătată de pomană, desculţ, cu capul gol... să-ţi verşi sufletul de scârbă!

„Hei, popie! îşi spunea Tăviţă, coborînd mânios dealul. Te-am crezut juncă floreană... bună de lapte... mânca-te-ar junghiul să te mănânce!"...

Apoi, într'o duminică, viforul încremeni în faţa măreţiei răsăritului. Cocoşii urcaţi pe garduri şi pe creste, se întreceau în cântece, de bucuria soarelui — sclipeau zăpezile până'n depărtări, până la codrii cei frumoşi dela Vorona.

Rozolina îl văzu coborînd în sat pe Grigore Asurdoaiei şi-i ieşi înainte:

— Să-mi dai tainul, pentru cât ţi-a slujit Mandache! Să-mi dai trei perechi de opinci, o cuşmă, un sumăeş, toate câte i se cuvin! V'a slujit, sluji-v'ar bubele, hoţi! V'a slujit, sluji-v'ar scândurile patului să vă slujească... L-ai omorît! murire-ai căsăpit de cuţit!

In drum, devale, se strânse lume de peste lume. Bărbaţii grăiau molcom, stupindu-şi la picioare, alţii se sfădeau pentru pricini vechi.

— Să-mi dai tainul... ţipa Rozolina, ajunsă în dreptul oamenilor, şi Grigore îşi smuci braţul:

— Ia'n ţine-ţi fleoarca, muiere! Ţi-oi da un tain, să nu-l poţi duce!

O repezi la o parte şi intră între oameni, mândru, în berneveci albi, în suman nou, cu taşca la şold.

— Ia'n oameni buni, judecaţi-l... spuneţi-i hapsânului şi neomului să-mi dea tainul...

Grigore, cu un picior anume ieşit înainte, ca să i se vadă bernevecii de aba noi-nouţi şi anume ca să i se vadă opincile galbene legate în sarad cu canafuri roşii, privea lumea cu o crispare de mândrie la un colţ al gurii, şi toată înfăţişarea lui întreba: „Ştiţi voi cine-s eu, măi?"

Nişte sărăcuţi, cei trei fraţi Olivan, se apropiară de dânsul, cu nişte zâmbete prosteşti, îi întinseră mânile şi feţele lor bărboase spuneau „Mde... bade Grigore... ai ajuns la mărire, om boieresc..." Dar înafară de sărăcuţii aceia, nimeni nu s'a mai apropiat de dânsul; ochi aspri îl priveau din toate părţile.

— N'am şi eu parte de-o duminică pe lumea asta... Vin, cobor dealuri... ca să stau de vorbă... să aflu unu cu care să stric o vorbă... Eu stau peste pustietăţi, peste codri... stau... n'aud glas de om pe lumea asta... Să ştiu şi eu ce mai bat îmblăciile...

— Aşa-i, bade Grigore! Ce să fie nou? Război şi pace bună... Vin veşti rele... mor oamenii... Bine de d-ta că nu mai eşti în ani... să te iee! Dacă vreau împăraţii sânge...

Pirpiriu, cu nişte ochi speriaţi sub cuşma desfundată, galben de foame, Petrea Olivan îşi ţâşni stupitul printre dinţii rari, drept pe sumanul lui Gavriil, fratele său mai mic, spunând pentru sine:

— Aşa-i... război şi pace bună!

Işi băgă mânile sub suman, la subţiori, la căldură, privind drept înaintea lui, peste pădurile mohorîte, cine ştie unde... „Azi n'am baftă şi gata... îşi spunea el cu faţa tot mai întunecată. Vine noaptea... n'am câştigat măcar un muc de ţigară... măcar un pumn de făină... La ce ne-au mai dat drumul în conced?"

Se bucurase degeaba când auzise ţipetele Rozolinei, nădăjduise că va ieşi un bucluc, mai apoi o judecată la faţa bătrânilor, deaceea se şi apropiase de Grigore Asurdoaiei, trecând făţiş de partea lui. Drept este că biata Rozolina are dreptate, dar cu ce s'ar putea alege el, trecând de partea unei calice?

— Asta-i... spuse apropiindu-se mai bine de vechil. Eu ştiu când i-ai dat băiatului acestei femei tot tainul...

— Şi noi ştim, răspunseră ceilalţi doi Olivani.

Şi făcură semn cu ochiul spre vechil.

— Putem jura...

— Marş... ţineţi-vă botul... că vă dăm măselele afară... juraţi — juraţi, mânca-v'ar de vii bubele...

— Şi ce-ţi pasă ţie, măi Sbârciog? Eu jur... eu am să-mi plătesc păcatele... Iacă, jur... să mă mănânce bubele...

— Să te mănânce... se repezi Sbârciog spre Petrea, apucându-i un pi-

cior sub potcoava ciubotei, apăsându-i-l din răsputere. Aşa a-i jurat şi pentru mine strâmb... mi-am pierdut fânul din Gura Miresii; şi pentru cine n'ai jurat tu? Azi vrei să te dai cu cânele Surdoaiei... poate-ţi stupeşte un muc de ţigară? Ia'n îndrăzneşte! Nu ţi-i silă, flămândule...

Şi sbârciog îşi crescu pieptul, strigând spre vechil:

— Au să se afle oameni... să-ţi smulgă clonţul! Mie îmi eşti dator, de ani... nu mi-ai plătit zile de muncă...

— Aşa-i... da, aşa-i... strigă Rozolina. Oameni buni... vecini... fraţi... judecaţi-l, judecaţi căpăul... iacă... mie-mi curge sânge din inimă — el râde... ajunge-ar de râs s'ajungă!

— Asta-i... strigă cu bucurie Gavriil Olivan, văzând că iese bucluc, şi Grigore Asurdoaiei râdea, cu capul repezit pe spate:

— Măi oameni buni, măi! Iacă, mi-am aflat buclucul! Bine mi-a spus mămucuţa:

— Grigore, nu te duce... udeştenii îs răi... te duşmănesc...! Iacă, a ieşit la faţă dreptatea mămucuţii... Am venit să stric şi eu o vorbă cu voi, când colo... dar ce credeţi? Eu frică n'am, măi! Asta s'o ştiţi, frică n'am... Frica a mâncat-o lupul...

Stătu din râs, întrebând cu un glas rău, umblând încet cu ochii dela un om la altul:

— Care din voi mai are ceva cu mine?

— Asta-i... făcu Petrea. Care, măi?

Dar oamenii îşi întoarseră feţele dela dânşii, ochii mohorîţi priveau în jos spre gurguele cârne ale opincilor, spre bocanci şi ciubote vechi cu petice prinse în nişte cusături mari cât colţii calului.

Pe nesimţite, grămezile mohorîte se depărtară mai înspre poarta cănţălăriei, încât în mijlocul drumului mai rămase doar Rozolina, stând în faţa vechilului, întrebându-l printre bocete:

— Nu ţi-a lucrat bine băiatul? Spune, nu ţi-a lucrat? Trei luni l-ai ţinut numai în palme... în ghionturi... i-ai dat afară inima... îşi stupea inima în sânge... Nu ţi-i păcat? Lasă... are să-ţi vie o vreme!

— Ia'n să-l cârduim, îl luăm în piepturi... îl împingem în cănţălărie, la faţa moşnegilor... Ia'n hai, măi...

— Astâmpără-te, Sbârciog... La ce?

— Bou încălţat! Măcar să-l ruşinăm... să nu-i mai calce opinca la noi în sat... Hai să-l luăm în piepturi...

Câţiva, în frunte cu Sbârciog, se porniră, dar Grigore Asurdoaiei, simţindu-le planul, se răsuci în loc, făcu câţiva paşi:

— Aşa-i... oameni... baţi calea mânzului... n'am şi eu parte... lasă! Veţi mai ajunge voi la făină boierească...

Işi muşcă o unghie, adăugând:

— Nici atâta... nici cât negru sub unghie...

Porni repede şi ochii îl urmăreau cum urca dealul Diaconului, cum coteşte scurt spre ulicioara Mocănoaiei, la drăguţa lui, Moaca Ilinchii.

VII

Il pândea la fereastră, arătându-şi colţii de cal din gura ei sbârcită, rotundă ca un ban. Grigore intră repede, trase zăvorul pe uşă.

— Vai... ai venit... icni Moaca, apucându-i mâna dreaptă, sărutându-i-o. Şi doară hălăduesc pe lumea asta fete mari... D-ta, bade, eşti bărbat mândru, fecior de popă nu ţi-ar putea sta în faţă...

— Hai... nu fă gură... hai... numai să nu-mi mânjesc bernevecii, să nu-mi feştelesc cojocul... Ce te sclifoseşti?

— Vai... bădică, oare nu-i păcat ce fac eu? şi tocmai în zi de sfântă duminică... spunea Moaca, desnodân-

du-şi baierele catrinţei. Eu greşesc... Dumnezeu din cer însamnă cu plaivazul pe poartă la rai: „Fata Ilinchii încă o greşală... încă şi încă..." Vai... vai... Hai!

El, după ce-şi puse taşca pe laiţă, îşi îndesă adânc cuşma pe ochi, o acoperi toată în miţele cojocului, bodogănind:

— Sfântul mâne-ta... şi-al lui tat-tu... şi-al lui moş-tu...

— Stai... se smuci Moaca, stai... se uită la noi icoanele... ne văd sfinţii... Du-te, întoarce-le cu faţa la părete... întoarce-le ori ia-le... bagă-le sub laiţă... să nu vadă...

— Sfântul mâne-ta... şi-al lui tat-tu... şi-al lui moş-tu... să vii mâne cu traista... îţi dau un căuş de făină.. Lasă dracului icoanele...

Apoi, pe când el sta ţapăn în mijlocul bordeiului, femeia veni lângă dânsul, gudurându-se:

— Bogdaprosti.... Dumnezeu să-ţi deie sănătate... bogdaprosti...

Ii luă iar mâna dreaptă, i-o sărută apăsat, adăugând:

— Parcă s'au luminat şi icoanele... bogdaprosti!

— Piei din ochii mei... lasă-mă... se stropşi el; Moaca se sprijini de laiţă, acoperindu-şi repede banul gurii:

— Vai, bădică... vai... vai... eu ştiu ce are să iasă...

— Na-ţi, ca să ai dece te văita!... na-ţi! se repezi el, pocnind-o peste faţă cu dosul mânii. Na-ţi... să ai pentru ce-mi spune bogdaprosti... na-ţi!

O apucă de păr, o răsuci, o nărui la pământ, suindu-se pe ea cu opincile, frământând-o:

— Vrei să-ţi spun mersâm, vacă? Mersâm, mersâm! aşa cum spun boierii către boieroaice! Mersâm, cotreanţă... mersâm...

Frânt dela jumătate, se aşeză pe laiţă cu capul în pumni, faţa roşie îi era acoperită de sudoare.

— ...că aşa am eu parte pe lumea asta... m'am sbătut... am ajuns, credeam că'n vârf de deal mă aşteaptă cine ştie ce... o comoară... când colo... pe dracu! nimic şi pace bună! Numai duşmănie... numai duşmani! N'am cu cine strica şi eu o vorbă şi doară am pământ... mi-am zidit casă nouă — nimic!

Tresări, îşi fulgeră ochii spre Moaca:

— Mi se cuvine mie, acum, după ce-am ajuns, ori nu mi se cuvine?

— Ţi se cuvine, cum să nu ţi se cuvie, bade? răspunse ea stând jos, cu spatele rezemat de sobă. Dacă nu ţi se cuvine dumitale, bădiţă, cui să i se cuvie?

— Aşa... Vrea să zică... vin... îţi cinstesc pragul, tu ţii cu duşmanii, stai cu ei gând la gând... Bine! Frumos! Mersâm! Ţii cu duşmanii — şi tu... ţii cu duşmanii!... Vrea să zică mi se cuvine plumb de puşcă... Bun? Bun! Dacă şi tu spui aşa, când mă întorc la Mereşti mă abat din drum; o apuc pe-o potică pe care numai eu o ştiu... potica lupilor... mă duc drept în gura lor... Dacă zici tu că mi se cuvine... Ce mi se cuvine mai tare: colţ de haită sau plumb de puşcă?...

— Vai, bade, vai... mi-s martore sfintele icoane... Nu ţi se cuvine! Mă jur pe obrazul sfintei Duminici. Iaca, pup icoana şi jur... Nu ţi se cuvine defel...

Grigore Asurdoaiei râse amar:

— Ştiam că ai să spui că nu mi se cuvine... Mersâm! Vrea să zică urci... urci... din cenuşa din faţa vetrei urci... ajungi om, inima şi gândul boierului... când colo... vârful dealului îi pustiu... Nu mi s'ar fi cuvenit şi mie o fată frumos zidită... tânără... Vrea să zică nu mi s'ar fi cuvenit! Bun! Mersâm! Casă, mi-am clădit în sprânceana satului... Pământ, am cât Darie şi Dragomanul... De ani bat părleazurile şi poticile — nimeni nu-şi dă fata după mine! Dece? Ştiu eu, mersâm! Nu-şi dă nimeni fata după mine, pentrucă-s din cenuşă... de jos... şi ţăranul, dobitocul, nu uită de unde te tragi... de unde urci... poţi

să ai moşiile lui Sturza — nu uită cine eşti şi pace! Se iau între ei, calic eu, calică tu... boii!... Spune-mi, mi se cuvine?

— Nu, bade... nu ţi se cuvine....

— Ştiam... mersâm... Dar s'o crezi tu, cu tat-tu şi cu mă-ta... Nu mi se cuvine mie o fată de om chiabur? n'am eu la viaţa mea cât chiaburul? Dece sfântul mâne-sa nu-mi dă niciun chiabur fata ori nepoata? Dece? Tot eu ţi-oi spune-o... Pentrucă omul ajuns pe un deal, vrea să ajungă pe-un deal mai mare... De asta! Chiaburii îşi mărită fetele cu plutonieri... cu notari... Pe Grigore Asurdoaiei iee-l boalele! Aşa-i?

— Aşa-i... făcu Moaca, aproape adormită. Asta aşa-i...

— Frumos, mersâm! Intruna îmi dai cu bolovani în cap şi tu... vrea să zică, boalele să mă iee... Dacă vrei tu numaidecât, îţi fac pofta! Mă îmbăt sdravăn şi pornesc la Mereşti... Cum dau într'o râpă — îmi lepăd cojocul, bondiţa... mă culc aşa în omăt... mi se aprind plămâile. Aşa vrei tu? Mersâm! Bun! Asta mi-i mulţămita că-ţi cinstesc pragul! Eu, muiere, ascultă... Ori îţi convine ţie, ori nu, ştiu că rămân flăcău stătut până la moarte, dar nu iau fată calică! Să-mi pue, o judecată, la dreapta o oală cu otravă — la stânga fata unui calic... Iau oala... o dau peste cap... crap cât ai zice număru unu... dar fată de calic nu iau... Asta s'o ştii şi tu, şi-o lume toată...

Se ridică, îşi îmbumbă cojocul:

— Mă duc, mersâm... îţi spun mersâm ca boierii la boieroaice...

Işi descătărămă taşca:

— Să nu se pună ei cu mine... mă duşmănesc? Treaba lor! Zici că are să mă urmărească spre Mereşti? Tot treaba lor! Eu, să ştie o lume toată, dacă vine unul în urma mea, îi scuip plumb... I-l scuip drept între ochi şi bună pace... Să nu creadă ei că Grigore Asurdoaiei umblă cu mâna goală... Ai văzut în zilele tale pistol, nebuno? Ia'n uită-te...

Scoase din taşcă un pistol mare, ruginit, cu mânerul acoperit în lemn:

— Il vezi, nebuno? Aici, dedesubt, are un clempuş... îi zice cucoşel... Cum trag, pistolul prinde a scuipa... scuipă de douăsprezece ori una după alta... Aşa că să nu mă urmărească... să nu mă urmărească... boii... că le trag drept între coarne... îţi nimeresc musca din sbor... până şi gândul omului îl pot puşca... Ţi-am spus deajuns?

— Deajuns, bade Grigore... răspunse Moaca, toropită de somn. Tragi... cocoşelul stupeşte plumb... Când mai vii?

— Dac'om trăi şi n'om muri... ai să mai auzi de mine! Mă duc, îndată asfinţeşte soarele... mersâm!

Merse spre uşă, dar se opri la prag, ca trăsnit. I se păruse, sau văzuse într'adevăr la ferestruica din fund o cuşmă cu floace mari — şi sub cuşmă doi ochi încruntaţi?

— Mă pândeşte Sbârciog... spuse el, îngheţat din cap până'n picioare.

— Vai! făcu Moaca, nu cumva să ne fi văzut îmbălăciunile... vai de mine... vai! Aude popa... cum am să mă mai arăt la sfânta biserică?

— Vorba-i că mă pândeşte... spuse vechilul, aşezându-se la loc pe laiţă; mânile îi tremurau. Dar dacă se ţine de mine, eu îl puşc... îl puşc... năsălia mâne-sa... trag de clempuş... îl puşc.. vine după aceea mă-sa, îl târâe cu ţolul... Ia'n să mă duc...

Din trei paşi fu la prag, din alţi trei paşi, afară. Urcă ulicioara cu pas sprinten, urcă dealul ţinterimului, spre Mereşti.

— Uitaţi-vă, lupul... făcu un gospodar în drum devale şi ochii oamenilor se întoarseră spre dealuri, urmărind cum umbra vechilului se face din ce în ce mai mică, grăbind spre pădurile fumurii.

Peste depărtări, peste casele satului, cerul era albastru. Numai acolo unde pădurile par nişte aşezări de urieşi, între pământul alb de zăpadă şi înălţimea cerului, numai acolo, se îndesa o umbră. Văzând umbra, locuitorii de sub codri porniră spre casă, întunecaţi. Cei trei fraţi Olivan rămaseră în mijlocul drumului, plini în inima lor de scârbă. O zi întreagă — şi ei nu câştigaseră măcar un muc de ţigară... Dreptate-i pe lumea asta ? Să stai în drum, în lungul unei duminici — şi să nu se stârnească niciun bucluc, moşnegii să stea degeaba în cănţălărie, fără ca niciun om să fie tras la faţa lor... Hotărît lucru, s'a prostit lumea !

— Asta-i... în paştile mâne-sa... făcu Petrea Olivan, pornind spre casă cu capul în jos înaintea fraţilor... Tu ce zici, măi Hoancă ! Mâncăm ceva sara asta ?

Hoancă îşi mişcă într'o parte şi în alta capul îngheţat lemn sub pălărie :

— Nu... nu ! nu mâncăm, putem lua sfânta anafură... cine are... are... are...

— Pot lua precistanie... precistania mă-sii... răspunse şi Gavriil, abia târându-şi ciubotele sparte. Decât acasă, mai bine ne-am duce să ne'nnecăm...

— Asta-i... făcu Petrea. Apele-s îngheţate. Ca să sfărâmi ghiaţa, îţi trebue topor... şi de-am avea topor... l-am vinde... l-am pune zălog cuiva, pe făină... Asta-i ?

— Asta-i... îi răspunseră amândoi fraţii, ţâşnindu-şi stupitul printre dinţi drept pe gâtul lui Petrea şi porniră tustrei mai repede.

Cum ajunseră la podul şcolii, Petrea se opri, se opriră şi ceilalţi doi, ascultând glas de sfadă mare dinspre aşezarea Darienilor. Cu vaete şi blesteme, ţipa Midora. Cu o cociorvă în mână, Darianca striga la ea peste gard :

— Puiţă... puiţa lumii şi-a pământului... Cu mâna mea, puiţă, bani ţi-am dat, buboaie ţi-am dat, puiţă... puiţa lumii şi-a pământului... Eu ţi-am pus în mână condeiul, când ai iscălit hârtie de vânzare... Te faci că uiţi ! Să-mi dai înapoi broboada.... trebue să-mi mai lucrezi trei zile ! puiţa lumii şi-a pământului !...

Urcate pe garduri, pe scări rezemate de acoperişurile caselor şi de stoguri, femeile dinspre partea Midorei răcneau spre Darieni cât le ţineau puterile :

— Spurcăciune... Scorpie... Strigoaică... Arătare... Focul să te ardă... ploile să te potopească... hapsâno... să-ţi crape ochii...

— Calicelor... obielelor... vacilor... răspundeau femeile dinspre partea Dariencei, când osteneau cele dinspre partea Midorei.

Suite pe gardurile noi, înalte, ale lui Darie, pe acoperişurile noi ale coteţelor şi şandramalelor, cele de partea hapsânilor o ţineau într'un ropot lung de ocări, de sudălmi, stupeau, se strâmbau, îşi apucau în pumni părul capului, îşi ridicau fustele şi catrinţele dela şezuturi, se întorceau aşa spre cele dinspre Midora — şi cârâiau înspăimântate găinile, hămăiau cânii, tăuraşi şi bourei roşii le priveau cu nişte ochi blânzi din uşa grajdurilor.

Cotuna suna, parc'ar fi clămpănit meliţe şi meliţoaie ; mai tare decât al tuturora, s'auzea glasul Midorei :

— Auziţi... scroafa... Darianca... nebuna... N'am iscălit hârtie de vânzarea grădinii... în zilele mele... Lui Cimpoeşu i-am vândut eu grădina... Asta am s'o jur la faţa judecătorilor...

— Aşa-i... da... da... da... ţipau femeile ei, repezind pumnii spre femeile Dariencei. Aşa-i... hapsâna vrea să-i ia grădina... nu se mai satură... plesni-i-ar botul... Şi-i cere înapoi broboada pentru care i-a lucrat... i-a lucrat... Scroafa ! nebuna... sgârcita...

Tot într'o fugă, cu broboada în mână, Midora ieşi în drum, şi-o ţinu tot într'o fugă până devale la cănţălărie, bocind :

— Să mă facă pe mine vacă şi cotreanţă... şi eu îs femeie văduvă... de ani, sunt văduvă... Trebue chemaţi la faţă de oameni, porcii... să vadă...

— Asta-i? întrebă Petrea Olivan, către cei doi fraţi ai săi şi o umbră de bucurie îi încreţi faţa.

— Asta-i, bade... răspunseră Gavriil şi Hoancă şi tustrei se îndreptară spre aşezarea nouă, nouţă a Darienilor.

Cârdurile de gureşe coborîseră de pe garduri, se făcuseră nevăzute, intrând prin grajduri, ascunzându-se după stoguri, şi astfel cotuna se linişti, cocoşi cu coifuri roşii, urcaţi pe crestele şurilor, trâmbiţau spre puterea fără de moarte a soarelui.

— Jurăm... spuse Petrea Olivan, către Darie cel bătrân, făcându-i semn cu ochiul. Mergem şi la bătrâni... şi la judecători, la târg... asta are să te ţie un sac de făină... Ne dai, sara asta, arvună, un căuş...

— Ia'n marş afară din ogradă... se schimonosi la ei Darie cel bătrân. Cât? Un sac de făină? Da' ce, eu strâng făina de pe drum? Marş afară... N'am nevoie de mărturia voastră... am martori mai de soi... maiurul Brici... părintele Tăviţă... cine nu mărturiseşte pentru un om ca mine? Voi, duceţi-vă de partea Cimpoeşului, dacă vă dă mâna... Iaca... tocmai trece... ologul... şchiopul... n'are măcar un strai... umblă tot în vestonul statului... calicul... niciun băţ... umblă tot în băţul dat dela spital... calicul... Eu... am ars, până'n pământ am ars... în câteva luni mi-am clădit gospodărie nouă... Ca să ştiţi cât am, cine-s... Hai, luaţi-vă umbrele...

Hoancă îşi ţâşni stupitul:

— Cine are... are... are...

— Am jura pe ce ne-ai porunci..., spuse Gavriil, neputându-şi lua ochii dela o cuşmă neagră pusă într'o prăjină înaltă deasupra aşezărilor, într'un vârf de nuc, pentru speriat răpitoarele văzduhului. Imi înghiaţă capul sub pălărie, bade...

— Cuşma... cuşma a[illegible]a îşi are trebuinţa ei...! Ia'n uitaţi-vă... câtă treabă îmi face.

Şi hapsânul îşi ridică la cer, spre cuşmă, faţa încreţită în zâmbet, urmărind cu ochii un hărău vânăt tot rotindu-se în jurul gospodăriei, sus. Cum s'apropia de cuşmă, se trăgea repede înapoi, vâslind cu aripile apele rumene ale amurgului.

— Vedeţi, flămânzilor... dacă n'ar fi acolo în văzduh, cuşma, fiara de sus s'ar repezi glonţ.... mi-ar lua mieii în căngi... mi-ar lua cocoşii... Hei... La mine, toate au trebuinţă... Dar am stricat prea multă vorbă cu voi... Ca să vedeţi cine-s şi cum îs eu: stau de vorbă şi cu flămânzii...

— Atunci trecem de partea lui Costan Cimpoeşu, bade... spuse Petrea, simţind că ameţeşte de foame şi de inimă rea. Trecem de partea lui, jurăm tustrei, pe cuiele Mântuitorului! Jurăm aşa, că are să se încrânceneze carnea pe moşnegi şi pe judecători... Jurăm, sfinţii mâne-sa, pân'ne-or pica limbile din gură! Hai, măi fraţi!

Porniră unul după altul, şi abia-şi duceau greutăţile picioarelor. Hoancă mârâia:

— Cine are... are... are...

— Ia'n las-o, filisofule... îi răspunse Petrea, oprindu-se şi privindu-l ponciş. Iţi vine rândul să-ţi zălogim sumanul... Ţi-l zălogim... stai pe cuptor până găsim bani să-l scoatem de sub zălog... Asta-i? Il zălogim la Pachina că are făină multă...

— Bine... bine... mârâi Hoancă — şi-şi tot întorcea un ochi spre fiara cerului care întruna da târcoale, sus, aşezărilor Darienilor. Aşa-i lumea, aşa-i... Iaca, pasăre de sus... că-i vultur... şi se teme, se teme de-o cuşmă pusă într'o prăjină, în vârful nucului... Se teme... şi din pricina asta rabdă... ca şi noi rabdă... poate n'a mâncat nimic azi... ca şi noi... Eu, bre, cred că de nu ne-am teme, n'am răbda...

— Asta-i... filisofule... râse Petrea. Hai mai repede! Te suim pe cuptor... lângă Georgina, îţi iau sumanul în dinţi — drept la Pachina cu el...

— Așa-i... așa-i... mârâi Hoancă mai departe. N'am răbda dacă nu ne-am teme...

Tăcu și-și urmări gândurile, mergând repede. „Dacă nu m'aș teme, la noapte aș veni la Darieni... le-aș sparge un perete... făină? aș umfla zece saci de făină, trei-patru porci tăiați... aș avea ce roade până la primăvară... Dar... vulturul, că-i vultur... și se teme de-o cușmă...

Plesni din degete:

— Stați... am găsit!... N'ați băgat voi de samă că sperietorile astea păzesc totdeauna așezările celor ce au? Așa cum cușma din prăjină păzește de uli și vulturi gospodăria Darienilor... Ce-mi păzește mie jandarul? Păduchii? Eu, bre, socotesc că cineva anume a pus jandari, ca să-i păzească pe cei ce au de cei ce n'au... Intre noi și ei, jandarul... frica! Stăm cu belciug... ne cântă — noi jucăm la dârjale...

Grăind, rămăsese mult în urmă și-și tot număra degetele, se împiedica în zgrunzurii drumului.

Gavriil și Petrea cotiseră după casa lui Talpizoi, săriseră pârleazul la bordeiul lor hâd, repezit pe spate, căscându-și spre fața cerului, de sub streașina mâncată de vechime, ușa, aducând a gură strâmbă.

IX

Cerul se făcea tot mai alburiu. In lungul ulițelor se întindea un amurg lung și treceau spre cuiburi pasările pădurilor. Oamenii se dădură la o parte, să-i facă loc, mai apoi se apropiară de ferestrele cănțălăriei, să-l audă ce spune. Așezați roată în jurul unei mese vechi, ce-i doisprezece bătrâni își ridicaseră capetele spre el.

— Cu pace și sănătate... rosti Costan Cimpoeșu, privindu-i lung. Am venit să-mi aflu dreptatea...

Dumitrache al Dulumanului, bătrânul cel mai vechi, își clătină pălăria cu gardini:

— Grea vorbă... Ți-ai pus boii în sârd... Eu, dinspre partea mea, iată-ți dreptul... stă pe palmă, cu hulubul lui Noia... Dară cu grădina aceea-i bucluc mare...

— Moșule... grăi Costan Cimpoeșu și inima-i bătea repede la grumaz. Am muncit, am strâns ban lângă ban, am cumpărat-o... Acum, Darienii au cărat acolo lemn de casă... își fac casă în coasta mea, pe pământul plătit cu bani asudați! Cer să-l trageți pe Darie la fețele domniilor voastre...

— Că o ceri asta... noi o știm... îi răspunse moșul Costache al Moruzului, rânjindu-și spre el un dinte. De tras îl tragem noi... dar vorba-i dacă se lasă tras... Hei... măi băiete! Altădată, judecata la fața bătrânilor era sfântă... In zilele de azi, judecă domnii... judecă după ce cetesc câte un car întreg de cărți... de-și încurcă buna rânduială! Noi, cu obiceiurile noastre... judecam inima... starea... și'ndată aflam pricina... oloiul ieșea la față...

— Numaidecât așa-i... oftă bătrânul Senică, fâsâindu-și vorbele printre gingiile goale. Bătrâni... vechi... s'au dus obiceiurile odată cu oamenii...

Se strânse mai bine în suman, în fața nopții care începea a cuprinde încăperea.

— Să trimitem după Darieni... spuse Dumitrache al Dulumanului. Ia'n fugi un om bun și dă-le vorbă... Ne-a apucat noaptea...

Dădu lumină lămpii, cănțălăria se lumină iar, parcă s'ar fi întors din zările acoperite de întuneric ceva din rumeneala asfințitului. Dulumanul agăță lampa în grindă, urmări cum se sbate lumina să crească și rosti așezându-se la loc, ostenit:

— Degeaba... ce-a fost... s'a dus... au venit alți oameni, s'au stricat rânduelile.. In zilele de azi, măi Costane și măi oameni, dreptatea s'alege greu. In zilele de demult o alegeam ca

pe-un grâu curat din neghină, o dam omului să se bucure... Azi, dreptatea stă ca o făptură râioasă, în cenuşă. Ca s'o punem la loc în domnia ei, îi greu! Ne-ar trebui hârţoage, jandari. Dar hârţoagele şi jandarii stau de partea celui mai tare! Ţi se baligă calul, pui lângă baligă un jandar şi spui: — „Baliga asta-i dreptatea!" Şi ia'n fă-ţi curaj şi spune că nu-i aşa! Săraca dreptate! Stă pe la judecătoriile din târguri, strivită sub terfeloage... ea rămâne acolo, înnecată, putrezeşte... în vreme ce sora ei cea strâmbă, nedreptatea, umblă prin lume plătită cu bani grei, pieptănată de aducaţi, pupată în frunte de judecători, păzită bine de baioneta găinarului... Iaca asta-i... In pricina ta cu Darienii, măi Costane, măi omule... iaca întreabă satul... tot satul ştie adevărul...

— Aşa-i... da... aşa-i... răspunseră nişte glasuri aspre din tindă.

— Iaca... auzi? Toţi spun că aşa-i! Dar la ce-ajută asta? ce-ajută glasul omului drept? La nimic n'ajută, oameni buni! Darienii au bani.. se pot judeca la târg o sută de ani... au cu ce... şi cel mai lesnicios lucru, în ziua de azi, îi să înmormântezi dreptul omului! Pui aducaţi... bat din gură... bat! peste biata dreptate s'aşează filă peste filă... o înnăduşă sub file...

Tăcu, şi ecoul vorbelor lui mai suna în auzul celorlaţi bătrâni ca o tânguire la îngroparea unei lumi. Obrazurile s'acoperiră ca de-o umbră amară. După aceea, capetele în pălării mari, vechi, tresăriră şi căpătară o semeţie care amintea semeţia munţilor. Numai Senică dădu din mână, a scârbă şi-a desnădejde:

— Ce-a fost... a fost... roadem degeaba scăueşele sub şezuturi...

— ...dar nu trebue să ne lăsăm... să lăsăm legea ciufulită... se mânie Dumitrache al Dulumanului. Noi, cât ne mai ard lumânările pe lumea asta, trebue să nu lăsăm lumea să creadă în baliga păzită de baionetă... In nevoia lui Costan Cimpoeşu, noi vom hotărî... cum îi cu dreptate'om hotărî! Darienii îl pot birui la târg! Dar să se ştie! Bună şi în picioare, pentru a viitorimii, rămâne tot ceeace hotărîm noi!

— Pe naiba... făcu Senică, strângându-şi mai bine capul între umeri. Cine să mai creadă în hârâiturile unor moşnegi? Darienii îl au de partea lor pe popa Tăviţă... îl au pe Domnu' jandar Brici. Şi, află, măi Dulumane... unde-a pune mărturie popa şi jandarul, albul se face negru dintrodată! Cine nu ştie? Auziţi-i... Mi se pare că vin...

Oamenii din tindă se traseră mai spre perete când s'auziră scârţâind ciubotele majurului. Dârz, cu pântecul repezit înainte, Brici se opri în prag:

— E-i-i... na-na-na... moşnegilor! ce boscorodiţi aici? Puneţi la cale revoluţie? Rebeliune? Nu-i voie! Mă auziţi? Nu-i voie! Ce-i adunătura asta? Milostenia!....

— O leacă de dreptate... îi răspunse Dulumanul, netezindu-şi mustăţile albe.

— Dreptate... râse Brici. Voi? Dreptate? De când?

— De când? Credem că din vremea lui Ştefan Vodă...

— Voi? Milostenia! Şi aveţi voi curaj? Puteţi sta voi piept la piept cu mine? Apoi, măi ghiujilor... dreptatea stă la mine 'n taşcă! Lui domnu' Darie, îi ţiu eu partea! Şi dacă-i ţiu eu partea, gata! Şi ştiţi cine-i mai ţine partea? Ştiţi?

— Eu... răspunse de-afară glasul popei Tăviţă. Eu... duhul lor de farisei! Care se pune cu mine, măi?

Intrând, ochii îi străluceau sub cuşmă:

— Care-mi stă mie'n faţă, măi? Tu? Vrei război cu mine, fecior al Nataliei Cimpoeşu? Află, măi! Cărţile spun: „Satan va fi biruit"... Va fi biruit Satan, al cărui număr este de 666...

Costan Cimpoeşu îl privi lung, drept în luminile ochilor şi-i răspunse cu un glas încărcat de suspine:

— Asta aştept şi eu... să fie biruit... După aceea pe lume va fi un bine...

— Ce vorbeşti, măi? îl întrerupse Brici, râzând rău. Şi, care-i după părerea ta, Satan?

— Care-i? întrebă şi popa...

— Satan, pentru mine... îi tot una cu nedreptatea...

— Iaca, măi! se prefăcu a se mira popa Tăviţă. De unde le ştii atâtea? Că pe la sfânta noastră maică, biserica, nu dai cu anii. Ba, nici mă-ta nu mai calcă în sfânta noastră biserică, de când te-ai întors tu de pe front... duhul mâne-ta de fariseu...

— Am să te trimit cu raport... mârlane! se stropşi la Costan majurul Brici. Cum îndrăzneşti să-mi stai în faţă? Aşa şchiop, te trimit să te pască mitralierele bolşevicilor... Cum îndrăzneşti tu, calicule, să-l tragi la judecată pe domnu' Darie? Cu el stă legea, măi... sfârşi majurul, bătându-se cu pumnul în piept. Cu el stă legea... jandarul... stă sfânta maică!

— Dar cine nu stă cu mine? întrebă Darie cel bătrân din prag, şi Darie cel tânăr întrebă şi el, rânjind peste umărul tătâne-su:

— Cine nu stă cu noi?

Atunci, cei doisprezece bătrâni se foiră mai tare în scaune, Dumitrache al Dulumanului se ridică în picioare, cât era de lung, pălăria cu gardini i se înălţă între grinzi. Se făcu o tăcere mare, tăcu până şi Brici, până şi popa Tăviţă, numai feciorul lui Darie râse scurt şi tăcu şi el ştergându-se pe la gură.

Prea cinstiţi oameni buni... începu Dumitrache al Dulumanului, cu un glas în care scrâşneau pietre.

— Ei? Ce-i? făcu Brici.

— N'are rost... făcu bătrânul Senică, strângându-se şi mai mult în suman.

— Prea cinstiţi oameni buni! Bine-ar fi să nu se facă săracului învăluială! Bine-ar fi să vecuim pe pământ ca dulci fraţi! Noi, buclucul dintre Darie şi Cimpoeşu, l-am cercetat încă demult şi adevărul l-am aflat. Dreptatea şi adevărul stau în partea acestui flăcău sărac, flăcăul acesta necăjit care a gustat de mic borşul pământului şi-l ştie cât îi de acru! Domniile voastre, Darienii, l-aţi tras la judecata domnilor din târg. Omul, bani n'are să umble pe la judecăţi, îl ştie dumnezeu şi-l ştim şi noi... Eu, după legea veche, ţin la o împăcăciune! Să rămână flăcăul pe locul lui, în grădina lui, cumpărată cu bani udaţi cu lacrimi. Ce-i pentru domnu' Darie un petec de grădină? Ca un prav de nisip în Marea... Ce-i pentru domnu' Darie adausul acesta la avuţia ce-o are? Cu un fir de iarbă în iarba lumii... Nu umblaţi pe la judecăţi, fraţilor! Nu mânjiţi faţa pământului cu încă o faptă rea, că-i şi-aşa destul de mânjită! Tunul bate... bat maşingheverurile... mor oamenii... Şi bat tunurile şi bat maşingheverurile... tot din lăcomia omului... din răutate! Bateţi palma şi împăcaţi-vă! Piardă îmblăciul, piardă tot atâta şi zapciul...

— Eu? Să bat palma? Eu? strigă Darie cel bătrân, tremurând de mânie. Cu cine să bat palma? Cu calicul? Mai bine o bat cu diavolul... mai bine mi-o ard în para focului, decât s'o bat cu calicul...

— Mulţam de cuvântare... râse majurul, apropiindu-se de Dumitrache al Dulumanului. Nu eşti prost moşule... ştii că nu eşti prost? Da' mai bine ţi-ai ţine înţelepciunea acasă, să ţi-o iei în groapă... Pe cine vrei să prosteşti? Află că noi suntem oameni cărturari, măi ghiujule! Eu am două clase de liceu...

— Două clase de îmblăciu... râse cineva, înfundat, în tindă.

— ...şi dacă am clase, ştiu multe! Ştiu câte nu ştiu toate moşnegăriile din sat la un loc! Spre exemplu: ştii, ghiujule, în ce apă s'a scăldat Alexandru Machedon şi-a răcit? Ha? Vezi că nu ştii? Care ştie? se răsti majurul şi popa Tăviţă îşi plecă fruntea în jos, prinzând a-şi număra degetele. Deodată, tresări...

— Vedeţi, dacă-i cărturar? Vedeţi? Iaca, părintele, că-i cu carte, ştie...

Indreptându-şi trupul, privind în juru-i ca şi cum ar fi chemat toate sufletele la o pioasă ascultare, popa Tăviţă răspunse:

— ...de către toţi se ştie că Alexandru Machedon a cuprins Ierusalimul unde a stat la sfat cu maimarii jidovilor. După aceea s'a înfundat în Asia şi ajuns-au cu oştile la râul Dardanelelor. Acolo, s'a desbrăcat, s'a scăldat, a răcit...

— Vedeţi, făcu Brici, plesnind din palme. Acolo, măi boilor. Dar de unde să ştie mârlanii ? Aşa că vă apucaţi de judecat feţe cinstite... Cât aş zice numărul 3, părăsiţi încăperea ! Tu, Cimpoeşu, vii cu mine la post, să-ţi aprind o leacă unghile... să înveţi minte...

Fără să vrea, Costan Cimpoeşu făcu un pas spre bătrâni, se făcu una cu zidul lor. Insuşi Senică, auzind primejdia Cimpoeşului, tresări, se ridică, acoperind flăcăul după trupul lui.

— Credem că domnu' jandar a spus o glumă... se prefăcu a râde Dumitrache al Dulumanului. Ce să-i mai aprindă omului unghiile, că-i şi-aşa destul de aprins...

— Tocmai, pentrucă-i aprins, vreau să-l sting... strigă Brici, şi popa Tăviţă îi luă din gură cuvântul :

— Tocmai deaceea... că nu cercetează sfânta maică, trebue o leacă înfierbântat...

— ...ca să-i piară pofta de pământ... rânjiră amândoi Darienii, din prag — şi Costan Cimpoeşu ieşi de după trupul bătrânului, făcu un pas înainte, îşi ridică braţul, rosti apăsat, privind drept în ochii jandarmului :

— ...de lăsat... nu mă las...

Indârjirea îi crescu pieptul, îi subţie ochii, un colţ al gurii i se strânse într'o crispare, crescu, parcă, deasupra tuturor lucrurilor, încât majurul sări înapoi jumătate de pas şi făcu încurcat :

— E-i-i-i... na... na... na !...

O bucurie răsări pe faţa Dulumanului, ca o rază lungă, care trecu şi lumină peste toate cele douăsprezece obrazuri ale bătrânilor ; parcă se priveau două lumi, aceea cu jandari, cu popi şi cu Darieni — cealaltă, cu oameni neclătinaţi, înaintea căreia sta flăcăul necăjit, Costan al Nataliei Cimpoeşu, la colţul gurii cu o crispare de ură.

Neliniştit, majurul Brici îşi pipăi patul carabinei — popa Tăviţă rosti repede, luând-o spre uşă :

— Apoi... cu bună sara... duhul lor de farisei...

— Mergem... spuse Darie către feciorul lui, strigând din tindă :

— Va vedea el, joi... la proces... la târg... au să-l jugănească aducaţii...

— Bine... măi Costane... măi... făcu majurul Brici, — şi nu-şi putea smulge ochii din ochii lui Cimpoeşu. Bine, măi... dacă tu crezi că aşa-i bine... să te pui cu mine... cu stăpânirea... bine, măi... Dar să fiu eu al drăceanului dacă nu capeţi ordin de chemare... lasă... lasă... Joacă-ţi mânza cât vrai... Lasă...

Ceva îl împingea spre flăcău, să bată palma, de împăcare, dar avea un alt simţimânt, simţimântul pe care îl ai în faţa unui obuz... un obuz pe care dacă-l atingi explodează, te sfarmă...

Işi pipăi mai cu grijă patul carabinei, întrebându-se în sinea lui : „Măi... ce dracu are omul ista ? Are ceva... ascuns... ca o primejdie... Dece nu se teme ? Toţi se tem — el nu... Dece oare ?..."

Se trase mai la prag, îl privi, mai cu băgare de samă, din vârful capului până'n vârful picioarelor, apoi, din trei paşi fu lângă Costan, s'apropie aşa de tare de dânsul, încât îl izbea în faţă cu răsufletul.

Privindu-se, faţă lângă faţă, ochii li se înfipseră unii în alţii, li se amestecau bătăile inimilor. „Ce dracu are?" se întrebă iar Brici, depărtându-se. Ii tare... tare ca ferul. Cred că de-aş îndrepta spre el carabina, să-l puşc, nici n'ar clipi din ochi..."

— Hai... acasă... căraţi-vă... spuse el spre oamenii din tindă, cu glas răguşit. Ce căscaţi clonţurile ? Marş acasă... că de nu... vă culc... în milostenia mamei voastre...

Strigând către cei din tindă, îşi tot repezea capul peste umăr, pândindu-l pe Costan Cimpoeşu — şi un frig îi stăruia în şira spinării, parcă s'aş-

tepta, dintr'o clipă în alta, să i se arunce în cap o grenadă sau să i se înfigă între coaste un cuțit.

— Hai... hai... măi Costane măi... spuse el, clătinându-și capul, cu dojană. Joacă-ți mânza... Pune-te cu mine... lasă... Trăind și nemurind, oi pune eu gabja pe tine....

Abia afară își căpătă din nou tot curajul și prinse a cârdui oamenii, strigând cât îl țineau puterile:

— Acasă... acasă... milostenia!

Cârduri, sătenii se îndreptară spre vetre, spre ulițele obârșiilor, și parcă nu se mai temeau de majur. Unul îi răspunse:

— Nu striga... are să-ți sară gâșterul...

— Așa? Care-a vorbit? Și voi? Să iasă'n față cel care-a vorbit...

Dar oamenii își văzură de drum, liniștiți — și astfel, rămas singur, în crucea drumurilor, majurul Brici se trezi ca dintr'un vis rău, urît, întrebându-se: „Dar ce dracu are Cimpoeșu? De ani, nimeni din satul ista nu mi-a stat în față... Să mă las flecuit de-un țăranoi? Trebue să mă întorc, să-l înhaț... să-i trag o sfântă de bătaie, altfel puterea mi se duce pe Apa Sâmbetei..."

Intră iar în ograda cănțălăriei, s'apropie de geam, privi lung înăuntru, văzu moșnegii așezați la loc pe scaune și Costan Cimpoeșu, stând în mijlocul încăperii, le grăia; bătrânii, ascultându-l, clătinau rar din plete.

— ...și nu mai este mult... îi auzi glasul, majurul.

Tăcu și fața îi rămase crispată, ochii îi rămaseră ascuțiți.

— Până una-alta, aveam de gând să-mi ridic căsuța... să mă'nsor pe la omătul mieilor... Mama îi cu un picior în groapă... nu poate închide ochii până nu mă vede om la casa mea... Deaceea mă sbat... altfel... eu am când, pot aștepta...

Își întoarse de-a-binelea fața spre fereastră, încât Brici se trase mai în umbră, o apucă repede înapoi spre poartă, cu simțimântul că puterea asupra satului i-a fost sdrobită pentru de-a-purure.

Trecând repede spre post, pândea când o casă, când alta, și i se năzăreau, la pârleazuri, și mai cu samă în umbra porților, numai cușme țuguiate. Brazii din poarta popii dădeau un șuiet lung văzduhului. Un fluier suna, miei proaspeți sbierau în staule nevăzute. Cocoșii cântau prelung, a moloșag. Departe, spre Reuseni, s'auzea glasul mare al codrului. Luna s'arătă ca o seceră subțire într'un ciob de apă verde a tăriilor. Se stinseseră demult luminile satului. „Are la el pușcă... pistol sau dinamită? se'ntrebă majurul, oprindu-se la fântâna Ligheniei. Cred că are dinamită... îi bucșit cu dinamită... altfel nu mă pot lămuri"... Se așeză pe marginea fântânii, adâncit în gânduri. „Pe dracu... milostenia mâne-sa! In ce dracu îi stă puterea?" Strânse ochii, îl văzu iar pe Cimpoeșu, privindu-l cu ochii subțiați, cu crisparea aceea la colțul gurii și-și răspunse: „E-i-i... na-nana... puterea aceea e'n el... în inima lui... Dar de unde boala îi vine puterea, când îi un calic, un muritor de foame... cară butuci din pădurile Varzarului"...

Porni mai departe, se opri auzind bucluc în bordeiul Olivanilor. Izbiturile arătau că cei trei frați se bat ca'n toată sara. Unul răcnea ca junghiat. Majurul Brici, sărind pârleazul, își căpătă la loc tăria. Dădu ușa bordeiului la o parte, cu genunchiul, intră într'o încăpere joasă, cu pereții vineți plini de apă în șiroaie. Frații Olivan se băteau în mijlocul încăperii, izbindu-și unii altora pumni în cap, repezindu-se unul la altul să se apuce cu gurile, în timp ce mama lor, Olivanca, un mal de femeie, cu un ochi umflat, gemea, într'un colț; văzându-l pe jandarm, cei trei frați stătură din bătaie. Olivanca abia se urni de jos și mai apoi se muncea din răsputeri să-și aburce șezutul pe cuptor.

— Ne batem... spuse cu un râs prostesc Petrea. Ne batem să ne'ncălzim... Ce-i pasă cuiva?

— Ne batem să ne'ncălzim? i-o tăie Hoancă. Dece spui minciuni?

Iaca, domnu'şef... uită-te o ţâră pe cuptor, sus. Vezi lângă mama un cap de femeie? Femeia aceea-i femeia mea... Am luat-o dela părinţi, pre credinţă, fără cununie, da'se chiamă că eu am luat-o şi-i a mea... Zăblăii se urcă lângă ea, o pişcă... îi cer...

— Aşa-i... se clătină într'o parte şi'n alta capul din fundul cuptorului. Ei doi îmi cer... na! v'am pârît ca să afle o lume...

— Aşa! se răsti Brici. Iţi cer? Bine, milostenia mamei lor!... Petrea şi Gavriil Olivan! In numele legii urmaţi-mă!... Vă dau eu spurcăciune, să mă pomeniţi o viaţă toată! Inainte marş!

Incă din uşă, îi luă în patul carabinei.

— Vezi... vezi... vezi... gemu Olivanca spre Hoancă. Are să-i bată, are să-i cotonogească... puii mamei pui!

Sări de pe cuptor, ieşi repede afară, bocind:

— ...şi are să-i lege cu capul în jos, la grindă, are să-i spânzure şi are să-i bată...

Mai apoi, pe când bocetul i se stingea spre postul de jandarmi, Hoancă, stând pe laiţă cu capul în pumni, se tânguia:

— ...Cum am adus-o'n casă, s'a dus frăţia... s'a dus dracului! Aşa-i, Georgină? Cum te-am adus în casă, s'a dus frăţia! Eh, vai de omul calic! Ne-am luat — eu n'am... tu n'ai... ce dracu? In sara întâia, când te-am luat dintre ai tăi, am simţit că am aripi... că tu ai aripi... şi te-am adus! Pe-atunci era vara, boeria calicului... Şi'ntr'un şanţ îi frumos vara... toate-s frumoase, Georgină, când îi vară... poţi sta în câmp, în pădure... oriunde... te poţi acoperi cu o brazdă de iarbă şi ce învelitoare îţi mai trebue? Chiar şi pe prispă-i bine, cum se lasă noaptea prinde a ţârâi greieraşul şi ţârâe... şi te-adoarme...

— Hoancă... Hoancă... oftă de pe cuptor Georgina. Dece plângi tu aşa, Hoancă?

— Plâng? se miră Hoancă şi-abia atunci îşi dădu sama că plânge, că lacrimile îi cad pe mâni. Plâng Georgină, plâng... Astăvară erai floare... Te-am văzut întâi într'o poiană cu fân... aveai o fustă roşă ca focul... coasele fâşâiau prin iarbă... s'auzeau prin pădure clopoţeii viţeilor pe care-i păzeai tu. Sara, m'am dus la tat'tu. Mi te-a dat, fără mult cuvânt... Hei... Georgină, pe-atunci aveam aripi... Te-am adus, te-am îngropat în bordeiul ista. Fusta roşă ţi-am pus-o zălog, am pierdut sorocul... ai rămas numai cu cămaşa pe tine... Iaca-aşa: ne-am luat, ne-am tăiat aripile unul la altul, cu toporul... ne-am ticăloşit... Oare mai este pentru noi scăpare, Georgină? Cum crezi tu? Dacă te-ai duce înapoi acasă?

— Hoancă... Hoancă... Acasă la noi mai sunt unsprezece fete... le-a fătat mama, ca iepuroaica. Unde să mă duc? N'am loc! Când m'ar zări tătuca la poartă, îmi iese înainte cu toporul! Lasă, Hoancă, are să vie primăvara... are să vie! Auzi, cântă cocoşii a moloşag! Peste trei săptămâni ies la imaş mieii şi şopârlele.

Afară, până departe, în întuneric, s'auzeau cum cântă cocoşii, mohorît, a vremuire.

— Ii auzi, Hoancă, omule?...

— Da, Georgină, îi aud...

Se uită la capul ei tânăr, ieşit pe durluiul cuptorului. După aceea râse:

— Repede, până nu se întorc *ei!*... Am ascunsă o bucată de pâne şi un cap de scrâmbiţă... Numai de nu ni le-or fi mâncat şoarecii...

Trase de sub pat căputa unei ciubote, cotrobăi cu mâna îndelung:

— Ai noroc... Is aici! Hai repede să mâncăm!

Frânse pânea în două, se răsgândi, i-o întinse ei toată.

— Mânâncă tu... eu am mâncat... am nimerit la un praznic...

Ea prinse a înfuleca pânea, sugea capul de scrâmbiţă şi ochii i se măreau, i se luminau. Spre a nu-i auzi ea ghiorăitul maţelor, Hoancă îşi strânse mai bine cingătoarea, îşi băgă pumnul sub brâu şi pândind-o cum mânâncă, îşi tot lingea buzele, înghiţea odată cu ea, în sec. Ne mai pu-

tând răbda s'o vadă cum mănâncă, se îndepărtă spre ușă:

— Până sfârșești... mă duc să fac rost de-un braț de vreascuri... Ai grijă, nu lăsa firimituri, să nu le găsească *ei* când se'ntorc... Cine știe ce bătaie are să mai iasă după ce se întorc *ei*...

După aceea, la vreme de un pătrar de ceas, soba duduia, amândoi râdeau de bucurie.

— I-auzi cum pârâe și trosnește portița Vironiei... râdea Hoancă și tot bordeiul se lumină în puterea focului. I-am luat portița — atâta pagubă! Gospodină și Vironia: gard nu-i... nimica nu-i... sta portița degeaba între stâlpi... i-auzi nu cumva se aude dupăitul mamei?

Speriată, cu țâțele ieșite prin ruptura cămășii, Olivanca se opri în prag:

— ...gata cu ei, gata! Pe Gavriil l-a frământat cu ciubotele... până i-a dat sângele pe gură. Petrea? He-hei! Petrea a țâșnit pe ușă, s'a tot dus! Acum majurul Brici își bate muierea. A lua un hăț dela ham și-o bate... S'au strâns la post oameni, tot felul. Stau, ascultă, niciunul n'are inimă să intre, să-l oprească. El strigă că-și bate muierea pân'o omoară! Așa strigă.

— Și unde-i Gavriil, mamă?

— Gavriil, măi Hoancă? L-au luat niște vecini, să-l culce. Petrea... cine știe pe unde tremură...

Hoancă spuse tare, clătinând din cap:

— Ce bine-ar fi de n'ar mai veni...

Și se cuibări lângă Georgina:

— De n'ar mai veni *ei*... ce bine-ar fi...

Tăcură toți, numai focul trosnea. S'auzea cum prind a picura streșinile, întâi rar, ici colo, într'un târziu stropii clipoteau jur împrejurul bordeiului, încât Olivanca spuse răsucindu-se în bulendre:

— Are să vie primăvara... vara...

X

Șoseaua largă, străjuită de cireși și plopi, iese din Udești, trece prin Rușii-Mănăstioarei, urcă la satul cel mare al Bosancilor; dela Bosanci la Suceava, sunt văi și dealuri; căruțele își încetinesc pasul, mai cu samă la dealul lung; cum urci dealul, târgul ți s'arată ca'ntr'un fund de văgăună, sclipind din turnurile bisericilor. Dela Udești la târg ai de bătut cu piciorul cale de mai bine de două ceasuri, deaceea oamenii se scoală pe la cântatul de ziuă al cocoșilor, își bagă ochii într'un pumn de apă rece, se îmbracă repede, își înfundă cușmele, își pun desagii pe umăr și, înșfăcându-și bețele de după ușă, pornesc cu noaptea'n cap și cât îi calea de lungă s'aud pași rari de ciubote, cepăit sprinten de opinci, mers legănat de vaci și boi, trap de copite, duruit de roți în fugă, scârțâit de cară abia urcând. Udeșteni, ruseni, bosânceni, s'amestecă mai cu samă la dealul lung unde ostenesc toate roțile și picioarele.

Mulțimi vin dinspre Sântilie, de sub munți, altele vin dinspre Burdujeni — și ziua de joi dă o viață neînchipuită acelui târg mort peste care prind a bate, odată cu ziua, clopotele dela sfântul Ion.

Ca s'ajungi la tribunal, cotești chiar dela podul târgului, pe-o uliță din țigănime; tot prin țigănime cotesc și cei ce se duc la târgul vitelor. Ulița se umple de cai mărunți, cotonogiți pe front și trimiși la vatră.

Tribunalul, o clădire întunecată, cu mai multe caturi, e înconjurat de ziduri, ferestrele cu gratii arată că acolo-i o pușcărie; când bate soarele, de după gratii se zăresc bonete vârstate, brațe cu mâneci vârstate fac semne către mulțimea de țărani strânși în iarmaroc.

Strașnic se feresc oamenii de camera de judecată numărul 53! Prin

părţile acelea de pământ umblă o vorbă de ameninţare: „Te trag la camera 53!". Cum aud de camera aceea, împricinaţii mai lasă unii, mai pun alţii — se împacă la feţe de oameni, căci dacă ajungi cu pricina la camera 53, îi rău!

Camera aceea, aflată la catul al doilea, are o uşă veche, ştearsă şi roasă de sumanele atâtor ţărani, frecată de atâţia umeri: mânerul de alamă îi pe alocurea mâncat de-o rugină neagră lăsată de sudoarea atâtor mâni câte-au deschis-o... Pragul, o scândură groasă, e ros mult, încât se vede pe sub uşă şi mai cu samă iese pe-acolo un frig spurcat, care-ţi taie glesnele.

Cu mult înainte de începerea judecăţilor, în faţa camerei 53 se afla îngrămădit amar de lume, puţea a sumane afumate, gurile duhneau a ceapă şi a usturoi, fumul ţigărilor îngreuna tâmplele şi ochii aproape adormiţi încât oamenii, strânşi unii lângă alţii, îşi lăsau frunţile pe umerii vecinilor, femei aşezate jos îşi scăpau capetele în desagii unde mişcau şi prindeau a cotcodăci găini aduse avocaţilor şi judecătorilor. Conţopiştii tăinuiau cu ţărani burduhoşi, prin colţuri. Avocaţii strigau nume; martori, aleşi în cete, se sfădeau. Un avocat spătos îngrămădise în blana uşii un moşneag ştirb, îi înşfăcase mâna, muncindu-se să-i desfacă degetele, în timp ce moşul se jura cu un râs prostesc:

— N'am... n'am... domnu'aducat... să ardă casa pe mine dacă am...

— Hai... hai... scoate banul... nu crâcni... degeaba crâcneşti... începu a se mânia avocatul, strângându-i mai tare mâna. Dacă nu dai... nu te apăr... Pe cuvânt de onoare!

— N'am... domnu'aducat... v'am tot dat... mi-am vândut perechea de boi, v'am dat! Mi-am vândut capătul de ogor... v'am dat! Mi-am vândut cojocul cel nou... v'am dat! Să ardă casa pe mine dacă mai am... V'am dat — toată săptămâna v'am tot dat! Cum nu vă dau şi sâmbăta, îi rău! E-i-i... dreptate... Ia'n lăsaţi-mi mâna!

Vru să-şi smuncească braţul, dar avocatul i-l apucă mai tare şi, desfăcându-i degetele, îi scoase moneta:

— Uf... greu se mai scoate un ban în ziua de azi, doamne... pe cuvânt de onoare... Trebue să munceşti... să răsmunceşti, pentru un ban mârşav... Unde l-ai ţinut, moşule, că pute...

— Mi l-a luat... făcu moşneagul desnădăjduit, către oamenii aproape adormiţi. Nu de alta, dar trebuia să-i cumpăr babei doftorie de vătămătură... Mi l-a luat... gata...

Avocatul, după ce şterse banul cu batista, şi-l puse în buzunarul vestei:

— Hai, mai scoate... mai scoate, că altfel nu te apăr şi te las să te scoată feciorii în drum... Ce... eu sunt avocat mare... mai scoate...

— Ei-i-i... domnule... făcu moşneagul, începând a se mânia. Să mă scoată feciorii, dracului, decât să vin din două'n două săptămâni la jupuială... Ce-i asta?

Glasul i se pierdu în frământarea oamenilor care se dădură la o parte să-i facă loc popei Tăviţă, majurului Brici şi celor doi Darieni; tuspatru se opriră drept în faţa uşii, căutându-l din ochi pe Costan Cimpoeşu.

— Nu cumva n'a venit? întrebă popa. Duhul lui de fariseu! Dacă n'a venit, se ştie c'am bătut degeaba calea mânzului...

— Dacă n'a venit... adause Brici, îi dau eu lui... milostenia!

— N'a venit... spuse unul din cei trei Olivani. Domnu'Darie... a fost vorba că cum ajungem la tribunal, ne dai de-un tutun...

— Vorba! făcu Brici. Nici n'a fost pomeneală de-aşa cuvânt...

— Vă dau după proces... răspunse Darie cel bătrân, ducându-şi mâna la chimir şi lăsându-şi-o repede jos.

— Ia'n staţi mai de o parte... se stropşi la cei trei Olivani, popa Tăviţă. Vă băgaţi... daţi aşa'n noi... Ei-i-i... duhul!... n'aveţi ruşine, calicilor? Nu destul că aţi venit în aceeaşi căruţă cu noi? Mâne, de bună samă, filisoful Hoancă are să s'aşeze cot la cot cu mine, la deslegat scripturile... Nu? Ce spui filisof Hoancă? Tot

drumul mi-ai duhnit în obraz cu putoarea gurii!

— Aşa-i... râseră ceilalţi doi Olivani, numai Hoancă se înroşi, uitându-se în jur la oamenii care-i ascultau, apoi îşi lăsă capul în jos, frământându-şi buzele.

— Nu-i aşa? întrebă iar popa Tăviţă. Mâne te pui cu mine la deslegat cărţile...

Şi se trase mai la o parte de lângă cei trei fraţi, scoţându-şi pieptul:

— Să ştiţi, măi! Că v'am luat cu noi — e-o cinste!

— Aşa-i... răspunse Petrea şi Darie îşi urcă gura spre urechea popii, şopotindu-i:

— Dă-i dracului... lasă-i... până jură... Fă-te frate cu dracul până treci puntea...

— Părintele glumeşte... spuse tare, Darie cel bătrân, către cei trei fraţi. Aşa-i părintele... şugubăţ... Da-i inimă bună...

— Aşa-i... răspunseră Petrea şi Gavriil, amândoi deodată, pândind cum mâna chiaburului scoate din chimir un ban.

Dar cum după o clipită de gândire Darie îşi lăsă banul la loc în chimir, cei doi fraţi se priviră unul pe altul muţi, în timp ce Hoancă bolborosea pentru sine:

— Aşa-i lumea... aşa-i... cine are... are... are...

Şi cum un grup de oameni se feri la o parte să facă loc unui conţopist, Hoancă tresări, se uită lung, cu un zâmbet de desnădejde la colţul gurii, se uită lung la Costan Cimpoeşu care stătea jos, cu spatele sprijinit de zid, dormind cu capul pe genunchi, cu băţul pus alături.

— Costan... Costan Cimpoeşu spuse Hoancă, şi rămase aşa, privindu-l cum doarme, frânt de truda drumului, cum în răstimpuri umerii îi tresar. La picioarele lui, jur împrejurul lui, se vedeau stupiturile oamenilor, până şi peretele de care era el rezemat avea urme de muci. Totul era mârşav, că să-ţi dai inima afară.

— Uite-l! făcu Brici, plesnindu-se cu vâna de bou peste cismă. Doarme... boul...

— Doarme, animala... duhul mânesa! adause popa, şi Darie cel tânăr rânji:

— Doarme... deaceea-i calic, că doarme. Hei, măi! Ce-ar fi să-i chiui la ureche?

— Ia'n să-l trezesc... milostenia! sudui Brici. Şi-aici dormi, măi? Scoală!

Costan, abia-şi urni capul de pe genunchi, abia-l văzu pe majur. Îşi plecă iar fruntea, închise ochii, dar îl chinuia faţa amară a lui Hoancă aşa cum i-o zărise printr'un păienjeniş. Deschise iar ochii şi se uită mult la filosoful îngheţat de frig, apoi la ceilalţi doi fraţi ai lui care, când îi întâlniră ochii, se traseră mai lângă Darieni.

— ...şi tu, Hoancă? îl întrebă Costan, sculându-se, şchiopătând spre dânsul, întinzându-i mâna.

— Cumpărare de martori... strigă popa Tăviţă şi majurul Brici se repezi între Hoancă şi Cimpoeşu, despărţindu-i:

— Aşa, fecior al Nataliei? Aşa? Las' că-ţi arăt eu ţie! Ai să mă pomeneşti câte zile-i avea!... Lasă...

— Eu... Costane... vai de zilele mele... făcu Hoancă, şi'n clipa aceea mulţimea se despică să facă loc unui domn ghebos, cu un păr sur răvăşit.

— Judecătorul... dom'judecător... spuse careva, speriat — şi judecătorul Cârâc îşi sălta un pic gâtul apăsat în jos de gheb — şi atunci oamenii văzură un obraz tăbăcit, un nas încreţit de scârbă — aşa de încreţit, că parc'ar fi avut sub nări nu mustaţa aceea sură, ci un lucru groaznic de rău mirositor; se opri în uşă, îşi întoarse capul într'o parte şi'n alta, dar degeaba căci putoarea de sub nas îl făcea să se încreţească mai tare. Un aprod se repezi şi-i deschise uşa, strigând spre oameni:

— Încep judecăţile...

— Dar aducatul nostru? întrebă Darie cel bătrân, speriat. Fugi, Darie — şi caută aducatul! Unde dracu-i? Ne-am luat cu vorba... am uitat...

— Acum, îţi arătăm noi ţie... făcu Darie cel tânăr spre Costan Cimpoeşu, arătându-i pumnul. Iată-l... domnu'aducat...

S'apropie de grupul Darienilor domnul cel spătos care scosese banul din mâna moşneagului:

— Fără grijă... fără... pe onoarea mea! Care vi-i duşmanul, să-l văd şi eu? A... cel cu cârjă? Ce-i, îi şontorog? Păi cu aşa adversari, eu termin repede...

— Invalid de război... spuse careva şi avocatul răspunse:

— Ce-are a face? în faţa dreptăţii, toţi suntem una... o apă şi-un pământ! Ce-i dacă-i invalid de război? L-am trimis eu pe front? Să n'o facă invalizii iştea pe nebunii...

Darienii se făcură mai dârji, popa Tăviţă îşi mângâie barba roşiatică, majurul Brici îşi repezi înainte pântecul. Acum, când îl aveau între ei pe cel mai meşter avocat, Costan Cimpoeşu parcă nici n'ar mai fi fost, pentru ei, pe lume... Dar flăcăul înfruntă privirea de dispreţ a avocatului, i-o înfruntă lung, încât acesta se căută repede cu degetele pe la ochi, spunând:

— Primejdios... cine-i mârlanul? Au venit toţi martorii?

— Avem cinci... mai putem aduce o sută... vrem să sfârşim azi...

— Bine, domnu'Darie... pe onoarea mea... din trei cuvinte îl spulber... Dar, iată, începe... A... să nu uit, Midora... ce-i cu Midora?

— N'aveţi grijă... bine de tot... în milostenia mâne-sa! răspunse Brici. Cred că n'are să mai poată veni la vr'un proces — câte zile-a aveal...

Darie cel tânăr, care oblicise câte ceva despre felul cum fusese bătută Midora, la post, peste noapte, făcu un semn cu mâna:

— Nici grijă, domnu'aducat, nici grijă! Nu se ştie dece, i s'a umflat limba... nu mai poate grăi...

— Cimpoeşu Costan... strigă aprodul şi flăcăul s'apropie de uşă.

— Iţi arătăm noi... ridică spre el pumnul Darie cel tânăr.

Şi astfel, Costan Cimpoeşu se trezi în faţa unei cruci de lemn după care sta şi-l privea cu nasul încreţit de scârbă, judecătorul cu păr răvăşit; la dreapta acestuia sta un alt judecător care, în faţa unei oglinjoare rezemată de-un dosar, se muncea să-şi sdrobească între unghii un coş din frunte; la o masă, mai la o parte, grefierul îşi ascuţea creionul — şi-l tot cioplea cu un cuţit lung, şi cum creionul se tot rupea, el îl privi pe împricinat cu duşmănie, apucându-şi buza de jos sub nişte dinţi vineţi de plumb.

„Ce caut eu aici? se întrebă Costan Cimpoeşu, uitându-se spre uşă, dar îşi întoarse capul, căci intraseră, pe rând, Darienii, popa Tăviţă, majurul Brici şi cei trei fraţi Olivan.

— Mai aproape! Repede! se stropşi judecătorul Cârâc spre Costan — şi parcă-i venea să se scoale, s'o rupă la fugă, căci nu mai putea scăpa de putoarea cruntă de sub nas! Pricina! Care-i pricina, grefier?... Citeşte odată!

— ...numiţii locuitori... începu grefierul, cu un glas mare ca un hămăit... numitul Costan Cimpoeşu susţine că ar fi cumpărat grădina; acelaş lucru îl susţine şi locuitorul Darie şi... conform... codului... paragraful...

— Lasă... se stropşi la el Cârâc ca înnebunit de putoare. Costan Cimpoeşu, ce ai de spus? Repede! Care ţi-i cinstea'n sat? Ai ceva hectare de pământ? Câte ai? Răspunde mai repede, câte ai? Ai boi? vaci? pădure? câtă pădure ai? ce cinste ai în sat? dacă n'ai nimic? dacă n'ai nimic, eşti o coadă de câne... o animală... te judeci cu oameni cinstiţi... nu ţi-i ruşine?

— Aşa-i... se ştie... îndrăzni popa Tăviţă, plecându-se spre Darie cel bătrân:

— I-ai dus, de bună samă, domnului judecător, gâştele şi untul? Dar cei doi curcani? Ţi-am spus eu că are să ne ţie dintrodată în cinste...

— I le-am dus toate... da... răspunse hapsânul, cu un rânjet de fală si biruinţă.

„Să mă apăr? se întrebă Costan. La ce?“

— N'auzi? Repede! Ce ai de spus?

— ...numai că grădina-i cumpărată de mine. Ei mi-au cuprins-o... asta...

— Aşa-i? Ai martori?

— Martori? Tot satul ştie... Aici nu mi-am adus martori!

— N'ai martori? Află, măi, că tribunalul judecă numai cu martori! N'ai martori — însamnă că eşti o coadă de câne... un golan pentru care nu-şi pune obrazul nimeni! Ai priceput? Ce te uiţi ca boul la poartă nouă? N'ai martori ? Gata... Nici apărători n'ai ? He-i-i... faci judecata de râs ! Spune mai repede... ai apărător ? Nu ?

Se ridică, se apucă de părul răvăşit, cu amândouă mânile, desnădăjduit de scârnăvia de sub nas, gata să lase totul dracului şi s'o ia la fugă.

— Ţărani puturoşi... ţărani! Cum intraţi în casa Dreptăţii, fără martori, fără apărători? Cum? Afară! Marş afară!...

— Vai de inima mea... gemu Costan simţind că totuşi până'n clipa aceea mai crezuse în fundul inimii lui în dreptatea domnească; era credinţa aceea ca o pată de cer într'un fund de apă neagră... acum, apa se acoperi cu totul în umbră, totul s'acoperi în umbră, încât el gemu iar :

— Vai de inima mea...

Se'ntoarse spre ieşire, parcă rotindu-se în jurul băţului şi vedea numai obrazuri rânjind la dânsul — când Hoancă se desprinse dintre cei doi fraţi ai săi făcu un pas înainte :

— Pe dreptate... domnule judecător... eu stau martor pentru acest om! Jur...

— Ha? făcu la el judecătorul, biruindu-şi pentru o clipită putoarea de sub nas ; cum aşa?

— Jur, domnule judecător, că acest om are dreptate! Am văzut cu ochii mei când a plătit Midorii banii pentru grădină... Jur!

— Juri? sări popa Tăviţă. Tu? Juri?

— Jur!

Judecătorul căzu la loc pe scaun, îşi ascunse faţa în pumni, se ridică iar :

— Jură... dar de te prind... mergi de-a-dreptul la puşcărie...

— Aşa-i... făcu al doilea judecător, isprăvind de sdrobit un coş. Cum îl prindem — la puşcărie...

Cu ochii măriţi sub părul încâlcit, plin de pene, Hoancă făcu un pas spre crucea de lemn, îşi puse pe ea mâna dreaptă, hotărît — şi jură cu un glas hotărît că va spune adevărul şi numai adevărul... aşa să-i ajute dumnezeu... în timp ce cei doi fraţi ai lui îl întrebau, speriaţi, în şopot :

— Hoancă... măi Hoancă... ce faci?

— Cealaltă parte ce are de spus? întrebă judecătorul spre avocat şi acesta, după ce tuşi, începu cuvântul:

— ...că, atât Cimpoeşu, cât şi omul care a jurat, mint — nu mai încape nicio îndoială! Eu, domnule judecător... onorat tribunal... vă voi dovedi sperjurul, din trei cuvinte... şi anume, împotriva jurământului acestui om va depune legiuitul jurământ o venerabilă faţă bisericească... părintele Tăviţă... şi după ce va jura sfinţia sa, rog ca dovedîtul sperjur să fie băgat la puşcărie... conform...

— Destul... destul... se tângui, desnădăjduit, judecătorul, apucându-şi vârful nasului între degete, căzând greu pe scaun. Să jure părintele...

— Se ştie... începu popa Tăviţă, că noi, aleşii bisericeşti, nu depunem jurământ fără cuvenita deslegare canonicească... Dar, pentru o pricină unde dreptatea stă deasupra apei asemeni untdelemnului, jur, cu toată inima... pun pe sfânta şi prea curata maică a noastră, crucea, amândouă mânile...

— Destul... apropie-te... ţipă judecătorul, în timp ce fraţii lui Hoancă întrebau în şopot :

— Ce-ai făcut, Hoancă... Hoancă ..

— ...şi jură şi domnu majur de jandarmi, Brici... adause popa, după ce sfârşise jurământul, sărutase crucea pe amândouă părţile cu evlavie, apoi îşi mângâiase barba.

— Destul... nu mai am nevoie... marş... prinse a se stropşi judecătorul. Aprod, să vie gardienii... tot acum... gardienii...

Cei doi fraţi Olivani plângeau mocnit:

— Hoancă, vai de zilele tale...

Şi'n vremea asta, Hoancă s'apropiase fără să vrea de Costan Cimpoeşu, se lipise de dânsul şi-i tot spunea încet:

— Numai de-un lucru-mi pare rău... de Georgina... săraca.

— Dece-ai făcut asta? îl întrebă Cimpoeşu, iar Petrea şi Gavriil făceau fratelui lor semn cu mânile:

— Hoancă... vină la noi... Hoancă...

— Cât îi ceasul? Cât? se sperie judecătorul uitându-se holbat la ceasul din perete. Cât? Afară! Altă pricină... Alta... N'au mai venit gardienii? Când vin, aprod?

Uşa se deschise şi doi gardieni intrară mohorîţi. Unul din ei întrebă spre masă:

— Care?

Hoancă vru să se retragă lângă fraţii lui, dar se lipi strâns de Costan Cimpoeşu, îi apucă mâna:

— ...pentru tine, Costan... Oare au să-mi deie mâncare?

— Luaţi-l odată! se stropşi judecătorul şi abia atunci, uitându-se cum Hoancă se sbate între şpăngi, putoarea îl părăsi, nasul i se descreţi, zâmbi larg, parcă şi-ar fi pus masca unei alte feţe, încât dela Darieni până la avocat, toţi îl priviră miraţi, ca şi cum ar fi văzut alt om.

— Să trăiţi... vă mulţămim de dreptate! făcu Darie cel bătrân şi ieşi repede, împiedicându-se de prag, speriat, căci judecătorul îşi încreţise iar nasul, se apucase de părul răvăşit cu amândouă mânile, ţipând:

— Alţii... altă pricină... n'auzi, grefier? Altă pricină! Aprod! Strigă mai tare...

XI

In coridorul de piatră înţesat de lume, el mai auzi glasul lui Hoancă, zări bărbiţa roşcată a popii pe deasupra capetelor, văzu cravaşa jandarmului strecurându-se printre oameni ca o coadă neagră de câne.

După aceea, nu mai ştiu nimic, nu mai voia nimic, totul se sfârşise. Rana de sub genunchi îl duru pentru întâia dată după atâtea luni, îl duru doar o clipită, după aceea se sprijini de uşă, îşi scăpă capul în piept.

— Măi omule, dece plângi? îl întrebă un glas, şi Costan Cimpoeşu privi lung o faţă galbenă îmbrobodită într'o basma.

Işi făcu loc printre sumane şi cojoace, trecu pe sub suduituri scârnave, ochii lui trecură pe lângă ochi striviţi, pe lângă guri strâmbate în vorbe amare, pe lângă mustăţi bârligate, arătând ca nişte căpcăuni deasupra unor guri duhnind a ceapă şi usturoi, cu nişte dinţi negri, strâmbi, parcă împrăştiaţi cu pumnul. Văzu frunţi încreţite, capete încâlcite; apoi îşi scăpă ochii în jos şi picioarele lui treceau printre opinci ca broaştele, printre papucaşi şi opincuţe de copii. Toată clădirea gemea, din cat în cat şi în răstimpuri s'auzeau zornăind pe treptele de piatră lanţurile puşcăriaşilor. Hohote de râs scoteau peste amărăciune şi otravă, doar nişte ţărani cu burdăhane mari care li se cutremurau sub chingi şi sub chimire, în scuturatul hohotelor. Mai râdeau popi şi jandarmi traşi de o parte, la marginile păduchernitelor omeneşti îngrămădite în tot lungul coridoarelor de piatră. Ţărani rupţi, stând trântiţi de-o parte, pe desagii puşi în scuipat şi muci, se uitau la ei cu nişte ochi prăpădiţi în umbră. Ţărănci ştirbe îi priveau jimbându-şi gurile printre degete.

Popii şi jandarmii îşi spuneau întâmplări cu îmbălăciuni, şi când izbucneau iar în hohote de râs, vuetul neîntrerupt al glasurilor scădea, creştea din nou, cu cât hohotele slăbeau. Se deschideau uşi, se zăreau crişti aproape şterşi pe cruci de lemn, în faţa unor domni îmbrăcaţi în negru,

se vedeau mâni lipite de crucile acelea, s'auzeau frânturi de jurământ, feţe roşii de ţărani bogaţi se întorceau peste umeri când se deschideau uşile. Avocaţi se vedeau svârlindu-şi pumnii asupra crucilor şi asupra unor feţe speriate de femei.

Coborî în stradă, vuetul rămase în urmă, înnăbuşit după uşa groasă care i se'nchise în urmă singură.

— Amară mi-i inima... rosti el şi se sprijini de-un arbore. Acuma am rămas cu totul de dârvală pe faţa pământului... Silivestre! Silivestre!

Unde se aflau, oare, oamenii aceia... cei care voiau schimbarea lucrurilor? Trebuia să cerceteze, să-i caute, înainte de a-l sdrobi cu totul cumpăna. Avea atâta nevoie de-o mână de frate, de-o vorbă care să-i aşeze sufletul. Dar unde se afla oare, mâna caldă? Uliţele erau pline de mulţimi, s'auzeau barosurile de prin fierării, gemeau crâşmele. Unde se'ntorcea, numai oameni, valuri de oameni — şi între atâţia oameni trebuia să se afle măcar unul din îndrăzneţii care gândeau la fel cu Silivestru. Işi potrivi bine în băţ cumpăna trupului şi porni.

De departe zări scânteile unei fierării. Se opri în faţa unei firme strâmbe pe care se vedea un bărbat cu şapcă şi şorţ, izbind cu barosul într'o potcoavă pusă pe-o nicovală. Dela firmă îşi coborî ochii asupra şandramalei unde un bărbat voinic, cu un şorţ de piele, cioplea cu raşpa copita unui cal. Băiatul care ţinea ridicat piciorul calului se muncea din răsputeri, dar animalul svârlea — şi-atunci meşterul cu şorţ stupea pe lângă pipa din colţul gurii, suduia, întorcând spre uliţă nişte ochi plini de mânie. Numai foiul, mişcat de-un ţânc cu cuşmă, negru de sgură pân'n lumina ochilor, sufla neîntrerupt, ca un uriaş plămân. Focul sta drept, cărbunii sclipeau ca aurul.

— Ţine bine! se stropşi meşterul, şi ucenicul înşfăcă iar piciorul calului.

— Ce... ce stai la uşă? se întoarse meşterul spre Costan; acesta, după ce-l privi lung, răspunse:

— ...caut... nu... nu eşti d-ta...

Porni şi din mers îşi întoarse capul, fierarul ieşise în uliţă, cu ciocanul în mână, privind în urma lui, făcu câţiva paşi, şi Costan îşi simţi bătăile inimii la grumaz. Se întoarse, merse spre fierar, acesta îl întrebă:

— Ce... ce cauţi? Ai de fieruit vr'un car?

— Nu... am... Caut o faţă de om... lasă...

Porni din nou, pe când fierarul stupea pe lângă pipa din colţul gurii, mirându-se:

— Ei-i-i... al dracului! Faţă de om? Parcă eu aş purta cap de cal...

Şi înainte de a intra în şandrama, se mai uită odată în urma acelui invalid ciudat care se oprise în faţa unei ciobotării privind lung firma pe care sta o cismă ofiţerească, lustruită, cu rozetă; trântit jos lângă cismă, se vedea zugrăvit un soldat cu capelă şi cu şorţ, lingând-o de praf cu o limbă vânătă, lată, ca de bou; sus într'un colţ al firmei se vedea un cap cu şapcă de ofiţer râzând către o semilună din celălalt colţ al firmei, sulemenită ca o curvă. Atât ofiţerul cât şi semiluna arătau cu un zâmbet cisma care ieşea aşa de lustruită de sub limba soldatului. Sub firmă era un geam mârşav, înalt şi după geam se vedea un spate lat, de huidumă, plecat spre un bocanc galben întors cu talpa'n sus. La picioarele huidumei era o măsuţă joasă, hâită dintr'un picior, plină cu aţe, cuie de lemn, cuie de fer, cutii şi cutiuţe goale — şi peste toate îşi rânjea gura un cleşte. Din când în când se întindea pe măsuţa aceea, apucând cuie de lemn, o mână slabă. Intrând, Costan văzu lângă măsuţă un ucenic îndoit de spate, cu faţa ascunsă după cozorocul unei şepci acoperite de slin. Nasul de după cozoroc îşi trăgea întruna mucii, o mână slabă apuca automat cuiele, cealaltă mână le bătea cu ciocanul în talpa lată a unei cisme.

— Ce vrei! mârâi huiduma de sus spre Costan, şi ucenicul îşi dădu capul pe spate, o clipită, şi de sub cozo-

roc s'arătă un obraz de copil, alb, cu nişte ochi speriaţi.

— Bate mai repede! se stropşi huiduma, şi faţa ucenicului se înclină, s'ascunse iar, toată, după cozoroc. Ce treabă ai aici, bade? Ai de cârpit vreo opincă? Află... eu lucrez numai de-a-gata, după comandă... Bună ziua! Hi-i-i... iadul mâne-sa, cum s'a stricat lumea! Auzi... cismărie de lux... lucrez numai pentru ofiţeri... intră mârlanul cu opincile... Ce vrei?

Dar Costan Cimpoeşu era demult afară, trecu prin mijlocul târgului, spre uliţa căruţaşilor.

Gâtuită între două clădiri urîte, uliţa aceea era plină de crâşme, de umbră şi de băligar. Pe trotoarele sdrobite sub roţile harabalelor stăteau îngrămădiţi birjari şi căruţaşi, târgoveţi şi ţărani, suduind, sfădindu-se, râzând cu glasuri mari, în timp ce prin uşile mârşave ale crâşmelor răbufnea duhoare de holercă, de fum stătut, frânturi de suduituri şi cântece; glodul uliţei, dus în crâşme deatâtea ciubote şi opinci, arăta în încăperile acelea afumate ca o clisă pe care o frământau neîntrerupt picioarele. Sumane roşcate, legate la mijloc cu capete de funie, se frecau de surtucuri pline de petece, de polcuţe cu câlţii ieşiţi, iar spre crâşmarii care stăteau după tejghele într'o încremenire mai presus de toate vânturările — se repezeau pumni grei, mâni galbene cu arătătoare legate în cârpe, guri cu dinţi negri se strâmbau spre dânşii, cerând basamac, basamac cât mai mult şi mai spurcat. In răstimpuri, caii cu traistele 'n cap întorceau spre uşile şi spre ferestrele în dârdâire câte-un ochi mare, limpede. Caii înşişi arătau sărăcie şi necaz. Cotonogiţi cu parii, aveau pe sub curelele hamurilor rupte, prinse cu aţe, răni vechi care sângerau şi puroiau neîntrerupt.

Uşa crâşmei din capul uliţei se trânti deodată de perete şi se bufni afară un căruţaş cu nişte ochi bulbucaţi, având în locul nasului două găuri pline de păr. Speriat, se repezi spre cărucioara lui veche, urcă, apucă hăţurile, smuncind calul să pornească la fugă, în timp ce alt căruţaş, unul voinic, lăbărţat din picioare ca un răţoi, se tot repezea din uşă, cu un cuţit mare în mână. Braţe voinice îl ţineau sdravăn şi lăbărţatul răcnea:

— ...de trei săptămâni... anafura! n'am cărat un lemn... un sac... anafura! Imi crapă plozii de foame... şi cârnul îmi ia totdeauna muşteriii... anafura lui de cârn...

Se smuci, se repezi afară, calul cârnului îşi încordă deodată ciolanele, pielea vânătă i se întinse mai tare pe armonica uscată a coastelor, muncindu-se s'o ia la fugă, dar roţile prea erau îngreunate de glod, fierăria hodoroagei prea era grea; după a treia zadarnică zmucitură, îşi ascunse la loc încheieturile ciolanelor, pielea i se lăsă la loc, parcă întinsă pe-un gard rupt, şi întreg trupul i se strânse, pântecele i se subţie, urechile i se clăpăugiră, ochii i se închiseră în aşteptarea unei izbituri sdravene. Urcat cu amândouă picioarele pe draghini, cârnul se cumpănea cu o scândură ridicată în amândouă mânile, căutând locul unde să izbească. Izbi cu toată puterea cu latul scândurii, drept deasupra unui şold, pe-o rană a unei izbituri vechi. Calul se clătină, pielea îi învie deodată, pentru o clipită, şi se văzu cum fuge prin ea un tremur, dela cap spre coadă, şi înapoi. Numai coada rămase moartă, inutilă. Caii vecini strănutară în tolbe, îşi ciuliră urechile, cozi ostenite se mişcară într'o parte şi'n alta, şi când s'auzi a doua izbitură, caii ceilalţi stătură din ronţăit, îşi frământau glodul sub picioare, întorceau spre calul cârnului câte un ochi plin de un asfinţit roşu. După izbitura a treia, cârnul sări din căruţă, aruncă scândura, iar calul, tremurând tot, se lăsă când pe-o hulubă, când pe alta, căutând sprijin.

Dar sfada se întrerupse, căruţaşii intrară iar, cu toţii, la loc, în crâşmă şi geamurile dârdâiau acum mai straşnic.

— Basamac... basamac... otravă şi basamac... răcnea cel lăbărţat, punându-şi cuţitul în dinţi, ca să se poată

căuta cu amândouă mânile în chimir, scociorînd degeaba după un sfanţ. Cine-mi plăteşte basamac? întrebă el, luându-şi cuţitul dintre dinţi, vârându-şi-l în ciubotă. Eu, bre, de săptămâni n'am un sfanţ... nimic! Unde ni-i dreptul?

— Aşa-i, răspunse cârnul, fosăind din cele două găuri păroase. Unii iau prea mult... noi — nimic! Vinovat îi brutarul Spurny... tu te legi de mine, măi omule! Spurny şi-a cumpărat şase perechi de cai... s'a îmbogăţit... nu ne mai dă de lucru... îşi are caii lui... şase perechi de armăsari... cară cu caii lui! Unde-i dreptul?

— Cine-mi plăteşte basamac? urlă iar lăbărţatul, ne mai ascultându-l. He-i-i... ia'n uitaţi-vă... se întoarse el spre uşă, hămăind într'un râs larg. Mi-a venit muierea... ce vrei, muiere? Bani? Eu, bre, de săptămâni n'am un sfanţ... Ce vrei?

— Bani pentru pâne... răspunse femeiuşca din uşă, strângându-se şi mai tare în şalul rupt cu care era învelită din cap până'n picioare.

— Bani? Tu vrei dela mine bani? Te tai... te pun în oală... te fierb... te dau plozilor să te mănânce! Marş afară!

— Aşa? plânse femeia. Las'că vii la noapte acasă, te pândesc când sforăi cu gura căscată... îţi torn apă clocotită... golanule! Scoate bani pentru pâne....

— N'ai priceput, anafura? Marş... De trei săptămâni n'am un sfanţ. Ce te legi de capul meu? Marş înapoi la bordel, de unde te-am luat! Marş odată, că-ţi sdrobesc scăfârlia! Marş...

— La bordel de unde m'ai luat? Blestemat să fii că m'ai scos de-acolo...Ce-mi lipsea?

Avu în ochii tâmpi o strălucire de vis:

— ...ce-mi lipsea? Munceam-aveam... dormeam în cearşaf alb... o lume toată venea la mine... tot târgul ista... Care om din târgul ista n'o ştia pe Liţa? Care? întrebă ea înc'odată — şi crâşma gemu din răsputeri, în râsul tuturor golanilor. Pahare şi sticle cu basamac turbure se ridicară spre dânsa.

— Ieşi afară, curvă... se stropşi spre ea lăbărţatul, plecându-se spre ciubotă să-şi ia cuţitul. Că dacă nu ieşi afară, eu te hăcuesc fărâme... te svârl cânilor...

— Tu... mă hăcueşti? Incă nu s'a născut omul!

— Incă nu s'a născut? Nu m'aş mai fi născut! Ia'n stai...

Se repezi la ea, o nărui dintr'un pumn.

— Incă nu s'a născut omul? Ia'n să te netezesc o ţâră cu ciubotele...

Şi'n timp ce el o lovea, amestecând-o cu clisa mârşavă, hohotul golanilor se reteză scurt şi toţi o priveau pe Liţa cum se svârcoleşte spre uşă; ieşi în uliţă, aşa cum iese o râmă sdrobită dintr'un glod unde au apucat-o roţile şi picioarele. Se ridică, scoase de sub şal un pumn mic, abia izbutind să rostească:

— ...am să-ţi torn pe gât apă clocotită...

— Basamac... gemu căruţaşul, plin de sudoare şi plin de scârbă.

Cimpoeşu ieşi afară cu gura plină de-o cocleală amară, plin în toată fiinţa lui de amărăciune. Parcă-i acoperise ochii şi-i îngreunase inima glodul crâşmei, vuetul neîntrerupt îl năucise, şi ori încotro apuca, auzea un neîntrerupt vuet, parcă prin toate uliţele târgului ar fi umblat puterea oarbă a unui puhoi. Uneori, puhoiul acela îl cuprindea, îi intra în inimă, îl asculta din fundul inimii şi-şi îndrepta umerii, de o putere nouă. Şi iar îl cuprindea amarul.

La brutăria Spurny, printr'un geam lunguet, ieşea din subsol un abur mirosind a aluat dospit. Drept dedesubtul geamului, într'o covată largă, plină cu aluat de culoarea glodului, se vedeau mergând opt picioare, se vedeau mergând la nesfârşit, suflecate peste genunchi, frământând glodul acela al grâului. Picioarele din faţă, cu părul plin de ţurţuri de aluat, erau voinice, îşi încordau muşchii pulpelor când se smuceau din clisă; următoarele, subţiri, galbene, scurte,

lunecau într'o parte şi'n alta, ostenite de atâta mers la nesfârşit; când osteneau prea tare picioarele acestea, un glas gros prindea a număra:

— Un... doi... trei... patru! Un... doi... trei... patru!...

Atunci sub apăsarea cadenţată a paşilor, aluatul bolborosea, scotea nişte bulbuci mari, alburii ca nişte ochi de monstru, şi îndată după picioarele cele subţiri grăbeau nişte pulpe groase ca butucii, urmate de două picioare drepte, svelte şi clisa colcăia, se cutremura, fiori puternici o umflau în lung şi'n lat — în timp ce glasul gros da în răstimpuri tactul:

— Un... doi... trei... patru! Un... doi... trei... patru!...

Clefăitul aluatului s'amesteca în clefăitul glodului de pe uliţă, cele opt picioare îşi amestecau sgomotul cu sgomotul sutelor şi miilor de picioare ale oamenilor şi ale cailor; şi puterea oarbă creştea în conştiinţa lui Costan, creştea, se lărgea, toate lucrurile se amestecau în puterea care-i înfiora inima ca o apropiere a puhoaielor. Dincolo de case, grădini şi ziduri, gâlgâiau puhoaiele de pe dealuri, se rupeau zăgazurile îngheţate — larma lor se făcea una cu larma oamenilor în iarmaroc. Şi cu cât se făcea mai senin cerul, creştea puterea aceea încă lipsită de conştiinţă.

Spurny, înnecat în grăsimi, abia fosăia din guşile revărsate şi, stând pe un scaun în faţa uşii, părea un porc alb îngrăşat peste măsura cuţitului, un porc stând în şezut, pe un scaun, parcă în glumă. Lumina soarelui îi îngreuna genele, era gata să adoarmă, când se ridică, merse repede prin brutărie, spre tejghea; mergând, umbla cu mânile scurte pe sus, îşi ridica repede picioarele dela pământ, ca şi cum ar fi trecut printr'o baltă plină cu lipitori. Iar dedesubtul lui, în covata largă, mergeau la nesfârşit cele opt picioare asudate, slobozindu-şi stropii de sudoare în aluat, amestecându-se cu pânea albă a pământului. In brutărie, deasupra, Spurny deschise cu cleştele uşa unui cuptor şi vâlvătăi roşii îşi scoaseră afară limbile, parcă spre a-l cuprinde, încât el se dădu la o parte şi apucă un cleşte lung repezindu-l asupra focului care se trase înapoi în fundul cuptorului de unde se întoarse cu puteri noi. Şi flacările se vânzoleau, scoteau un vuet care se contopea cu vuetul orb al lumii.

Târgul boilor se afla în dricul lui, cel al cailor era plin de frământare. Inainte de a ajunge în partea aceea, Costan trecu prin dreptul mânăstirii şi-i chemară inima, tânguirile cerşetorilor. Glasuri de copii orbi ţipau, moşnegi ologi mormăiau rugăciuni către îndurarea oamenilor. Pretutindeni se vedea mizeria, de pretutindeni răbufnea oftatul mizeriei; adevărat că, bunăoară, bosăncenii beţi de basamac jucau de după cap în crâşma lui Moki, jucau, chiuiau şi dârdâiau sub ei duşumelele, dârdâiau geamurile mârşave şi sticlele din galantare se loveau una de alta; dar chiotul lor, bătutul podelelor, ochii îngustaţi sub cuşmă, gurile strânse, arătau o mânie aprigă asupra lumii; sub ciubotele mari, parcă voiau să sdrobească pe cineva, o putere care-i ţine încătuşaţi. La fel, ipoteştenii: dădeau peste cap sticlele cu holercă, înghiţeau cu desnădejde otrava verde, spre a se îmbăta, spre a uita...

Mai apoi, cuprinşi pe după cap cu muierile lor urîte, ştirbe, stăteau pe läiţele crâşmei, visând tăcuţi, până ce din inima lor lua glas o jale plină de tânguire şi toţi cântau încet, blând, ca la înmormântarea cuiva drag, cântau întâi numai câţiva, încet, după aceea doina trecea dela om la om, ca un pahar cu băutură a prieteniei şi jalei, trecea dela ipoteşteni la bosănceni, dela ei la lisaureni, ruseni şi reusenari, până ce întreaga crâşmă cânta, şi însuşi bătrânul Moki, svârlindu-şi tichia neagră mai spre ceafă, tot smiorcăia din nas şi se tot căuta pe la ochi cu mânile... Toţi erau îmbrăcaţi rău, cu sumane peticite, cu cuşme răsuflate, şi-i pişca pe picioarele ude în obielele opinci-

lor, frigul începutului de primăvară. Ce-i aştepta pe ei acasă, în glodăriile satului? Totul era urît, rău, blestem şi glod, pe pod niciun păpuşoi, în saci nicio mână de făină... Se căutau în zadar în pungi, după o leţcae, să mai ia o holercă... Şi doina nu mai contenea; se ghemuise jalea în crâşma aceea, ca o umbră strânsă de pe toate câmpurile şi intrată acolo pentru de-a-pururea. Şi jalea lor se adăuga puterii oarbe, crescând-o.

Mai încolo, către târgul femeilor, se zăreau de departe hainele vechi, sdrenţe de tot felul în care mâni slabe căutau degeaba, răscolindu-le. Lângă berneveci plesniţi se vedeau fuste slinoase, cuşme şterse, ghete cu gurile căscate, şi nişte amărîţi îşi desbrăcau după o uşă bernevecii lor buni, dându-i în schimbul altora mai răi şi mai căpătând câţiva gologani pe deasupra, câţiva gologani cu care îşi cumpărau holercă. Să cumpere pe gologanii aceia făină de-o mămăligă? La ce, când mămăliga se sfârşeşte aşa de repede, din câţiva gălătuşi, pe când basamacul te face să uiţi amarul, te face să te aşezi între ipoteşteni, la doină — şi lumea să ţi se pară aşa de minunată? Acasă îi aşteaptă copii rupţi, ordine de chemare, jandari, perceptori, dracul să-i ia pe toţi! Şi doina ipoteştenilor răbufnea în uliţe, trecea din crâşmă'n crâşmă, cuprinzând magherniţele, răscrucile cu norod mult, încât ajunse până'n târgul vitelor, unde un băieţănaş dela munte o luă în fluierul lui de aramă din gura unui lisaurean beat, şi-o crescu în triluri şi-o desmierdă ca pe o fată chinuită, ca pe-un copil care plânge — şi lângă băieţănaş s'alătură altul şi-şi scoase de sub brâu fluierul, veni unul dela câmp cu un fluier de soc, altul cu o trişcă de alun şi doina crescu peste glasurile oamenilor, peste nechezul cailor, peste boncăluitul boilor, crescu şi se roti mult pe deasupra iarmarocului, când grea ca pământul, când uşoară ca un suspin, când desnădăjduită ca geamătul. Şi s'adăugă şi doina aceea puterii oarbe, în inima lui Costan, care umbla şi căuta.

Din târgul vitelor, către ceasul acela, se zărea câmpul sur, întinderile, până la munţi. Oamenii din partea munţilor grăbeau, ieşeau în câmp, se făceau una cu glodul şi cu pâclele; după un ceas de mers, abia se izăreau în vineţiul pământului, cu tot, cu căluţii lor bătuţi, umiliţi, flămânzi.

Costan Cimpoeşu, proptit de rohatca târgului, îşi dădu sama că'n el, cumpăna apelor s'aşezase, se regăsise în mulţimea aceea de amărîţi. „Noi, suntem aşa de mulţi, lumea'ntreagă... îşi spuse el în sine: aşa de mulţi... trebue numai să vie ceasul şi ziua..." Deasupra lui lăcrăma o salcie. Stropii se chinuiau prin întorsăturile tulpinei, creşteau, scădeau, până ce lunecau la pământ, făcându-se una cu pâraiele primăverii, găsindu-şi rost şi linişte în revărsarea pe care nimeni n'o poate opri, adăugându-se în acelaş timp la puterea în creştere a puhoaielor. Astfel se simţi şi Costan cu amarul lui în amarul mulţimii. Acest amar, într'o zi va birui, lasă... Anii domniei bogaţilor se pot număra pe degete.

Peste dealurile din Miazăzi veneau trei stoluri, vâslind larg apele înălţimilor. Un ţânc în sumăeş se opri din mers, îşi smulse de pe cap cuşma, întrebând stolurile:

„Cocostârc, cocostârc,
N'ai văzut pe mama'n târg?"

Râse, îşi puse cuşma la loc pe cap, porni mai repede, aproape în fugă, strigând către oamenii bătrâni de lângă care se deslipise:

— Are să vie primăvara... au să iasă mieii...

— Indată pornim plugurile... adăugă un moşneag, oprindu-se şi arătând stolurile cu băţul.

„Toţi oamenii aceştia, ca şi mine de necăjiţi, îmi sunt fraţi, tovarăşi... lângă ei mi-i inima"...

Astfel îşi grăi Costan, şi o mare

putere de luptă cu viaţa îi umfla pieptul, îi îndrepta umerii...

Ii văzu pe cei doi Olivani, amărîţi, flămânzi, cu sumanele rupte, îmbrăcate de-a-dreptul pe cămăşile ferfeniţite, şi s'alătură de dânşii, şi-i venea să-şi svârle băţul, de bucuria drumului.

— ...din pricina ta, Hoancă stă legat în fer... îl dojeni Petrea. Lasă... Şi Darienii nu ne-au dat măcar de-un muc de ţigară...

— Hai... hai... făcu Costan şi toţi se traseră la o parte, dar prea târziu, din faţa căruţei Darienilor care venea din urmă, în fugă. Brici îi plesni cu vâna de bou, Darie cel tânăr rânji la Costan arătându-i pumnul, popa Tăviţă, care după sticlirea ochilor arăta că-i afumat rău, se întrerupse din „Doamne miluește" şi-i sudui pe tustrei:

— Nici pe drum n'avem loc de voi, fariseilor?

Pipăindu-şi vâlca făcută de vâna jandarmului, Petrea spuse:

— Noi, măi Costane, suntem ca şi tine de amărîţi...

Porniră alături, grăbind, căci asfinţitul prindea a se rumeni în depărtare, pe munţi.

— ... Noi, toţi suntem amărîţi... răspunse Costan, la o vreme. Oare n'ar fi bine...

— Ce naiba poate să mai fie bine?

— ... Să ne împrietenim... avem putere... Indată ies plugurile... să lucrăm tustrei...

— La ce? răspunse Petrea. Arăm, semănăm, cosim, alţii iau fruntea grâului.

— Eu cred că tot ar fi bine, ne strângem, unde lucrăm, potopim pământul...

— Te-au scos în drum...! şi încă mai ai inimă... lasă... lasă...

— Eu aşa socotesc că-i bine... Pornim cum se sbicesc câmpurile...

Bucuria zilelor care aveau să vie îi umplu toată inima, căci, doamne... oare nu erau cu dânsul milioanele de oameni ai pământului? Toţi obrajii amari din ziua aceea, toţi obrajii amari din viaţa lui, se prefăcură într'un singur obraz pământiu, scăldat în sudoare neagră. Ochii acelui chip erau amari, slobozeau lacrimi de venin.

— Lasă, frate, întăreşte-te, spuse Costan. Ia'n uită-te colo, departe: vezi tu o seninătate?

Chipul din închipuire îşi clinti ochii, şi-i ridică, înfloriră într'un zâmbet, râdeau printre lacrimi.

— Cu cine grăieşti, Cimpoeşule? se minună Petrea.

— Cu voi... cu voi toţi...

Se uită lung la chipul lui Petrea, al lui Gavriil — şi amândoi aveau pe chip sudoare şi nişte lacrimi pline de venin.

— Geme inima 'n mine... rosti Petrea, cred că de mi-aş borî-o într'o fântână, aş otrăvi apa... s'ar otrăvi cu ea şapte sate...

Se uită buimac la Costan.

— Au să vie zile mari, Petrea... lasă... ştiu... ştiu eu ce spun... are să'nceapă desbătutul dinţilor...

Cei doi fraţi îl priviră lung, simţind că'n Costan se află puterea unei credinţe deosebite. S'apropiară de el, tăcuţi cu un fel de teamă, cum te apropii de-un arbore uriaş necunoscut. Porniră alături, iscodindu-l pe feciorul Nataliei cu coada ochiului, şi văzându-i crunteţa obrazului, gura crispată, gândiră: „Parcă are de gând să deie foc satului... lumii"... Şi-şi spuseră:... „mergem şi noi cu el... tot atâta!"...

Şi venea noaptea. Şoseaua cobori dealul lung, trecu prin văi, intră şi ieşi din Bosanci, trecu într'un târziu prin Ruşii-Mănăstioarei, ajunse la Udeşti pe la cântatul cocoşilor. S'auzeau paşi rari de ciubote, cepăit sprinten de opinci, mers legănat de boi şi vaci, trap de copite, duruit de roţi în fugă, scârţâit de cară abia urcând.

Cei trei cotiră la podul şcolii. Costan apucă spre pârâul Alisandroaiei şi Petrea îi strigă în urmă:

— Să ne'ntâlnim cu bine...

Cimpoeşu urcă uliţa Ariposiei, la Măriuca, Natalia, îl aştepta în prag:

— S'a sfârşit, Costane-doamne?

— Lasă, mamă... Asta-i judecata de azi... Vine vremea... De om fi noi sănătoşi!

XII

Cu mult înainte de a se zări de ziuă, s'auzi cum pârâe gardul dintre cele două grădini, s'auzi scârţâit de roţi, glasuri mânioase, apoi izbituri surde de topor.

— Ne-au cuprins și grădina noastră... spuse Costan pândind la geam. Ce-are să iasă din asta, oare? Iaca, îl zăresc pe majurul Brici... mai încolo popa... Darienii, cu toţi argaţii...

— Maica domnului să se slujească... răspunse mătuşa Natalia, ieşind în prag — şi prinse a blestema: Nu vă mai satură încornoratul... scândurile patului să s'aleagă din voi, lăcustelor! Unde-i dreptatea de pe lume? Cu ce lege îmi năbărîţi grădina, neoamenilor?

— Să taci din clonţ, muiere... să taci din clonţ... că te trimit la parchet pentru insultă în ezerciţ... Marş în casă... să nu-ţi mai scoţi nasul afară... milostenia!

Şi Brici se plesni peste ciubote cu vâna de bou:

— Jandarmii... Unde-s jandarmii! S'aveţi grijă, leat, că vă desbat măselele! Cum iese unul afară din casa Cimpoeşului, mâna pe el, drept la post! Aţi înţeles? Părinte Tăviţă! Moşu Darie! mişcaţi mai repede! Unde vine pus stâlpul? Aici? Ia'n măi putorilor! Bateţi stâlpii aici... aşa... drept sub streaşina bordeiului... nu v'aţi lăudat că'n trei zile-i gata căsoaia? Mişcaţi!

Argaţii umblau aproape în fugă, descărcând stâlpi, bârne, repezindu-le unele peste altele — şi veneau mereu alte care cu stâlpi şi bârne. Meşteri cioplitori prinseră a ciopli, hârleţele scrâşneau în rădăcini, în pâlcuri de pământ îngheţat; ferestrae zăngăneau repede, retezând merii, topoarele izbeau la rădăcinile prunilor, nişte argaţi ameţiţi de somn apucau tulpinele doborîte și le târau spre luncuţă, alţi argaţi târau crengile; încât, pe la răsăritul soarelui, cele două grădini nu mai aveau niciun arbore; zeci de oameni ciopleau, săpau, îngropau în șanţuri temelii de stejar, și vecinii se uitau de peste grădini cum era strivit sub topoarele hapsânilor dreptul lui Costan.

Când s'arătă soarele pe Oadeci, popa Tăviţă îşi scoase cuşma şi-şi făcu semnul crucii; majurul Brici îşi făcu semnul crucii şi el, apoi strigă spre oameni:

— Mai repede... mai repede... milostenia!

— ... duhul lor de farisei... sudui popa Tăviţă și forfota se mări, izbiturile topoarelor se'nteţiră, cei doi Darieni alergau dela un om la altul, dela o bârnă la alta, îndemnând, punând umărul, suduind, dar o drăcească bucurie nu li se mai ştergea de pe faţă. In răstimpuri, încremeneau aşa, unul lângă altul, uitându-se cât de mult şi-au lărgit aşezările... De-aici, până la celălalt capăt al cuprinsului, se întindea o adevărată moşie, câteva zeci de hectare, drept în inima satului, pământ gras, să-l ungi pe mămăligă fierbinte şi să-l mănânci...

— Pe dâmb, aici... punem vie... spuse Darie cel tânăr. Punem vie şi dincolo, la Midora, pe dâmb. Punem vie cât ţine dâmbul...

Şi nu-şi mai putea lua ochii dela întinsul pământului, clipea des, încât tatăl său îl izbi în coastă:

— Hai... repede... mai repede... Ai să ai când te uita, o sută de ani... Oare ce zice Costan?

Şi-şi rânji colţii:

— Ha? Oare ce zice?

— Asta o ştie mai bine Brici. Dar ce-ţi pasă? Noi... cu puterea... La nevoie avem martori buni, mulţi... Auzi, tată?

— Ce dracu, crezi c'am surzit? Mă uit... Uite-l pe Costan... Dece naiba nu se repede la el majurul?

Costan Cimpoeşu, ieşit în prag, se uită lung peste grădinile doborîte şi parcă nu vedea oamenii, nu le auzea glasurile, n'auzea cum izbesc topoarele; şi nu-l văzu nici nu-l auzi pe jandarmul Brici care i se oprise în faţă şi se răstea:

— Vrei încontrare, milostenia? Vrei?

Darie cel tânăr ridică spre Costan toporul, de departe, cel bătrân îi arătă pumnul şi toată argăţimea care lucra repede, toţi cioplitorii s'au oprit din lucru, uitându-se cum feciorul Nataliei merge spre pârleaz şchiopătând. Ieşi în drum, se întoarse şi se mai uită şi de-acolo, lung, în urmă. Natalia, petrecându-l, îi spuse:

— Mai bine-i aşa... mai bine... până trece valul... du-te... cu bine...

Işi scoase mâna din faldurile fustei şi-i întinse o bucată de mămăligă friptă, presărată cu sare:

— Du-te Costane... Cu bine...

— Cu bine, mamă... Du-te, mută-te la Măriuca... lasă...

Porni încet şi cât de grele i se făcură deodată picioarele... Işi puse bucata de mămăligă caldă în sân, la inimă şi parcă simţea pe inima lui mâna bună a mamei. I se împăinjeniră ochii. Treceau nişte copii şi-i fu ruşine că plânge, deaceea îşi ridică gulerul, îşi îndesă mai tare cuşma. Ieşi dintre case, ajunse la ţarini, în poarta de Miazănoapte, la Cornul Ariei. Intinderile abureau din omături, până'n fumuriul dealurilor. In Solobodeni, în Răgoază, în Subtaria, se desluşeau pâlcuri de pământ negru. El gemu de durere, văzând pământul, în timp ce aburii de peste toate întinderile urcau la cerul albastru, spre strălucirea puternică a soarelui. Vântul amar din inimă îi aminti concentrările, războiul, îi aminti feţele camarazilor: Jimborean... Măgură... Silivestru... „Unde-i acum Silivestru, tovarăşul?“ se întrebă el, amintindu-şi puntea cu sălcii. Silivestru s'a dus, a trecut peste puntea aceea, ca'n altă lume, fără întoarcere. Şi Costan era tot atât de înfrânt, tot atât de desnădăjduit, ca şi'n dimineaţa aceea roşie. Nimic din fiinţa lui nu-i mai dădea reazim cum îi dăduseră atunci reazim cuvintele de despărţire ale camaradului. „Fii neclintit... i-a spus Silivestru. Intr'o zi, nu se ştie când, are să vie o răfuială“... Şi Cimpoeşu a fost neclintit, dârz... vremea i-a ros dârzenia, i-a mâncat-o, aşa cum mănâncă apele un perete... Numai o amărăciune i-a mai rămas, inima îi putrezeşte în amărăciune ca'ntr'o apă stătută... ca o mreană moartă într'o apă stătută... Hapsânii s'au dovedit tari, ca ferul de tari, se vede că lumea-i pentru de-a-pururea a hapsânilor... aşa-s rânduite lucrurile! El, săracul, trebue să se încovoaie, va trebui să se încovoaie sub râsul ca o strâmbătură al celor tari... Soarta lui îi să rămână de dârvală, să umble din prag în prag, după lucru, după o bucată de mămăligă... Are dreptate maică-sa: înţelepciunea săracului stă în încovoiere. Dacă vrei să apuci şi tu câteva grăunţe din moara lumii, încovoaie-te, fă-te mărunt, subţiază-te şi mai tare, ca să'ncapi printre burduhanele bogaţilor.

El a îndrăznit, şi-a ridicat fruntea mai sus, peste îngăduinţă. S'a pus în cârd cu jandarmul, cu preotul satului, cu Darienii. Şi trebuia să iasă înfrânt! Până şi Măriuca a avut dreptate, toţi au avut dreptate, afară de el... „Costane... îl ruga fata, dacă vrei s'avem şi noi un bine, du-te la Darieni... roagă-i! Du-te la părintele Tăviţă, pupă-i mâna, roagă-l să pue cuvânt! N'o apuca înaintea lumii, Costane, că rău are să ne fie“... „Silivestre... gemu Costan, oprit la fântâna lui Ivancu. Eu pătimesc greu, Silivestre“. Vreme lungă avusese sim-

ţimântul că se află înălţat, asemeni unui plop înalt, deasupra lucrurilor, deasupra răutăţii oamenilor. Cu vârful lui însorit, plopul acela privea peste zări, către un bine. Acum, a căzut plopul, fulgerat. Totul n'a fost decât o închipuire frumoasă.

Mergând către apa Sucevii, abia-şi târa bocancii rupţi, prin glod. In umilinţa bocancilor, în târâitul lor desgustător, se văzu pe el însuşi, umilit, ca un bocanc spart, blestemat să umble numai prin gloduri.

Balta Ciurarului sta neagră, acoperită cu o oglindă de ghiaţă mârşavă. Văzu o cioară moartă, prinsă cu o aripă în ghiaţa aceea. „Iaca, aşa mi-i inima'n mine... oftă omul, lovind cioara cu vârful băţului. S'a înălţat... s'a înălţat, cât i-a fost sborul“...

Pe râu trosneau gheţurile, ieşeau în lumina soarelui şuvoaiele. Sus, către fundacul arinilor, trosnetul gheţurilor la adâncimi s'auzea ca un depărtat muget. „Dracul s'o iee de lume“... îşi spuse flăcăul cu scârbă, părându-i rău că s'a dus de-a-casă. Unde se ducea? Umblă după cai verzi, în loc să-şi fi luat iepuşoara, să urce în codrii Varzarului la cărat butuci. Unde umblă? Pe cine caută? Ii spusese de-atâtea ori Silivestru că'n ţară se află tovarăşi... mulţi tovarăşi... Partidul. Să-l caute? Cum şi la ce? Unde se aflau tovarăşii aceia care lucrau în ascuns pentru doborîrea bogaţilor, pentru punerea lumii pe temelie dreaptă? Lucrul acesta-i peste închipuire de greu, cu neputinţă! Către Salcea se zărea sub pâcle, la capătul unui şir lung de pomi, curtea vestită, acoperită cu bani... Iată, cât îs de tari bogaţii! Işi acopăr cu bani până şi casele... Ei, sărăcuţii de mâna lui Silivestru, abia-şi pot duce zilele de azi pe mâne... vai de capul lor! Cum are să răstoarne lumea care-i zidită cu banii bogaţilor? „Cai verzi...“ stupi Costan şi'n faţa lui se desfăşura învierea din morţi a apelor. Bubuiau gheţarii deasupra ştiulboanelor, soarele strălucea în oglinzi mari de ghiaţă legănate în mersul greu al vâltorilor. Aburii urcau la cer, cât era râul de lung, ca o uriaşă respirare a vieţii reînviate. Cât cuprindeau ochii, dela Udeşti până la colinele Ştirbăţului, se vedeau întinderile, pomii negri, şi asemeni unor cetăţi de negură stăteau încremenite pâlcurile de sălcii dela Poieni. „Pe-acolo hălăduia Toader Făclie... săracul Toader Făclie... îşi grăi Cimpoeşu, cu inima topită. L-au ucis... tot bogaţii l-au ucis... neamul Canţârilor...“ Parcă-l vedea pe moşul Toader, cu ochii legaţi, în faţa gropii, în păpuşoiştea din Ucraina. După singurul glonţ tras, îşi smuceşte mâna din legătoare, cârpa de pe ochi şi răcneşte: „Locotenent Canţâr... m'ai mâncat cu zile“... Şi Toader Făclie parcă-i făcea semn, din păpuşoiştea aceea: „Costane... mi-au rămas pruncii de dârvală... Când va veni vremea?“ „Niciodată... bădică Toader... niciodată! Bogaţii îs tari... nimeni nu le poate sta împotrivă!...“ Toader Făclie s'a culcat în moarte... După ce l-au împuşcat, i-au luat şi cămaşa de pe dânsul, cu proces-verbal...

Dar Vieru? După ce i-a descărcat în cap douăsprezece gloanţe, mai clămpănea un pistol... ticălosul! neomul! „Oare nu-i va veni odată judecata?“

Simţi cum un val îi creşte inima, i-o urneşte din apa stătută, către vâltori. Dar inima lui, mreană moartă, nu-şi mai înfoia aripioarele, o răsturnau valurile, netrebnică. „Atâta pagubă... Făclie a murit, ferice de el...“

Umblă mult în lungul apelor, până găsi un pod de ghiaţă, trecu în lunca Vereştilor, luând-o repede către gară, cu simţimântul că merge fără voia lui.

XIII

Gara era plină de forfot. Tunari puţind a iuft stăteau îngrămădiţi între infanterişti pirpirii, într'o sală rece, şi ţipau ofiţeri grăbiţi, ghiontind ordonanţe cu umerii apăsaţi sub coşuri şi geamantane. Ţărănci vinete de frig stăteau încremenite pe cufere cazone, copii ţipau, moşnegi cu pălării mari se uitau cu resemnare la tot vacarmul. Guri amărîte apucau din mâni ciotoroase bucăţi de mămăligă, dinţi hapsâni muşcau cu sgârcenie căţei de usturoi pierduţi între degete groase. Amestecat în vacarm, ca un plâns al tânguirii printre blesteme, s'auzea viersul unui fluier. Cânta un ţigan lung, îmbrăcat soldăţeşte, stând rezemat de-un stâlp de piatră. La picioarele lui, un câne ciobănesc urla aşezat pe pântece. De o parte, o leliţă ochioasă râdea din răsputeri, cu ochii daţi peste cap, de câte ori soldatul care-o ţinea în braţe o gâdila pe obraz cu barba lui aspră, nerasă de săptămâni.

— Ii vine-a râde... curva... spuse o bătrână care o tot privea de mai bine de-un ceas. Râde, curva, râde... c'o gâdilă... c'o mânâncă...

Alături de bătrână, un soldat care-şi aşternuse sub el o gazetă, îşi căuta cu grijă păduchii în încreţiturile cămăşii trasă din pantaloni.

— Vezi să nu dai lighioi pe mine... îi spuse bătrâna, înmuindu-şi glasul şi privirea. Nu de alta... am şi eu.... slavă domnului! Dar ai voştri, cei soldăţeşti, muşcă al dracului! Is flămânzi, bată-i dumnezeu! Sug!... sug... ce să sugă dela soldat, decât sânge amar...

— N'ai grijă, mămucă... îi răspunse soldatul. Ii caut, să nu mi se sloboadă sub legătoarea dela piciorul tăiat... că dacă scapă acolo... trebue ~~să mă scarpin, se face puroi, putre~~-zeşte carnea, ciolanul, şi trebue să-mi mai taie încă o bucată de picior... Dar dece boala nu mai vine trenul?

Stând în uşă şi privind mulţimea amărîtă, Cimpoeşu auzi în sinea lui ca o apropiere a unei mări. Ii veni să strige un cuvânt de ură.

Dar valul se potoli. „Ce-s eu, decât tot un amărît între amărîţi?“ Işi făcu loc cu greu, ieşind pe peron. Foamea îi scociora pântecul şi-şi scoase din sân mămăliga care se răcise, muşcând-o. Printr'o fereastră a restaurantului văzu ofiţeri, văzu domni şi doamne, ospătând, bând, râzând. Toţi erau rumeni, doamnele, când râdeau, îşi arătau nişte dinţi strălucitori, le străluceau ochii. Costan îi privea cu mămăliga încremenită lângă buze. „Lume... lumea lor“..., îşi spuse el şi se trase înapoi în sala rece a amărîţilor. Se aşeză între doi soldaţi, muşcând din bucata de mămăligă. Unul din soldaţi avea pe ştergarul desfăcut pe genunchi două cepe, o bucată de pâne neagră ca pământul şi-o moviliţă de sare neagră.

— Mă laşi să'nting... îi spuse Cimpoeşu, întingându-şi mămăliga în sarea soldatului.

— Cum nu? Intinge... Dacă vrei — ia şi-o ceapă... Eu m'am hrănit... mi-i acru sufletul... Hrană rece... uită-te! Şi trebue să mă ţie hrana asta pân'la Crimeea...

Tăcu, şi gura îi rămase crispată. Toate gurile erau crispate. Chiar şi leliţa ochioasă, cum înceta din râs, îşi crispa gura. Şi până şi soldatul care o gâdila cu barba: în răstimpuri, sta nemişcat, şi-atunci îşi ţinea gura strânsă — parcă spre a nu scăpa nişte sudalme, nişte blesteme care să desbată şi sicriile morţilor din cuie... Şi gura lui Costan se crispă iar, o vreme, după aceea buzele i se întinseră la loc, buze care n'aveau de dat nimănui niciun strigăt...

S'auzi dinspre linii un chiot, un scrâşnet de roţi, gara se cutremură, lumea se bucşi la ieşire.

— Pe dracu... strigă un glas. Tren de prizonieri... Se vede că trenul nostru s'a prăbuşit...

— Prizonieri? Unde-s? Care-s?

— Ia... amărîţii aceia din vagoane.

Uite-l pe comandantul trenului, un locotenent. Dece boala îi sudue?

Opri în fața gării un tren lung cu vagoane ale căror uşi căscate erau bătute cruciş în leaţuri; alte uşi erau acoperite în nişte pătrate mici de sârmă ghimpată; de după leaţuri şi sârmă, priveau afară nişte feţe bărboase, ochi mâhniţi se uitau într'un punct fix. Unii din prizonieri aveau bărbi mari, erau oameni aproape bătrâni, alţii, nişte băietani cruzi. Toţi se uitau tăcuţi la soarele mult, parcă lumina îi întrista. In unele vagoane, întinşi pe nişte paie făcute fărâme, stăteau unul lângă altul, trup lângă trup, prizonieri bolnavi. Când unul tuşea, toţi ceilalţi tresăreau, se'ntorceau în bârloguri — şi o nelinişte trecu în lungul trenului când comandantul, un locotenent cu cască, mânios foc, prinse a răcni cât îl ţinea gura:

— Vereşti? Vereşti? Pregătiţi-vă..., pelinca maicii domnului... că vă sfărâm. Pregătiţi-vă... aici dăm rusnacii jos... îi ducem...

— Incotro, domnule locotenent? întrebă un miliţian cu falca umflată legată într'un tulpan.

— Incotro? Gura, pelinca maicii domnului! Mergi unde ţi-am ordonat... La Cotul Dobei... idiotule!

Trenul se mişcă greu, scârţâind din cele câteva zeci de vagoane, mânile ostenite ale prizonierilor făceau spre lumina soarelui semn de adio. Locomotiva pufăia ostenită, cuprinsă şi ea parcă de tristeţa omenirii pe care o târa către cine ştie ce destin.

Cimpoeşu avu o tresărire puternică, zărind în locomotivă capul pleşuv al lui Zaharie Dâmbău. Acesta, văzându-l, îi făcu semn cu mâna, trase de trei ori lanţul sirenei, salutându-l cu trei şuiere scurte. „Parcă mi-am găsit inima...", se bucură Cimpoeşu şi abia aştepta să sfârşească treaba ~~Zaharie şi să coboare... La rampă,~~ trenul opri de-a-binelea. Locomotiva, desprinsă, o luă la fugă, şuierând ~~veselă~~, căpătă în soare măreţie şi supleţă. La urmă, intră într'un depou, scrâşnind din toate roţile, în vreme ce în lungul vagoanelor miliţieni din garda trenului sfărâmau leaţurile de pe uşi cu topoarele, sdrobeau sârma ghimpată.

Unul câte unul, având în mâni legături mici, saci de merinde goi, desculţi sau cu picioarele învelite numai în nişte sdrenţe, îmbrăcaţi numai în nişte bluze vinete, mulţi din ei cu capetele goale sau înfăşurate în nişte rămăşiţe de jambiere — unul câte unul, prizonierii coborau în glodul rampei, s'aşezau jos în băligarul vitelor, în urmele de roţi ale căruţelor şi se îndesau unul în altul, veneau mereu alţii şi alţii, până ce tăpşanul tot fu cuprins de ei, de-o mulţime de capete, frunză şi iarbă... Unul din ei, lung şi osos, tot căuta cu ochii jurîmprejur. Zări o rămăşiţă de cocean poate lepădată din gura vreunei vite, şi întinse mâna. Mai apoi, apucând coceanul între dinţi, prinse să-l roadă şi să-l mestece; îl stupi jos, plin de sânge şi se prinse cu amândouă mânile de fălci apucat de-o durere grozavă. Din atâta mulţime, niciunul nu vorbea. Se uitau cu nişte ochi morţi la lumea strânsă, soarele îi toropea, îşi scăpau capetele pe umerii vecinilor, adormind.

Către sfârşit, privitorii avură un murmur. Din vagoane fură coborîţi de subţiori nişte prizonieri mai mult morţi, având pe ei numai nişte cămăşi în sdrenţe. Unul câte unul, fură aşezaţi la pământ.

— Hei, miliţieni, strigă locotenentul, v'am spus să-i acoperiţi cu paie! Acoperiţi-i mai repede cu paie... că vă sdrobesc!

— Paie... se tângui miliţianul cel cu tulpan, apucând cu amândouă mânile, din vagon, nişte paie făcute şişcă. Acestea-s paie?

— Svârle aşa, pleava aceea, peste dânşii... în pelinca maicii domnului... Paie? Statul n'are paie... N'are!

~~Işi svârli casca pe ceafă,~~ se întoarse spre mulţimea privitorilor:

— Cât oi zice peşte... marş de aici... marş... Ce vă sgâiţi aşa? Uitaţi-vă: aiştea-s calmuci... aiştea ne-au omorît cu mitralierele şi cu brandu-

rile... Este vr'un român printre voi căruia să-i fie milă? Este? Că înfundă Curtea Marţială...

Leliţa ochioasă izbucni în plâns, depărtându-se de mână cu soldatul ei bărbos.

—Este?. întrebă iar locotenentul, dar nu-i răspunse nimeni şi privitorii se îndepărtau spre gară.

— Văd că tot este unul... făcu locotenentul, uitându-se lung la Costan Cimpoeşu care rămăsese pe tăpşan singur, privindu-l.. Ce vrei, leat? A...

— Dom'locotenent Vieru...

— Eu, măi! Cum te chiamă? Te cunosc...

— Costan Cimpoeşu... întâia din 307...

— Eşti rănit?

— Rănit...

— Bravo, măi! Ai scăpat! Eu...

Şi locotenentul Vieru făcu un semn cu mâna spre prizonieri :

— Eu car boi... car boi... Sunt comandantul lagărului 700. Adio, front...

Dându-şi sama că a grăit prea mult, şi ca dela om la om, cu fostul lui soldat, îşi luă o poză marţială :

— Eu... mi-am făcut datoria de soldat, acolo... Am „Mihai Viteazul"... Mai ducă-se alţii... La revedere...

După aceea se închipui un convoi de câte patru şi mulţimea de pe tăpşan prinse a se desşira. Sprijiniţi unii de alţii, dârdâind de frig, prizonierii se puseră în mers, la ţipătul prelung al locotenentului. Şi degeaba îşi repezeau miliţienii puştile cu spăngi spre femeile şi spre copiii din Vereşti; degeaba şi le repezeau spre soldaţii veniţi din gară : mânile se întindeau spre prizonieri, dându-le bucăţi de pâne, bucăţi de mămăligă, tutunuri, mucuri de ţigări deslipite în grabă de pe buze.

— Oh, doamne... vai, câtă neomenie... gemu Cimpoeşu, scoţându-şi din sân rămăşiţa de mămăligă friptă, întinzându-i-o unui prizonier. Şi eu mă văitam cu necazul meu... oh, doamne! Pe lângă mine, oamenii iştia sunt mucenici... da... mi-i ruşine...

Şi grăiau în sângele lui toţi strămoşii stând tăcuţi sub palmele bogaţilor, îmbrobodiţi de cazaniile popilor: „Sunt atâţia care scrâşnesc şi rabdă mai rău ca tine... nu cârti împotriva vrerei celui de sus... Pleacă-ţi tâmpla'n ţărână... taci. Sunt alţii care gem mai tare..."

Stând de o parte, rezemat de zidul gării, Zaharie Dâmbău îl văzu, îi văzu fapta bună, ochii împăenjeniţi de lacrimi. S'apropie de el cu nişte paşi largi, îl bătu pe umăr :

— Parcă ne ştim dintr'un tren... o întâmplare cu nişte domni... noroc bun!

— Noroc bun, bădică... Oare când are să vie pe lumea astă un bine? Pentru ce se chinuesc toţi oamenii iştia?

— Eh, frăţioare... Oamenii iştia rabdă chinul pentru un lucru mare... Au căzut apărându-ne pe noi toţi...

Se opri, dându-şi sama că a vorbit prea mult, dar cum să-l rabde inima la atâta neomenie?

— Aşa-mi răspundea şi Silivestru... adause Costan. Că ei mor pentru necăjiţii de pe tot pământul. Dacă pică ei, toată omenirea intră'n jug pentru de-a-pururea...

— Cine era Silivestru? întrebă Zaharie Dâmbău, şi ochii i se umplură de lumină.

Se dădu un pas înapoi, se priveau ochi în ochi, inima lui Costan se încălzi... în sfârşit! După atâta căutare, iată... Dâmbău îşi desfăcu braţele pentru o puternică îmbrăţişare şi le strânse la loc ca pe două aripi blânde, cuminţi... încă nu sosise vremea acelui larg sbor al inimii, dar lasă!...

— Tovarăşe Zaharie... oh, tovarăşe... mai avem mult de răbdat? Geme sângele 'n mine... Imi vine să mă urc pe-un turn... să răcnesc...

— Stai, tovarăşe... bine că te-am găsit... Avem o datorie... de omenie... pusesem ceva la cale cu vereştencele... ia'n uită-te!

Şi Dâmbău întinse braţul, îşi desfăcu buzele într'un zâmbet de bucurie : pe-o ulicioară, câteva femei aduceau o mămăligă mare cât roata

morii: o aduceau pe-o măsuţă rotundă, era de-un galben stins, încât semăna cu un ciudat soare prins de pescăriţele vereştence în cine ştie ce ape ale asfinţitului... Nişte ţânci aduceau câteva cuşme pline cu cepe; mai apoi, ochii morţi ai prizonierilor tresăriră, toţi, simţind în nări mirozna mămăligii calde, se plecau din mers, apucau stolohani tăiaţi repede cu aţa... şi băbuţa care le împărţea tot spunea smiorcăind din nas:

— Na-vă... măi... na-vă... sunteţi tineri... miei cruzi... mâncaţi...

Şi multe lacrimi mărunte şi albăstrii ca mărgelele îi cădeau din încreţiturile bărbiei, pe stolohanii de mămăligă; prizonierii îi înfulecau repede darul şi lacrimile.

Degeaba ţipa Vieru. Foamea se trezise, îşi arătase colţii, îi împingea pân'la moarte de om, pentru un dărab. In sfârşit, când locotenentul îşi sări cu totul din fire, se repezi la bătrână, ea căzu întrebându-l cu dojană:

— Pentru ce, mamă?

Apoi când Vieru împraştia mamăliga cu vârful cismei, Zaharie Dâmbău s'apropie de el:

— Păcat, domnule ofiţer... era o pomană a vădanelor şi-a orfanilor...

— Aista l-a împuşcat pe Vasile Boculei... îi spuse mai apoi Cimpoeşu, în timp ce Vieru croia cu sabia în prizonierii care nu grăbeau. Intr'o zi, spre sară, în nişte păpuşoi din Ucraina... au fost aduşi doi, Vasile Boculei şi Toader Făclie... Făclie a fost împuşcat de plutonul de execuţie... în Boculei n'a vrut nimeni să tragă... l-a ucis locotenentul de faţă, cu douăsprezece gloanţe... ia'n uită-te...

Convoiul se oprise, pentrucă prizonierii cei aproape morţi de frig nu se puteau mişca.

— Aşa... câne!... făcu către unul Vieru, plesnindu-l peste şold cu latul săbiei.

— Vai... asta-i neomenie... ţipă leliţa ochioasă şi-şi descinse şorţul aruncându-l prizonierilor, în timp ce soldatul ei îşi strivea lacrimile în barbă, apucându-şi-le cu vârful degetelor.

— Dom'locotenent... se opri Dâmbău în faţa lui Vieru, vede o lume... îi mai mare ruşinea! Văd că aveţi trei căruţe... Urcaţi-i... înveliţi-i cu ceva...

— Ce-i? Pelinca maicii domnului! Şterge-o din faţa mea! Nu cumva vreţi să-mi dau eu bagajul jos, să urc boii? Mână, miliţian!...

— Vai, prea curată maică... gemu miliţianul. Şi-s goi... goi... în pielea goală...

— De când îi aduceţi aşa? îl întrebă Dâmbău, mă mir că încă n'au îngheţat...

— Numai de azi dimineaţă, domnule... Şi au avut mantăi... straie... noi-nouţe... Dar unde-s?

Coborî glasul, Dâmbău îşi coborî urechea spre gura lui:

— I-a desbrăcat dom'locotenent... le-a dat straiele unor fraţi de-ai lui care-l aşteptau în gară la Todireni... Dar să n'o ştie nimeni...

— Poate găsim pentru ei un car cu boi... spuse Dâmbău şi se întoarse spre vereştence:

— ...da' mare neomenie... Faceţi rost... aduceţi un car cu boi... hai... care are?

Femeile boceau în basmale, se tânguiau:

— Vai... lume... vai... vai... omenire... vai...

— Facem rost de-un car... spuse bătrâna care împărţise mămăliga dar se bătu cu palma peste şold:

— Dar de unde dracul? Car, am găsi... Nu-s vite...

— Nu-s vite... boci o femeie, că le-au luat, ni le-au concentrat... ni le-au mâncat... Ia'n vezi... cât îi satul ista de mare, în lung şi lat, nu găseşti o vită... le-au luat... le-au dus... le-au mâncat cânii ciolanele...

— Ia'n taci din fleoarcă... îi răspunse ~~bătrâna. Ce facem? Dacă v'am da~~ numai car, ar fi bine? Ia'n alergaţi careva la mine-acasă şi scoateţi carul...

Mai apoi, dintr'o ogradă din vecinătatea gării, câteva femei scoaseră

un car vechi, şi prizonierii fură urcaţi. O femeie veni repede cu un snop de paie şi-i acoperi, şi când altă femeie vru s'arunce peste ei un suman vechi puţind a câne, pesemne luat din bârlogul cânelui, locotenentul Vieru îşi dădu drumul întregii lui mânii :

— Opriţi... nu le trebue nici suman... nici paie! Luaţi sumanul şi paiele... aici eu comand... eu îs mare! Să afle, bolşevicii, că la noi nu merge... că toată suflarea românească îi urăşte — toată! Fraternizaţi cu inamicul, măi? Halal inimi româneşti! Să vă fie ruşine! Luaţi sumanul şi paiele... că vă ia mama ciorilor! Uite, neobrăzatele!

Ţipa, faţa i se făcuse roşă ca focul. Se repezi la car, svârli sumanul, împrăştie paiele, încât prizonierii se răsuciră în pleava aceea ca nişte viermi, abia întorcând spre el nişte ochi morţi...

— Să se ştie că-s în mâni de român... de adevărat patriot român! In carul ista, eu duc la mormânt Rusia!

Miliţienii apucară proţapul, smuciră carul.

— Nu ! ţipă Vieru. Să vie bolşevicii.... ei să-i tragă la mormânt, cu mâna lor...

Şi abia într'un târziu convoiul porni de-a-binelea şi'n urma lui scârţâia carul cu cei aproape morţi. Vereştencele plângeau mocnit, uitându-se lung după ei, până ce convoiul se văzu târîndu-se sub zare, mărunt ca râma.

XIV

Se opriră fără cuvânt. In faţa lor, dincolo de câmpie, se întindeau dealurile cu păduri albăstrii, se zăreau fumurile Udeştilor.

—Acela mi-i satul... rosti Cimpoeşu, arătând depărtările cu băţul.

La picioarele lor, razele soarelui fulgerau podurile de cremene ale iernii, gâlgâiau bulboanele înviate: adâncurile purtau pe valuri grele sloiuri mari, svârlindu-le în repeziciunea şuvoaielor. In sus, spre fundacul arinilor, la cotul apei, s'auzeau izbituri surde, s'auzeau ca nişte mugete, parcă se'ntâlniseră două cârduri de bivoli sălbatici şi se izbeau cap în cap, mugeau, iar se izbeau, astfel se frământau gheţurile acolo, apucate în şuvoiul de nestăvilit al învierii firii. Peste toată întinderea s'auzeau ca un gâlgâit stins pâraiele grăbind din codri, câmpia aburea până'n depărtări, flote de nouri albi se târau repede pe zare cărând omăturile şi topindu-le în nişte mări calde din Miazăzi.

In luncă, iepuri roşcaţi ieşiseră în poienele de arini, fugeau, săltau, mişcându-şi urechile mirate de-atâta vuet, iscodind cu ochii abia treziţi din somn întinderile umplute de-odată de-atâta lumină. Veni din văzduh o pasăre mare, cenuşie şi se opri în plopul Pupăzoiului, dând un ţipăt lung, ca un semnal de trezire la cer albastru. Din susul pârâului se arătă, şireată ca focul, ca focul de roşie, cumătra vulpe, se aşeză pe pântec adulmecând lunca ; scheună către lunci sălbatice din instinct; şi, stând încremenit în mijlocul câmpiei, urcat pe crucea dela fântâna lui Mandache, un plugar iscodea spre Miazănoapte, cu mâna streaşină; se întoarse şi iscodi astfel spre Miazăzi, iscodi toate punctele cardinale, parcă aşteptând înverzirea pământului şi pasările.

Amândoi, şi Costan Cimpoeşu şi Dâmbău, simţeau cum li se umplu inimile, sângele svâcnea, grăbea, îmbogăţit şi mânat de puterile de neînchipuit. Totul din jurul lor arăta o putere de neînchipuit : gliile respirând la cer pâcle puternice ; dealurile şi dâmburile se arătau mai dârze şi mai aspre din izbitura haotică a viforniţelor ; pădurile, în miezul lor, erau negre, aveau o mânie de mii de ani ; totul arăta o putere uriaşă, oarbă, dar într'o zi totul se va trezi la o con-

ştiinţă; puterea aceea, după ce va sdrobi, se va culca blândă la picioarele pământenilor.

— Totul... toată viaţa se trezeşte... rosti Dâmbău.

Se descoperise, lumina soarelui îi descreţi faţa.

— Dece eşti necăjit, măi omule?

— Eh, bade... istoria mea-i lungă... lasă... m'au sdrobit... s'au lăcomit la puţinul meu... mi-au otrăvit inima... Cumpărasem o palmă de grădină... mi-au luat-o cu mărturii mincinoase...

Şi Cimpoeşu îşi dădu drumul inimii. Şi-o ţinuse atâta vreme după nişte stăvilare, acum puhoiul repezi totul la o parte, trebuia să-şi verse tot veninul din el. In sfârşit, după atâtea luni... ce bucurie, doamne!

— Tovarăşe... parcă mi-au pierit cuvintele... nu pot grăi de bucurie... Nu ştiu cum să'ncep, şuvoiul dă năvală din toate părţile...

Ii apucă mâna, tăcu mult.

— Vezi... colo sub codri, la noi în sat, stăpânesc bogaţii... noi, cei lipsiţi, n'avem cuvânt... Noi muncim şi pierim de foame... ei stau degeaba şi se desfată... Ce să fac?

Zaharie Dâmbău îşi clătină capul, oftă spre pădurile depărtate. Ce trebuia să facă omul acesta necăjit? Să s'aşeze pe brazdă şi să moară? Să steie cu mânile cruciş, plecat, când duşmanii îi dau cu bâta'n cap?

— Trebue să lupţi, tovarăşe... să nu te laşi! De ţi-ar tăia o mână, îţi rămâne cealaltă ca să loveşti... de ţi-ar ologi picioarele, îţi rămâne gura... rupe cu dinţii... îţi pot sdrobi gura, şi de-ai rămâne cu'n singur ochi, strânge-ţi în el tot veninul, săgeată-i... Hei, frate! frumoase vorbe... nu? dar ai noştri aşa fac: osândesc în gherle... le sdrobesc fluierele picioarelor... le bagă spini între unghii... ei nu se lasă, luptă mai departe! Căci, tovarăşe, cine-a apucat pe calea asta, ~~a apucat pe-un drum de spini...~~ în clipele când noi vorbim aici, pe front mor cu arma'n mână mii de tovarăşi ~~sovietici, mor~~ pentru mine şi pentru d-ta... şi ce facem noi ca să-i ajutăm în luptă? Ce facem?

Cimpoeşu îl privi mirat, mai apoi cu dojană. El ceruse şi se aştepta la un sfat: ce să facem *acum*... cui să-i pună cât mai repede mâna'n gât, să sfârşească odată valul... Ce faptă să săvârşească pentru a curma totul dintrodată, dintr'un singur pumn? De aşteptat, nu mai putea s'aştepte, îl ajunsese la inimă...

— Pricepi, bădiţă... au intrat ca porcii într'o biserică... mi-au mânjit totul cu sfârlele... Cotonogul mi-a batjocorit ibovnica... mi-au luat grădina... nu mai am nimic... Eu, de aşteptat nu mai pot aştepta...

— Tovarăşe... Tovarăşe.. Eh, frate! Uită-te la râu, cum a mâncat ghiaţa pe dedesubt: aşa luptăm noi acum, dar pân'la urmă vine primăvara... o primenire a lumii... Te înţeleg şi te cred: dar pentru ca domnia lor să se sfârşească mai repede, pune umărul... Cum? Iată: eşti ţintaş bun?

— Intâiul pe regiment la puşca mitralieră...

— Ei... vezi! Iţi dai sama că lipsind d-ta de pe front, tovarăşii au de înfruntat un duşman mai puţin... deci le va fi mai uşor să birue... Vezi... sfătueşte feciorii să nu se ducă... spune sătenilor să-şi ascundă vitele în codri... unde-or şti, să nu le dea pentru front... Şi-apoi, frăţioare, noi avem în piept, nu inimi, ci clopote de alarmă... Nu-ţi lăsa clopotul să ruginească! Vorbeşte... lămureşte! Spune... şi cuvântul tău să meargă din om în om, să ştie că nemţii au pierdut războiul de pe-acum! Iată cum măcinăm ghiaţa pe dedesubt! Că nemţii au pierdut războiul, asta o cred cum cred în lumina ochilor! Luptând aşa cum ţi-am spus, aşteptarea n'are să-ţi mai fie lungă şi goală! Spune plugarilor un lucru: la sfârşit, când are să trosnească lumea, ei vor căpăta pământ... toate moşiile trântorilor vor fi împărţite — asta spune-le-o... Sfârşitul, ~~le face lor, întâi şi'ntâi, o dreptate...~~ da... vor căpăta pământ...

Cum s'aprinseseră ochii Cimpoeşului! Işi privi mânile, făcu un semn larg cu ele, cercând parcă să cuprindă glia făgăduită. Printre pâcle, de-

parte, desluşi gura de rai a codrilor, ogorul acela bun, Gura Miresii. Inima îi bătu repede, apoi abia răsufla ca la un urcuş pieptiş. Doamne... De-ar bate ceasul!

— ... şi câte primăveri crezi că vor mai trece pân'atunci... pân'la ruşinarea trântorilor?

Il şi vedea pe Darie, negru de scârbă, căzut între brazdele ogorului. Câmpia era plină de chiote, mâni voinice mânuiau prăjinile, măsurând, măsurând fără istov, topoarele bufneau, printre chiote, bătând semnele noilor hotare... Din urmă, veneau plugurile... „hai, cu doamne-ajută!" Brazdele se săltau ca nişte moşneguţi în pieptare de fer, stăteau o clipă sprijiniţi în cot, se culcau iar în greul pământului. Coştan semăna grâu, îl svârlea gliei cu un semn larg, Măriuca venea cu amiaza pe-o cărăruşă din codri... eh, doamne! Sfinţii şi dumnezeii mâne-sa!

Ziua de azi îi ca un glod mârşav... dar în inimă i s'au arătat nişte coline... e-adevărat că urcuşu-i lunecos şi greu, dar va ajunge el...

— Tovarăşe... să trăieşti... să ai parte de bucuria mea de azi... Mi-au aşezat cumpenele... sfinţii şi dumnezeii mâne-sa de duşmani!

— Vezi... înainte de despărţire: au să vie concentrări mari... poate-au să te iee... nici pe front să nu stai aşteptând moartea...

— Asta o ştiu... ştiu ce-aş avea de făcut acolo... îţi mulţămesc din adâncul inimii...

Se desprinse repede de lângă umbra pleşuvului, luând-o în susul râului, plin până'n lumina ochilor de bucuria luptei.

Cine l-ar fi văzut, l-ar fi crezut beat, căci mergea repede şi se clătina şi cânta.

Pleşuvul rămăsese în urmă, departe; arăta ca un vultur coborît la malul râului. Fumegau depărtările pretutindeni, pământul îşi descuiase inima, slobozindu-şi şipotele gureşe. In fumuriul codrilor suna un corn.

Şi astfel, Cimpoeşu s'abătu din drum, fără voia lui, către ogorul dela Gura Miresii. Oprit la pârâul Brezei, se uita spre gura de rai pe care într'o zi o va stăpâni. Despre asta nu mai avea nicio îndoială. Mai avea, poate, munţi de trecut, şi-i va trece; păduri de foc de-ar avea de străbătut, le va străbate... Trebuia să pună mâna pe dreptul lui.

„Azi m'am născut a doua oară...", îşi spuse el. Şi când mătuşa Natalia îi ieşi înainte şi-l văzu luminat, îşi înnăbuşi un ţipăt. El se opri şi părea pe lângă ea un arbore tânăr, vânjos, crescut din rădăcinile şi din mâzga unui arbore vechi, plecat spre pământ de ani şi vânturi.

PARTEA IV-a

I

Vântul cel mare din Fundoaia s'auzi iar, într'o noapte, vestind omătul mieilor. Fulgii veniră dinspre Miazăzi, peste dealul Oadecilor, trecură ca o umbră spre Miezul nopţii, peste dealul Silionului. După aceea porniră peste toată partea aceea a lumii ploile primăverii. Câmpiile se învineţiră iar, cât cuprind ochii, până la Pătrăuţi şi până în jos la pădurile Voronei.

Intr'o noapte, în bordeiul Măriuchii intră un om străin, unul îmbrăcat într'o manta vânătă, pe cap cu un comanac; era larg în umeri, cu picioarele crăcănate ca două leuci.

— ...cu bună sara, oameni buni şi fraţi. Sunt, de felul meu, ardelean, tocmai de pe lângă brazda ungurului. Dacă băietanul ista îi Costan al Nataliei Cimpoeşu, îi bine, am pentru el o scrisoare...

— Stai pe laiţă... îl îmbie mătuşa Natalia, punându-şi de o parte ghemele din poală.

— Costan Cimpoeşu mă chiamă... răspunse Costan, lăsându-şi la picioare gura de ham pe care o cârpea. Ce vânt te bate?

— Frate şi prietene... vin de unde-i grozăvia lumii... tocmai dinspre Cavcaz, dinspre Marea. N'am vreme să stau... nu mă întreba încotro mi-i drumul... Uită-te...

Işi desfăcu mantaua, apoi o tunică şi-şi arătă pieptul pe care se văzură două urme de tăieturi largi, crucişe.

— Acestea mi-s rănile de pe piept. Acum, uită-te...

Işi trase cu greu umărul afară din manta, arătă o sbârcitură largă.

Acestea-mi sunt cele trei răni... am fost rănit de trei ori... şi iar m'au trimis în foc! Când am văzut aşa... că n'am crezare, că n'am o zi de conced... mi-am zis... nu-i cu dreptate! am încărcat puşca — am tras... l-am omorît... pe aici ţi-i drumul!

Râse înfiorat, grăi mai departe, cu glas coborît, de taină.

— Acum... mă duc drept în sat, să-l împuşc... îl împuşc, trag ca'n câne!... trag... după aceea... cum de el stă în sat şi eu îs purtat ca boul?

Se opri şi, speriat de vântul deafară, ochi locul de după sobă unde să s'ascundă.

— ...Dacă vin, nu mă cunoaşteţi... nu vă cunosc... am intrat c'am zărit lumină... Şi după ce-l împuşc pe cel din sat, e-hei! Vorbă... vorbă... de trei săptămâni, de când fug, n'am vorbit cu nimeni! Cu bine... Scrisoarea asta îi udată cu lacrimi multe...

Scoase din sân o hârtie împăturită, o întinse lui Costan:

— ...îi dela mână de prieten... nu ştia carte... eu i-am scris-o... că mi-a zis de jale, la căpătâi, într'un răzor,

când mă sbăteam între moarte și viață...

— Niculai Dadaci? tresări Cimpoeșu. Dar unde-i?

— Unde-i? Acolo unde-i grozăvie și moarte... la Nohai... dracul știe... cică înaintează spre Volga... Dracul știe! Rămâneți sănătoși! Poate Niculai îi acum pământ... cu sara bună, frați... prieteni... Cum să țin calea spre munți?

Așteptând răspunsul, se uită lung la Costan, la Natalia și la Măriuca, merse repede spre ușă, ridicându-și gulerul mantalei :

— Cu bine... cu sănătate bună, frați! După ce-l împușc... e-hei! Doamne!

— Stai... să te petrec până la drumul mare, îl opri Costan. Sunt râpi... întuneric...

— Râpi... râse străinul, ieșind. Drumul meu îi numai prin râpi... în inimă am o râpă neagră... Poate Niculai îi acum pământ... cu sănătate, cu bine...

Incă dela prag i s'auziră pașii așternuți pe fugă și'n timp ce mătușa Natalia își ștergea lacrimile și Măriuca sta albă lângă durluiul cuptorului, Costan crescu lumina lămpii, despături hârtia — și multă vreme cele două femei îl auziră oftând, mirându-se, îl văzură strângându-și pumnii, îi văzură boabe mari de sudoare pe frunte, gura crispându-i-se.

După ce sfârși de cetit cele opt file îmbibate de sudoarea dezertorului, șezu mult împietrit și'n timp ce relua cetitul dela capăt, îl auzea pe Niculai Dadaci cum îl strigă desnădăjduit, din fundul lumii :

„Of, și iar of, camarade și frate! Bătu-i-ar măiculița lui dumnezeu, cu războiul lor, că amar m'au mai nenorocit! Alege-s'ar dintr'înșii colbul și pulberea, mânca-i-ar scândurile patului, mânca-i-ar de vii bubele negre, să-i mânânce! Eu am pătimit și pătimesc amar, măi Costane... și-i ferice de tine că ești olog și nu te mai pot lua! Că ești olog, am aflat-o dela tătuța Iolampie, când am fost la el să-i cer sfat. Și află : mi-au luat neamul, mi l-au trimis la Ucraină, că spuneau cei mari că noi țiganii întunecăm soarele și n'au ei soare destul din pricina noastră, așa spuneau ei; mi-au luat neamul, mi l-au dus la amară străinătate — și mulți au picat pe drum, i-au ciocănit corbii și numai dumnezeu știe! Așa s'ajungă să se tângue pe lumea asta ghinărarii și domnii, cum plânge amaru'n mine! Când am aflat năprazna, eu, de lăsat nu m'am lăsat, m'am dus în urma Țunei la Ucraină... M'am dus, și dacă m'am dus, nu m'am dus degeaba! La o vreme de noapte am dat peste Țuna și peste danciul nostru, am dat peste ei și i-am luat, am fugit, tustrei, spre Nistru... Când am ajuns la Nistru... ne-au oprit santinelele și ne-au prins. Pe mine m'au legat în funii, m'au bătut, că dece fur oameni svârliți din țară de domnul Mareșal? Așa mă'ntrebau, în timp ce-mi izbeau pumnî în fălci și copilul meu plângea... Și Țuna plângea... și eu plângeam, nu de durere, bat-o pustia! ci de plânsul lor — și mi se scutura de plâns cămașa pe mine! După ce niște jandari mi-au luat bocancii din picioare, după ce m'au lăsat numai în cămașă, pe mine au pornit să mă treacă Nistrul... pe Țuna și pe copil i-au băgat într'un convoi — înapoi la Ucraină... și'n vreme ce pe mine mă treceau jandarii într'o barcă, o auzeam pe Țuna bocind, pe copil țipând și amândoi mă strigau de mi se topea inima'n mine:

— Tătuță... Tătuță... cui ne lași?

Cum am ajuns dincolo, pe mal, m'am mai uitat odată'n urmă și-am văzut oameni mergând doi câte doi, până i-a cuprins sara. M'au dus jandarii, m'au dat în primire altor jandari — și tot așa, din jandari în jandari, am ajuns la pârâul Cârjei, înapoi. Am vrut să mă apuc de lucru... Cum? Dacă-mi plecam ochii în pământ, îmi vedeam copilul... dacă mi-i urcam, tot pe copil îl vedeam, și-l vedeam gol, numai pielea și ciolanele pe dânsul; și ori încotro îmi întorceam ochii, vedeam oameni mergând doi câte doi și-i auzeam pe-ai mei cum mă strigă, striga-i-ar mai repede

pe cei mari, Cosașa pe ceea lume! Așa, la o vreme de noapte, m'am pornit iar la Ucraină... să-i caut.

Costane, camarade și frate! Noi laolaltă mult alean am îndurat, multe lacrimi am vărsat, mult am pătimit, multe năcazuri ne-au pălit — așa că mă știi! Imi lipsesc avuțiile și norocul, din neamul meu cel mai vechi n'am avut pânea de toate zilele... n'am avut parte — îmi lipsește totul pe lume — dar nu-mi lipsește inima, și tu știi că nu-mi lipsește! Dacă te uiți o lecuță în urma ta, măcar cât poate sbura un pui de vrabie în cotori, ai să-ți aduci aminte de niște coline... de-o apă lată, de-o luncă plină cu hoituri omenești — și de două ciubote nemțești! Spune-mi, pe mărturie de credință: inimă mi-a lipsit mie atunci? Vântoasa care m'a trecut atunci apa cu ciubotele neamțului după cap, vântoasa aceea m'a dus și a doua oară la Ucraină, să-mi caut sufletele — și le-am aflat, pe la apa Bugului, în niște ocoale — de-i mâncau lutul și viermii. Chiar lângă ocoale se află un țintirim unde se mutau zi cu zi cei închiși, secerați de foame și de tifus. Eu iar mi-am luat sufletele cu mine și iar am pornit spre Nistru — iar m'au prins! De data asta ne-au dus, nu la jandari de cei mai mari, ne-au dus la Odessa, la un colonel mare. Stai, Costane, să vezi! Aici începe nenorocirea nenorocirilor mele, mânca-l-ar viermii și scândurile patului, de colonel!

După ce aproape eram putred de rapăn și mi-au fost spart păduchii pielea, am fost dus la judecată împreună cu Țuna și cu copilul. Dece m'am temut n'am scăpat!

Intr'o casă mare, colonelul sta la o masă, cu sfânta cruce dinainte! Nu bine am intrat pe ușă, când un plutonier prinse să cetească. Arăta că m'am făcut vinovat c'am furat oameni duși din ordinul Mareșalului! Că fapta mea trebue pedepsită așa fel, ca să ia aminte toți cei ce fac lucruri de acestea!

— Așa-i? se holbă la mine colonelul.

— Așa-i! Am răspuns eu. Tot atâta, domnule colonel! Eu am luptat pentru țară... când m'am întors acasă, pe-ai mei i-ați fost trimis la amară străinătate, pe degeaba! Dacă-s bun eu să mă jupească țara, dece nu-mi lăsați neamul în pace?

— Ei? se miră colonelul, prinzând a râde și Țuna îmi șopti la ureche:

— Am nimerit la om bun... are să ne lase acasă!

Eu mă îngălbenisem și tremuram ca varga.

— Ei... făcu iar colonelul și căpătă spume la gură, apucă sfânta cruce și mi-o svârli drept în cap, răcnind:

— Pe front... pe front... la moarte... pe front! Ieși! Marș!... Luați-l!

Și'n timp ce pe mine mă luau escortele, colonelul parcă hămăia spre Țuna:

— Inapoi la Bug... la Bug... la exantematic... să putreziți de vii... ucigașilor! Trădători de țară!...

Doamne, măi Costane! Băiețelul se deslipi de Țuna, se repezi la mine, mi se 'nclestă cu amândouă mânuțele de picioare, țipând cât îl lua gura:

—Tătuță... nu te duce, tătuță!

— Aveți milă... bocea femeia mea și escortele mă târau, eu mă ațineam, Țuna bocea, băiețelul țipa — încât colonelul se apucase cu mânile de păr, răcnea să fim scoși mai repede. Un jandar din escortă îmi plângea la ureche:

— Lasă... hai... toate au un capăt!

Eu n'am mai știut ce fac, m'am smucit, am mers drept în fața colonelului, mi-am rupt cămașa la piept, am răcnit:

— Impușcă-mă aici... împușcă-mă!...

— Impușcă-mă... spuse Țuna... și atunci un pat de armă ne astupă la amândoi gurile, am căzut mort... dumnezeu știe... așa încât, pe la asfințitul soarelui eram demult ieșit din Odessa, într'un convoi, către linia frontului, la Nohai. Unde-i Țuna, știe dumnezeu și poate știe lutul ținterimului dela Bug. Azi, de m'ai vedea, nu m'ai mai cunoaște! Sunt cu gura sdrobită de patul armei, și cu inima sdrobită de pumnii dușmanilor! La atacuri, frate Costane, merg în pi-

cioare, nu mă trântesc niciodată la pământ, aştept glonţul, nu vrea să mă nimerească, parcă anume mă ocoleşte! Şi ruşii iştia se bat al dracului... cum n'am mai pomenit! Uneori se strecoară, noaptea, câte unul, până la noi în gropi şi ne fură ca pe puii de vrabie! Vin, te înşfacă de piept, îţi izbesc câţiva pumni, de te ameţesc, te iau în cârcă şi te duc la linia lor. După ce spui şi laptele supt dela mă-ta, îţi dau de mâncare, te trimit la ei, în urma frontului...

Şi ne ducem tot mai departe, către un oraş mare dela Volga, mi se pare că-i spune Stalingrad, aşa se vorbeşte. Mor reghimente, vin altele, mor şi acelea, vin altele... cred că toată ţara are să se căsăpească.

Am înşirat, prietene, atâtea vorbe în epistolie, că de le-aş pune una lângă alta pe-un drum, aş face drumuşor de flori de-aici din amară străinătate şi pân'la noi la Pârâul Cârjei. Nu cunosc semnul slovelor, nu mă dumiresc cum pot fi făcute lacrimile inimii în nişte semne, pe-o hârtie!

Când îi ceti vorbele inimii mele, poate eu n'oi mai fi. Şi ţi-am scris, frate-frăţioare, ca să nu mă uiţi, să trăiesc în inima ta cât ţi-a fi ţie veleatul pe lumea asta! Te fericesc că eşti olog şi ai scăpat de război, mânca-i-ar viermii pe cei ce l-au stârnit!

Şi-a scris aceste vorbe un om tot ca mine amărît, căruia i-am zis din diblă într'un răzor din străinătatea asta... Dacă va avea noroc la drum, tot omul acela are să-ţi aducă şi epistolia şi îţi doresc, Costane, drumuşor de flori, flori la căpriori, floare de sipică, pân'la ibovnică, pân'la fântâniţă, flori de lămâiţă... şi era să uit, uita-m'ar Cosaşa, cum m'a uitat norocul încă de mic copil! Când ţi-oi da o veste, are să tremure inima'n tine; cum a tremurat şi'n mine! Ai cap deştept şi bun, dar când îi auzi vestea, ai să te crezi nebun, ca speriat de tun! Intr'o noapte, măi frate, cum era linişte mare pe tot frontul, că parcă dormea pământul — am auzit glasul cui? Cruceşte-te înainte de-a-ţi spune, ca să nu-mi spui după aceea: „ho, nebune!" Ruşii au un fel de maşinării care cresc glasul omului, că s'aude deodată din zece locuri, aşa de bine, parcă ar sta, cel ce grăieşte, în faţa ta! Eu, auzind glasul, am sărit dela pământ şi-am spus: „Domnul căpitan Jimborean! Unde-i? Il cunosc"... Şi glasul căpitanului Jimborean, din linia ruşilor, ne grăia:

— „Soldaţi... ofiţeri... svârliţi armele! Oricât de mult veţi intra în pământul Rusiei, într'o zi n'o să nimeriţi drumurile! Nu muriţi de pomană, soldaţi... ofiţeri! Vă grăieşte căpitanul român Jimborean! Soldaţi... ofiţeri... ascultaţi... svârliţi armele, cât nu-i prea târziu!".

— Doamne... cum a mai prins a bate artileria noastră! Bătea 4 Greu, obuzierele, tunurile de munte, brandurile, mitralierele... puştile toate băteau spre maşinăriile care se chiamă de-fusoare... *Şi după ce-au bătut toată greutatea armelor, aşa, ca la un ceas, glasul lui Jimborean s'auzi iară, mai hotărît şi parcă grăia dela inimioara noastră... spunea tocmai ceeace gândeam şi noi, spunea aşa:*

... ce căutaţi voi în stepa Nohai, flăcăi dela Moldova? Muriţi, şi peste stârvurile voastre trec boierii, iau avuţiile... se'mbogăţesc mai tare... Ruşii n'au nimic cu voi, soldaţi!

Şi iar au pornit tunurile cu focul lor şi iar a tăcut glasul căpitanului Jimborean! Şi cum au tăcut tunurile, glasul s'auzi iar:

— ... soldaţi... ofiţeri... ascultaţi! Vă grăieşte căpitanul român Jimborean! Svârliţi armele...

Inaintăm, ori încotro ne duce, auzim glasul lui Jimborean, ziua, noaptea şi parcă toată divizia a nouăzecea îl urmăreşte pe Jimborean, să-l prindă, să-i astupe gura. Eu, în inima mea, râd! Nu l-or prinde, căci am auzit că Jimborean vorbeşte tocmai din scaunul cel mare al Rusiei, dela Moscova... Vorbeşte de-acolo, şi glasul îi vine prin sârme, până la linia fruntului. Când am auzit că Jimborean îi aşa departe, şi nu la trei sute de metri de noi, mi s'a răcit inima...

căci, de-ar fi fost aproape, ca o pasăre aş fi sburat până la dânsul... hei... îţi aduci aminte? Incăpuse pe mâna lui Duma, cel cu ştreangul, la Noua-Suliţă...

Chiar acum, când rostesc cuvintele acestea pentru epistolie, glasul lui Jimborean spune:

— ... flăcăi din Moldova, ce căutaţi în stepa Nohai? Svârliţi armele... deşteptaţi-vă... deşteptaţi-vă...

Costan Cimpoeşu sări speriat de pe scaun şi ascultă lung ploile... Glasul lui Jimborean îi suna în inimă ca un clopot, suna repede, înfiorat:

— Deşteptaţi-vă... deşteptaţi-vă...

In văzduh, în acel adânc ceas de noapte, s'auzeau stolurile rătăcite ţipând. „Ne-om deştepta... pentru lucruri mari...", îşi grăi Costan, gata să făptuiască ceva nemaipomenit.

Mătuşa Natalia adormise cu ghemele'n poală, Măriuca dormea cu capul rezemat de horn, totul dormea sub ploile primenirii anotimpurilor; pământul, oamenii, vitele, totul se aşternuse somnului ca în preajma unui uriaş atac, anume spre a se îmbiba de mai multă putere, arborii să aibă mai multă vânjoşenie, oamenii muşchii mai tari, caii mai multă putere de fugă, pentru un anumit ceas al lumii când are să vie un răsărit roşu, un răsărit care va însemna începutul primenirii tuturor lucrurilor.

Afară s'auzeau cocoşii cântând de ziuă.

II

Cocorii ieşeau din nouri, vâsleau albăstrimi largi, se făceau nevăzuţi, pentru vreme lungă, în alţi nouri, până se ştergeau în cenuşiul depărtărilor. Abureau câmpurile vestind mustirea bobilor în brazde, vestind bucurie manei. Abia se zăreau pâlcuri de turme, boi rumegând stăteau în mijlocul nemărginirii, încremeniţi sub trecerea pasărilor sălbatice şi a nourilor. Ici-colo, plugari suflecaţi cercau drumuşoarele cu băţul, se opreau mult în capătul ogoarelor, parcă ascultând plesnirea bobilor — se plecau, apucau puişorii verzi ai grâului cu tot cu bulgări, îi priveau lung, îi puneau la loc în ţărâna mustind de seve.

„Se'ntorc cocostârcii... vine primăvara...", îşi spuse Măgură plin de bucurie.

Sta de ceasuri întregi la ferestruică, simţind cum tinereţea din el odrăsleşte muguri; întoarse capul abia târziu, spre sară, când auzi scârţâind uşa.

— Cu pace... îi spuse un omuleţ de-o şchioapă, într'un pieptar prea larg care-i dădea şi mai mult înfăţişarea de pitic.

Opincile, din piele de porc, păroase, se tot ascundeau una după alta, ca ruşinate că-s aşa de mari şi de scălâmbe; mânile omuleţului s'ascundeau şi ele, când într'o latură a pieptului, când în alta, căci prea erau late şi prea crăpate, prea le ieşiseră ciolanele. Totul era bătrân, totul era trecut în copilul acela; gura i se îngurzise, ochii i se spălăciseră. Dacă şi-ar fi pus pipa'n gură şi s'ar fi aşezat la sobă, ar fi fost un adevărat moşneag; ţânci de sama lui i-ar fi strigat:

— Moş Gavriluţ... istoriseşte-ne din anii d-tale vechi...

— Stai Gavriluţ... îl îmbie Măgură, arătându-i un scăueş.

— Apoi... om sta noi... răspunse ţâncul, trăgându-şi cuşma de pe cap şi aşezându-se. Vezi... domnu' Măgură... noi am prins a veni în toată ziua... ne-am învăţat a veni... tragem ca mieii la trifoieş verde... Da' oare nu te supărăm? Ne ţinem de mata, lipcă...

Nu-şi sfârşi tot cuvântul, uşa se deschise iar, o cuşmă şi o jumătate de obraz s'arătară în deschizătură.

— Aista-i Prepeleag, rosti Gavriluţ. Intră, măi...

— Cum am să intru aşa? răspunse Prepeleag, un băietănaş lung.

Se opri în prag, se privi dela piept până'n vârful picioarelor. Sumăeşul, îi era mârşav, bătucit de pleavă, mirosea a grajd, a sfeclă fiartă, a urină veche de vită.

— Cum să intru aşa? întrebă el iar, schimbându-se când pe un picior când pe altul, şi faţa prelungă i se înroşi. Noi, măi Gavriluţ, venim... domnu' Măgură nu ne sfădeşte, că i-i oarecum. Intrăm aşa... dăm buzna în casa omului... Cu ce ni-i dator domnu' Măgură?

— Asta aşa-i... făcu Gavriluţ, căzând pe gânduri cu bărbia în pumni. Aşa-i şi nu altfel! Şi dac'am fi numai noi doi, ar mai merge... dar aşa... auzi-o, trebue să fie Floarea... Ce-ar fi, domn' Măgură, să-i spunem să nu mai intre?

Dar Măgură nu mai apucă a răspunde, uşa se deschise a treia oară. Floarea, într'o broboadă roşie, râse în prag, arătând nişte dinţi albi. Privindu-i, râsul i se şterse de pe obraz încet-încet, i se furişă tot în perechea de ochi verzi care prinseră o strălucire.

— Cum îţi râd ochii, Floare... o dojeni Prepeleag şi Gavriluţ adause:

— Ar fi bine de n'am primi muieri la treaba pe care-o facem. Ce ştiu ele?

Işi stupi la picioare, apoi, ruşinat, îşi puse peste stupit opinca:

— ...ştiu şi ele... mare lucru...

— Şezi, Floare... o îmbie Măgură şi fata îşi plecă ochii, ruşinată. Spuse către Gavriluţ:

— Stupeşti... stupeşti ca'n grajd... parcă n'ai şti că nu şade bine...

La prag tuşi cu înţeles moşul Chiril.

— Cu bună vremea... rosti intrând şi adause uitându-se la Gavriluţ, la Prepeleag şi la Floarea:

— ... noroc, măi hătălăilor! Aţi împuţit casa omului!

Apoi se întoarse iar spre Măgură:

— Am a-ţi da mare mulţămită... De când am prins a deslega buchile, nu mai beau tabac, nici holercă... Stau întins în iesle, stau... vitele-mi rumegă deasupra... toate vitele aburesc căldură... Eu, sub cojoc, încep cu dispecetluitul cărţii... în fundul grajdului sbiară încet mieii, iepuroii urmăresc iepuroaicele către culcuş... Ce te sgâeşti aşa Floare? Ţi-i ruşine?... Dacă ţi-i ruşine, atâta pagubă! Iacă, mie nu mi-i defel ruşine... Iepuroii dupăesc după iepuroaice, nechează mânjii... miroase a fân vechi... eu stau în iesle, sub cojoc şi ţi-i mai mare mirarea... într'un terfelog de carte afli o lume... trăiesc şi se chinuesc oameni... unii trăiesc şi chinuesc, alţii râd... şi-s buni — bucuroşi că trec pe sub soare... Hei... da'lung îs la vorbă!

Cu cât bătrânul vorbea, în Măgură creştea inima... Rezemat de geam, se uita la cei patru ţărani şi-şi dădea sama că n'a încercat degeaba marea cu degetul. Intâi, când a prins a-i învăţa să citească, se simţea ca un căutător de comori, săpa întruna cu hârleţul, săpa şi flacăra călătoare s'arăta în altă parte după zile întregi de trudă.

Minţile erau întunecate de eresuri, întunecimi de eresuri, îngrămădite acolo din moşi-strămoşi; frica de natură îi cobora înapoi pe calea nemăsurată a ciclurilor, până la peşterile primare; şi moşul Chiril şi Gavriluţ şi Prepeleag şi Floarea, se închinau fulgerului — când trăsnea, făgăduiau în gând cerului o răsplată, numai să nu-i ardă de vii... îşi făceau cruce cu limba pe cerul gurii.

Asemeni unor buruiene bolnave, crescute în întuneric, căutând în zadar soarele cu vârfurile, creşteau în aceşti oameni buruienile întunecate ale Bibliei; asemeni ucigaşilor care şi-au închis victimele într'o temniţă, să moară înnăbuşite, popii pândeau cu grijă ca nu cumva să pătrundă în mintea ţăranilor o rază de lumină; păzeau uşile temniţelor înarmaţi cu crucea folosită ca armă de ucidere, cu crucea într'o mână, cu Biblia în cealaltă, ştiind că dacă în minţile

oamenilor va intra știința, rostul lor, câmpul lor de jaf, se duce dracului...

„...Lasă... pe ceea lume vă așteaptă grădina raiului...", spuneau popii către amărîți, desarmându-i, luându-le orice pornire de luptă, luându-le în acelaș timp ochii dela cei ce huzuresc și se îngrașă din sudoarea lor.

„Uitați-vă la dobitoace, le mai grăiau popii; ele tac și sufăr ca niște vrednice viețuitoare ale lui dumnezeu... Fiți asemeni necuvântătoarelor! Toate lucrurile din viața omului îs dinainte rânduite, așa că nu vă mai sbateți degeaba, ca mreana pe mal, că voi nimic nu puteți schimba! Dumnezeu a rânduit pe lume bogați, ca să aibă și săracul de unde se înfrupta. Asta-i rânduiala dată de dumnezeu!... Noi, muritorii, nu putem clinti niciun fir de nisip, totul e dinainte hotărît! Fericiți cei ce se umilesc și se pleacă..."

Moșul Chiril scoase de sub curea o carte cu marginile mâncate de îmbălătura degetelor:

— Iată, mare ți-i minunea! Unul face niște semne și fiecare semn îi un gând, fiecare rând scris — o faptă! Asta, eu până azi n'am știut-o... Voi, măi țângăilor, ați știut-o? De unde? De mici, v'au mâncat viermii prin atâtea iesle boierești. Și-i nu știu cum... după ce-am prins a sloveni, parcă am altă putere... vreau nu știu ce... dracul știe! Domnu' Măgură, te-am ruga să ne mai dai cărți! E adevărat că pământul se'nvârtește ca pe un fus? Cum dracu?

Se ridică de pe scaun, năucit, ascultând adânc, parc'ar fi vrut să prindă mișcarea pe fus a pământului. Își stupi la picioare, s'așeză la loc:

— Ptiu... ca pe dracu! Atunci, cele ce le grăiesc popii... Aș cere, domn' Măgură, o istorie care să aibă în scriitura ei toate țările și mările. Se află așa o carte? Măi, al dracului! Vrea să zică... înseamnă că lumea asta-i ca un boț de tină... se'nvârte... asta eu n'o pot lămuri... cum de nu se varsă apele?

— Lasă... pe rând ți s'or lămuri toate, moș Chiril! Bine c'ai priceput taina cetitului.

— Așa-i, domnu' Măgură... și nu altfel! Dar știi, lăcomia omului, vrea s'apuce tot dintrodată... Deaceea nu-i bine...

Mai apoi, îmbălându-și arătătorul mânii drepte, prinse a răsfoi cartea așezată pe genunchi. Un asfințit roșu intra pe geam și-i lumina. Floarea, urcată pe durluiul cuptorului, cu lumina asfințitului drept în față, părea încremenită într'o peșteră a vechimilor. Gavriluț se plecă spre cartea moșneagului, Prepeleag își lungi gâtul peste umărul lui Gavriluț să poată urmări degetul bătrânului pe sub rânduri, Floarea coborî de pe durlui si rușinată își trase mai pe ochi broboada roșie ca să n'o bată prea tare luminile asfințitului; alunecă ușoară, se așeză lângă moșul Chiril și acum asfințitul lumina tuspatru obrazurile.

...Istoria... lui Isop... prinse a gângăvi bătrânul, întârziind cu degetul sub fiecare cuvânt. *Era în vechime un om și-l chema Isop...* Doamne... se întrerupse el deodată. Și dece oare n'am avut și eu parte să cunosc slova? Nu cumva și asta se ia cu hapca?

In vreme ce bătrânul gângăvea mai departe întâmplările Isopiei, Măgură se gândea: „Uite, fata asta, de pildă... îi frumoasă foc... are deșteptăciune, ce n'ar fi putut ieși ea, dacă ar fi învățat? A crescut din pomană... vai de zilele ei! Muncește la argăție, până cade pe coada sapei... în timp ce o fată de om bogat, de vârsta ei, stă la umbră, cu masă de-a-gata pusă... și poate-i idioată. Dar fiindcă-i de om bogat, ajunge în viață tot ce vrea... totul pentru ea-i de-a-gata pregătit..."

După ce se topi amurgul, cei patru argați mai întârziară o vreme în încăpere, fiecare în locul lui, oftând ca la un sfârșit de hram. Intâi ieși moșul Chiril, după el Gavriluț, apoi Prepeleag — și, în urma lor, Măgură mai zări broboada roșie a Floarei, la cotitura gangului.

Nu mai coborî din cămăruța lui, la

preoteasa Raveica. Multă vreme se gândi la cei patru argaţi, al căror miros de băligar, de sfeclă fiartă şi de urină veche de vită stăruia încă puternic în încăpere. Gândul de a se face învăţător acolo, în satul lui, îl cuprinse pe deplin. Se şi vedea în surtuc de pănură, în mijlocul copiilor plini de veselie; îi vedea stând cuminţi în bănci, ascultându-l cu nişte ochi plini de focul deşteptăciunii. „Lasă"... îşi spuse Măgură, şi oftă pentru ziua frumoasă când va urca întâi la catedră.

Alteori, mai cu samă pe vremea iernii, moşul Chiril şi ceilalţi argaţi rămâneau să citească până spre cântatul cocoşilor. La geam bătea viforul, până departe în câmpuri s'auzeau sunetele zăpezilor. Glasul moşneagului gângăvea, parcă se tânguia către viforul de-afară. Uşa se deschidea uşor, parcă se ferea la o parte o umbră. Intrau femei îmbrăcate în cojoace, s'aşezau în unghere... şi gângăvirii moşneagului i s'adăuga sbârnâitul lin al fuselor; degete mari, ciolănoase, trăgeau repede fuiorul din rădăcina caierelor; când întâmplarea din carte era mare, femeile acelea rămâneau încremenite cu furca'n brâu, visau cu nişte ochi miraţi; şi iar îmbălau firul de tort, fusele iar sbârnâiau lin, adăugându-se gângăvirii lui moş Chiril. Apoi, din timp în timp uşa se ferea la o parte, uşoară ca umbra — colţurile încăperii se goleau, lumina lămpii creştea.

III

Afară se lăsase întunericul, s'auzeau pe sus gâştele sălbatice. Deabia aştepta ziua de mâne pe care o bănuia mai frumoasă, mai albastră decât cea trecută; vin zile din ce în ce mai albastre, viaţa poate veni din ce în ce mai frumoasă, cu cât o cunoşti mai bine. Uitase frontul. Umblau svonuri că au să vie pe la mijlocul verii nişte concentrări mari — au să fie chemaţi mai cu samă ofiţeri de rezervă — căci frontul rămăsese aproape fără ofiţeri, se căsăpiseră bieţii învăţători ai satelor. Se ştia bine că mai toţi învăţătorii tineri din judeţ muriseră. Dacă străbăteai satele, în oricare parte, clopoţelul nu mai suna în zori de zi chemând copiii. Şcolile stăteau închise, prin ogrăzile şcolilor creşteau bălării, bântuia pustia, şi dacă se mai afla câte-un învăţător cu neamuri la Ierusalim, pe ici colo, până la urmă tot primea ordin de chemare, căci departe, pe front, căprarii comandau companiile.

E adevărat că şi-acum, ca şi la începutul războiului, oraşele erau pline de ofiţeri, ofiţeri activi, din viţă aleasă, cu neamuri pe la puterea ţării — şi astfel, căpitani care până la război mâncaseră contingentele cu asprimea, cu răutatea şi cu mizeria, stăteau acum pe la depozite de subzistenţă, înfundaţi prin birourile părţilor sedentare, scremându-se jumătate de zi pentru a scrie un raport prin care cereau avans din soldă, îndemnizaţie de lemne, de echipament sau de căsătorie; maiori care izbiseră în glod rânduri de batalioane, nişte analfabeţi care mai păstrau legătura cu scrisul doar prin iscălitura cu multe cozi şi flori, erau acum casieri pe la cercuri teritoriale sau numărau toată ziua cămăşi şi izmene la depozite de echipament; colonei grozavi îşi lăsaseră regimentele şi brigăzile să se ducă la moarte, comandate de rezervişti sifilitici, demult răsuflaţi, şi ei comandau acum convoiuri de vite din Ucraina sau depozite de remontă.

Cu un fel de ură parcă, erau strânşi toţi rezerviştii, până la unul, sublocotenenţi bătrâni de cincizeci de ani, aproape şterşi din cadre, oameni care se gândeau la cele ale ţinterimului — se trezeau într'o zi cu ordin verde şi trimişi la abatoarele fără hodină.

Până acum, armata Moldovei nu

fusese chemată după întoarcerea dela Odessa. Dar cine privea harta Rusiei, îşi da sama că armatele fasciste merg în gol, merg, în faţa lor spaţiile se lărgesc, că se tot răresc rândurile, un om din sută în sută de metri — şi că va veni o zi când nemţii vor cere României tot ce poate purta o armă. Asta-l rodea pe Măgură. Dar, până la ziua ceea, mai era.

Fusese la Botoşani, întrebase, auzise şi despre Vieru că s'a învârtit; n'a vrut să fie lăsat la vatră până la noi ordine. Istoriseau nişte majuri, râzând, ce faţă a făcut Vieru când i s'a arătat ordinul de liberare! Pârlitul!

Dintr'o debara cu pachete de sumane afumate, de opinci şi izmene împuţite, i-a fost adus şi pachetul lui cu haine civile. Tras după o uşă scoasă din balamale, desbrăcă echipamentul statului, îl puse de o parte, îşi îmbrăcă hainele de-acasă. Când s'a arătat aşa majurilor, aceştia s'au prefăcut că se sperie — şi mai cu samă Codău îl tot întreba râzând şi bătându-se cu palmele peste şolduri:

— Cum te-ai pocit aşa, precista şi dumnezeoaica?

In nişte pantaloni largi, boţiţi, într'un surtuc ros de dimie, pe cap cu o pălărie mare, boţită, Vieru ieşi de după uşă şi stătu prostit în faţa majurilor câteva minute. Se înroşise, îi curgea sudoarea, îi tremurau buzele...

— Cum ai să treci aşa prin târg, precista şi dumnezeoaica? au să te vadă femeile... unde-i Vieru cel ţanţoş, hai? precista şi dumnezeoaica?

— Te rog... Codău... lasă-mi echipamentul pân'acasă... cum să merg aşa? Eu... locotenent...

Codău stătu din râs, îl privi aspru:

— ... Mă'ntrebi cum ai să mergi?... Ca Boculei Vasile... Boculei Vasile... ţi-l aminteşti? S'a dus desculţ, într'o cămaşă ruptă... legat la ochi... nu ştia ce-i cu el... cânta. Plutonul de execuţie n'a vrut să tragă... d-ta ţi-ai apucat pistolul... pac-pac-pac... douăsprezece gloanţe... aşa!

— Nu înţeleg ce spui... care Boculei Vasile?

— Care? Nu erai ieri aici, să ţi-o arăt pe maică-sa... venise să'ntrebe unde i-i feciorul, că-l aştepta... auzise că-i venit şi-i bolnav la infirmerie...

Şi Codău oftă:

— Hei... lume... doamne...

— Lasă... îi răspunse Vieru, făcând câţiva paşi. M'ai batjocorit în faţa mârlanilor... uite-i... se sgâiesc de prin dormitoare... râd... lasă...

Porni pe furiş, ocolind soldaţii care râneau glodul de prin curtea cazărmii. Unul luă glod cu lopata şi, ca din nebăgare de samă, îi svârli scârnăviile drept în faţă, strigând la el:

— Ce, eşti chior? Dacă nu te fereşti...

— A... uite un domnişor... îi strigă de departe soldatul descins, fără moletiere, fără şireturi la bocanci, un dezertor care ducea de căpăstru mârţoaga cu butoiul negru. Compliment, domnişorule! Ia'n poftim! Ia'n apucă o ţâră iapa de căpăstru, până-ţi scot eu nişte turtă dulce din boloboc! Vrei? Plăcintă de om, coaptă la soare...

Santinela din spatele butoiului, leat vechi, îşi trase mai pe ochi capela, să nu-l cunoască Vieru.

— Ia'n bre... îl îmbie iar dezertorul, pe Vieru. Apucă iapa de hăţ şi ţine-o o leacă, grozăvia mâne-ta!

— Să ştii, sunt ofiţer... se stropşi Vieru. Urc la domnul colonel... Curtea Marţială!

Porni repede spre pavilionul comandamentului, dar îl opri santinela:

— Stai... Stai... ce dai buzna, ca chiorul? Nu-i voie... pentru ţivili nu-i voie... Inapoi!

La o fereastră de sus, majurul Codău se uita râzând cum iese comedia pusă de el la cale. Râdea, cu toată fiinţa râdea, în timp ce Vieru făcu stânga 'mprejur, luând-o spre poartă şi cum ajunse la corpul de gardă, sergentul strigă garda afară; garda s'aşeză în linie, cu arma pentru onor, în faţa acelui cioflingar cu ghete răsuflate, cu surtuc popesc, cu pălărie largă, boţită...

— Cornist... onorul! ţipă sergentul

şi Toader dela a opta se propti în poartă, sunând prelung...

— „Lasă... dumnezeii mamii voastre“... scrâşni Vieru, cu capul bleoaşcă de sudoare. Sub pălărie, ud de sudoare până'n vârful picioarelor.

— Dece nu răspunzi la salut, grad? îl întrebă sergentul şi Vieru îşi trase capul mai între umeri, ieşind pe poartă; când atinse cu gheata trotoarul, de peste gardul cazărmii svârâi o piatră care-i luă pălăria de pe cap, i-o trânti în glod şi Vieru o lăsă acolo, pornind repede, nu către oraş, ci către ulicioarele dosnice, abia smulgându-şi picioarele din noroi.

Tot în ziua aceea află Măgură că Vieru a izbutit să se mobilizeze la loc, dar nu spre a fi trimis pe front, ci spre a comanda un lagăr de prizonieri ; şi a izbutit, datorită unui neam de-al lui, sergent-major, care învârtea pe degete toate socotelile mobilizării la Cercul Teritorial.

Şi astfel, mai bine de jumătate de an trecuse de când Măgură aruncase haina kakie şi în sfârşit îşi potrivise cumpenele sufletului. Se îndrăgosti de pământul satului natal, de oamenii lui amărîţi şi buni, de copiii buni ai acelui pământ. Când ieşea în câmp, cerceta mâzga dătătoare de viaţă a brazdelor, la fel cu plugarii. Gândul de a lucra într'un ogor, nu mare cât al hapsânilor, ci un ogor care să-i deie atâta cât îi trebue, gândul acela îi creştea inima şi abia aştepta să s'aleagă apele de uscat, spre a ieşi cu sapa şi mai apoi cu plugul, într'o bună dimineaţă, pe sub un cer roşu. Se gândea la un ogor sărac, plin de prund, pe o văiugă.

Cu strădanie va alege pietrele, pe câte una le va strânge, punându-le grămăjoare, pe hat, va căra acolo gunoi, îl va fărâmiţa aşa fel ca fiecare fir de ţernă să se îndulcească din bunătatea îngrăşământului, să prindă putere dătătoare de pâne. Se gândea la acel ogoraş, cu dragostea cu care se gândea la copiii satului, la moş Chiril, la Gavriluţ, la Prepeleag, la Floarea.

Unii hapsâni din sat, când îl vedeau cercetând câmpul, râdeau în urma lui, prefăcându-se a cânta :

„... numai eu, fecior de popă,
am ajuns să bat la dobă...“

De bună samă, nu le pria această întoarcere a lui către sat şi către pământ.

Vedeau în el un duşman, unul care strică rânduelile statornicite din bătrâni. Peste şapte sate îi merse vestea că stă la taifas cu argaţii, că-i învaţă carte... cine-a mai pomenit ?

IV

In sara aceea, pe când Măgură sta întins în pat dus în gândurile lui, s'arătă în deschizătura uşii broboada Floarei :

— A venit un om... te caută...

Nu-şi sfârşi vorba, căci o feri la o parte un ţăran burduhănos, în mintean nou puţind a dubală; avea un nas lung, strâmbat într'o parte, parcă întruna amirosea peste-un gard străin ; capul şi-l ţinea plecat peste umărul stâng, încât parcă mereu asculta la o uşă străină cu urechea dreaptă; îşi propti pieptul şi burdăhanul în băţ ; grăi cârmindu-şi mai bine nasul peste gardul străin :

— Eu cu mata am o vorbă. Unde să stau ? Am de grăit mult...

— Sara asta n'am vreme... îi răspunse Măgură, sculându-se gata să-l ia la pumni. Vino altădată.

Nasul se trase de peste gard, urechea ascultă mai bine la uşa străină:

— Eu nu-s om de-aceia cu care n'ai când sta de vorbă, domnişorule ! Află... mă ştii... eu am o sută optzeci de fălci... unsprezece perechi de boi... doisprezece argaţi.. aşa că vezi...

— Marş afară...

— Eu? Dimpotrivă, mă aşez mai bine... iaca! Mie, frică nu mi-i! Am venit să-ţi spun, pentrucă-l cunoşteam pe taică-tu care era un om sfânt — am venit să-ţi spun să nu-mi momeşti argaţii! Asta-i una! A doua: dacă-i mai prind pe argaţii matale grăind cu argaţii mei şi momindu-i cu Isopia şi cu Alisandria... or cum sfântul mă-sii le spune... eu te dau în judecată pentru zurbavă... Asta-i a doua! A treia: cui îi spui d-ta că pământu-i rotund şi se'nvârte? Dacă-i aşa, n'are pe pântecele lui ape? Cum de nu se varsă apele? Vezi? Vezi că te-am prins cu mâna'n sân la leliţa? Vezi?

Rânji, râse apoi puternic, se opri grav, ascultând mai adânc la uşa străină:

— Să nu ne mai umbli în sat cu ghemotoace ca acestea! Eu, că-s om avut, am o sută optzeci de fălci... Dacă lucrurile îs aşa, eu trebuia să le ştiu întâi! Auzi! In loc să spargă butuci pân'or plesni, golanii de argaţi îmi umblă cu Isopii! Eu, slovă nu ştiu... nu vreau să ştiu, de mi-ar băga-o'n ochi! Cu slovă, nu faci avere! Probă eşti chiar d-ta... îţi mânâncă cânii din traistă... Asta am vrut să-ţi spun... Dacă-ţi convine... Dacă nu-ţi convine... de asta n'are să mi se rupă inima, n'ai grijă!

Se ridică, porni spre uşă, cârmindu-şi nasul mai bine peste-un gard străin, lipindu-şi urechea mai bine de-o uşă străină:

— Hai, cu sara bună... auzi... pământu-i rotund... ha-ha-ha! Trebueşti legat... dus la Socola...

Măgură îl mai auzi râzând până jos, în ogradă. Işi ridică fruntea din pumni; tot învârtindu-şi cuşma prin mâni, cu faţa plină de vinovăţie, în faţa lui aştepta moşul Chiril:

— Eu îs de vină că ai de lucru cu oamenii! Azi, Pantelimon Juvăţ... mâne are să vie altul... şi asta pentrucă ne-ai deprins o ţară de carte... Eh... rea-i lumea! Nu cumva să aibă şi oropsitul parte... Ii drept... am ascultat la uşă... am auzit tot ce ţi-a spus... Şi drept este că i-am ademenit argaţii cu Isopia... Pe unul l-a prins slovenind... l-a stropşit în bătaie... Eu îs vinovat, eu şi nu altul.... iaca, am să svârl cărţile pe foc, dracului!

— Asta să n'o faci... îi răspunse Măgură îndârjit şi moşneagul se feri mai spre uşă. Lasă... de-ar da dumnezeu să nu mă cheme pe front... ai să vezi... are să răsară ştiinţa cărţii în sat, ca grâul...

Işi lăsă iar capul în pumni şi ziua de mâne i se arătă cu o lumină copleşitoare, învăluind la fel ogoraşul de piatră, feţele bune ale pământenilor, râsul copiilor, respirarea blândă a vitelor.

— Ai să vezi... moşule... ai să vezi... şi are să vie apoi un bine...

Dar grija de front îl încolţi de inimă, umbla grija aceea ca o umbră de pasăre răpitoare prin fundul unei ape limpezi.

Moşneagul se şterse în umbra gangului, afară umbla vântul întunericului, Măgură gemu desnădăjduit:

— Oh... de nu m'ar chema...

Primi ordin de chemare pe la coptul grâului.

V

Mai cu seamă Hoancă, proaspăt întors dela puşcărie, parcă mânca grâul cu ochii. Işi ferea braţele mult, s'apuce cu coasa cât mai mult, trecea înaintea tuturora, privind dărâmarea spicelor cu nişte ochi mari, gemea la fiecare brazdă căzută. Inşiraţi lângă el, coseau ceilalţi doi fraţi ai lui şi Cimpoeşu. Ajunseseră la hat cu întâia postată, taman când răsă-

rea soarele. In urma lor, Georgina, care despărţea brazdele în snopi, se opri din lucru şi râse tare când auzi cum cântă, înălţându-se, o ciocârlie. Făcu semn cu secera spre soarele oprit pe pădurile fumurii dela Vorona; se puse iar pe lucru, căci cei patru bărbaţi grăbeau din ce în ce, cu cât lucrau mai mult, hărnicia le creştea până la chiot, şi cel dintâi chiui Hoancă, svârlindu-şi pălăria de pe cap, descheindu-şi tot pieptul către boarea bună a răsăritului. Mai apoi, tuspatru îşi desfăcură cingătorile, se suflecară mai bine, până sub umeri şi li se'ncordau toţi muşchii, mânuind larg coasele din ce în ce mai lacome. Sudoarea le picura din frunţi, din muşchii braţelor — şi cădea în pământul negru.

Cât cuprindeau ochii, se vedeau numai grâe, păpuşoişti lungi, fânaţuri, până la pârâul Brezei şi mai departe, până la sălciile Poienilor. Spre asfinţit, holdele se 'ntindeau până la dealul Silionului, până la coasta Bosancilor. Departe, la spatele celor patru cosaşi, se vedea satul Udeştilor, acoperit de grădini; ca o dumbravă, deasupra satului, se vedea pe dealul Pietrarului, cimitirul.

Nici nu urcase două prăjini soarele, când Petrea Olivan se opri, îşi băgă pumnul sub furca pieptului, făcu o strâmbătură de durere; Costan îşi întoarse capul spre el, fără a se opri — şi Petrea îşi apucă, iar, ruşinat, coasa, prinzând a dărâma holda mai cu putere, Hoancă scoase al doilea chiot, ca la o întrecere nemaipomenită. Apoi, cu cât soarele urca, bătându-i cu dogorile, cei patru îşi slăbiră graba, mânuind coasele ritmic, numai gurile şi le ţineau încleştate. Adevărat era că tuspatru nu mai puteau de foame. Treceau pe haturi gospodine ducând merinde şi un gust de borş acru, amestecat cu mirozna crudă de cimbru şi leuştean, venea până la ei, sleindu-le inimile.

Lor, n'avea cine să le-aducă merinde, la mătuşa Natalia nu se mai afla nicio mână de făină pe fundul sacului; nădejdea era în grâul pe care-l coseau; poimâne vor avea, de bună samă, câte-o turtă; pân'atunci, în traistă la Georgina se aflau câteva felioare de mămăligă friptă, câţiva căţei de usturoi cu care vor îndulci mămăliguţa aceea, la amiază.

Până una alta, opriţi tuspatru la capătul unei postate, prinseră a sfărma spice în palme — şi-şi svârleau bobii de grâu în gură, mestecându-i cu lăcomie. Pe hat se mai aflau nişte buruieni bune de leac, măcriş acru cu frunza lată, cât vrei. Mâncau grâu cu măcriş şi mai cu samă lui Petrea îi sticleau ochii, visând la o pâne mare de grâu, o pâne pe care s'o mănânce dintrodată, pe nerăsuflate, după aceea să beie o cofă de apă plină ochi... Şi toţi visau la pânea aceea, bat-o dogoarea focului! Gavriil îi şi simţea gustul pe cerul gurii; Hoancă, mirosind undeva peste câmpuri, rosti:

— Cine are... are... are...

Lucrând în tovărăşia feciorului Nataliei, fraţii Olivan aveau un simţimânt destul de ciudat; în inima lor îi gâdila o drăcească bucurie. Parcă se smulseseră din robia cuiva, aşa simţeau ei; nu mai atârnau de mila şi pomana nimănui; se smulseră din robia lui Darie, a popei Tăviţă, a oricui, acum când îşi descoperiseră puterea, când îşi dădeau sama că pot trăi din puterea lor; ai putere, munceşti — mănânci cât trebue; eşti ticălos şi leneş, du-te iar la batjocura hapsânilor! Pe dreptate, se puteau socoti şi ei în rând cu oamenii. După zile şi săptămâni de muncă, vor urca la ei în podul bordeiului saci cu grâu, secară, tot felul de rod — totul câştigat cu cele trei coase, care parcă li se mlădiau în mâni, se mlădiau, se repezeau s'apuce cât mai mult grâu... Greu le-a fost, pân'şi-au făcut rost de coase.

Şi abia mijeau zorile când s'au sculat tustrei, au luat apă multă cu pumnii din cofa de după uşă, svârlindu-şi-o pe ochi — grăbindu-se că parcă se duceau la un hram. Tustrei,

cu Georgina în urma lor, treceau mai apoi mândri printre casele satului și răsăritul le arginta coasele.

De peste garduri, vecinii râdeau întrebându-i :

— Incotro, bre? Grăbiți-vă... când vă va vedea grâul, are să se smulgă din pământ... are să fugă...

Mai al drăceanului decât toți răii, a râs de ei popa Tăviță care sta în cerdac în cămașă albă cu flori și-și scărpina pântecele :

— Incotro, săraciilor? Ei, duhul vostru de farisei! Ce v'a apucat, măi? Care va să zică, nu vreți să munciți la mine... duhul vostru! Dacă mi se scutură grâul, cu mine aveți de lucru... Ei... duhul! Uite-i, țopârlanii! Nici nu-și scot pălăriile în fața mea! V'ați întovărășit cu feciorul Nataliei... las'că vă arăt eu vouă, fariseilor!

Costan îi și aștepta la ulița Mararului. Porniră tuspatru și Georgina, încă amețită de somn, abia se ținea de ei...

In Cornul Ariei li se desfășură înaintea ochilor toată câmpia satului, de sus, dela Pârâul Rusului, până la Gura Miresii și mai departe spre pădurile Știrbățului. Ca un semn de hotar, se vedea la începutul pășcătorilor vărăticene, apa Sucevii. Peste apă, spre Răsărit, departe, începutul de ziuă lumina numai dealuri cu grâu, colorându-le într'un aur vechi. Și'n timp ce Gavriil Olivan mârâia încă amețit de somn, mânios că a fost trezit așa de vreme, tot spunând că vrea să se întoarcă acasă, în timp ce Petrea își privea coasa cu ciudă, ca pe o unealtă de casnă, Hoancă șoptea, parcă rugându-se :

— Vezi, inimă... bucurie... vedeți, bucurie... ochilor...

— Cu cine grăiești tu așa, Hoancă? îl întrebă Georgina, și lui i se păru mai tânără și mai frumoasă în rumeniul zorilor.

— Grăiesc... mă bucur, Georgină.. Vezi... nu știu ce dracul am... mare tâlhar îi feciorul Nataliei... Ne-a luat... parcă ne duce să ne-arate valea raiului... dracul știe... grăiesc într'aiurea... nu știu...

Cu mâna pusă streașină, Costan Cimpoeșu iscodea pâclele răsăritului, își rotea ochii spre pâclele alburii din toate părțile, să ghicească cum are să fie vremea zilei. Işi mișca fața înainte, adulmeca trăgând în nări boarea zorilor mirosind a grâu, a ierburi înflorite, a plante coapte cât le are o câmpie. Nu se liniști, până nu trase în nări și nu-l păli în față o pală a unei bori fierbinți.

— Are să fie vreme bună... rosti el, iar Hoancă adause :

— ...vreme bună... inimă... Ieri, amurgul era roșu, cât cuprind ochii. Asta înseamnă dogoare... Azi are să fie dogoare... hai mai repede...

— Eu mă întorc acasă... mârâi Gavriil, gata să se întoarcă, dar Hoancă îl luă în piept :

— Mână... mână... boule... De nu, îți scapăr măselele...

Coborîră lanul Ariei, cotiră scurt pe la fântânița Pupăzoiului și Cimpoeșu își pusese bățul la subțioară repezindu-și cu mânie piciorul beteag, ca pe-un dușman care-i încurca mersul.

— Parcă ne-am duce la furat... Sfântul mâne-sa... sudui Gavriil și nu-i răspunse nimeni, căci încă de prin Răgoaze toți ceilalți se uitau peste sulițele porumbului la grâul lui Costan, și mânile pipăiau coasele, ca'n preajma unei bătălii.

Acum, după ce vor sfârși ogorul lui Cimpoeșu, vor aduna repede grâul în clăi, îl vor lăsa — odată cu sara vor trece apa, la Hancea unde se văd niște dealuri acoperite de pâne albă... Nu se vor tocmi la boierii hanceni care-s răi, cârcotași și-și mânâncă de sub dânșii... vor lucra la femei cu bărbații duși, la moșnegi cu feciorii duși, vor lucra pe grâu. Și le umblau coasele măsurat, încât pe la al doilea ceas al prânzului, după ce îmbucară mămăliga friptă unsă cu usturoi și băură apă multă

— nici nu se odihniră, ci înşfăcară iar coasele...

Georgina abia putea birui brazdele, potrivindu-le în snopi, în vreme ce ei, toropiţi de dogoarea cerului, cu sudoarea amară curgându-le în ochi, orbindu-i, abia vedeau grâul, abia auzeau fâşâitul coaselor, trăgeau brazdă după brazdă şi sudoarea îi orbea mai tare, le ajungea în guri din ce în ce mai amară, parcă li s'ar fi scurs, muncind, într'o primenire, toată amărăciunea sufletului. Stupeau numai colb, pe faţă aveau numai colb, pulbere a pământului amestecată cu tăciunii holdelor.

— Eh... pâne... grâu... bucuria inimii... gemu Hoancă, lărgind mai tare brazda... Cine te are... te are... bucurie...

— Staţi... spuse Costan, şi tuspatru coasele se opriră neputincioase, cu vârfurile înfipte în lutul uscat al hatului, braţele se lăsară în jos, neputincioase, ca'n faţa unui zid.

Peste hat, grâul vecinului se întindea într'un lan larg, era un grâu semeţ, cu spice cât vrabia şi ţinea cât cuprindeau cu ochii.

— Hei... doamne... oftă Costan şi coasa lui se ridică, se smuci peste hat, apucând lacomă cu vârful.

— Hei... ce faci? îl opri Hoancă. Dai de dracul...

— Hei... doamne... rânduială... Dece n'am atât cât mi-i puterea? Şi braţele i se încordau, muşchii i se răsuceau neputincioşi sub pielea întinsă până la plesnire:

— Dece n'am, lume, cât mi-i puterea?... mă'ntind cât mi-a hotărît stăpânul funia... Lasă...

Işi privi cu nişte ochi neguroşi ogorul sărac, strâmt, taman cât păscătoarea unui mânz. Până şi grâul lui Costan era sărac, cu spice abia cât viermii, pe când al vecinului hapsân era un spic voinic, crescut bine dintr'un pământ îngrăşat cu grijă. Pământul lui Costan era galben, îngălbenit de foame... şi cine era să-l hrănească, dacă stăpânul era dus de ani, la concentrări, pe front, în lumea lui după un ban amar...

Totdeauna, cosind ori secerând în pământul lui, Costan se oprise la acel hat, cu neputinţă, ca'n faţa unui zid.

— Ei... şi tu! îl dojeni Hoancă, şi nu vedea bine dacă picurii care cad de pe faţa lui Costan sunt picuri de sudoare sau lacrimi... Ei... bre! Ce-ar fi dacă s'ar strica rânduiala! Fiecare a apucat cât a putut... a pus hotar... gata... îi pământul omului. Aşa-i din vechi...

— Da... Aşa-i... din vechi... Hoancă! Da' au să vie odată nişte rânduieli... altele... Celor ce au prea mult, are să li se iee... pământul se va împărţi săracilor... într'o zi o să căpătăm pământ...

Se uită peste lumina grâelor, până peste Poieni, departe, îşi roti ochii în toate părţile, cât ţine ţarina Udeştilor. Ţarina aceea se va împărţi pe-un drept, lasă! Bunăoară, grâul vecinului... Pe vecinul acela de ogor îl chiamă Amos şi-i răguşit, abia îşi fâsâe vorbele de-atâta holercă! Stă acasă, la umbră, bea holercă, mănâncă pâne... alţii, nişte sărăcuţi ca Olivanii, vin şi-i muncesc ogorul pe nimica. Amos ia rodul... stă mai departe la umbră... îi creşte burdăhanul... Dar ia'n să se facă un drept care să hotărască aşa: „Jos burdăhanele de pe glii, trântorilor! Gliile sunt ale celor ce se căsnesc în mâzgă... ale celor ce mor flămânzi pe coada sapelor!..." Când va fi asta, Olivanii cei săraci vor fi fruntea satului, vor lua fruntea pânii albe...

— Ce bine-ar fi... spuse Cimpoeşu, oftând.

— Ce-ar fi bine, Costane?

— ...mă gândeam... dacă... ei, doamne! Atunci voi avea grâu cât îmi trebue...

Petrea și Gavriil adormiseră în umbra hatului, cele patru coase parcă dormeau și ele, cu vârfurile ascunse în buruieni.

— ...ar fi pe lume mare zurbală... Iai bogatului un băț din gard, ori o piatră din dreptul porții, ca să te aperi de câni... te leagă jandarii... dar ia'n să le iei pământul?

— Taci... taci... filisofule... grăi prin somn Gavriil și Petrea grăi și el:

— ...o dăm prost, numai din pricina ta, Hoancă! Grăiești mult... ce nu trebue! Are să ne pârască popa Tăviță la jandari...

Sări în capul oaselor, își înșfăcă coasa, uitându-se aiurit la grâul vecinului:

— Hai... nu mai cosim?

Se lăsă la loc, ud de sudoare, adormind adânc.

— Nu... nu mai cosim... grăi Hoancă. Poate-om cosi și-aici, cine știe...

— Că o să cosim și-aici, Hoancă, nu se'ndoiește de fel inima'n mine...

Amândoi se uitară pe furiș la ogorul acela, ca la un dușman. După aceea, Hoancă, parcă speriat dacă nu cumva l-a auzit grâul cu spicele trufașe, se uită peste țarini, până departe:

— ... se chiamă că pământul ar fi numai al harnicilor. Amos și Darienii ar ajunge în sapă de lemn... asta ar fi o dreptate! Când ne-om pune umărul, eu și Georgina... lasă! Hai să legăm snopi... cine are... are... are...

Petrea dormea adânc, cuprins de greul pământului, încât Hoancă îl sgudui degeaba. Gavriil abia-și mișca brațele amorțite de trudă, o trudă grea a dracului, pe care o încerca întâia dată în viața lui. Că mai muncise — he-hei! Dar nu-și pusese niciodată ciolanele ca pân'acum. Mâraind amețit de roșul dogoritor al cerului, prinse a lega snopii, stupindu-și des amarul gurii, amarul usturoiului și-al sufletului. Sudoarea îi lipise de trup cămașa mârșavă, era încleiat tot în sudoarea amăruie intrată până'n fundul gurii, până'n fundul ochilor. Voia un râu larg, o apă repede, unde să se svârle, așa îmbrăcat, să-și țină mult capul sub apa rece, spre a scăpa de bolovanul fierbinte care i se așezase în țeastă în loc de creier... Dar cu cât se lăsa amurgul, un vânt lin clătina plantele, primenea răsufletul celor patru cosași care grăbeau, grăbeau, căci odată cu noaptea trebuiau să fie la grâele dela Hancea.

— M'am hrănit... nu mai vreau... nu-mi trebue... spuse Petrea, ridicându-se în capul oaselor. Aista-i blestem... Ce dracu? De dimineață până în sară...

— Hai... scoală... grăbește... îl îndemnă Hoancă, arătându-i un ochi mânios. Ce? Nu cumva...

— Ba bine că nu! Mă'ntorc acasă... Oi găsi eu mâncare... Nu-mi trebue atâta trudă! La ce?

— Nu fi bou, scoală... se întoarse spre el Gavriil. Ori vrei să te urnim în pumni?... Dă-te la lucru!

— Așa... vra să zică-i cu puterea? Dacă-i cu puterea, eu nu mai vreau să lucru!

Iși stupi mâlul din gură, plin de scârbă, se uită cu jind la satul prins în maramele asfințitului, satul cu bordeiul lui unde poate dormi cât vrea.

— Eu mă'ntorc... asta-i treabă de ocnaș, bre! De dimineață până'n sară!

Iși băgă pumnul sub brâu, gemu din toată puterea:

— Mămucuță... mămucă... la ce m'ai născut, pasca mâne-ta de Olivancă? La ce? I s'a făcut tatei de muiere... gata! M'a plămădit, plămădi-l-ar viermii...

— Lasă, Petrea! Vrei să te ridicăm în coase?

Și Hoancă făcu un pas spre coase:

— Mai repede... dă-te la lucru... ne-apucă noaptea...

— Mămucuţă... vai! oftă iar Petrea, şi după aceea paiele îi plesneau în mâni, snopii apăsaţi de el sub genunchi scoteau un foşnet ca un oftat.

Din urmă, Cimpoeşu clădea clăile, Georgina aduna cu grebla spicele risipite şi venea din ce în ce mai împurpurat amurgul, jur împrejurul zărilor.

— ...ne dăm cu el... spuse Petrea, arătând în urmă, spre Cimpoeşu. Tu, Hoancă, eşti mai cuminte ca noi, bagă de samă! Ne dăm cu el — şi-i sfădit cu jandarul... cu popa... cu toate feţele care au în sat cinste! Asta nu-i bine! Are să fie vai de capul nostru! Nu-i bine!

— Ai drept... îi întări cuvântul Gavriil. De azi, nu mai avem ce căuta la pragul popei, la uşa Darienilor... Ei sunt bogaţi, aveam unde ne'nfrupta... iaca, svârlea popa mucul de ţigară din gură, mă repezeam... îl luam... apucam şi eu un fum... Ce-am s'apuc dela Cimpoeşu, care n'are nici de-un tutun. Nu?

— Voi să vă păziţi treaba şi să tăceţi! M'aţi auzit? Să tăceţi, că eu ştiu ce fac!

Şi Hoancă adause:

— Eu ştiu bine ce fac! Cu Cimpoeşu are să ne fie bine... In două săptămâni, geme podul de grâu... vindem o parte... luăm o juncă... he-hei! am să-i pun între coarne cordică roşie... prindem chiag...

Se uită lung spre asfinţit şi rosti văzând purpurile depărtării:

— Uitaţi-vă... parcă ard satele...

Una câte una se'nşirau clăile. Ogorul rămase gol, strâmt, taman cât o păscătoare de mânz, între holdele trufaşe ale bogaţilor.

Işi luară coasele, Georgina îşi potrivi traista la umăr şi porniră spre apa Sucevii, repede.

VII

Vremea strânsului pânii albe rămase limpede ca lacrima, nopţile erau blânde, luminate de-o lună plină, încât cei patru lucrau şi'n vremea nopţii, coseau, legau snopii, durau clăile, se tocmeau la alte şi alte ogoare, lucrând zi şi noapte.

Apoi se puseră la îmblătit pe arii. După trei săptămâni de trudă, prinseră a-şi aduna partea şi n'aveau saci de-ajuns spre a lua cât li se cuvenea, aşa încât Georgina porni într'un asfinţit spre Udeşti să găsească saci — şi să deie cuvânt mătuşii Natalia să fie gata când va primi vorbă, să vie la Hancea cu cărucioara.

Cum se mai bucurau Olivanii! Erau ei cu cămăşile rupte ferfeniţă, netunşi, ~~plini de rapăn până'n lumina ochilor,~~ dar dacă le-ar fi umblat cineva în inimă, ar fi găsit mândrie...

In faţa movilei de grâu, Petrea se scărpina în cap şi tot întreba:

— Voi spuneţi că-i al nostru tot... eu nu cred... Nu ni-l ia Brici? Doamne...

D'apoi movila de secară? Dar orzul? Stăteau sacii ca vălătucii, unul peste altul, zid, şi Gavriil sta în dosul zidului aceluia păzindu-l zi şi noapte... căci ceilalţi cosaşi nu mai biruiau lucrul, erau căutaţi, li se trimitea vorbă să vie la cutare şi cutare ogor, li se dusese vestea că muncesc cu toată cinstea, că adună până la cel din urmă spic...

— Noi... cu tine, Costane... până la urmă... îi spuse Petrea, într'un chiot, şi Hoancă, încreţindu-şi mai tare faţa gânditoare, adaugă:

— Orice-ar fi... stăm alături... toţi patru...

La ce se gândea Hoancă? Simţea, nelămurit, că Cimpoeşu ştie un lucru mare, o taină, care bătea către o hurducare a rânduelilor. Il întrebă:

— Cum de nu te-au sdrobit? Te-au

scos din casă, te-au batjocorit... vai de tine! Tu, ai rămas tot în picioare...

Cimpoeşu privi câmpurile, ochii îşi căpătară mirarea :

— Vezi... tot ce-i rânduit azi, are să se răstoarne... Lanul acela de grâu, n'are să mai fie boieresc...

— De unde ştii? Ceeace spui, nu se poate decât cu zurbală mare... Dar poate săracul să se mişte?

— Hei... oftă Cimpoeşu şi rămase pe gânduri, mult ; din ogoare veneau cântările triste ale fetelor.

Işi aminti ziua judecăţii, cum a umblat el după aceea căutând să afle măcar un om care gândeşte la fel cu Silivestru... Dar oare nu gândeau toţi aşa, toţi săracii? E adevărat că pe creierul lor stă o negură care trebue dată la o parte... Trebue umblat mult în sufletele oamenilor, ca'n nişte fântâni vechi, părăsite, să scoţi afară pietrele căzute, mâlul care acoperă izvoarele fără de moarte... Unele suflete sunt ca nişte păduri încâlcite, pline de frică şi toporişca trebue mânuită cu grijă şi cu dragoste făcând loc soarelui.

Oare nu gem, toţi săracii aceştia? Cei ajunşi de îndobitocirea popilor, gem, visează porţile lumii celeilalte, viaţa li-i un pat unde bolesc şi-aşteaptă mântuirea de pe altă lume... Alţii vor dreptate aici, în lutul blestemat şi bun al pământului, dar pentru cine sunt prin sate posturi de jandari, dacă nu pentru ei? Dar judecăţile pentru cine? Cum se mişcă omul şi scoate o vorbă peste măsura rânduită, ajunge drept între spăngi...

— ...trebue să fugărim frica... spuse Cimpoeşu, trezit din gânduri. Cum biruim frica...

— ...atunci se sue boii în car... ne înjugă ei... bine-i aşa?

— ...Noi, săracii, n'avem nici car, nici boi! Vorba asta, las-o popei Tăviţă... Hei, lume...

Şi privi cu milă spre filosoful Hoancă. Simţea că pân'la sufletul acestuia mai este o singură uşă, dar una care se ţine sdravăn. Intr'o bună zi va nimeri el şi uşa aceea, va pune umărul, o va scoate, aruncând-o cât-colo...

— Oricum, Hoancă... noi stăm alături... după grâu vine cositul fânului... păpuşoiul... om lucra de toate...

Acum movilele de grâu crescuseră; Georgina se întoarse după trei zile cu un vălătuc de saci şi iat-o, după o săptămână, pe mătuşa Natalia... Intâi s'a arătat la o cotitură a holdelor capul ţintat al iepuşoarei; mătuşa, venind în urma căruţei, râdea şi le tot spunea ceva, de departe, arătând cu codirişca movilele de pâne albă...

Cei patru o aşteptau aşezaţi pe saci.

— Pâne... grâu... bucuria inimii... rosti Hoancă drept mulţumită la urarea ei de bună vremea...

VIII

De mulţi ani nu mai cântase bătrâna Olivanca, nu gemuse măcar, primise bucuriile şi ghionturile, mută, în ochii spălăciţi nu i se putea citi nimic, ca'ntr'un cer urît, nefolositor, oglindit într'o băltoacă mârşavă.

Intr'o dimineaţă îşi puse poalele'n brâu şi se pregăti de copt pâne. Aluatul, dospit bine de cu noapte, împrăştia în bordei o acrime tare, fugărind afară putoarea îmbâcsită între cei patru pereţi, de ani, deschise tuspatru ferestruicile, pe la prag bâzâiau albinele, cântau prin vecini cocoşii, flutura vântul în nişte sălcii, încât bătrâna se trezi cântând, drept este că glasul îi hârâia rău, dar ce avea ea la inimă! Cuptorul vechi sta ca o gură căscată, urîtă, sub scăfârlia hornului. Ea cotrobăi cu cociorva până'n fundul cuptorului, prin tuspatru colţurile lui, scoase afară fel şi chip de lucruri netrebnice, potrivi păiţele, puse cruciş braţul de vreascuri şi când dădu foc, aluatul din covată oftă greu sub broboada cu care sta învelit ca o fiinţă

care doarme, după truda lungă a frământatului. Ea dădu învelitoarea la o parte, privi mult aluatul, îl desmierdă cu palmele — şi aluatul ofta deschizând nişte ochi de bulbuci sub mânile care niciodată nu mai mângâiaseră, sub mânile acelea aspre, crăpate de coada sapei şi-a toporului — dar acum atât de bune... Cântând, mai mult mormăind, Olivanca îşi simţea pe mâni, cum sta plecată asupra coveţii, nişte picuri calzi şi se dojeni :

— ... plâng ca o proastă... parcă n'am mai văzut aluat! Eh... feciorul Cimpoeşului!

Podul bordeiului gemea de grâu şi de secară, cărucioara Nataliei venea în fiecare sară plină cu saci de pe la ariile dela Hancea.

Pe cei trei Olivani parcă-i apucase vântoasa, aşa umblau de repede descărcând sacii — şi iat-o până şi pe Olivanca urcând saci în pod, abia aburcându-şi şezutul, din fuştel în fuştel, pe scara veche care-i scârţâia rău sub greutate. Umpluseră trei coşuri mari cu grâu, umpluseră un lădoi de secară — şi partea care trebuia dusă şi vândută sta după uşa tinzii, în şapte saci.

Gavriil nu se mai despărţea de grâu. Locuia în pod, sta zi şi noapte în pod — şi-acum coborî numai pentrucă-l ajunsese fumul. Se opri în prag râzând :

— Cânţi sau plângi, mamă?

— Ei, las-o... nu ştiu... cânt sau plâng... cine să ştie?

— Al dracului! Mamă, tu plângi de-a-binelea! De când nu ţi-am mai văzut lacrimile! Iţi curg în covată, peste aluat, nu-i bine! are să iasă pânea amară...

Mai apoi, peste casele satului se împrăştie până departe mirozna de pâne dată'n copt, se împrăştie până departe, în Poiana Silionului, până peste pârâu la Stifuruceni şi era mirozna dulce ca grâul, nu aspră ca mirozna secării, nici cu iz de colb ca aceea a orzului.

— ...Doamne... pâne... rosti Gavriil după aceea, apucând o pâne întreagă, ieşind afară pe prag, prinzând s'o mănânce repede, pân' la scăpărarea fălcilor.

Abia când era spre isprăvite, băgă de samă că Olivanca s'aşezase şi ea pe prag, rupea repede din miez, cu toată gura, obrajii îi erau ca două bolfe. Un sărac străin se oprise la pârleaz, privindu-i cum mănâncă, cerându-le cu ochii.

— Na-ţi, om bun... îi spuse Olivanca, cu toate că Gavriil se uita rău la ea, părându-i rău după bucata de pâne dăruită.

— Să se ducă la muncă... să muncească... rosti el, dar mândria că are şi poate da şi la altul, îi umfla inima...

Privi ograda, bordeiul — şi i se părură mai urîte ca niciodată — ce ruşine! Trei haidăi, şi niciunul nu s'a apucat până acum să măture gunoiul! In gardul vecinului creştea o tufă de pelin, o tufă veche, umilită, peste care se urinau cânii şi cei trei flăcăi ai Olivancei. Gavriil se ridică, înşfăcă pelinul din rădăcină, cu amândouă mânile, îl smulse şi, cât ai clipi odată din ochi, măturoiul era gata. Prinse să măture — şi în curând, ogrăjoara lor rotundă şi strâmtă era curată, parcă râdea, mirozna amară a pelinului se amesteca în mirozna pânii coapte, răchiţile fluturau şi parcă era o sărbătoare...

— ...cât îi de ruptă şi de răpănoasă camaşa pe mine... rosti într'un târziu Gavriil, privindu-se cu silă, stupind de scârbă. Şi m'a năvălit barba... oh ducă-se dracului! Joi cumpărăm din târg cit de nişte cămăşi...

Dar Olivanca nu-l auzea, cine-l ştia ce spune... ea sta aiurită în mijlocul ogrăzii — se uita pentru întâia oară în viaţa ei, deschis, cu toată faţa, cu toată lumina ochilor, în ograda vecinului bogat de peste drum, gândind :

„...în câteva veri au să-şi ridice casă şi feciorii mei... lasă! Păcat că eu am să fiu pe-atunci putredă!"

— ... Hoancă, mămucă, spune să ne cumpărăm un cal, o căruţă, s'a-

vem ce lucra la iarnă... trebue un şopru...

Tăcu, aiurit de-atâtea gânduri, ba-tă-le pustia de gânduri! Dac'ar fi după el, întâi ar drege bordeiul... câte şi mai câte... Cum sta pe gânduri, se trezi privindu-şi lung mânile — şi le ascunse la spate, căci mânile parcă-l dojeneau că le lasă să steie degeaba într'o zi aşa de bună, când îi atâta de lucru, în câmp, la moară, unde vrei, oriunde...

S'apucă de sdrobit un butuc, dar svârli toporul cât colo, căci treaba asta aşa de netrebnică nu mai era pentru un om ca el care cosise lanuri întregi de pâne albă, îmblătise mii şi mii de snopi, purtase pe umeri atâţia saci plini...

— De-ar veni Costan... mergem... mi-i silă să stau...

Privi grădina şi-l cuprinse ca o ruşine! Doamne! Ce blestem era în grădina lor! Nişte păpuşoi săraci mâncaţi de vitele vecinilor, urinaţi de toate haitele satului — şi'n toate părţile umblau cărări, toţi vecinii treceau prin grădina lor ca printr'o lume pustie, a nimănui... se apucă de dres gardurile, ridică nuielele putrede, le potrivi între parii putrezi, întrebându-se:

— Cum dracu' de n'am avut grijă până azi?

In fundul grădinii aveau o luncuţă cu nuiele numai bune.

Dar cu nuielele acelea îşi tocmea gardurile în fiecare an vecinul Ciocan, un om sdravăn, cu faţa roşă, cu nişte mustăţi cât vrăbiile. Gavriil înşfăcă toporul, coborî în luncă, prinse a doborî răchiţile, mai apoi, gardurile prindeau a se înţina, cârpite cu nuiele verzi; vecinul Ciocan se uita la lucrul lui Gavriil, mirându-se de peste gard:

— Ce te-a apucat, procurorule? Ridici garduri... te temi să nu-ţi fugă colbul şi sărăcia...

— Lasă... lasă... îi răspunse Gavriil, în gând. Veţi vedea voi... toţi aţi râs... ne-aţi batjocorit... lasă...

Odată cu sara, Hoancă şi Petrea descărcară din căruţa lui Costan încă patru saci, mâncară bine, iar Georgina, înnegrită ceaun de soarele câmpului, se lipise de Hoancă, se lipise de el ca de-un arbore bun, gata s'adoarmă cu mânile prinse de braţul lui voinic, sub care muşchii se îmblânziseră, adormiseră, după atâtea zile şi nopţi, după atâtea săptămâni de trudă...

Toţi, după somnul greu ca pământul, vor trece în zori pe la Costan, să se ducă la Băneşti unde-au auzit că mai sunt grâe întârziate. Se cuibăriră pe prispă, adormind dintrodată. Numai Hoancă abia auzi un glas din drum spunând:

— ... s'aude... s'aude rău... s'aude că vin ordine de chemare...

Şi cineva spuse la gard speriat:

— ... vin ordine de chemare... Eh... ne-am dus dracului!

IX

Era o noapte cum rar se'ntâmplă în acele părţi ale pământului. Cerul era o catapeteasmă de mărgean stropită de spuza albă a constelaţiilor. Din câmpii venea boarea pânii coapte, a păpuşoiului dat în colţi, şi când răsări luna, noaptea se înverzi aşa de tare, încât cocoşii cântară la un ceas nerânduit, vitele rumegând la prispoane în faţa uşilor răsuflau greu, fluturându-şi urechile spre luna aşa de albă, că se zărea sclipind turnul depărtat al bisericii.

Peste grădini se ridică un viers din frunză. Era un cântec soldăţesc născut din aleanul flăcăilor luaţi de-acasă, în 1939. Lângă tremurul frunzei se însoţiră glasuri de fluier, mai apoi

s'auzi dinspre dealul Silionului trâmbița lui bădița Andrei.

„...ieşi, mândruță, şi mă vezi,
c'au venit ordine verzi..."

suna cântecul şi un călăreț trecu repede dinspre Ruşii-Mânăstioarei către postul de jandarmi, la majurul Brici.

Brațe mânioase băteau în porți, zăpăiau câinii după zaplazuri, glasuri speriate întrebau :

— Ce-i ? Ce-i ? Ce-i ?

— Au venit ordine... ordine de chemare... toată armata Moldovei...

Brici, îmbrăcându-se din mers, dădu ordin străjerului să bată toba — şi toba prinse a răpăi, gemea, hârâia sub lovitura repede a pumnilor, trecea din uliță'n uliță, din cotună'n cotună, oamenii în cămăşi albe umplură drumurile, băietanii îşi căutau repede, suduind, blestemând, lucrurile pentru drum, Brici răcnea la casele cu băietani, suduia de milostenie, poruncind ca până la răsăritul soarelui să nu mai fie în sat niciun bărbat bun de front...

— Ieşiți! Fugiți la tren, milostenia! Fugiți, vă cere țara... ce mai stați, milostenia ? Ce te mocoşeşti, flăcău ? Du-te, apucă arma, că de nu, rup bolşevicii frontul — vin... îți iau tot ce ai, milostenia ! Voi ce vă mocoşiți, Olivani ?

Il croi cu vâna de bou întâi pe Hoancă, trecu la Petrea, la Gavriil şi tustrei feciorii stăteau muți în pragul uşii. In încăpere mai amirosea a pâne de grâu, ograda amirosea a pelin. Speriată, Georgina se îngrămădise într'un colț şi nu'ndrăznea să se apropie de Hoancă, să-i spue cât de amară i-i inima...

— Ieşiți... gata... milostenia ! Vă cere țara, măi boilor ! Hai, săriți pârleazul !

Intâi sări Petrea, după el Gavriil ; Hoancă, cu toate că Brici îl plesnea şi-l ustura la creieri, sta liniştit, spunând către bătrână cu un glas surd :

— Ai grijă de Georgina... cine ştie... poate că nu mai vin... Măcinați grâul... mâncați-l...

Işi sdrobi o lacrimă cu montul arătătorului, dar lacrima aceea nu era de jale, ci de durerea loviturilor lui Brici. Lacrimile de jale şi le va plânge abia după ce va ieşi din sat, să nu-l vadă femeile plângând, că nu-i stă frumos aşa, bărbatului.

— Păcat... mai rosti el, parcă prinsesem o țără de chiag... Georgina, să fii cuminte... nu plânge... Nu, nu mă petrece !

Dar cum era s'o rabde inima pe Georgina ? Sări pârleazul, se încleştă de Hoancă, bocind — şi lui i se împleticeau picioarele, mergea când înainte, când înapoi, ca purtat de-o revărsare de ape... Se alătură cârdului de băietani — s'apropiară de el Gavriil şi Petrea, toți mergeau repede, tot mai repede — şi'n urma lor s'auzea glasul majurului :

— La tren... fugiți la tren... milostenia ! De nu, vin bolşevicii...

— Se ştie... răspunse de peste gard popa Tăviță, îmbrăcându-şi rantia. Se ştie că dacă nu se duc să pună ei piept, ni se duce strânsura... sfânta maică rămâne văduvă... Se ştie asta !

Soții şi mame se'ncleştau de bărbați, s'apucau de ei, parcă-i petreceau spre dealul țintirimului. Copii în durligi goale umblau printre picioarele tuturora, țipau, plângeau — şi convoiul se îngroşa în dreptul fiecărei ulițe, un nouraş de colb se înălța spre constelații de sub picioarele grăbite — nouraşul se făcu mai apoi în nour, pulberea intra în ochii oamenilor, intra în guri — şi din urmă glasul lui Brici era tot mai mânios :

— ...auzi ...ghioarlele ! Ii cere țara, ei se mai sclifosesc ! La o parte muierile, că mă bag cu vâna de bou în ele ! La o parte, muieri, n'auziți? Vi se duc dârlăii, voi rămâneți cu mine'n sat, milostenia mamei voastre !... dece-i încurcați la mers ? Nu'nțelegeți că dacă nu se duc ei, dau năvală bolşevicii ? La o parte, măi !

Le croi pe câteva, ele țipară, copiii plânseră mai tare şi mai cu samă

unul răcnea din răsputeri înşfăcat de poala tătâne-său:

— Tătuţă... tătuţă... eu mamă n'am... cui rămân eu?

— ...boalelor şi blestemului... răspunse Brici, apucându-l de după cap, svârlindu-l la o parte. Dece-l încurci pe tat-tu, milostenia? Las'că rămâneţi cu mine şi-are să vă fie bine-al dracului... Nu-i aşa, părinte?

— Se ştie... asta-i întocmai pe potrivă! Are grijă de ei legea, sfânta maică... Dar uite, Darienii dorm...

— Dorm... răspunse Brici, dorm, ei n'au fecior de trimis la glonţ! Feciorul lor are ordin de mobilizare pe loc... are pământ... vite... aiştia ce au? Mânaţi mai repede, milostenia mamei voastre!

Şi degeaba îşi şuiera vâna de bou pe deasupra capetelor, degeaba plesnea umeri, şolduri, spinări, că tot cârdul de băietani îşi încetini mersul în dreptul aşezării Darienilor şi majurul prinse câteva murmure:

—...au uns ochii celor mari.. stau acasă...

— ...cine are... are... are...

— A, milostenia! Hoancă ieşi afară din rând! Ce nu-ţi convine? Păi, măi boule, Darienii îs oameni cuprinşi, tu nici nu le poţi trece pe dinainte! Dece nu-ţi ţii fleoarca?

Il plesni cu vâna, dar Hoancă spuse înc'odată şi înc'odată:

— ...cine are... are... are...

— Are, măi, că aşa a rânduit sfânta maică, să aibă! Nu-ţi convine, duhul mâne-ta de fariseu?

Şi popa Tăviţă rămase tot mai în urmă, spunând mânios:

— Uite... fariseii... am vrut să-i petrec... ei îi trag cu cloanţa... se'ncontrează cu sfânta maică...

Din convoi, unul se'ntoarse, svârli o piatră drept în fereastra dinspre drum a Darienilor, cânii hămăiră speriaţi după zaplazuri, un glas mânios strigă:

— Buhaiul lui Darie... doarme... doarme... noi pornim pe amare drumuri... Sfântul mâne-sa de dreptate...

— Care-a svârlit? Care-a vorbit? sări Brici, dar flăcăii se strânseră mai avan, făcură zid jur împrejurul celui care svârlise şi strigase şi colbul deasupra lor crescu mai tare când intră în drumul câmpului.

— Aşa, boi! De-acum, drum bun cu roata'n car! Nu cumva să vă'ntoarceţi acasă, că vă prind, milostenia mamei voastre, şi vă spânzur de limbi...

Şi Brici rămase pe podul lui Culei, şuierând din vână, în timp ce convoiul de băietani mergea, mergea, făcându-se una cu holdele. Dinspre Vereşti s'auzeau chiote stinse, uruiau trenuri după trenuri, alergând tot spre Miezul nopţii, din pătrar în pătrar de ceas şi chiotelor largi ale locomotivelor nu le răspundea nimeni, căci inimile băietanilor erau moarte.

Numai băiatul acela nu mai înceta cu ţipătul, cu toate că-l răguşiseră şi plânsul şi colbul:

— Tătuţă... eu n'am mamă! Cui rămân eu?

Se opri abia la podul peste Suceavă, plânse ghemuit lângă un stâlp, plânse până ce adormi şi dormind grăia prin somn, întreba:

— ...cui mă laşi? Eu n'am mamă... cine să mă crească?

...Şi vedea prin vis ochii plânşi ai tatălui său, mustăţile lui bârligate, toată faţa bună a tătâne-su stând plecată asupra lui, spunându-i:

— Eu, Ioniţă... poate nu mai vin...

X

Şi astfel, în scurt timp, dinspre Miezul nopţii coborî o negură vânătă ca leşia. Burniţa înnegri frunza păpuşoiului, putrezi clăile neluate din ţarină, urîţi şi mai mult pereţii satelor. Codrii Voronei şi-ai Icuşerilor nu

se mai văzură. Zilele abia s'arătau. In crugul prânzurilor, apa Sucevii se zărea ca un balaur vânăt, mort între malurile cu arini negri. La amurg, soarele, ca un blid alburiu, sta pentru o clipă în căscăturile depărtate ale munţilor.

Cum se lăsa noaptea, în căsuţele udeştenilor s'aprindeau focuri mărunte; stând în faţa vetrelor, femeile gândeau la cei duşi, gândeau ce greu trebue să le fie pe cele amare drumuri. Işi închipuiau infanteriile, abia târându-se, prin câmpuri moarte, prin sate moarte, către străinătăţile tot mai adânci unde bubuiau tunurile.

Nu mult după plecarea băietanilor, la Darieni era în fiecare sară lumină mare. Majurul Brici şi popa veneau odată cu sara şi, după ce s'astupau ferestrele, începeau sfatul.

Eh... că mânios mai era Darie cel bătrân în sara aceea! Nici n'aşteptă să s'aşeze musafirii pe lăiţi, că el şi'ncepu:

— ...atunci, de haram mă mai aflu eu în satul ista om bogat! De haram am avere şi acareturi şi vite, de haram dacă nu-s în stare să-l jugănesc pe şontul Cimpoeşului! Toţi s'au dus, el stă în sat şi-şi rânjeşte dinţii la mine! Ce putere mai au pe lumea asta jandarul, preotul, dacă nu-s vrednici nici să taie boaşele unui calic? Ce putere?

— Degeaba am dat sfintei noastre maici, biserica, un läicer de lână... bocea Darianca de după horn. Şi ţi-am dat, părinte, două mândreţe de găini, ca să faci slujbe de blestem ... golanul şi calicul tot în sat a rămas! of! Vai de sufleţelul meu!

Şi cu toate că bărbat-su se strâmba la ea să tacă, să nu-i tot întrerupă cuvântul, hapsâna bocea şi mai tare:

— ...să deie măiculiţa Hristoşelului să se ducă, să vie calic şi de celălalt picioruş, ori să rămână mort într'o gropuşoară, cu inimioara puşcată... aşa să deie măculiţa Hristoşelului!

Popa Tăviţă ridică mâna în semn de pace:

— Se ştie! Dacă n'oi izbuti eu să-i tai boaşele, degeaba am învăţat carte! Se ştie asta! Mâne dimineaţă înham calul, mă duc drept la gară! In două ceasuri mă aflu la 307 Infanterie, duhul mâne-sa de fariseu! In scopoşenia asta, majurul Brici mi-a şi dat o scrisoare către un neam de-al lui care taie şi spânzură acolo, la regiment... Se ştie!

— Ia'n scoate scrisoarea şi ceteşte-o, milostenia! Ceteşte-o cu duh, ca să vadă oamenii iştea că nu dormim, milostenia mamei lui de golan! Ia'n ceteşte!

După ce Darianca îşi lungi gâtul de după durlui, după ce bărbat-su s'aşeză pe scăueş, popa Tăviţă tuşi cu înţeles, parcă spre cineva ascuns după uşă:

— Asta se ştie... duhul mâne-sa! Iată ce scrie domnul Brici către neamul domniei-sale care-i majur la Mobilizarea lui 307: *„...avem în sat un căpău, unul care se'ncontrează cu mine, se'ncontrează deopotrivă cu sfânta maică a creştinilor, biserica, şi cu toţi se'ncontrează. Ii un calic, milostenia mamei lui! şi are obraz să steie în faţa unor preacinstiţi oameni cum îs Darienii, nişte gospodari cuprinşi mai mare dragul! Trimete-i ordin, milostenia mamei lui, trimete-i ordin, să nu steie acasă, să fie dus undea-a dus mutul roata şi surdul iapa...! Este drept că-i un pic calic la un picior, dar eu cred că se preface — şi chiar dac'ar fi calic, oare nu trebue ca'n acest ceas tot ce-i viu să iee în mână o armă şi să se ducă să se bată cu bolşevicul? Ce spui?*

Caută-l în condici şi trimete-i ordin. Numele lui este Cimpoeşu Costan, contigent 32.

Spre cinste şi ştiinţă, Todiriţă Brici...“

— Ei?... făcu majurul, plesnind din limbă. Mulţămiţi?

— Se ştie... lasă... răspunse popa, împăturind scrisoarea.

— Ai potrivit-o bine... rânji Darie. Drum bun la 307...

— Preacinstit gospodar, se ştie că nici calul nu bate degeaba din urechi! Când bate, vra fân sau apă. Dumnealui, neamul domnului majur, n'are să bată degeaba din ureche. Se ştie că trebue să-i duc ceva bănuţi, câteva mii.

— Vai... se sperie Darianca, trăgându-se holbată după sobă. Vai, măiculiţă a Hristoşelului! De unde bani! Toată bruma ne-am dat-o când ne-a ars casa. De unde bani, părinţele? De unde, domnule Brici? Măicuţa domnuţului mă ştie că numai odată pe zi mănânc... că numai o catrinţă am... mi-a ros şezutul de aspră ce-i, m'au umplut păduchii... de unde bani?

— De unde? se miră Darie, ridicându-se, drept, în faţa popei şi a majurului, punându-şi braţele pavăză în dreptul ochilor, ca şi cum s'ar fi pomenit deodată în faţă cu doi tâlhari. Bani? N'am bani, jur pe ce voiţi! N'am! De unde?

— Se ştie că-s farisei! spuse încet popa la urechea majurului, iar acesta răspunse cu glas tare:

— Milostenia!

— Bine... adause popa, căutându-şi pălăria, să iasă. Se ştie că dacă nu daţi, Cimpoeşu rămâne'n sat, vă poate da foc la casă... bună sara!

Şi întârziind o clipită cu mâna pe clanţa uşii, gândea: „...s'a dus dracului socoteala, duhul mâne-sa! Dacă-mi da cinci mii, îmi cumpăram dela Botoşani un cal... ori luam un petec de pământ... ori cumpăram nişte porci... duhul mâne-sa!"

Işi întoarse peste umăr un ochi negru, îngustat, şi barba roşiatică.

— Cu bună sara... pacea lui Cristos... duhul!

— Cu bună sara... milostenia! adause Brici, urmându-l în tindă, când Darie strigă:

— Opriţi... Vanghelia mamei lui! Dau trei mii... nu! dau două mii! nu! dau o mie... dar nici dracu'să nu-i mai găsească urma...

— Patru mii... spuse hotărît popa Tăviţă, întorcându-se; nu uita bade, că mă înfăţişez înaintea unui obraz de om... cum să mă duc cu mâna goală? Noi suntem feţe cinstite... se ştie!

— Vai... tâlharii... tâlharii... săriţi!... prinse a ţipa Darianca, în timp ce omul ei se scărpina cu o mână în cap şi cu cealaltă îşi scărpina şerparul, deschizându-şi-l.

— Patru mii... vai, oameni buni... părinte... patru mii nu face golanul cu toate zilele lui...

— Hai, nu te mai negoţa atâta, domn' Darie, că se ştie... Auzi, cântă cocoşii de miezul nopţii...

Darianca se ridică de după durlui, cât era de lungă, bolborosea făcându-şi cruci repezi:

— Dau patru mii, Hristoşelule... dar fii bun... îndură-te: nici os din os să nu s'aleagă din şontul Cimpoeşului! Nici numele să nu-i vie înapoi, domnuţule...

— Amin! Domnului să ne rugăm... răspunse popa Tăviţă, înşfăcând miile din mâna lui Darie. Se ştie, unde se roagă Tăviţă — preotul, os de os nu rămâne din duşmanul credinţei celei prea drepte! Se ştie, domnule majur Brici, că peste-un ceas înham calul şi trec apa la Vereşti, la gară... Noroc, oameni buni, cu pacea Mântuitorului... duhul lui de fariseu...

Ieşi repede, de teamă să nu se răsgândească Darie, în tindă se izbi piept în piept cu majurul Brici şi degetele amândorura li se'ntâlniră pe clampă umblând să deschidă uşa, popa spunea vorbe cu duhuri şi farisei, majurul suduia de milostenie, iar când se văzură afară şi mai apoi în drum, singuri, Tăviţă spuse:

— Se ştie că le-am tras clapa...

— Se ştie, milostenia! Dar a fost vorba căm'părţim drept în două: două jandarmeriei, două sfintei maici... Ia'n dă-mi banii...

— Se ştie, majur Brici, că sfânta maică nu trage niciodată clapa oamenilor buni, prietenilor... Poftim două mii!

— Drum bun la gară! Să te'ntorci cu ordinul de chemare în buzunar, dumnezeu sfântul să-ţi ajute, milostenia!

S'auzeau cocoşii de miezul nopţii şi

glasul Dariencei bocind ca la mort; s'auzea glasul rău al lui Darie cel bătrân suduind-o să tacă, în timp ce brazii din poarta popii sunau sus, în văzduh, asemeni unei păduri răscolite de mânia vânturilor.

XI

La ferestruica Midorii, un muc galben de lumânare se sbătea să moară, se holba speriat spre întunecimea deafară, se trăgea spre läuntrul încăperii, se holba iar spre întuneric, parcă cerând, ajutor desnădăjduit. „Mi se pare că moare Midora... își spuse Brici, oprindu-se o clipită în dreptul casei. La drept grăind, am izbit-o prea tare cu sacul cu nisip — i s'or fi desprins plămânii..." Făcu trei paşi mari, ca şi cum ar fi sărit peste nişte bălţi de sânge, gândind mai departe: „...mai la urmă, dacă se ducea ea să pună mărturie împotriva Darienilor, toate obrazurile cinstite ale satului se feşteleau, mă feşteleam eu, Todiriţă Brici, se feştelea popa. Când ai de câştigat un lucru, nu trebue să-ţi alegi mult calea, Todiriţă! calcă pe cadavre, nu te lăsa..." Îşi aminti cum o izbea pe Midora cu săcuşorul de nisip, sus, deasupra plămânilor, la furca pieptului şi deasupra inimii, pân'a bucşit-o sângele pe gură; dar nisipul era greu al dracului, şi Brici trebui să se odihnească; începu iar lucrul, izbindu-i spatele bucăţică cu bucăţică, aşa cum a învăţat la şcoala de jandarmi. Căzută în nesimţire, Midora fu dusă după aceea acasă, pe sus, şi aşezată în patul ei, în puterea nopţii; a doua zi, vecinele n'au mai văzut-o ieşind din casă, s'au apropiat nişte copii de ferestruică şi-au văzut-o stând în bulendrele patului, holbată, umflată toată, ca o movilă de carne moartă. Limba îi atârna din gură ca un ciot vânăt, îi atârna grea şi degeaba se muncea femeia să şi-o soarbă la loc, căci nu-i mai încăpea printre dinţi... O împunsese Brici bine cu acul, o împunsese cu nădejde, pentru ca niciodată să nu poată grăi şi pune mărturie împotriva unor oameni avuţi ca Darienii...

Amintindu-şi cum i-a pus genunchii pe gât, cum i-a descleştat dinţii cu vârful baionetei, cum i-a apucat după aceea limba şi i-a împuns-o, Brici se învârti în loc, năuc. „Ce dracu, Todiriţă? îmbătrâneşti, pune-ţi sculele în pod... I-ai sdrobit ţâţele sub genunchi... ia-i umblat cu mâna pe la fătătoare... n'ai fost în stare să-i faci nimic... Vorba celuia: „Ia-mi, doamne, dorinţa, odată cu puterea..."

Se uită în urmă şi mucul de lumânare clipi mai tare, apoi stătu drept, parcă privindu-l drept în ochi şi Brici îşi trase mai jos cozorocul chipiului. Şi degeaba se muncea să nu se uite înapoi, căci bărbia i se tot sucea spre umăr, ochii căutau înfriguraţi lumânărica galbenă, până trecu cotitura Telpizoilor; atunci, parcă adusă de-o mână nevăzută, flacăra mergea înaintea lui şi când se repezea s'o stângă, i s'ascundea undeva la tâmplă. „Hai, hai, Todiriţă Brici... visezi cu ochii deschişi... visezi... milostenia mâne-ta! Ia'n dregeţi o pereche de palme!" Se izbi cu toată puterea peste obraz, până-i ţiuiră creierii, până văzu roşu înaintea ochilor — dar lumânărica se ivi iar, de undeva dinăuntrul lui, i s'alătură de tâmpla dreaptă, mergând odată cu el, spre postul de jandarmi. „Doamne Hristoase... apără-mă! se rugă Brici, făcându-şi cruci repezi, cu limba, pe cerul gurii; apără-mă, sfinte Gheorghe, mucenic al creştinătăţii..."

De după garduri şi din toate casele parcă-l pândeau ochi mohorîţi sub basmale şi sub cuşme, întrebându-l:

— „Dece ai omorît văduva? Ea era una de-a noastră, una săracă"... Şi majurul Brici nu mai ştiu ce face; îndreptă carabina spre nişte umbre, o descărcă din cinci bufnituri, o încărcă iar, trăgând focuri şi răcnind:

— Ce vreţi, măi, milostenia mamei

voastre? Ce vreţi, măi! Culcaţi! că vă omor până la unul... Culcaţi... care-i acolo la gard? Care-i, că-l puşc dintr'odată! Care-i?... Stai culcat cu faţa la pământ, până m'apropii... altfel te sfarm...

— Eu... domn'majur... eu... s'auzi un glas cârâit... Eu... nu trage... sunt eu...

— Care? milostenia! Spune-ţi numele, că te ucid!

— Eu... Darie... eu... Darie flăcăul lui Darie...

— A-ha... milostenia mâne-ta de hătălău! Dece-mi umbli noaptea prin sat? N'am dat ordin să nu zăresc ţipenie? N'am dat ordin? Spune!

Şi izbi cu carabina în pântecele hătălăului, cuprins de-o cumplită sete de a face moarte:

— Te ucid... te ucid... eh... fac moarte... moarte...

Darie, tremurând ca varga, i se'nşfăcă de mâni, ca şi cum ar fi simţit deodată sub dânsul o prăpastie neagră, fără fund; în a doua clipită se'nşfăcă de gâtul majurului şi glasul lui, bocind, avea ceva din urletul cânelui chinuit:

— Te rog... te rog... ca pe maica domnului... nu mă ucide... nu!

— Aşa?... Spurca-m'aş pe groapa părinţilor, hătălăule! Toată ţara a apucat o armă... s'a dus la oaste... tu sari pârleazurile! Am să te trimit în plumbul bolşevicilor, porcule!...

Il izbi cu carabina în furca pieptului, încât hătălăul horcăi întrebând:

— Ce faci? Dece?

Brici se deşteptă ca dintr'o nebuneală, sări înapoi un pas:

— Darie al lui Darie... iartă-mă!

— Lasă... am să te spun tătuchii... iată... mi se pare că m'a bucşit sângele pe gură...

— Nu-i nimic, Darie al lui Darie... credeam că eşti alt om... vr'un calic... cine ştie cine... Umblă în pace...

— Lasă... lasă... icni Darie, pornind, dar cum se îndepărtă el, pe Brici îl cuprinse din nou frica şi rămase pironit locului.

— Darie al lui Darie... Darie al lui Darie... fii bun... întoarce-te.

— Dece? s'auzi cârâitul hătălăului. Vrei să mă puşti?

— Nu, Darie al lui Darie... mă ştie dumnezeu... am o cumpănă...

Ii veni să-şi svârle carabina sub gard, ca pe-un băţ netrebnic, un vreasc care nu-i putea ajuta nimic în ceasul acela plin de primejdii.

Se înşfăcă bine de hătălău şi-l smucea spre post:

— Hai, Darie... noaptea asta vreau să beau... până'n răsăritul soarelui...

XII

Târziu, către cântatul de ziuă, după câteva şipuri de basamac, Brici şi hătălăul lui Darie se izbeau cap în cap, abia nimerind scaunele ca să se sprijine, abia zărindu-se unul pe altul; se urmăreau de mai bine de-un pătrar de ceas, umblând în jurul unei mese, se urmăreau suduind cruci şi dumnezei, până când hătălăul izbuti să icnească:

— Ne-ar trebui moare de curechi... îmi crapă creierii de durere...

— Moare de curechi... bine spui... am eu în beci... îi acră şi sărată... acră... când tragi un gât îţi sar toţi bumbii de pe tine... hai... Milostenia!

Il înşfăcă de mânecă, îl trase după dânsul printr'o uşă scundă şi coborîră până'n beci, pe pântece, suduind:

— ...moare de curechi... îmi dau carabina... tot armamentul postului îl dau pentru un gât de moare...

— ...eu dau un hectar de pământ... spunea hătălăul, jur pe ţinterimul părinţilor... jur... să nu aibă somn părinţii în ţinterim, de nu dau...

— Eh... troparele! Milostenia! sudui deodată Brici, poticnindu-se şi căzând cât era de greu, încât gemu. M'am împiedicat de săcuşoarele cu nisip! Tu ştii ce-s acele săcuşoare cu nisip, hătălăule?

— Eu vreau moare... îmi crapă creierii... eh, precistania mâne-sa...

— Va să zică tu nu ştii ce-s acelea săcuşoare... nu-ţi pasă... Bine, milostenia ta de hătălău...

Şi Brici se plecă, ridică un săcuşor, îl izbi cu toată puterea în flăcău.

— Na-ţi... să ştii... aşa... şi cu Midora...

Luminiţa dela fereastra moartei i se năzări iar lângă tâmplă şi prinse a izbi, izbea icnind, până-l doborî pe Darie al lui Darie la pământ, se lăsă pe el cu genunchii, izbindu-l întâi pe umeri, apoi dela ceafă în jos, îndemnându-se:

— Nu te da, Tudoriţă Brici... arde-l! Dăi! arde-l...

Se trezi de-a-binelea din beţie, ostenit ca muncit de diavoli, se întrebă speriat:

— ...ce-ai făcut, Todiriţă Brici? L-ai omorît pe Darie al lui Darie...

Vărsă peste el putina cu moare şi-l înşfăcă pe umeri, urcând repede treptele beciului. Ieşi în drum, merse furişându-se pe sub garduri, până la poarta Darienilor; rămase încremenit când după zaplasuri prinseră a urla dulăii hapsânilor, a pustie. Dintr'o repezitură, aruncă trupul hătălăului peste gard, drept în gura dulăilor şi s'auzi un răcnet desnădăjduit:

— Vai... sari... tătucă!

Brici o rupse la fugă şi auzea în urmă hârâitul înspăimântat al cânilor.

— Săriţi... pe Darie îl rup cânii... îl mănâncă de viu cânii! s'auzi ţipătul Dariencei, iar glasul lui Darie cel bătrân răcnea:

— Hi-i-i... hi-i-i... hi-i-i... adă-mi mai repede ţăpoiul să-i ucid! îmi mănâncă feciorul... Aşa-ţi trebue, hătălăule, că umbli nopţile! Vrei să pupi bucă de muiere, hăidăule! Pupatul cela cere pământ... hi-i-i... fiarelor şi lighioanelor... hi-i-i... că vă'mplânt ţăpoiul! Pupatul cela cere pământ... eu, cât trăiesc, nu dau pământ! Rabdă, sfinţii mâne-ta de hăidău! O viaţă de om ai când pupa bucă muierească!

— Nu-l bate şi tu... dece-l baţi? s'auzi ţipătul Dariencei. Nu-l vezi că abia icneşte? atâta fecior avem...

Pe prispele vecinilor abia s'auzeau glasurile încete ale femeilor:

— Ce-a fost la Darie? Ce este?

— Dumnezeu ştie... mi se pare că le-a miruit cineva feciorul cu parul... Unde dă dumnezeu să fie aşa?

Plecată cu felinarul asupra feciorului său, Darianca bocea:

— ...şi-i curge sânge pe gură... abia suflă... vai, măiculiţa Hristoşelului... vai...

— Hai să-l târîm în casă... adă ţolul... nu te sclifosi... se stropşi la ea Darie cel bătrân. Nu ţipa, se scoală satul... ce, eşti sărită? Lasă... nu-l ia dracul...

Şi târîndu-l pe-un ţol către casă, Darie cel bătrân grăi mai departe:

— Lasă... cine mi-a canonit aşa feciorul, are să intre de viu în mormânt... oricine ar fi el...

După o clipă, glasul lui Brici întrebă la poartă:

— Ce-i acolo? Ce s'a întâmplat, domnu' Darie? Deschide-mi, să intru. Ce-i?

— A cercat cineva să-mi ucidă feciorul... l-a canonit... după aceea l-a svârlit peste poartă, în gura cânilor...

— A cercat să-l ucidă? Ei... na-nana... cine... cine poate fi acela? Cine? Jandarmeria trebue să ştie tot... trebue să ştie...

Se plecă la urechea hapsânului:

— Cine poate fi altul decât feciorul Nataliei Cimpoeşu?

Şi Brici râse răguşit, în mârâitul de fiare flămânde al cânilor.

— Aşa-i... Aşa-i! se tângui hapsânul şi intrară în casă unde Darianca bocea din toate răsputerile asupra flăcăului plin de sânge, rupt de câni şi care abia mişca din când în când o mână, vrând s'arate şi să spună cine l-a canonit.

— Cine... feciorul mămuchii... cine? că ciolănaş din ciolănaş n'are să-i rămână întreg... măiculiţă a Hristoşelului!

Darie cel bătrân, stând în mijlocul încăperii, se uita lung, când la feciorul său, când la jandarm şi al dracu-

lui! dece oare şi Darie şi Brici, puţeau aşa de avan a basamac, dece oare din gurile amândurora se'mprăştia aceeaşi duhoare scârnavă? Nu'nsamnă asta că băuseră împreună? Ia'n să mai încerce odată cu nările...

Se plecă întâi asupra zăbläului, trăgând în nări, lung, o putoare acră de borîtură şi venin: după aceea s'apropie mai bine de Brici, şi până când acesta să se tragă înapoi, Darie îl adulmecă adânc, gândind: „Brici, tâlharul, îmi trage cu urzica pe la nas, parc'aş fi prost... Ştiu că Cimpoeşu lucrează la butuci, lipseşte din sat!"

— Ei... na-na-na... făcu Brici. Ce te uiţi aşa la mine? Jur pe ordinul Mareşalului! Cum se jâmbează de ziuă, îl şi prind pe şontul Nataliei... îl şi duc la post... îl sfarm în bătaie! Ii sfarm coastele cu genunchii...

— Nu despre asta-i vorba... răspunse tatăl zăbläului şi'n clipa aceea îşi dădu sama că nu-i vinovat Cimpoeşu, că nimeni nu-i vinovat de căsăpire; decât majurul.

Se trase la icoana cea cu rama de argint a sfântului Niculai şi pe când făcea cruci şi şopotea o rugăciune, avea în străfundul sufletului un simţământ ciudat. Parcă din străfundul unui zâmnic negru, urît, plin de ape stătute şi de rădăcini putrede, auzea chemarea unui om nefericit căzut acolo în gheena întunericului: „Bădică Darie, dece mă'nvinovăţeşti? Sunt sărac, vai de zilele mele!"

— Eh... Costane... Costane... oftă hapsânul şi-şi feri ochii din faţa sfântului, şi-i feri din faţa nevestei sale şi a jandarmului, să nu ştie nimeni despre zămnicul acela negru unde un om se sbate şi se'nneacă în ape putrede.

Işi strânse pieptarul, acoperidu-şi mai bine partea inimii. După aceea prinse a grăi tare, aproape răcnea, spre a nu mai auzi geamătul plin de desnădejde din fiinţa lui. S'aşeză pe scăueş, cu capul în pumni, tânguindu-se:

— Darie... eh, Darie... eşti cu o copită în groapă... Dece nu te astâmperi? In fiecare zi, domnul îţi înseamnă câte un păcat, în rai, la hârţog... Hei, muiere! se stropşi spre Darianca. Stai, stai ca o vacă în grajd, sfântul mâne-ta! Dece n'aprinzi candela sub icoană? Hai, aprinde mai repede candela... mi-i înveninată inima...

Candela clipi ca un cărbune roşu, Darie îşi acoperi ochii, speriat, oftând:

— Parcă mi s'a năzărit o lumină de pe ceea lume... stinge-o!...

— Eh, prostule... jap bătrân... îi răspunse Darianca, suflând în candelă. Imi spui: „aprinde-o"... eu o aprind... parcă n'ai şti că-i trecut miezul nopţii şi dumnezeu bunul doarme acum în pat de marmură... prostule... dac'o aprind, se cheltueşte oloi cât aş face un scrob din patru ouă... Iaca, am stins-o. Ce mai vrei?

— Nimic... nimic... am ajuns cu o copită în groapă...

— Cu bună sara... făcu Brici, gata să iasă, cu capul tehui, cu simţimântul că Darie ştie adevărul asupra bătăii, aşa că adaugă într'o doară:

— Cum se jâmbează zorile... milostenia mamei lui!

Hapsânul scoase ca un geamăt, apucându-l de mânecă:

— Inţelegi, majur Brici? Să-i sdrobeşti os cu os... os cu os! Să joci pe el huţulinca şi tananica... şi ursăreasca... os cu os... aşa.. să-l iei dela grumaz în jos până la oul piciorului... după aceea să-l legi în cârlige, cu capu'n jos, să-l laşi aşa, până i-or ieşi borhăele pe gură şi pe nas... os cu os... Duşmanul meu... Duşmanul...

— N'ai grijă, milostenia!... N'ai grijă... eu am carte, ştiu cum se taie boaşele.

— Aşa, domnu'Brici... ucide-l... ucide-l... aista mi-i junghiul şi duşmanul... pieirea vieţii mele...

Tăcu, stătu o clipă ca trăsnit, auzind iar în fiinţa lui o tânguire.

— Oh... Oh... du-te dracului! Piei satană! Piei, să nu-ţi mai aud glasul! Piei!

Se uită speriat în jur:

— Unde-i, să-i sdrobesc moalele capului?

— Unde-i? răspunse Brici. Ştiu eu

unde-i... Dacă nu v'o plăcea cum i-or pârâi oasele, să nu-mi spuneţi mie Todiriţă Brici! Bună sara...

Apoi Darie se repezi la muierea lui, o înşfăcă de părul capului şi-o nărui, în mijlocul casei, dintr'un pumn.

XIII

Vestea despre căsăpirea hătălăului se împrăştie ca fulgerul, aflară brezanii, silionenii, ştia tot satul şi toată suflarea se bucura, afară de popa Tăviţă; înhămându-şi calul pentru a merge la gară, acesta grăia singur: „...ce am eu din asta? l-a căsăpit... pagubă'n codru la Fundoaia! Da'vorba-i că trebue să-i cânt, închinarea mamei lui... trebue să-l prohodesc dacă moare... şi ce am eu din asta? Darienii îs sgârciţi, îşi trag mucii în gură peste gălătuşul de mămăligă acră... îşi mănâncă mucii cu mămăligă..."

De mânie, îşi plesni argatul care dormea în picioare lângă căruţă:

— Dormi... fariseule! Dormi... mie-mi crapă inima'n mine!

Inainte de a urca în căruţă, înşfăcă de căpăstru calul, îl bătu, ungându-l cu parul în lungul trupului, răcnind:

— Să te'mblânzească domnul, fugar al satanei! Să te'mblânzească domnul, fariseu cu patru picioare... Na... să mă ţii minte... na, duhul mâne-ta de fiară!

Sări în căruţă, calul porni sforăind, în fugă, ca scăpat din răfuiala unor duhuri, argatul abia avu când urca, roţile scăpărau, urlau a spaimă cânii cotunei.

Intr'o dimineaţă, mătuşa Natalia porni la drum, apucând pe ulicioara Mararului, abia mergând sub apăsarea desagilor. Trecu pârâul lui Talecica, ocoli pe după ţinterim, când urcă pe imaşul Căprenilor o opri din mers vântul mare al toamnei. La Răsărit, zorile arătau nişte păioase de culoarea trandafirilor. După încă o postată de drum, ea se opri în faţa codrilor. „Aici, în aşezarea asta neagră, mi-i feciorul"... îşi spuse oprindu-se şi ascultând cum se răscolesc stihiile, cum arbori nevăzuţi se frecau unii de alţii scoţând gemete, cum crăci uscate se bat una de alta, dând ecouri depărtate, de toacă a pustiului şi singurătăţilor.

Un huhurez striga pe apa vânturilor. Cărăruşa urca, dreaptă, dela Fântâna Ursului în sus, printre stejari şi fagi, cotea pe după poiene şi dumbrăvi, iar urca, dreaptă pân'la Urma Hoţului, aici începea râpa neagră a Fundoaiei, tot pe pârâu, în jos, către inima codrilor. Mătuşa, abia desluşea arborii şi când se'ncurca, îi căuta cu vârful băţului, îi lovea încet, ca pe nişte cumetri vechi, spunându-le vorbe de dojană:

— Hei... hei... eu am îmbătrânit... orbesc, voi creşteţi mândri... vă suiţi la cer... până când? eu mă plec tot spre pământ...

Işi sălta desaga pe alt umăr şi iar pornea, merse vreme de două ceasuri, până ce aproape se făcu lumină deasupra codrilor. Dar cu cât intra în Fundoaia, vremea se înnegrea, pădurea se înnegrea, încât parcă intrase în ţinutul veşnic al unei nopţi. Se opri, zărind o geană de foc cât o scânteie. „Acolo mi-i feciorul... se bucură ea; dac'aş avea glas, i-aş da chiot, Costane... măi Costane măi..."

Sus, cu mult mai departe de scânteia focului, se trezise un ferăstrău, zăngănind rar; îi răspundea dintr'o culme o toporişcă izbind. Apoi scânteia crescu, până ce se zări un foc mare vânzolindu-se în căscătura unei colibe. Printre butuci se vedeau patru trupuri întinse somnului. De sub sumane, ieşeau câteva picioare cu tălpi mari, goale; stăteau nemişcate în dogoarea flacărilor.

— Bună dimineaţa... cârâi un moşneag cârn, asvârlindu-şi sumanul la o parte. Ce-i? Te-am simţit, lelică, de-

mult... pe când urcai... credeam că vine altă vulpe la cucoş...

Şi Cârnul Caprei râse arătând spre colibă.

— Am luat cucoşul de acasă... cine ştie... cum să cunoşti în pustie ceasul vremii? L-am legat de-un picior, în colibă... când îi vine rânduiala, cântă... Ştim pe ce lume ne aflăm... Nu? Ast'noapte, noi dormeam, sforăiam... deodată cucoşul cotcodoceşte... cârâe... ce să fie? O zăresc: cumătra! Mă reped, o găbuesc sub suman, o prind... îi o puică roşă... vai de ea! Uite-o, legată după colibă, de-o labă...

— Hai, nu te mai lăuda... îl sfădi o femeiuşcă boţită la faţă, desvelindu-se de suman. Ai prins o puică de vulpe... mare lucru!

— Bună dimineaţa, mamă, rosti Cimpoeşu, ridicându-se în capul oaselor. Te-ai pornit odată cu miezul nopţii...

— Ţi-am adus tain, Costane — maică... Unde-i Măriuca? Să puie de mămăligă...

— Bună dimineaţa... rosti Măriuca, ieşind şi ea de sub suman. Am dormit mult, mă dor umerii... Mi-i greu trupul... parcă's de pământ...

— Nu-i nimic, fata măicuţii... aşa-i a omului necăjit... In loc să stai pe scăueş, la gura focului, să torci fuioare, cari butuci, asta-i a omului sărac...

— Hait... făcu de-odată Cârnul care pândea vulpea de după colibă.

— Ţine-ţi botul... îi răspunse nevastă-sa, Capra. Mai mare râsul... om bătrân... îţi trebue vulpi...

— Să fiu eu al dracului, dacă puianca... ia'n auzi-o, mârâe... ce vrea oare?

Şi toţi tăcură când vulpea dădu spre singurătăţi o şcheunătură. După aceea se aşeză pe pântece, îşi lungi botul pe labe, se lăsă pe o parte, parcă murise.

— Hait... gata... făcu Cârnul, cercetând-o cu gurguiul opincii. Se preface, lifta codrului... o ştiu eu... focul codrului! Vrea să-i desleg laba din sârmă... cum i-o desleg, o şi'ntinde la tăurile ei... parc'aş fi prost! Are blăniţă mândră... am s'o vând părintelui Tăviţă... parc'are să poarte la grumaz blană de foc...

— Să poarte la grumaz funie... îi răspunse Capra care asculta veştile satului aduse de mătuşa Natalia.

— Midora a murit... cine ştie... Altă veste? Nişte mâni l-au căsăpit pe Darie al lui Darie, după ce l-au izbit în piept de i-au desprins plămânii, l-au aruncat peste poartă, acasă, în gura cânilor. Venea, mehenghiul, din cărăruşele lui de dragoste... l-au rupt cânii... şi dau vina pe tine, Costane...

— Eu? Nici nu m'am urnit din codru! Eh... Cum...

— Lasă, mândrule! Toate lucrurile au un capăt! De-or fi să te năpăstuiască, sunt judecăţi!

Costan Cimpoeşu s'acoperi tot în amărăciune, ascultând. Tocmai învelea în spuza fierbinte cartofii; după ce le făcuse o cotruţă, trăsese peste ei o învelitoare de cenuşă, potrivi deasupra cărbunii şi în curând cartofii prinseră a se clinti, umflându-se; jarul prindea putere.

Mămăliga clocotea şi forfotea în ceaunul pus în crăcană, sub limbile repezi ale focului. Mestecând-o, Măriuca îşi suflecase mânecile şi dogoarea îi împurpura obrajii; părea mai voinică, picioarele i se făcuseră una cu puterea pământului, tot trupul ei avea ceva din puterea şi din verdeaţa fără veştejire a naturii. Cum sta plecată, sânii pietroşi i se arătară amândoi la gura cămăşii cu altiţe; la o altă mişcare a ei, sânul stâng îi ieşi afară, pe jumătate, fata stătu din mestecat, îşi potrivi sânul la loc, întoarse faţa spre oameni, râse ruşinată.

— Bună trebue să mai fie mămăliga asta, c'o pofteşte şi ţâţa de fată mare, râse Cârnul.

— Auzi... japul... cojocina de moşneag... n'are un dinte 'n gură... hai la lucru, cal de dârvală!

— Hai... Capră... după ce-om mânca... lasă!

Aici Cârnul tăcu; după ce-şi linse gingiile goale şi după ce-şi linse buzele, îşi aduse aminte că mămăliga aceea care fâsâia şi se sălta sub do-

goare nu-i pentru dânsul. Dădu din mână, stupi la o parte, se ridică de pe butuc, apucă ferăstrăul:

— Hai, Capra moşului...

Cu cât se depărtau, amândoi duceau în nări aburul acela de mămăligă nouă, aburul crud împrăştiat până departe, pe sub coroanele codrului şi care lor le aprinsese ochii şi mai cu samă inimile...

— Inţelepciunea... începu Cârnul mai apoi, înţelepciunea, măi babă, stă în aceea că să nu te aşezi niciodată la foc străin... stăpânii focului pregătesc cină, merinde... mănâncă... tu te-alegi cu inima arsă!

— Hai, nu te mai tângui... ţine... se repezi la el Capra, desfăcând pe un butuc un ştergar. Mămăligă acră, cu sare! Ce, nu-ţi place? Avem şi trei căţei de usturoi. Aceia-s pentru prânz...

Prinseră a molfăi repede, după aceea, făcându-şi amândoi pumnii căuş, se plecară spre apa repede a pârâului, umplându-şi pumnii, bându-i.

Şi mai apoi, ferăstrăul lor zăngănea lung, zăngănea lin, dinţii intrau tot mai adânc în trunchiul cu tărie de fer al gorunului. Amândoi — şi Cârnul şi Capra — stând în genunchi şi trăgând la ferăstrău, nu mai aveau pe faţă nimic, obrajii bătrâni semănau cu scoarţa copacilor, ochii li se goliseră de orice gând. Sudoarea prinse să li se scurgă în boabe, lui de sub cuşmă, ei de sub broboadă — şi semănau mai bine acum cu copacii care-şi scurgeau spre pământ, şiroaiele ploii neîntrerupte.

— Pentru o strachină de făină pe zi... oftă Cârnul, când arborele prinse a se legăna din vârfuri, presimţind prăbuşirea. Şi pădurile se duc... se prefac în bani... lasă... pădurile se duc în lume... cu trenurile... dracu ştie... se întorc la stăpânul lor în chip de bani... lasă... mama hucіului ştie ce-i asta...

— Taci... fereşte-te... lasă, cade copacul pe tine... vrei să nu-ţi pot strânge bucăţelele de prin râpi? Trage mai lin...

Ferăstrăul zăngănea iar, mai lin, dar Cârnul se opri:

— Vezi, babă... cum îi lifta omenească... Suntem fraţi de lucru... eu am dus de-acasă cucoşul să le cânte, şi neamul Cimpoeşilor nu ne îmbie la o ţâră de mămăligă caldă...

— Hai, trage... lasă... îi răspunse baba, dar în clipa aceea s'auzi la spatele lor glasul Nataliei:

— Vă poftim, oameni buni, la o leacă de bucate... Bune nu-s ele, da's cu inimă...

— Hei, lasă... făcu Cârnul şi mai că se'mpleticea de bucurie. Lasă, am mâncat... noi avem tain pe şapte zile... ce? nu-i aşa, babă? Ospătaţi sănătoşi...

Mergând, se tot ştergea pe la gură cu mâneca sumanului, parcă s'ar fi pregătit să intre în nu ştiu ce loc de sărbătoare.

In faţa colibei îşi şterse opincile una de alta, mirându-se:

— Ei-i... da'ce-i aici ? Ce-i ? Iaca, îmi bucură ochii ştergar înflorit...

— Intraţi... luaţi... îi îmbie Natalia cu inima crescută. Ochii i se'nnouraseră de-o bucurie fără seamăn. Noi, oameni buni, ne-am învrednicit... Costan şi Măriuca, s'au învrednicit... n'au să se mai despartă... El n'are să mai fie luat pe front... şi-or zidi casă... Hai, îmbieţi... luaţi... treceţi roată...

Drept este că abia încăpeau toţi în coliba aceea de crengi acoperite de pământ, dar se rânduiră umăr la umăr şi cine nu-şi află loc când îi vorba de-o ospătare bună după atâta vreme de mămăligă acră împunsă în sare? Lângă Cârnul se aşeză Capra lui, lângă ea, Natalia, şi florile ştergarului se luminară când se răsturnă în mijlocul lor mămăliga de un roşiatic adânc.

— Parcă a răsărit soarele pe ştergar... se miră Cârnul plecându-se spre mămăligă.

Aţa o tăie întâi în două, apoi în patru şi în opt şi stolohanii, desprinzându-se unul de altul, se lăsau pe florile ştergarului de unde degetele negre, crăpate şi mâncate de rapăn,

îl luau pe dedesubt, şi-i săltau în palme — şi palmele îi aburcau spre guri; gurile nu mai erau pungi de venin — se descreţeau după aceea bărbiile se svârleau înainte, spre palmele pline, buzele şi dinţii apucau lacom. Lângă mămăligă se rânduiră bucăţi de pâne de grâu, moviliţe de brânză iute — şi pârâia înghiţind, mai cu samă gâtul Cârnului.

Cucoşul, urcat pe un băţ pus drept căprior, îşi înfoie aripile şi le desfăcu ca spre un sbor în văzduhuri — cântă prelung pentru toate răsunetele singurătăţilor.

— Veste bună... bucurie mare! rosti Cârnul.

— Da, veste bună... bucurie mare... răspunse un glas de-afară şi toţi încremeniră cu mămăliga 'n mâni. Da... veste bună... bucurie mare! Costan Cimpoeşu, în numele Mareşalului României, eşti arestat! Ieşi afară... întinde mânile...

Zăngăniră lanţurile cătuşelor.

— Ieşi afară... în numele Mareşalului României, Costan Cimpoeşu! Ai făcut moarte de om... L-ai ucis pe Darie al lui Darie...

— Brici... majurul Brici... bolborosi Natalia... Pierzania...

Şi majurul Brici se arătă în căscătura colibei, înfundat în cisme până la genunchi, cu carabina îndreptată asupra oamenilor.

— Intinde mânile, Costan Cimpoeşu! Cum faci un pas, în numele Mareşalului, te puşc! Inconjuraţi coliba! se stropşi spre ceilalţi jandarmi. Aşa! Ucigaş al lui Darie, predă-te legii!

— El nici nu s'a clintit din codru... hei... dece? întrebă Cârnul.

— Lasă... asta vei spune-o procurorilor!

— Majur Brici... ascultă-mă bine, majur Brici, eşti un ticălos... Năpasta asta mi-o vei plăti! Să mergem...

Şi cu toate că femeile se'ncleştau de el să nu-l lase, Costan Cimpoeşu le repezi la o parte, călcă peste ştergarul cu flori, ieşi hotărît drept în faţa majurului:

— Dece? Dece şi asta, majur Brici? Răspunde-mi!

— Iată dece... icni un jandarm dela spatele lui, izbindu-l în moalele capului cu cătuşele.

XIV

Zăblăul lui Darie se sbătea de zile şi nopţi între viaţă şi moarte... Intins pe laiţă, rostea:

— Cred... cred că mă călătoresc, mamă... străinii... duşmanii... m'au căsăpit... Vezi, nu pot să-mi aduc aminte cum a fost... cine...

Era pe la al patrulea ceas după amiază, baba Axinia abia ieşise bolborosind:

— ...îl vindecă... îl vindecă... numai zeama de hârleţ îl vindecă...

Ii descântase cu cărbuni stinşi, îi dăduse să bea apă dintr'un şip ţinut într'un muşuroi de furnici; îi dăduse bernevecii jos, cămaşa în sus — şi după ce-i unsese pântecele cu seu de oaie, — îi răscolise toate măruntaiele cu pumnii ei negri de puterea ciolanului. Işi spusese, la capul căsăpitului, toate descântecele; şi Darie al lui Darie se topea văzând cu ochii. Din întâia zi, tatăl său trimise vorbă, printr'un călăreţ repede, popei celui vechi dela capul sfântului Ion, să vie. Popa cel vechi veni către sară, înalt, voinic că să crape capul boului dintr'un pumn; veni, sprijinindu-şi paşii de urs într'un toiag gros cu măciulie de fer. Când vorbea cu oamenii, ochiul drept, stând la pândă sub tufa sprâncenii, întruna îi fugea într'o parte, în timp ce ochiul stâng îi sta împietrit în cine ştie ce plan năpraznic.

— Domnul să fugărească duhurile... tună el din glas, privind bolnavul din prag.

S'apropie de laiţă şi-l pocni pe Darie al lui Darie cu o cruce neagră de slin, drept în frunte.

Abia-şi pregătea patrafirul, când de-afară s'auzi glasul popei Tăviţă:

— Se ştie... asta nu se poate... asta nu-i drept... bolnavu-i din turma mea... eu trebue să-l alin, să-l vindec... Pe sfinţia ta cine te-a adus? întrebă el din prag. Se ştie că eu nu mă bag în păscătorile sfinţiei-tale...

— Las'o... urui glasul.

— Că n'o las, se ştie... am să mă duc la vlădica, să mă plâng. Dece te bagi peste oile mele? Te poftesc să-ţi iai cât mai repede tălpăşiţa către căpătâiul sfântului...

— Slăbeşte-o... că eu.. .

— Vorbă grea şi nefolositoare... Sufletul acestui om, gata să iasă din trup, e în păstoria mea. Să nu te-amesteci, că-i rău! Vii şapte poşte să-mi iei paraua...

— Uite cum îl roade în inimă ghiara lăcomiei şi sgârceniei... spuse celălalt popă, ca o tânguire. Părinte Tăviţă... ruşine... ruşine să-ţi fie... Dar să nu-ţi închipui că am să las acest suflet care mi-a trimis chemare...

— Vai... Vai... Vai... gemea Darie al lui Darie între ei, uitându-se cu nişte ochi stinşi când la unul când la altul, în timp ce amândoi popii, cu patrafirele puse, îi cântau la cap, unul uruind ca tunetul, celălalt cu glas de capră apucată de colţii cânilor.

Dar Tăviţă n'avea vreme prea multă, trebuia s'o petreacă la dealul ţintirimului pe Midora, deaceea cântă, parcă, din fugă. Mai rosti un „doamne, îndură-te de păcătosul!" şi ieşi, spunând către Darianca :

— Cum se duce fariseul ista de popă, desbracă-te în pielea goală... sui pe cuptor... aprinde trei lumânări albe... prinde a citi Psaltirea... să nu mânânci, să nu bei apă, pân'nu citeşti toţi psalmii... asta-i vindecarea...

Şi, ieşind, scrâşni din prag către popă :

— Fariseu... duhul mâne-ta... îmi ia paraua...

Din drum se mai uită odată, chiorîş, spre casa Darienilor şi porni aproape în fugă spre bordeiul Midorii, unde nişte femei plângeau. Pe deal bătea într'o doagă clopotul cel mic, clopotul care bate pentru furtună şi la moartea săracilor ; îi răspundea bocetul slab al babei Iulţa.

Pusă într'o raclă de scândură cioplită de topor, moarta sta în mijlocul ogrăzii şi un singur prapor îşi flutura faldurii asupra ei. Era gătită într'o catrinţă roasă de sub care îi ieşeau picioarele groase cu nişte tălpi negre crăpate de atâţia ani de umblet, de-atâţia ani de frecuş cu zgrunzurii şi cu pietroaiele pământului.

Hei ! moartea săracilor ! Femeile care boceau, nu boceau pentrucă le părea rău după Midora ; boceau sărăcia în care trăise, în care murise ; sărăcia în care era dusă la groapă...

La bogaţi, în preajma pornirii morţilor spre dealul cu nuci şi vişini, ogrăzile se umpleau de strălucirea praporilor cu sfinţi ; şi la fiecare prapor atârna câte-un colac de grâu mare cât roata de cotiugă: fluturau lângă colaci ştergare de in şi de fuior ; morţii erau primeniţi în cămăşi şi bondiţe albe, ca pentru nunţi...

Midora se ducea la groapă în catrinţa ei roasă, în catrinţa în care umblase ani.

Deaceea boceau femeile şi baba Iulţa avea pe obraji rânduri de lacrimi mari cât fasolea, gura strânsă ca punga i se strângea şi mai tare când auzea cum sună într'o latură, pe deal, clopotul săracilor şi-al furtunilor. Drept este că moarta era îmbrobodită frumos; nişte vecini îi strânseseră fălcile în basmaua căpătată de moartă dela Darianca, îi strânseseră în broboada aceea bărbia, îi acoperiseră limba neagră care rămăsese ieşită afară...

— Să mergem, cu duhul... domnului... făcu mânios popa Tăviţă, aşteptând în poartă. Hai-hai... nu vă sclifosiţi... am treabă... şi-aşa o duc degeaba...

— Vai... se sperie baba Iulţa, grăieşti cu păcat, părinte. Nu-i cine s'o ducă... bărbaţii... nici pe ei n'are cine-i duce, în ţintirime la Rosia...

— Atunci ce facem? întrebă Tăviţă de peste poartă. O lăsăm să putrezească aici ?

— Vai ! oftă Iulţa... de-am avea

vite, le-am înjuga, i-am pune sicriul în car, am duce-o... Vitele, s'au dus... și ele s'au dus, le rod cânii ciolanele, printr'o străinătate neagră...

— A... făcu popa — când dinspre răspântia Telpizoilor crescu mai tare o cântare prelungă de armonică.

O cărucioară îngustă, cu niște roți mici, scârțâitoare, oprea din poartă'n poartă, un orb fără amândouă picioarele, cu beretă de invalid, înfoia armonica și copilul care ducea de căpăstru căluțul slab, dupuros, striga :

— Ieșiți... miluiți... creștini... fie-vă milă... tata îi olog și orb... și-a lăsat ochii și picioarele în Ucraina, la Dalnic...

Când căruța opri în poarta moartei, popa Tăviță grăi copilului :

— Ascultă, fariseule... vrei să faci o faptă bună ? Avem de dus la țintirim un mort... unul sărac...

— Dece nu ? răspunse invalidul, muncindu-și spre popă niște pleoape lipite. Dece nu, om bun ? Și eu, din faptele bune ale oamenilor trăiesc...

— N'ar fi fost bine... făcu Iulța, să fi pus căruța sfinției tale... Făceai faptă mare...

— Eu ? Calul meu ? se miră popa. Cum ți-a venit gândul ista ? Nu-i destul că o duc degeaba pân'la țintirim, prin hârtoape ? E-i-i...

— Lasă... lăsați... făcu orbul. Eu m'oi da mai la margină, să'ncapă racla...

Și astfel, cele câteva femei se munciră mult până ce urcară moarta în cărucioara orbului. Clopotul de pe deal porni a bate mai repede, în dunga lui, porni a cânta iar armonica orbului și Iulța bocea cât o țineau puterile, scârțâiau cele patru roți, fiecare în felul ei, încât parcă sub cărucioara aceea în mers șcheunau patru câni.

Cu cât s'apropia sara, o ploaie de cenușă se lăsa tot mai posomorîtă încât orbul își puse un sac în cap, și lăsă armonica pe cioturile picioarelor și atunci Iulța tăcu și ea din bocet.

Dar oare dece venea atâta lume dinspre dealul Căprenilor ? Niște femei boceau, țipau copiii și'n fața majurului Brici venea un om cu mânile legate la spate, un om cu părul pe ochi năclăit în sânge, plin tot de sânge, Când jandarmul îl izbi cu frântura de par, omul se clătină înainte și înapoi, într'o parte și 'n alta, gata să cadă. Nu răcnea, nu gemea măcar ; dinții i se încleștară într'o muțenie de cremene, încât s'ar fi rupt în ei și vârful de baionetă.

— Nu-l lovi... nu! dece-l lovești ? răcneau femeile, și-atunci Brici căpătă și o mai mare sete de sânge, izbind omul și mai al dracului, repezindu-se în el cu pântecele, cu patul carabinei, cu amândoi pumnii :

— Așa... așa... așa... să ții minte și laptele supt dela mă-ta ucigaș al lui Darie... așa...

De prin toate ogrăzile se strângeau femeile și copiii, moșnegi vechi se ridicau din bârloguri, întrebând :

— Dece-l canonește așa pe feciorul Cimpoeșului ? Ce-a făcut ?

— Pe cine-l canonește așa ? întrebă orbul, muncindu-și ochii stinși; și-atunci Darianca ieși în drum, cât era de lungă, făcu semn popei Tăviță să oprească și cărucioara cu moarta se opri.

— Vai... ce faci ? țipă Iulța, când hapsâna se plecă spre moartă, îi desfăcu nodul broboadei, i-o smuci, încât limba Midorii curse din gură, capul i se izbi de laturile căruței, ochii i se căscară — și parcă întreg dâmbul acela de carne strâns în catrință se cutremură de spaimă.

— Vai... ce faci ? ce-ai făcut ? țipă iar Iulța — și Darianca râse năucă în fața femeilor, rânji dintr'un colț al gurii, stătu așa un răstimp, se răsuci în loc, privi lung moarta apoi broboada și iar rânji cu gâtul uscat, cu brațele pline de-un tremur.

— Ce-ai făcut ? Ce-ai făcut ? Blestem... blestem pe capul tău, în vecii vecilor...

— Taci... nu ! gemu orbul și Iulța spuse înc'odată :

— Blestem... blestem... în vecii vecilor...

După ce se uită iar la femei, cu niște ochi turburi, Darianca desfășură broboada, o scutură, râzând:

— Avutul meu... ce vreți? Am muncit și-am asudat pentru avutul meu... ce-e? Midora trebuia să-mi mai lucreze trei zile...

Il zări pe Cimpoeșu legat în cătușe, își băgă repede broboada'n sân, trăgându-se spre poartă:

— ...ucigaș... ucigaș... dacă-mi moare feciorul, te spânzurăm... ucigașule...

Cărucioara porni și cei patru câni nevăzuți de sub ea șcheunau mai tare, mai gros, parcă hârâiau către un dușman.

— Ți l-am adus, milostenia mamei lui... strigă Brici spre Darianca, izbindu-l pe Costan Cimpoeșu peste umăr. In genunchi, vită... așa... în genunchi... sărută-i picioarele... linge-i picioarele, câne al nimănui... așa... nu vrei? Las'că-ți arăt eu...

Il repezi cu toată puterea, încât Costan Cimpoeșu căzu cu fruntea drept pe picioarele Dariencei — și degeaba se muncea să se ridice, că majurul îl apucase de după cap, răcnind:

— Pupă-i picioarele... nu vrei? descleștează-ți gura, câne al nimănui, milostenia mâne-ta... Jandarmi, care-mi dă o baionetă să-i descleștez gura?

Dar Costan Cimpoeșu se rostogoli în șanț, se sbătu mult acolo, până ce izbuti să geamă:

— Oh... doamne... vai de inima mea...

PARTEA V-a

I

Cu foile de cort puse în baionete, căzuţi din umeri, uzi până'n suflete, miile de soldaţi tăceau ; unii mergând, dormeau; picioarele mergeau singure, după clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor şi lopeţilor.

Regimentul 307 părăsise garnizoana într'un amurg de cenuşă; după ceasuri de mers intră într'o noapte fără sfârşit, întunericul amuţi suduiturile, amuţi scârţâitul trenurilor de luptă, sforăitul cailor. Dar până'n capul coloanei s'auzea o suduitură grea ca o izbitură de par — venind din urmă şi unii soldaţi spuneau :

— Auziţi-l pe Codău.. sudue... sudue... cum nu se mânie pe dânsul maica-precista ?

— Mânaţi... mânaţi... precista şi dumnezeoaica... Mânaţi... dar unde mergem oare ? N'o apucăm la Ştefăneşti, spre Nistru ?

— Stinge ţigara, leat, n'auzi ? Stinge felinarul, majur, ce, eşti nebun ? Vrei să ne zărească ?

— Las'să ne zărească, precista şi dumnezeoaica... răspunse Codău, ridicând felinarul şi mai sus. Să ne zărească... să ne ucidă aici, cu bombele, în glia noastră... Unde ne ducem ?

— Ne ducem unde-i ordinul... ţine-ţi gura, majur ! Vrei să te-audă ?

— Să mă audă, n'au decât... să mă bage la ocnă... decât să mă înstrăinez iar... mai bine sap sare la ocnă...

— Te-ai îmbătat crunt, majur Codău... ce dracu ? Suie-te în căruţă... culcă-te...

— Eu? M'oi culca de veci! Acum am de mers... merg... unde merg ? Care ştie unde merg eu, măi ?

Nu-i răspunse nimeni, şi Codău, ca să nu cadă, îşi puse braţul pe umărul unui soldat care mergea alăturea cailor dela căruţă.

— Te plouă, măi ? Care eşti tu ?

— Cimpoeşu, tată Iolampie...

— E-i-i... Costane, Costane... iar ne-au luat... iar ne ducem... precista şi dumnezeoaica... E-i-i... Costane, măi Costane ! Din cei 210 dela Muşeniţa am rămas noi singuri... Ştii ce-i asta? Ar trebui... ce dracul, doamne iartă-mă! ar trebui ? Ar trebui să te las să te'ntorci acasă... nu ? N'ar fi omeneşte ? Şi doar eşti invalid... invalid... Eu, măi, mă tem că din drumul ista nu mă mai întorc !

Gemu, Cimpoeşu îl auzea cum plânge :

— Eu n'am parte de hodină la bătrâneţe... Unde mă tot poartă ? Dece? Dar, măi... lasă ! Om bea rachiu întruna... să fim beţi întruna... să ne prindă moartea beţi... auzi ? Dece taci, tu, singurul din cei 210 ?

— Tătuţă... mi s'a deschis rana dela picior şi rana din inimă... Dece mă mai poartă ? Unde-i omenia ?

— Omenia, măi ? Omenia ! Dacă alţii n'au omenie, află că o am eu ! Auzi ? N'am să te las să te prăpădeşti... Lasă ! La o bucată de drum,

îţi scriu foaia de eliberare! Bine! Il iscălesc eu şi pe comandantul regimentului... şi pe cine vrei! Scoate-mi din căruţă un şip, să mai trag! Eu oi muri, măi omule... şi numai tu mă mai ştii... să nu uiţi... când te-i duce la gropile neamurilor, de Sâmbăta Morţilor, să verşi un gât de băutură pe-un mormânt uitat... pentru pomenirea mea! Bine-ar fi să aibă cine bate o cruce de lemn la o fântâniţă, într'o cruce de drumuri... pe ea să scrie: *„...ridicatu-s'au întru pomenirea lui Iolampie Codău, majur la 307..."* Asta aş vrea eu, măi! Ar face treaba asta şi Pazuna — dar poate ea să se mărite şi să uite... eh, muierile! îs îndoite ca coasele, ochii tot le fug...

— Lasă, tătuţă, lasă... de mi-i face binele... da'i o prostie! Nimeni şi nimic nu-i dă semn omului că are să moară numaidecât când i se năzare lui! Cred că numai ne temem noi aşa... Ai să răzbeşti poate optzeci de ani... cât munţii... şi-ţi intră'n cap că mori numaidecât... Cum îţi intră'n cap, te hemeeşti, nu te păzeşti cum trebue... te bagi drept cu gâtul sub coasă... Mintea omului trebue să fie ca o casă cu luminile 'ntruna aprinse... niciodată umbra să nu intre...

— Eh, precista! precista! Frumos grăieşti, Costane! De unde le ştii, atâtea?

— Am stat în toate zilele mele între două tocile... mi-au ascuţit mintea... poate cât nici nu trebue...

— Cu noroc, măi! Trage şi tu un gât pentru cei 70... aşa! şi încă unul, pentru cei dela Cele Şapte Coline... aşa, Costane! Acum, trage un gât lung... lung... pentru toţi cei 210... Brava! Dacă-i pe cântec, să cântăm încaltea amândoi... de după cap...

Şi Codău prinse a mormăi ca ursul:

„Regiment treizeci şi doi,
A rămas cu cracii goi..."

Ce, nu-ţi place ghiersul meu? Drept îi, că mor măi... dar dacă nu pot spune prin glas, îmi cântă inima... ia'n ascultă... Dar trebue să ridicăm felinarul mai sus... să plesnească de ciudă ofiţerii! Aşa!

Şi ridicându-l, felinarul se clătina peste freamătul căştilor, peste capetele ostenite ale cailor, peste îngrămădirea în mers a coviltirelor, se clătina când într'o parte, când în alta, odată cu clătinăturile majurului, care mormăia mai departe despre un praznic al corbilor:

„Umblau copilaşii orbi,
Printre câni şi pe sub corbi...
Umblau cei doi orbi plângând,
De-al lor tată întrebând..."

Şi iată, un corb le răspunse cu un glas gros, prefăcut ca al omului:

„Tatăl vostru eu sunt, eu...
Haideţi după glasul meu..."

— Lasă-ne să-ţi pipăim faţa... ar fi răspuns copiii. Intinde mânile... să ţi le sărutăm...

— Nu! croncăni corbul. Faţa mi-i acoperită într'o năframă neagră... mânile-mi sunt arse de foc... Haideţi, veniţi... că ne-aşteaptă un bordeiaş,

„între râpi colo'ntre culmi,
printre umbrele de ulmi..."

Şi astfel, copiii orbi porniră în urma corbului care sbura la înălţimea unui om. Auzeau ei fâlfâit de aripi şi'ntrebau:

— Tată, dece nu-ţi auzim paşii? Aveai un mers apăsat, înainte de a te chema la oaste...

— Aveţi drept... dar merg încet, să nu m'audă cei de-acasă... să se trezească dintr'odată cu noi la prag şi bucuria să le fie mai mare...

Şi astfel au ajuns cei doi orbi la vizunia corbilor şi corbii i-au înconjurat... croncăneau. Numai puii corbului ţipau nemulţumiţi, li se făgăduise o pradă cu ochi vii, să-şi bage ciocurile'n lumina ochilor.

— Nu-i nimic... i-ar fi alinat corbul... Aceşti prunci au inimile vii... Aşteptaţi până-i sfâşiem!

Şi cerul tot se'cruntă atunci...

...„de ţipătul orbilor
de negreaţa corbilor..."

Sfârşind, majurul Iolampie Codău plângea de-a-binelea, ultimele cuvinte şi le cutremură în nişte hohote:

— Şi noi suntem orbi... orbi... ne duc corbii... ne amăgesc corbii... Ne făgăduesc cuiburi mai calde... ce au ei cu inimile noastre?

In negură, dând târcoale pe lângă felinar, i se năzărea o pasăre...

— Spune-mi, ce au ei cu inimile noastre? Nu vrem cuiburi mai calde! Eu mă mulţumesc cu căsuţa mea bătrânească... Ce vor dela noi, precista şi dumnezeoaica? Ne duc la praznicul corbilor... hei! Dar ce s'aude? Se rostogolesc munţii? Ce vuet s'aude? Parcă vine cumpăna potopului...

Căruţele se opriră, îngrămădiri de cavalerii se năluceau din întuneric, intrau iar în întuneric, nălucindu-se, caii sforăiau din fugă, speriaţi de felinarul lui Codău; multe glasuri mânioase se stropşeau la el, din fugă, să stingă lumina, dar Codău crescu şi mai tare flacăra, ridicându-şi felinarul şi mai mult, voia să desprindă din galopul sur măcar o faţă de om, nu zări nimic, decât trupurile cailor întinse fugii şi nişte mogâldeţe acoperite din cap până'n picioare în foi de cort.

— La praznicul corbilor... se sperie majurul, apoi îşi coborî felinarul şi-şi făcu cruce:

— ...La praznicul corbilor...

— Stinge lumina... Hei... stinge-o... se stropşi la el un glas şi Costan Cimpoeşu spuse speriat:

— Stinge lumina... are să vie bucluc... stinge-o... iată...

Escadronul se opri, caii se ridicau în două picioare, se izbeau unii în alţii, suduituri scârnave s'auzeau de sub foile de cort, cineva gemu:

— Vai... mi-a mâncat mitraliera umerii...

O mogâldeaţă sări din şea, sări şanţul drept în faţa lui Codău:

— Dece nu stingi lumina, boule? De câte ori să-ţi spun să stingi lumina?

Şuieră cravaşa, dar majurul îşi feri capul:

— Iţi ordonă să stingi lumina, un ofiţer... înţelegi... un ofiţer... şi tu nu execuţi ordinul, măgarule! Cu aşa armată nu mai cucerim noi Rusia... Stinge lumina...

— Iaca, o sting... iaca...

— Sculy... căpitanul Sculy... şopti Costan Cimpoeşu, în timp ce ofiţerul încăleca.

— Cine-i acela?

— Căpitanul Sculy... eh... îl ştiu... da... dintr'o noapte grozavă...

Codău crescu iar flacăra felinarului, rostind:

— Se duc... mor... să le ţin eu lumânarea....

Apoi, când cavaleria se sfârşi, trenul de luptă al lui 307 tăie drumul, repede, căci s'auzea cum s'apropie artileria, parcă se hurduca lumea.

— Mai repede, mânaţi mai repede... strigă un glas. Ordinul domnului colonel Hriţcu! mânaţi mai repede! ce dracu? nu vi-i frică de pedeapsă?

— Mie? se răsti Codău, aflâ... m'am cununat cu mireasa neagră... de cine să-mi fie frică? Hei... dom'sublocotenent Măgură... iaca, suntem la un loc trei din cei vechi... vi-l amintiţi pe Costan Cimpoeşu? Trei din cei vechi!

Işi strânseră mânile, Costan Cimpoeşu îşi simţea inima la grumaz:

— Dom' sublocotenent Măgură... şi d-voastră... doamne...

— Da, măi frate... haidem, să pornim. Ştiţi unde se duc? Pe Don... la cotul Donului... aproape de Stalingrad... dracul ştie... frontul german pârâe... are să se rupă... Cu bine!... să ne vedem cu bine, mă duc să-mi ajung compania. Indată ne îmbarcăm la tren... l-aţi văzut pe locotenentul Vieru? Ne-a ajuns din urmă, vine iar comandant la întâia...

Şi, într'adevăr, locotenentul Vieru prelua comanda companiei. Arăta rău, ca un om sfârşit. Umbla pururi cu gulerul mantalei ridicat, era galben ca ceara, nu vorbea cu nimeni, sta pururi cu ochii ţintiţi într'o lume a lui. Că-i era frică, o puteau vedea şi puii de vrabie...

Va să zică, învârteala cu lagărul de prizonieri se dusese pe apa sâm-

betei... Simţea că se duce către un sfârşit, un sfârşit de groază. Uneori îşi spunea:

„Ei.. ce-ar putea să-mi facă bolşevicii? Totul... tot... a fost din ordin... cine nu ştie? La nevoie, mi-aş putea trage un glonţ..."

La gândul glonţului, se îngălbenea mai tare, îşi apăsa inima, îşi muşca buzele. Se întorcea spre soldaţi:

— Nu-i aşa, măi, că...

— Cum a vra dumnezeu, dom'locotenent... Aşa ni-i scrisa... Noi n'am făcut moarte de om... noi am luptat... Mai avan ar fi de cei ce-au omorît ţivilia... dacă... cine ştie... rup bolşevicii fruntul...

Se uita cu ură la cei mai mari, ca la nişte vinovaţi. Oare nu datorită lor i se stricase învârteala cu lagărul? Criminalii! Cum de l-au smuls de lângă pânea lui dumnezeu şi-l duc către năprazna? Că va fi năprazna, locotenentul Vieru nu se îndoia de fel...

Cu cât se îndepărta de patrie, simţea, în chiotul soldaţilor un ecou crunt, ecoul celor ce se duc către o eliberare. Lor, soldaţilor, nimic nu le mai păsa. Erau hotărîţi, chiar dacă nu rup ruşii frontul, erau hotărîţi s'o curme trecând liniile de luptă. Asta n'o simţea numai Vieru, o simţeau mai toţi ofiţerii lui 307, se purtau frăţeşte cu soldaţii, se puneau bine cu dânşii, înspăimântaţi de mulţimea lor, de ochii lor pierduţi în negură. Şi, cât de ciudat! Vieru dormea între soldaţi, uneori râdea cu ei, le spunea să nu-şi mai iee poziţia de drepţi în faţa lui...

— Se teme... precista şi dumnezeoaica lui de fanfaron... spuse într'o zi Codău; Cimpoeşu răspunse:

— Mde... se teme... Pe el, de l-ar prinde ruşii...

Ii răsări un gând năpraznic, gândul că Vieru merge drept către puşca lui Silivestru... şi vai!

Ajunseră la o linie ferată şi-i aşteptau câteva sute de vagoane.

Odată cu ziua, porniră în fluieratul înspăimântat al locomotivelor, în sus, spre Miezul Nopţii, către Lemberg — şi-au mers în acele trenuri mohorîte, vreme de paisprezece zile şi paisprezece nopţi, adânc în inima Uniunii Sovietice, pân'au dat de-un viscol puternic dinspre Volga şi dinspre Urali şi-abia atunci şi-au dat sama cât le era de frig. Soldaţii n'aveau izmene pe ei; aveau nişte chiloţi scurţi încât pantalonii de celofibră le mâncau genunchii; tot echipamentul le era de celofibră, nişte vestoane reci, nişte mantale reci — încât bine-a spus unul că i-au îmbrăcat în scândură de brad de-a-dreptul...

După un marş de opt zile şi opt nopţi, 307 trecu printr'un sat cu toate ferestrele astupate; veneau chiote de chef, s'auzeau glasuri de viori şi armonici.

— Petrec nemţii... petrec... şi aici petrec... rosti careva. Petrec stăpânii, aici ca şi-acasă... petrec! eh... sfântuliţa ei de dreptate!

— Mână, măi, lasă... mână... asta-i a omului sărac... ce vrei?

Apoi, batalion cu batalion, companie cu companie, 307 ajunse la nişte bordeie în pământ, se îngropă acolo, soldaţii căzură cu trudă, li se'ndulciră gurile de frig, dârdâiau strânşi unii în alţii, în mantale de celofibră, aşteptând sfârşitul...

Ofiţerii îşi dădură sama că totu-i pierdut. Era destul să se gândească la hăul lăsat în urmă, la capcana largă cât un continent care-i pândea din spate, din toate părţile. In imensitatea aceea erau ca nişte furnici netrebnice. Nu mai aveau nicio putere asupra trupei.

In schimb, soldaţii simţeau că se află în pragul unui sfârşit, că în curând tot necazul lor, toţi anii lor de concentrare, de mizerie, se sfârşesc repede.

Chiar în întâia noapte, Vieru prinse câteva crâmpee de sfat, dintr'o groapă:

— Treci şi tu? Şi tu? Dacă-i aşa, trecem toată grupa... ne predăm... nemţii beau şi cântă... noi degerăm... ne ghiorăesc maţele de foame...

„Ce ar fi dacă... se socoti Vieru. Dac'aş trece şi eu cu soldaţii, mi-aş răscumpăra faptele în ochii ruşilor... Ce-ar fi!"...

Simţindu-l, soldaţii tăcură prefăcându-se că dorm. „Am să-i pândesc... cum îi văd furişându-se, mă ţin de ei... trec dincolo... Ruşii au să-mi aprecieze fapta..."

Se puse la pândă, dar soldaţii sforăiră până'n zori şi când se crăpă de ziuă posturile înaintate trimiseră în urmă vorbă că se zăreşte apa Donului.

II

Răsări soarele — şi marele fluviu sclipea din toate podgheazurile. Dincolo, pe întinderea albă de zăpadă, nu se zărea ţipenie. Nişte coline fumurii arătau munţi necunoscuţi sau poate numai nişte coloane de vifor încremenit. Privind dincolo, soldaţii simţeau cum se furişează în ei spaima, spaima de întinderea încremenită. Şi, într'adevăr, coloanele fumurii se urniră pe vântul viforului, acoperindu-i, îngropându-i de vii în bordeiele de pe malul Donului.

— Ne-au adus s'astupe cu noi borta vânturilor... răcni Codău din răsputeri, ca să-l audă Cimpoeşu care se afla la un pas de el, sub căruţă. Costane, îi vremea să-mi ţin cuvântul, întoarce-te... Boldeşte-te drept în ochii mei, leat! Dacă eu n'am rost să scap, dacă mi-i scrisa să mă mănânce corbii pe-aici, vreau să scapi măcar tu... umblă cu bine! Nu uita, leat! Pe la voi prin partea locului îs frumoase câmpiile?

Şi Codău gemu strângându-şi bărbia în piept.

— Ştiu că-s frumoase... avem o ţară mândră... eh, ţara! Să cauţi un loc unde grâele arată ca nişte brâe de aur... Printre grâe, o cărăruşă să ducă spre un liman cu sălcii... Auzi? Hi-i-i... namilă de viscol, precista şi dumnezeoaica! Aşa! Vra să zică, cărăruşa să ducă la un liman al umbrei... la o fântâniţă... Acolo să baţi tu crucea... nu uita, ia-ţi însemnare în inimă cum să scrii — să scrii aşa: *„Ridicatu-s'au crucea asta întru pomenirea lui Iolampie Codău, majur la 307"*... Acum, na-ţi ordinul!

Lui Cimpoeşu îi tremura inima într'o bucurie plină de lacrimi. Ii apucă mâna să i-o sărute, dar Codău sări cât colo, glasul îi era amarnic:

— Ce-i asta, măi? Ce-e-e? Să-mi pupi mâna? Pentru care lucru? Ia-ţi poziţia, leat! Aşa! Lipeşte copita... că...

Şi abia-şi ţinea inima, dar rămase crunt, aspru, până ce Costan Cimpoeşu ieşi de sub căruţă şi încremeni în poziţia de drepţi, întrebându-se ce naiba s'o fi petrecut deodată cu bunul Iolampie? Acesta îl sărută pe amândoi obrajii, izbucni într'un plâns sec:

— Şterge-te... izăreşte-te din ochii mei... du-te... iaca, stau cu spatele spre partea de lume a ţării noastre... stau, pân'nu ţi-oi mai auzi paşii...

Mai apoi se'ntoarse, dar pe Cimpoeşu îl înghiţise viscolul, îl învăluise, şi vifornițele răcneau în tot necuprinsul cerului şi-al pământului.

— Păcat... păcat... păcat... gemu Codău, trebuia să-i spun să s'abată pelâ Botoşani, să pupe din partea mea mâna Pazunei! Eh... nu-i nimic! De-acum m'oi da pe băut, precista şi dumnezeoaica... m'oi da pe băut...

Şi se cuibări sub coviltir, luă în braţe bolobocelul cu ţuică, strângându-l sub manta, mângâindu-l, trăgând în nări mirozna unor vechi grădini de pruni, mirozna grădinilor depărtate ale patriei. Şi bolobocelul gâlgâia dulce, gâlgâia sprinten, parcă râdea un izvor gureş, parcă râdea un prunc.

III

Mergea de trei zile şi trei nopţi. Viscolul îl oprea locului, îl repezea înapoi cu duşmănie. Cu cât se depărta de fluviu, un simţimânt amar îl ţin-

ţuia locului. In ziua a patra se lipi de-un arbore şi arborele vâjâia, şuiera, scârţâia din adâncul temeliei, coroana i se îndoise, parcă vrând să se aburce din pământ, să fugă spre Răsărit, pe fluviul vântoaselor. „Oare nu cumva fac rău? se întrebă Cimpoeşu. Eu mă întorc... mă duc... tătuţa Iolampie rămâne primejdiei... rămâne primejdiei şi dom'sublocotenent Măgură... Ce-ar fi să mă'ntorc... să fiu împreună... cine ştie?" Porni înapoi, sgribulit tot în manta, viforul îl ducea repede. Şi iar se ţintui locului, se'ntoarse spre Asfinţit şi abia avu când se feri.

Din vifor prinseră a răsări escadroanele de cavalerie; călăreţii răcneau, parcă la o întrecere cu răcnetele stihiei. Toată partea aceea a lumii duduia sub copite, caii ţâşneau tot unii după alţii, strănutau, nechezau cutremurător, parcă dând viforului nişte hohote. Amestecate printre escadroane, veneau divizioane de artilerie, cu tunuri trase de câte doisprezece cai, chesoanele sunau, tunurile în fugă dădeau pământului un uşor cutremur. Nicăeri nu se desluşea fiinţa omenească, numai răcnetele arătau că fuga aceea era dusă de biciul omului.

Apoi, îndată după fuga cailor, s'arătară şiraguri de camioane, forfotind, scrâşnind din lanţurile puse la roţi; erau nişte camioane uriaşe; farurile stinse, acoperite de zăpadă, păreau ochi învineţiţi de frig; dar toţi ochii aceia se uitau neclintiţi spre Răsărit, motoarele horcăiau, claxoanele răsunau, namilele porneau mai repede, parcă urmărind nălucile mulţimilor de cai.

Şi pe urmă venea amărîta infanterie. Venea ca o reptilă fumurie. Nimeni nu scotea niciun cuvânt. Soldaţii mergeau dormind, aduşi de spate, cu mânile înfundate cruciş sub mantale, la piept, s'auzea neîntrerupt, ~~în lungul kilometrilor, clinchetul sec~~ al bidoanelor, gamelelor şi lopeţilor. Şi astfel, ţara cea multă, infanteria, trecu ceasuri întregi şi mergea dormind, bocancii scrâşneau pe urma de fer a gerului.

Abia se desluşeau din gulerele mantalelor obrajii bărboşi prinşi ca într'o promoroacă, mustăţile trase în jos de lumânărelele sloiurilor. Unii, mai ales cei din fruntea companiilor, erau albi din cap până'n picioare, înfăşuraţi, parcă, de pe-acum în primenelile albe ale morţii. Companiile de mitraliere mărşăluiau răvăşite, mai înclinate spre pământ, sub apăsarea automatelor. Unii soldaţi îşi borau inima în blesteme şi'n suduituri. Apoi, după ei, curgea iar ţara cea multă a grenadirilor. Trecea tăcând, adormită în clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor şi lopeţilor. Şi nu se mai sfârşeau. Cu cât viscolul se domolea, tot mai mulţi veneau, vărsaţi parcă din pântecele răscolit al văzduhului. Şi, când, în sfârşit, scurgerea se sfârşi, Cimpoeşu văzu cum în urma lor se învăluesc croncănind ciorile şi corbii. Porni iar la drum. Şi oare dece-i veni în minte cântecul lui Codău despre ospăţul corbilor? Şi-i închipui pe cei doi orbi mergând după croncănit.

— „Tată, pleacă-ţi capul, să-ţi sărutăm obrajii..."

— „Nu, copiii mei! Obrazul mi-i învelit într'o năframă neagră".

Şi, oare i se păru, sau zări într'adevăr un cap de cal tot chinuindu-se să se ridice? Trecu şanţul şi văzu un cal prăbuşit, acoperit de zăpadă aproape cu totul, doar capul îi rămăsese afară. Sufla greu, gemea într'o neînchipuită durere, în lungul botului îi îngheţaseră nişte şiroaie lungi scurse din ochi.

— Doamne... ce-i cu tine? întrebă Costan şi nu se putu răbda să nu-i mângâie coama... Hei... de bună samă eşti din rechiziţie... cine ştie al cui... la ce te-au adus până'n borta vânturilor, fiinţă plină de amar? Hai, scoală... scoală...

Nu-i mai păsa că s'apropie sara, s'aşeză lângă botul cald şi mai că plângea. In şuviţa din frunte văzu împletită o cordică ştearsă, care fusese, poate, cândva, roşie... Işi închipui o femeie cu obrajii supţi, cu ochii duşi în fundul capului, întinzând mânile

peste pârleaz, împodobindu-şi căluţul gata de drum către cine ştie ce necaz; să-i puie cordică în coamă, să-i fie de noroc, să-i apere fruntea de glonţ... cine ştie!... In drum erau mulţi cai, toţi amărîţi, căluţii văduvelor şi-ai săracilor... şi toţi aveau în frunte împletituri cu cordele roşii... Cine ştie când şi în ce sat va fi fost asta!

Dar Costan vedea în coama săracă a acelui cal, sărăcia cenuşie, ţara lui cenuşie. Dând omătul la o parte, parcă desmormânta ţara târîtă în troienele Răsăritului.

— Dacă-i avea noroc, te-oi lua acasă... în pământul nostru... grăia el, şi calul râncheza blând, avea în ochi o roşaţă caldă ca un început bun al răsăritului de ziuă. Hai, scoală, dragul badei... scoală... nu-mi rupe inima...

Dar calul se muncea degeaba să se ridice. La un picior de dinainte avea o umflătură, drept la genunchi şi Costan puse umărul, ajutându-i. Astfel, porniră spre Asfinţit.

— Dacă n'ai să mai poţi răzbi, frate... spunea soldatul, dacă n'ai să mai poţi, te-oi lăsa cel puţin la o umbră de gard... poate să te las în grija vreunui om... hai, hai...

Şi calul râncheza, parcă răspunzându-i că-i mulţămeşte de bunătate... lasă... lasă...

Tot mai negru se făcea puhoiul umbrelor, aşa că abia zări înaintea lui acoperişurile unui sat. Trecu prin uliţele pustii, urmărind cu ochii vr'un grajd. Zări de departe un felinar chior aninat sub streaşina unei case. Calul se opri, îşi înălţă capul, ciuli urechile, necheză prelung. Costan desluşi în ograda largă o mulţime de capete de cai, stând nemişcate unele lângă altele. Mai văzu, lângă felinarul orb, o fleandră de cruce albastră clătinându-se în spulber. „Am nimerit la un spital de cai..." se bucură el şi intră ~~în ograda plină de cai cotonogi.~~

Puţini mai aveau paie sub dânşii. Zăceau prăbuşiţi în omătul stropit de ~~sânge. Mânzi mici cât cânii îşi vârau~~ boturile sub pântecele iepelor cotonoage, culcate pe-o parte, căutându-le ţâţele. In fundul ogrăzii, după gard, s'auzeau izbituri surde, nişte miliţieni suflecaţi, stropiţi de sânge din cap până'n picioare, jupuiau caii omoriţi le întindeau pieile încă pline de aburi, pe gard, la bătaia gerului. Cum sfârşeau de jupuit un rând de cai, veneau în ogradă, îi apucau de coame pe alţii, unii cu câte-un picior rupt, alţii sparţi în pântece, îi târau după gard unde îndată s'auzeau izbituri şi, nişte hârleţe fulgerau repede în sus şi'n jos.

Prin spinările cailor din ogradă trecea o infiorare şi toţi rămâneau cu boturile ridicate, cu ochii lărgiţi, spre izbiturile şi spre horcăiturile de după gard. Mânzii săltau până'n căscătura gardului, se uitau cum trupurile se desbracă încet-încet de piei şi unele trupuri încă se mai cutremurau în timp ce pumnii pietroşi ai miliţienilor trăgeau din răsputere desvelind coaste rupte şi pântece supte. Vârfuri de custuri tăiau repede la încheituri şi unii ochi mai clipeau lepădând boabe mari de lacrimi. Toţi oamenii umblau în tăcere, erau cu obrajii traşi, negri ca pământul. Niciunul nu răspunse la întrebarea lui Cimpoeşu. El întrebase dacă ar fi cu cale să lase calul... care-i al lui, eliberat ca şi el şi-s amândoi în drum spre ţară... Dar cum văzu măcelul, cum văzu că toţi caii din ogradă sunt osândiţi la moarte, vru să iasă în drum, să se depărteze cât mai repede. Nările-i erau pline de aburul sângelui.

— Dacă sărăcia ta de cal are forme... dacă are hârtii în regulă, îl putem primi la infirmerie... Du-te, vorbeşte cu maiorul...

Cel ce-i grăise era un miliţian cu nişte ochi limpezi.

— Iaca, măi frate, la ce treabă ne-au pus... ucidem caii de rechiziţie, cotonogii... Eu cred că n'au să-ţi primească dârlogul. Dacă-l laşi, înseamnă că peste cel mult o zi ţi-l duc ~~după gard şi ţi-l omoară... îi iau pie~~lea. Dar văd că nici prea departe nu poţi ajunge cu el, dacă mai poate merge până'n sară, mare lucru! ~~Mai~~ bine-l duci departe, într'un câmp, să moară cel puţin învelit în pielea lui...

Dar, hotărît, calul nu mai putea merge mai departe! Abia merse, în trei picioare, pân'la uşa unui grajd lung.

— Are hârtii în regulă? întrebă maiorul-veterinar, unul scurt, mustăcios, îmbrăcat într'un halat alb. Dacă n'are hârtii în regulă, du-l după gard... trage-i o muche de hârleţ în cap... ce? marş! Nu cumva ai vrea să ţi-l bag în grajd... la căldurică şi la aşternut de paie? Păi, măi idiotule, eu ţin în grajd numai cai ofiţereşti... Ei drăcie! Marş, sub poalele maicii domnului! Ascultă, majur! se stropşi el spre un lungan spân. Nu mai primiţi cai! Aţi auzit? Nimeni nu mai primeşte niciun cal la infirmerie! Ce, vreţi să ne'nnăduşim în piei de cal? Sub poalele maicii domnului! Dacă vă prind, când mă'ntorc dela divizie, că aţi mai primit vr'un cal, vă trimit pe toţi sub poalele maicii domnului! Ai auzit, majur!

— Inţeles! răspunse lunganul făcând spre Cimpoeşu semn cu ochiul, în timp ce maiorul încăleca.

Ieşi în galop, se pierdu printre case.

— Eu, dom'majur, vă rog... începu Cimpoeşu.

— Că mă rogi, ştiu... răspunse majurul, înmuindu-şi glasul, dar măi, şi la dumnezeu ne rugăm... ne rugăm... da' tot îi aprindem şi câte-o lumânare... ai înţeles ce-ţi spun?

— Da, înţeles... vă dau solda... primiţi-l în grajd...

— Aista-i cuvânt bun! Cât ai? Să nu crezi, măi, că eu îs om lacom sau al dracului! Nu! spuse majurul mai departe, apucând banii din mâna lui Costan. Eu îs milos... mor de milă! Mă auzi? Mor! Du-l în grajd, între iepele de rechiziţie! Incotro ţi-i drumul?

— Mă întorc acasă... în ţară...

— Bun! Dacă-i mai aprinzi bunului dumnezeu vr'o lumănărică, îţi mai fac un bine! Peste două zile pleacă spre ţară un transport de piei, patruzeci de căruţe... Bun?

— Cum nu se mai poate... răspunse Cimpoeşu, dându-i leţcaia păstrată pentru cine ştie ce greutate.

Şi astfel rămase el acolo la infirmerie. Işi legă calul între stănoage, pe-un aşternut gros de paie, între cei din rechiziţie.

Erau cai mărunţi, dupuroşi, dela branduri şi mitraliere. Toţi întorceau boturi mici, slabe, de câte ori ordonanţele aduceau cailor ofiţereşti fân şi ovăs.

A... Caii aceia de trupă! Uneori rânchezau molcom, clătinau din boturi, deasupra ieslelor goale. Erau iepuşoare roşcate cu răni mari, în care se frământau viermii; unele aveau intrate în pântece bucăţi de schijă; coaste subţiri, rupte, ieşeau prin pielea plesnită. Caii aceştia trecuseră prin focul atacurilor. Ii bătuseră tunurile, brandurile, mitralierele. Şrapnelele se abătuseră asupra lor la lizierele din linia a doua de luptă. Privindu-i, oamenii bătrâni, mustăcioşi, spuneau încet:

— Bre, la cai, îi ca şi la oameni. Ce-i mârlan, de o parte, ce-i boieresc, de altă parte. Că se chiamă că să nu li se amestece păduchii...

Se uitau cum molfăesc caii ofiţereşti porţia de ovăs şi moşneguţii se sculau pe furiş, „făceau rost" de mâncare pentru bolnavii din rechiziţie şi trupă. Se'ntorceau cu snopi de ovăs, vechi, pe jumătate putrezi de ploi; aduceau păpuşoi hangani cu grăunte roşcat şi după ce-i desfăceau, dădeau cailor necăjiţi să le mănânce grăunţele din palmă...

— Na... mâncaţi şi voi, măi!

Şi căluţii rânchezau.

Cât de mare era prietenia dintre oamenii aceştia şi caii lor! Dormeau în aceleaşi paie.

Intr'o noapte, pământul prinse a se hurduca, s'auzea bubuitul tunurilor. Moşneguţii se jăluiau cailor:

— Au atacat ruşii... Dacă vine frontul... Puteţi fugi?

Pe deasupra infirmeriei vuiau aeroplanele. Bombele răzleţe cădeau pe-aproape şi pereţii grajdului se hâţânau. Atunci, unii cai scoteau un geamăt. Cei ofiţereşti, cu răni mai uşoa-

re, săreau, se frământau, călărindu-se între stănoagele joase. Se sculau ordonanțele și s'auzeau lovituri înfundate. Nechezuri sfâșietoare se 'ntretăiau în lumina săracă a grajdului. După aceea se făcea o tăcere mare, grea.

Intr'una din nopți, maiorul a fost chemat să vie în grabă. Două iepe se chinuiau să fete. Una în raionul „ofițereselor" — și alta în rândul „rechiziției". Cea din norod, cu picioarele de dinainte rănite greu, înfășurate în bandaje, mușca scândura ieslei, încrâncenându-se, încercând să se ridice sau să se culce pe cealaltă parte. Botul mânzului ieșise până pe ochi și se oprise așa. Trebuia mâna pricepută a veterinarului. Maiorul, după ce cercetă iapa ofițerească, porunci să i se aștearnă o pătură — ieși lăsând iapa din norod pe mâna majurului, spunând:

— Vezi de spurcăciunea asta...

— Nu așa... se supărară tăcuții milițieni. Noi știm ce-i sarcină, că am mai văzut. Avem acasă vite și cai.

Cimpoeșu adormi la o vreme, greu, pe așternutul de paie, ascultând geamătul iepei din norod. Milițienii au aprins felinare, unii s'au desbrăcat și s'au suflecat. Rareori, oftau:

— Hai... Cu doamne-ajută!

Boturi negre se ridicau ciulind urechile, spre locul unde luminau felinarele și se adunaseră atâția oameni. Din străfundul grajdului veneau nechezaturi de neliniște, încât glasuri mânioase suduiau:

— Hei... Măi! Stângeți felinarele... Pentru-o mâță de cal!...

Și oamenii somnoroși venéau cu mantalele între umeri să se uite râzând cum fată iapa din norod.

Mai apoi, mânzucul acesteia tremura de frig și oamenii îl înveliră cu mantalele.

Maiorul venea din ce în ce mai rar și mânios. Bătea caii și oamenii. Spuse despre un anumit cal că trebue să fie dus îndată, înapoi, în țară... „In țară..." oftau oamenii. Și se uitau la calul care se întorcea în țară.

— Oare noi, când?... se întrebau ei.

Și se sfătuiau:

— Dacă-i ordin să se libereze caii... Poate și noi... Cine știe?...

Și oftau, ascultând geamătul tunurilor. Câte-odată mitralierele băteau pe-aproape. Oamenii săreau din paie și ieșeau să pândească întunecimile unde se vedeau, asemeni unor cârduri de grauri, trasoarele; se încrucișau, jucau în cerul negru, trăgând traiectorii multicolore pe zidul sumbru al zărilor pline de hohotul măcelului.

— Vai de mama lui dumnezeu! se înfiorau milițienii. Se retrăgeau între cai și numai cei doi mânji — cel sur, mic cât cânele, al iepei din popor — și cel roșcat, sdravăn, al iepei ofițerești — jucau, sărind în lungul infirmeriei de cai.

Oamenii îi priveau răzând amar:

— Lupi... lupușori... lupi...

IV

Veni într'o noapte un armăsăraș roșu care trecuse în goană prin linia de foc, printre explozii și răcnete. Venea dintr'o spaimă și nu s'a oprit decât când s'a izbit cu pieptul de sârma ghimpată. Acum, tremura ca varga și se tot uita în urmă. Iși strânsese fuiorul roșcat al cozii între picioare și nu se da intrat în gura neagră a grajdului. Iși proptise în pământ picioarele de dinainte și sta așa încremenit.

Intrarea lui între caii bolnavi a schimbat toată fața lucrurilor. Nechezul lui tânăr, puternic, a cutremurat penumbra și cele câteva sute de boturi de toate culorile s'au îndreptat spre dânsul. Iepele ofițerești și-au cutremurat șoldurile și-l chemau printr'un rânchezat cald; ochii lor căpă-

taseră străluciri roşcate în umbră. Iepele dela branduri şi dela obuzierele de munte îşi ciuleau urechile şi întorceau spre el câte-un ochi mare, şters. Fluturau cozile o singură dată, greu, cu osteneală.

De atunci, în puterea nopţii s'aprindeau tot mai des felinarele în infirmerie, să ogoiască armăsarul roşu, care scăpa din funii; până'n ziua când a venit ordin de-a-dreptul dela comandamentul de divizie ca armăsarul să fie dus la postul de comandă. Iar infirmeria de cai a rămas iar întunecată, apăsătoare.

A doua zi în zori maiorul intră repede, trecu aproape în fugă în lungul grajdului şi, din mers, spunea oamenilor care abia se ţineau de dânsul:

— Lăsăm numai iapa dela divizia 2-a; cea de la 18 pifani, o dăm dracului! Rămân numai caii ofiţereşti! Inţeles? — Restul — harşti!

Şi-şi făcu semn asupra gâtului cu un cuţit nevăzut.

— Inţeles? întrebă înc'odată din prag; pieile — în căruţe... Ce staţi ca boii? Aşa-i ordinul! Ne retragem!

Şi pentrucă soldaţii îl priveau năuci, el scoase repede pistolul şi ochi drept în frunte un cal care-l privea.

— Inţeles! Aşa! râse el aspru, aiurit, în timp ce faţa i se strâmba de spaimă. Inţeles, sub poalele maicii domnului? Vreţi să ne prindă ruşii, dobitocilor? S'aude? Cât număr la 3, mâna pe arme! Ochiţi în frunte şi'n inimă! Ce-e-e? Care are ceva de spus?

— ...cu mânzii... dar cu mânzii? se cutremură un glas.

— Ii împuşcaţi pe toţi... împuşcaţi tot ce-i cal puturos... tot... tot... fără alegere! Fără, sub poalele maicii domnului! După aceea vă repeziţi cu cuţitele, îi jupuiţi pe toţi în cel mult un ceas... înţeles? Cu cine grăiesc eu? Apucaţi armele! Scoateţi caii ofiţereşti afară! Nu'nţelegeţi că au atacat ruşii? Au trecut Donul... ne înconjură... da! N'auziţi artileria? Executarea!

Şi pentrucă miliţienii şovăiau, el apucă o puşcă, trase, un cal întoarse spre el un bot speriat, frământă din picioare, se prăbuşi.

— Aşa! Care nu trage... sub poalele maicii domnului... trag eu în el, trag... sub poalele maicii domnului!

Şi-şi îndreptă puşca asupra soldaţilor buimăciţi de spaimă, în timp ce afară s'auzea explodând obuzele, totul se cutremura, s'apropiau motorizatele...

Puştile prinseră a bufni, caii se prăbuşeau, mânzucii s'ascundeau în umbra iepelor, numai cel fătat proaspăt alerga şi juca în lungul grajdului. Când îl păli glonţul, se culcă liniştit pe nişte paie, se strânse ghem.

Maiorul sta în prag, cu o mână în şold. Mai apoi, cuţitele şi custurile fulgerau în sus şi'n jos, pumnii apucau pieile de sub gâturi, trăgeau ţapăn — şi amarnic scâşneau caii încă vii! Când unii se ridicau pe picioarele de dinainte, miliţienii li se aburcau mai bine după gât, izbeau cu cuţitele drept în vârful capetelor, între urechi.

Cimpoeşu era acum departe şi-l urmăreau obuzele. Nu 'ntoarse capul decât când auzi o explozie asurzitoare şi văzu infirmeria de cai arzând. Maiorul veterinar trecu pe lângă el în goana calului, spre Asfinţit.

V

Dinspre depărtatele stepe ale Răsăritului mijea un cer roşu. Printre movilele de moloz, printre casele arse, nu se zărea ţipenie de om. Ici-colo, câni lihniţi mârâiau la gurile negre ale beciurilor, către alţi câni lihniţi care scormoneau cu nişte boturi lungite de foame, de-atâtea nopţi, aceleaşi gunoaie mirosind iute a cenuşă.

Intr'un zid afumat era o poartă neagră, linsă de foc. Din timp în timp poarta aceea se căsca, se arăta

afară capul în cască al unei santinele, uitându-se speriat în toate părţile.

— S'aude? întrebă un glas.

— Nimic... cred că nu mai vine şi azi Cânele Negru...

— Slavă domnului... de n'ar veni... m'am hrănit de când tot bat... bat cu parul...

— Eh, dom' sergent... de s'ar sfârşi... Cred că şi puşcăriaşii ar fi buni-bucuroşi de i-ar puşca mai repede... că...

Şi santinela nu-şi sfârşi cuvântul, răcni cât îl ţineau puterile:

— Gar-da... afa-ră... Vine...

Trăsura cu doi cai roibi se opri în poartă, garda se alinie cât ai întoarce palma, cornistul dădu un răsunet prelung peste pustietatea oraşului. Intre cele două curve adormite, una la dreapta, şi alta la stânga lui, colonelul Vartic privea încruntat în toate părţile. Se ridică, răcnind cu un glas răguşit de băutură:

— Atenţiune... mârlane... Zi-i onorul, cornist... că te bag în dumnezeii mâne-ta!

Vizitiul îl privi peste umăr, cu un ochi neguros, în timp ce colonelul se căsnea să-şi scoată picioarele de printre picioarele muierilor vrând să coboare. Una din curve deschise nişte ochi mari, negri, se uită aiurită la spăngile gărzii, la şirul de feţe pământii aliniate sub căşti, privi cerul de purpură; când văzu închisoarea neagră, mohorîtă ca un duşman, se ghemui lângă curva cealaltă, o cuprinse, îşi potrivi capul pe pieptul ei şi izbucni în plâns...

— „Fumei... inimă de ceară"... gândi santinela înlemnită, în timp ce Vartic abia despleticindu-şi picioarele, se apropie de cornist, bâiguind:

— Ţi-am spus... ţi-am dat ordin... mârlane... sună onorul... te împuşc pentru trădare de ţară... mă auzi, mârlane? Cine-i mai mare în ţara asta?

— D-voastră... răspunse într'un răcnet comandantul gărzii.

— Apoi... Dacă-i aşa... mârlani... dece nu strigaţi „trăiască regele?" Vă bag în gheena, păduchioşilor!

Goarna prinse să trilue imnul regal, miliţienii se descoperiră, Vartic se plecă, vrând să-şi rupă dela picioare o închipuită floare de romaniţă; înciudat că n'o poate apuca, pentrucă floarea îi tot fugea din cale, se îndreptă, îşi duse la nări când o mână, când alta şi uşa grea de fer scârţâi prelung.

— A-a-a... hohoti el, auzind scrâşnetul balamalelor. Muieri... ia'n veniţi jos din trăsură... aşa... să vedeţi cum trimit eu veşti pe lumea cealaltă... Nu vreţi să vă treziţi? N'aveţi pe nimeni pe ceea lume? Coborîţi mai repede... pleacă poşta!

Dar muierile adormiseră adânc, la fel vizitiul îşi scăpase capul în piept.

— Uite... bestia... doarme... bestiile... dorm! Drepţi... muierilor! Pleacă poşta.

Mai apoi femeile i se înşfăcară una de-un braţ, alta de celălalt, Vartic se clătina când într'o parte, când în alta, mai mult târîndu-le.

Gura temniţei arăta ca o uriaşă gură de monstru. Treptele strâmte, sdrobite, pline de umezeală, arătau ca o gâtiţă răsucindu-se şi coborînd într'un stomac fără fund, plin de nişte hoituri sgârcite, strânse unul lângă altul. Abia se zăreau câteva tălpi negre, nişte feţe alburii se uitau înlemnite la cerul turbure din deschizătura uşii. Intre stârvuri, un bărbat cu o barbă albă sta în genunchi şi bolborosea ceva rar. Când comandantul gărzii coborî treptele, haita de oameni se mişcă, trupurile se răsuciră într'o parte şi'n alta, furişându-se tot mai către întunericul temniţei, numai cel cu barba albă bolborosea, stând în genunchi, la locul lui.

— Drepţi... afară fuga marş! ţipă sergentul şi din fundul temniţei s'auziră nişte frânturi de blesteme. Osândiţii la moarte! N'auziţi? Să iasă afară osândiţii la moarte! S'aude?

Cel cu barbă albă se ridică repede, apucă mâna sergentului — şi după ce-şi apăsă buzele pe ea, porni a urca treptele aproape în fugă. Apoi, unul după altul, treisprezece oameni urcau ţinându-se unul de altul; sergentul,

tot ştergându-şi ochii cu mâneca mantalei, se tânguia:

— Vai... doamne... of, vai... doamne...

Vartic, întipărit cu uniforma lui neagră pe pâlcul de cer, arăta ca o fiară neagră a văzduhului. Osândiţii i se opriră în faţă, cel cu barba albă i se prăbuşi la picioare, zări pulpele albe ale femeilor, rânji într'un unghi al gurii, arătându-şi colţul sfărâmat al unui dinte.

— Au venit toţi? întrebă Vartic cu un glas blând, cald, încărcat de milă. Săracii de voi! Ce să vă fac eu, măi fraţilor? Hai, ce să vă fac?

Işi duse arătătorul la buze, ochii i se măriră, luminaţi într'un semn de taină:

— Psst... Tăcere... tăceţi... pst... am să vă duc eu într'un loc... se deschide o portiţă... bine? Care smiorcăe? Am spus: tăcere... să nu s'audă... să n'audă nimeni... Aceste două mironosiţe s'au rugat pentru voi... pricepeţi? Au căzut în genunchi... s'au rugat... care vorbeşte acolo? Vreţi să s'audă?

— Tăcere... făcu o escortă care se uita în gura colonelului cu ochii scăldaţi în lacrimi, cu toată faţa scăldată'n lacrimi.

Dar unul dintre osândiţi, înfăşurat într'o manta de ofiţer, fusese oprit la jumătatea treptelor. Un om mărunt, pe trup numai cu nişte sdrenţe, i se înşfăcase desnădăjduit de poala mantalei, spunându-i repede:

— Măi frate... omule... lasă-mi mantaua... De şase luni îmi clănţănesc dinţii de frig... fie-ţi milă... Nu? Nu vrei? Atunci am să te desbrac cu sila... dacă aşa nu merge... câne...

Dintr'un salt se repezi spre pieptul celui în manta, mânile îi umblau repede, deschiind şi rupând nasturii care săreau pe trepte în jos, sclipind.

Alţi osândiţi se arătară, se retraseră înapoi în umbră, speriaţi de şpanga sergentului.

— Dece sunteţi câni, măi oameni? se tângui acesta. Dă-i mantaua... ce-ţi mai trebue? Peste cinci minute eşti sub o manta de ţernă... una care te ţine o mie de ani...

Omul se strânse mai bine în manta, îi ridică gulerul, urcând mai departe; cu cât se arăta la lumina de-afară, i se vedea obrazul tânăr, alb, prelungit de chin. Ii tremurau mânile. Cel mărunt rămase la mijlocul treptelor, scâncind:

— ...de şase luni... îngheţ... îmi clănţănesc dinţii... şi are să-l îngroape cu manta cu tot... dumnezeu mă ştie...

Prinse a coborî, în vreme ce afară glasul lui Vartic s'auzea tot mai plin de taină:

— ...nu-i aşa că aveţi prunci... oare ce vor fi făcând pruncii voştri? Stau la porţi, la crucile drumurilor... apucă străinii de mânecă... îi întreabă... străinii sughiţă de plâns... Nu? Să nu credeţi că eu n'am inimă! Am, pot să dau şi la câni! Măi! Eu vă deschid o portiţă... gata! Sergent, gata-s cele pentru drum?

— Gata! răspunse un sergent sprâncenat care sta cu mânecile suflecate în faţa unei portiţe.

— Dacă-i gata, să le dăm foi de drum...

— Vai... doamne... gemu un osândit.

— Aşa... Mironosiţelor, hai... să-i vedem cum pleacă pe ceea lume...

— Unde mă aflu? întrebă curva cealaltă ca trezită dintr'un vis rău; Vartic grăia înainte, faţa i se făcea din ce în ce mai bună, glasul din ce în ce mai blând:

— ...aţi dezertat... ei şi? Câţi nu dezertează? Aveţi case... prunci... v'a fost dor... nu? Şi pentru asta să vă condamne la moarte? Ia'n uitaţi-vă drept în ochii mei şi mărturisiţi...

Privi cu ochii lui nespus de buni obrajii aceia mucezi; văzu ochi stinşi ca nişte cărbuni stinşi: văzu ochi măriţi arzând într'o flacără plină de spaimă. „Incă nu i-am desmorţit... gândi el cu ciudă şi-şi îmblânzi iar glasul, grăind mai departe:

— ...şi-apoi viaţa... pământul acesta plin de flori... viaţa... nici viermele nu vrea s'o părăsească. Il calci cu potcoava, îl sdrobeşti pe jumătate, îşi trage după el partea strivită, se svârcoleşte.... lumina soarelui îl vindecă...

rămâne din el numai un ciot, se târăşte aşa... stă aşa la lumina soarelui... ia'n uitaţi-vă...

Ochii osândiţilor abia mişcă spre braţul lui care arăta răsăritul. Cerul avea nişte pete de sânge închegat, abia învăluind lucrurile. Santinela de pe zid sta pierdută în amorţeala zorilor cu o faţă mai stinsă ca a osândiţilor. Umerii i se sguduiau, părea că râde sau plânge, mocnit, de chinul soarelui care se muncea de mai bine de-un ceas să iasă de după munţii neguroşi ai depărtărilor.

— ...nu vă pare rău de viaţă... după cer? întrebă Vartic cu un glas îngroşat deodată. Acum, pruncii voştri plâng... vă aşteaptă la porţi, în crucea drumurilor...

Şi cum osânditul cu barba albă gemu, toţi ceilalţi gemură, în cărbunii ochilor le tresăriră nişte scântei, unul rosti:

— Doamne... iată... are să răsară soarele...

— Aşa... făcu Vartic şi-şi trecu repede pe la nas închipuita floare de romaniţă. Aflaţi... are să se deschidă o portiţă... voi aţi auzit de luntraşul Caron? Care-a auzit? Are să vă treacă peste o apă... cum dracul îi spune? Apa... apa... care ştie cum îi spune?

Se uita la cel în manta de ofiţer:

— Locotenent... îţi aduci aminte... din istoria antică... Nu ştii? Bine!

— Se face ziuă... bolborosi comandantul gărzii.

— Se face ziuă? Bine! Acum plecaţi... Dar, măi fraţilor, am la voi o rugăminte, o mare rugăminte... De bună samă, n'aveţi de unde şti că acolo unde vă duceţi voi acum, eu am nişte neamuri... mama... tata... şi părinţii părinţilor mei tot acolo sunt. Nu ştiu dece, când au plecat au plecat într'un cortej destul de ciudat... Tata, ~~mi-l aduc aminte, sta pe-o podişcă~~ neagră, într'un fel de cutie acoperită în argint... L-am petrecut toţi ai casei, ~~ardeau~~ lumânările, cădelniţau popii... In urma lui, după vreo şase luni, s'a dus mama... Am o rugăminte... o mare rugăminte: să le duceţi dela mine un semn... Bine?

Ochii îi căpătară un joc roşu, sprânceana îi fugi foarte sus, prinse a râde, râse prelung, clătinându-se:

— Drum bun... salutări lui Caron...

Sergentul sprâncenat izbi portiţa de zid, escortele apucară osândiţii în patul armelor, bucşindu-i către ograda pătrată unde, chiar din portiţă se întindeau două rânduri de jandarmi cu pari.

S'auziră gemete, unul răcni, parii prinseră a jăpăi; unii alergau cuprinşi doi câte doi, până la capătul ulicioarei, se prăbuşeau aşa cuprinşi, parii izbeau înainte, cu un fel de straşnică sete, încât, în câteva minute, toţi puşcăriaşii aceia se aflau prăbuşiţi unii peste alţii, amestecându-şi sângele şi horcăiturile... Cel cu barba albă se muncea să-şi întoarcă faţa la cerul îndulcit deodată ca floarea dulce a liliacului.

— Aşa... priviţi... sgâiţi-vă bine ochii... se strâmbă Vartic la cele două femei ţinându-le cu sila în portiţă.

Cea cu ochii negri, degeaba îşi tot apăsa pântecul cu pumni ei mici, albi, de copil; cealaltă plângea cu nişte ochi calzi de violete, îşi sfâşia bluza, amândoi sânii îi ţâşniră afară, ca doi hulubi; îşi sgâria pieptul, prinse să ţipe cât o ţinea puterile:

— Lasă-mă... lasă-mă!

Căzu în leşin; cealaltă, după ce-l stupi pe Vartic drept în mustaţa neagră, o rupse la fugă.

— Aşa... strigă Vartic, după ce-şi şterse de pe mustaţă stupitul curvei.

Se întoarse spre comandantul gărzii, făcu asupra osândiţilor un semn:

— Tot acum... împuşcaţi-i...

Se răsuci într'un picior, mirosi iar o nevăzută floare de romaniţă, pornind aproape în fugă spre trăsură — şi'n urma lui puştile bufneau, răpăia lung o puşcă-mitralieră.

— Fumeie... inimă de ceară... spuse tare santinela din poartă, uitându-se cum doi soldaţi duc femeia leşinată în corpul de gardă.

Trăsura se hâţâna rău pe caldarâmul sdrobit de roţile tunurilor, de roţile atâtor motorizate câte trecuseră în fugă. O cruntă durere aproape că-i crăpa capul. I se perindau prin faţa ochilor crâmpeie stranii, învăluite toate în fumul vânăt al alcoolului. Pipăise mai ieri, cu mâna lui, un săpun făcut din grăsime omenească, la oribilele crematorii din Auschwitz.

Tocmai se afla pe verandă, la masă, într'un cerc de musafiri veniţi cu femeile şi cu copiii. Căpătase săpunul acela dela un ofiţer german şi cât a râs Vartic când, preumblând săpunul pe la nasul unei doamne însărcinate, aceasta era să-şi verse şi sufletul... Mai apoi îşi aminti de-o întâmplare şi prinse a istorisi potrivindu-şi şervetul la gât. Arătă cum după cotropirea unui oraş, populaţia civilă fusese toată dată glonţului. Uliţele erau pline de hoituri, ieşeau atâţia viermi din ruptura trupurilor, încât îi puteai lua cu pumnii. Intr'o zi, când divizia porni mai departe, i-a fost adusă o femeie cu pântecul la grumaz, suptă de foame, aproape înnebunită de spaimă, găsită într'o fântână seacă. Se acoperise cu o creangă de vişin; stătea aşa, înfiptă în mâl până la brâu. O descoperise acolo un soldat. Privind în fântână, acesta zări în fund o mână scheletică mişcându-şi degetele. Mai apoi creanga se dădu la o parte şi se văzu un cap cu ochi prăbuşiţi. A fost greu pân'au scos-o deacolo... nu se da ieşită...

— Mârlanii... mă'nţelegeţi doamnelor... o scoteau din milă, porcii! Au tras-o cu nişte funii, mă'nţelegeţi... şi-au aşezat-o la umbra unui salcâm... picioarele i se subţiaseră, i le supsese mâlul, erau vinete, căpătaseră culoarea mâlului...

— Vă rog... încetaţi, domnule colonel... îi rugă doamna însărcinată.

— ...şi continuă Vartic, prefăcându-se că n'o aude, când au pus-o în picioare, să mi-o aducă, nu mai putea merge, picioarele îi secaseră... îi secase tot trupul, afară de pântece... parcă avea sub piele un bostan...

Se opri, îşi întinse braţul spre scaunul vecin, mângâind uşor, blând, buclele unui băieţaş care-l ascultă hipnotizat.

— N'am mai avut vreme de judecată... fleacuri! Am făcut semn mârlanilor s'o ucidă... de unde? Au căzut în genunchi, se sclifoseau să-i iert de ordinul acesta... Am tras stiletul... dintr'o smucitură — gata! Am luat-o de sub pântec în sus...

— ...şi copilul? întrebă băieţaşul, doar avea un copil în pântec...

— Copilul, măi ţâcă?

Şi Vartic luă băieţaşul pe genunchi, mângâindu-l de-a-binelea:

— ...Copilul... era un hoit... murise... ar fi ieşit din el săpun de cel rău, ca cel ieşit din hoitul vitelor, cum îl fac mârlanii... Neamţul care mi-a dat săpunul dela Auschwitz, susţinea că din copii iese un săpun alb care miroase a sulfină...

— Lasă-mă... se smuci deodată băieţaşul, alunecându-i de pe genunchi, furişându-se într'un colţ unde se ascunse după o manta de ploaie.

— Te-ai speriat? râse Vartic. Aşa nepoţei am eu? Ei-i-i!

Şi fără a se mai uita la ţânc, sorbi din pahar, istorisind altă întâmplare:

— Vă spun drept, cu mâna pe conştiinţa mea de om, nu mi-a fost niciodată milă! Nu! Mila îi ca o femeie sărmană, îmbrăcată rău, pute... Vine când ţi-i lumea mai dragă... bate cu băţul în uşă... se milogeşte... Cânii o muşcă de picioare... îi rup poalele, ea stă, se roagă! Nu! Muierea asta, mila, trebue căsăpită de pe pământ... Omul trebue să aibă călcâi de fer... când calcă, să s'audă gemete... Pe mine, războiul m'a călit... he-hei!

Eram într'o inspecţie prin Transnistria, ajung de-odată la un lagăr de jidovi... era un sat de bordeie... chem santinela, pe dracu! Intru'n corpul de gardă — nimic! Unde să fie oamenii? Deodată, calc pe ceva, un câne mârâe — ce era? Javra rodea un picior

de om... îl rosese din șold pân'la moletieră... nu putea roade mai departe, îl încurca moletiera... Trec mai departe, se afla un fel de hambar... Doamne! atâția șobolani n'am văzut de când sunt, pe conștiința mea de om! Cum am intrat, am stat în prag, mi-am dus romanița la nas, nu mai puteam de scârbă! Cam zece șobolani rodeau capul unui jidov. M'am apropiat — ei nu se dau duși, rod mai departe, unul își făcuse gaură în gâtul mortului... Era un om voinic. Lângă el am găsit o scoarță de lemn, o scândurică pe care era scris cu sânge: *„Mă cheamă Pachter Manfred"*... Am svârlit scândura... am ieșit... Așa! Bine le-au făcut, să-i roadă șobolanii! Căci, să nu ne înșelăm, mai avem de curățit! Abia atunci poporul român va trăi bine, la largul lui, când n'om mai avea printre noi străini! Suntem pe Don!... pe Volga... la Stalingrad! Ați auzit discursul Führerului? *„Stăm hotărîți pe Volga!"* Ostașii noștri privesc Uralul, Caspica... Incă un asalt, intrăm în pământul Asiei... Incă un asalt, axa Roma-Berlin-Tokio stăpânește Europa, Asia... Africa...

— Oare nu cumva mergem într'o capcană, domnule colonel?

Cel care pusese întrebarea era un domn cărunt, slăbuț, inginer la fabrica de tutun. Circulă niște hârtii suspecte, lansate de ruși din avioane... spun că vine iarna... iarna Uralilor... și mereu îl dau pildă pe Napoleon...

— Basme ! se răsti Vartic, svârlindu-și sprânceana foarte sus. Nu uita, Napoleon n'a avut motorizatele lui Hitler... motorizatele... care când pornesc la asalt, scârțâie pământul dela Leningrad până la Marea Neagră...

— ... dar vine iarna... gerul... viscolele... mai pot merge motorizatele ?

— Fleacuri ! Iernăm la Stalingrad! Cum mijește de primăvară, pornim... dăm bolșevicului ultimul pumn în inimă... pumn de fer cum numai neamțul știe da !

— Mde... făcu inginerul și tăcu, în timp ce Vartic prinse a se gândi fără voia lui la un lucru grozav, la eventualitatea unei prăbușiri a frontului...

După căderea frontului german dela Moscova, tot mai mult se întețeau svonurile, niște svonuri suspecte... neîncrederea în invincibila armată a lui Hitler prinse a roade cugetele... Se șoptea despre gerul năpraznic al Siberiei... motorizate înțepenite... convoiuri de fugari mâncate de corbi în pustietatea albă a Rusiei... Divizii de români se târîseră până la Volga cu căruțele lor de șătrari... cu căluții lor dupuroși, roși de hamuri, în lungul și latul meridianelor. Veneau scrisori vorbind despre grozăvii... despre purtarea de porci a nemților față de români... Căci aceștia erau mânați unde duduia focul mai greu, nemții veneau și luau în samă orașele cu bogățiile... Așa umblau svonurile; gările și toate crucile căilor erau lipite cu afișe arătând un ostaș cu degetul dus la buze în semn de taină: *„Române, ascultă, dușmanul stă la pândă"*. Dar cine erau acei dușmani ? Adevărații patrioți care vedeau bine înaintea ochilor, vedeau că frontul e mereu spart și cârpit cu ață albă. Hitler, Goering, răcneau tot mai mânioși la microfoane și'n volbura balei se vedea începutul de neputință al bestiei.

Și astfel, dela pârlitul om de pe stradă, începutul de spaimă urcă tot mai sus, până la colonei, până la generali. Vartic căzu într'o sete de vin, într'un paroxism al simțurilor, urca și urla pe niște coline ale demenței. Zilnic da sentințe de moarte, temnițele abia cuprindeau osândiții.

Dar, după discursul Führerului, încrederea îi veni la loc, mai puternică. „Stăm hotărîți pe Volga !" era lozinca tuturor ucigașilor ; în ciocnetul halbelor și-al paharelor, bețivanii desmățului antonescian urlau :

— Stăm hotărîți pe Volga!"...

Increderea lui Vartic se putea asemăna cu o bârnă de stejar, dar sub care, în adâncul somnului, lătra cățelul pământului. Când auzea acel lătrat, bătea crâșmele, se'nconjura de curve, își bora inima asupra nenoro-

ciţilor osândiţi la moarte. Purta săpunul dela Auschwitz ca pe-un talisman, săpunul acela îi ţinea dreaptă bârna putredă a încrederii în sine. „Dacă germanii au făcut săpun din oameni, faptele mele sunt simple pişcături de pureci"... Şi răspândea spaimă şi jale în lungul şi'n latul acelui pământ ars de branduri, sfârtecat de tunuri, cu grâele putrede, presărat în lungul şi'n latul lui de cimitirele infanteriştilor, tunarilor, vânătorilor.

VII

Nu-şi putea da sama dacă afară-i ziuă sau noapte, sta în capul oaselor de mai bine de-un ceas, urmărindu-şi cu ochii deschişi, visurile urîte. Al dracului de crunt îl durea capul, totul puţea a băutură amară ca veninul. Da, de bună samă, târguşorul acela era Herţa, zărea întipărită în focul răsăritului, după nişte arbori, umbra unei biserici ; în faţa zidului stau grămezi de oameni, mitralierele răpăe, nişte osândiţi răcnesc, sar dela pământ, cearcă să sară gardul, mitralierele îi sfârtecă, braţe se rup din umăr, capete se desprind din umeri, cad în şanţ de-a-dura... şi iată, o femeie îşi pune pruncul în dreptul inimii, pavăză împotriva gloanţelor. Apoi, linişte, numai o mână albă abia-abia mai mişcă... Un mitralior plânge, cere benzi ; dece dracu cere benzi ? ¦ L-a înnebunit beţia focului sau de spaima atâtor morţi ? Vartic se aude pe el însuşi poruncind : „Duceţi-l după casă... împuşcaţi-l ! — mitraliorul râde, arată nişte corbi : „Uitaţi-vă... corbii au să vă urmărească... oricât îţi trăi..." Şi corbii aşezaţi pe gard, deasupra stârvurilor, parcă au pe capete nişte chipie negre pe care şi le trag tot mai pe ochi în faţa puhoiului de lumină roşă a zorilor. Legenda corbilor sau cocorilor... unde dracu a mai auzit Vartic ? A... să vie Cătălin, locotenentul Cătălin care stă'n drum şi se sfădeşte cu un majur despre nişte hârleţe, căci în mama dracului! cum să'ngroape atâţia morţi ~~cu lopeţi Lineman ? Dar de unde să~~ vie Cătălin ? Vartic ştie bine de unde să-l cheme...

Intr'o stepă arsă, stă un arbore cu toate crăcile rupte de gloanţe, încât arată ca un schelet negru prefăcut în piatră în nesfârşirea amurgului şi-a câmpiei. Deodată, iată-l pe Cătălin ! Il aduc trei soldaţi ; el stă cu capul în pământ, cămaşa ruptă arată un piept alb... tot îi alb, locotenentul Cătălin... Obrazul supt îl arată şi mai tânăr, pare un copil chinuit.

Un soldat îl leagă cu o funie, de arbore ; după aceea îi leagă ochii cu o băsmăluţă cusută în nişte flori roşii... soldaţii se trag înapoi cinci paşi... bufnesc puştile, Cătălin se frânge deodată dela jumătate, rămâne aşa, parcă privind cu groază în groapa dela picioare... un soldat îl desleagă, dar nu-l lasă să se prăbuşească în groapă, că-i aşa de tânăr, şi-a fost un ofiţer aşa de bun ! Ci îl apucă de umeri. Cătălin parcă îşi mişcă braţele moarte, şi le pune pe umerii soldatului, să-l cuprindă ca un om rănit de moarte sau ca unul peste măsură de chinuit.

— Ia'n hai, fraţilor ! spune soldatul, dar ceilalţi plâng şi sudue, sudue şi plâng... dracu ştie !

Intr'un târziu îl aşează tustrei îngroapa aşternută cu nişte smocuri de fân. Ii presară şi deasupra fân, un trifoieş gras, înfrunzit şi înverzit, cine ştie din sângele cui. Când părăsesc mormântul, tustrei îşi răsucesc câte-o ţigară groasă cât fluierul, dintr'o hârtie mârşavă. Trag din ele din răsputere, şi oare li s'au înnegurat aşa ochii de fumul acru sau de cine ştie ce negură a sufletelor ? Aduşi de spate, calcă unul după altul şi-i chi~~nueşte sufletul că l-au îngropat pe~~ bietul locotenentul Cătălin cu ochii deschişi. Deobicei, când ochii morţilor nu se închid, se pune pe ei câte-un ban, asta şi-au adus-o aminte soldaţii prea târziu, după ce trăseseră peste

mort un mindir galben de ţernă... Inainte de a coti către sat, să raporteze lui Vartic, se uită înapoi peste umăr şi arborele negru pare un ciudat mucenic al pustiei, adus de spate, închinându-se în faţa măreţiei fără de moarte a zorilor.

— „... Doi corbi, sau doi cocori"... întreabă mai departe Vartic. Iţi aduci aminte, locotenente, din istoria antică.

Acolo, la arborele singuratic, parcă s'a mişcat iarba, parcă pământul s'a răsucit. Cătălin, în uniformă nouă de jandarm sta sprijinit de tulpină, gândeşte adânc să-şi aducă aminte... „Da, da... doi corbi sau doi cocori... Era un poet vechi, unul Ybicus, ucis de hoţi... Dar dece, domnule colonel?" Vartic se răsuci în pat şi abia atunci auzi afară viforul. Dracu ştie, pesemne că lăsase un geam deschis, că perdeaua aceea se tot clătina trasă afară, asvârlită iar înăuntru de răsufletul îngheţat al întunericului. Uneori, perdeaua flutura tare, parcă vuia. După aceea se linişti în colţul ei; părea o fiinţă albă, sgribulită în căscătura geamului, înfricoşată de iarna deslănţuită deodată din tuspatru zările depărtărilor. Şi degeaba cerca Vartic să se trezească de-a-binelea. Cătălin parcă-i sta deasupra capului, istorisindu-i:

— „...şi nimeni din cetate n'a aflat taina morţii lui Ybicus, vreme de ani... Odată, la un circ, domnule colonel, s'au arătat în slava cerului doi corbi sau doi cocori... „Martorii lui Ybicus!" au strigat două glasuri..." E vorba, domnule colonel, de conştiinţa fără de moarte... ne închidem conştiinţa după nişte uşi negre... o dosim după nişte uşi negre... ea învie deodată, se trezeşte din scrum ca para focului... După ea vin faptele noastre rele, crimele, păcatele săvârşite — uşile negre ard... ochii morţilor cer socoteală".

— Aşa? Da? Cer socoteală? Marş! Marş! Marş! Pentruce să-mi ceară mie socoteală? Nu trebuia curăţat pământul românesc de jidovi? Nu?

Umbra lui Cătălin îl privi cu dojană, din ochii lui mari, albaştri, picurau lacrimi:

— ...dar, domnule colonel, eu nu sunt jidov...

— ...dar noi, îl întrebară soldaţii ucişi la Noua-Suliţă, noi suntem ţărani... bieţi opincari...

„Crunt... m'am îmbătat crunt!..." îşi spuse Vartic şi sări din pat, se clătină mult în mijlocul încăperii. Apucă o cismă, o svârli în uşă, chemând ordonanţa:

— Boule... unde mama dracului eşti, boule? Cât e ceasul?

Uşa se deschise repede, un omuleţ înlemni în prag, tânguindu-se:

— A venit iarna... o iarnă amară... Ai mei n'au acasă lemne, n'au făină... nimic n'au... să trăiţi, domnule colonel!

— Te-am întrebat cât îi ceasul, idiotule! Dece nu m'ai trezit mai repede?

Un ofiţer lung svârli ordonanţa la o parte, îşi bătu călcâiele în faţa colonelului:

— Veşti rele... spuse el cu un glas uscat. Domnule colonel, ruşii au atacat pe Don... au spart frontul... armata a IV-a e învăluită... regimentele se predau... Am primit ordin... în două ceasuri să fim la treizeci de kilometri înapoi...

Tăcu, speriat de ochii de ghiaţă ai colonelului. Tuşi, prinse să grăiască mai departe privind perdeaua care prinsese iar să fluture:

— ... ordin general... către toate unităţile din spatele frontului... în două ceasuri, să fim înapoi la 30 de kilometri. Domnule colonel, maşinile sunt gata...

Işi pocni călcâiele, ieşi într'un stânga'mprejur ţapăn, perdeaua flutura, flutura din ce în ce mai repede, viforul răcnea pe uliţe, cutremura tablele arse ale acoperişurilor, motoare de camioane duduiau.

— Mai repede... mai repede... ţipau glasuri răstite.

In tindă, ordonanţa lui Vartic se tânguia:

— A venit o iarnă... o iarnă amară...

Telefonul sbârnâia prelung, din post în post, glasul telefonistului era gâtuit de spaimă :

— Atenţiune... Atenţiune... Atenţiune... atacă ruşii... atacă... batalionul întâi s'a predat! Atenţiune... atenţiune, s'a predat batalionul întâi ! Au svârlit armele... s'au predat ! Atenţiune... atenţiune... comandantul şi-a tras un glonţ în cap... da... atenţiune ! Acum se predă batalionul doi ! Da, companie cu companie svârl armele ! Atenţiune... s'a împuşcat comandantul batalionului trei... da... da ! şi-a pus buza armei la inimă, s'a apăsat cu pieptul în ea, s'a aplecat... a tras... da... da ! Soldaţii dela a patra mitraliere l-au luat pe căpitanul Ilie între baionete, s'au dus împreună... s'au predat cu tot cu el.... Dece mama dracului chiue aşa soldaţii, ca la nunta mâne-sa, cumătria mamei lor ! n'aud nimic !... nimic ! Allo, regimentul ! să mai stau la postul telefonic ? Allo, allo ! Să mai stau ? Mă prind ruşii aici, da ! Ordonaţi să stau pân'la sacrificiu ? Am înţeles, da ! Stau ! atenţiune, vin tancurile ! Cu ce să le stau în cale, cu receptorul ? să le vânez cu sârma de telefon ? Dece nu se pun în bătaie boforsurile şi anticarele ? Unde-i dom'colonel, să-i raportez...

— Dom'colonel, măi leat, a şters-o, cred că-i la douăzeci de kilometri...

Astfel îi răspunse cineva dela postul de comandă al regimentului şi telefonistul sudui :

— ... boforsul mâne-sa şi-al lui tat-su de război ! Dac'a şters-o dom' colonel, noi ce facem ? Allo, regimentul ! ...cine-a pomenit despre sacrificiu ? Allo, allo, allo !

Nimeni nu-i mai răspunse, el suna într'una, raportând iar, din post în post :

— Atenţiune ! Atenţiune ! Atenţiune ! S'a predat batalionul întâi... Aproape tot regimentul a svârlit armele...

In adăpost, locotenentul Vieru sta cu receptorul la ureche. Auzea afară strigătele soldaţilor, forfotul motorizatelor sovietice, obuzele ţiuiau, explodau sguduind bârnele adăpostului. Ţăcăneau mitralierele avioanelor de vânătoare.

Un glas răstit întrebă în căscătura uşii :

— Aici nu-i nimeni ? Care-i aici ? Ieşi repede şi predă-te ruşilor, altfel...

Zări casca unui soldat dela întâia, se strânse ghem după nişte foi de cort şi telefonul ţârâia, ţârâia într'una, cu întreruperi scurte, ca un greier de fier.

— Dar unde-i locotenentul Vieru ? întrebă iar soldatul din uşă. Trebue să-l prindem... dacă nu ridică mânile, tragem, îl împuşcăm, sângele mâne-sa de ţopârlan, să-i arătăm noi lui cum se poartă cu gradele inferioare... Ce ? fiecare pe socoteala lui ? Nu, măi ! Treceţi sub comanda mea, eu vă predau în bună regulă ! S'aude ? Vă ţineţi de mine ! Să se ştie că-mi spune sergent Onisia ! Dece dracu sună atâta telefonul din adăpost ? Ia'n intră unul...

— La dracu, dom'sergent Onisia! Dacă sună atâta, însamnă că nu-i nimeni înăuntru, locotenentul a şters-o!

— Norocul lui deocamdată ! Hai, jos armele ! Ce mai ţineţi în mână parii ceia ? Prin flanc câte unul, înainte marş spre Don !

S'auziră bufniturile armelor aruncate, apoi paşii soldaţilor depărtându-se. Vieru tremura ca varga, dinţii îi clănţăneau, voia să se smulgă din loc, dar spaima îi înlemnise toate mădularele. Se smuci, scoase capul afară, văzu cum se tot şterg spre Răsărit umbrele fumurii ale soldaţilor. La spatele lui, spre Vest, se înfiemeiase o centură de forfote, bubuiau tunurile, automatele ţăcăneau neîntrerupt, ca o altă centură, de gloanţe. Se simţi prins în capcană, prins fără nicio putinţă de scăpare. Dar, poate, totuşi... Trebuia să fugă cât mai repede spre Vest, şi, poate, la adăpostul întunericului se va putea strecura prin linii... Ştia bine că plutonul lui Măgură nu se predase, pornise acum

un ceas, în frunte cu comandantul, înapoi. De nu s'ar întâlni cu soldaţi din compania lui! Sări afară, porni tot într'o fugă şi înserarea se înnegrea, văzduhul se lăsase, turbure, pe câmpiile sure ale zăpezilor.

„Bine că s'a întâmplat mai repede... bine... bine! îşi spunea Măgură, stând spate 'n spate cu artileristul, pe chesonul în fugă. Acum vor vedea ei, nemţii... ah, doamne! De când aştept eu ziua asta!" Voia s'ajungă cât mai curând în ţară, să vadă cum se strâmbă de spaimă boturile care urlau domnia pe-o mie de ani a fascismului.

Şi-l închipui pe domnul Andriuţă făcând spume la gură, spunând:

— Eu? eu am ştiut că aşa are să iasă treaba pân'la urmă! Vinovat? Ferească dumnezeu! Eu am scris ce am scris, pentrucă aşa era culoarea vremii... Dacă-i vorba să vie bolşevicii, să vie, îmi pun pana în slujba lor... Astfel se păstrează permanenţa patriei!

Şi Măgură îşi închipui mai departe cum la ceasul acela telefoanele sbârnâe în lungul şi'n latul ţării speriate de vestea prăbuşirii Donului. Aparatele de radio vesteau fuga; şi cei ce răsuceau butonul şi ascultau Moscova auzeau ca un *memento mori* un glas sacadându-şi cuvintele:

— Boieri din România! Fascişti din România, venim!

Tunarul mormăia poate un cântec, poate grăia cu caii, cine ştie?... Vedea în faţă cum cerul se înroşeşte, auzea forfotele, mâna mai repede şi caii sforăiau cu gâturile întinse.

Umbrele răzleţe se fereau la o parte, cârduri mari de umbre săreau în şanţuri, ferindu-se. Nu încetini mersul când dintre nişte soldaţi se desprinse careva, svârlindu-se în spatele lui, pe cheson, lângă Măgură.

— Cine sunteţi? Cine? întrebă cel urcat din fugă, şi Măgură, care era gata să se strângă mai bine, să-i facă loc, nu-i răspunse ci isbucni într'un râs sec.

— Dece râzi? Lumea se prăbuşeşte... tu râzi, în cumătria mâne-ta! Dece? ascultă... ţie nu ţi-i frică? Deacum lumea intră în domnia bolşevicilor... eh! Nu ţi-i frică? Poate râzi din pricină că tremur aşa? Care suflet de român nu tremură? Care conştiinţă de român nu tremură? Care?

— Care? Nu tremură conştiinţele curate! conştiinţele curate nu tremură... n'au dece să tremure!

Şi Măgură adause:

— Ţi-aduci aminte? Era într'o noapte, în Ucraina...

— Ce? Cine eşti?

— ...când am intrat eu, porunceai lui Duma să lege fata cu picioarele la grindă! Şi dacă vrei să-ţi aminteşti, la Herţa şi la Noua Suliţă aveai un cuţit cu mâner de os... da?

— Sublocotenent... sublocotenent Măgură...

— Da, locotenent... locotenent Vieru! Acum ce faci? Te-au înconjurat... n'ai să scapi! Vezi, dacă nu ţi-ai păstrat conştiinţa curată... Dar n'ai grijă, nu tremura... locotenent... locotenent Vieru! Oameni ca d-ta izbutesc să se strecoare... da! De bună samă, ai să cazi în genunchi, în faţa oricui... ai să juri că tot ce ai făcut a fost din ordin...

„Cum dracu de-am nimerit tocmai lângă Măgură... care ştie atâtea despre mine? Cred că-i singurul martor al violului din Ucraina... numai el ştie despre cuţitul cu mâner de os, ceilalţi au murit..."

Şi Vieru îşi trase uşor mâna stângă şi o strecură în buzunar. „Mă lipsesc de el... îi trag un glonţ în inimă... gata! Al doilea glonţ îl trag în tunar..."

Dar nu mai avu când îşi smuci pistolul, chesonul se opri în faţa unui zid întunecat. Tancul sovietic se oprise în curmezişul drumului, nişte lanterne cercetau feţele unor soldaţi.

— Ruşii... Şopti Vieru şi tremura mai tare.

Din două smucituri iuţi îşi smulse galoanele de pe umăr, aruncându-se lângă cheson.

— Ridicaţi mânile! porunci un glas şi lanterna sovieticului îl orbi. Ofiţeri? Care din voi e ofiţer?

— Nu... nu... niciunul! răspunse Vieru. Grade... grade inferioare... soldaţi!

— Şi unde fugiţi, soldaţi? Fugiţi... oricât îţi fugi, oricât de departe vă veţi opri, noi vă ajungem... Tunar, dă vânt chesonului!

Măgură râse iar sec când locotenentul Vieru îl păli în faţă cu un răsuflet lung de uşurare.

— Ţi-am spus, locotenent Vieru, că ai să izbuteşti să te strecori...

„Iţi arăt eu!" îi răspunse Vieru în gând şi iar îşi strecură mâna în buzunar.

Se lipi scurt de Măgură, dar acesta îl izbi peste mână, glonţul pocni în aer, pistolul căzu în şanţ, cât-colo, tunarul opri caii:

— Ce... ce-a fost? Care-a tras din pistol? Nu trageţi... ne-alegem cu vr'un păcat!

— N'a tras nimeni... răspunse Măgură... mână mai departe.

Işi strânse bine pumnul şi când îl izbi drept între ochi, locotenentul Vieru îşi duse amândouă mânile la obraji, spunând ca o tânguire:

— Mi-ai sdrobit dinţii... sublocotenent Măgură... dece?

— Du-te Vierule! du-te... scârba pământului... puţi a câne turbat... Ne-om mai întâlni noi, când va fi vremea!...

Rămase tot mai în urmă, chesonul duruia pierzându-se în păclele întunericului. „Are să se strecoare... are s'ajungă până'n ţară... ucigaşul! Dar acolo îl pândesc arcanele"...

Ii veni în minte mama soldatului Boculei Vasile, aşa cum se arătase la regiment, întrebând de feciorul ei. Auzise că-i viu şi că-i bolnav, deaceea venise... când i s'a spus că a fost judecat şi împuşcat, bătrâna a arătat cu vârful băţului văzduhul cuprins în nişte purpuri:

— „...poate i-om judeca într'o zi şi noi pe cei ce mi-au omorît feciorul... lasă!..."

Şi Măgură şi-o închipuia întinzând băţul asupra acuzatului Vieru, care sta între baionete.

— Tu, câne, mi-ai căsăpit flăcăul! De înviat nu-l mai putem învia, dar îţi cer osânda cea mai grozavă! Moartea? Nu... ai scăpa prea repede!

Măgură se opri, dându-şi sama că merge către un câmp de luptă. Bubuia artileria, mitralierele scrâşneau, s'auzeau răcnete. Localitatea nevăzută ardea.

Sări şanţul şi apucă repede spre Miazăzi.

IX

In noaptea a paisprezecea, caii se strânseră de frig ca nişte armonici, abia păşeau, abia suflau. Nu vedeau nimic înaintea ochilor. Chiar dacă ninsoarea înceta, chiar dacă nu mai viscolea, promoroaca li se bătăcise în toţi perii boturilor, le îngheţase genele; ochii lor încremeniţi vărsau arare nişte şiroaie asemenea lacrimilor; cum se scurgeau din ochi, şiroaiele acelea îngheţau făcându-se una cu ţurţurii care-i acopereau din vârful boturilor, cuprinzând căpestre, şei şi hamuri; cozile le erau ca nişte măturoaie îngheţate.

Viscolul mâna dinspre Urali potopuri de omăt, le fugărea din câmpie'n câmpie, le trecea peste dealuri, le încremenea deodată în nemărginirea unor şesuri; şi atunci parcă încremeneau eternităţile. Cerul se făcea albastru ca lacrima, soarele suia; viermăriile omeneşti se zăreau scurgându-se, târîndu-se pe zarea vineţie, cât cuprindeau ochii. Şiraguri de tunuri, lungi cât zilele, mergeau de atâta vreme şi totuşi parcă stăteau pe loc încremenite cu ţevile'n sus, unele, cu ţevile'n pământ, altele; şiraguri de căruţe cu coviltire s'arătau ca nişte ciudate sate aduse de zăpoarele văzduhului; asemeni unor exoduri ale furnicarelor, păreau infanteriile măr-

şăluind şi totuşi parcă stăteau locului, cu cât depărtările se lărgeau.

In răstimpuri se deosebea un geamăt jurîmprejurul zărilor; cei ce ascultau îşi dădeau sama că erau motorizatele, înconjurându-i din toate părţile.

Dessîrându-se în toată lungimea unei zile, regimentele se'ntorceau să dibuiască alte ieşiri; după zile şi nopţi de mers, se'ntâlneau faţă'n faţă cu tancurile sovietice, se dessirau iar, întorcându-se spre Miazănoapte, de-acolo spre Miazăzi, spre Răsărit, spre Apus; ori încotro se'ntorceau, zarea horcăia de puzderia namilelor. Cum prindea iar să ningă, vântul aducea nişte tropote, nişte strigăte de război, pârâiau automatele şi nimeni nu-şi dădea sama dacă tropotele, strigătele şi pocniturile le dau nişte escadroane de atac sau viforul.

Divizia a cincia de cavalerie se răsuci scurt în loc, caii se strânseră mai tare, îngheboşându-şi şi mai mult spinările, când omătul de pe-un deal larg prinse să se despice, mii de scrâşnete de oţel s'auziră deodată şi cireada de tancuri porni la vale, coborându-şi ţevile din văzduh; coborau ca o cireadă de bivoli suri strânşi unii în alţii, trup lângă trup; în fruntea lor veneau trei tancuri uriaşe despicând omăturile, sfărâmând cu boturile boturi de dâmburi, culcând la pământ arbori, strivind cadavre de cai, de oameni, strivind căruţe, chesoane, tunuri. Câte alţi trei monştri suri veneau la fiecare flanc al cârdului, alţii veneau din urmă şi cu cât s'apropiau, cele din mijloc, se 'ndesau mai tare unele'n altele, încât arătau ca o massă de oţel, o massă scurgându-se în forfot de pe linia dealului; şi dealul nu se mai golea; alţi bivoli se săltau cu pieptul în sus, pe zare, se scurgeau la vale, s'arătau alte cirezi săltându-şi piepturile în sus. Porni viscolul şi nu se mai auzi nimic, nu se mai văzu nimic; divizia descălecă, soldaţii se ghemuiră în omăt la adăpostul trupurilor cailor; stăteau cu genunchii la gură, cu şepcile şi cuşmele trase adânc pe ochi, aşteptând un sfârşit care nu mai venea.

Viscolul zidea lângă ei, pe-o întindere de zeci de kilometri, dealuri. Mantalele se făceau ca o cergă îngheţată, ei scrâşneau de frig, se ridicau lipindu-se de pântecele cailor, se lipeau cu tot trupul de cai, iar când zăporul îi repezea şi-i smucea, ei se'nşfăcau desnădăjduiţi de gâtul cailor. Porneau în comenzi suduite şi, ca să nu se rătăcească unii de alţii, se ţineau de cozile cailor dinainte, se'nşirară aşa, om şi cal unul câte unul, cu obrajii ghiaţă, cu răsufletul îngheţat, îngheţaţi până'n lumina ochilor şi pân'n adâncul sufletelor.

Căpitanul Sculy îşi scoate din timp în timp busola, dar acul magnetic îşi pierduse cumpătul. Generalii şi statele-majore se pierduseră, se rătăciseră în viscole sau fugiseră. Mergând în capul şirului, Sculy simţea cum îi înghiaţă lacrimile pe obraji. I se părea că la câteva zeci de metri de el s'aude scrâşnetul a milioane de şenile; auzi bine mai apoi lucrul acesta. Se oprea şi asculta; şi parcă şenilele se opreau şi ele din mers, stând şi ascultând. Pornea, şenilele porneau şi ele; dacă grăbea mersul, grăbeau şi şenilele; dacă şi-l încetinea, şenilele scrâşneau lung, rar, parcă ascultând cum cepăesc prin omăturile în volbură cei câteva mii de oameni şi cai, de-atâta vreme... Repezi un cercetaş într'acolo, căci gândul că ruşii merg paralel cu ei, îl înnebunea.

Se văzu prins, se închipui stând mai târziu la judecata ţăranilor din Vultureşti, pe care-i bătuse, nu le plătise, ani, zilele de muncă. Işi închipuia cum vin la el calicii satului, cum îi bat cu băţul lung în prag şi'n uşi, poftindu-l să se arate la faţa lor, afară...

Trebuia să facă totul, pentru a nu cădea prizonier. Va mâna el turma asta de oameni, lasă... va întâlni el odată nemţii...

Cercetaşul raportă că nu-i nimic, că nu se aude nimic decât pustietatea înzăporată şi totuşi, Sculy auzea aşa de bine acum scrâşnetul oţelului, par-

că la câţiva metri. Cercetă iar busola, acul se aşezase bine pe Nord şi el se răsuci în loc, porni spre Sud, întreaga divizie se răsuci, porni după dânsul, om şi cal, ţinându-se unii de alţii — şi-acum viforul îi mâna din spate, încât miile de oameni şi cai aproape că alergau, alergau unul după altul şi Sculy grăbi mai tare când auzi iar scrâşnetul, aproape la dreapta, la câţiva paşi. I se păru sau zări întradevăr o namilă cu tunul ridicat la cer? Viscolul îl învălui repede şi Sculy nu-şi putu da sama ce a fost. Zări însă un lup, apoi încă unul; stăteau pe pântece şi sfârtecau un cal, i se repezeau cu boturile spre gât şi spre pântece; ţâşnea sângele şi calul sforăia cercând să-şi ridice capul, sbătea din picioare cercând să se ridice. Zărindu-l pe căpitan, lupii săriră la o parte, se pierdură în vifor, dar se'ntoarseră repede, urmăriţi de focuri de automate. Acelor focuri le răspunseră focuri din divizia a cincia. Şi totul se linişti. Sculy nu mai feri trupul unui soldat mort, îl călcă pe grumaz, mortul îşi repezi din gură o limbă neagră, deschise nişte ochi mari, mai apoi paşii diviziei îl făcură fărâme. Busola arăta că au luat-o din nou spre Nord, şenilele s'auzeau şi ele mergând paralel cu ei, spre Nord.

Sculy simţea că mintea i se întunecă, oţelul îi scrâşnea în nervi, îi hohotea în cap. Voia să sfârşească. Se răsuci spre dreapta, merse drept înspre locul unde s'auzea clocotind ferul şi oţelul. Divizia, ţinându-se unul de altul, om şi cal, coti după dânsul, dar vuietul ferului le fugea din faţă, se îndepărta cu cât înaintau ei.

Şiragul mergea acum cu viforul în coasta dreaptă, înainta spre Est. Sculy îşi dădu sama că merge iar spre Don, acolo de unde fugise toată divizia acum şapte zile. Se opri, îşi aţinti urechea, auzi iar forfotul ferului mergând paralel. Iar se răsuci, porni spre Vest. Se întuneca. Viforul scăzu după o nebunie repede. Mătură şesul pân'se văzură tufele şi iarba uscată. Apoi goni spre văzduh, cu toate răcnetele, pocnind din nişte gigantice harapnice, chiuind desnădăjduit în zonele lui cele mai de sus. Soarele, alburiu, s'arătă la geana pământului. Sculy scoase un geamăt, dar din urmă veneau strigăte, caii prinseră a sforăi.

— Mitralierele'n bătaie... răcni careva şi întreaga divizie se aruncă la pământ, văzând un şirag nesfârşit de tancuri care se oprise odată cu dânşii, se întoarseră spre dânşii potrivindu-şi ţevile tunurilor.

Stătură aşa, faţă'n faţă, pândindu-se. Numai undeva, la flancul stâng, s'auzi un hohot de mitralieră. Tot la flancul stâng bubui un tun. Un glas înfiorat striga printr'un megafon:

— Divizia a cincia... divizia a cincia cavalerie... predă-te... Predă-te... divizia a cincia cavalerie...

Se căscă o turelă, coborî un rus, făcu câţiva paşi spre căpitan:

— Divizia cincia cavalerie... predă-te... Comandanţi, nu vă ucideţi soldaţii în zadar... totu-i pierdut... Predă-te, divizia a cincia... Soldaţi, nu vă pierdeţi vieţile de pomană!

— Nu, răspunse Sculy, vin divizii germane... au să ne scoată din încercuire...

Işi smuci pistolul, trase, rusul se cumpăni, tuşi repede, se prăbuşi. Tunurile se traseră înapoi, se repeziră în bubuituri, schijele sfârtecau caii dela jumătate, focul se întinse lung cât amurgul.

— Inapoi spre Nord... răcni căpitanul, sărind pe cal.

— Inapoi spre Nord... îi răspunseră alte glasuri şi divizia porni într'un galop fantastic, în linie de bătaie, urmărită de obuzele din ce în ce mai dese.

In urmă, printre explozii, glasurile muribunzilor strigau:

— Inapoi... înapoi spre Nord...

Şi muribunzii se răsuceau pe pântece, se uitau prin păienjenişul sângelui cum divizia se şterge din ce în ce în umbra albă a depărtării. Unii îşi încurcau picioarele în maţele scur-

se ale camarazilor, caii, sbătându-se de moarte, îi izbeau cu copitele în cap, îi ucideau şi mai întâi un murmur şi mai apoi un geamăt lung întreba:

— Dece? Dece? Dece nu ne lasă să ne predăm?

Cu mânile ridicate, unii porneau spre tancuri, alţii se târau în genunchi şi'n coate, răcnind:

— La ce să ne omorîţi, măi fraţilor?

— Dar cine vă omoară? le răspunse un glas puternic. Cine, decât ofiţerii voştri vânduţi nemţilor? Noi n'avem nimic cu voi, soldaţi români! Târîţi-vă cum puteţi... urcaţi pe tancuri... în apropiere este un sat...

Soarele, înainte de a se înneca în fumuriul depărtărilor, se arăta ca un ochi mort. Apoi coborî noaptea, viforul coborî iar din zonele cele de sus, mai odihnit şi mai puternic.

Forfotul tancurilor se stinse departe. Muribunzii s'apropiau de caii muribunzi, spunându-le în chinul sfârşitului:

— Cailor... fraţilor... murim străini...

Apoi, oameni şi cai îşi aţintiră urechile spre nişte urlete.

X

Şiragul se rărise mult, se scurtase, abia se mai târa după fuga aceea fantastică. Gurile soldaţilor îngheţaseră, aşa că abia grăiau. Căpitanul sta cu pistolul în mână, uitându-se mai cu samă la un cavalerist vechi, pesemne subofiţer. Acesta avea o gură crăpată la mijloc şi cicatricea vânătă părea că-i îngreunează buzele. In mijlocul bărbiei i se vedea bine dunga copitei care-l izbise. Avea nişte ochi mici, jucăuşi. Careul se tot strâmta, cu cât subofiţerul grăia mai apăsat. Veneau alţi şi alţi soldaţi, aşa încât în scurt timp făceau în jurul căpitanului ca un zid gros pe deasupra căruia se uitau încremenite capetele cailor.

— ...suntem aproape morţi, domnule căpitan... foamea ne mănâncă... ne mănâncă viscolul, ne-au îngheţat inimile'n noi... Trebue să ne predăm... Unde ne duceţi şi ne tot duceţi? Ciudat, domnule căpitan, dar nu vrem să murim... nu! D-voastră... faceţi cum vă taie capul...

Subofiţerul tăcu, nici nu se clinti când Sculy îndreptă pistolul spre el. Numai ochii jucăuşi i se făcură mai mici, ca două grăunţe albastre. După întâiul glonţ, care-i trecu prin beregată, ochii i se lărgiră jucând într'o umbră. La al doilea glonţ căzu într'un genunchi, la al treilea se lungi cu faţa la pământ, încremeni, în timp ce căpitanul îşi încărcă iar pistolul, întrebând într'un zâmbet liniştit:

— Care mai are ceva de spus? Se mai predă careva? Care?

Işi luă calul de căpăstru, comandând într'un strigăt larg:

— Divizie... înainte... marş...

Pocni, ocolind stârvul subofiţerului, cei câteva sute de oameni porniră iar, înşirându-se prin imensitatea albă. Numai câţiva tresăriră, apoi îşi strânseră capetele mai între umeri când trecu peste ei un cârd de corbi. Trecu apoi alt cârd şi altul, — încât, când capetele se întoarseră în urmă, abia mai zăriră în jurul subofiţerului ucis un careu de corbi. Frica îi făcu să grăbească mai tare, se ţineau unul de altul, unul după altul, mergeau cu ochii închişi, plângând de frig, foamea le ţiuia în cranii, parcă auzeau în ei nişte clopote ale adâncimilor.

Noaptea îi prinse lângă o pădure săracă, sdrobită de artilerie. Se strânseră acolo, aşezându-şi caii unul lângă altul, făcând din ei un parapet împotriva viscolului, câţiva rupseră crăci, aduseră butuci muşcaţi de obuz. Când ţâşni flacăra, Sculy, care stătea de o parte, porunci scurt:

— Stingeţi focul!...

— Dece, doamne? întrebă un soldat.

— Iată... îi răspunse căpitanul, des-

cărcându-şi pistolul în capul lui. Care mai vrea foc? Care?

Soldaţii se dădură într'o parte, îşi muşcau buzele arse de gerul care se îndrăcea. Il pândeau cum stă lipit de trupul calului, abia stăpânindu-şi clănţănitul dinţilor, tremurul din mâni şi din tot trupul. Aprinse un chibrit, uitându-se la busolă. Acul îşi stricase iar rânduiala, nu mai căuta Nordul. Se ridică:

— Ştie careva unde-a asfinţit soarele? Care ştie?

Nu-i răspunse nimeni, întrebă înc'odată:

— Aţi amuţit sau aţi murit? Care ştie unde-a asfinţit soarele?

Mânios că nici de data asta nu-i răspunde nimeni, îşi smuci calul de căpăstru, porni strigând:

— Inainte... înainte... marş!

Abia după douăzeci de paşi îşi dădu sama că nu-l urmează nimeni: deci, frica trebuia statornicită cu o pedeapsă straşnică.

— Să vie la mine sergenţii... strigă el şi nu se clinti nimeni. Nu s'aude? Să vie la mine sergenţii!...

Şi iar nu se clinti nimeni.

— Bine! Dacă sergenţii au murit toţi, sau dacă nu mă aud, să vie la mine un soldat mai răsărit! In zori ne întâlnim cu diviziile germane... veţi vedea voi...

Auzi murmure, nişte suduituri, o umbră înaltă venea spre el cu calul de căpăstru. O urmă o altă umbră şi alta. Sculy porni iar, grămezile de oameni şi cai se desşirau, unindu-se într'un singur şir.

„Trebue să le dau mâncare... trebue... Altfel... Şi nu'ntâlnim cai morţi... se vede că m'am abătut dela drumul cel mare spre Doneţ. Ce-ar fi să ucid un cal? Dar unul nu le-ajunge... trebue cel puţin zece..."

La gândul uciderii cailor, îşi aminti un lucru grozav cetit cândva în copilărie. Poate tot prin stepele acestea, cu secole înainte, umblau nişte cavalerii sălbatice. Când se aflau la amanul foamei, călăreţii deschideau cailor vinele dela picioare, le beau sângele.

Işi simţi tot trupul parcă scăldat într'un sânge fierbinte, auzea parcă un izvor fierbinte gâlgâind, se ridica aburul... Nu mai voia nimic, decât să-şi lipească buzele de izvorul acela... să sugă pân'la pierderea răsufletului... Şi gândul că foarte curând îşi va lipi gura de acel izvor de viaţă, îl întări, nu mai tremura aşa de straşnic. „De fapt, aş bea pur şi simplu viaţa... toată viaţa din trupul voinic al unui cal..." Căută cu mâna grumazul calului, i-l pipăi până dădu de svâcnetul repede şi puternic al inimii. Işi trase mâna ca şi cum ar fi atins o pasăre sălbatică. Işi închipui inima aceea ca pe-o stâncă peste care sar mereu nişte valuri fierbinţi şi roşii, nişte valuri pline de-o sete de viaţă nestăvilită.

„Trebue"! îşi spuse Sculy, simţind pe buze sărătura sângelui, ca'n urma unei sărutări desnădăjduite care-ar vrea să sugă adâncul inimii. Calul, simţindu-se mângâiat, îi răspunse printr'un rânchezat blând, îşi ciuli urechile spre el, întrebându-l când se va sfârşi drumul acesta?

Inima ofiţerului se înmuie, şi ce dracu? de bună samă nu pot fi lacrimi stropii ce-i lunecă din ochi! Vor fi fiind stropii de zăpadă de pe frunte... Opri calul, îşi lipi buzele de botul lui călduţ, sudui amar, să-şi fugărească vedenia cailor cu vinele tăiate. „Asta o făceau călăreţii lui Gingis-Han, demult; azi, suntem în veacul XX... ce crimă ar fi... să deschizi vinele cailor... să le bei sângele..." Şi oricât îşi schimba cursul gândurilor, dădea întruna de acel izvor fierbinte de care-şi lipea buzele, sugea desnădăjduit...

XI

Hotărît lucru, caii adulmecaseră gândul soldaţilor, aşa cum adulmecă vecinătatea lupului. Din pas în pas se făceau tot mai neliniştiţi, se împotri-

veau când erau smuciţi de căpestre, se scuturau să-şi svârlă din spate brandurile şi automatele.

In sfârşit, într'o noapte, un soldat îşi omorî calul, prinse a-l despica repede, căutându-i măruntaiele. Câteva focuri s'aprinseră iute, carnea sfârâia pe jar, chipurile oamenilor arătau ca nişte capete de câni flămânzi. De o parte, retezat de lângă urechi, sta capul calului şi un soldat s'aşeză pe dânsul. Sculy, stând de o parte ca totdeauna, îşi duse mâna la şold să-şi apuce pistolul: şi-o retrase, se ridică, s'apropie de focuri. Sângele vărsat pe omăt îl ameţi, bodogănea fără voia lui.

Se uită lung la cele patru picioare lungi puse pe jar aşa întregi, văzu cum copitele cu potcoave alburii se mişcă, tuspatru picioarele se strângeau dela încheieturi în strânsoarea amarnică a focului. Un soldat îi întinse un hartan tăiat cu baioneta, el muşcă lacom, se trezi trăgând cu dinţii, înfulecând, înghiţind bucăturile nemestecate.

Toate gurile muşcau sălbatic în jurul focurilor. Dar soldaţii erau atâţia! Se îndesau, îşi smuceau unii altora hartanele, suduiau, blestemau; unul asvârli pe jar capul calului — şi capul, la atingerea cu focul, îşi ciuli amândouă urechile, un ochi privea holbat drept în sus, se umflă, plesni, sări din orbită drept în faţa unui soldat.

S'auziră nişte împuşcături şi Sculy ştia bine că alţi soldaţi îşi omoară caii, nu spunea nimic, focul îl moleşise, ar fi vrut să se întindă într'un somn lung cât un asfinţit sau cât eternităţile. Bufniturile puştilor se'nteţeau, caii nechezau, unii horcăiau sbătându-se.

Dar era destul, prea destul pentru noaptea aceea, pentru numele lui dumnezeu! Porniră, lăsând în urmă nişte sclipiri de jar, nişte pete mari de sânge arătând negre ca păcura. Şi puţinele flăcări care-au rămas sbătându-se, se răsfrângeau în păcura aceea.

XII

De fapt, întorcându-se întruna dintr'un punct cardinal într'altul, abia se depărtaseră vreo treizeci de kilometri. Peste încă patru zile şi patru nopţi, dacă te-ai fi uitat în lungul încremenit al pustiei albe, ai fi văzut un şir de oameni, lung doar de trei kilometri, mergând cu armamentul pe umeri; în capul şirului mergea un om cu calul de căpăstru, către soarele alburiu. Armamentul se mutase de pe spinările tuturor cailor, pe gâtul oamenilor. Din divizie nu rămăseseră decât câteva sute de soldaţi şi niciun cal, afară de-al căpitanului.

Odată, spre sară, ce naiba? oare toţi oamenii mergeau dormind? El însuşi nu văzuse nimic, i se păruse doar că zăreşte o pată fumurie, o pată largă mişcându-se, crescând din ce în ce pe alburiul omăturilor. Işi căută la piept ochianul pierdut demult. Pata fumurie parcă era acum un nour încremenit.

— Vine un vifor! spuse un soldat, aşa cum mergea dormind.

— Vine un vifor... spuse altul şi glasurile amândorura căzură ca nişte ecouri îngheţate.

Din nour se desprinse un călăreţ pe-un cal negru, dădu câteva târcoale pustiei, ţâşni drept înainte, se opri scurt iscodind şirul soldaţilor. Se întoarse scurt, se făcu iar una cu pădurea aceea de fum. Se auzi un bubuit, un şuier lung, obuzul explodă la douăzeci de paşi în faţa căpitanului.

— Ridicaţi mâinile! poate are careva un ştergar alb! răcni un soldat, şi alţi soldaţi răcniră:

— Ridicaţi mânile! Ne predăm!

— Nu! răspunse Sculy... mitralierele'n bătaie!... Ochiţi bine! Gata brandurile?

Soldaţii se desfăşurară în trăgători, se izbiră la pământ, când şuieră al doilea obuz. Apoi automatele şi brandurile prinseră a scuipa şi-a borî, benzile de cartuşe se goleau repede, ţăcăneau tot mai repede meliţele morţii. Dincolo, niciun foc nu s'auzi. Fumul acela numai se subţie deodată, se lungi şi lanţurile de trăgători veneau într'un pas hotărît, apăsat; puşcaşi cădeau, cădeau fără să ţipe — în golul lor intrau alţi puşcaşi, din linia a doua, şi lanţurile se opriră la un chiot dat de călăreţul pe cal negru. Tăcură toate automatele lui Sculy; tăcură doar o clipită.

Infanteria din faţă se descleştă într'o fugă neînchipuită, la chiotul al doilea al călăreţului, trei din mitralierele lui Sculy tăcură, trăgătorii se ridicară luând-o la fugă înapoi. Sculy îi ucise din câteva focuri de pistol şi cum alte automate îşi răreau ropotul — el prinse să tragă în neştire — în vreme ce infanteria era acum la douăzeci de paşi, cu armele apucate de ţevi, ridicate mult deasupra capului. Chiote şi răcnete s'auziră din sute de piepturi, toate armele lui Sculy tăcură, soldaţii ridicară mânile:

— Milă... milă... milă.

— Milă? răcni călăreţul, sfântul mamei voastre... Dar voi n'aveţi milă! Impuşcaţi-i până la unul! strigă spre soldaţi — şi se deşteptă deodată ca dintr'un vis rău, îşi svârli casca, se şterse repede pe la ochi:

— Măi... Măi fraţilor... dar voi sunteţi tot români!

— Români... români... români...

— Ascultaţi! Care vi-i comandantul?

Şi călăreţul avea un glas tăios, de metal:

— Să iasă în faţă comandantul... Care-i?

— Eu! Căpitanul de cavalerie Sculy, comandantul diviziei a cincia cavalerie! Cine eşti?

— Sergentul Buză Trofim... Sergentul Buză... comandantul regimentului I de infanterie...

— Sergent... Sergent Buză... dece nu iai sama? Unde ţi-s ofiţerii?

— Ofiţerii ne-au părăsit... au fugit, domnule căpitan Sculy! Ce căutaţi?

— Să ieşim din cursă... îi căutăm pe germani...

— Pe germani, domnule căpitan? Dar dece-i căutaţi pe germani?

— Să ne unim cu ei, sergent! Iţi ordon, treci cu tot regimentul sub comanda mea! Vei da samă, după limpezimea lucrurilor!

— Eu, domnule căpitan? Eu caut ruşii... trec cu tot regimentul la ruşi! Noi, de germani fugim... dacă ne ies înainte, deschidem foc... şi pe d-voastră v'am crezut germani... Dacă era mai întuneric, vă căsăpeam!

Se ridică în şea, făcu semn larg cu braţul spre soldaţii lui:

— Flăcăi! Cu germanii sau cu ruşii?

— La ruşi... mai repede... strigară glasuri — şi căpitanul îndreptă pistolul spre sergent:

— Până număr la 3, sergent! aruncaţi toţi armele! Mâinile sus! Un... doi... trei!

Trase, sergentul rămase drept, în şea, râse scurt:

— Domnule căpitan Sculy, nu vreau să-mi pătez sângele! Vrei mântuire dela germani? Ia-o spre Vest — ţine-o tot spre Vest — vei întâlni germanii... şi-ai să-ţi aduci aminte, căpitane, de vorbele sergentului Buză Trofim, ascultă... ai să mă pomeneşti!

Se ridică în şea, ţipă o comandă lungă, oamenii lui se desşirară iute, porniră tot unul după altul, se înnecau tot mai adânc în amurgul de plumb — spre Est, în vreme ce divizia căpitanului Sculy o pornea spre Vest, mai împuţinată — abia o mână de oameni, lihniţi de foame, cu carne vie în tălpile picioarelor. Tuturora le veni gândul de a se lipi de unitatea sergentului, câţiva se şi furişaseră — dar Sculy îi desfăşură în trăgători, îi izbi de câteva ori de pământ — îi strânse apoi pe grupe şi plutoane, îi alinie într'o companie legată bine. El, cu calul de căpăstru, venea în urma lor, mânându-i cu nişte comenzi răstite.

Şi i-a mânat astfel şi noaptea aceea, până către ziuă. Inainte mergeau doi

cercetaşi, mergeau cu armele gata de atac, dar mergeau dormind şi'n răstimpuri se izbeau unul de altul — se trezeau, se repezeau unul asupra altuia să se ucidă cu baionetele. Desmeticiţi, porneau iar, cu mânile băgate adânc în mâneci, cu mustăţile îngheţate sloi, tot mai aduşi de spate. Se prăbuşeau cu faţa'n jos, s'ajutau unul pe altul să se ridice, până ce simţiră în nări fum. Atunci amândoi se opriră locului.

— Ce-i? se răsti Sculy.

— O tabără sau un sat... am simţit fum...

— Marş înainte... aflaţi... raportaţi-mi...

Dădură de-o roată largă de scrum stropit ici-colo cu cărbuni aprinşi.. Amândoi se lăsară în genunchi, îşi întinseră mânile spre cenuşa fierbinte care le aminti cenuşa vetrelor natale. Rămăşiţele de fum miroseau a cartofi fripţi şi amândoi cercetaşii prinseră a scociorî cu baionetele. Lacrimi mari le cădeau în spuză. Parcă erau, toamna, pe câmp, la săpatul cartofilor, în ţara lor. Cât de buni erau cartofii copţi, îmbătaţi cu un strop de sare... molfăiţi în floacele cojoacelor...

— Eh... măi cumnate Vasile — oare ne mai trăiesc neamurile?

— Cine ştie... la naiba... ne poartă căpitanul... şi ne poartă... la naiba... nu-i niciun cartof în spuză... Oare cine să fi aprins focul ista ?

Alături sta o centură cu cartuşierele pline. Cercetară gloanţele şi-abia atunci auziră în negură scârţâit de roţi depărtându-se, parcă sunau nişte lopeţi, glasuri răstite îndemnau cai.

— Ruşii... tresăriră amândoi cercetaşii — ce-ar fi, cumnate?

— Pst... auzi... vine divizia... domnule căpitan, mai încet... nu suduiţi aşa tare... ne-aud ruşii...

— Ruşii?...

— Ruşii... am ajuns în coada unei coloane... ce facem ?

— Stânga'mprejur! ne întoarcem spre Sud-Est... Mergem strânşi... fiţi atenţi la mine... Cercetaşi, luaţi-o la dreapta, ce dracu? nu ştiţi încotro vine Sud-Estul?

— La Sud-Est am mai fost, domnule căpitan... şi la Sud-Vest... şi unde vreţi! Ne-ar trebui un somn...

— Gura, soldat! Care vrea somn! Care vrea, să-l adorm dintr'odată ? Ţine-o spre Sud-Vest, mârlane!

Şi iar porniră.

Se făcu ziuă; pe la prânz dădură de-un divizion de artilerie românesc, încremenit. Ninsese în gura tunurilor. Caii stăteau încremeniţi de veci, unii cu capetele sub dânşii, alţii cu gâturile sfârtecate de schije, alţii cu borţi mari în pântece, cei mai mulţi stăteau îngrămădiţi unii peste alţii, aşa cum pieriseră în cine ştie ce spaimă a focului de artilerie. Tunarii zăceau printre chesoane, unii erau rupţi în două, sub roţile tunurilor. In ochii lor bulbucaţi ninsese, le ninsese în gurile căscate, le ninsese în sânurile păroase, desfăcute în chinurile morţii. Dinapoia unui tun sta chircit, cu capul sprijinit într'o mână, un om prins în zăpadă pân'la gât. Afară, îi rămăsese faţa cu nişte mustăţi mari, trase mult în jos de chiciură. Cum sta cu capul în mâna rezemată de tun, parcă dormea.

Oamenii lui Sculy se plecau spre morţi, le descătărămau sacii de merinde, scoteau ştergare mârşave, cotrobăiau cu degetele, adunând nişte fărâmituri îngheţate amestecate cu praf de puşcă şi scrum de mahorcă, şi le svârleau în guri, cronţăneau repede — desfăcând alţi saci de merinde, pipăiau flăcăii morţi prin buzunare, îşi smuceau mânile afară când dau de pielea lor îngheţată.

— Vai... aista-i Gheorghe din satul meu! scânci deodată unul, uitându-se lung, cu nişte lacrimi îngheţate în gene, la un artilerist care sta culcat în moarte sub un cheson. Aista-i Gheorghe... vai, bade Gheorghe... ce faci aici? Când te-ar şti lelica Ioana... of! Mi-i vecin, măi oamenilor, mi-i vecin bun... puneam totdeauna cu el boii în plug...

Pipăi cu vârful degetelor ochii deschişi ai mortului, îşi umblă în sacul de merinde poate după vre un muc de lumânare, se văita mai departe, însă

nu-l lua în samă nimeni. Soldaţii găsiseră câteva cutii de conserve, o lădiţă cu pâne de război, se munceau să le desfacă, şi le smuceau, — când Sculy îi opri :

— Nu s'atinge nimeni de mâncare! Care s'atinge, îl ucid! Le-am găsit... raţii de sacrificiu! Mâncaţi — când vă voi ordona eu! Le duc eu, legaţi-le de şeaua calului... aşa!

Se plecă iar asupra mortului celui cu mustăţi de dinapoia tunului, îl cotrobăia prin buzunar, căci voia să găsească vreun nume de unitate... să afle cine erau morţii. Abia când tunarul se prăbuşi pe spate, cu mâna dreaptă înlemnită în sus, îi văzu la şold o port-hartă de cauciuc şi-şi vârî degetele. Scoase un carnet învelit într'o hârtie groasă, ceti : *„...azi 19 Noembrie, ruşii au atacat... ne retragem... 55 Artilerie de câmp şi-a lăsat tunurile pe poziţie, soldaţii au trecut în massă la inamic. Subsemnatul am ţinut bine în mână divizionul... sunt hotărît să-l duc până la Focşani întreg!“*

„...23 Noembrie — au trecut la inamic 125 soldaţi, cu caii şi cu armamentul. Un tun a rămas fără servanţi, fără cal. Ce va mai fi?“

„...23 Noembrie — germanii fug şi ei. Am auzit că ucid unităţile româneşti. Dece? Stau între două cumpene...“

„In draci! scrâşni Sculy, mototolind carnetul — cum spune că germanii împuşcă unităţile româneşti? Dece? Se vede că nu i-a cunoscut pe germani, idiotul de artilerist!“

Se trase de o parte, să mai lase soldaţii să se hodinească, privi brâul de plumb al depărtărilor. Işi dădu sama că acel câmp de morţi era înconjurat de nişte mitraliere încremenite şi ele cu boturile la cer. Pe vârful ţevii uneia, drept pe cătare, sta un corb. Văzu şi alţi corbi împungând cu ciocurile pe lângă celelalte mitraliere — şi-şi închipui drama divizionului din 55. Iată, aşa cum stau tunurile şi morţii, arată că mergeau spre Sud-Est — deodată le-a ieşit înainte o unitate. Ce altă unitate să fi fost, decât ruşi ? Sunt cai sparţi de tunuri, deci, inamicul venea şi cu artilerie... cum dracu? Trebuia să vadă numai decât automatele... Porni în nişte paşi scurţi, corbul sbură de pe cătare, Sculy îşi fugări din faţă ca un vis rău... Cunoştea pe degete armamentul rusesc... Apucă o mitralieră de bot, o răsturnă. O cunoscu că-i germană... da... de bună samă! Mai desluşi o cască cu svastică şi umerii largi ai mitraliorului încremeniţi sub mindirul gros de omăt. Se clătină — nu voia să mai vadă şi mitralierele celelalte... toate aveau boturile la fel cu asta... şi se vede că pasările acelea negre care ciocăneau omătul, ciocăneau nemţii... „Atunci, se socoti Sculy, se vede că românii au fost de vină... de bună samă! Germanii sunt oameni de onoare... camarazi“.

Porni împleticindu-se, cu calul de căpăstru, fără să mai dea comanda de plecare. Soldaţii prinseră a se dessşira, se dessşirau greu — căci spintecaseră cu baionetele un cal, îl hărtăneau repede, îndesându-şi în sân, în sacii de merinde şi sub centuri, măruntaiele îngheţate-lemn.

XIII

Când linia zării se limpezea, i se năzăreau călăreţi stând încremeniţi, aşteptându-l. Tunuri părăsite, înşirate unul după altul, păreau nişte dulăi-monştri stând pe pântece, privind cu boturile căscate scurgerea tot mai neagră a văzduhurilor. Vedeau infanterii în mers, scurgându-se odată cu nourii, înnecându-se odată cu nourii în depărtări.

Zări de departe o pădurice, mai zări o baltă cu ghiaţa crăpată şi zări cum stau cu carapacele sparte nişte tancuri împotmolite. Pe-un tanc sta

o mitralieră cu ciocul căzut în jos, părea scheletul unei pasări de fer ciocănind spinarea de fer a unui monstru. Un soldat se prăbuşise cu capul în jos, într'o turelă; îi rămăseseră afară numai cismele cu potcoave mari. Sub pieptul altui tanc se vedea, într'o deschizătură, capul unei femei, părul de culoarea paiului de ovăs i se răvăşise, câteva şuviţe i se scurseseră afară, fluturau uşor. Totul puţea a benzină şi a carne arsă. Un tanc se scufundase cu totul sub ghiaţă, din turela lui abia izbutise să iasă braţul înnegrit de arsură al unui bărbat.

Şi Sculy mergea înainte, vorbind singur, aiurând, oamenii lui se înşiraseră iar unul după altul, grăbeau, căci cu cât rămâneau mai puţini, cu cât vedeau mai multe grozăvii, se ţineau tot mai strâns de căpitanul lor, se ţineau de el ca de nădejdea unică — apucau după el, dela Nord la Sud — dela Est la Vest — tot mai puţini, tot mai scofâlciţi, tot mai flămânzi.

Se vede că se depărtaseră mult de căile de retragere, căci nu mai găseau cai morţi, foamea se îndrăcea în ei — şi tot mai chiorîş se uitau la şeaua căpitanului unde atârnau pânea de război şi cutiile de conserve. Unii, îşi căptuşiseră raniţele cu multe hălci din caii divizionului 55. Nu'ndrăzneau să scoată hălcile să le roadă, căci ar fi dat năvală asupra lor ceilalţi. Câte unul ieşea din rând, se aşeza jos ca pentru nevoie — şi scoteau repede inimi de cai îngheţate, sfârtecături de plămâni păstrate în sân, parcă nişte bucăţi de sânge închegat — scoteau bucăţi de coaste, rodeau, sugeau, înghiţeau repede — luând-o apoi la fugă s'ajungă şirul.

Dintre toţi era unul mic de stat, cu sânul umflat peste măsură, mergea îndată după Sculy şi din sân îi ieşea o putoare scârnavă. Cum se trăgea de o parte şi s'aşeza, se trezea în jurul lui cu trei-patru care-l pândeau. El se scula, grăbea, cei trei-patru se ţineau de dânsul, până ce, în sfârşit, într'o noapte se prăbuşi şi muri. Cum l-au scotocit în sân, soldaţii se dădură înlături, trăzniţi de hălcile împuţite.

Şi astfel, după multe zile şi nopţi, ajunseră iar la căile de scurgere, nimeriră o bucătărie de campanie cu o roată ruptă, cu cazanul plecat pe o parte. In gura căscată a cazanului ninsese — dar se vedea bine în pântecul rotund o apă îngheţată, pâlcuri de fasole, câteva bucăţi de carne. Sculy făcu semn — trupa se opri, sfărâmară ulubele bucătăriei, aţâţară focul, iar când se arătară cei dintâi aburi, când mirozna acrie de borş le intră în nări, câţiva soldaţi prinseră a plânge. N'aveau gamele, dar ce le trebuiau? Işi băgară adânc, cât mai adânc, căştile în fiertură — le apucau apoi cu amândouă mânile şi le urcau la guri, horpăind repede, fugărind cu limbile fasola şi frânturile de carne, apucându-le între dinţi — şi, mâncând, toţi aveau nişte ochi fioroşi, arătau nişte colţi albi. La urmă pe fundul cazanului rămase o copită de cal, unul o trase afară arătând oamenilor potcoava, prinse a roade ţinând copita fierbinte în amândouă mânile.

După aceea, pe toţi îi cuprinse somnul; Sculy se dojeni că i-a lăsat să-şi încălzească maţele.

— Drepţi... Inainte... care rămâne, rămâne pe socoteala lui... Ia'n uitaţi-vă pădurea... lupii...

Iar se desşirară... mergeau dormind de-a-binelea, se trezeau abia când se izbeau unii de alţii. Dar fiertura acrie le aţâţase foamea, se uitau în urmă cu jind — se uitau înainte la şeaua căpitanului, la pânea de război, la cutiile de conserve — şi toţi aşteptau să vie noaptea...

In zori, o cutie de conserve era lipsă. Toţi văzură bine lucrul acesta, se spionau unii pe alţii, la urmă ochii tuturora se opriră asupra fruntaşului Găină Gheorghe, unul lung şi oacheş, care-şi ţinea o mână ascunsă în sân.

Sculy făcu judecata într'o vale. Soldaţii se strânseră cerc, căpitanul smuci dela şea un pistol, veni drept

la fruntaşul Găină Gheorghe, îl întrebă liniştit:

— Fruntaş, cum te-ai tăiat la mână?

Găină Gheorghe se încreţi la faţă, începu a plânge, mai apoi a boci şi ochii soldaţilor sticliră spre căpitan ca nişte tăişuri.

— Am copii... domnule căpitan... spuse mai apoi, liniştit, fruntaşul Găină Gheorghe.

— Câţi? îl întrebă Sculy, rânjind dintr'un dinte, îndreptându-şi pistolul şi ochind drept în gura soldatului.

— Şapte... răcni acesta — şi mai răcni numărul şi a doua oară, dar printre bubuiturile pistolului.

Căzu, soldaţii porniră iar în urma căpitanului, fără comandă, îşi traseră mai adânc capetele între gulerele mantalelor, să nu-l audă pe fruntaşul Găină cum horcăe.

Mergeau acum prinşi unii de alţii, simţind deplin cum îi cuprinde frica de căpitan, îşi dădură sama că puterea care-i mâna după dânsul e o grozavă frică.

Rămăseseră cu toţii cincizeci şi şase.

Şi iarăşi, către un amurg, dinspre Răsărit s'arătă o pată fumurie, se zărea bine un călăreţ pe un cal negru venind înaintea unei unităţi — şi cei cincizeci şi şase se desfăşurară în trăgători fără comanda căpitanului — voiau să moară... dracu ştie!

Răpăi o mitralieră, apoi altele — când Sculy opri focul, se svârli cu un picior în scară, îşi smuci casca, făcând cu ea semne largi:

— Germanii... iată... germanii... strigă el parcă înnebunit de-o bucurie şi se svârli în şea, calul împuns în coaste ţâşni drept spre călăreţul din faţă.

— Germanii... germanii... chiuia Sculy, dar în curând îşi încetini galopul, încetini şi trapul, îşi scăpă capul în piept în faţa sergentului Buză Trofim care râse spre dânsul:

— Degeaba, domnule căpitan... Sunt tot sergentul Buză! Dacă mai vrei germani, ia-o spre Est... i-am întâlnit astă noapte... Aprinseseră un sat... vezi într'acolo unde-s nourii mai negri... Noi mergem înapoi spre Vest, să întâlnim ruşii...

— Sergent... sergent, ascultă, sergent... vei fi condamnat la moarte... treci sub comanda mea... haidem să căutăm germanii...

— Asta nu, domnule căpitan... In zori, nădăjduim să fim gata predaţi ruşilor... Cu bine, ţine-o tot înainte, spre Est... unde-s mai negri nourii...

Şi astfel, cei cincizeci şi şase trecură în şir, tot unul după altul, pe lângă oameni lui Buză, luând-o spre Est...

Cum mergeau aşa, auziră iar forfotul motorizatelor. Drept în faţa lor, pe linia sură a zării, veneau tancurile. Sculy îşi luă casca, făcu cu ea un semn larg strigând din răsputere:

— Germanii... vin germanii...

Scoase un chiot, se urcă cu un picior în scara şeii, făcea mereu semne largi cu casca. Soldaţii îşi ridicară şi ei căştile, chiotele spintecau pustia, dar Sculy nu mai putu răbda, încălecă, se asvârli spre tancuri în galop, se opri deodată, înlemni în şea când auzi glasul puternic al unui megafon:

— Divizia a cincia cavalerie... predă-te!... Predă-te, divizia a cincia cavalerie...

Se întoarse, galopă până la soldaţi, era alb ca varul.

— Sunt ruşii... ruşii, fuga spre Vest...

Soldaţii nu se clintiră. Unul strigă:

— Domnule căpitan, să ne predăm... ne învârtim ca şoarecii în capcană...

— Nu! Nu ne predăm! Nu! Inainte!

Şi iar porniră, mai puţini, mai flămânzi, mai sdrobiţi.

Apoi, către un amurg, Sculy chiui de bucurie.

Acum nu mai era nicio îndoială că dinspre Est veneau germanii. Veneau abia ducându-şi puştile, abia târându-şi cismele. Se opriră în faţa românilor, se pândeau unii pe alţii, până ce un german cu ochelari turburi strigă:

— Unde vă sunt ofiţerii?

Sculy înaintă spre el.

— Dece-aţi părăsit frontul, trădătorilor?

Sculy vru să răspundă, glasul îi îngheţă în gât, când detaşamentul german se aşternu la pământ svârlindu-şi automatele'n bătaie. Abia avu vreme să'ncalece, un glonţ îi trecu prin cască, îi fripse vârful capului. In urma lui mitralierele hohoteau, răcneau soldaţii în fugă, în curând nu se mai auzi nimic. Când se opri şi-şi întoarse capul, numai corbii sburau departe.

XIV

Din cincizeci şi şase, mai mărşăluiau în urma căpitanului douăzeci şi trei. Nu mai voiau nimic decât să se trântească în zăpadă şi să doarmă să doarmă de veci...

Şi astfel, ei se lăsară în omăt, se ghemuiră bine, foindu-şi ciolanele, îşi trăgeau pleoapele peste bulbucii ochilor, dar şi le trăgeau degeaba, căci ochii, la atingerea cu pleoapele, îi săgetau până în creieri, parcă presăraţi cu sare sau cu cenuşă. Adormiră aşa, cu ochii deschişi, şi degeaba striga la ei Sculy! Il izbi pe unul cu cisma, îi puse altuia pistolu'n frunte — se trase înapoi speriat de ochii lor neclintiţi. Sta rezemat de un copac, îşi muşca buzele. Când se ridică întâiul soldat, cel lovit cu cisma, şi porni spre el, Sculy îl culcă dintr'un singur glonţ, se ridică al doilea, îl culcă şi pe acesta şi amândoi soldaţii horcăiau alături, desgropând omătul cu degetele, căutând cu gurile un lucru de care să se apuce...

Apoi soldaţii porniră toţi împotriva lui, aşa adormiţi, cu ochii deschişi. Unul îi smuci pistolul şi i-l aruncă, al doilea îl trânti jos dintr'un pumn în falcă, al treilea îi prinse beregata sub bocanc şi Sculy îşi lepădă din gură limba albastră. Bocancii îl frământau, îl frământau bucăţică cu bucăţică, nişte baionete se repezeau deasupra lui în sus şi în jos. Când porniră spre Est, unul se uită înapoi şi desluşi numai două picioare în cisme, încremenite alături şi un cap în cască. Din restul trupului nu mai rămăsese nimic.

Calul căpitanului necheză prelung şi porni în galop în urma lor.

Peste trei zile se întâlniră cu sergentul Buză Trofim care mărşăluia dintre Est spre Vest.

XV

...Şi astfel, frontul Donului se sdrobise. Zece divizii româneşti, cinci divizii germane, umblau prin uriaşa capcană întinsă cât ţine marele cot al fluviului. Carele de asalt înţepeniseră în lungul drumurilor, arătau ca nişte ţintirime de monştri. Artileria înţepenise, părăsită sub viscole. Unităţile dibuiau o ieşire din capcană şi la fel cu divizia a cincia cavalerie, se sfârşeau de frig, de foame sau de gloanţele germanilor. Cum luau contact cu ruşii, soldaţii români se predau cu miile, unităţi întregi îşi svârleau armele la picioare, ridicând mânile sus.

Şi, doamne! unde-a găsit atâta putere majurul Iolampie Codău, că fuge pe un cal deshămat, repede, dela bucătăria companiei? Parcă se trezise în el şi sfărâia tot spirtul supt într'o întreagă viaţă! In întâiul ropot, tătuţa Iolampie nu vrea să moară ca un prost; în al doilea, ce rost ar fi avut să pice prizonier la bătrâneţele lui, să nu şi-o mai vadă pe Pazuna? In al treilea, îi era o grozavă frică să nu-l omoare nemţii... cine ştie?

De ruşi, aflase şi văzuse cu ochii lui că sunt tare omenoşi cu românii; cum dau bolşevicii de-un regiment românesc, îl cârduiesc doar, îl îndreaptă spre Don; a văzut cum câţiva ţânci sovietici, nişte băietănaşi, să fi tot avut câte optsprezece ani, duc un detaşament de câteva sute de oameni; şi flăcăii aceia nu-şi ţineau armele măcar în cumpănire, şi le ţineau de-a-binelea în bandulieră şi fumau ţigări, aprindeau dela români, românii aprindeau dela ei. Dar hotărît, duşmanul ruşilor şi-al românilor erau germanii, de ei trebuia să se ferească tătuţa Iolampie...

Intr'un mers obişnuit, iepuşoara de rechiziţie pe care călărea ar fi părut o mârţoagă în toată regula; acum abia se zărea prin fulgi, întinsă galopului, i se zăreau tuspatru potcoavele, aşa de sus îşi svârlea picioarele... Uneori tătuţa chiuia, răcnea şi parcă râdea... Pe dracu! Tătuţa Codău plângea de-a-binelea, plângea în hohote, printre tânguirile viscolului. Nu vedea nimic înaintea ochilor, totu-i pierise din minte, afară de-o căsuţă bătrână ca şi el, căsuţa lui din Botoşani. Ii zărea acoperişul ţuguiat, cu un hulub de lemn pe creastă. Sub streaşină, uşa grea cu zăvoare vechi. Pazuna, cu un şăluţ pe umerii uscaţi, îl aşteaptă în prag. Iată-l, a şi cotit dinspre drumul Hârlăului, cu toţi copiii şi cu toţi cânii uliţelor după dânsul...

— „Hei! Cu sănătate Pazuna“!

— „Opreşte, nebunule... strigă speriată femeia; ai să-ţi rupi gâtul!“

Codău opri scurt, mârţoaga sforăia în draci, deasupra unei râpi în al cărei fund s'auzeau forfote. Nu se zărea nimic, în adânc tunurile bubuiau, mitralierele scrâşneau, nişte monştri de fer se izbeau piept în piept: nu s'auzea ţipăt, nici răcnet; un uragan de fum fierbinte sbucni până'n înaltul văzduhului; se arătă soarele — Codău sări de pe cal — se furişă la pământ, se făcu una cu omătul; închise ochii, să nu vadă nimic, îşi apăsă amândouă palmele pe urechi să nu mai audă nimic — dar degeaba: deschise ochii şi ceeace văzu nu s'ar fi putut asemăna cu nicio întâmplare a omenirii.

In vale era un sat arzând. Dincolo de foc, pe-un deal, stăteau mulţimi de tancuri în forfot, gata să se repeadă în vale asupra altor mulţimi de tancuri, care înaintau printre casele în flăcări, pe cinci rânduri. In fruntea acestora din urmă înainta un tanc înnegrit de fum, scurmând gardurile, hâind şi prăbuşind casele aprinse, plecând şi doborând arbori. Pe deal, un tanc alb, tot atât de voinic, îşi îndreaptă tunul spre cel din vale, trase trei obuze, porni scârţâind din toate şenilele, urnind dâmburi, lăsând în urmă un drum larg, ajunseră unul în faţa celuilalt, până-şi izbiră unul de altul ţevile tunurilor; se traseră înapoi, cu băgare de samă parcă încordându-şi spinările de oţel, parcă încordându-şi piepturile blindate, se repeziră unul în altul; se traseră iar înapoi, se ridicară, se izbiră piept în piept, rămaseră aşa încordate, pântece'n pântece, roţile se'nvârteau, şenilele fugeau repede, arătând ca mii de picioare ale unor reptile; atunci porniră în fugă tancurile de pe deal; porniseră în fugă cele din vale; se izbiră într'un răcnet înmulţit de mii de ori ai ferului, se ridicară piept în piept, pântece'n pântece, împroşcând foc din tunuri; pe-alocurea turelele se deschideau deodată, săreau afară nişte oameni negri, săreau în încleştarea monştrilor, se făceau nevăzuţi sub trupurile lor late; unii din oamenii aceia, înainte de a-i înghiţi amestecul de oţel, se furişau, svârleau grenade; explozii mari svârleau limbi de foc, alte turele se deschideau, ieşeau alţi oameni, svârleau grenade în pântecele monştrilor, se făceau massă lată de carne sub şenile; amar scrâşnea tancul cel negru; se trăgea înapoi, îşi făcea vânt înainte să-şi deschidă drum spre Vest: răsturna tancuri şi tanchete, hâia şi da la o parte ruini de oţel arzând, dar de pe deal coborau întruna masse de fer în forfot, ziduri de oţel îi răsăreau în cale, îl opreau, îl repezeau înapoi;

tancul negru parcă-şi încorda spinarea blindată, parcă-şi încorda pieptul, se repezea, spărgea zidul — alte ziduri i se ridicau în faţă, se trăgea iar înapoi şi'n toată valea mugeau tunurile, explodau grenadele, ţăcăneau ca'n nişte jocuri feerice mitralierele cu trasoare de toate culorile, în timp ce soarele — alb ca un cap de mort — s'ascundea după negurile mari ale înserării.

Casele ardeau mai tare, viforul ridica limbile focului până'n cer, le pleca spre fundul văii unde s'apucau de acoperişuri, se făceau una, uneori, toate flăcările caselor — şi sub marea de foc se zăreau forfotind, izbindu-se mereu unii într'alţii, stând încordaţi piept în piept şi pântece'n pântece, monştrii veacului.

Codău se ridică, sări pe cal, ca o ghiară de ghiaţă îi sgârâia lungul spinării. Iapa sălta în trap, se întinse galopului, sforăind, ciulindu-şi urechea dreaptă, spre valea monştrilor. Coti la un arbore, o apucă spre Miazăzi, şi'n dreptul lui, oricât se depărta, s'auzea cum mestecă şi pârâe dinţii de oţel în valea aceea. Tunurile bubuiau, trasoarele alergau în stoluri, încrucişându-se pe deasupra văii. Işi băgă faţa în coama calului, căci acum unele trasoare îi sburau pe deasupra capului, ţiuiau, altele sfârâiau — şi tătuţa Iolampie nu voia să moară... hulubul de lemn de pe creasta casei lui bătrâne parcă-şi desfăcuse aripile, ţintea cu ochii lui de cuie zările şi-l aştepta...

Dar cine să fie, oare, umbra care s'a ridicat deodată din omăt? Iapa sforăi a lup şi-a duşman, cerca să se ridice în două picioare şi tătuţa Iolampie auzi un glas:

— *Bruder... Bruder... Bruder...*

— Ce vrei măi? Feri la o parte...

— *Bruder... Bruder... Bruder...* s'auzi iar glasul şi Codău înţelese că neamţul plânge... poate-i rănit de moarte... cum să-l lase? Se plecă în şea, apucă o mână udă de ceva cald, poate de sânge. Incă un salt bun, neamţul izbuti să-şi pună un picior în scară — încă un salt şi încă unul şi iată-l încălecat la spatele tătuţei Iolampie — iapa, e adevărat, cu atâta greutate, nu se mai putu întinde galopului dar mergea într'un pas repede, vecin cu fuga. Neamţul răsufla grăbit, uneori parcă şuiera din gât, tuşea, se lipea mai tare de Codău, cerca să-l cuprindă, i s'apuca de centură, bolborosind într'una:

— *Bruder... Bruder... Bruder...*

— Lasă... taci... îi bine... îi răspunse la o vreme Codău, cu inima înmuiată pân'la lacrimi. Toţi, oameni suntem, măi şfabule... Şi tu ai copii acasă... ai copii... te-aşteaptă... nu?

— *Ja, Bruder... ja,* răspunse neamţul şi Codău se gândi cât de îngrozitor îi şi războiul...

Poate omul din spatele lui îi un om bun, are copii bucălaţi... o casă cu hulub de lemn pe creastă... A turbat Hitler, şi-a vărsat balele asupra ţării lui întregi, a turbat toată ţara... s'a repezit să muşte tot globul pământului... Dar poate omul din spatele lui nici nu-i atins de balele turbei. Va fi fost luat şi el cu ordin de chemare, dus să moară în câmpii străine, în valea monştrilor. Că neamţul acela scăpase din valea monştrilor, nu mai era nicio îndoială. Puţea a benzină, puţea a ars... de bună samă sărise din turela vreunui tanc aprins. In mintea lui Codău toate se'nvălmăşeau, şi doamne: dece l-a cuprins deodată o spaimă aşa de mare? Calul ostenise, abia mergea, sforăia greu. Aşa, cu atâta greutate, ar mai fi putut răzbi câţiva kilometri cel mult, deci, unul din cei doi oameni trebuia să coboare... Cum să-l roage, cum să-l lămurească tătuţa Iolampie pe neamţ că l-a dus destul, că iapa nu mai poate merge cu amândoi? Neamţul îl ţinea tot mai strâns şi Codău simţea că parcă are în spate o uriaşă broască ţestoasă. Se cutremură. Neamţul se'ncleştă de el mai bine — deodată îşi desprinse o mână, se plecă spre ciubotă... „Moartea mea!" se'ngrozi Codău, simţind în spate o izbitură puternică, o lamă de cuţit îi sgârie spinarea — sări de

pe cal, se rostogoli, neamţul se rostogoli peste dânsul — şi Codău, răstignit cu faţa'n sus sub genunchii duşmanului, mai zări un obraz patrat, o bărbie lată — un pumn repezind cuţitul spre pieptul lui.

— Vai... dece? izbuti să strige, în vreme ce neamţul încălecă, se pierdu în noapte.

Asta era în apropiere de Doneţ, undeva, pe lângă marele drum de scurgere a armatelor. Şi chinuindu-se să-şi borască sufletul, tătuţa Iolampie Codău suduia de precistă şi dumnezeoaică, auzea infanteriile cum se scurg. Comenzi răstite, suduituri scârnave, gemete şi vaiete, toate s'amestecau, şi din acel amestec se desprinse deodată, ca un fir de aur într'o vale a eternităţilor, goarna cornistului dela a opta mitraliere... Firul de aur creştea, se întindea din străfundul văii până'n nişte văzduhuri de cristal, sunând cântecul atât de mult visat al Eliberării.

— Zi-i... zi-i... Toadere... zi-i încet.., vreau să dorm... spuse cu blândeţe tătuţa Iolampie, şi aurul goarnei se încălzi, se îndulci.

Se vedea acasă, în pat. Pazuna îl învelea cu un mindir roşu ca sângele, soba duduia, hulubul de lemn coborîse din ţintele de pe casă, s'aşezase la o ferestruică şi-l privea cum adoarme... La ferestruica aceea veniseră şi zorile, parcă picurând din nişte viori molcome.

Pazuna umbla în vârful picioarelor, să nu sperie hulubul, zorile şi somnul bun al bărbatului. In răstimpuri smiorcăia a plâns, dar aşa-s femeile!

Astfel a murit majurul Iolampie Codău, cel cu precista şi dumnezeoaica.

XVI

In sfârşit, caii dela cheson se opriră locului, cu copitele pline de sânge, se lăsară pe pântece, răsuflând greu şi gemând. Tunarul căzuse sub roţi, acum trei nopţi, rămăsese cine ştie unde, cu capul tăiat. Vieru sări jos, porni la fugă, spre casa singuratică tipărită pe-un amurg turbure. Bubuitul tunurilor creştea, din toate părţile zărilor creştea. De-acolo, din fumuriu, se scurgea, cât ţinea linia pământului, un amestec de oameni, cai, tunuri, vite, camioane, tancuri, automobile, căruţe, chesoane, grăbind înapoi la Rostov, grăbind de-acolo mai departe, înapoi spre Vest, cât mai repede înapoi spre Vest.

Vieru grăbi, dar rosătura cismelor îl făcea să se oprească locului, să-şi potrivească rămăşiţa de obială deasupra mâncăturii de carne vie. Când îşi dădu sama că nu mai poate merge, că n'ar mai putea ajunge la cursura de pe linia pământului, se îndreptă spre casa singuratică.

Uşa era zăvorîtă pe dinăuntru. Işi trase cisma, rămase în emenit. Inăuntru, nişte glasuri bărbăteşti fredonau o melodie de prohod. Un glas adânc, de bas, cânta în nemţeşte nişte cuvinte despre istoria unui pirat mort în ariile întunecate ale mărilor. Ceilalţi nouă piraţi, fraţii lui de corabie, l-au pus într'o ladă, au bătut capacul în ţinte. Apoi, pe lada mortului au pus o sticlă cu rom...

Basul tăcu, alte glasuri cântară adânc refrenul:

„A-hom... a-hom... a-hom...
Şi zece erau pe lada mortului şi-o sticlă cu rom,
A-hom... a-hom... a-hom..."

Un glas vâjiia ca vijelia, altul suna grav ca un clopot de moarte, al treilea scotea un hohot de plâns, acompaniind refrenul:

„A-hom... a-hom... a-hom..."

Bubuitul tunurilor creştea, s'auzeau şuierele obuzelor. Vieru îşi lipi un ochi de crăpătura uşii, zări o ladă

acoperită cu negru, pe ladă o lumânare şi lângă lumânare o sticlă neagră pe care o apucau pe rând nişte mâni şi cântecul piratului mort iar începu; totul se petrecea într'o linişte de îngropăciune, niciun glas nu striga, nu se înălţa prea tare:

„Şi zece erau pe lada mortului şi-o sticlă cu rom,
A-hom... a-hom... a-hom...“

Dar obuzele s'apropiau, el ciocăni în uşă, izbi cu pumnul, nimeni nu se întrerupse din cântec şi Vieru o luă la fugă către viermăriile de pe linia pământului.

Inainte de a se face una cu acel şuvoi de oameni, tunuri, vite, camioane, stătu o clipă în cumpănă. Făcu un pas, se trezi cot la cot cu nişte infanterişti care mergeau dormind. Nu s'auzeau glasuri. Oamenii mărşăluiau cu capetele în pământ, cu gurile mute; caii făceau paşi rari, privind în pământ. Camioanele duduiau încet parcă să nu le audă artileria care bătea din urmă.

Când un camion se izbea de altul, nu suduia nimeni, nu răcnea nimeni. Nici vitele rătăcite printre oameni nu mugeau. Juncile mergeau repede, boii albi păşeau rar, tancurile treceau printre vite ca nişte bivoli umiliţi, stropiţi de glod. Apoi, din urmă s'auzi un gemăt de spaimă. O escadrilă neagră trecu repede în lungul puhoiului, ajunse pân'la capătul lui, se'ntoarse aruncând bombe, avioanele de vânătoare răpăiau din mitraliere, coborîte pân' deasupra oamenilor. Abia atunci liniştea se sparse în nişte răcnete înspăimântătoare, vitele mugeau, tancurile scrâşneau, camioanele claxonau izbindu-se unele în altele, şi când din urmă veni ştirea că-i ajung tancurile sovietice, îi cuprinse pe toţi o fugă a nebuniei. Se'ndesau, se doborau, se călcau în picioare om pe om, tancurile călăreau alte tancuri, repezeau din cale camioane, pârâiau oasele sdrobite ale vitelor, împreună cu oasele şi cu craniile oamenilor. Germani, români, italieni îşi făceau cale cu baionetele.

Dar, dece oare puhoiul nu mai curgea? Incremeni o clipită, apoi cei din cap se întoarseră spre cei ce fugeau din urmă, se izbiră, unii de alţii, vite, oameni, tancuri, camioane. Drumul trecea printre două dealuri abrupte, nicio putinţă de revărsare... In faţă se arătase o centură de tancuri împroşcând foc din tunuri şi din mitraliere; din urmă îi îndesa altă centură de tancuri; se răspândiră repede într'o vale îngustă, rotundă, ca într'un cazan al iadului. Acolo, camioanele călcau peste oamenii trântiţi la pământ, călcau ca peste nişte poduri vii, gonind jur împrejurul cazanului, sdrobindu-se unele pe altele. Apoi, pe când atâtea camioane ardeau, pe când bombele de sus şi obuzele tancurilor umplură valea cu nişte păduri de foc haotice, s'arată pe zare o lună albă având pe faţă nişte plete de negură încâlcită. Arăta ca un cap tăiat, parcă rânjind la forfotul din cazanul iadului. Acolo, după ce avioanele se făcură nevăzute, după ce tancurile scrâşneau departe în noapte, se'ntinsese un foc năprasnic, ardeau camioanele cu soldaţi morţi la volane, ardeau tanchiştii în adâncul turelelor, totul puţea a carne arsă. Motoare răsturnate pe-o parte sau cu roţile'n sus, horcăiau, se smuceau, lângă ele horcăiau oameni răsturnaţi pe-o parte sau cu faţa'n sus. Cai îngroziţi, strânşi din trup, îşi ciuleau urechile spre horcăitul oamenilor şi al motoarelor.

Cei scăpaţi de-acolo erau trei. Cum ajunseră pe buza cazanului se opriră tustrei, îşi duseră mânile la ochi. In faţa lor, departe, parcă ardea cerul, parcă ardea pământul. Prin limbile focului se zăreau nişte zidării negre, bubuiau obuzele, avioanele sunau în văzduh, forfoteau, bombele şuierau, zidăriile negre se prăbuşeau, fiinţe omeneşti alergau prin flăcări, parcă s'auzea un neîntrerupt răcnet de spaimă, încât unul din cei trei întrebă:

— Incotro ?

Vieru răspunse :

— Trebue : s'o ţinem spre Nord. Poate ne-om putea strecura prin liniile ruşilor...

Fără cuvânt, porniră tustrei, merseră tăcuţi unul după altul, cu capetele în pământ, cu braţele cruciş pe piept vârîte adânc în mâneci. După câţiva kilometri, Vieru cunoscu că bate înapoi drumul străbătut de cu sară, cunoscu lucrul acesta după casa singuratică. Ceilalţi doi rămăseseră în urmă, unul tuşea, pe semne era spart în plămân. Al doilea se'ndoi dela jumătate, spunând cu glas liniştit :

— Eu am ştiut... am simţit... de cum ne-au înfundat la cotul Donului.

— Pe dracu... îi răspunse întâiul, printre tuse. Eu am ştiut că pierdem, încă din vara lui '41... Unde-i al treilea ? Parcă se vede o casă...

Porniră sprijinindu-se unul pe altul, se opriră în pragul uşii. Incăperea puţea crunt a rom, parcă aveau la picioare o baltă cu borîtură de rom. S'aprinse o brichetă, îl cunoscură pe Vieru. Văzură o ladă neagră, pe ladă o sticlă neagră răsturnată picurând rom. Se lăsară amândoi la pământ, într'un colţ şi Vieru înţelese că trag de moarte amândoi. Lovi cu piciorul o sticlă, o ridică, era plină ; îi sdrobi gâtul şi-o duse la gură, supse cu desnădejde, tăindu-şi buzele, supse desnădăjduit rom amestecat cu sânge şi se'ntinse pe lada mortului. In timp ce creierii i se'nnegurau, auzea basul adânc istorisind moartea piratului :

„...şi zece erau pe lada mortului şi o sticlă cu rom".

Vâjiia vijelia, un clopot suna a mort, cineva plângea în hohote, după piratul al zecelea :

„A-hom... a-hom... a-hom..."

— Oh, ce să fac ? Cum să scap ? gemu Vieru şi se părea că un glas îi răspunde din vijelie :

— Vezi... unul din germani şi-a lăsat aici centura... anin-o la grindă, spânzură-te !

— Nu ! Asta nu ! se'ngrozi Vieru şi astfel, toată noaptea stătu ghemuit pe lada mortului.

Se făcea că venise la dânsul o femeie din Herţa, una cu un copil în braţe — şi avea părul muced, buzele mucede, era toată mucedă şi amirosea a pământ. Ca să nu i se vadă faţa, îşi trăsese broboada dintr'o latură. Copilul din braţele ei era putred tot, părea un maldăr de mucegai; prin părul capului îi umbla un păianjen...

— Vezi... domnule locotenent, noi am mucezit, printre alţii o sută, după zidul morii... Stăm în groapa umedă de mai bine de-un an... Am venit să-mi faci un bine... dă-mi înapoi medalionul de aur pentru care m'ai omorît ! Dă-mi-l, căci de câteori vreau să ies afară din groapă, îmi iese înainte un păianjen şi mă opreşte :

— „... nu poţi să ieşi, pân' nu-mi dai medalionul pe care-l aveai la gât când te-au ucis !" Fie-ţi milă, dă-mi-l, domnule locotenent, ca să-mi pot ţine copilul la lumina soarelui, pe-o pajişte ! Uită-te : copilul meu, în loc de inimă are un păianjen, în loc de ochi are doi păianjeni... în craniul lui şi-au făcut păianjenii cuib... Locotenente, dă-mi înapoi medalionul !

Şi astfel Vieru părăsi casa singuratică încă înainte de a se face ziuă, arzând într'o cumplită febră. Abia-l ţineau picioarele roase de cisme şi el se sprijini într'un băţ. Năvălit de barbă, scofâlcit, părea un bătrân, un cerşetor îmbrăcat în nişte sdrenţe soldăţeşti, încât niciun post de santinelă nu-l opri când ajunse la Doneţ. Abia după aceea îşi spuse : „...am să mă strecor, de-ar fi să mă subţiez cât râma ! Blestemat să fiu de nu voi izbuti să mă strecor şi'ntre bolşevici, de-ar fi să stăpânească ei ţara ! Oare nu spune porunca gărzii să ne strecurăm oriunde, oricum... şi să subminăm totul ?"

In ochii arşi de frig îi sticli un zâmbet. Urcă într'un tren cu soldaţi.

La Rostov, şi încă din întâia zi de drum, prinse a grăi cu două înţelesuri, despre lumea nedreaptă de azi... despre o lume mai bună, de mâne, intrată în domnia dreaptă a mulţimii.

— Grăieşti bine... îi spuse un soldat, oftând, şi Vieru îşi aprinse ochii crucişi într'un zâmbet sticlos.

„Merge bine... merge! se socoti el şi-şi frecă mânile de bucurie. Lasă... am să-i duc... am să-i înfierbânt"...

De-l va învinovăţi cineva, cândva, îl va stupi între ochi...

Femeia din Herţa i se scufundă în mâlul turbure din străfundul conştiinţei.

XVII

La Doneţ, germanii se hotărîseră să oprească fuga, cu orice preţ, să refacă unităţile, să le împingă spre Stalingradul încercuit.

Acolo, la Stalingrad, se aflau strânşi în cleştele sovietic 330.000 de cotropitori fără nicio putinţă de scăpare. Generalul-colonel Paulus respinsese ultimatumul, armatele Donului porniră asaltul.

Tot mai dese erau coloanele de fugari, drumurile şi drumuşoarele nu mai încăpeau. La Doneţ, linii de santinele somau de trei ori fugarii, trăgeau în plin, în ofiţeri şi soldaţi.

In spatele unui comandament se afla locul de execuţie. Pe-o podişcă de camion era un scăueş cu trei picioare. Sus, deasupra scăueşului, atârna o funie cu juvăţ şi un bavarez voinic, suflecat până peste coate, tocmai ungea funia aceea cu săpun. In răstimpuri s'apuca de ea cu amândouă mânile, o smucea, încercându-i tăria, o ungea iar cu săpun. Când se pleca spre scăueş să şi-l mute din cale, juvăţul îi atingea ceafa, el sărea la o parte, râdea prostit cu o gură largă.

Judecarea maiorului Rozmarin fusese foarte scurtă. Intruna, judecătorii l-au întrebat unde-i batalionul, dece-a lăsat trupa să dezerteze. El, aproape nebun, arăta departe, spunea cum colonelul a fugit din întâia zi, cum rătăcise singur, prin viscole, hămesit de foame.

Dar nu asta era vina cea mare a lui Rozmarin. Omorîse şase ofiţeri germani. Cum a fost? „Ce rost mai are să spun cum a fost?" se întrebă el. Cum să fi fost? Intr'o zi, după ce dârdâise de frig într'o groapă de obuz, lângă un mort, cu capul tăiat, porni iar spre linia pământului. Văzu nişte camioane în fugă, îşi adună ultimele puteri; în câteva ceasuri era la drum. A sărit şi s'a înşfăcat de-un camion cu germani. Striga la ei să-l ajute să urce. Ei, înveliţi în cojoace, parcă nici nu-l vedeau. Se smucia, se frământa, se aburca din toată puterea. La un salt al camionului, căzu, se ridică repede, iar se'ncleştă, asta era la un deal. Plângea de desnădejde:

— *Kameraden... Kameraden... Kameraden...*

Un german rânji, învelindu-se mai bine sub cojoc. Şi cum Rozmarin nu mai tăcea din gură şi cum se tot sbătea să urce, germanul se ridică, îl izbi cu cisma peste gură, îi sdrobi buzele; la a doua lovitură văzu roşu înaintea ochilor, simţea că i se făcuseră măselele grăunţe; lovitura a treia îi sdrobi degetele dela mâna dreaptă, se desprinse de camion, căzu. Apucă din şanţ o grenadă, o defensivă grea, o dessurubă cu unghiile sdrobite — mai apoi l-a asurzit o explozie — a rupt-o la fugă — nu ştie ce-a mai urmat.

L-au prins la Doneţ, într'o dimineaţă, la trierea fugarilor.

— Ai omorît şase ofiţeri de-ai noştri, porcule! răcni la el un colonel german, svârlindu-şi braţul spre geam, arătându-i spânzurătoarea..

Rozmarin o privi cu coada ochiului, vru să-şi ducă mâna dreaptă la grumaz, dar amândouă mânile îi erau legate la spate. Işi scoase pieptul,

se'ntoarse de-a-binelea spre spânzurătoare, o privi lung, o sfidă. Podişca era goală, ştreangul se legăna în vânt deasupra scăueşului.

Bubuitul tunurilor s'auzea tot mai aproape, uneori geamurile zăngăneau; cu un semn, colonelul arătă că judecata s'a sfârşit, să vie alţii...

Escorta făcu un stânga'mprejur apăsat, arătă osânditului să pornească. Atunci uşa se deschise şi Rozmarin rămase locului, clipi mult din ochi, clătină din cap, faţă'n faţă cu un soldat aspru care tocmai păşea pragul.

— Maior Rozmarin... domnule maior... spuse soldatul, cu un glas cutremurat.

— Sergent Buză... pentru numele lui dumnezeu... tu eşti?

— Da, domnule maior... da, maior Rozmarin. Dar nu-mi pare rău...

Făcură câte-un pas, se opriră piept în piept, îşi amestecară răsufletele fierbinţi:

— Maior Rozmarin... eşti alb la faţă... dece te judecă? Cine ţi-a sdrobit gura, maior Rozmarin? Erai cel mai omenos ofiţer din 1 infanterie...

Rozmarin îşi scăpă capul în piept, i se cutremurară umerii:

— Lasă-mă, sergent Buză... Lasă-mă...

— Maior Rozmarin... s'auzim de bine... Erai frumos, bun şi tânăr! Dece? Dece te judecă? Dece?

Şi sergentul Buză fu repezit până'n faţa colonelului. Se opri izbindu-şi cismele într'o poziţie de drepţi, aspră:

— Sunt sergentul Buză Trofim şi n'am de-ascuns nimic, ştiu c'o să-mi îmbrobodiţi gâtul, dar nu-mi pare rău!...

Il întrerupse grefierul, acoperindu-i glasul cu glasul lui aspru, cetind repede filele dosarului.

— *„...numitul, având sub comanda sa peste trei sute de oameni, resturile regimentului românesc 1 infanterie, în noaptea de 3 spre 4 a ajuns într'un sat care se afla în mâna partizanilor. Chiar din marginea satului a ştiut că acolo se află inamic, deci avea putinţa de a se retrage. Sergentul Buză s'a predat cu toată unitatea, în mânile civililor, predându-le armele şi muniţia, întărind astfel inamicul. Regimentul de infanterie german nr. 603, în retragere spre Vest, a nimerit în satul acela din pricina viscolului puternic. Avangarda a dat de nişte case pustii, a trimis vorbă regimentului oprit pe deal că poate să coboare să petreacă noaptea acolo. Deci amintitul regiment s'a cantonat prin case, lăsând la porţi şi la răscrucile drumurilor gărzi puternice..."*

Glasul grefierului scrâşnea, cu cât intra mai adânc în cetirea întâmplării. Colonelul şi ceilalţi judecători se uitară strâmb la sergentul Buză, afară tunurile bubuiau, în văzduh ţăcăneau mitralierele avioanelor de vânătoare.

...După ce-au pus la porţi şi la răscruci gărzi puternice, germanii s'au întins somnului, aprinseseră focuri în sobe, cea mai mare parte din ei se desbrăcaseră până la cămaşă, se descălţaseră, armele şi le aruncaseră prin ungherele caselor, şi astfel întregul regiment german 603 căzu într'un somn adânc...

In plin miezul nopţii, gărzile fură ucise, dar nu s'a auzit niciun bubuit de armă, totul se petrecu într'o tăcere înfricoşătoare. Ca din pământ, se arătară ca la trei sute de oameni, încinşi cu cartuşierele peste cojoace mari, cu cuşme flocoase; erau bărbaţi, mai mult bătrâni; printre ei se aflau flăcăi cu obrazuri albe, înarmaţi până'n dinţi, şi astfel se arătau în uşile caselor, svârleau grenade pe geam, puneau mitralierele pe praguri şi mitralierele scrâşneau spre germanii buimaci de somn, secerându-i în întunericul încăperilor.

Numai în cămăşi şi desculţi, cârduri săreau afară pe geamuri, în omăt, nimereau în gura altor mitraliere, îi sfârtecau alte grenade, în vreme ce satul lua foc din toate părţile. Drumurile erau pline de răcnete, cai speriaţi se repezeau în garduri, se ghemuiau de groază pe după arbori. Unele grupuri germane trăgeau cu mitralierele pe ferestre, dar îndată

focul lor tăcea, baionetele îi atacau pe la spate, pe semne îi păleau oameni coborîţi de prin podurile caselor ori ieşiţi din gurile nevăzute ale pivniţelor.

Unii se svârleau pe cai, aşa în cămăşi, şi'n izmene — păreau pe sub flacări fantasme albe, — se svârleau spre ieşirile satului, dar la toate ieşirile îi aşteptau automatele'n bătaie, caii se prăbuşeau împuşcaţi în piept sau cu picioarele sdrobite.

Un grup german se întărise bine în partea de Miazănoapte a satului; răsturnaseră căruţele, îngrămădiseră butuci, lemne de tot felul, durând baricade, punând în bătaie brandurile şi toate armele automate, către un loc gol luminat ca ziua de puterile flăcărilor; dintr'acolo trebuia să vină detaşamentul de partizani; la spatele baricadelor se'ntindea câmpul, viscolul, noaptea neagră. Puştile bufneau neîntrerupt, brandurile urlau, mitralierele hohoteau din ce în ce mai repede, parcă nişte fiare mestecau benzile de cartuşe, scăpărând din măsele de oţel. In faţă s'arătau din clipă'n clipă nişte oameni în cojoace, trăgând focuri spre baricade. Astfel, germanii se lăsară înşelaţi de focurile răzleţe. Grosul detaşamentului de partizani părăsise satul pe două coloane, se repeziră în spatele germanilor din toate părţile deodată, trăgând din toate armele, şi resturile regimentului 603 săriră spre locul viran, se treziră în nişte rafale, căzură mai toţi sub ciubotele mari ale ţăranilor...

Grefierul se opri, răsufla greu, reîncepu, dar iar se întrerupse, căci ochii îi fugeau pe geam afară. Ochii tuturora fugeau acum pe geam afară. In încăpere se statornici o linişte aşa de mare, încât s'auziră paşii lui Rozmarin urcând treptele pe podişcă. Bavarezul cel suflecat îşi trecu funia prin mâni să vadă de-i unsă bine, îi mai cercă tăria odată, trecu juvăţul în grumazul osânditului. Acesta, stând ţapăn pe scăueş, întâi îşi feri capul.

Apoi, toţi ochii din încăpere fugiră în jos. Podişca scârţâia, lemnul spânzurătorii scârţâia, picioarele maiorului Rozmarin mestecau aerul, îl mestecau ca'ntr'o neînchipuită fugă prin văzduh.

— *Weiter! Weiter!* se stropşi colonelul la grefier, bătând cu pumnul în masă aşa de tare, încât clopoţelul sări dela locul lui într'un clinchet.

— *...când a ajuns acolo, divizia blindată 202...* reîncepu grefierul, dar iar se'ntrerupse, uitându-se la sergentul Buză ai cărui ochi se holbaseră peste măsură privind peste umeri cum se sbat prin aer cismele negre ale maiorului Rozmarin. Nimeni n'ar putea spune dacă s'a auzit horcăitul spânzuratului, ori dacă horcăia sergentul care-i şi sbătea mânile la spate, vrând să şi le ducă la grumaz numaidecât. La urmă, îşi înfipse bărbia în piept— toţi din încăpere îşi strânseră bărbiile în piept — colonelul, după ce-şi dădu drumul nodului dela cravată, — făcu semn unei escorte să tragă pe geam perdeaua neagră. Trecuseră câteva minute nespus de lungi şi podişca tot mai scârţâia afară...

— *...când a ajuns acolo divizia blindată 202, ţăranii ruşi intraseră c'an pământ... sergentul Buză a fost prins pe când lupta corp la corp cu un ofiţer german...“*

—Gata... făcu semn colonelui şi sergentul Buză întrebă aiurind:

— spre Est sau spre Vest?

Porni împins de escortă, se opri în faţa geamului, ascultând... şi oare dece nu mai scârţâia podişca? Nu se putu stăpâni, feri cu bărbia la o parte colţul perdelei, zări ştreangul; soldatul suflecat sta pe scăueş, aprinzându-şi o ţigară.

Mai apoi, auzind scârţâitul uşii, călăul svârli ţigara. Sergentul Buză umbla cu ochii după maiorul Rozmarin; îl zări într'o căruţă, la cinci paşi, culcat cu capul pe-o parte. Lângă el mai era un loc. Şi pentrucă îndrăzneţul comandant al regimentului 1 de infanterie era neînchipuit de trudit şi voia să se culce mai repede, îşi închise ochii strâns-strâns şi urcă treptele în fugă.

PARTEA VI-a

I

După năprazna dela Stalingrad, se vesti lumii o primăvară timpurie. Gerul Bobotezei crăpă într'o noapte până'n rărunchii lui de cremene.

Intr'o dimineață soarele răsări râzând deasupra zărilor, câmpiile prinseră a aburi până'n depărtări, spre cristalul adânc al văzduhului. In sate, streașinile prinseră să picure. Sunau, înghițind sloiurile și zăpada, burlanele orașelor. Oamenii încorporau odată cu lumina soarelui încredere nouă în viață, în biruința binelui, luceferii mari ai nopților le prevesteau primăveri pline de lumină.

Inceputul de an, 1943, era un prag către un veac nou. Poarta acelui veac era bătută în boldurii luceferilor. Oamenii pășeau râzând, râdeau unii spre alții, râdeau soarelui.

Ulițele satelor se umplură de viață. Printre copiii care trimiteau văzduhului chiote, umblau gâștele albe, gâgâind spre văzduh, așteptându-și surorile sălbatice din depărtări și din ere. Vitele mugeau în staule, își întorceau boturile spre grădini și spre câmpuri, adulmecând izul amărui al mugurilor.

Orașele au ieșit în stradă ; bărbații râd, cu toate că obrajii multora sunt ~~sbârciți de arsurile aruncătoarelor de~~ flăcări. Chiar și cei schilodiți de branduri pășesc rar în cârje, unii, ca niște ~~cioturi, fug repede~~ în cărucioare, spre locurile cu mai mult soare, cu mai multă mulțime de oameni.

In fața lui Trei-Ierarhi, invalidul orb și fără amândouă picioarele, nu-și mai înfoaie armonica a jale. Cum a simțit în carnea ochilor scoși potopul de căldură, a început un fel de imn al înălțimilor, un cântec pe care niciodată nu-l cântase, nu-l știuse, dar pe care și-l bănuise în inimă.

Târgul strălucea în lumina soarelui, sunau burlanele, clocoteau canalele ducând spre albia umflată a Bahluiului scursoarea viforului. Chiar și umilita stradă Săulescu se însorise. Grupuri de bărbați și femei urcau dinspre mahalaua Uzinei, urcau repede spre Piața Unirii unde s'amestecau în mulțime, își topeau zâmbetele și glasurile în zâmbetele și glasurile tuturora. Ferestrele și ușile stăteau deschise larg.

Intâi s'a arătat un soldat lung, într'o uniformă albăstrie. Era cu capul gol, cu tunica desfăcută la piept ca după o fugă. Șchiopăta, abia-și târa când un picior când altul, s'așeza jos pe bordura străzii, se odihnea, când se scula să meargă mai departe își încrețea obrazul într'o neînchipuită durere. Părea că nu-și dă sama că'n juru-i forfotesc oameni. Ochii și-i ținea ~~țintiți într'un~~ neant al spaimei. Vulturul de pe tunică i se rosese, capul trufaș îi era acoperit ~~într'o~~ pată de ulei sau sânge. Porni iar, târându-și când un picior, când altul. Se vede că ra-

nița îi ustura prea rău umerii, căci după câțiva pași se opri, și-o trase din spate, o descătărămă, o apucă de colțurile fundului. Deșertă o mască de gaze, un pistol cu mâner de os, o bucată de pâne neagră și câteva încărcătoare de mitralieră. La urmă căzu un ștergar mototolit, cu pete roșii de sânge. Dându-și deodată samă că-l privește lumea, trase ștergarul cu vârful cismei, îl apăsă sub cismă până-l făcu una cu glodul. Inșfacă pânea, mușcă din ea, și-o strânse în pumn, porni mai departe cotind spre gară; acolo, în colțul hotelului „Traian", s'așeză sfârșit, lângă un stâlp, își scăpă bărbia în piept, adormind. Pânea îi căzu din pumn, se făcu fărâme în apa uliței.

Apoi prinse a trece rămășița unei unități de artilerie. Niște cai roșii abia târau cele câteva tunuri pline de rugină; pe cele câteva chesoane dormeau, sau poate erau morți, niște soldați bărboși apucați unul de altul. Capetele unora erau spânzurate în jos, încât aproape se izbeau de roțile cu mers strâmb. Opt cai trăgeau un camion albastru care lăsa în urmă duhoare de cloroform, s'auzeau gemete, un obraz alb se uita afară printr'o ferestruică. In urma camionului veneau puzderie de soldați într'un mers grăbit, cu capetele în pământ. După cap, își duceau rămășițele de cisme. In picioare aveau doar niște rămășițe de ciorapi, toți șchiopătau, parcă pășeau pe niște cioburi de sticle, așa-și încruntau gurile din pas în pas.

Se scurgeau printre cele două maluri ale mulțimii, ca o apă mârșavă, un râu care cotea într'una, o apă care fusese cândva de-un albastru adânc, care avea în ea steme și măreție; acum soarele nu s'oglindea în ea de fel, cum nu s'oglindește într'o apă moartă; nimic nu sclipea; o înnegrise un uragan, o supseseră bulboanele morții, o repeziseră înapoi spre Vest niște vânturi nemaipomenite.

Când trecuseră, în 1941, trecuseră în niște fluvii de oțel, totul sclipea în oțel; pe deasupra sburau vulturii cu svastică; prin fluvii înnotau, scrâșnind, spre Răsărit crocodili giganți de oțel, mii și răsmii; parcă undeva spre Asfințitul lumii, s'ar fi fost rupt zăgazurile ferului, treceau în fluvii de fer, cutremurând temeliile așezărilor omenești.

Supți de foame, istoviți de-o fugă de mii de kilometri, nemții lui Adolf Hitler n'aveau acum în ochi nimic, erau îndobitociți de cutremurul obuzelor; când câte-o motocicletă pârâia și pocnea, ei se strângeau ca'n repezitura unui vânt, se fereau după ziduri, se trânteau lângă buza trotoarelor; unii țipau, așa cum urlă haita lihnită, în repezitura parului.

Orbul dela Trei-Ierarhi înlemnise cu armonica pe cioturile genunchilor. Nu-și da sama dacă se află cineva în apropierea lui, dar istorisea lepădând bobi de lacrimi din carnea roșie a orbitelor:

— ...ochii îmi erau albaștri... eram înalt și mândru... mama voia să mă duc la învățătură de carte. N'a lăsat-o tata, că zicea că ce-mi trebue? Am ciobănit sub Ceahlău, acolo m'am știut cu Ileana și tare aș fi vrut s'o iau! Dac'a sunat mobilizarea, m'am dus, m'au orbit și mi-au tăiat picioarele, la Dalnic. M'am întors orb si fără picioare. Cum am ajuns în sat la noi, s'a dus mama la Ileana și i-a spus c'am venit. Ileana a țipat de bucurie... o auzeam mai apoi cum îi dupăesc picioarele în fugă prin ogradă. Am simțit-o cum trece pragul tinzii, m'am întors repede cu fața la perete. Ea răsufla în prag și pesemne c'a priceput dintr'odată ce-i cu mine, că a țipat ca străpunsă de cuțit. Numai atât mi-a spus: „Ioane, întoarce-te să te văd"... „Du-te, Ileană... am gemut eu, du-te, nu trebue să mă vezi niciodată ce-am ajuns..."

Orbul se întrerupse, ascultând mersul miilor de picioare.

— Incotro curge apa asta de oameni? întrebă el și cineva-i răspunse:

— Trec nemții.. fug înapoi spre Vest....

— Slava domnului! Așa s'ajungă și ei și împăratul lor, cum am ajuns

eu! Că drept grăind, din pricina lor mă aflu aşa! Ei m'au împins cu grupa să cuprind o fabrică. Acolo trebuiau granate, aruncătoare de flăcări... Oamenii mei n'aveau nici măcar unitatea de foc. A pierit grupa — eu am rămas ce mă vedeţi... Of, Ileană, of! Cum ţi-am auzit plânsul prin ogradă! Cum m'am tras jos din pat pe la miezul nopţii şi m'am târâit afară să nu mă simţească mama, m'am târâit în lumea mea, să nu mă vezi niciodată ce-am ajuns...

Işi apucă armonica, o desfoie scoţând triluri înalte, o ghemui la loc, scoţând gemete, începu apoi un cântec sfâşietor de inimi. Bătea în armonica lui vântul munţilor, s'auzeau buciumele culmilor. Dulce plângea fluierul ciobanului întrebând cine i-a văzut turma de mioare? Ii răspundea vântul munţilor şi nişte urlete...

Orbitele cu carne roşie se munceau să lepede o sărătură grea de lacrimi; nu izbutea şi fruntea orbului se muncea, se încreţea; sânul armonicii scotea acum hohote de plâns.

Soarele strălucea puternic, soldaţii mergeau dormind. Unul ducea de căpăstru un cal şchiop, îl smucea, îl îndemna; după o vreme de mers se opreau amândoi, omul se rezema cu capul de gâtul calului şi amândoi dormeau; îi trezeau alţi cai şi oameni, izbindu-i. Din mulţime, nişte copii ţipau; ţipătul lor se topi într'un strigăt lung, repezind spre nemţi nişte pumni mărunţi, nişte feţe galbene:

— Dece ne-aţi omorît părinţii? întrebau strigătele. Ce v'au făcut părinţii noştri de i-aţi omorît?

— Voi, ucigaşilor, dece ne-aţi omorît părinţii? Femei plângând în broboade îi repezeau să tacă, le astupau gurile cu mâinile, dar copii se'ndârjeau mai tare, strigând:

— Dece? Dece i-aţi omorît?

Unul, cu faţa galbenă, cu hăinuţa repezită în sus de gheb, sări de pe trotoar, s'apucă de tunica unui neamţ:

— Dece l-aţi omorît pe tata?

Soldaţii avură o şovăire, se opriră de-a-binelea, ochii hipnotizaţi li se treziră simţind vecinătatea unei primejdii. Işi repeziră piepturile înainte, îşi luară armele de după gât, un glas duşmănos răcni o comandă, şi din mestecul miilor de picioare se trezi întâi o cadenţă slabă lipăită din tălpi goale; la comanda a doua, cadenţa răpăia, lumea se trase mai la o parte într'un murmur lung de blesteme.

Spre sară, uliţele se goliră, obloanele şi uşile se închiseră, nemţii treceau ca printr'un oraş pustiu. Ici-colo, oameni singuratici îi priveau lung, căpătau în ochi ceva din spaima din ochii nemţilor.

II

Hanora, sprijinită de domnişoara Suzian, sta ca înlemnită locului, bucuria îi stinsese glasul, îi înnecase inima. Palidă, în broboada neagră, sta la colţul străzii de câteva ceasuri şi nu-i venea să-şi creadă ochilor... Intradevăr, anii de negură se sfârşeau, era întâia zi luminoasă a lumii. Masacrele dela Herţa, zilele şi nopţile dela Havârna, se scufundau departe, în faţa bucuriilor care aveau să vină. Izbucni în plâns. Vedea înaintea timpurilor numai soare şi grâe coapte. Retrăi noaptea cu lună din Răchiţi. Atunci Gheorghe Măgură, după sfada cu maică-sa, a luat-o de mână, au pornit amândoi spre gară, pe-o cărăruşă. I-a spus cum ar vrea să se desfacă de ţarini, să aibă un ogor strâmt, atâta cât îi trebue. Hanora, îmbujorată sub broboada albă, să-l ajute la secere, la legat snopii, la clăditul clăilor. Doamne! Visul lui Măgură şi-al ei se poate împlini în curând... Dar oare unde se află Măgură? O fi pierit în încleştarea dela Don, sau, într'o noapte, va auzi un ciocănit uşor în geam şi bărbatul ostenit de drum i se va arăta în prag... cine ştie!

Porniră la vale pe Săulescu; domnişoara Suzian îi ceti gândurile:

— Nu, Hanora, înainte de a ne clădi fericirea personală, vor fi de făcut atâtea!

Tăcu o vreme, reluă:

— Tot tu ai dreptate. De va veni Măgură, veţi pune umerii amândoi, vă va fi mai uşor. Eu... cred că am să rămân tot singură... toată viaţa am să fiu singură. Mi-am făcut din singurătate o băutură, mă iau cu ea, mi-i bine. Cum îmi lipseşte singurătatea, nu mai sunt eu, nu mă cunosc... Eh, îmi va fi foarte greu! Şi tu, Hanora, faci parte din singurătatea mea. Ce-am să mă fac când va trebui să te duci?

Cotiră la numărul 19 şi înainte de a intra în casă, mai ascultară o vreme scurgerea fugarilor. Bucuria era prea mare, se făcea una cu soarele care înroşise depărtările amurgului, se făcea una cu toată viaţa lumii; gândurile despre ele căzură într'un adânc negru şi rămase la faţa conştiinţei numai soarele bogat din ziua aceea.

Tăcură multă vreme. Stingând lumina, domnişoara Suzian spuse:

— Tu, Hanora, ai de răzbunat sângele părinţilor. Trebue să devii o luptătoare... încă mai este vreme. Iată dece-ţi spuneam pe stradă că n'avem dreptul să ne gândim la fericirea personală... Te-ar chinui conştiinţa, dacă te-ai ghemui în fericirea ta. Morţii din Herţa te-ar dojeni... Eu?...

Şi domnişoara Suzian gândi adânc ce curs şi-ar putea da vieţii.

Deodată, din braţele reginei Vaşti, îi făcu semn şi-i zâmbi fetiţa aurie. Văzu un convoi în straie vărgate poposind pe malul Nistrului. Jandarmii stau de o parte, trag din ţigări. Soseşte în galop un călăreţ. Un jandarm citeşte un ordin, se scoală toţi, cârduesc nebunii, îi strâng la un loc. S'aud bufniturile puştilor... Fetiţa aurie se sbate în braţele reginei Vaşti. Intâi îşi ghemueşte faţa şi tot aurul părului la sânul reginei, după aceea se'ntoarce, face cu mânuţele semne desnădăjduite. Un glonţ, îi străbate obrazul; pe rochiţă, în dreptul inimii, îi răsare o floare roşie de bujor.

Deasupra măcelului se ridică statura în uniformă neagră a maiorului Firicel. Domnul Andriuţă îşi şterge bala scursă până'pe lavalieră şi râde. Bala curge iar, i se scurge pe morţi... Stau ca doi corbi, aşteptând să coboare mai degrabă întunericul.

— Oh, doamne!... oftă domnişoara Suzian.

Fetiţa aurie parcă se sculase dintre morţi, fugind, mişcându-şi repede picioruşele albe. Jandarmii o pierduseră din ochi, suduiau, o căutau prin adânciturile malului, scormoneau tufele cu vârful baionetelor. In urma lor umbla repede maiorul Firicel, suduind şi scrâşnind din măsele, dând ordin s'o găsească numaidecât, s'o împuşte. Fata reginei Vaşti se ascunsese după un hat, într'un culcuş al iepurilor sălbatici. Iepuroaica se dădu la o parte, îi făcu loc, apoi scormoni cu picioarele şi-o înveli toată în nişte pelin. Părea că jandarmii se săturaseră de umblat; se strânseseră cârd pe malul fluviului, ascultând cum horcăe un împuşcat şi ascultând cum alt împuşcat se sbate în apă... Singur, în uniforma neagră, umbla pe câmp, cu paşi largi, maiorul.

Deodată, lângă un hat, zări în nişte tufe de pelin un picioruş alb... Scoase un hohot de râs, se plecă, apucă fetiţa aurie de după cap şi, fiindcă ea se sbătea şi ţipa, îi înfundă o batistă în gură, şi-o ghemui la subţioară sub palton. Porni cu paşi largi, spre fluviu.

— Boilor, atâţia mârlani nu pot găsi un ţânc! Iată-l.

Işi feri poala paltonului la o parte, se văzură sbătându-se picioarele albe ale fetiţei.

— Eu... nici cu glonţ de aur n'o puşc... rosti un soldat.

— Eu n'o puşc chiar de mi-ar da foc la casă... răspunse altul.

— Şi eu... răspunse al treilea, n'o puşc, de mi-ar fi opărit pruncii...

— Lăsaţi gura... nici nu v'o dau vouă! Pe fata reginei Vaşti am s'o ucid eu... eu am găsit-o...

Ii dădu drumul dela subţioară, fata reginei Vaşti o luă la fugă. Se făcuse

întuneric deplin, nu se vedeau decât piciorușele albe desfăcându-se repede în fugă. Maiorul își smuci pistolul, ochii piciorușele, trase toate gloanțele din pistol; la douăzeci de pași, în întuneric, încremenise o pată albă... Jandarmii porniră înapoi, în urma lor mergea maiorul. Răsări luna. Fetița aurie se sbătea într'o baltă de sânge, se chinuia să se ridice, piciorușele îi erau sdrobite. „Și mă mai întreb despre cursul vieții mele... mă plâng de singurătate... se dojeni domnișoara Suzian. Sunt atâția monștri de pedepsit... trebue să-mi fac din cuvânt pumnal și sabie!"... Se văzu într'o sală de judecată, la tribuna acuzării. Pe rând sunt aduși între baionete, ucigașii... Maiorul își caută grumazul... domnului Andriuță i s'au uscat grăsimile de pe gât, lavaliera îi atârnă la o parte.

— In numele omenirii... vă acuz! strigă spre ei domnișoara Suzian. Vă acuz de următoarele monstruozități...

Istorisește sălii drama fetiții aurii. Sala întâi plânge apoi gurile și ochii se'ncruntă. Urmează, în lanțuri, ucigașii celor paisprezece mi... 29 Iunie...

Avocata se ridică, făcu lumină. Ochii îi erau subțiați de ură, în creieri îi mai sunau cuvintele: „In numele omenirii... vă acuz!" Ar fi vrut ca istoria să se scurteze, judecata să înceapă chiar de mâne. La gândul că războiul mai poate dura mult, un gol rece i se făcu în inimă. „Ce voi face pân'atunci, doamne?"

Hanora ofta prin somn, gemea. Își deschise larg genele, privi mirată cum prietena ei stă într'o hotărîre de piatră. Era gata ca de un drum lung, plin de primejdii. Toată făptura ei era gata de drum. Ii lipsea bățul de călătorie, legătura cu câteva lucruri.

— M'am hotărît... îi răspunse domnișoara Suzian privirilor. Mâne-l chemăm pe Bart... Drumul va fi greu, plin de spini... Amândouă, Hanora...

— Amândouă...

Işi apucară mânile, tăcură mult, privindu-se drept în luminile ochilor. Și'n adâncul luminii ochilor dădeau niște fulgere verzui energiile deslănțuite în amândouă. De mâne chiar, energiile amândurora vor purta una din rotițele acelui ornic gigantic și ascuns, care-și mișca arătătoarele cu încetineala munților, dar necontenit, către ceasul 12 al istoriei...

III

Minunată-i iarna acolo, pe valea râului! Tot cuprinsul arată ca o grădină albă, de sus, dela pădurile Pătrăuțului până departe, la Vorona. Dealuri se'ntind la Asfințit, acoperite de codri vechi. Fumurile satelor urcă drepte, crivățul rareori se abate, scăpat din ferecăturile Fundoaiei. La Miezul Nopții, departe, să văd munții ca niște umbre.

Drumul împărătesc iese din Udești, apucă spre Miazăzi, printre plopi voinici. Cotește la Piciorul Berzei, atinge șesul de sub Lazuri, cotește iar, la o fântâniță cu cruce, și intră în Poieni. Acolo un vânt mare bate în sălcii.

Popa Tăviță își strânse mai bine șuba la piept, dădu bici calului, îl făcu fariseu, îl sudui de duh, coti spre Udești, îi mai dădu încă un bici căci departe, pe umbrele Pătrăuțului, venea sara.

Avusese la Poeni o îngropăciune, murise o lepădătură de copil; de bună samă i se dăduse un ban sleit, o monetă plină de lip, să-ți verși ochii... „Hei popie, popie! ofta el, ți-a secat pulpa! Țâțele tale nu mai au lapte dulce... Mor numai babornițe, numai copii... Cu ce mă aleg eu? Altceva-i când mor bărbați: de acolo te poți alege cu vreun ștergar de fuior, ori cu vreun colac."

In asfințitul rumen se înălțau fumurile depărtării. Sania șuera lin. Popa gândea la îngropăciunile bărbaților. Acum ei piereau în câmpuri în-

gheţate. Piereau cu miile, îi adunau groparii, îi puneau stive în gropi comune. Văzu stive de trupuri, gândi cum i-a luat războiul tot rostul popiei: ani mulţi nu va mai avea îngropăciuni mari, nu va mai câştiga o leţcae, pân'nu va creşte alt rând de prunci, în bărbaţi mândri... „Mai bine mă făceam hoţ de cai...", gândi popa mai departe şi purpura depărtărilor se strângea într'un sânge putred. „Iată... fraţii mei, de pildă, au rămas la vadul lor, au ajuns chiaburi, cu negustoria lor de noapte... E-aşa de uşor! Ademeneşti herghelia, schimbi cu cârmâz petele albe ale iepelor, nici dracul nu le mai cunoaşte! In câţiva ani îţi ridici casă!... cumperi ogoarele din sprânceana satului... Dar popia... îţi toceşti mintea de pomană!"

Dădu calului un bici ţapăn, căci noaptea-i ieşea înainte, i se furişa în cale din păduri, cobora printre dealuri, creşteau în nişte nouri mari umbrele Pătrăuţului.

— Aleargă... fugi... aleargă... duhul mâne-ta de fariseu! sudui popa şi mai unse spinarea calului cu un bici ţapăn. Aleargă, fariseu potcovit! Că ce-am câştigat eu azi, să aibă duşmanii! Nicio gură de fân nu-ţi pot cumpăra cu banul mortului!

Dar ce umbră să-i fi ieşit în drum? Lup nu poate fi... n'o fi vr'un duşman, vr'un calic care-l pândeşte la întoarcere? Era o mogâldeaţă cu bâta'n mână. Struni scurt, calul se ridică în două picioare sforăind în draci.

— Cine eşti... ce vrei, măi? răcni popa, şi drumeţul îi răspunse în nişte mormăituri abia înţelese:

— Fii bun... îndură-te... Sunt cu picioarele îngheţate... Am îngheţat la Don... Ia-mă în sanie.

— Aşa... ai îngheţat... unde? La Don? Apoi eu te-am trimis acolo, măi? Feri din drumul calului că te ard... te ard... să mă pomeneşti câte zile-i avea! Cum ai îngheţat la Don? Ii fi adormit în post, blestematule!

— Nu, om bun! Acolo, la Don, au îngheţat mii de suflete. Bine că s'a spart frontul mai repede... Eh! Mare cumpăt! Şi ruşii vin... vin... vin...

— Cine? Ce, eşti nebun? Unde vin ruşii?

— Vin, om bun! Au spart frontul... a căzut Donul... Stalingradul... şi ruşii vin... vin cu motorizatele...

— Tu, măi omule, trebue să fii nebun! Unde? Care ruşi?

— Ruşii, omule! Bolşevicii... nimeni nu-i mai poate opri! Ai văzut vr'odată cum se prăbuşeşte muntele? Se cutremură, stâncile prind a se prăvăli... aşa s'au prăbuşit ei peste frontul gherman...

„Poate mă cunoaşte, mă ştie că mi-e frică de bolşevici... vrea să mă sperie...", se socoti popa şi prinse faţa pământie a străinului în raza verzuie a ochilor lui de vulpe.

— Astea să le spui mâne-ta, măi... strigă el şi dădu vânt calului, lăsând omul în urmă.

„Bolşevicii... auzi... cum au să vie bolşevicii? I-au strâns nemţii într'un cleşte... cum au să vie? Ce tot bate din bot omul ista? Asta'nseamnă că ar veni la putere comuniştii... calicimea...? Ar trebui spus lui Brici... chiar am să-i spun lui Brici, să-i iasă înainte să-i sdrobească fălcile... să nu mai bage lumea'n boale cu vorbe de clacă"...

Dar, oricât se socotea, în minte îi răsărea o întrebare grozavă: „Dar dacă totuşi e adevărat? Ce s'ar alege din popia lui? Ei, las-o dracului de popie, şi-aşa-i juncă slabă. Ce s'ar alege de lefuşoara lui, dacă vin calicii la putere? Ar mai avea el lefuşoară? Ia'n să iau sărăcia de om în sanie să-l întreb"...

Opri, omul gemea slab târîndu-şi când un picior, când altul.

— Hai, fariseule... poftim... duhul mâne-ta!... sui mai repede, pierd vremea...

Străinul gemu ca'ntr'un canon, scrâşni, se cuibări în fân. Inainte se desluşeau luminiţele Udeştilor. Hămăiau cânii, se repezeau zăpăind la porţi, speriaţi de sania care trecea printre case ca o nălucă a înserării: „Il duc drept la postul de jandarmi"... se hotărî Tăviţă. Să mă ţie minte, animala!"

Sania urcă deluşorul Bulboanei, coti la podul şcolii. In faţa casei popeşti suna în brazi un vânt larg. Calul se opri sforăind. Tăviţă îi unse sdravăn spinarea, gonind mai departe.

Abia când zări felinarul chior din faţa postului, soldatul se foi îngrijorat în fundul săniei, se opinti să sară jos, simţind primejdia. Dar cum să sară, cu picioarele carne vie? Tot atâta, orice i s'ar întâmpla, numai să-şi poată lepăda ciubotele, să se'ntindă lângă vr'o sobă caldă, s'adoarmă — şi să doarmă cât munţii. Sania trase în ograda postului. Brici ieşi în prag cu puşca'n mână. Il recunoscu pe popa Tăviţă şi după ce spuse râzând că-i bucuros de oaspeţi, întrebă cine-i străinul din fundul săniei.

— Ai să vezi... ai să te cruceşti... majur Brici! Ai s'auzi veşti mari... aşa cum de multă vreme n'ai mai auzit... Hei, fariseule, am ajuns!

Sgudui străinul, îl apucă de-o mânecă şi mai apoi, împreună cu Brici, îl duseră de subţiori într'o încăpere. Brici dându-şi sama că a ajutat la mers unui soldat, un mârlan, un păduchios, sări trei paşi înapoi:

— Cum... milostenia mâne-ta mârlan... nu poţi merge, măi boule? Drepţi! Ridică-te şi bate copita, că te sfarm! Auzi, ţărănoiul... De unde vii?

Soldatul, după ce se uită cu dojană la Tăviţă, cercă să-şi lipească picioarele, să-şi scoată pieptul, în faţa ochilor buhăiţi ai majurului. Nu izbuti, căzu pe un scaun — şi atât popa cât şi jandarmul tăceau privindu-l. Faţa îi fusese pesemne albăstrie, acum bătea în negru, arsă de cine ştie ce frig năpraznic. Buzele-i erau umflate, la nas avea urme vechi de sânge. Ochii îi erau scufundaţi în fundul capului. Nu mai tremura, căldura îi ostenise genele, voia să doarmă, îşi scăpă capul în piept...

— Spune că vine dela Don... şoşoti popa. Şi mai spune c'au rupt bolşevici frontul... că ai noştri fug... vin ruşii... Mă auzi, Todiriţă Brici? Spune că vin ruşii... Ia'n desmorţeşte-l o leacă şi întreabă-l...

— Ce spune? întrebă Brici năuc. Că vin, cine? Ruşii? Poi, pentru vorba asta, îl duc după casă şi-l puşc... cu mâna mea îl puşc... Cine vine măi?

Dintr'un salt se izbi cu amândoi pumni în fălcile adormitului.

— Cine vine? vin ruşii? Milostenia mâne-ta de bolşevic, stai că-ţi arăt eu ţie! Cine-ai spus că vine?

— Dece mă baţi degeaba? îl întrebă soldatul, lasă-mă să dorm... de trei săptămâni fug... am îngheţat pe vagoane... prin căruţe... pe drumuri... şi toate veneau în fugă... am văzut regimente întregi moarte de frig... Ghermanii, când au simţit că frontul pute a mort, s'au suit în motorizate... pe aici ţi-i valea! L-au lăsat la greu tot pe român — românul a luat-o şi el la fugă, dac'a văzut ce-a văzut... dar treaba asta puţea rău chiar din început... de cum ne-au înstrăinat la Don, la Stalingrad... Acolo, la Don, au căptuşit ghermanii o bortă a vânturilor, numai cu români... Eram fără ismene pe noi... fără cuşme... în nişte mantăi de scândură... dracu ştie! Degeram în gropi, dârdâiam cu genunchii la gură, nemţii aveau şube şi sobiţe, erau îmbrăcaţi ca urşii... stăteau la cantonamente calde... cântau... Dac'am oblicit asta, noi, tunarii, am ştiut ce-aveam de făcut! Când era gerul mai sdravăn, ne-am turnat apă'n ciubote... na! Incaltea să ne îngheţe picioarele, numai să scăpăm!... Ce-aveam noi cu borta vânturilor dela Don?

Soldatul tăcu — se uită speriat la ochii măriţi ai majurului, la ochii de vulpe ai lui Tăviţă.

— Aista-i adevăru! adevărat, pe sfânta cruce! ne-au burzuluit... ne-au pus pe fugă... în scurt timp pot s'ajungă aici! Ce vă uitaţi aşa la mine?

Ochi fereastra pe unde ar putea să sară, îşi privi picioarele ca pe nişte lemne netrebnice, dădu din mâni a silă.

— Atâta pagubă! Dac'am trecut prin ce-am trecut, puţin îmi pasă!

Cred c'am văzut sfârşitul lumii. Imi puteţi face ce vreţi... puţin îmi pasă! Mai rău nu-mi poate fi!

— Şi spui că vin ruşii? îl întrebă majurul, cu un glas ostenit, sfârşit. Cum aşa? I-ai văzut tu, cu ochii tăi?

— Cu ochii mei! Doi am şi să-mi sară!

— Bine, măi flăcăule, măi! Dacă spui tu aşa, bine! Iaca ridic telefonul — întreb pe cei mai mari. Bine?

— De bună samă că-i bine să'ntrebi! Dacă nu ţi-or spune tot aşa şi cei mai mari ai dumitale, să mă arzi cu foc!

Aparatul ţârâi lung.

— ...Allo... Aici majurul Todiriţă Brici... da... da domnule locotenent, e adevărat că-i rău la Cotul Donului? A venit un dezertor... da... da... spune trăsnăi... Da, de bună samă... aşa am crezut şi eu... doar un contraatac bolşevic... nemţii au să restabilească frontul... Să trăiţi! Ai auzit, mârlane, ce spun cei mai mari, cei care ştiu?... Apoi milostenia mâne-ta de mârlan, stai că-ţi arăt eu ţie! Am să-ţi ung câteva săcuşoare la spinare, să-ţi verşi borhăele... Părinte, ia'n dărâmă-l la pământ! Dărâmă-l dintr'un pumn sfânt, milostenia mamei lui! Aşa!

Dar popa simţise că străinul spusese adevărul curat. Că are să-l sdrobească în pumni, asta-i altă bubă; deocamdată trebue să-l liniştească pe Brici, căci amar îl roade la cuget o întrebare. Făcu spre jandarm un semn de linişte, îşi potrivi o faţă bună, un glas cald şi se întoarse asupra nenorocitului:

— Lasă, bădiţă, nu te speria, ce naiba? Te afli în faţa unui slujitor al altarelor lui dumnezeu, linişteşte-te, niciun fir de păr nu ţi se va clinti... Ţi-o jur eu... Da, ia'n spune-mi: umblând şi oblicind prin atâtea Rusii, aflata-i oare cumva ce fac bolşevicii cu preoţii... cu leafa lor? Că dacă vin şi-aici calicii la putere, e adevărat că nu mai dau leafa preoţilor? Ia'n spune-mi...

Străinul tăcu îndelung, gândind: „Uite, tâlharul! In loc să mă întrebe ce-o să i se întâmple cu turma, cu biserica, se gândeşte numai la leafa lui"...

Răspunse liniştit:

— ...din câte am oblicit pe ici-colo, părinte, în Rusia trăiesc rău cei ce umblă cu picuşuri... cine umblă cu picuşuri, o dă prin şperlă... asta o ştiu, de bună samă... despre lefuri, nu-s popă, n'am auzit!...

— Aşa... va să zică n'ai auzit... Bine... duhul mâne-ta de fariseu! Adu săcuşoarele, majur Brici, adu-le, duhu mâne-sa... să-i arătăm noi cum se răspândesc svonurile!

Dintr'un pumn în moalele capului, străinul se clătină, scaunul crăpă sub dânsul, se rostogoli în mijlocul încăperii, ghemuindu-se de spaimă. Nu răcni. Ar fi fost degeaba, căci în timp ce popa i se urcase cu picioarele pe piept şi-i apăsa când o latură a trupului când alta, Brici se suflecase, înşfăcase un săcuşor de nisip; îl repezi pe popă la o parte şi prinse a izbi cu sete până ce trupul străinului nu mai avu niciun tremur.

— Aşa... milostenia mâne-ta de golan... aşa! Na-ţi bolşevici... Na-ţi minciuni... Na-ţi svonuri! Părinte, întoarce-l cu faţa'n jos! Aşa! Să i se scurgă plămânii pe nas! Mai vin bolşevicii, dobitocule? Mai vin, mârlane? Na-ţi bolşevici, să ai câte zile-i trăi!

Suflând greu cu ochii bulbucaţi, Brici izbea înainte, trupul omului era ca o sdreanţă umblând de ici-colo prin încăperea luminată slab de o lampă aproape chioară.

Dar cineva ciocăni la geam, apoi bătu tare în uşă.

— Cine-i? întrebară amândoi deodată, popa şi jandarmul.

— Străjerul... răspunse un glas speriat. Deschideţi pentru numele lui dumnezeu, deschideţi... am să vă spun o veste... o veste...

— Ce-i? sări Brici şi în deschizătura uşii se arătă vârful unei cuşme, o faţă speriată privi lung încăperea. Dom'-majur... dom' majur Brici... veniţi repede să vedeţi... trec nişte fugari...

trec cu sutele şi cu miile... grăiesc nemţeşte... au fugit dela front... au spart ruşii frontul... fugarii aceia se opresc la porţi... scoală oamenii... cer mâncare... adăpost... toţi sunt îngheţaţi, flămânzi... dom'majur, ce-i asta?

IV

Aprinseră într'un şopron foc mare, stăteau strânşi unii într'alţii, tremurând, uitându-se miraţi cum se vânzolesc flăcările. Ii năvăliseră bărbile, erau scofâlciţi, desfăceau în faţa căldurii nişte mantale rupte, îşi arătau piepturile, apropiindu-şi-le mai mult de foc. Din resturile de bocanci şi cisme puse alături ieşeau aburi mari, aburi mari ieşeau din zecile de picioare întinse spre jar. Nimeni nu grăia, s'auzeau doar cum trosnesc lemnele arzând.

La marginea drumului stătea hâit un şir lung de chesoane, caii apucau în dinţi nuielele gardurilor, ronţăindu-le.

Satul se trezi în acel ceas târziu, coborau oameni de pe toate uliţele, din toate cătunele, se strângeau jurîmprejurul nemţilor, privindu-i, mirându-se cu glas tare.

— Asta au căutat-o... asta au găsit-o... spuse mătuşa Iulţa. Iaca, au trecut pe-aici mândri că nici cu scara cerului nu le-ajungeai la nas! Vezi? Unde vi-i fala, măi?

Niciun obraz nu se clinti, nu se clinti nici când s'auzi glasul lui Darie cel bătrân; venea însoţit de jandarm şi de popa Tăviţă; tustrei se opriră locului.

— De-amu... de-amu... cârâi Darie, dacă-s bătuţi nemţii... îi capătul nostru...

— Care nemţi? Care nemţi bătuţi? se stropşi Brici. Aiştea-s vreo unitate... se scurg în refacere... contraatacul bolşevicilor a fost sdrobit... noi suntem iarăşi tari... v'au speriat câţiva fugari, măi boilor?...

Oamenii se feriră tot mai în întuneric, unul grăi destul de tare:

— Bine c'am văzut şi neamţ cu cismele după cap... Dă doamne!...

S'apropia de ziuă, focul căzu în scrum, fugarii se ridicară parcă dormind, chesoanele prinseră a scârţâi spre Miazănoapte.

V

Popa şi jandarmul stătură în casă la Darie până la ziua albă.

Hapsânul, plesnindu-se din când în când peste frunte, întreba:

— ...şi pentru ce-au să mă jugănească pe mine calicii? Ha? Pentru ce?

— Pentrucă ne-am mâncat de sub unghie? îl întrerupse Darianca. Eu, de sub mine am mâncat... şi am strâns... Mă ştie măiculiţa Hristoşelului... Tot ce vedeţi, oameni buni, cu sudoare am strâns...

— Ha? Pentru ce-au să mă jugănească? o întrerupse bărbatu-su. Mă ştie unul dumnezeu cât m'am chinuit şi-am strâns...

Dar parcă nimeni nu-i auzea. Popa, stând rezemat de horn, îşi mânca unghiile, socotindu-se:

— La adică, svârl rantia de pe mine... mă fac cioban... pădurar... duhul mâne-sa! Hotărît, s'a dus dracului popia! Drept că era juncă slabă... Dar câte o leacă de lapte tot picura...

— Hait, Todiriţă... Todiriţă... se căina Brici în sinea lui — ţi s'a dus gradul! De bună samă, dacă s'a schimbat vremea, şontul Cimpoeşului îmi face arătare... Vine ceasul şontului.

Se mişcă în scaun rostind cu glas tare:

— Hotărît, vine ceasul şontului!

— ...ceasul şontului... spuse hapsânul ca un răsunet şi toţi tăcură iar, ascultând urletul cânilor.

Dulăii se repezeau la porţi, zăpăiau către drumul împărătesc. Fugarii treceau — puzderie, frunză şi iarbă... oameni, cai, tunuri, câte-un motor tuşea, scrâşneau pietrele sub greutatea ferului în mers. Din nişte harabale negre veneau gemete, caii strănutau în crucea drumurilor, s'auzeau bătăi scurte în porţi. Iar satul parcă murise. Ţipenie de om nu ieşea afară să-i vadă cum trec. Strânşi în paturi şi'n culmea cuptoarelor, udeştenii visau cu ochii deschişi în întuneric, sfârşitul cumpenei; gerul crăpase, streaşinile picurau, luminoase erau în cer zodiile luceferilor...

Când se lumină de ziuă, Darie cel bătrân se urcă pe cuptor, îşi trase cojocul peste cap, prinse a geme ca pălit de-un junghi.

— Vezi să nu te iee dracul... îl sfădi muierea aţâţând focul. Te-ai urcat la somn, în loc s'alergi... s'a făcut ziuă... Trebuia să fii în Fundoaia... să iai sama la tăietorii de lemne... Dacă ne fură vreun stejar?

— Taci, afurisenie, taci... taci, sfărâma-te-ar meliţoaiele iadului! Of doamne... ce să mă fac eu?

— Astupuş în borta vânturilor, dihanie!

— Taci, vârtelniţa dracilor, taci! Lasă-mă să mă gândesc! Ce mă fac dacă ni se duce strânsura? De sub mine am mâncat, şi-am strâns! Iţi dai samă ce-i asta? Dacă vin calicii, mă întreabă cum am strâns avuţia...

Căzu într'un somn greu, sguduit de visuri. Ori-cum se sucea, da de faţa lui Costan Cimpoeşu râzând la dânsul:

— Ţi-am spus, bade... îi făcu semn Costan. Incă dela judecata bătrânilor ţi-am spus că are să vie o vreme... Şi vremea vine... Ne-ai luat grădina, bordeiul... ne-ai scos în drum — am răbdat-o şi asta... pentrucă ştiam că vine vremea...

Hapsânul se ridică în capul oaselor, svârli cojocul:

— Vârtelniţa dracilor, nu i-ai putut sfărâma capul atunci? Trebuia să iai o piatră... să-i sfărâmi scăfârlia... îl plăteam cu bani... cu bani... of, mă'nnăbuş! Ce-are să fie când or veni?

— Astupuşul iadului... taci! Taci odată! N'ai ascultat ce spunea Brici? El îi jandar, ştie... Asta a fost numai o burzuluială a oştilor... pe nemţi nu-i poate bate nici naiba! Şi chiar dacă i-ar bate... Şi chiar dacă ar veni şonţii şi calicii, ascultă-mă bine, ghiujule! Le-om unge ochii cu bani... Cu bani se poate totul pe lumea asta... Poţi cumpăra grădina raiului... îi poţi scoate afară pe dumnezeu, cu portăreii, îl poţi desbate pe Isus Cristos din cuie!

Sta dreaptă, îşi şuiera vorbele:

— Şi-apoi cine are dreptul să-mi intre'n ogradă, să mă'ntrebe? Ograda-i a mea... averea-i a mea! Dacă intră unul îi retez capul cu secerea... i-l despic cu toporul... o pun mărturie pe măiculiţa Hristoşelului!

VI

La urmă îşi puse opinca la picioare, îşi lăsă capul în pumni, nu mai vedea nimic înaintea ochilor, gândurile i se opriseră locului. Nu-şi da sama dacă inima lui râde... dacă plânge. Mătuşa Natalia înlemnise cu fusul în mână, privindu-l. Măriuca scormoni focul şi flăcările prinseră putere, duhnind depărtat; ca nişte grindeni roşii răpăiau în căscătura largă a hornului.

— Ce-i fi gândind tu, bujorul mamei?

Costan își luă opinca de jos, prinse s'o cârpească mai departe, dar vârful sulvacului îl nimerea în palmă, îl înfigea de trei ori în acelaș loc.

— Mămucă... nu știu... nu văd nimic, m'a orbit bucuria... nu știu.

— Toți străinii câți au trecut spun că s'apropie sfârșitul... asta am cetit-o și eu pe obrajii chiaburilor. Darie cel bătrân s'a făcut negru. Darianca s'a subțiat și mai tare... Merge plecată de mijloc, parcă ar avea bolovani în spate... Și-apoi, l-am văzut pe Tăviță... știi, avea în ochi ca un felinar verde... ...acum i s'au stins ochii... umblă cu ciuful de barbă încâlcit. Brici... el doarme zi și noapte. Bea basamac până-i crapă rânza... se culcă și iar se scoală, iar bea... spune oricui că are să se lase de jăndărie... nu l-ar lăsa boalele!... Dar să vedem ce ne-o mai grăi ziua de mâne.

— Mamă, am roți de moară la glesne... nu mă pot răsuci... știi bine! Vreau să aflu dac'a venit ceasul să mi le svârl... dacă încă n'a venit încă mai aștept cum am așteptat atâția ani... Mă duc la Hoancă...

Iși încălță opincile sparte, își îmbrăcă minteanul ca'ntr'o fugă. Când ieși afară, nimic nu s'auzea în somnul târziu al satului, decât picurii rari ai streașinelor. Sălciile Alisandroaiei abia se deslușeau sub florile de foc ale văzduhului. Sări pârâul, gândind: „Ca să-mi slobod glesnele, trebue un ferar meșter; ferarul acela poate fi Hoancă... poate să-mi las pietrele de moară lângă vatra lui... să mă întorc acasă chiuind..."

Coti la poarta Călinilor, sări pârleazul la Olivani, bătu în ușă cu nerăbdare. Olivanca deschise bucuroasă de ospeția lui:

— Hei, Costane... astă vară, pe pragul ista vechi, mi se răsuceau picioarele sub saci de grâu... ne pârâiau umerii... Azi a trecut pragul ista un amărît cu picioarele răsucite de alte greutăți... Hoancă a venit olog...

De pe cuptor spânzura un picior păros, din a cărui talpă picurau niște stropi leșietici sfârâind pe plită. Din timp în timp, Georgina atingea piciorul acela cu un deget, îl clătina să vadă dacă nu cumva învie sub puterea duduitoare a căldării. Piciorul se clătina într'o parte și'n alta, se statornicea la locul lui, mort — și fata plângea mocnit, rareori izbucnea în bocet:

— ...Sănătos erai... amândouă picioarele le-aveai... și tot o dam greu... Hoancă... Hoancă...

— Taci... taci... lasă-l...

— Cum să-l las și să nu-l bocesc... cum să nu-mi bocesc norocul... Hoancă... Hoancă... Și-a fost o noapte... picura streașina casei... ne gândeam că vine primăvara — vara... Hoancă... Hoancă! Și-ai căpătat ordin verde, Brici te-a scos ca pe-un hoț, te-ai dus... Hoancă...

Hoancă se răsuci mult, se ghemui cu fața la perete, se răsuci iar, arătând o față neagră, niște ochi măriți de-o spaimă lăuntrică:

— Nu mă boci, Georgină!... Lacrimile n'ajută la nimic! Mai bine plânge-le în pământ... să răsară grâu... Cred c'am să mor...

— Uite, măi Hoancă... a venit Costan să ți se'nchine de sănătate...

— Costane, frate Costane... m'au mâncat... Nu-i nimic... oh, lasă! Numai de nu mi-ar bubui tunurile'n cap... doamne!

— Hoancă... lasă... te-om duce la un spital... pe la cântatul de ziuă al cocoșilor... Sunt prietenul tău... fratele... te-om duce, și'n câteva săptămâni tot eu te-aduc acasă sănătos... La vară, mergem iar la grâu... ți-aduci aminte?

Hoancă avu un râs amar:

— Olog de-un picior... N'am să mai pot mânui coasa niciodată... Păcat! Vine capătul lumii... Săracii au să capete pământ.

— Hoancă... știi tu bine asta?

— In dumnezeu nu cred — că nu l-am văzut... da'n lucru ista cred ca'n lumina ochilor... Acolo, la Don, ne-au înconjurat ruşii... ne-am speriat... ei ne-au spus: „Nu vă temeţi! Svârliţi armele... duceţi-vă acasă... războiul bogaţilor se sfârşeşte... veţi căpăta pământ!"... Şi am umplut lumea...

La o apă mare ne-au înconjurat nemţii, ne-au prins... ne-au aliniat în front, să ne trimită iar împotriva rusului. Care făcea gură era împuşcat. Dac'am văzut aşa, pe-o noapte cu ger straşnic mi-am turnat apă în ciubotă. Mi-a îngheţat piciorul. Atunci nemţii m'au pus la un loc cu alţii de-ai noştri îngheţaţi, pe-un vagon de prund... ne-au vânturat vânturile paisprezece zile şi paisprezece nopţi, prin amară lume, acolo, pe vagonul de prund... Mulţi au murit, am rămas puţini. Eu n'am vrut alta decât s'ajung acasa... să plâng... să-mi sugă lacrimile bordeiul tatii şi-al mamii...

Tăcu, reluă cu glas încet:

— ...cât frig am tras, n'are să iasă din mine de-ar fi s'o duc o mie de ani... ne-au dus şi ne-au svârlit la poarta viforului... la Asia... aproape goi... eu am ajuns acolo cu ismenele rupte de-acasă şi tot pe acelea le am şi acum. Ne tot scotea ochi că ne vin cojoace şi flanele... pe dracu!

M'au trimis în delegaţie la Odessa, să iau în primire vreo treizeci de vagoane de cojoace... să însoţesc trenul. Eram eu, un sergent şi-un majur. Era frig mare, parcă şi stelele îngheţau în cristalul lor. Uneori, când te uitai la stele, te tăiau cu lumina lor până'n inima borhăelor... Şi-am ajuns la Odessa, la o rampă; majurul a luat cojoacele'n primire... eu şi sergentul făceam de santinelă în lungul vagoanelor. Două săptămâni am tot stat, trenul nu mai pornea spre Don. Intr'o zi vine un general, unul mânios al naibii! Ii trebuiau treizeci de vagoane ca să care în ţară nu ştiu ce lucruri luate dela Odessa. Vine la majur:

— „Aici ce ai?"

— „Cojoace pentru front!"

— „Cât voi număra trei, jos cojoacele... îmi trebue vagoanele... n'are să-i ia naiba pe mârlani la Don... Când au mai avut ei cojoace?"

Destul c'au venit nişte gărzi, au descărcat cojoacele în treizeci de movile, în omături. Acolo le-a nins şi le-a burniţat — n'au mai ajuns la Don... Ne-am întros la front, eu, sergentul şi majurul.

— „Unde-s cojoacele?"

— „N'am avut vagoane... Iată cum a fost..."

Uite, oameni buni, ce va să zică războiul bogaţilor! Pentru ei, săracul n'are crezământ... n'are preţ...

Destul că majurul a fost judecat şi împuşcat pentru trădare de ţară... tu ştii ce-i aceea, măi Costane... Soldaţii morţi de frig, abia au aşteptat s'atace ruşii... ruşii au atacat... au sfărâmat totul... şi vin... vin, măi fraţilor... de-ar veni mai repede... vine altă rânduială... păcat că eu n'am să mai fiu...

Plânsul îi sgudui umerii, se'ntoarse cu faţa în jos.

— Da'tu să nu plângi Georgină. Am avut o primăvară şi-o vară... au căzut frunzele...

— Hoancă... măi Hoancă, dece plângi tu?

— Plâng, Georgină... Plâng după tine... bucuria ochilor şi-a inimii... Da' nu-mi pare rău, tot ai mâncat din mâna mea pâne de grâu...

— Lasă, Hoancă... în zori te-om duce la spital... tot eu te-oi aduce sănătos...

— Cred că-i degeaba, măi Costane... Mi-i îngheţată inima... N'au să-mi poată pune inimă nouă...

Se ridică într'un cot, uitându-se lung, pe rând, la cele trei chipuri înmărmurite:

— Mamă... oare încă nu-i ziuă afară? Destupă ferestruica, mamă... vreau să văd soarele...

Inlemni aşa, sprijinit într'un cot, uitându-se mirat la ferestruică.

VII

Zilele amare se scurseră în pământ cu cele dintâi păraie, se acoperiră sub glie odată cu trupul filosofului. Şi veni soarele-biruitorul, veniră alte veşti din depărtata Rusie; şi toate arătau răzvedit începutul sfârşitului.

Năprazna lui Hoancă s'amestecă în atâtea năprazne din inima Cimpoeşului. El se oprea din mers, se uita la grădina luată cu hapca; se uita după aceea peste sat, sus, la vişini, unde putrezea Hoancă în cotuna morţilor săraci. Şi Hoancă parcă ridica mâna din ţernă şi-l liniştea cu nişte vorbe înţelepte:

— Cine are... are... are...

— Nu! Ii răspundea Costan, trebue s'avem şi noi!

Brici se ferea din cale, parc'ar fi fost căptuşit din nou cu dinamită...

Il ocolea popa Tăviţă, amândoi Darienii, când îl vedeau, îşi trăgeau cuşmele mai pe ochi, spunându-şi în sine:

— Vremea şontului... îi vremea...

Costan, încă, le simţea perii lupului, sub pielea mioarei umilite. Ştia că încleştarea cu ei va fi al dracului de grea, poate va trebui să le dea să înghită căngi unse cu miere — şi când va veni vremea să smucească, va smuci crâncen, le va scoate afară măruntaiele şi toţi dinţii... Doamne, oare când va fi ziua aceea? Ar trebui să fie faţă lume de peste lume, frunză şi iarbă de oameni... toţi să se bucure.

Nu mai putea dormi. Sta tăcut în lungul nopţilor, se răsucea în aşternut, îl apucau treaz strigările de ziuă ale cocoşilor.

Işi închipuia ceasul când va intra în ogorul dela Gura Miresii, pământul acela bun din vatra Poenilor.

~~Un drumuşor duce până'n Racova~~, peste codri. Un pârâu îşi gâlgâe spumele printre lanuri cu rouă multă, printre grâe bogate. Acolo, păpuşoii cresc voinici şi graşi, grâul crescut acolo pare un aur vechi. Fânul are mirozнă dulce, mirozнă dulce au pulpele vacilor care-l pasc. Laptele păscut din sucul trifoieşului, din cărniţa verde a luţernei, din margaretele cu bumbi galbeni, din pănuşiţa umedă — laptele păscut acolo are o spumă bogată, încât gospodinele care-l mulg, mângâie şi desmiardă pulpele vacilor — şi vacile amiroase a fân.

Acum, din brazda aceea grasă se înfruptă Darienii, ei sbat untul păscut din flori...

Cimpoeşu sta la fereastră, gândea adânc asupra zilelor de mâne.

— Măriucă... mândră... o chemă el, trezeşte-te... Amândoi se uitau cum la Răsărit cresc din negură nişte codri roşii, şi el o cuprinse; Măriuca îşi lipi sânul de braţul lui voinic, amândoi respirau larg.

— Oare ce rod vom da brazdelor în cel dintâi an?

Ea nu-i răspunse, îi venea să ţipe de bucurie.

— Eu cred că să le dăm un grâu bun şi mult... că niciodată n'am avut grâu deajuns...

Şi-o închipui venind cu amiaza, pe cărăruşă. El coseşte brazdă din ce în ce mai largă, coasa fâşie din ce în ce mai larg, grâul se culcă pe hreapcă. E asudat tot, şi-a asvârlit pălăria, şi-a descheiat cămaşa, soarele-l arde deatâtea ceasuri... dar parcă nu-şi poate lăsa coasa din mâni, până nu se toceşte. O ridică, îi plimbă repede cutea pe gură — şi sună glasul ferului până'n codri şi până'n culmi.

Măriuca aude de după dealuri coasa bărbatului, şi grăbeşte prin Lazuri, se opreşte deasupra Racovei, să răsufle. In vale, omul ei apucă brazdă din ce în ce mai largă... şi oare i-a grăit femeia, ori a gâlgâit aşa frumos pârâul? Se'ntoarce, Măriuca îi pofteşte bună vreme şi spor, întinzând pe-o brazdă, la umbră, un ştergar larg de in.

Venind să-şi îmbuce amiaza, el aduce câteva spice, le freacă'n palme, arată bobii:

— Doamne... mândră... cât îs de voinici...

Amândoi îşi svârl bobii în gură, îi mestecă rar, ca pe-o împărtăşanie cu rodnicia pământului, înainte de a horpăi din lingurile albe de paltin borşul cu iz de cimbru.

Işi îmbucau amiaza pe nişte mintă sălbatică — şi totul amirosea a mintă: pământul bun, aerul; totul amirosea a mintă şi-a busuioc, ca gura miresii.

Aici se sfârşeşte al doilea volum din trilogia „NEGURA".

Am scris cartea asta, la Udeşti,
din Septembrie 1948 până'n
Octombrie 1949.

Dat în lucru: 3. I. 1950; Bun de tipar: 25. III. 1950; Format: 70×100/16;
Tiraj: 30300; Clasificare zecimală: 8 R — 31; Nr. 3625/1949.
Tipografia „Dobrogeanu Gherea",